Kiøbenhavnske
Efterretninger
om
lærde Sager
for
Aar 1775.

Med tvende Registere.

Første Hæfte.

Kiøbenhavn,
trykt hos Brødrene Berling,
boende i Pilestrædet.

Original-Fortale
til
nærmere Oplysning
over
en og anden i disse Efterretninger forekommende Anmærkning.

I. H. No. 24. S. 369.

Forfatteren af Lovtalen over Kong Erik Ejegod synes selv at have fortrødt, at han ikke i Stedet for en Lovtale udgav en Levnetsbeskrivelse. Maaskee han har troet, at der var det i Eriks Characteer, der maatte prøves, førend det med Sikkerhed kunde roses. Recensenten har erindret, at en Biographie giver bedre Leylighed til saadan Prøvelse, end en Lovtale. Man skal vel altsaa handle i Overeenstemmelse med dem begge, naar man udmærker et og andet i Kong Eriks Characteer, ikke som det man dermed vover at rose eller laste, men som det, der først fortiener at prøves i en kritisk Biographie. — Saa maatte man da vel for det første spørge, om det med Sandhed kan lægges Kong Erik til Roes, at han af Fsyelighed mod den eene Broder har lagt Haand og Baand paa den anden? om han kunde gisre dette uden at fornærme sin Characteer af den Gode? om det og var det rette Partie han tog? Hvad var Olufs Forseelse? Han vilde ikke tage Deel med Kongen i en unyttig og landsfordervelig Krig, som Knud af blot Erobrings-Lyst foretog sig og hvortil Undersaatterne vare uvillige. Havde da Erik ikke vist sig som en meget bedre baade Mand og Ven og Broder og Patriot, om han havde raadet Kongen fra Krigen og til at forsone sig

med ſit Land og Folk ved at afkaſte de Overtroens tunge og haarde Lænker, hvormed hans Hof-Præſter holdte ham fangne til Geiſtlighedens Fordeel paa de øvrige Stænders Bekoſtning? Skulde han ikke, ved at udrette dette hos en Broder, i hvis Gunſt han havde ſaa ſtor en Deel, have ſtaaet der, ſom en langt ſtørre Helt og bedre Mand, end da han af tvende Brødre bandt Hænder og Fødder paa den eene, og maatte fægte for den andens Liv i Kirkedørrene? Men maaſkee han ſaae, at han med ſine Foreſtillinger havde intet udrettet hos Kongen. Lad ham have ſeet eller formodet dette, burde han dog have lagt Haand paa den eene Broder, fordi han ikke vilde friſte den andens Uvillighed. Naar var Heltens og den gode Mands Haand Uretfærdigheds Redſkab, og færdig til at udøve paa en Broder den Vold, ſom ingen anden vilde eller torde befatte ſig med? End mere, var Oluf i Sandhed og en ond Mand? Hvorfore da? Fordi han ikke vilde være med at føre Underſaatterne til Slagterbænken, for at forſtyrre Engelands Fred? Hvorledes pleyer man da ellers at afmale Erobringsgeiſten, og Erobrerne, hvad kalder man dem? ikke Verdens Bødlere, om man mindes ret, og Menneſke-Slagtere? At Erik ſiden ſøgte at raade Kongen til Lemfældighed imod den ulydige Almue, der ikke vilde møde til det Engelſke Krigstog, det kan og bør vel lægges ham til Roes, i ſær, hvis ikke det var den blotte Politik, der fandt raadeligt at tilgive, hvad den ikke fandt raadeligt at ſtraffe. Men ſkulde han da ikke have indlagt ſig ſtørre Roes, om han ganſke havde fraraadet Kongen at fordre Lydighed af Almuen i denne Poſt, og tillige hellere forſonet ham med Broderen Oluf, end laant ham ſine Hænder til at baſte og binde ham? Viſt er det, han formaaede meget hos Kongen, og om end ikke ſaa meget, burde han da have bundet ſin Broder, fordi han ikke kunde ſkaffe ham Forſoning? Hvor meget formaaede han ikke for den ulydige Almue? Og intet for en Broder? Hvad da? tilgav man maa-

skee det under Forbønnens Forevending, som man ey uden Tyrannie og sammes skræksomme Følger kunde straffe? Ja, saa taber baade Forbøn og Tilgivelse for en stor Deel, om ikke det hele Dydens Væsen, og Oluf blev den alene, paa hvilken man kunde udøve en sikker Hævn. — Men Erik fægtede dog i Kirke-Dørren, som en Helt, for en Broders Liv. Ja, som Helt fægtede han for Knud, naar han kun ikke havde været saa villig til at fængsle og binde Oluf. Da Knud var dræbt, flog han sig igiennem Almuen, og kom saa langt bort, at han ey kunde naaes. Men fortiener dette nogen saa høy Exclamation over det Eyegode i hans Character? Nogle, hedder det vel, som kiendte ham, lode ham ubehindret komme bort indtagne af hans Venlighed og tækkelige Omgang. Men var han endnu derfor den Eyegode, fordi han iblandt den oprørte Mængde kan have fundet nogle Venner, som lode ham ubemærket undflye? Han maatte jo dog slaae sig igiennem, og kom derved saa langt bort, at han ikke kunde naaes. Ja! havde Sværdene faldet den rasende Almue af Hænder, da Prindsen stillede sig frem til Modværge i Dørren; havde man skaanet Kongen for Printsens Skyld; o, at dette var skeet! hvor gierne, hvor meget hellere vilde man da med Lovtaleren have raabt: „Himmelske Mildhed! oplivende Venlighed! du „lader Sværdene falde den rasende Almue af Hænderne, du „tamgiør Løver!“ Her giorde den dog ikke denne Virkning, og, Gud bedre det! hvor mange Slagt-Offere fremviser Historien os ikke af de bedste og kiækkeste Mænd for en oprørt Almues Raserie? Men det staaer dog fast, hvad Lovtaleren hermed kan ville have lært os, at Førster bør beflitte sig paa Mildhed for at forekomme det Raserie, hvortil en Almue ved Haardhed saaledes kan opbringes, at ingen Mildhed siden formaaer at stille og tæmme den. Kun dette synes mig jeg kan og tør sige med nogen Grund, at her stikker i denne Begivenhed nogen saadan Tvetydighed, formedelst hvilken den hellere

ligefrem vil fortælles, end roses. — Fremdeles, naar Erik roses, fordi han efter Knuds Død flygtede til Sverrig, som en Helt, der hellere vilde flygte, end stride for egen Ære og Fordeel; var det ikke da nok værdt at vide, om det ikke var Frygt for en Broder, der drev ham paa Flugten, en Broder, som han havde bundet Hænder og Fødder paa, og som nu var ham langt overlegen i Magt, saasom han var elsket af Folket og de Store i Landet? Vist er det, at Prints Nicolaus, der havde været saa ædelmodig, at stille sin Person til Gidsel og Pant for den Sum, der maatte betales for hans Befrielse af det Fængsel, som han havde Erik at takke for, han havde ingen Aarsag til at flye, og gierde det heller ikke, og han kunde alene for denne rare Ædelmodigheds Skyld have fortient en Lovtale. Men Eriks Flugt, skal den roses eller lastes? Maaskee den vil alene fortælles, da man, for med Vished endten at rose eller laste den, maatte noget nøyere have kiendt baade Manden og Tiden og begges Omstænde. — Fremdeles, kan og bør vel den dyre Tid og Hungers Nød, som indfaldt i Olufs Tid, og den Frugtbarhed, hvormed Landet siden blev velsignet under Eriks Regiering, tiene til at forringe Olufs og forhøye Eriks Ære og Roes? Ja, var kun Forsynets Plan i den Henseende saa bestandig og almindelig, at man deraf kunde gisre sikker Slutning til onde og gode Konger. Men kan man vel slutte mere deraf, end at Gild og Naturen var Landet ugunstig under Oluf, og gunstig under Erik, uden endten at Oluf derfor var den onde, eller Erik den gode Mand? Lad Almuen og Folket i den Tid have troet og snakket saadant, hvad gaaer det os an, som vil og bør have anden Grund til at rose eller laste, end Almuens Snak? Kong Eriks Lovtaler har selv giort sig det Spørsmaal: „Hvo veed, „ om den gode Tid just er indfalden for Kongens Skyld? om „ Kongen har fortient den?“ Det synes, han ikke selv har vovet at besvare dette betænkelige Spørsmaal, og derfor over-

lad

ladt til Læseren selv at dømme derom af Kongens Gierninger, som dem, der bedst kunde tale for ham. Lad da disse have været nok saa fortræffelige, saa kan man vel altid sikkert slutte, at et Land høster gode Frugter af en Konges Dyd, og onde Frugter af hans Laster, og saa vidt for en Konges Skyld endten straffes eller velsignes, og det af Gud selv; men just dette veed man endnu ikke med almindelig Overbeviisning, om Gud ogsaa lader Naturen og dens Elementer lempe sig efter onde og gode Kongers Beskaffenhed. Her gielder det ikke om, hvad Almuen troer, men hvad den bør troe. Skulde vel en Almue, forblindet af saadan usikker Meening, aldrig have forgrebet sig i Ord eller Gierning mod den bedste Regent og Første? og kunde man fortænke den derudi, naar den skulde og maatte troe, at den Regent var forhadt af Gud, i hvis Regierings-Tid der indfaldt Misvæxt og dyr Tid? Man vil vel altsaa ikke forundre sig over, at Almuen for den gode Tids Skyld gav Kongen Navn af Ejegod, men var denne Titel dermed ogsaa vel grundet? Det var jo Guds, og ikke Kongens Godhed. Meget mere seer man i Oluf, midt i den dyre Tid, den ejegode og fromme Konge, dersom det er sandt, hvad der fortælles om ham, at han i den store Hungers Nød faldt i bitter Graad, løftede sine Hænder til Himmelen, og bad Gud, at hvis han var fortørnet mod hans Folk, han da vilde vende sin Vrede fra dem over hans Hoved. —— Men at Erik svækkede den Kongel. Myndighed og overdrog til Undersaatterne den Ret at slutte Krig og Fred, hvad skal man sige derom? Om saa vigtig en Sag maa Politiken dømme. Kun dette maatte man vel vide, førend man roser, at Afstaaelsen har ikke været nogen ved hans Regierings Tiltrædelse aftvungen Betingelse, som han viselig nok har giort sig en Pligt af. Dette veed man, at han ved sin Regierings-Tiltrædelse fandt et Partie mod sig, og at han selv tilforn havde holdt Knuds Partie mod Al-

muen og de Store, og havde vist sig nidkiær for det Engelske Krigstogs Fremgang. Maaskee man har vildet forsikkre sig imod denne hans Krigslyst, og maaskee han maatte giøre det Danske Scepter et uvilligt Offer af sin Appetit paa Engeland. — Nu Erik's Gudsfrygt. Her møder først hans Pillegrims-Reyse til Jerusalem. Folket græd og bad ham blive hiemme. Men han beraabte sig paa det Løfte han havde giort Gud. Reysen selv finder ikke Lovtalerens Biefald. Han kalder den ubesindig, og anseer den som en Virkning af en forfængelig Gudstieneste, Ærelyst og Overtroe. Men Kongens Paaberaabelse paa sit Løfte biefalder han som rigtig. Det er og sandt, Kongen fortiener ikke at lastes, for saa vidt han vilde, saa vel med Reysen som dens Løfte, giøre Gud en Tieneste. Men saa fortiener nok hans Troe heller ikke megen Roes. Ja naar hans Reyse var ubesindig, saa var hans Løfte det ikke mindre. Gud forlanger aldrig, at man, for at holde Løfter, som han ikke behøver, og som man i Ubesindighed og af Vildfarelse har giort ham, skal tilsidesætte saa hellige og uryggelige Pligter, som en Konge skylder sit Folk og Fæderneland, der ligger for hans Fødder og beder om at beholde ham hos sig. Men han ikke da skulde have feylet ligesaa meget i at opfylde sit Løfte, som i at giøre det? og bliver her da vel nogen anden Materie til Roes, end den fattige Troe eller Overtroe, at det var et Løfte, han baade burde giøre og opfylde? Overalt kan det ikke nægtes, at jo Erik besad en ikke liden Portion af sin elskelige Broder Knuds saa kaldte Helligbed, og at han derfor har været elsket af sin Tids overtroiske Geistlighed. Naar man nu derhos betænker, at han har deelt den Kongelige Myndighed med Folket og de Store, saa vil man vel ikke meget forundre sig over den almindelige Kiærlighed, hvormed han er bleven elsket, og har forhvervet sig Titel af den Ejegode. Men skulde denne Kiærlighed end ikke meget mere forhøye hans Værdighed til vor Høyagtelse og

vor

vor Lovtale, naar man kunde være overbeviist om, at den ikke var grundet paa nogen Feyl i hans Characteer, saasom Overtroe paa den eene Side, og en afvungen Forsikkring imod hans Krigslyst paa den anden? — Nu den Omhue, hvormed han besørgede sin Hellige Broders Canonisation. Man lade de dertil anførte Stats-Aarsager gielde, som gode og antagelige; men, har der dog været Mænd til paa de Tider, ligesaa vel som nu, der har vidst at giøre Forskiæl imellem en sand Gudsfrygt og Overtroens Giækkerier; da havde det vel været en større Ære for Erik, om hans Lovtaler kunde have antegnet ham iblandt disses Tal. Erik vilde ved sin Broders Canonisation holde de Penge i Landet, som tilforn bleve anvendte paa Reyser til hellige Steder i andre Lande. Vel! men han gav selv sine Undersaatter kun et slet Exempel med sine daarlige Pillegrims-Reyser til Jerusalem og Rom. Han vilde dermed sætte sine Eftermænd i Sikkerhed for Almuens Oprør, der nu maatte tilbede den som Helgen, hvilken de havde myrdet for hans Helligheds Skyld. Vel! men vare de dermed sikkre, naar de havde fulgt Knuds Exempel? og ikke langt mere sikkre ved at lade hans Exempel tiene sig til Advarsel? Hvad andet der er anført til Beviis for hans Gudsfrygt, synes for en Deel ligesaa vel at kunne dreyes omkring til Beviis for hans Bigotterie, der dog ikke vel lader sig besmykke med Titel af en Gudsfrygt efter Tidernes Maade, saasom dog ey alle fornuftige Mænd og Konger paa de Tider har paa samme Maade viist deres Gudsfrygt. Man finder ingen Gudsfrygt af den Art hos Oluf; men hvilken Gudsfrygt derimod fremskinner af hans Bøn for Folket i den dyre Tid! Lovtaleren tilstaaer ogsaa selv, at Eriks Gudsfrygt fremskinnede langt herligere, naar den viste sig i Medlidenhed, Rundhed og Gavmildhed imod Fattige og Trængende. „Thi (siger „ han) at pryde Kirker, og lade Christi Lemmer forsmægte, „ der er slet at kiende Religionen og sine Pligter.“ Med

alt dette kan dog Erik have meent det vel, og hans Hierte fortiener i alt maaskee større Roes end hans Forstand. Men der anførte viser uden Tvil, at en kritisk-characteristisk Biographie lættere først lader sig skrive over Kong Erik, end en Lovtale, hvilken sidste man næppe kan gaae lige til uden i Forveyen, ved hiin, at have nøyere prøvet og bestemt hans Characteer, og maaskee man da vil finde for liden Materie til Lovtalen, og lade det beroe ved Biographien. Forfatteren har selv betænkt, at han maaskee hellere burde give den ud som Levnetsbeskrivelse, end som Lovtale, om han nogen Tid lader den aftrykke paa nye, og Recensentens Ønske, at denne Forandring da maatte strække sig til meer end det blotte Navn, er maaskee heller ikke ugrundet. En Levnetsbeskriver er ubunden af en Lovtalers gode Forsæt og Øyemærke, og Levnetsbeskrivelsen af Lovtalens Form.

II. H. No. 27. S. 417. Virkelig kan de Gellertske Afhandlinger fylde en Læser med mange Tanker, som tænker ved det, han læser, og maaskee ingen meer, end hans Afhandling om Misfornøyelses Behageligheder. Han har, som Recensenten siger, med mange Exempler beviist, at man ofte virkelig finder Fornøyelse i Misfornøyelse og Lyst i Ulyst, men hvad som kan give en Læser meest at tænke paa, er dette, at han vil have beviist det ikke just som nogen tilfældig Egensindigheds Feyl hos Mennesker, men som nogen deres naturlige Beskaffenhed, at nemlig Misfornøyelsen er som en Kryderie, der betager Glæden og Fornøyelsen i Livet sin Ækelhed, og forhøyer den ved sin Contrast. „ Mange, siger Gellert, som saa hæftig vredes over Mis„ fornøyelse i Verden, skulde først klage over Ulykke, dersom „ man kunde tage de misfornøyede Timer ud af deres Liv. „ De skulle see, at man havde bevaret dem noget særdeles be„ hageligt, i det man bevarede dem det Bittre. Hunger er

i 22

„ i og for sig selv noget besværligt; men den er dog tillige
„ det, der giør os Maden smagelig; og vi skulde kun lidet
„ takke den, der satte os ud af Stand til nogen Tid at føle
„ Hunger. Og dersom der end ikke var nogen Lyst forenet
„ med Misfornøyelse; saa kan den dog maaskee, som et skarpt
„ Kryderie, meddeele endten den foregaaende eller efterføl-
„ gende Fornøyelse en stærkere Behagelighed, og forsvares ved
„ den dunkle Følelse, at den forsøder vore Fornøyelser. Man
„ give kun Agt paa, om ikke den Glæde, som følger paa en
„ Ulyst, er føleligere end den Glæde, som følger paa en Kiæ-
„ de af Glæder. Som Mennesker, saadanne som vi nu ere,
„ og da det hører til Glædens Natur i dette Liv, at vi tidlig
„ blive mætte af den, skulle vi, synes mig, snart sove ind,
„ naar vi slet ikke havde nogen Misfornøyelse. Vi skulle slet
„ ikke paa nogen Maade føle Fornøyelsen saa levende, fordi vi
„ aldrig undværede den. — Vil man anseе Misfornøyelse som
„ en Blanding af Lyst og Ulyst, hvor snart det eene overvøyer
„ det andet, snart begge Deele ere hverandre lige; saa har man
„ ikke at forundre sig, hvorfor vi undertiden ikke ville bytte en
„ misfornøyet Sinds-Beskaffenhed mod en fornøyet. En blan-
„ det Følelse har, naar man holder den mod en enkelt, noget
„ Nyt og noget mere rørende, fordi den eene Bevægelse ophøyer
„ den anden ved dens Modstand, og derfor behager os. Finde
„ vi ikke undertiden mere Smag i en Blanding af det Søde og
„ Sure, end i det Søde alene? Ligesaadan forestiller Jeg mig
„ ogsaa, at en vis blandet glædelig og sørgelig Bevægelse kan
„ ofte være kiærkommere for Hiertet, end en glædelig alene. o.
s. v.“ Hvad er dette, om ikke at philosophere over Menne-
skets og Glædens Natur? Recensenten har agtet dette for en
uimodstaaelig Følge af denne Philosophie, at Ingen her i
Livet bør ønske sig en bestandig og uafbrudt Glæde,
saasom han ingen Smag maatte finde i Glæden, naar
ikke den af og til blev krydet med Sorgens bittre

Salt. Vist nok en paradox Følge, men den er det allerede i sin Grund, hvilken den Sal. Gellert selv beskriver som paradox, i det han siger. „Dem, som ikke bedømme det „ menneskelige Hierte efter egne Følelser og Erfarenhed, men „ blot efter visse Grundsætninger i deres Systeme, maae „ denne Meening forekomme underlig.“ Uden Tvil skulde man og finde sig ligesaa forlegen med at igiendrive den, om den maaskee skulde være falsk, som og med at antage og forsvare den naar visse philosophiske Satzer og systematiske Theorier skulle bestaae, saasom, at Lykkalighed af os bør eftertragtes, som en bestandig og uafbrudt Fornøyelse, der med ingen Sorg og med ingen Misfornøyelse maae være blandet, om den skal være fuldkommen, og, at ingen fuldkommen Lykkalighed i dette Liv kan erlanges, saasom man, saa gierne man vilde og burde, ikke kan undflye al Sorrig og Misfornøyelse, og endelig, at denne fuldkomne og med al Sorg og Bekymring ubeblandede Lykkalighed maae først ventes og erholdes i det andet Liv. Vist nok giver denne Gellertiske Theorie andre Følger af sig. Efter Samme var det ikke nok, at ingen saadan fuldkommen Lykkalighed i dette Liv kan erlanges, men, om jeg skiønner ret, saa burde den formedelst Samme ey engang ønskes og eftertragtes, som stridig baade mod den menneskelige Siæls og Glædens Natur. Glædens Natur er, at den maae føles og smages, om den skal være Glæde og man skal befinde sig vel og fornøyet derved. Siælens Natur er, at den taber sin Smag i de Følelser og Fornemmelser, som bestandig ere de samme uden Forandring og som ey oplives, fornyes og forhøyes ved nogen Contrast. Det er Sandt, Gellert betragter Menneskene, som de nu ere, og i dette Liv. Men denne Betragtning er meget ubestemmende og tvetydig. Kan den i Verden herskende medfødte eller forplantede og immer mere tiltagende Fordervelse, giøre no-

noget dertil, at man taber ſin Smag i en immer vedvarende Glæde, ſom ingen Omverling lider? Er det ikke meget mere en uſkyldig og oprindelig naturlig Beſkaffenhed ved enhver Foreſtilling og Følelſe, at den ved ſin Beſtandighed, ſin Vane, ſin Forhøyelſe til den yderſt muelige Grad taber ſit Liv, ſin Styrke, og efterhaanden ſvækkes, tager af, og forglemmes, og det formedelſt den Umuelighed det maae være for en indſkrænket Forſtand immer at have ſin Opmærkſomhed anſpændt paa een og ſamme Følelſe og Foreſtilling i høyeſte Grad? Altſaa giver den Gellertiſke Theorie gandſke viſt Anledning til de vigtige Spørsmaale, om Menneſket i nogen anden Stand i dette Liv ſkulde have kundet finde Smag i nogen ſaadan beſtandig og uafbrudt Glæde? om han i en uſkyldig og ſyndeløs Tilſtand ingen Salt, ingen Kryderie ſkulde have behøvet? Naar var eller ſkulde Menneſket have været ſaa beſkaffent, at han ikke ſkulde kunde have fundet en mere høy og ædel Smag i en Blanding af det Søde med noget Suurt, end i den blotte bare Sødme uden al Salt og Kryderie? Og tør man vove et Øyekaſt ind i det andet Liv? Hvad er der en beſtandig og uafbrudt Glæde? Skal Naturen der, den dog immer indſkrænkede Forſtands Natur, ſkal den ſaaledes forandre ſig, ſaa den ingen Blanding af Suurt og Sødt, intet Salt, ingen Kryderie behøver? ſkal den bare, den pure Sødme der for ævig ſmage den vel? Forvovne Spørsmaale! Lader kun os ikke foruroelige os, men give os Gud i Vold for det andet Liv, og lade ham der raade for vor Tilſtand og vor Lykſalighed. Thi ſkulde han der finde for Godt med nogen Kryderie at ſætte Smag paa vor himmelſke Glæde, ſaa ſkeer det viſt for at giøre den velſmagende for os i den høyeſte Grad. Men for dette Liv bliver viſt nok ingen anden Lykſalighed muelig eller ønſkelig for os, uden den der maae bevirkes ved en fornuftig Brug af Glæde og Sorg, af Fornøyelſe og Misfornøyelſe, hvoraf dette Liv har en uadſkillelig og for os Mennesker uden

Tvil

Tvil nødvendig Blanding. Dette lærde Sokrates os i ſit Fængſel, ikke ved at philoſophere hen i Veyret over Lykſaligheds Begreb, ikke ved at opſtable Læreſatzer i ſyſtematiſk Form, men, ligeſom Gellert, af Erfaring og Følelſe, blot ved at kiøe ſit Been, og ſaa for det andet Liv gav han ſig Gud i Vold, og efterlod os intet Syſteme. Vor ſtore Religions-Lærer har og ikke priiſt dem ſalige alene, ſom glæde ſig her i Verden, men ogſaa dem, ſom græde. Foreſtille vi os Lykſalighed ſom en beſtandig og uafbrudt Glæde, maae vi nødvendig efter dette Begreb finde mange Aarſager til Klager og Gienvordigheder i Liver, hvilke ſkulle forſvinde, naar vi anſee dem ſom fornødne Kryderier for med deres Bitterhed at kaſſe vore Glæder en deſto høyere og angenemmere Smag. Ikke ſige man, at man jo maae beſkrive Lykſalighed ſaadan, ſom den i ſig ſelv, og i et andet Liv end dette, kan og bør være! Vi har endnu ingen Erfaring om det andet Liv, og den ævige Lykſalighed, ſom der er os lovet, maae først føles, før den kan beſkrives. Men dette vide vi, at den er bedſt faren og den lykſaligſte i dette Liv, ſom bedſt veed at finde ſig i den uadſkillelige Blanding af Sorrig og Glæde; ſom veed at bruge det Onde til ſin Fordeel og ikke til ſin Skade misbruger det Gode; ſom elſker Gud for at Alt maae tiene ham til det ſom er Godt; og i Sandhed denne kan baade for dette og det andet Liv give ſig Gud i Vold. Thi Dyd og Gudfrygt kan love ſig alt Godt baade for dette og det tilkommende Liv.

I. H. No. 25. S. 386. Vigtig er den Materie om den første Oprindelſe til Ofre. Man vil ſlutte ſaavel fra det Moſaiſke Udtryk, at Gud lugtede Røgen af Noah's Offer, og fandt den at være behagelig, ſom og fra den Troe, at Offere kunde behage Gud, til Noah's og hans Børns Simpliciteter, Vankundighed og urigtige Begreb (rigtige er i Recenſionen en Trykfeyl) om Gud, og man vil derhos, at Gud dog ſiden ſkal have helliget diſſe Offere, ſkiøndt Virkninger af Vankundighed og Vildfarelſe og Overtroe, til Forbilleder paa den tilkommende Forſoner. Der ſkal maaſkee være Umagen værdt at viſe, at denne Sag lader ſig ogſaa foreſtille paa en anden Maade, og da kan enhver vælge den han ſynes bedſt om. Maaſkee det Moſaiſke Udtryk vil ſlet ikke ſige andet, end at Gud fandt Behag

i hans

i hans Offer, som et Taknemmelighedens Tegn, og det skikker sig ligesaa vel at tillægge Gud Næse med Lugt, som Øyne og Ører med Syn og Hørelse. Altsaa har Noah maaskee heller ikke tænkt noget andet ved sit Offer, end Moses ved sit Udtryk derom. Skriften beretter, at Gud virkelig umiddelbar har meddeelt de første Mennesker sin Villies Aabenbaring. Den blotte Fornuft holder det for høyst rimeligt, at de første Mennesker har behøvet og virkelig ogsaa bekommet en umiddelbar guddommelig Undervisning. Gud skal efter Skriften iblandt andet have givet de første Mennesker en Aabenbaring om en Qvindes Sæd, der skulde sønderknuse Slangens Hoved, og vi Christne forklare denne Aabenbaring om en tilkommende Forsoner, der skulde blive et Offer for Verdens Synder, og vi tør ikke tvile, at jo Gud selv saaledes maae have forklaret den for de første Mennesker. Hvad vil da en Christen? endten sige, at Gud selv har ved en egen umiddelbar Anordning anbefalet Ofring som et Erindrings-Tegn, der skulde styre Menneskers Hensigt paa det tilkommende Forsonings Offer, og at Gud allene for saa vidt har fundet Behag i Offere, som de kunde gisre de sandselige Mennesker denne vigtige Tienneste; men at Menneskenes Forstand derimod har i denne som andre Tilfælde vanslægtet fra det rette Begreb derom, og at i sær den eenfoldige Mængde har af sine Læreres og Veyledere sandselige Talemaader ladet sig forlede til alt for sandselige Begreber om Gud, som et Menneske med en menneskelig Næse, hvis Fibre kunde kildres af Offer-Røgen og dens fede Dunster? eller vil han sige, at Gud skulde have vedligeholdt falske og urigtige Begreber hos Menneskene om sit Væsen og Velbehag og helliget samme som Forbilleder paa det store Forsonings-Offer? Ja Hvad vil han? endten troe, at Gud selv saaledes er den første Indstifter af Offere til et saa stort og fortræffeligt og Gud værdigt Øyemærke? eller at Menneskers Vankundighed og falske Begreb skulde være den første Aarsag dertil, og at Gud endelig, ret som fattig paa andre Midler til sit store Øyemærke, end dem der saaledes ret som til al Lykke traf ind for ham, skulde gribe deres Vildfarelse ret som et εὕρημα, og et Bytte, der kom ham vel tilpas til hans Hensigt? Finder han den første Tænkemaade Gud og sig selv mere værdig, saa tør han vel ogsaa troe, at Jordens første Beboere kan have havt det rette

te Begreb om Gud og hans Velbehag i Offere, og hvad Hedningene angaaer, da kan disse vel have vedligeholdt deres Offer-Ceremonier efter gammel Overlevering og Underviisning fra de allerældste Fædres Tid. Først kan man have troet og sagt uden Anstød, at Offere behage Gud. Hvad nu nærmere at sige, end at deres Røg ogsaa behager ham, og at betegne dette med en figurlig Talemaade, som tillægge dem en for ham velbehagelig Lugt? Men Mængden kan med Tiden have glemt dennes ligesom andre Talemaaders rette Begreber, og klævet fast med sine Tanker ved det Sandselige. Lad Heltene hos Homer og andre Hedninger længe nok have troet og sagt, at deres Guder funde Behag i Offernes Damp og Lugt; lad dem have giort sig den tykkeste Forestilling derom; saa kan dog denne have havt den reene og oprindelige og simple Sandhed til Grund, at Gud virkelig har erklæret de første Mennesker sit Velbehag i Offere, men til et vis for dem selv gavnligt Øyemærke. Og et Spørsmaal: Kan Gud aldrig have fundet Behag i Offere, hvor kunde han da finde Behag i det store Forsonings-Offer? Kunde han, som vi Christne troe, finde Behag i dette (dog ikke for sin egen, men for Verdens Skyld og til dens Bedste) saa maae han og for dette Offers Skyld ligeledes kunne have fundet Behag i hine. Men ligesom man fordum har sagt og troet, **at Offernes Røg og Damp var ham en velbehagelig Lugt**, saa siger og troer man nu, **at han har læsket sin straffende Retfærdigheds Tørst og slukt sin Vredes Ild i JEsu Offer-Blod.** Talemaaderne er figurlige, kan passere for smukke, og for saavidt i sig selv uskyldige. Det kommer an paa deres rette og Gud værdige Begreb, som man aldrig burde glemme. Lad Homers Helte have havt det grove og tykke Begreb om den behagelige Lugt af Offernes Damp og Røg for Gud, Noah og Moses kan dog have havt det reene og fine. Christne-Lærere bør vel aldrig bruge deslige Talemaader uden med hosføyet egentlig Forklaring. Men hvad vil man nu helst? endten at **Sandhed, Kundskab og Oplysning**, eller **Løgn, Vankundighed og Forførelse** skal være den første Oprindelse til en Ceremonie, den Gud selv har værdiget saa stor en Agt? **Jeg for min Part vil helst troe det Første.**

No. I.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 5te Januar. 1775.

Kiøbenhavn. **Underviisninger i Christendommen.** Første Deel. Af Johann Christian Schönheyder, Sogne-Præst til **Trinitatis Kirke i Kiøbenhavn.** Paa det typographiske Selskabs Bekostning. 1774. 448 S. i 8vo med Møllers Skrifter. Forfatteren har ikke hermed først af vildet skrive en nye Haandbog for Meenighedernes og Skolernes Ungdom, lad være den dog virkelig i Udfaldet er bleven det, og dertil en ganske nyttig Haandbog. I Prædikener at foredrage den christelige Religions Sandheder efter en vis ordentlig Anledning, og anvende dem til Opbyggelse, er uden Tvil et nyttigt og rart Indfald, og dette har Forfatteren virkelig baade fattet og udført i sine Fredags-Prædikener for Trinitatis Meenighed, og det efter Anledning af **Luthers** liden Catechismus, som er vore Kirkers og vore Skolers almindelige Lærebog. Hans Øyemærke har dermed været at bringe sine Tilhøreres Indsigt og Overbeviisning om Christendommens Sandheder til den mueligste Nøyagtighed, Udførlighed og Styrke, og til rimelig Anvendelse i det daglige Levnet. Nærværende Underviisning er da et Udtog af disse hans Prædikeners Indhold, i den samme Orden, de ere holdte, dog forfattet og udført i et dogmatisk Foredrag, saa den er egentlig at ansee som en catechetisk Theologie, hvortil **Luthers** Catechismus er lagt til Grund. Uden Tvil har Forfatteren med denne sin Underviisning viist, at Christen-

dommens Lære kan efter vor Catechismus og dens Anviisning ganſke vel og fuldſtændig foredrages i en timelig Orden, ſaa man juſt ikke har Aarſag til at declamere ſaa meget imod dennes almindelige Brug, lad være man og uden al Anſtød og Vildfarelſe kan tilſtaae, at en anden og god catechetiſk Lære-Bog, ſkreven i en anden Orden og Methode, var baade muelig og antagelig, og havde den Fordeel, at man derudi kunde afhandle Sandhederne med større Frihed i Henſeende til Methoden. Man ſeer nu lættelig, at denne Underviisning er ikke ſaa meget for Børn, ſom for unge Mennesker, og ikke for dem alene, men ogſaa for vorne og ulærde Chriſtne, ſaadanne nemlig, hvis Beſtemmelſe ikke tillader dem at ſtudere Theologien, ſom en lærd Videnſkab. Indholdet af nærværende første Deel er udført i en **Indledning** og tvende **Afdeelinger**. — I den foregaaende **Indledning** handles i 12 Spher om Religionen, ſom fornuftige Menneskers vigtigſte Kundſkab, der er ligeſaa gammel, ſom Verden, er os given og aabenbaret af **Gud**, og indbefattes i den Bog, vi kalde Bibelen, (§. 1.-4.) om de Verdens Begivenheder, ſom Biblen indbefatter i en Tidsfølge af 4000 Aar, om dens guddommelige Oprindelſe og Indgivelſe, dens Vedligeholdelſe i ubeſkadiget Tilſtand indtil vore Tider, om dens Egenſkaber og Beſtemmelſe til hver Mands Brug, og om **Catechismus**, ſom en Lære-Bog, hvor i de nødvendigſte bibelſke Sandheder fremſættes og foredrages til Eenfoldiges Underviisning (§. 5.-12.) — Derpaa følger den **første Afdeeling**, der handler om **Gud**, ſom det eeneſte allerfuldkomneſte Væſen, hans Egenſkaber og Dyrkelſe; og hans Lov og Retfærdigheds Pligter; og om Synden; og det alt i Anledning af den første Part i Catechismus om de ti Guds Bud. Man finder Grundlaget til den aabenbarede Religion i de ti Bud. Naturens fornuftige Betragtning viſer os **Gud**, ſom den eeneſte allerfuldkomneſte Skaber. Guds egen Underviisning om ſig ſelv i det første Bud, og det allerbedſte Begreb man derefter kan gjøre ſig om **Gud** og hans Egenſkaber. En i diſſe Betragtninger grundet Forklaring over **Gudsdyrkelſen**, ſom beſtaaer i det Sindelav og den Opførſel imod **Gud**, der er rimelig og naturlig efter det vi vide om hans Egenſkaber, og altſaa i de trende Hoved-Pligter efter det første Bud, nemlig **Frygt for Gud**, **Kiærlighed** og **Tillid til Gud**. (§. 13.-27.)

27.) Om Afguderiet i Verden i den naturlige Religions Sted, dets Oprindelse, mangfoldige Gestalter, dets Magt over Verden, og dets Fordrivelse ved Christendommen, og endelig om adskillige Slags Afguderier i Christenheden. (§. 28.-33.) Hidindtil er handlet om den indvortes Gudsdyrkelse. Herefter handles om den udvortes Gudsdyrkelse i Anledning af det andet og tredie Bud. Her vises først Meeningen i det andet Bud om Guds Navns Ihukommelse. Den rette og værdige Brug af Guds Navn. Advarsel imod Guds Navns Misbrug og Vanhelligelse. Herefter om det tredie Bud, som en Velgierning for det trælsomme og adspredte Levnet i Verden. Vel hører dette Bud til den gamle Religion og den Mosaiske Lov. Dog har Christus og hans Apostle ikke afskaffet det, og Sabbatens Helligholdelse iblandt de Christne har sin store Nødvendighed og er for dem i Henseende til deres Religions Øvelse en velgiørende Indretning. (§. 34.-39.) Nu følger den guddommelige Hoved-Lov for Menneskenes sælskabelige Levnet i Verden og Menneskelighedens Pligter, efterat der i Anledning af de to første Bud er handlet om vore Pligter imod Gud, og i Anledning af det tredie om den Kiærlighed vi skylder os selv i at sørge for vor Siæls aandelige og ævige Lyksalighed. Der ere tre Classer for Menneskenes sælskabelige Levnet, nemlig det **huuslige Levnet**, det **aandelige moralske** eller sædelige **Levnet**, og det **borgerlige Levnet**. Det fierde **Bud** er Forskriften for alle tre Classer under det eene Navn **Forældre og Børn**. Her handles nu om den Forbindelse, som finder Sted imellem Forældre og Børn og de deraf følgende Pligter, samt de Synder, som derimod kan begaaes. Dernæst om Herskab og Tyende, om Lærestanden og dens Forbindelser, om Øvrighedens Oprindelse og Nødvendighed, om Kongers og Undersaatters Skyldigheder imod hverandre. (§. 40.-50.) Herefter gives Forklaring over Ret og Retfærdighed, og vises hvorledes Loven holder Menneskene til Retfærdigheds Pligter imod hverandre. Det femte **Bud** anbefaler os Retfærdigheds Pligt i Henseende til Menneskenes Liv, det **Siette** i Henseende til Ægteskabet, det **Syvende** i Henseende til Eyendomme og det **Ottende** i Henseende til Æren. (§. 51.-55.) Man er i Uvished om det **Niende** og **Tiende Buds** Afdeeling paa Mosis Tavler. De lærer os begge at kiende Synden i dens første Oprindelse af

Begiærlighederne og Lysterne. Her handles altsaa i Anledning af samme om Lysten eller Begiærligheden, om Lidenskaberne, den arvelige og virkelige Lyst, om Temperaments-Lyder, om Synden og dens adskillige Beskaffenhed, og om Straffen, som bestaaer i Virkninger og Følger af Synden. Ved den Leylighed skildres en syndig og fordervet Verden i sin naturlige Tilstand, som en Afbildning af et virkeligt Helvede. „Vor Verden (saa slutter endelig Forfatteren sin Afbildning) er ikke denne forkastede Ugudelighedsboelig, „ som Synden maatte giøre den til. Jeg finder Guds Erkiendelse, hans fornuftige Tilbedelse, virkelige Dyder og „ Lyksalighed imellem det Onde, i denne Verden; jeg veed „ ikke hvad jeg skal giætte om denne Blanding." Seer man tilbage til Forfatterens Afskildring af en i alt og overalt ved Synden fordervet Verden, det fuldkomne Helvede, da skulde man tænke, kommer det ey an paa at giætte, men kun ligefrem og ganske rigtig deraf at slutte, at vor Verden er det halve Helvede. Men naar Forfatteren siger: **Jeg veed ikke hvad jeg skal giætte om denne Blanding** (af Ondt og Godt) da, saasom herfra giøres en Overgang til en anden Religions Underviisning, som Gud har givet os i Stedet for vor Fornufts utilstrækkelige Kundskab, saa vil han maaskee have Forbindelsen i sine Tanker saaledes fattet: **Jeg veed ikke at sige, hvorledes Gud vil forholde sig mod saadan en Verden, hvor i der er saadan en Blanding af Ondt og Godt: men Skriften lærer os nu, hvad Guds Villies Beslutning er over en syndig Verden** o. s. v. (§. 56-62.) Hermed er besluttet den første Afdeeling. — Nu følger den **anden Afdeeling om Troen paa den tre eenige Gud**, i Anledning efter de tre Troens Artikler. Her forklares først hvad det er, som i Religionen kaldes **Troe**. Dernæst anføres den guddommelige Forskrift for **Christendommens Troe** af Math. XVIII. 18. og Marc. XVI. 15. Efter denne Forskrift forklares Christendommens Troes Bekiendelse om den **hellige Trefoldighed**, og vises, at denne ey indbefatter nogen Modsigelse. Saa vidt vi skiønne er Forfatterens Beviis for denne Satz egentlig først a posteriori, som man kalder det, nemlig af Guds Aabenbaring i Skriften derom, og det er ganske viseligt. Thi den Slutning er uden al Indvending

og Modſigelſe rigtig: Har Gud ſelv i en virkelig guddommelig Skrift aabenbaret ſig ſom een eeneſte Gud og dog ſom tre adſkilte i denne eeneſte; ſaa maa denne Trefoldighed i Eenigheden virkelig være muelig i nogen, lad være for os ubegribelig, Meening. I det mindſte ſynes os, at Forfatterens Betragtning alene falder ud dertil, naar det hedder: „Gud er i een Meening, ſom „ jeg ikke fatter, een eeneſte Gud, og i en anden Meening, „ ſom jeg ſlet ikke kan begribe, tre. Det veed jeg, at Gud „ har aabenbaret mig, at han er Fader, Søn og Hellig „ Aand, ikke fordi jeg ſkulde forſøge at udtyde den egentli„ ge Meening o. ſ. v.“ I den Henſeende kan man ſige, at al anden foregaaende Raiſonnement og Diſputation om Mueslighed eller Umueslighed i en for Fornuften ganſke ubegribelig Sag, er overflødig. Det er Skriftens ufeylbare Vidnesbyrd, ſom alene giør Sagen af, og igiendriver al den Umueslighed, nogen kunde ville paaſtaae, og uden for Skriften finder man ingen Beviis i Fornuften for Mueligheden. Naar ellers Forfatteren ſiger, ikke fordi jeg ſkulde forſøge at udtyde den egentlige Meening, da maa hans Meening være denne, at Gud ſlet ikke har aabenbaret den Sag paa ſaa tydelig en Maade, at Meeningen kan begribes. Thi var derudi nogen for Fornuften begribelig Meening, ſaa maatte man vel forſøge ved Udtolkning at udfinde den. Af denne almindelig tilſtaaede Ubegribelighed følger det da ganſke rigtig, at man giør bedſt i den Betragtning om Umueligheden, at man tager ſin Tilflugt til Skriftens Aabenbaring. Vilde man først directe og uden for ſamme paaſtaae, at her er ingen Umuelighed, fordi her er ingen indvortes Modſigelſe, ſaa er denne Paaſtand allerede en Paaſtand for Mueligheden, ſom en Modſtander kan med ſamme Ret fordre Beviis for. Thi hvor ingen Umuelighed er, der er Muelighed. Men at der imellem Een og dog tillige Tre adſkilte i den Eene, ingen Modſigelſe ſkulde være, at der altſaa ſkulde være Muelighed, det ſkal ingen menneſkelig Fornuft kunne beviſe, ligeſom og ingen kan beviſe, at der er Modſigelſe, naar Gud ſelv har aabenbaret ſig ſaaledes ſom Een og dog Tre. Denne Anmærkning ſigter kun til at dadle dem, ſom i deres Skrifter raiſonnere vidtløftig over denne Punkt, og anſtille ligeſom anatomiſke Oplosninger af

Mueligheds og Umueligheds philoſophiſke Begreber, for at viſe, at her er ingen Umuelighed, men Muelighed. Det er vel, vor Forfatter har ikke ført ſine eenfoldige Læſere ind i diſſe philoſophiſke Spidsfindigheder. Summen af hans hele Betragtning er denne: Ingen ſkal kunne viſe Modſigelſe, og det veed jeg, at Gud har aabenbaret ſig ſaaledes. Vel kunde det ſynes, ſom de af Kirken i den Sag vedtagne Ord Væſen og Perſoner allerede vare en Slags Fortolkning over det man dog tilſtaaer at være en ubegribelig Hemmelighed, og en Beſtemmelſe af en vis Meening. Der har og været og ere de, ſom holde for, at man burde kun holde ſig til Skriftens Udtryk, og lade Gud have ſig Meeningen forbeholden. Men naar man veed, at Kirken dog ikke ved eet Væſen og tre Perſoner vil eller bør have forſtaaet andet, end hvad Gud ſelv maa have forſtaaet, naar han aabenbarer ſig ſom Een og dog Tre, der ere Eet, ſaa kan man gierne være tilfreds med diſſe Kirkens Ord, ligeſom og Kirken maatte være tilfreds med enhver, der vilde ſige, „ Jeg troer, at Gud efter Skriften er Een og Tre ſom ere „ Eet, og at han derfor maa være det i nogen mueli Mee„ ning, lad være for mig ubegribelig.“ Her efter viſes Spor til Troen paa den Treeenige Gud i det Gamle Teſtam. (§. 63.-67.) Derpaa gaaer Forfatteren de tre Troens Artikler igiennem, og i Anledning af den Første handler om Himlens og Jordens Skabelſe efter Moſis Fortælning; om Menneſkets Skabelſe efter Moſis Fortælling og det menneſkelige Legems underfulde Dannelſe og Indretning; om den menneſkelige Siæl; om Menneſket i ſin oprindelige Tilſtand og Guds Billede; om Paradiſet; om den Underviisning, Religionen giver os om Aandernes Verden; om de gode og de faldne Engler; den Hellige Skrifts hiſtoriſke Fortælling om de første Menneſkers Forførelſe; den menneſkelige Naturs arvelige Fordervelſe, og dens ventelige Følger for det menneſkelige Kiøn; diſſe Følgers Ophævelſe ved Forſoningen, hvormed tillige hæves det Spørsmaal, om det Ondes af Gud tilladte Oprindelſe; herefter om Guds Forſyn i Verdens Beſtyrelſe og Indvendinger derimod. (§. 68.-84.) Fremdeles handles om Gienløsningens Hemmelighed i Anledning af den anden Artikel. Først hiſtoriſk Efterretning om JEſus af Nazareth. Den paalidelige Troværdighed i denne Fortæl-

ning.

ning. Beviset for Christendommens Guddommelighed af disse Begivenheder. Apostlernes og Propheternes Underviisning om JEsu Christi personlige guddommelige Høyhed. Betragtning over JEsu Christi guddommelige og menneskelige Natur, hver i sær og i deres Forening. Fuldstændig Foretilling af den Hellige Skriftes Lære om Gienløsningsværket. JEsu Christi første Levnets Vilkaar, eller hans frivillige Fornedrelse. Forklaring over Forsoningen og Fyldestgiørelsen, Guds ævige Raad at frelse os paa denne Maade, og hans Retfærdighed derudi, at een Uskyldig lider for mange Skyldige. JEsu Dueligbed til eene at staae i det hele menneskelige Kiøns Sted. Forsoningens virkelige Fuldførelse i JEsu Christi Levnet, Lidelser og Død. Apostelens Pauli Udtydning i Brevet til de Hebræer af det Gamle Testamentes Forbilleder paa JEsu Christi Offer og hans ypperste Præste-Embede. Guds Pagt og Løfte for JEsu Skyld at tilgive alle Menneskers Synder, og denne Pagtes Vilkaar. JEsu Christi Ophøyelse, som en Følge af hans fuldførte Igienløsning, hvade saa vidt den er skeet med, og snart efter hans Opstandelse, og saa vidt den er Evigheden og den anden Verden forbeholden. JEsu Nedfart til Helvede, som en Omstændighed i JEsu Levnet, om hvilken vi bør ikke ville vide meer, end et eeneste Sted af den Hellige Skrift siger os. Vor Gienløsers Opstandelse, som en Guds Erklæring, at hans Fyldestgiørelse er antagen af Guds Retfærdighed, for alt det den skulde udrette. JEsu Himmelfart, som en herlig Beslutning paa hans Ærende her paa Jorden, og en høytidelig Besegling paa Christendommen. Hans Sæde hos Guds høyre Haand, et Udtryk, der betegner den Kongelige Magt, han udøver over det uendelige Rige han ved Igienløsningen har forhvervet sig. Christenhedens visse Forventning om hans Igienkommelse til Jorden, som hele Verdens og alle Levendes og Dødes Dommer. (§. 85.-103.) Nu er Forfatteren kommen til den tredie Artikel om Troen paa Gud den Hellig Aand. Her anføres først Indholdet af de Troens Lærdomme, som indbefattes under den tredie Artikel. Dernæst angives adskillige Bemærkelser af det Ord Aand og den Hellige Aand i den Hellige Skrift. Mærkeligt er det, at Forfatteren ikke med Vished tør erkiende den over Vandene svævende Guds Aand for den guddommelige Person, som det

Nye Testamentes Skrifter saa eftertrykkelig personificerer. Han har allerede S. 167 forklaret den ved en mægtig Vind der gik over Vandene, og først bragte Jordkloden i en vis Orden. Endskiønt de Gudfrygtige i det Gamle Testamente virkelig har søgt al deres aandelige Forbedrelse og Forfremmelse i Dyden af Guds Hellige Aands Meddeelelse; saa tør Forfatteren dog for vist ikke sige, at de under dette Navn virkelig har erkiendt og tilbedet en besynderlig Person i det guddommelige Væsen, saaledes som han eftertrykkelig i det Nye Testamentes Skrifter findes personificeret. Mærkelig er ogsaa den Forklaring han S. 333 har givet over den Dues Skikkelse, hvor i den Hellig Aand siges at have aabenbaret sig ved Christi Daab. Han formoder, det kan have været et Skiær eller en Glands, som en Dues Vinger pleyer at give fra sig naar den skyder ned, og han spørger hvor finde vi ellers i den Hellige Skrift, at en Due er Guddommens Sindbillede? Hvad er det Sømmelige og Værdige i dette Billede? I øvrigt er den Hellig Aands Person og Guddom tydelig aabenbaret med Christendommens Indførelse i Verden. Christendommens Plantelse og Udbredelse er den Hellig Aands Gierning, formedelst hans Undergaver. Ved den Leylighed meddeeles en nærmere Forklaring over det man kalder den Hellige Skriftes Canon. Fremdeles om Christenhedens Vedligeholdelse indtil Verdens Ende, og ved den Leylighed om Guds Kald til alle Mennesker. I Henseende til dette sidste har Forfatteren yttret Tanker, som have Smag efter og bære Præg af den Forbedring, som en Tøllner og andre fornuftige og moderate Mænd har tilveyebragt i den theologiske Tænkemaade. Her spørges: Om den Indbydelse til Guds forbarmende Naade, som er skeet til os her i Christenheden, er ogsaa kommen til alle Verdens Nationer, som har levet i alle Verdens Tider? Forfatteren tilstaaer, man kan ikke gisre fuldkommen Rede for, hvorledes for JEsu Christi Tider, i saa lang en Tid a 3000 Aar, saa mange og talrige Nationer uden for det lille Jødeland have levet, som det synes, i Hedenskabets Mørke og i Afguderiet; at man heller ikke kan gisre Rede for, hvorledes siden Apostlernes Tider Christendommen er efter Haanden saaledes udbredet fra Jødeland til et Land efter et andet, da nogle Lande snarere, andre seenere, og andre

saa

saa vidt vi vide slet ikke ere blevne velsignede med denne saliggiørende Religions Oplysning. „Men (siger Forf. S. 384)
„ deraf følger intet imod Guds Omhyggelighed for alle
„ Mennesker, eller imod hans Godhed og Retfærdighed;
„ thi hverken vide vi, hvad Leylighed til Guds Erkiendelse
„ de have havt eller ikke havt; vi vide heller ikke, og det tør
„ ingen formaste sig til at giætte, hvorledes Gud dømmer
„ disse Mennesker? —— Men det vide vi (iblandt andet,
„ som her anføres) at Gud den allerretfærdigste dømmer
„ Menneskene, ikke efter det, han ikke har betroet dem,
„ men efter det, han har betroet dem; og at vi, men ikke
„ Gud, ere bundne til den i Christendommen aabenbarede
„ Saliggiørelses Orden; Endelig, at den Uvidenhed om
„ Evangelium, som ikke er dets forsætlige Forkastelse, umue-
„ lig kan berøve de uden deres Skyld uoplyste Mennesker
„ i Evigheden Jesu Gienløsnings Frelse, og dens salig-
„ giørende Følger, som dog først i den anden Verden skal
„ fuldkommen herliggiøres. Gysse maae vi for den Menne-
„ skefiendtlige Misbrug af de Ord Marc. XVI. 16 at af-
„ sige Dom over Millioner Mennesker, efter det, som alene
„ er sagt os, hvilke med Daaben have annammet Christen-
„ dommen!" Herefter om den christne Kirke, og dens ære-fulde Egenskaber. At Menneskets saaer Deel i Jesu Gienløsning, er noget, der ikke staaer i den Menneskelige Friheds fordervede Kræfter; men Gud den H. Aand antager sig hvert enkelt Menneskes Forbedrelse. Igienfødelsens Beskaffenhed, og fattelige Muelighed af Guds Ords guddommelige Kraft, som er den H. Aands Maade. Pauli Forklaring over Troen paa Jesu Christi Igienløsning. Fortrydelse over Synden hører til Troens Væsen; ved hvilke Betragtninger den opvækkes og vedligeholdes. Hvorledes Menneskets i sin Samvittighed erfarer, og troelig skal anvende Guds Naade til at fortryde sine Synder, og derved forbedres fra dem. Retfærdiggiørelsen og Menneskets Forsikkring derom i Samvittigheden. Endelig Dyden efter Christendommens Aand. (§§. 104—117) —— Dette er Indholdet af Skriftet, saa vidt nærværende første Deel gaaer. Den anden Deel skal afhandle den christelige Dydslære efter den her S. 347 givne Anviisning. Virkelig er dette for vore Christne et lærerigt og opbyggeligt Skrift, som de kan bruge til

deres egen og deres Unges Underviisning med god Fordeel. Til Exempler paa den lærerige Opbyggelse eller opbyggende Lærdom kunde vi have anført mange Exempler. Men vi ville dertil kun vælge iblandt mange det Stykke om vor **Tillid til Gud** S. 69. „Af den frivillige Frygt for Gud, „ have vi den Ærbødighed for ham, at underkaste os i alle „ Ting hans Velbehag. Af Kiærlighed til Gud finde vi „ vor Roelighed og Glæde i at overgive os ham, og vente „ fra ham vor hele sande Lyksalighed, i alle Vilkaar og Til„ fælde, i alt hvad der forestaaer os, og vi slet Intet vide „ af. Denne Underkastelse under Gud, og denne Overgi„ velse til ham, er **Tillid til Gud**, eller **det Sindelav „ at forlade os paa ham.** Vor Frygt for Gud og vor „ Kiærlighed til ham, skal sætte os i Bevægelse og drive os „ til at giøre alt hvad vi vide og formaae at giøre efter hans „ Villie. Vor Tillid til Gud skal give vor Siæl Roe, og „ betage os al unyttig Bekymring og Omsorg for det, vi „ ikke kunne udrette eller forandre. Tillid til Gud er da „ ingenlunde Drkesløshed, ey heller er den Lætsindighed og „ Mangel af Eftertanke over vore Nødvendigheder, vor „ Lykke eller Ulykke. Tillid til Gud er den sande Viisdom, „ den giør os **betænksomme** og **duelige** til Alt hvad vi „ formaae, og **roelige** over det vi ikke formaae, eller for„ staae os paa. —— Vor **Tillid til Gud**, skal da give os „ et stadigt Sindelav: 1) i Hensigt til **vore Foretagen„ ders Udfald.** Menneskets Forsætter kan være de bedste, „ Midlerne de udvalteste, ingen Flid forsømt, alligevel kom„ mer Udfaldet an paa utallige smaa Omstændigheder, som „ hændes uden, at de staae i vor Magt. Det er uvist, „ hvorledes det vil lykkes hvad vi foretage. Den Gudfryg„ tige og Gudelskende giør alt hvad han veed der er efter „ Guds Velbehag. Udfaldet overlader han til Gud. Han „ tænker, den Alvidende og Alvise skionner endten det er „ Godt eller Ondt, at mit Anslag lykkes; er det Godt, „ saa maae det ufeylbarlig, lykkes mig at opnaae mit Ønske, „ saa er det mig nok at tænke, han veed, at jeg behøver det „ Math. VI. 21. saa skal ingen Forsald være i Stand imod „ den almægtige at hindre dette Gode og lykkelige Udfald. „ Det giver det sande Mod og den roeligste Tapperhed. „ 1 Sam. XVII. 45 Psalm. LX. 14. 2 Cor. X. 4. f. ——

„ 2)

„ 2) i den Mørke Udsigt i det Tilkommende. Det „ er blandt Mennesker sædvanligt, at de gjæte paa hvad der „ forestaaer dem, og at de bekymres fordi de slet intet see „ af de mangfoldige Omskiftelser, som møde dem. Den Guds „ frygtige holder det alene for sin Lyksalighed hvad der behaa„ ger Gud; han bruger saaledes al Forsynlighed og Klog„ skab i at foresætte sig en Plan til det, som herefter kunde „ hændes ham, men opbier i Tingenes Hændelser selv Guds „ Villie. Deraf vil han lære hvad der er ham tienligt eller „ skadeligt. Han venter intet andet fra den Alvises og Al„ godes Bestyrelse, end Godt og Lyksalighed, Farer og U„ held formildede eller gandske afværgede. Psalm. XCI. „ Psalm XXIII. 1-6. XXXVII. 16-19. LII, 9. 10. „ XXXII. 8. — 3) I Lidelser og Uheld, som kom„ mer over os. Det menneskelige Levnet er i denne Ver„ den aldrig sikkert for Lidelser. Den Gudsfrygtige seer til, „ om han med Viisdom og Stræbsomhed kan undgaae dem; „ eller han stræber at overvinde dem med Taalmodighed og „ Bestandighed. Kan han ikke undgaae dem, ikke formilde „ dem, saa er det ham nok at vide: Jeg lider efter Guds „ den Alvises og Algodes Villie, derfor maae mine Ulykker „ selv blive Lyksalighed, lad være at jeg nu føler dem ander„ledes Psalm. XXXVII. 23-26 Rom. V. 3-5. Ebr. XII. „ 11. Jeg tør klage og græde, men jeg vil opmuntre mig „ igien. Psalm. XLII og XLIII. Ingen af mine Begi„ venheder ikke de allermindste ere blind Hændelse, eller „ Skiæbne uden Bestyrelse, ingen ere skiulte for den Alvi„ dende, alle Haar talte paa mit Hoved, aldrig kan den Al„ vise og Algode tage Feyl i det han beskikker over mig.“ Vi forbiegaae nogle fortræffelige heraf uddragne Leveregler, og slutte med følgende Anmærkning. Forfatterens Skrift er et Bevis paa, at Luthers Catechismus kan lægges til Grund til en god og Grundig Underviisning i Christendommen, ladvære man og øyensynlig deraf seer, at man ofte maae tvinge Methoden efter dens Orden. Men en saadan mindre Frihed i Methoden er ingen Grund til at forkaste den, da den altid bliver efter visse Lærlingers Begreb en god og brugbar Lærebog. Der ere de Genier, som ey ere oplagte til at fatte nogen systematisk Orden i deres Tankemaade, og deres Bestemmelser i Verden udfordre den ikke. Det er dem nok at

lære

lære kiende de fornødne Sandheder til Salighed, og de satte dem ret Godt, naar man anbringer dem under visse Artikler og Hovedstykker, som de kan fæste deres Tanker ved. For dem er Luthers Catechismus med tilhørende Forklaring en god Bog. Men der ere andre, som endten bestemmes til at giøre Profession af Lærdom, eller som ere ret af Naturen oplagte til at tænke rigtig og grundig og ordentlig, og der vil kun finde en Byrde for deres Hukommelse i Alt hvad de ikke efter en vis Methode har fattet med Forstanden. Dem bør man ikke misunde en fri methodisk Lærebog, hvori Lærebygningen er opført lige fra Grunden opad, og Luthers Navn bør ikke være til Anstød eller Hinder derimod. Thi han var vel en stor Mand, men han skrev kun en Lærebog for en eenfoldig Ungdom, et Arbeyde, som enhver anden brav og lærd Mand kan giøre ham efter. Billigt er det, at hans Navns Ihukommelse derved bevares, men ubilligt, om hans Høyagtelse skulde være til Hinder imod lærdere og fuldkomnere Arbeyder for Christne begavede med en fuldkomnere Tænkekrafts Evne.

Leipzig. Die Landwirthschaft und deren Verbesserung nacheigenen Erfahrungen beschrieben von Johann Gottlob Schönfeld, auf Trachenau Treppendorf und Wachau, Herzoglich Sachsen gothaischen bestalten Land Cammerrath, auch Mitglied der Leipziger öconomischen Gesellschaft. 1773. 2 Alph. 20 A. st. 8v. Dette Værk skal fuldkommen have opfyldt det Haab man har giort det sig derom, mens det endnu har været under Pressen. Allerede Fortalen viiser en Forfatter, der ikke skriver for Brød eller blot for den Æres Skyld at blive læst, der ikke optænker Project over Project, hvorved eet Menneske er hiulpen og ti andre maae lide Skade, en Mand, der tænker ædel og patriotisk, der ved mange Aars Erfaringer og Bemærkninger saavel paa sine egne Godser, som i andre Egne, hvorhen han er kommen, har forhvervet sig praktiske Kundskaber, udstuderet Theorien deraf, og overgiver det alt til Trykken for dermed at gavne Efterverden. At levere et tilstrækkeligt Udtog af saa stort et Værk, der er opfyldt med saa mange vigtige Materier, har Rummet ikke vildet tillade, og man har derfor alene vildet forestille det som et

Værk,

Værk, der fortiener at tegnes iblandt de classiſke Bøger i Landhuusholdningen, og fortiener at læſes ey alene af enhver Landhuusholder, der formedelſt ſin beſynderlige Tydelighed læt kan forſtaae det, men og af enhver Cameraliſt. Det hele Værk beſtaaer af ni Afſnitter, ſom igien ere afdeelte i Kapitler og §§yher. I det første Afſnit handles om Feylene, Manglerne og Forhindringerne ved Landhuusholdningen i Almindelighed. Det andet Afſnit angaaer de forſkiællige Gisdninger og derved ſædvanlige Feyl, og anviiſer tillige nogle Forbedringer derved. Det tredie Afſnit handler om Agerdyrkningen i Beſynderlighed, det fierde om Grundſtykkernes rigtigere Beſtemmelſe, og det femte om Fæ-Avlingen. Det ſiette Afſnit om Heſterne er det ſtærkeſte og fuldſtændigſte i det hele Værk. Det ſyvende handler om Forſtvæſenet, og er udarbeydet med ſtor Flid og Nøyagtighed og efter egen Erfaring. I det 8de Afſnit beſkæfter Forfatteren ſig med Jagten. Saa ſtor en Ven han er af ſamme, ſaa ere dog hans Grundſatzer paa det nøyeſte afpaſſede efter Underſaatternes Vel. Det 9de Afſnit leverer nogle blandede Anmærkninger henhørende ſaavel til Ager- ſom Havedyrkningen, og Værket bliver beſluttet med nogle Opgaver.

Berlin. Gedichte nach den Minne ſingern, dem Kaiſer Heinrich, dem König Wenzel von Beheim, dem Marggrafen Otto von Brandenburg mit dem Pfile, dem Herzog von Anhalt, dem Herzog Johann von Brabant, dem Herzog Heinrich von Preſſeln und Andern 1773 114 S. 12z. — Man ønſker diſſe Digter ret mange Kiøbere; deels fordi de gamle Sanges Geiſt ret vel har vedligeholdt ſig i diſſe Efterlignelſer, uden at man derved mærker nogen ængſtelig Flid og Tvang; deels formedelſt den ædle Abſigt, ſom Udgiveren har foreſat ſig med Tryffen af diſſe Stykker, da de, ſom Titelen mælder, blive ſolgte til tvende fattige Pigers Bedſte Stykket for 12 Gr. eller 12 Exemplarer for en Louisd'or. Ethvert Stykke er tryft med ſin Original neden under. Til Prøve anføres:

S. 87. An ſeine Tochter. Efter Hr. Reimmar von Zweeter.

Mein Töchterchen bewerben ſich

Um

Um keinen Mann, es ſteht nicht wohl.
Wills aber einer, ſo will ich
Sie lehren, wie ſie's machen ſoll.
Sie ſoll der allerreinſten Sitte
Beſtändig ſich befleißigen;
Sie ſoll von allen Tugenden
Begleitet gehen in der Mitte.
Sie ſoll in Sanftmuth Heldinn ſeyn
Und ſprechen, lachen, danzen, ſcherzen,
Als wie die Unſchuld, und von Herzen
Gott fürchten aber ohne Schein.
Die Weiſen alle ſoll ſie ehren!
Du lächelſt Töchterchen mich an?
Die Kunſt, zu werben einen Mann
Ich kann ſie dich nicht beſſer lehren.

S. 97. En Klage-Sang efter Hr. Walther von der Vogelweide.

O Weh, O Weh in deutſchen Landen,
Wer Kupfer, Silber, oder Gold
Nicht hat, dem ſind zu ſeinen Schanden,
Nicht Engel und nicht Frauen hold.
Der mag von Witz und Mannheit ſtarren,
Er ſcheint als wie von ſeinem Gott
Verlaſſen; iſt ein Spott der Narren,
Und faſt der Weiſen Spott.

Lemgo. Anmerkungen über das Betragen und den Character des Judas Iſcharioth. — Aus dem Engliſchen nach der zwoten Ausgabe von 1751 überſetzt von Johann Wilhelm Rau. 1773. 78. S. 8v. Forfatterens Øyemærke har været af Judas's Forhold at ville udlede et Bevis for den chriſtelige Religions Sandhed. Hans Tilſtaaelſe, at have ſyndet, fordi han havde forraadt uſkyldigt Blod, indbefatter efter Forfatterens Meening i det Mindſte følgende firedobbelte Bekiendelſe: at han holdte JEſum for den ſande Meſſias og Guds Søn, ſom JEſus ſelv altid havde givet ſig udfor: at JEſus havde giort lutter ſande Mirakler, at hans Lære var Guddommelig, hans Levnet hellig og ubeſmittet; thi ikke andet end dette havde kundet overbeviſe ham om, at JEſus var Meſſias: at det

har

har ikke været JEsu Absigt at oprette et verdsligt Kongerige: og endelig, at det var falsk, at JEsus ved foregivne Mirakler forførte Folket, at han bragte det op imod Keyseren, og at han ved Hexerie drev Dievle ud. For at give denne Bekiendelse den fuldkomne Vægt, blive følgende Sætter beviiste: Judas havde Forstand nok for rigtig at dømme over Christum og hans Planer og at udgrunde hans hemmeligste Absigter (Forfatteren har her maattet behielpe sig med blotte Formodninger og Rimeligheder: men han kunde have kommet lættere derfra, og dog naaet sit Øyemærke; thi en middelmaadig Forstand var vel tilstrækkelig nok til at bedømme hvad der laae i hans Bekiendelse): Judas havde tilstrækkelig Leylighed til at lære kiende JEsum, hans Beskæftelse, Absigter og Hemmeligheder, og at komme der efter, om endten han eller de andre Disciples havde været Bedragere: han vilde gandske viist have giort det offentlig bekiendt, om han havde opdaget det allermindste Bedragerie: Dette skulde han have giort, hvad endten han havde været en retskaffen Mand eller et Ære- og Samvittigheds-løs Menneske: JEsus har aldrig frygtet sig for hvad hans Fortroelige kunde giøre bekiendt om ham. Da nu Judas, da han af Giærrighed forraadte JEsum i hans Fienders Hænder, ey anførte en eeneste Forbrydelse, hvori han skulde være skyldig; da Følgerne af hans Forræderie bragte ham endogsaa til Fortvivlelse, saa maae han have været fast overbeviist om, at JEsus var en uskyldig Person og Messias, hvis Religion man var forpligtet til at antage som en guddommelig Aabenbaring. Hans nederdrægtige Handling kan altsaa ikke tiene til en Indvending imod Christendommen, men er meget meer et stærk Bevis derfor, —— Man maae tilstaae, at dette Bevis kan giøre sin gode Tieneste med, naar man ikke vil slutte meer end hvad som virkelig følger deraf, og naar man giver det sin bequemme Plads i Kiæden af saa mange andre Grunde for den christelige Religions Sandhed.

Qvedlinburg. Sammlung einiger Predigten von Fried. Gabriel Resewitz, Pastor an der deutschen Petrikirche in Kopenhagen. zweyte vermehrte Auflage. 1773. 334 S. 8v. foruden 30 Sider opfyldte med en meget læseværdig Fortale, hvori Forfatteren taler om

noget

nogle Forhindringer, som staaer i Veyen for Simpliciteten, den vigtigste Fuldkommenhed i en Prædiken, hvorved den bliver baade fattelig og interessant for den almindelige Hob. Forfatteren kiender meget vel disse Forhindringer, og hans Prædikener kan tiene til Bevis paa, at de Vanskeligheder, om hvilke Fortalen melder, ey ere uovervindelige, endskiøndt han selv aflægger den beskedene Bekiendelse, at han veed dette med sig selv, at han ofte bedre har kiendt, endfulgt Reglerne. Man ønsker, at han ey gandske vil opgive det Forsæt at udføre noget vidtløftigere de i Fortalen foredragne Tanker. Man kan altid vente fra ham noget læseværdigt, endskiøndt der allerede af Andre i de nyere Tider er skreven meget Godt over denne Materie. Den første Udgave af disse hans Prædikener indbefatter tolv i Alt. I dette nye Oplag ere tvende komne dertil: een over Luc. XVI. 1-9. om deres Pligt, som med Uret har forhvervet sig Gods: en anden over Luc. XVI. 1-11. om en dobbelt Vildfarelse iblandt de Christne over den offentlige Gudstieneste, da nogle anseer den for det vigtigste og næsten det eeneste i Christendommen, andre derimod agte den ringe og næsten gandske forsømme den. Dem til Tieneste, som allerede besidde den første Udgave af disse Predikener, har Forlæggeren trykt de tvende nye tilføyede for sig selv, under Titel: **Anhang zur ersten Auflage der Sammlung einiger Predigten von F. G. Resewitz.** 3 A. 8v.

*** *** ***

Følgende Trykfeyl ere indløbne i den sidste Fortale til II Hæfte af forrige Aargang.

Paa den 5te Side i den første Anmærkning lin. 6. skal læses saaledes, **til at Lykke og Fornøyelse for Læseren kan Sagen selv.** — Paa den 8de S. i den 2den Anmærkning i den næst nederste Linie maae i Sted for **Aandres** læses **Andres.** — Paa den 10de Side i den 3die Anmærkning lin. 5 maae i Stedet for, **en Mangel af slet ingen Betydenhed,** læses, **en Mangel af ikke slet ingen Betydenhed.**

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 2.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 12te Januar. 1775.

Kiøbenhavn. ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΥ ηθικοι χαρακτηρες, in usum Juventutis scholasticæ Haunienſis edidit *Laurentius Sahl*, Conrector. 1775. Typis *Martini Halager*. 2½ Ark i 8vo. De unge Mennesker, til hvis Nytte denne Udgave er foranstaltet, have selv begiert den, og Udgiveren har troet, at han burde fyldestgiøre deres Begiæring. For at spare en alt for stor Bekostning har han ikke kundet i nogen vidtloftig Fortale tilkiendegive, hvor vidt og paa hvad Maade han har søgt at giøre det, og som det dog er noget, de saa vel som flere, hvilke denne Udgave kunde komme for Øyne, dog bør vide, saa bliver hermed aflagt Regnskab derfor. Skriftet har, saa lidet det er, dog mange deels fordervede Steder, deels foranderlige Læsemaader. De første burde forhielpes til bedste Forstand, og de sidste vælges med nogen Skiønsomhed. Da det altsaa ikke burde være ham ligegyldigt, hvilken han valgte iblandt de mange forskiællige Læsemaader og kritiske Conjecturer, men her i saadan en Udgave, som er bestemt til Disciplers Brug, aldeles burde sees paa, hvilken der gav den føyeligste, den fatteligste og lætteste Forstand, naar endelig ingen med Vished som den rette og sande kunde bestemmes; saa var og burde det heller ikke være ham lige meget, hvilken Text af de for Haande værende Udgaver han lod aftrykke, uden nogen Rettelse og Sammenligning med andre. Han har da for det første lagt til Grund

til sin Recension af Texten et efter Needhams Text fierde Gang til Leipzig 1759. aftrykt Exemplar, med Casaubons latinske Oversættelse under Texten, hvilket han har renset fra sine Trykfeyl og sammenlignet med Texten i Fischers, Schwartz's og Gale's Udgaver. Ved denne Sammenligning har han tillige giennemlæst Fischers kritiske Anmærkninger over hver Artikel i sær, og som oftest, (det forstaaer sig selv) fulgt hans Raad og Skiønsomhed, skiøndt ikke dog allevegne, hvor han altsaa heller ikke i sin Recension af Texten har optaget hans Læsemaade. Det galt her ikke om en Text, der kunde give Anledning til lærde kritiske Anmærkninger over de bedste og rimeligste Læsemaader, men om en Text med saadan Læsemaade, der uden videre Omstændighed gav den rimeligste og bedste og med Contexten meest overeenstemmende Forstand, saa man ikke skulde behøve for Disciples at bringe nogen anden an, end den antagne, for at lede med kritisk Omsyn efter en forstaaelig og rimelig Meening. Dette kan oplyses med følgende Exempler. S. 1. προοιμ har han ladet følgende Sted saaledes aftrykke: εγω γαρ, ω Πολυκλεις, συνθεωρησας εκ πολλε χρονε την ανθρωπινην φυσιν (ατε βεβιωκως ετη εννενηκοντα εννεα, ετι δε ωμιληκως παλλαις τε ϗ παντοδαπαις φυσεσι) κϗ παρατεθεαμενος &c. Derudi har han fulgt den fortræffelige Casaubons Oversættelse, og den Læsemaade eller Conjectur ατε for κϗ, som og Casaubon, Gale og Gesner har antaget. Herved undgaaer han en Commentation for at forklare et urimeligt υστερον-προτερον i Autors Satzer, eller for at paabyrde κϗ en tvungen vim explicandi. I den Artikel over Smiger (αρεσκεια) har han borttaget det hele Stykke fra και πλεισακις δε αποκειραθαι til Enden, og derimod føyet det til Enden af den Artikel om μικροφιλοτιμια. Casaubon, og efter ham Needham, Pau og Fischer har vel indseet det, der og maa falde enhver i Øynene, at det hele Stykke ey indbefatter noget Træk af en Smigrer. De har altsaa troet, at her fattedes Slutningen af den Artikel αρεσκεια, og tillige Begyndelsen af en Artikel,

kel, ſom maatte have haft til Opſkrift βαναυσια eller απειροκαλια. Det første troer Udgiveren, har ſin Rigtighed, hvorfor han har ſluttet Artiklen αρεσκεια med et Par Stræger, ſom betegne denne Mangel. Men det ſidſte kan man tvile om. Caſaubon har erkiendt, at Trækene i dette Stykke kunde maaſkee dog vel paſſe ſig paa en Smigrer (αρεσκος), men kun for ſaa vidt han tillige betragtes ſom ærebegiærlig (φιλοτιμος). Han har ſeet noget, ſom har givet Udgiveren Anledning til at indſee noget mere, og han ſætter derudi nogen Tillid til ſin Indſigt. Han vil nemlig have fundet, at det hele Stykke indbefatter Træk af en Perſon, ſom ſøger Ære i ſmaa Ting og praler deraf, og ſaadan en Perſon bliver ſiden beſkreven under Navn af μικροφιλοτιμος. Han forlader ſig til, at enhver tænkende Læſer vil finde med ham hvert et Exempel, ſom Stykket indbefatter, at afgive tydelige Træk af ſaadan en Perſons Skildring. Han ſlutter da, at Stykket hører til den Artikel om μικροφιλοτιμια? Han har vovet at føye det dertil, og tør love for, at Læſeren ſkal i Sammenhængen og Forbindelſen ingen Anſtød finde derimod. Her ſkildres overalt i denne Artikel, ſom i det af ham tilføyede Stykke, en Perſon, ſom beſtiller ſig paa Pragt og Anſeelſe og Pralerie i og af lutter Bagateller. Dette Stykke er da maaſkee ved en eller anden Hændelſe i Haandſkrifterne bleven bragt an paa det urette Sted. Det være ſig nu, hvordan det vil, nok er det, at det med ligeſaa god Ret og Grund ſtaaer paa et Sted, hvor det paſſer ſig ret vel, ſom paa et andet, hvor det ſlet ikke paſſer ſig, og hvor det af Autor ſelv aldrig kan være tilføyet. Derpaa grunder ſig den Frihed han har taget ſig, og den har tillige den Hensigt, ved en paa dette Sted føyeligere Forklaring at undgaae de Anmærkninger, hvorved Stykkets Exempler maatte paatvinges en Overeenſtemmelſe med et andet Sted, hvortil det langt mindre ſkikker ſig. Vel bør ſaadan Frihed bruges men Forſigtighed, men Forſigtighed kan og gaae for vidt. Naar et Stykke hos en Skribent er kommen af Lave, da ſtaaer det ligeſaa godt paa et Sted, hvor det paſſer ſig, om det endog var det urette, end paa et Sted, hvor det giver Uforſtand og Modſigelſe. I dette

ſamme Stykke forekommer til Slutning et fordervet Sted, der endelig maa forhielpes ved Conjecturer til en føyelig Forſtand. Fiſcher har ladet det ſaaledes aftrykke: καὶ αὐτος εν ταις επιδειξεσιν υστερον ειπειν, επι των θεωμενων, προς ετερον, οτι ταυτα εστιν η παλαιστρα. Efter denne Læſemaade ſkulde Meeningen være: at han endelig under Øvelſerne, ſiger, i Tilſkuernes Paahør, til en anden Person, her ſeer du Manden (det er mig) ſom eyer denne Fægteſkole. Man maa da ſætte, at den anden Person, ſom han taler til, er en Bekiendter af ham, for hvilken han ligeſom for Spøg praler deraf, paa det at alle de andre Tilſkuere med det ſamme ſkal faae det at vide. Dog ſiger han ſiden i ſin Anmærkning over dette Sted: Sed Scriptura Codd. Gall. & Baroc. non minus quam lectio Norib. e quo libro manavit in cæteros, mihi pæne perſuaſerunt, conſtitui debere locum hoc modo, καὶ αὐτος εν ταις επιδεξεσιν υστερον επιεναι, επι των θεωμενων, ειπειν προς ετερον, οτι ταυτα εστιν η παλαιστρα, quam emendationem certe aliorum Conjecturis & ſuſpicionibus multum præſtare putabam. Men det ſynes, at et καὶ ikke da maatte mangle næſt efter επιεναι eller næſt for ved ειπειν. Da det dog endelig herved gielder om en Læsning, ſom kan give den føyeligſte og med Perſonens Character bedſt overeenſtemmende Forſtand, naar man ikke med Vished kan ſige, hvad Autor har ſkrevet, ſaa har Udgiveren af denne ſidſt forangførte Læſemaade beholdt επιεναι, og for Reſten fulgt den af Needham antagne Læſemaade: καὶ αὐτος εν ταις επιδειξεσιν υστερον επιεναι, επι τω ειπειν (τινα) των θεωμενων προς ετερον, οτι ταυτα εστιν η παλαιστρα det er: Han kommer frem omſider under Øvelſerne, for at give Tilſkuerne Opmærkſomhed, og at da en af dem, ſom kiender ham, ſkal deraf tage Anledning at ſige til en anden, det er den gode Mand, ſom eyer denne Fægteſkole. Kun τινα har han indſluttet i Klamre for at antage ſaa lidt fremmed ſom mueligt, da det og føye-

lig

lig kunde have manglet, og det synes, at ειπειν burde have staaet efter των θεωμενων for saa lidt som mueligt at afvige fra en authoriseret Læsemaade og dog beholde den Meening, som er den rimeligste. At Personen selv efter den første og Fischeriske Læsemaade skulde sige det om sig selv, synes et alt for blot og bart Pralerie, og der sees ikke, hvi han skulde sige det hellere υστερον, end προτερον. Men det stiltiende Pralerie er finere og mindre anstødeligt for en φιλοτιμος, som just ikke tillige skal være en ἀλαζων. Han kommer derfor frem midt under Øvelserne, kun for at opvække Opmærksomhed, og at en eller anden da skal sige, at det er ham, som Fægteskolen hører til. Læt kunde επεισιν eller επιεναι for ved επι og τω for ved των ved Skriverfeyl udelukkes? Derfor synes ham allerbedst om Needhams Læsemaade, naar han kun havde lukt sit τινα ude, og ladet ειπειν staae bag efter θεωμενων. En latinsk Oversættelse maatte stiles saaledes: Atqve inter exercitia tandem ipse procedit, hanc sibi gloriam cupiens atqve promittens, ut spectatorum qvispiam alteri dicat, eccum tibi, cujus est hæc palæstra. Denne Aubers Conjectur και αυτος εν ταις επιδειξισιν υστερον ειπειν επι τινος των θεωμενων, og Casaubons derefter stilede Oversættelse, ipse de aliqvo e Spectatoribus alii dicit, strider ganske mod den φιλοτιμια som stikker frem i alle de anforte Exempler, og er kommen blot af det, at de har anseet ham som en αρεσκος, der af Smiger skulde sige denne Usandhed, at Fægteskolen hørte en anden, og ikke ham selv til. Dette maa være nok til Bevis paa, at Udgiveren ikke har ladet Textens Recension være sig en ligegyldig Sag, og for at vise, hvad han derved har haft for Øyne, i Henseende til Læsemaaders og Conjecturers Valg. For Resten vil man finde, at han paa et Par Steder har føyet et και til, men indsluttet i Klamre, hvor ham syntes, at oratio ασυνδετος faldt tvungen og strid mod den Theophrastiske Stiils Analogie. Det samme har han og giort ved et og andet Supplement, som findes ind-

rykket i Klamre, hvor i han dog har rettet sig efter lærde Mænds rimelige Conjecturer, og selv ikke lættelig foretaget sig noget saadant Supplement. Hermed troer han da at have leveret en Text, som er lættest og bedst at forklare for Skole-Disciples, og hvad dens Rigtighed for Resten angaaer, da er den paa, endogsaa i Hensende til Accenter og Distinctioner, anvendt al mueig Flid. En latinsk Oversættelse, hvorved Casaubons var lagt til Grund, lempet og indrettet efter den antagne Text og efter Disciplers Begreb, var allerede leveret til Pressen, men for en vigtig Aarsags Skyld blev den reserveret til en anden Leylighed. I Fortalen har han ikke vildet igientage hvad andre har sagt i deres, og derfor alene anført hvad han selv har tænkt om disse moralske Characterer, at de nemlig ligner kun de første Udkast og Afridsninger til moralske Skilderier. Andre maa dømme, om han kan have Ret i det han derom saaledes har sagt: in his ipsis (characteribus) qvas exhibet animorum humanorum imagines, harum, credo, primo tantum primas descripsit lineas, ut qvas plenis coloribus depicturus in posterum esset. Qvare tanto magis mirandum est ingenium viri: qvod, si qvidem tam excellet in primis lineamentis, qvorum certe pulcherrima conformatio est, in perfectis imaginibus qvid putas futurum fuisse? Exemplorum certe, qvibus illustrat mores, tanta est evidentia, ut, qvas duxit primas lineas, in illis jam sic satis expressa sit & emineat animorum indoles, ut illorum qvasi qvædam discerni facies possit.

Prag. Herrn Joh. Jacob Ferbers Briefe aus Welschland übernatürliche Merkwürdigkeiten dieses Landes, an den Herausgeber derselben, Ignatz Edlen von Born, des Heil. Röm. Reichs Rittern, Kayserlig. Kön. Bergrath, und Mitglied der Königl. schwedischen Academie der Wissenschaften. 1773 407 S. st. 8v. Udgiverens velskrevne Fortale beretter, at Hr. Ferber har i Sverrig forhvervet sig megen Kundskab om Naturhistorien og Bergvidenskaben, at han og * bleven optagen i det der værende Kongelige Berg-Collegium, og derpaa har igiennemreist Tyskland, Frankerige, Holland, Engelland og Italien, har giort sig bekiendt med de der

vær-

værende berømte Naturforskere, overalt flittig beseet Naturens Rariteter, befaret de fornemmeste Bergværker, og samlet mærkværdige Naturalier. Hans Breve over de naturlige Mærkværdigheder, som han har bemærket i Italien ere af Hr. von Born med største Ret agtet værdige til Trykken. Thi vel har man mange Reysebeskrivelser om Italien, som betræffe dette Lands topographiske, politiske og kirkelige Mærkværdigheder, Oldsager, Kunst-Værker, Kunster og Videnskaber, men ingen i Besynderlighed for Natur-Historien og dens Elskere, da dog Naturen i dette Land er saa riig paa Mærkværdigheder. Den lærde Hr. Ferber har i disse Breve lykkelig aabnet Banen for tilkommende Reysende til disse physikaliske Undersøgninger og Bemærkninger. Han har viist sig allevegne, hvor han er kommen hen, som en skarp Bemærker, vidbegierlig Forsker og grundig Kiender. Man er altsaa her von Born megen Tak skyldig, at han har meddeelt Verden disse paa vigtige Anmærkninger og Efterretninger rige Breve. Forfatterens Reyse, som derudi bliver beskrven, gaaer an fra Wien over Hydria til Wenedig, igiennem det hele faste Land af Italien (Savoyen og den største Deel af Piemeont undtagen) men tilbage igiennem Tyrol, og ender sig i Regensburg. Det første Brev er skreven til Wenedig den 25 Sept. 1771 og det sidste til Regensburg den 5 Sept. 1772. og altsaa har Reysen varet næsten et Aar. Egentligen ere disse Breve kun for Elskere af Naturhistorien, især af Mineralogien, ligesom det og synes, at Hr. Ferber har sin største Styrke i Mineralogien. Alle Høye og Bierge, som han har seet, ere mineralogisk beskrevne. Paa de gamle og nye Vulkaner har han anvendt en besynderlig Opmærksomhed. Ligesom han i Habichtswalde i Hessen har fundet Spor af gamle Vulkaner, saa er han og vis paa, at de Paduaniske, Vicentiniske og Veroneske Basalt-Bierge, har været Deele af fordum ildsprudende Bierge. Ofte meddeeler Forfatteren sine egne og rimelige Tanker. Man lærer og af hans Breve at kiende en Mængde offentlige og besynderlige Natural-Samlinger. Elskere af den Lærde Historie finde og her mange for sig angenemme Efterretninger om de berømteste endnu levende og for nyeligst afdøde Italieniske Læger og Naturkiendere, om deres Skrifter og om deres Bemærkninger og Meeninger. Hist og her finder man

og gode Geographiſke og andre mærkværdige Efterretninger. Den Stad Pompeja, der i ſaa mange Aarhundrede har været bedækket, er nu igien næſten gandſke blottet og aabnet, ſaa at man kan gaae omkring i dens Huuſe, ſom ikke mere har noget Tag over ſig og alle dens Gader, der ere belagte med virkelig Lava af Veſuv. Hr. Ferber har til Rom bragt alle de Steenarter, hvoraf Alderdommens koſtbare Statuer og Kunſtværker ere giorte, og hvormed Kirkerne og Palladſerne i Rom og andre Italienſke Stæder ere udzirede, under viſſe Claſſer, og beſkrevet dem efter hinanden, hvilket udgiør en betydelig Deel af hans Breve. Saa angenem den Efterretning var, ſom Recenſenten ved en anden Leylighed har meddeelt, at nemlig Abbed Recupero til Catania paa Sicilien har begyndt at beſkrive Hiſtorien om Bierget Ætna, ſaa ubehageligt er det derimod at læſe hos Hr. Ferber S. 133, at denne Beſkrivelſe vel aldrig vil blive trykt, og at Tvang, Overtroe og falſk Religions-Iver, er Skyld derudi.

Leipzig. Die merkwürdige Lebensgeſchichte des unglücklichen Rußiſchen Kaiſers, Peter des dritten, ſammt vielen Anecdoten des Ruſſiſchen Hofs und deren Perſonen, die ſeit einiger Zeit an ſolchem geherrſchet, oder ſonſt viel gegolten haben. Aus zuverlaßigen Nachrichten aus Lichtgeſtellt von einem Freunde der Wahrheit. 1773. 1 Alph. lid. 8v. Forfatteren giver ſig ud for en Sandheds Ven i denne Hiſtories Udarbeydelſe, og det var Godt, Hvem der kun vidſte, hvad Sandhed var i den nyere Ruſſiſke iſær Peter den Tredies Hiſtorie. Forfatteren angiver ey engang de Kilder, hvorfra han har taget ſine Efterretninger, og derved ſvækker ſelv den Tillid, man ſkulde have til dem. Han ſiger ſelv i Fortalen, at han har lagt til Grund alle de troeværdige Efterretninger og Orginal-Documenter, ſom betræffe Peter den Tredies Perſon og Regiering. Men hvor ſtaaer diſſe troeværdige Efterretninger, hvem er deres Forfatter? ere de trykte eller ikke? Derom taler Forfatteren ey et Ord. Han lover en fuldſtændig Levnetsbeſkrivelſe om den ulykkelige Keyſer, men der ſattes forfærdelig meget i Fuldſtændigheden. Dog, hvis alt det, han har ſkrevet, var Sandt, ſaa kunde man endnu vel undſkylde ham i Henſeende til Fuldſtændigheden. Den mind-

mindſte Deel af Bogen betræffer Peter den Tredie. Det har behaget Forfatteren ey alene at mælde om hans Forældre, men og om hans Forfædre paa Thronen, for at meddeele Verden mange Anecdoter om dem, men man maae ikke tage det Ord Anecdot i ſin egentlige Bemærkning, men i den Forſtand, hvori de nye Franzoſiſke Anecdotſkrivere bruge det. Alle diſſe Anecdoter ere allerede trykte, og alt, hvad Forfatteren ſiger, er taget af Bøger og Tidender. De fornemmeſte Bøger, han har brugt, men ſom han utaknemmelig og uden al Aarſag har fortiet ere Hr. Büſchings Magazin, Hr. von Mannſteins Efterretninger, hvilke han een Gang anfører, og den ſaa kaldte de la Marche's Breve. Men han har endnu desuden ſammenſkrabt allehaande Efterretninger, og til al Uheld holdt dem for troeværdige, og ſaaledes giort en ynkværdig Miſkmaſk af Sandhed og Løgn. Man ſtøder under Læsningen ſnart paa en hiſtoriſk og geographiſk Vildfarelſe, ſnart paa en Misforſtand, ſnart paa en Modſigelſe, ſnart paa en falſk Dom. Thi Forfatteren er i og for ſig ſelv gandſke fremmed i Ruslands Hiſtorie, Geographie og Statsforfatning, han veed og ikke, hvad der hører til Efterretningernes kritiſke Behandling, og om en god Orden har han heller ikke noget ret Begreb, men hans hele Abſigt gaaer alene ud derpaa, at ſammenflikke Anecdoter af de Bøger, han har ved Haanden. Recenſenten forſikrer, at han havde behøvet nogle Ark, om han endog kun kortelig vilde rette det baade heel og halv falſke, ſom denne Bog indbefatter. Han var bleven ſær begierlig efter den, men har ikke fundet derudi det han havde ønſket og efter Titelen ventet. Forfatteren kunde vel tage noget af forbemældte Bøger, ſom var tienligt til Peter den Tredies Hiſtorie, men han burde have anfort dem ſine Kilder, ikke ſøevet alt for vidt ud, og givet den ulykkelige Keyſers egentlige Hiſtorie en ganſke anden Oplysning, eller, naar han ikke det kunde, ladet den ligge i ſin Dunkelhed uantaſtet. I de la Marche's Breve og i allerneueſte geheime Nachrichten —— von J. C. M. zürih. 1766 er noget Sandt, men ikke noget tilſtrækkeligt, derimod meget urigtigt at finde.

Hannover og Leipzig. Getreue Anweiſung zu Felder- und Land-Theilungen, oder Gründ-

liche Methode, alle Fälle, sawohl von gemeinen, Land-Theilungen als auch Land-Vertauschungen, Land und Holz-Ausweisungen, Auseinandersetzungen und Land-Repartirungen, nach den Regeln theoretisch und practisch auszuführen. Zu bequemen und sichern Gebrauche der Rechtsgelehrten, Amtsbedienten, Verwalter und Haushalter, wie auch den Anfängern der Mathematik zur untrüglichen Richtschnur in dieser Verfassung zusammengetragen, und mit gehörigen Figuren versehen von D. A. Vollimhaus Lehrer der Mathematik, auch Zeichen- und Schreibemeister bey dem Gymnasio der Altstadt Hannover 1773. 8½ A. st. 8v. Med 6 Kobbertavler. Forfatteren har med dette Skrift havt til Hensigt, at give dem, der forstaae kun noget lidet af Geometrien, en tydelig og omstændelig Forskrift, hvorledes Mark- og Land-Deelinger i forskiællige og ofte meget vanskelige og forvikkede Tilfælde rigtig maae gjøres, hvorved han og har vildet være nyttig for dem, som ville dømme over dessige Inddeelinger, om de ere rigtig anstillede eller ikke. Nogle Flader kan man deele geometrisk og uden at tage Regnekunsten til Hielp. Ved andre maae man først udregne deres Indhold, og derefter bestemme de forlangte Deele. Undertiden er det fornødent, at man forvandler en Flade, som man vil deele, til en anden, som er den lig, paa den Maade, som Geometrien lærer. De mathematiske Kundskaber, som herved forudsættes, ere just ikke vanskelige at erlange. Men det kommer endnu kun derpaa an, at man veed ret at anvende dem i enhver Fald, hvortil udfordres en besynderlig Overlæg og Øvelse. De her forekommende Opgaver, hvoraf til nogle, hvor det har været nødigt, og er tilføyet Bevis, indbefatte i et meget fatteligt Foredrag det Vigtigste og Brugbareste af hvad de har at tage i Agt, som vil afdeele Marker og andre Jordstykker i tvende eller flere forlangte Deele, eller og paa en behørig Maade under visse angiven Betingelser. Den hele Afhandling er bragt under 3 Hoved-Afdeelinger. 1) Naar et Stykke Land skal deeles i foreskrevne Deele, uden at herved bliver forelagt en Betingelse, eller man skal affondre en vis Deel eller nogle ulige Deele derfra: 2) naar et Stykke Land eller en Flade skal deeles, hvortil visse Betingelser ere foreskrevne, og 3) naar

Land-

Land-Fordeelinger forekomne, hvor man faaer at bestille med Skove, Enge, og Marker, og hvor der mellem tvende Arter af et Slags Materie bliver foreskreven en vis Betingelse. Ved disse her anførte Tilfælde, hvorfra dog undtages den første, kan ogsaa yttre sig visse Bi-Omstænde, som just ikke formedelst den ubeqvemme Situation, men af andre Aarsager giøre Deelingen vigtigere. Vel kunde til disse her anførte Opgaver føyes endnu nogle andre, hvilke man og tildeels træffer i nogle Bøger, som handle om den praktiske Geometrie. Men har man giort sig dem vel bekiendte, som her ere blevne opløste, saa vil man og let kunne finde sig i slere Tilfælde og besvare andre noget forskiellige Spørsmaale. Dette vil man see af det hele Skrift, at Forfatteren flittig maae have beskæftet sig med Markmaaling og visse Egnes Afdeeling, hvorfor han og som en Kunstforstandig har skrevet derom med megen Indsigt.

Berlin og Haag. Rudimenta pyretologiæ methodicæ, Auctore C. *F. Selle* M. D. 1773. 21. A. st. 8v. Hvem der endten allerede veed, eller af Fortalen og Indledningen til dette Skrift lærer, hvor meget det vil sige, at bringe Sygdommene i et System efter den naturlige Methode, den vil ikke lægge dette Forsøg i Feberlæren af Hænderne, uden Hyagtelse mod Forfatteren, og ey uden Tak for den derpaa synlygen anvendte Flid. For et første Arbeyde af den Art, har Hr. S. virkelig udrettet meget, endskiøndt han selv tilstaaer, at der endnu fattes meget i Fuldstændighed, og at der endnu var meget mere at rette og forbedre, endskiøndt Forfatteren virkelig har udkastet, og udført sin Plan med megen Forsigtighed, Indsigt, Reflexionsomhed og Belæsenhed. Værket taaler ingen Udtog, og vil ey alene ganske giennemlæses, men og flittig studeres. Man ønsker kun, at Forfatterens Exempel ikke maatte opvække ham saadane Efterfølgere, som mindre end han indseer Vanskelighederne ved et saadant Foretagende, og gaaer til Værks med mindre philosophisk Geist, Skarpsindighed, Flid, Taalmodighed og Overlæg, naar de ville levere os noget ligesaadant om andre Sygdomme. Thi Intet kan mere forvirre en Videnskab, der endnu er omgivet med saa mange Dunkelheder og Uvidenheder, som Lægernes Pathologie, intet mere forhale dens

Op-

Oplysning end den alt for tidlige Syſtem-Syge. Man har fundet mindre Behag i Indledningen, end det egentlige Værk. Forfatteren kunſtler der med alt for ſtor Subtilitet paa de Definitioner af **Sygdom, Sygdoms Tilfælde, Sygdoms Natur** o. ſ. v. Morbus ſkal være Concurſus functionum Corporis læſarum & qvalitatum ſenſibilium alienatarum **Tilfældene** (Symptomata) ſkal være Følger af Sygdommens Aarſager, og altſaa i Grunden bliver det ſamme ſom Sygdommen Selv, og kun ſaa vidt forſkiællig, at ey enhver enkelt Tilfælde for ſig udgiør en Sygdom in Concreto. Men da Hr. S i Grunden har beholdt det gamle negativiſke Begreb om Sygdom, at den nemlig er det Modſatte af Sundhed, ſaa kunde man nok være tilfreds med de ſimple og klare Definitioner, ſom man allerede har? Enhver Functiolæſa, og qvalitas ſenſibilis alienata forſætter Legemet i en modnaturlig Tilſtand, og denne **Tilſtand** (ikke Concurſus) hedder en Sygdom hvori juſt diſſe Functiones læſæ og qvalitates alienatæ ere Tilfældene. **Sygdommens Natur og Væſen** ſætter Hr. S. in alienatione fabricæ corporis a ſtatu naturali, og den er atter ikke forſkiællig fra cauſa materiali. Den Metaphyſiſke Nøyagtighed af Begreber tiener i phyſikaliſke Videnſkaber gemeenlig ikke til andet end til meer at forduncke dem. Til Lykke har Hr. S. i Syſtemet ſelv afholdt ſig fra ſaadane Subtiliteter, og virkelig derved, ſom han og endelig ſelv har indſeet (§. 41.) giort Værket begvemt til den Fuldkommenheds Grad, ſom han har bragt det til.

Greifswald. Geſchichte der Nadir Schah. Kayſers von Perſien. In Perſiſche Sprache virfaßt von Mirſen Mohammed Mahadi Khan Maſanderani. **Aus dem Perſiſchen ins Franzöſiſche überſetzt vom Herrn** William Jones. **Nach der Franzöſiſchen Ausgabe ins Deutſche überſetzt.** 1773. 504. S. 4. Dette Skrift er i al Henſeende læſeværdig, formedelſt ſin Materie, ſom den berømte Mands Levnets-Beſkrivelſe, der i ſaa lang Tid var Tidendernes Helt; formedelſt ſin Forfatter, en Perſer og et Øye-Vidne til mange Begivenheder; formedelſt ſin Form, der fuldkommen er ſaaledes vedbeholdt, ſom den Øſterlandſke Forfatter ſelv har valgt den; og endelig formedelſt den vel geraadne Overſættelſe. Hr. **Niebuhr** havde med-

medbragt Haandskriftet, som i Persien selv var bleven rar, hvilket nu forvares i det Kongelige Bibliothek i Kiøbenhavn. Vor allernaadigste Kong Christian VII. skikkede det ved Grev Bernstorph til Engeland, hvor det af Hr. Jones er bleven oversat paa Fransk. Historien er meget ordentlig affattet i 6 Bøger, med en Indledning, som fortæller det, hvad som for Nadir Schak Ophøyelse er gaaet for sig. Han var af den Stamme Kirklu, en af de anseeligste blandt Afscharernes Stammer, altsaa en Terkmannisk Adelsmand, og slet ikke af saa ringe Herkomst, som man længe i Europa havde troet. Historien selv er ey andet, end en bestandig Sammenhæng af Oprører, sammes Bestraffelser, Forræderier og smaa Krige under et svagt Hofs Statholdere, ved hvilke Nadir, der var en modig og tillige lykkelig Kriger, har arbeydet sig igiennem indtil Thronen selv. Den Persiske Forfatter hedte Mohammed og var født i den Provintz Masanderan. Han kom tidlig i Canzelliet og forvaltede siden efter i nogle Aar en Geheime Secretairs Embede hos Nadir Schah. Disse Betieninger forskaffede ham den Titel Mirsa, og det var formodentlig og til den Tid, at det Navn Mahhdi eller Mahadi blev ham tillagt, hvilket pleyer blot at være en Æretitel. Da der hos Østerlænderne ey er usædvanligt, at de fornemme Civil-Betientere ogsaa bekomme en Commando ved Armeen, og saasom hos Mohammedanerne alle de, som følge Armeen, endogsaa de Geistlige, skulle viise deres Tapperhed, saa er det ikke urimeligt at Forfatteren endelig er bleven ophøyet til en Chans Værdighed, og at han altsaa kunde kalde sig Mirsa Mohammed Mahadi Khan af Masanderan. Han har særdeles vel affattet sin Fortælling, skiøndt ikke med en fuldkommen Upartieskhed, i det han ikke saa omstændelig beskriver mange Nadir Schah's, og hans Families Grusomheder, og den ulykkelige Tilstand, de havde sat Persien udi, som deres gode Handlinger og Seyervindinger. En Deel fortier han og gandske. Det billedrige Østerlandske Udtryk, som baade den Franske og tydske Oversætter har beholdt, giør Bogens Læsning ikke saa behagelig som den ellers kunde være, endskiøndt der og tildeels iblandt forekomme gode Tanker. Ellers ønsker man dog, at den tydske Oversætter heller havde Valgt den Engelske Oversættelse, som Hr. Jones for kort siden har udgivet un-

under Titel: The Hiſtory of the Life of *Nadir Sohah* of Perſia, extracted from an Eaſtern Ms. by *W. Jones* Eſq. F. of Univerſity College Oxford: ſom er renſet fra alle den Perſiſke Forfatters vilde og ufornødne Ophævelſer og er bleven til et eget Værk af Hr. Jones egen Forfatning. Særdeles mærkværdige ere de den tydſke Overſættelſe tilføyede Afhandlinger, af Hr. Niebuhr om hvad der har tildraget ſig i Perſien ſiden Nadir Schah's Død til 1765., og af Hr. Jones over det Mohammedaniſke Aar, over Hiſtorien om Perſien, over det Perſiſke Riges Geographie, om de Perſiſke Mynters Værd, og om den øſterlandſke Digte Kunſt.

Mainz. Entwurf, nach welchem die Trivial- und Realſchulen in den Pfarreyen der Kurfyrſtl. Reſidentzſtadt Mainz werden angerichtet werden 1773. 64 S. 8v. Man mærker med Fornøyelſe, at man her begynder at ſætte den Forbedring i Ungdommens Opdragelſe og Underviisning i Værk, paa den Maade, ſom man paa ſaa mange Steder ønſker og i Skrifter tilraader den. Ovenanmældte Plan ſkal være affattet med megen Indſigt og Klogſkab, og er bekiendtgiort af den Commiſſion, ſom Churfyrſten har forordnet til Forbedring i Skolevæſenet. Forud anmærkes de hidtil værende Feyl ved Skole-Indretningen: Juſt fordi det er ſaa ſlet beſtilt med offentlige Skoler, lade Forældre deres Børn give privat Underviisning, der dog ſielden er eller kan være bedre: derved falde de offentlige Skoler tildeels endnu mere, og deres Vedligeholdelſe bliver for en Deel umuelig: paa den anden Side blive gode Privat-Lærere immer mere ſieldene, ſaaſom de ſelv i Skolerne blive kun ſlet forberedede dertil. Diſſe underviiſe de dem anbetroede unge Mennesker af Stand og Formue ligeſaa ſlet, og ſaaledes bliver Forderverſen i nogle Menneske-Aldere almindelig og ſtaaer ikke til at raade Bod paa. Derpaa følger nu den bedre Indretning, næſten efter en Realſkoles Plan, i det mindſte i Henſeende til Forſtandens Foreſtilling; thi man vil endnu ikke have erfaret, at der virkelig gives mange ſaadane Realſkoler, og ved forſkiællige giør det blotte Navn næſten alt ud. Børnene ſkal da nu i diſſe Skoler fra 5te til 14de Aar underviiſes i Alt, hvad der kan forberede hvert Barn til ſin tilkom-

men-

mende Beſtemmelſe i Verden. Man har ikke kundet nægte, at jo Plan og Indretning er fortræffelig. Nu gielder det kun om dens Udførelſe og om Folk dertil? For at forberede dem er allerede for nogle Aar ſiden bleven oprettet til Maynz et Churfyrſtelig Skole Lærer-Akademie. Begyndelſen bliver først giort med den eene Sogneſkole til St. Qvintin, ſom bliver beſat med 3 Candidater. Derpaa ſkal følge en Skole-Forordning. Med Tiden haaber man at kunne gisre Skole-Underviisningen gandſke fri for Forældrene. Man vil og anlægge et lidet Skole-Bibliothek.

London. Lettres from Italy in the Years 1754 and 1755 by the late Vight honourable *John Earl of Corke and Orery*. Published from the Originals, with explanatory notes. by *John Duncambe* 1773. 21 A. 8v. Udgiveren, ſom har været Capellan hos den 1762 afdøde Græve af Cork beſkriver i Fortalen, hans Liv og Levnet, og ſkildrer hans Character. Brevene ere 20 i Tallet. De gaar og Frankerige an, begynde med Lisle og ender med Hertugdømmet Toſchana, hvilket de og fornemmelig angaaer. Forfatteren ſiger, at Folkets Armod og Jordens Frugtbarhed i Frankerige vare Omſtændigheder, ſom opvakte Forundring og Medlidenhed; at gemeene Folkes Qvinder vare flittigere end Mændene; at Adelen klædede ſig i Purpur, men den gemeene Mand havde knap en Sæk at ſkiule ſig udi. Ved Lyon indlader han ſig i Oldſagerne, roſer Stadens Skiønhed, dens Manufakturer, dens Velſtand og Ludv. XIV. Statue til Heſt, men ikke denne Monarchs Characteer. En Franſk Adelsmand ved Hertugens af Parma Hof, ſagde til ham: Monſieur! pour vous dire la Verite, nous ſommes tous de bons catholiques, mais pour la religion, nous n'en avons point. „Hvor „ ſpurgde da Forfatteren, er Religionen flyet hen? Uden „ Tvil har den ikke opſlaget ſin Boelig i Engeland.“ Ved Bologna tager han Anledning til at ſkildre den der fødte Pave Benedict XIV. Characteer. Han var en lærd Mand og ſtor Befordrer af Kunſter og Videnſkaber. Han har altid med Maade brugt ſin Kirkelige Magt, afſkaffet en ſtor mængde Feſt-Dage o. ſ. v. Han foredrager det Italienſke Clima vidt for det Engelſke. Ved Florens fortæller han

den

den Anecdote, at Storhertugen Coſimo I. 1562. paa en Paaſke Dag dræbte ſin Søn Garcias, da denne havde myrdet ſin Broder, Cardinal Johann. Titel-Kobberet foreſtiller og dette ſkrækkelige Mord ſom ingen af de Italienſke Skribentere ſkal have mældet noget om. Coſimo ſættes i Ligning med Cromwel i Henſeende til ſin Characteer.

Hamburg. Nachrichten von der Geſchichte und Verfaſſung des adelichen Gutes Wandsbeck in Holſtein, aus Urkunden und andern zuverläßigen Quellen genommen. 1773. 4 A. 8v. Wandsbeck var tilforn et ſlet berygtet Sted, men for nærværende Tid har Flid og Fornøyelſe der ſit Sæde. Dette Adelige Gods ligger i Holſtein en liden Miils Wey Nord-Oſt fra Hamburg. Ved det Adelige Huus, ſom tilforn hedte Wandsburg, og nu er ny og ſkiøn opbygt, er en angenem Have, af hvilken man kommer i en meget ſmuk indrettet Skov. Flekken ved det Adelige Huus, ſom beſtaaer af 136 Ildſteder, er vel bebygt. Hamburgerne beſidde her Hauger og ſmukke Huuſe. Stedet har et Bogtrykkerie, tre Cattun-Manufacturer, ſom alene ernære nogle hundrede Mennesker, en Voxbleg, Baand- og Strompe-Vævere, Korn-Træe-Barke-Papirs- og Tobaks-Møller. Der boer ogſaa andre Haandværksfolk. Der kommer ogſaa mange Fremmede her at ſøge deres Fornøyelſe, ſaa Stedet deraf og har megen Næring. Tilforn boede her mange Jøder, nu ere der endnu kun 6 eller 7 Familier tilovers. Til det adelige Gods høre foruden Flekken betydelige Agerjorder og Enge, og forſkiællige Møller, 2 Avlsgaarder, Landsbyerne Hirſchenfelde og Todtendorf og enkelte Huuſe paa den ſaa kaldte Lohe. Det er af det Kongelige Danſke Huus i nogle hundrede Aar givet forſkiællige Perſoner til Lehn, og 1762 blev det ſolgt til Baron von Schimmelmann for 110000 Rixdaler med den Betingelſe, at han uden det Danſke Hofs Forvidende ikke maatte afhænde det til nogen Fremmed. Stedet har at takke denne rige Beſidder for ſin nærværende Velſtand, men ogſaa Nærheden af Hamburg, hvor de her værende Manufacturiſter afſætte deres Vahre, og hvorfra der komme ſaa mange Folk og fortære deres Penge. Forfatteren vil i Stedets Navn Wandsbek finde et Spor af de gamle Vender.

No. 3.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 19te Januar. 1775.

Kiøbenhavn. J. G. Zimmermann **om Nationalſtolthed.** Overſat efter det fierde 1768 i Zürich udkomne Oplag af Peder Topp Wandall. 1773. Danſke Læſere ville være Hr. Wandall megen Tak ſkyldige for den Fornøyelſe, han ved dette Skrifts Giennemlæsning har med denne ſin Overſættelſe givet dem Leylighed til at giøre ſig. Skriftet røber en ugemeen Kundſkab om Verden og det menneſkelige Hierte foreenet med den dybſindigſte og vittigſte Forſtands Skiønſomhed. Skrivemaaden er ſindrig, moralſk og ſatiriſk, ofte ret vel ſaltet, men med en behagelig velſmagende og helbredende Bitterhed. Forreſten er den uanſtødelig og bider Ingen, uden Hvem der endten vil lade ſig bide ſom af Igler for ſin Sundheds Skyld, eller der vil ærgre ſig over den Kundſkab, ſom en Lægebog giver ham om hans ſkiulte Svaghed, og derfor foragte Lægen og hans gode Raad og Anviisning til Helbredelſe. Men Skriftet handler **om Nationalſtolthed** i følgende Capitler. — 1) **Om Nationalſtolthed i Almindelighed.** End Stolthed er intet Almindeligere fra Thronen indtil Bondehytten. Egenkiærligheds Brille ſidder næſten paa ethvert Folks Næſe. Ethvert Folk giør ſig til af noget, ſom det troer ſig at have forud for andre Folk. Ydmyghed og Beſkedenhed ere i de fleſte Folks Øyne Dyder for en anden Verden. Hin fordrer, at man ey maae tilſkrive ſig ſelv meer, end hvad Ret er, den-

ne, at man giver enhver den Ære ham tilkommer. Forfatteren har her giort den Forskiæl imellem Hovmod og Stolthed, at den første skulde grunde sig paa indbildte, den sidste paa virkelige Fortrin. Forskiællen synes noget selvvillig (arbitraire) og ved den Mangel af nøyere Bestemmelse, man her foretræffer, maae man betænke, at det her var just ikke Forfatterens Agt at fastsætte disse Begrebers Theorie uden saa for det løse. **Nationalstolthed** skal komme af den fordeelagtige Sammenligning, et Folk giør imellem de Fortrin, det har eller troer at have, og hvilke efter dets Meening et andet Folk mangler. — 2) Om **Stolthed hos enkelte Mennesker, og enkelte Arter af Mennesker.** Stolthed bliver her viist som en almindelig Feyl hos alle Mennesker, og **Egenkiærligheden**, som vel maae adskilles fra den naturlige og uskyldige **Selvkiærlighed**, overalt fortræffelig beskreven som den rette og sande Kilde til Stoltheden, der udarter til den latterligste Hovmod. Vi kan kun anføre nogle enkelte Tanker og Stykker. Egenkiærligheden blander sig i vor hele Tænkemaade. Den giør, at vi overalt og kun alt for meget have vore egne Personer for Øyne. Efter Forskiællen af Hoveder, Opdragelse, Levemaade, Sælskab, Skiønne, Rang og Lykke tager den ulige Vendinger. Hos de smaa Aander er den en Daarlighed under al muelig Skikkelse, i de bedre Hoveder slaaer den med Fornuft. „Et „ Menneskes Egenkiærlighed maae nødvendig støde an mod „ et andet Menneskes Egenkiærlighed, og saaledes voxe ved „ denne Modstand. Den, som er ikke nok agtet af andre, „ agter sig selv saa meget desto mere, da han imidlertid saa „ meget mere foragter sine Modstandere, og derved bevæger „ dem til ligeledes at agte sig selv høyere. — Da vi nu elske „ os selv over Alting, saa give vi os ogsaa selv Fortrin for „ Alting. Vi troe, at vi alene tænke rigtig om Alting, „ og følgelig bedre, end de, som tænke langt anderledes end „ vi. Tænke andre lige med os, saa elske vi dog hos dem „ intet uden os selv. Forledte af disse egensyge Begreb, „ ville vi ogsaa være ligesaa meget ærede af andre, som vi „ ære os selv. Men vi vide af Erfarenhed, at vore Be„ greb, vore Tanker og vore Meeninger, behage en anden „ kun for saa vidt, som de stemmer overeens med hans „ Begreb, Tanker og Meeninger. Derfor finde vi os af

„ vor

„ vor Forfængelighed tvungne til ogsaa hos andre at agte
„ denne Begrebenes Overeenstemmelse, som forvisser os om
„ deres Agt, da vi derimod hade deres Begrebs Uovereen-
„ stemmelse med vores, saasom vi tilforladelig vide, at de af
„ samme Aarsag ville hade, eller i det mindste foragte os.
„ Ofte maae ogsaa de fleste Mennesker agte sig selv for an-
„ dre, saasom de i deres Selvforsmyelses bløde Skiød aldrig
„ give sig den Umage at undersøge, om ikke en anden maa-
„ skee tænker bedre end de, og altsaa er mere værd.“ Dette
er Aarsagen, hvorfor Menneskets holder sig for Middelpunk-
ten af alle skabte Ting; hvorfor enhver i sin Stand holder
sig for den største og agtværdigste Person; hvorfor enhver
sætter den høyeste Pris paa sin egen Smag og Kundskab, og
troer, at enhver anden er udygtig til al Slags Kundskab,
naar den er udygtig til Hans. „ En fransk Dandsemester i
„ London spurgde en god Ven, om Hr. Harley ogsaa vir-
„ kelig var bleven Grøve til Oxford og Storskatmester i En-
„ geland? Man sagde, Ja. Jeg undres, svarede Fran-
„ zosen, hvad Dronningen maae have seet ved denne Har-
„ ley: to Aar har jeg spildt paa den Klods og aldrig lærte
„ han at dandse.“ Det er den Aarsag, der giør, at Men-
neskeer hæve sig i Veyret over deres Stand, der kommer til
at dømme med Foragt om andre Stænder, Professioner,
Caracterer og Kundskaber, end deres egne. Her fortræffelige
Tanker, og iblandt andre disse. „ Af den meest overdrevne
„ Egenkiærlighed kommer den overmaade store Meening
„ om sig selv, i Henseende til Andagt og Religionens Plig-
„ ters Opfyldelse, hos saadanne, som see ned med en uudsige-
„ lig Foragt paa ethvert Menneske, som ikke giør sig saa
„ til med sin Fromhed som de. Der forgaaer vel ingen Dag,
„ paa hvilken dette Slags Folk ikke slagter et eller andet
„ uskyldigt Offer for deres Sindslidelsers Alter; Bagtalelse
„ er meget ofte deres Næring; at dømme Smaa Ting,
„ deres Vittighed; Bagvaskelse deres Lyst; Urerfærdighed
„ den Ild, som oplioer deres Tale, og Hævnesyge Siælen
„ i deres Gierninger. Mange iblandt dem ere losagtige,
„ trættekiære, herskesyge, gierrige, haarhiertede, grusom-
„ me. Deres Siæls Bevægelser ved en Dalers Forliis over-
„ gaae den oprørte Afgrunds Bevægelser. Under Andags-
„ tens Kaabe synde de mod den almindeligste Redelighed.

„ Men ingen beſøger flittigere den offentlige Gudstieneſte, „ ingen anſtiller ſig ſaa ærbar, naar høye Feſtdage nærme „ ſig, ingen har paa alle Tider det Ord **Chriſtendom** flittigere i Munden, ingen hyler ſaa gierne i de Syges og „ Døendes Kamre, ingen viſer større Agt for Stedets Præſter, ingen raaber høyere imod den overhaandtagende Vantroe. Med alt dette bedrage diſſe Folk Verden langt fra „ ikke ſaa meget, ſom deres Samvittighed. Thi ethvert „ ærligt Gemyt har Afſkye for deres Fromhed, og ethvert „ Menneſke af ſund Forſtand, beleer deres aandelige Stolthed.“ Der er ellers og en anden Kilde, ſom foreener ſig til Egenkiærlighedens, for at danne Stolthed. Det er den ſnevre Kreds af vore Begreber, ſom er indſkrænket til det Sted, det Sælſkab og det Land, hvori vi leve. Fortræffelige Tanker over Stolthedens Udſpring fra denne dobbelte og foreenede Kilde, og oplyſte med udſøgte Exempler og Hiſtorietter, ſom give Forfatterens Betragtninger baade Liv og Lys.

— 3) **Om hele Folkeſlags Stolthed.** Hele Folkeſlag tænke ligeſom enkelte Mennesker. Alle Hiſtorier har Mærker paa ethvert Folkeſlags Partieſkhed for ſig ſelv. Ethvert tilegner ſig et Fortrin, ſom det ikke tilſtaaer det andet. Saa gaaer det og med enhver Provintz, enhver Stad, og Landsbye. En Fremmed var hos Grækerne en Barbar, og han er det endnu hos en ſtor Deel af de Franſke, og det ſamme ſom en **Ausburger** (Udlænding) i nogle Schweitzerſke Stæder. Folkenes Foragt over hinanden beroer ofte mere paa det, ſom falder i Sandſerne, end paa Forſtand. „ Ethvert Folkeſlag „ finder fremmede Sæder latterlige, fordi de ikke ere deres. „ Hele Folk ere i denne Punkt ligeſaa ſtolte og ligeſaa blinde, „ ſom de Franſke Hoffolk, hvilke, da **Peter** den Store var „ kommen til dem, ikke ſaae andet i ham, end en Fremmed, „ ſom ingen Franſke Manerer havde; og aldeles ikke en Monark af Genie, der reyſede for at underviſe ſig, og havde „ forladt Thronen for at giøre ſig værdigere til den.“ Her anføres nu adſkillige Exempler paa ſaadan Folkenes Nationale Stolthed og Foragt for hinanden indbyrdes. Kun et Styk-ke, ſom beſlutter denne Artikel. „ Ethvert Folkeſlag giør ſig „ Begreb om Skiønhed og Kiærlighed efter den Lighed eller „ Ulighed, ſom det ſeer imellem ſig og andre. De Indianſke Fabeldigtere fortælle, at der findes et Sted i Indien, „ hvor

„ hvor alle Folk ere pukkelryggede. En ung, velskabt og „ artig Mandsperſon kom til dette Sted. Det agtbare puk„ kelryggede Borgerſkab forſamlede ſig og tog denne Frem„ medes overordentlige Skabning i Øyeſyn. Deres Anſigter, „ deres Latter, deres Spotteglosſer, og deres Pukler vare „ tilſtrækkelige Kiendetegn paa deres Forundring. Til den„ ne Fremmedes ſtore Lykke var der iblandt dette Borgerſkab „ en Viis, ſom maaſkee ogſaa tilforn havde ſeet Menneſker „ uden Pukkel. Denne ſagde: Hvad gior J, mine Ven„ ner? Lader os ikke ſpotte en Ulykkelig! Himlen ſkabte os „ ſmukke: Den prydede vore Rygge med et Knokkelbierg: „ Ey! ſaa lader os derfor gaae til Templet og takke de Udsdeli„ ge for denne Lykke! —— Den ſom altſaa ikke vil være en „ Fremmed iblandt ſit eget Folkeſlag, den ſom i et moralſk „ pukkelrygget Land vil undgaae den almindelige Foragt, maa „ tænke om Alting ligeſom man tænker i dette Land. Han „ maa underkaſte ſig alle herſkende Fordomme. Han maa „ ſaa ſtolt, ſom ham mueligt er, bære den almindelige Puk„ kel, ſaaſom man regner en Ydmyghed, ſom har en ringe „ Tanke om Fædernelandet iblandt de ſtørſte Laſter.“ ——

4) **Om den Stolthed, ſom hos et Folkeſlag grunder ſig paa indbildte Fortrin.** Her anføres nogle Exempler paa den latterlige Stolthed eller Hovmod, der grunder ſig paa Fortrin, ſom man indbilder ſig og aabenbar mangler, eller paa Ting, hvor i Indbildningen ſætter en Ære eller Fortrin. „ Jeg kan ikke (hedder det tilſidſt) anføre alle de „ indbildte Fortrin, paa hvilke den ſærdeles og almindelige „ National-Stolthed beſtandig har grundet ſig. Det er „ nok, naar jeg rører ved dem, ſom falde meeſt i Øynene „ og ligeſaa grundig befæſte et Folks Ære, ſom Frankrigs „ Ære befæſtes i Krigen, naar en Franſk General ſlæber et „ Par Doſin Kokke med ſig i Marken, og holder det for ſin „ Skyldighed daglig at have 100de Fade paa ſit Taffel.“ —

5) **Om den Stolthed, ſom grunder ſig paa et Folks indbildte Alderdom og indbildte Adel.** Man veed, hvor meget alle Folk trættes om den høyeſte Ælde. Derpaa anføres nu Exempler af Folkenes Hiſtorie. Saa grunder og Adelskabet en indbildt Fornemhed eller Ypperlighed paa ſin høyere Ælde. „ Adelskab er virkelig noget ſtort, naar det „ grunder ſig paa egne eller ogſaa paa Forfædrenes ypperlige

„ Fortieneſter. Men daarlig er den ſig derpaa grundende „ Stolthed, naar man endten aldeles er ſtolt paa ſin Titel „ og ſit Vaaben, eller ſaa meget hovmoder ſig af ſine For„ fædres Fortieneſter, at man holder det for overflødigt ſelv „ at forhverve ſig Fortieneſter. En adelig Fødſel virker in„ tet uden Hovmod i den naadige Herre af liden Forſtand. „ For de Adelige, ſom have den Ære at nedſtamme fra Hel„ te, og den Ulykke, at være dem ulige i Alting, ſikker en „ ædel Selvagtelſe ſig ligeſaa lidet, ſom Stolthed af det i „ Aarerne rindende adelige Blod for en Junker, der har ikke „ et heelt Par Buxer.“ — 6) Om Religions Stolthed. Den bliver her betragtet og afſkildret fra den afſkyeligſte og fæleſte Side, og ſom en Green, der voxer ud af den almin„ delige National-Stolthed. Den beſtaaer i den Fordom, „ at, fordi man bekiender ſig til den alene ſaliggiørende Re„ ligion, ſaa er en Tilhænger af enhver anden Religion, en „ vis Helvedes Brand. En Religion har juſt ikke nødig at være „ ſand, for at forføre en Tilhængere til denne Stolthed, ſaa„ ſom man troer ligeſaa haardnakken paa Løgn, ſom paa Sand„ hed. Men om ogſaa den Religion, til hvilken man bekiender „ ſig, flyder lige af JEſu og hans Apoſtlers Lærdom, og følge„ lig er den ſande, ſaa ſynes mig dog, at det er en pur „ Afſindighed, at fordømme Andre, ſom ikke have faaet „ ſamme Underviisning, eller ikke have det Begreb, at fat„ te et Religions Syſteme, ſom er imod alt det, de fra deres „ første Ungdom af have lært, ſeet og hørt. Saa lætſindig „ ſkulde Mennesker ikke fordømme hinanden. En kiærlig „ Gud vil domme os efter den Oprigtighed og Troeſkab, „ med hvilken vi tiene ham. Gaaer end ikke enhver den „ næſte og bequemmeſte Vey, ſaa er han dog altid paa en „ Vey, ſom fører ham til Maalet, naar han troer paa den „ Aabenbaring, ſom ſkal lede os til et reent og dydigt Liv, „ og ved dette til Deeltagelſe i alle Religionens Forjættelſer. „ Haab om Salighed grunder ſig ikke paa et Menneſkes „ Theologie, men paa hans Religion, ikke ſaa meget paa „ hans Meninger og Videnſkab, ſom paa hans Levnets „ Værdighed, Reenhed og Retſkaffenhed. Man kan derfor „ være virkelig from i alle Religioner, naar man kun har „ vant ſig til Hiertets Styrelſe, ſom, efter den Ære og „ den Tieneſte, vi ſkylde den af os erkiendte Gud, er og

„ bli-

„ bliver den øverste Bestemmelses-Grund for alle vore Hand-
„ linger. —— Selvbedragelse og Fordom er ingensteds saa
„ øyensynlig stor og stærk, som i Religions-Sager. Alle
„ Religioners Præste raabe til deres Folk, vi alene har altid
„ Ret. Vor Religion er den eeneste sande, og alle andre
„ indeholde intet uden urimeligt Tøy eller Lærdomme, som
„ fortiene at brændes. Endogsaa i den Kirke, som har
„ Kiærlighed, Sagtmodighed og Taalighed, forbander et-
„ hvert Partie og enhver Sect alle andres Lærdomme, som
„ kun afvige et Haarbred fra deres. I et Systeem over den
„ stridige Theologie beviises det, som igiendrives i det andet,
„ og hiint igiendriver det, andre beviise. Der er næppe en
„ Vildfarelse, som jo af andre forfægtes som den reene Sand-
„ hed. Ethvert Partie praler med Beviis og udleer de an-
„ dre med en triumpherende Tone. Enhver skriver ligesom
„ han ikke kunde tage Feyl, og dog skriver enhver tvertimod
„ hvad den anden har skrevet. Kraften i Beviserne beroer
„ fornemmelig paa det Land, hvor de foredrages. Paa
„ et Sted finder man det guddommelig Sandt, som tre
„ Mile derfra er en beviist Løgn. —— Alt dette forekommer
„ Mig saa meget mindre overordentlig, da, efter upartieske
„ Kirkefæders Vidnesbyrd, Partie-Aand, Fordom, og
„ den paastagede Hellighed i det antagne Systeem, ofte for-
„ blinder endogsaa forstandige, og indsigtsfulde Theologer
„ saaledes, at de ved at forsvare deres Meeninger, forglem-
„ me den almindelige Menneske-Forstand selv. Der er ofte
„ med den billigste Veemodighed lagt Mærke til, at man
„ fægter i Luften imod Luftfægtning, at man beviser Bibe-
„ len af Systemet, i Stedet for Systemet af Bibelen; at
„ man ofte ikke kiender videre til Bibelen, end for saa vidt
„ den er brugt og anført af Formændene i Embedet og i
„ Lærdommen; og saa som disse have sagt, saaledes staaer
„ der i Bibelen paa det og det Sted, saa seer man det ogsaa
„ maa staae der saaledes; eller at man river Skriftens Sprog
„ ud af deres Sammenhæng, forklarer dem imod Ordenes
„ naturlige Hensigt, drager dem med Magt til sin Meening,
„ giør alle Slags Vendinger og ynkværdige Spilfægtninger;
„ og at dog enhver tilsidst synger Seyrsang over sin for-
„ meente Seyr. —— Og de fleste Christne søge Sandheden
„ i slige Orakler som i sikkre Kilder. Men derved formere

„ de blot den Religions-Iver, ſom i deres første Ungdom er
„ indprentet dem af ubeſindige Lærere; ſom forud faſtſætte
„ ſom Sandt, hvad der fra Barndommen af er antaget ſom
„ en hellig og uryggelig Sandhed; ſom finde Grunde, hvor
„ ingen ere; ſom holde Modſtandernes Grunde for ugyldige,
„ forvovne, ja vel ogſaa for ugudelige, allerede førend de
„ engang ere overveyede. Herved bliver Fægternes Tal
„ formeret, Vildfarelſerne mangfoldiggiorde, og der er in-
„ gen Ende paa Kiættere og paa Kiættermagere.“ Der er den almindelige Beſkrivelſe paa den Religionsſtolthed, ſom giør, at ingen endten Nation eller Sect, eller enkelt Perſon vil have feylet i ſin Meening om Guddommen og dens Dyrkelſe, enhver er ſtolt paa den Ære, at have indſeet det rette og ſande, og foragter enhver anden ſom Vildfarende. Denne bliver nu ſtadfæſtet og oplyſt med Exempler af Hiſtorien, og derpaa hedder det til Slutning. „Saaledes belee, for-
„ agte, ſkye og fordømme Menneſkene hinanden om Kay,
„ deels ſaaſom enhver bekiender ſig alene til den ſaliggiørende
„ Troe, eller fordi han ellers er et Væſen af en udelukkende
„ og ubeſmittet Helligheb. Den Splid, der er i de for-
„ ſkiællige Religions-Forvandtſkaber holder man for en uund-
„ værlig Sag til Salighed, og juſt derfor er man ikke mere
„ i Stand til at være upartieſk. Denne Splid, den endnu
„ hos alle herſkende Indbildning om Ubedragelighed, den
„ ulykkelige Forfølgelſes-Aand hos mange anſeelige Theolo-
„ ger, den ſtore Mængde hellige Stridsmænd, ſom ſtedſe
„ ſtaae i fuld Ruſtning i aaben Mark med Hanſken i Haan-
„ den, for ſtrax ligeſom Petrus i Blinde og uombedet at
„ give Damp paa alle Dem, ſom blot giøre Mine, at for-
„ gribe ſig paa deres Kirkes Lærdomme; alt dette nøder
„ Menneſkene til at kappes om at ſkye og fordømme hinan-
„ den, naar den eene vil ikke gaae til Himmelen paa den
„ Vey, ſom den anden foreſlaaer. En Reformeert, ſom i
„ Frankerige prædiker for ſine Troes-Forvandte, bliver
„ hængt; en Jeſuit, ſom lader ſig ſee i Sverrig, bliver ca-
„ ſtreret. — Saaledes underſtaae Orme ſig i et Liv af et
„ Øyeblik at hade og forfølge hinanden, fordi den eene ofte
„ ikke tænker ſom den anden om unyttige Spisfindigheder
„ og ubegribelige Ting. Saaledes underſtaae Creature af
„ Støv ſig til at forekomme den Allerhøyeſte i ſine Raad,

„ og

„ og at udgive deres Sindslidelsers, deres Præsters, og „ deres Stolthedsdomme for Verdens Herres Domme." — 7) **Om den Stolthed, som kommer af en indbildt Frihed, Tapperhed, Magt og Anseelse.** — 8) **Om den Stolthed, som kommer af Uvidenhed i udenlandske Sager.** Jo mindre et Folk er underrettet om udenlandske Sagers Beskaffenhed; jo mere giør det af sig selv; dets Forsængelighed finder sin Næring i denne Uvidenhed, og grunder paa samme sin Foragt for alle andre Folk.

(Beslutningen følger.)

Berlin. Johannis ab Jhre Regiæ Cancellariæ Consiliarii, Præsidis in Universitate Upsalienſi, eqvitis aurati de ſtella polari, Reg. Soc. Socient. Upſal. & litt. hum. Stocholm. Socii, nec non Societ. Antiqv. Lond. membri honor. *Scripta Verſionem Ulphilanam & Lingvam Moeſo-Gothicam illuſtrantia*, ab ipſo doctiſſimo Autore emendata, novisqve acceſſionibus aucta, jam vero ob præſtantiam ac raritatem collecta, & una cum aliis ſcriptis ſimilis Argumenti Edita ab *Antonio Friderico Büſching*. 1773. 2 Alph. 2½ A. ſt. 4t. Med fire Kobber-Blade. Denne i forrige Aar belovede og virkelig foretagne Samling er nu fuldført. Udgiveren har i alt bekommet 131 Prænumerantere derpaa, nemlig 120 i Tyskland og 11 i Dannemark. Summen, som de har bidraget dertil, har forslaaet til at bekoste Tryk og Brev-Veksling, og nogle faa Dalere ere blevne tilovers, som kan anvendes paa Exemplariernes Forseendelse. Disse Hr. **Jhre's** sammentrykte Skrifter tiener ey alene til at forbedre de fire Udgaver, man hidindtil har af Resten af den Ulphillanske Oversættelse af de fire Evangelister og den Knittelske Udgave af Oversættelsen af det Stykke af Brevet til de Romere; men endog til en ugemeen Oplysning over det Gothiske Sprog, og de nærmeste Forvandte, det Græske, latinske, tydske, Danske, Svendske, Angelsachsiske og Islandske Sprog. Ingen, som er Elsker af disse Sprogs grundige Kundskab og Folkenes gamle Historie kan undvare Samme. Deres Original-Udgaver kunde man deels næppe, deels slet ikke bekomme, og de vare og aftrykte paa ulige og slet Papir. Her ere de nu trykte tilsammen paa godt Papier og af en anseelig Format. For-

fatteren har saa stærk forbedret de første Udgaver deraf, at og de, som besidde dem, alene kan bedomme hans Meening efter denne nye Udgave. De nye Hr. Cancellieraadens Bidrager, som endnu ikke ere trykte, og som Udgiveren havde ventet for at bringe dem med i denne Samling, ere indtil denne Dag endnu ikke ankomne. I Anhanget har han anbragt andre lærde Skrifter, som betræffe Ulphilas, hans Oversættelse og det gothiske Sprog, og tildeels ere meget sieldene. Hr. Cancelliraaden har oversendt Udgiveren en meget smuk Afskrift af den Ulphilaniske Oversættelse af de 4 Evangelister, hvori alle hans Forbedringer ere blevne indførte, og Hr. B. ønsker, at han maatte kunne befordre den til Trykken.

Halle. Henrich Matth. Aug. Cramers Adj. des Ministeri zu Quedlinburg, Nachrichten zur Geschichte der Herculanischen Entdeckungen. Mit einer Vorrede begleitet von Johann Jacob Rambach des Fürstl. Gymnasii zu Quedlinburg. 1773. 207. S. st. 8v. Forfatteren har her samlet Efterretningerne om hine berømte Herculaniske Opdagelser og bragt dem i en god Orden. Man roser og hans reene og simple Skrivemaade. Skriftet er deelt i fire Afsnitter. Det første handler om de Stæders, Herkulanum, Pompeji og Stabiæ, Tilstand i fordum Tider og deres Undergang. Det andet leverer en almindelig Historie om de Herculaniske Opdagelser, hvor, foruden nogle ældre Efterspaninger, bliver fortalt Prinds Elbeufs Opdagelser og de Kongelige Foranstaltninger indtil nærværende Tid. Det tredie Afsnit giver Efterretning om de opdagede Ting og det først de ubevægelige, hvortil høre det Herculaniske Theater, Torv, Tempel, Porte, Gader, Huuse og Gravsteder, og dernæst om bevægelige Ting, saasom allehaande Huusgeraad, Billeder og Indskrifter; endelig om de i en Herculanisk Villa fundene Skrifter. Det fierde Afsnit indbefatter Efterretninger om det oprettede Kongelige Academie til de Herculaniske Oldsagers Oplysning, og om Indholdet af det Værk, som Kongen derover lader trykke paa sin Bekostning (pitture antiche d'Ercolano.) Det sidste Værk har Hr. Cramer selv ikke havt Leylighed til at see, men holder sig til Recensionerne deraf in Actis Eruditorum

torum og det Leipziſke Bibliothek der ſchönen Wiſſenſchaften. Endſkiøndt dette er tilſtrækkeligt til at give et Begreb om Værket, ſaa er det dog at beklage, at Forfatteren har ikke kundet opſætte diſſe Efterretninger paa et Sted, hvor dette koſtbare Værk befinder ſig, da man af ham kunde have lovet ſig mere Frugtbarhed i mange Stykker. I Fortalen meddeeler Hr. Rambach nogle læſeværdige Anmærkninger, ſom give nyt Vidnesbyrd om hans allerede bekiendte gode Indſigt i diſſe Ting.

Leipzig. Anfangsgrunde der Mathematik zum Gebrauch in Schulen. Erſter Theil, welcher die Arithmetik, Geometrie und Trigonometrie nebſt Logarithmiſchen, auch Sinus- und Tangenten tafeln enthält, von O. Chriſtlieb Benedict Funk, der Rathsſchule zu St. Nicolaj in Leipzig Cantorn und Collegen 1773. 1. Alph. 6 A. 8v. Endſkiøndt man vel ikke har Mangel paa Mathematiſke Lærebøgger, ſaa har dog Forfatteren fundet for Godt, at forfærdige en ny, fordi ingen, ſom han ſelv ſiger i Fortalen, var ham bekiendt, ſom i de offentlige Skoler var tilſtrækkelig brugbar for Lærerne, og af taalelig Pris for de fleſte Lærlinger. Han har ellers i ſin Underviisning i Mathematiken betient ſig af Hr. Hofr. Kæſtners Anfangsgrunde, og ſkulde ved Samme fremdeles have lagt dem til Grund, hvis ikke deres Priis havde været en alt for ſtor Hindring for de Ubemidlede. Men han haaber, at nærværende Bog ſkal endogſaa kunne tiene dem, der ville gaae noget videre i Mathematiken, ſom en Indledning til denne ſtore Mands Skrifter. Han har meſtendeels fulgt den Kæſtnerſke Lærebogs Orden, hvorved han, ſaavidt mueligt har beſtrebet ſig paa Korthed. Dog er Arithmetiken langt udførligere afhandlet end Geometrien, ſaaſom for de fleſte i Skolerne er Regningen det Vigtigſte af den hele Mathematik. Men det havde i den Henſeende været godt, hvis Forfatteren derudi havde ſeet noget mere paa deres Udøvelſe i det Almindelige Liv. Til Mathmetiken er føiet tvende Tabeller. Den første indbefatter alle Producter indtil 10000 af Primtallene, ſom ere ſtørre end 11, tillige med en tilføiet Factor. Den anden indbefatter Logarithmerne af alle Primtal fra 1 til 10000. Ved Enden af

Be-

Bogen befinder ſig endnu en tredie Tabel, ſom indbefatter Sinus og Tangenter tillige med deres Logarithmer.

Berlin. Memoires critiques & hiſtoriques, ſur pluſieurs points d'antiquites militaires par *Charles Guiſchardt* nommé *Quintus Jcilius*, Colonel d'Jnfanterie au ſervice du Roi de Pruſſe & Membre de l'Academie royale des ſciences & belles lettres de Berlin, quatre Volumes in Octavo, enrichis de beaucoup de figures 1774. Den ved ſine Memoires militaires ſur les Grecs & les Romains, og ellers og ſom Skribent berømte Forfatter har paa en tactiſk Maade oplyſt Julii Caiſaris egen Efterretning om hans Feldt-Tog i Spanien imod Pompeji Generaler Afranius og Petrejus, og tillige bemøyet ſig for et nøyagtig Chart over Egnen om Lerida, ſom ſkal have været denne Krigs Skueplads. De Gamles hele Krigsvæſen, iſær Romernes, har ved diſſe Underſøgninger bekommet nye og vigtige Oplysninger. Diſſe Materier opfylde tvende Bind, hvilke tillige ere forſynede med mange Planer, Charter og Figurer. Det tredie Bind indbefatter en militariſk Hiſtorie om Cæſars Armee, en chronologiſk Afhandling, ſom Forfatteren tilforn har foreløſt i en Forſamling af det her værende Videnſkabs Academie, og Ceſtorum Julii Africani første Overſættelſe, hvilken **Thevenot** har udgivet paa Græſk i hans 1693 til Paris paa Græſk trykte Collectione Veterum Mathematicorum. Det fierde Bind indbefatter et Forſvar for Forfatterens Memoires militaires, imod Chevalier Lo-Looz Beſkyldninger, hvilke tillige ſætter meget af Krigs-Oldſagerne i Lys, foruden andre gamle Krigs-Tildragelſer. Da Forfatteren har anvendt lang og ſtor Flid paa dette Værk, ſaa har man i ſamme at vente en Skat af Underſøgninger, Anmærkninger og Oplysninger over det gamle Krigsvæſen. Ethvert af de 4 Octav-Bind er næſten 400 Sider ſtærk. Et lidet Antal Exemplarier er og trykt in qvarto. Tryk og Papiir er ſmuk, og 18 ſkiønne Kobberplader og 3 Vignetter giør Værket endnu prægtigere og nyttigere.

Erlangen. La religion des petits enfans ebauchee dans des petits Entretiens Familiers entre un pere & ſon fils

fils par Mr. *George Frederich Seiler*, traduite de l'allemand ſur la ſeconde Edtiion par *Albert Hollard*. 1773. 312 foruden Fortalen. Hr. Hollard er Franzøſiſk Præſt til Erlangen. Dette hans Foretagende, at overſætte Hr. D. Seilers Værk fortiener Tak i meer end een Henſeende. Om man endog (ſiger Rec.) vilde betragte det blot fra den Side, at en tydſk Bog, iſær om den handler om Religionen, finder til mange tydſke Familier langt ſværere Adgang end en Franzøſiſk; ſaa maatte man allerede tilſtaae Nytten af Forfatterens Bemøyelſe. Dog ønſker han at man ikke maatte geraade paa det Indfald at ville bruge Bogen ſom et Hiælpemiddel til at lære det Franſke Sprog. Forreſten ſkal Overſættelſen være vel geraaden, rigtig flydende, reen og forſtaaelig, ſaavidt man ved Sammenligning med Originalen har kundet Mærke, kun at man ikke ſaa gandſke ſynes at kunne fritage den for Germanismer. Originalen ſelv er i hver Mands Hænder, og blev, ſaa ſnart den kom for Lyſet optaget med almindeligt Biefald, hvorpaa kan tiene til Beviis de mange i ſaa kort en Tid efter hinanden igientagne Oplag. Man maatte være ubillig, hvis man ikke vilde indrømme Forfatteren et af de første Steder iblandt de Værdige Mænd, ſom have giort ſig fortiente ved Forbedring i Ungdommens Underviisning.

Leipzig. *Joh. Andr. Murraj* Med Prof. Ord. Götting. Enumeratio Librorum præcipuorum medici Argumenti. 1773. 100 S. 8v. Denne Fortegnelſe paa de fornemmeſte medicinſke Skribentere ſtrækker ſig over alle denne Videnſkabs Deele. Forfatteren har giort Fortalen intereſſant for ſine Læſere, ved det han derudi har leveret en kort medicinſk Encyclopædie. I ſaa Ark at give Kundſkab om de vigtigſte Skribentere er en fortræffelig Sag. Han har ey derudi optaget nogen Bog uden den, hvis Værd er afgiort. Man kan anſee det ſom en nyttig Haandbog for alle dem, ſom ved at tilkiøbe ſig en Bogſamling ville ſee paa det Udſøgte og Brugbare. Med udvalgde gode Skrifter lægges en langt bedre Grund til den gode Smag og en grundig og brugbar Lærdom, end ved en uden Valg og Raadgiver ſammenrapſet Mængde af gode og ſlette Bøger. Det er kun at beklage, at Lægen faſt ikke kan undvære mangen et

Skrift,

Skrift, og at dets Kostbarhed dog næsten altid overstiger en middelmaadig bemidlet Mands private Formue. Hvor stor er ikke allerede det Tal af gode Bemærkere af enkelte Sagdomme som dog næsten er umisfelig for enhver Læge. Forfatteren nævner i §. 92 mange gode practiske Skrifter, som vel ikke ville blive kiøbte af mange, men han har dog derfor ikke burdet gaae dem forbi.

Stetin. De Siglo Pontificali *Bene Valete*, Periculum novum diplomaticum cum LXVII. Figuris exhibet *D. Joh. Carol. Conrad. Oelrichs.* 1773. 20 S. Fol. Indholdet af dette Skrift er følgende. Paverne pleyede allerede i det 7de Aarhundrede, under høytidelige Documenter Buller og deslige, at tilføye tilsammendragne Bogstaver, hvilke for udvortes Anseelse saae fuldkommen ligesaadane ud som de Monogrammer, som de rydske Keysere betiente sig af paa de Tider. Fra det 11te indtil 13de Aarhundrede finder man disse tilsammendragne Bogstaver saa hyppig forandrede, at det har forvildet Diplomatikerne. De har holdt disse Bogstaver for et virkeligt Monogramme, eller Pavernes Navne. Hr. O. viiser nu her, at disse formeente Monogrammer ere det virkelig ikke, men altid betyde den Formul, bene valete, eller bene vale eller bene valet. De hyppige Forandringer af disse Monogrammatisk undertegnede Formuler, har Forfatteren ladet vedtrykke paa 6 Tabeller. Forfatterens Paastand bliver endnu meer derved stadfæstet, at Erkebisperne og Bisperne i hine Tider har betient sig af de samme Monogrammatisk undertegnede Formuler i deres offentlige Skrifter. Med denne Afhandling har Forfatteren giort Indbydelse til at anhøre en Afskeeds Tale, som han vilde holde ved sit Professorats Nedlæggelse. Man beklager, at Forfatteren uagtet sin Flid og sit redelige Opførsel i sit Embede, er formedelst adskillige Fortrædeligheder bleven nødt til at nedlægge dette sit Embede, og har besluttet at leve i sin Fødebye Berlin, som en privat Mand.

Hamburg. סדר תקונו שטרות oder Sammlung von gerichtlichen Judichen Contracten, rabbinisch und deutsch dem Druck übergeben von J. G C. Adler Mit einer Vorrede des Herrn Professor Tychsen

in

in Büzow 1773. 180 S. 8v. Elskere af Rabbiniske og Jødiske Efterretninger ville med Fornøyelse optage dette Værk. Det indbefatter allehaande Contracter, Qvitteringer og offentlige Documenter. Ingen Jødisk Skriver kan komme til Ret uden disse Forskrifter, saa som han paa det nøyeste maae rette sig derefter, eller befrygte at hans gandske Arbeyde bliver forkastet. Saavidt man veed, har endnu ingen leveret nogen tydsk Oversættelse deraf. I Uggeskriftet der Jude findes vel et Par Breve oversatte. I Besynderlighed ere der endnu tvende Stykker, som giøre dette Værk mere nyttigt og brugbart. Det første er nogle korte Anmærkninger, som oplyse mange Ting, og indbefatte nogle lidet bekiendte Efterretninger, hvilke Forfatteren ey anderledes kan have bekommet, end af Jødernes egne Hænder, med hvilke han maae have Bekiendskab. Det andet er Forklaringer over Abbreviaturerne, hvilke ere fuldkommen udtrykte under den Rabbiniske Text.

Halle. Gebete zum Gebrauch beym häuslichen Gottesdienst von Wilhelm Einfeld, aus dem Englischen übersetzt und mit einigen Communionandrchten und Gebeten für Kinder vermehret von Friedrich Ernst Wilmsen zweyten Prediger der deutschreformirten Gemeine in Magdeburg 1773. 14 A. st. 8v. —— Nærværende Bønnebog har et mærkeligt Fortrin for mange Andre, da de derudi indbefattede Bønner ere affattet med en ædel Eenfoldighed, fri fra alle overdrevne og sværmerske Tanker, og saaledes indrettede, at de med megen Nytte kan bruges ved den huuslige Gudstieneste. Ved Bønnen kommer det fornemmelig meget an derpaa, at den er beqvem til at befordre og underholde hos en Christen alle de roesværdige Gemyts-Beskaffenheder, som den rette Indsigt i Religionen fordrer af ham, og dette har man og ved disse Bønners Udarbeydelse fornemmelig havt for Øyne. Bogen indbefatter Morgen- og Aften-Bønner for enhver Dag i Ugen nogle Forbønner og Taksigelser og 4 Almindelige Bønner. Hertil komme de af Hr. Oversætteren tilsøyede Communions-Andagter, og Bønner for Børn af forskiællig Alder, hvilke Forfatteren har og havt god Lykke til. I Fortalen har han vist, hvor meget der ligger Magt paa den huuslige Gudstie-

tieneſte, og at man for en Deel maae tilſkrive ſammes Forſømmelſe den Ryggesløshed, der udbreder ſig ſaavidt iblandt de Chriſtne. Man ønſker denne Bønnebog i manges Hænder for at befordre den gode Øbſigt, ſom man derved har foreſat ſig.

Leipzig. Ammiani Marcellini rerum geſtarum Libri, qvi ſuperſunt ex recenſione Valeſio-Gronoviana: Jndicem dignitatum, nec non Gloſſarium Latinitatis adjecit *Aüg. Guil. Erneſt.* 1773. 2 Alph. 9 S. 8v. Ammians Vigtighed og nødvendige Brug er ſaa bekiendt, at man maae forundre ſig over, hvorfor man ikke længe ſiden har tænkt paa en nye Udgave, da den Valeſiſke og Gronoviſke er bleven ſaa ſielden. Udgiveren leverer her en net, reen og nøyagtig Øftryk af den Gronoviſke Udgave, men uden de Varianter og Anmærkninger, ſom findes ved den ſidſte. Man havde dog ønſket, det maatte have behaget Udgiveren i det mindſte at giøre et Udtog af de lærde Mænds Anmærkninger, ſom vare for Haanden, iſær da denne Udgave er beſtemt til unge Studerendes Brug, ſom ikke ſielden vilde finde Anſtød ved denne Autors Læsning. Det tilføyede Jndex Dignitatum vil have ſin gode Nytte i denne endnu ſaalidet oplyſte Materie. Det andet Jndex Latinitatis oplyſer Ordene paa forſkiellige Maader, har tillige ved den Leylighed anbragt de vigtigſte Varianter, og kan desuden tiene for det Regiſter, der ſandtes i den Gronoviſke Udgave, men har mange Mangeler og derfor er bleven udelukt.

London. Comedies af Plautus translated into familiar Blank Verſe by the Gentleman who translated the Captives. Vol. III. & IV. 1773. 8v. Efter at de Comedier Amphitrio, miles glorioſus, Coptivi, Trinummus, Anlularia, Trudens allerede 1761 vare udgivne paa Engelſk af Hr. Thornton, i hvilken Samling Captivi var bleven overſat af Hr. *Warner*, Mercator af *Georg Colmann*, og de andre Stykker af Thornton, ſaa leverer nu her bemældte Hr. *Richard Warner* de Comedier Menæchmi, Epidicus, Moſtellaria, Pſeudolus, Stichus, Ciſtellaria, Curculio Truculentus, Poenulus. Under Overſættelſen ſtaaer deels hans egne, deels af andre Commentarier excerperede Noter. Overſætteren ſkal have holdt ſig nøye til Grundtexten, uden

No. 4.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 26de Januar. 1775.

Kiøbenhavn. (Beslutning af J. G. Zimmermann om National-Stolthed ꝛc.) 9) Om den Stolthed, som grunder sig paa Uvidenhed i Almindelighed. Iblandt de her til Exempel anførte Folk har Forfatteren længst opholdt sig ved Chineserne, som et Folk, der i sær hovmode sig af deres Uvidenhed, i hvor meget de end berømmes for deres Lærdom og giør sig til deraf. Det synes, som Forfatteren ret har giort sig alvorlig Umage for, at forringe dette Folk, der af mange andre saa meget ophøyes. Vist nok giver han en Beskrivelse over dets Litteratur, Morale, Politik, og Religion, som, om den har sin Rigtighed, giør Chineserne til et Folk, som andre Nationer uden Stolthed og med Ret kan foragte. Vi vil anføre hvad han siger om deres Statsforfatning. „ Deres Statsforfatning foretrækkes alle „ andre i Verden. Dog er Folket overalt et Rov for Spits„ buberne af Stand, og ofte i Fare for at sulte ihiel formedelst deres Forstanderes og Fædres Utroeskab i deres Embeder. Man giør i China, ligesom overalt, de bedste Love „ og følger dem ikke; thi for Penge taales de største Misbru„ ge. Den chinesiske Forfatning har ogsaa kun for saa vidt „ nogen Lighed med den faderlige Regiering, at Mandarinerne, disse kiærlige Fædre, give deres Børn overflødige Stokkeprygl; for Resten lade de dem ganske mildt forsmægte i „ Elendighed, af Frygt, at Folkemængden skal tage for

„ stærkt Overhaand. Saa lærde ere Chineserne i Stats-
„ Videnskaben, at de ikke have mindste Begreb om nogen
„ anden Regieringsform, end blot om den despotiske. og at
„ man ikke kan overtyde dem om, hvorledes en Republik er
„ muelig. Deres borgerlige Love ere ofte lige tvertimod de
„ naturligste og vigtigste Pligter. Hvor fortræffelig mild og
„ hvor godhiertig end denne berømte Regieringsform synes
„ i Theorien, saa bliver dog Folket ikke i noget Land mere
„ bestiaalet af de Store.“ I Henseende til deres Morale og Religion beskriver han dem, som det snedigste og til alle Kunstgreb meest hengivne Folk, der mangler meget af den naturlige Oprigtighed og ærlige Enfoldighed; som et Folk, der under de største Ærbarheds Pedanterier tillade sig de geileste Udsvævelser; der uden Barmhiertighed udsætte deres Børn, og betale Jordemødrene for at dræbe deres Pigebørn, naar deres Mængde falder dem for besværlige; der nægte Siælenes Udødelighed, og ere de pureste Atheister, iblandt hvilke der dog herskер en dum Overtroe, og hos hvilke Bedragere, Sandsigere, Stiernetydere, som Torve og Gader vrimler af, udover det stærkeste Herredømme over svage Hoveder. Og med alle disse og flere Mangler af Kundskab, Videnskab, Dyd, Religion og sund Forstand overgaaer ingen anden Nation den chinesiske i Stolthed. — 10) **Betragtninger over nogle Fordeele og onde Følger af den National-Stolthed, som grunder sig paa indbildte Fortrin.** Denne Artikel er saa fortræffelig og lærerig, at vi ønskede det var os tilladt at lade den heel aftrykke. Forfatteren nægter ikke denne National-Stolthеds politiske Nytte i en vis Henseende. Det kan og undertiden siges til dens Undskyldning, at man mindre hader den, man af Stolthed foragter.' Men desværre, med Stolthed, og den deraf flydende Foragt for andre, følger, som oftest, Had og Fiendtlighed. Forfatterens Nidkiærhed i at beskrive og sværte det Had, der følger med den Foragt, som grunder sig paa Religions-Stolthed, den er visselig stor, men ikke mindre lærerig, saa meget mere, som deraf fremskinner overalt en ædel Oprigtighed. „Den som
„ indbilder sig, at man umuelig kan være en retskaffen Mand,
„ naar man ikke troer alt det, han troer, den som fordøm-
„ mer alle dem, der ikke have samme Tanker om Religions-
„ Sager, som han, han bliver naturligviis en Fiende af

„ den

„ den störste Deel Mennesker. Den uundgaaelige Følge af
„ Fordomme om sin Kirkes Ubedragelighed er Ufordragelig-
„ hed. — Saa længe man haaber, at hele Verden dog til-
„ sidst skal bekiende sig til en eeneste Lærdom, saa længe hol-
„ der man sig ogsaa for skyldig og forbunden, at befordre det
„ store Omvendelsesværk. Derfor lader man ikke gierne de
„ Vildfarende leve i Fred; derfor er det en Helgen, som
„ indbilder sig han boer iblandt Fordømte, stedse færdig at
„ at falde Dievelen ind i Haandværket; derfor bliver Fre-
„ dens Guds Evangelium prædiket af forfølgende og blod-
„ gierrige Præster, Dragoner, Steiler og Galeer. —
„ Disse Tanker have til alle Tider sat Gemytterne i Lue.
„ Ivertheologerne bleve de første Begyndere til alle Kiætte-
„ rier, og jo blindere og utilforladeligere deres Iver var,
„ jo flere Kiættere frembragte de ved den. Munke toge Messe-
„ Bogen i den eene, og Krigsfahnen i den anden Haand;
„ hele Høre med hvide Kors betegnede Stratenrøvere folgte
„ deres Gods, for at plyndre de Vantroendes Gods; forlo-
„ de deres Koner, for at skiænde andres Hustruer; og træng-
„ te sig efter deres Munke, for besudlede med Blod at lade
„ sig begrave i andre Himmelegne og i en hellig Jord. Kors-
„ togene have kostet to Millioner stridbare Mænd, og de
„ grundede sig just paa den Lærdom i Koranen, som kalder
„ Krigen en Opofrelse af sig selv og sit Gods til at overvinde
„ og undertvinge de Vantroende og til at befæste og udbrede
„ den sande Religion; som indbilder Tyrkerne, at de ere ikke
„ døde, som omkomme i Religions Krig; at Guddommen
„ elsker det Blod, som de udøse for Religionen, om det ikke
„ var mere end en Draabe, og en Nat at forsvare sine Grænd-
„ ser mod de Vantroende er HErren behageligere, end en
„ Faste af to Maaneder. — Hovmod alene kiender ingen
„ Fordragelighed. Den opbringer Gemytterne i det den vil
„ tvinge dem til at tænke lige med sig, og den er den sande
„ Kilde til Religions-Iver, denne stolte Begiærlighed at
„ herske over Gemytterne. Man har lagt Mærke til, at i
„ almindelige Trætter stige Egensindighed og Haardnakkenhed
„ aldrig til det Høyeste, saasom enhver føler, at han kan
„ tage Feyl; da derimod i Religions Trætter enhver troer
„ for vist, at hans Meening er den rette, og derfor bliver
„ vred paa dem, som i Stedet for at forandre deres Mee-

„ninger ville tvinge ham til at forandre sin Hovmod og For-
„følgelses Aand. De fode derfor endogsaa imod Confessions-
„Forvandte den haarde og mistænkelige Polemik, den in-
„qvisitionsmæssige Opførsel, efter hvilken der i Theologien
„ikke mere maa tænkes, men blot efternakkes, efter hvil-
„ken Sandhed og Frihed og Videnskab endelig vilde forgaae,
„formedelst hine berygtede Nidkiære iblandt vore Tiders pro-
„testantiske Hæftigheds Theologer, dersom man ikke under-
„tiden toede deres Hoveder med en bidende Lund. —— Reli-
„gions-Stolthed alene giør sin Troe til en Lov, laaner det
„høieste Væsen sin egen rasende Tænkemaade, og giør sit
„Systeme til Guds Sag. Har det Mangel paa Grunde
„eller paa Lunge, saa tager Hovmod, Avind, Havesyge,
„Ærgierrighed og Menneske-Had, Sværmeriets Maskve
„for Ansigtet, og i HErrens Navn øver diævelsk Hævn.
„Deraf kan man indsee Grunden til den Stolthed, Hidsig-
„hed, Voldsomhed og grumme Forbittrelse hos de græske
„Secter, som troede sig besmittede, naar de talede med en
„Kiætter, eller boede under et Tag med ham; som ogsaa af
„den Aarsag fik den græske Keisers Undersaatter til at troe,
„at Fyrster, som efter deres Indbildning giorde Oprør imod
„Gud, kunde ikke være udvalgte til deres Keisere af Forsy-
„net. Derfor tilskyndte saa mange af Fredens Guds Tje-
„nere den verdslige Dommer til en tyrannisk Tvang og
„ubøielig Haardhed i Religions-Sager. Derfor straalede
„endnu nyelig de meest Menneskefiendske Grundsætninger i
„fuld Glands af en Dumhed fra det 15de og 16de Aarhun-
„drede ud af den Cracauske Apostels Hyrde-Breve. ——
„Siden hint milde usynlige Rige i en anden Verden blev
„den hæftigste synlige Despotismus i denne Verden, har den
„ved Præstehænder vanhelligede christelige Religion giort
„Menneskene haardere, rasende, ubarmhiertige og grum-
„me. Den gav dem Sværd og Ild i Haanden. Den til-
„skyndte Fyrsterne, at forandre denne Verden til et Helve-
„de, og i en god Guds Navn at pine og plage dem, som de
„skulde elske og beklage. Men vor Frelser har ikke lært os
„en Troe, som er tyrannisk, som giør blodgierrig og for-
„følgende, og efter hvilken de kiære Herrer Jesuiter (disse
„den H. Stoels Janitscharer, som Pave Benedict. XIV.
„kaldte dem) saa tidt vilde behage Gud, naar de raabte af

„fuld

„ fuld Hals, at man ingen Kiætter skulde skaane. Ikke for
„ JEsu Religions Skyld har Spanierne bragt Amerika un-
„ der Aaget; omendskiøndt de under dette Paaskud udryd-
„ dede Folket af et Land, som er saa stort som Europa, og
„ dræbte 12 til 15 Millioner Mennesker, som ikke havde
„ giort dem noget andet Ondt, end at de eyede Guld, hvil-
„ ket de ikke engang nægtede dem; omendskiøndt enhver
„ Spanier af den hæftigste Andagt ophængte tretten af hine
„ godgiørende Amerikaner, som en Dag bragte dem Levnets-
„ Midler, og det til vor HErres og hans 12 Apostlers Ære.
„ — Religions-Stolthed er Aarsagen til den theologiske
„ Rasenhed, med hvilken Christne af alle Secter vise sig ivri-
„ ge for deres Kirkes Lærdomme, forsægte dem med Hæftig-
„ hed, istemme Frydeskrig, naar en Vildfarende, eller en,
„ som tænker anderledes, igiendrives, eller og bevæges til
„ Frafald; efter saa lydelig aflagde Vidnesbyrd troe de sig
„ at være ægte og ivrige Christne. Men en stor Aand i vore
„ Tider, Hr. Resewitz, Sogne-Præst i Kiøbenhavn, spør-
„ ger: om de da bevise ligesaa stor Iver imod de Synder,
„ Evangelium forbyder os, som imod de Vildfarelser, der
„ stride imod det samme? om man ikke meget mere ofte seer,
„ at de ved andre Leyligheder, naar det kun ikke kommer an
„ paa at disputere, ere ligegyldige mod det vigtigste i Chri-
„ stendommen? om de ikke roeligen see paa, eller med Flid
„ lukke Øynene, naar de ere Vidner til store Uretfærdig-
„ heder; naar JEsu Lærdom beskiæmmes mere ved de Christ-
„ nes Vandel, end ved et vrangt Foredrag? Ja, om de
„ ikke selv ere ligesaa hidsige i at søge deres onde Begiærlig-
„ heders Maal, som ivrige i at forfølge vildfarende Meenin-
„ ger? — Hvem som efter denne Dogmatik i Italien over-
„ træder Kirkens Love i smaa Ting, ansees langt strafværdi-
„ gere, end den som har begaaet de forfærdeligste Forbrydel-
„ ser imod Natur og Sæder. En Morder og Hoerkarl kan
„ lættere faae Forladelse af Kirken; han taales hellere i det
„ menneskelige Sælskab; og man behandler ham ligesaa lem-
„ fældig, som en Nonne sin Samvittighed, naar hun tæn-
„ ker paa sine Fingres Synder. Men den, som understaaer
„ sig uden særdeles Tilladelse at spise en Due om Løverdagen,
„ han bliver forladt som et Uhyre, og enhver har Afskye for
„ ham; da man næsten anseer ham for en Kiætter, og af

„ alle Italienske Synder holdes Kiætterie for den afskyelig-
„ ste. — Men den Foragt og det Had, som er imellem de
„ stridige Religioner iblandt de Christne, er ogsaa mesten-
„ deels en Følge af den Dumhed, som flyder af en slet Op-
„ dragelse. Man lærer den christelige Ungdom at fordøm-
„ me det, som den skal undskylde i en moednere Alder; man
„ planter i deres spæde Hierter en giftig Sæd til Had, Tve-
„ dragt, Afsky, og byder dem i Skolerne, at udskiælde
„ dem for Afgudsdyrkere, eller at forbande dem som Kiætte-
„ re, hvilke de i en fornuftigere Alder burde omfavne som
„ M dchristne og Brødre. Jo mere den sunde Smag i det
„ Væsentlige af den Christelige Religion tager Overhaand,
„ jo mere begriber man, hvor undsigelig dumme og pøbel-
„ agtige de Fordomme ere, som rase hos alle usle Hoveder
„ iblandt Protestanterne imod den Romerske Kirkes Lemmer,
„ og hos alle usle Hoveder i den Romerske Kirke imod Prote-
„ stanterne. Pøbelen iblandt os er vant til, ordentlig at
„ sættes i Forundring, naar den hører om en Catholiks ædle
„ Opførsel imod en Protestant, naar den seer, at den stør-
„ ste Høyagtelse, det ømmeste Venskab, og den oprigtigste
„ Tienstfærdighed finder Sted imellem dem og os. Pøbelen
„ i Toulouse troer, at det er de Reformertes sædvanlige Ju-
„ risprudentz, at hænge enhver iblandt sig, som gaaer over
„ til den Romerske Kirke; efter denne Forudsætning lod Par-
„ lamentet i Toulouse for nogle Aar siden, blot af den Aar-
„ sag, radbrække den gamle uskyldige Calas, fordi han
„ var en Reformert, og fordi hans tungsindige Søn havde
„ hængt sig selv, uden at tænke paa at forandre sin Religion.
„ Man har i den fornuftige Alder ikke lykkelig forglemt det,
„ man saa ofte i sin Ungdom har lært uden Betingelse at ef-
„ terplappre, dersom man ikke indseer, at man kan være sin
„ Religion troe, uden just at forundre sig over, at andre
„ ligeledes ere deres troe; at intet foreener Gemytterne stær-
„ kere end naar enhver har Frihed at tænke hvad han vil;
„ at i en Verden, hvor Vildfarelse og ikke Sandhed er den
„ store Hobs Arvedeel, Gud vil domme vore Hierter, og
„ ikke vor Forstand, at vi alle ere en Faders Børn, og alle
„ Arvinger til hans Forjættelser, naar vi troe, hvad vi kan,
„ og leve, som han forlanger; og at Dyden med Rosen-
„ Krandsen i Haanden, er ligesaa elskværdig, som dens Dyd,

„ der

„ der ſpiſer Kiød Aar ud og Aar ind.“ I det øvrige har Forfatteren paa denne ſkrækſomme og gyſende Foreſtilling aabnet os en behagelig Udſigt til Forbedring i den almindelige Tænkemaade, og man kan anſee hans og andre flere deſlige Skrifter, ſom de kraftigſte Midler Forſynet bruger til at befordre den. — 11) Nu kommer Forfatteren til **den Stolthed ſom grunder ſig paa virkelige Fortrin.** Her handles igien om den antagne Forſkiæl imellem **Stolthed** og **Hovmod**, ſom ved en Sammenligning bliver ſat i ſtørre Lys. Man ſeer, at Forfatteren anſeer **Stolthed** for et af de ſaa kaldte **Middel-Ord**, der betegne ſnart en Laſt og ſnart en Dyd, i det han inddeeler ſamme i den ædle og uædle **Stolthed**. Den ſidſte kalder han egentlig **Hovmod**, og den første **Stolthed** ſlet hen. I vort Danſke Sprog er en ſtolt **Mand** næſten altid en laſtværdig Mand, uden naar man ſiger om nogen, at han er ſtolt paa ſin Ære, ſin Character, ſin Værdighed, da det betegner en ærekiær **Mand**, der er nidkiær for ſin Ære, og ikke lættelig ſelv giør eller ſiger noget, eller lader ſige noget eller noget giøre ved andre, ſom er hans Stand uværdig. Vilde man anſee **Stolthed** og **Hovmod** ſom ligegyldige Navne til een og ſamme Laſt, ſaa ſkulde den modſatte Dyd være **Ærekiærhed** og **honet Ambition**, hvilken man vel kan bequemmelig kalde den ædle **Stolthed**, men ikke ſaa læt **Stolthed** alene i Modſættelſe af **Hovmod**. Thi det ſkurrer, naar man beſkriver et ſom oftest i daglig Tale forhadt Navn, ſom en virkelig Dyd. Denne ædle **Stolthed** grunder ſig hos enkelte Perſoner paa den naturlige Følelſe af deres menneſkelige Natur og ſin Stands Værdighed, og den ædle **National-Stolthed** grunder ſig paa Kyndighed om ſit Folks ſande Værdie og virkelige Fortrin. Den første er en menneſkelig og den ſidſte en borgerlig Dyd af ſtørſte Vigtighed. Forfatterens Tanker om begge ere fortræffelige. — 12) Om **den Stolthed, ſom opvækkes hos et Folk af Erindring om deres Forfædres Tapperhed.** Hiſtorien har givet Forfatteren Exempler derpaa i de gamle Græker og Romere, i Araberne endnu i vore Tider, i de gamle Scandinaver, Tydſker og Schweitzer. — 13) Om **den Stolthed, ſom kommer af den Kundſkab et Folk har forhvervet ſig i Kunſter og Videnſkaber.** Derved forſtaaer han den ædle Selvagtel-

agtelſe hos et Folk, ſom troer, at det beſidder ypperlige Talenter, fordi dets Forfædre have haft dem, eller fordi det virkelig viſer ſaadanne Talenter. „Denne ædle Følelſe opkommer hos et heelt Folk, naar det har eyet en Mængde dueelige Mænd. Erindringen om de Helte, ſom levede for deres Fæderneland, er ikke mindre agtet af en vel artet Siæl, end Erindringen om de Helte, ſom døde for deres Fæderneland. Ethvert Folk er ſtolt af ſine Lærde, Philoſopher og Kunſtnere, naar de ved deres Død have betalt Avind deres Tribut. Thi de Folk, ſom giøre ſig meeſt til af deres ſtore Mænd, ere ofte de ſidſte, ſom ære dem imens de leve. Blot for den, ſom allerede ligger i Graven, oſ ikke gaaer nogen mere i Veyen, kan man vente Bevaagenhed, ſom ingen Avind nu mere ſvækker. Med diſſe Indſkrænkninger kan man meget vel kalde et Folks Roes Frugten af nogle af dets enkelte Mænds Roes i Ligning med alle andre Indfødtes Genie og Tanker." Vi overlade her til Læſeren Forfatterens Beſkrivelſer over de gamle Grækers og Romeres, og næſt efter dem Italienernes, Engelændernes og Franzoſernes Fortrin i Kunſter og Videnſkaber. —

14) **Om den Stolthed, ſom opvækkes hos et Folk af dets Regieringsform,** ſom grunder ſig paa denne Regieringsforms høye og ypperlige Værd. — 15) **Om den Republikaniſke Stolthed.** „Man er ſtolt i alle Republiker. „Men her talede jeg paa det urette Sted om Stoltheden i „de Republiker, hvor man ved lys Dag maa med en Lygte „i Haanden ſøge efter en Republikaner. — For en Repu„blikaner holder jeg den Mand, hos hvilken Kiærlighed til „Frihed, til Fædrenelandet, til Lovene og Afſkye for Deſpo„tismus gielder over Alting." Stoltheden i Republiker grunder ſig paa Frihedens, Lighedens og Sikkerhedens Fordeele. Denne Frihed kan dog ikke have Sted uden Love og den nøyeſte Underdanighed imod ſamme. „Denne ægte Fri„hed aabner Aanden, udvider Begreberne, ſtyrker Siælene, „og giver enhver Tanke Ild, Dristighed og Eftertryk. Den „aander Frihed i den ædle Barm, ſom har Afſkye for alle „Lænker, for Fyrſternes gyldne, og for de republikaniſke, „hvilke man ikke engang kan forgylde. Enhver ſkiøn Siæls „ſidſte Ønſke ved Hoffet er grovt Brød og Frihed." Den Republikaniſke Lighed maa i det mindſte beſtaae derudi, at

de

de Ringere har ingen Aarſag til at frygte ſig for Større, men alle maa frygte for Lovene; at man ikke anſees ſom en Forbryder, fordi man hades af en ſtor Mand; og at den Fattige dog beholder ſin Rang ſom Menneſke. Sikkerheden er ſtørſt i de Republiker af den blandede Regieringsform. En priſelig Beſkrivelſe paa Deſpotismus følger til Slutning. Atter maa **China** holde for, „ hvis faderlige Reyſelſe beſtaaer „ i ſtærke Stokkeprygl for de mindſte Feyl i Ord eller Ge„ bærder, hverpaa den Skyldige, naar han tilſtrækkelig er „ ſmurt, maa falde paa Knæ for Dommeren, bukke ſig tre „ Gange med Panden, og takke ham for den Umage han „ giør ſig for hans Opdragelſe.“ Af denne Beſkrivelſe ſkal en ægte Republikaner indſee hvad god Grund han har til at være ſtolt paa ſin Frihed. —— 16) Om **Stolthеden i Monarkier**, hvorved Forfatteren forſtaaer den Høyhed, ſom et heelt Folk føler, naar det finder ſig ſærdeles lykkeligt i ſin Monarks Perſon. Hoved-Summen af alt hvad Forfatteren her fortræffelig har viiſt, er denne, at den ædelſte Stolthed kan have Sted i Monarkier, naar en Monarks Regiering er det, den ſkal være. —— 17) **Betragtninger over nogle Fordeele og Ulemper af den National Stolthed, ſom grunder ſig paa ſande Fortrin.** Den opløfter Hiertet til alt hvad ſom er godt og ædelt, ſtort og fortræffeligt, og oplyſer hos et heelt Folk Kiærlighed til Fædernelandet, men en af dens ſtørſte Mangler og Feyl er, at den ſom hos enkelte Perſoner ſaa hos hele Folk ſaa let udarter til Forfængelighed.

Göttingen. I det Kongel. Vid. Sælſkabs Forſamling den 9 Oct. 1773. har Hr. Prof. Murraj forelæſt en Afhandling de re navali veterum Septentrionalium. Indvaanerne i Nordlandene maae meget tidlig have vovet ſig paa Vandet; da der for den ſtørſte Deel ey har været nogen anden Maade at komme til diſſe Lande paa. Naturén ſelv ſynes og at have givet dem Anviisning dertil. Menneſkene maatte ſnart falde paa det Begreb om Floder, dernæſt om Baade, og ſiden ſtørre Skibe. Derfor har man og hos de vilde Folk i alle Verdens Deele, og for kort ſiden i Syd-Havet, fundet en ringere eller ſtørre Kundſkab om Seyladſen, uden at de havde lært Samme af hinanden. Tacitus har allerede tillagt **Svionerne** Floder. Men efter hans

Beskrivelse paa deres Skibe, maae de kun have været smaa, og blot Baade af udhulede Stammer, ligesom de endnu ere brugelige hos Bønderne i Sverrig, som let kan bringes fort med en eeneste Aare. De Tydske havde, efter Plins Vidnesbyrd, ligesaadanne Fartøyer, som førte henimod 30 Personer. Men de Skibe, forarbeydede af Tømmerværk og overtrukne Skind, synes og at have været i Brug hos Nordlænderne. Saadane fandt Cæsar hos Brittannerne og betiente sig selv af Samme ved sit Foretagende. Saadane tillægger Solinus og Irlænderne, blot af flettede Vider overtrukne med Øxehudder, og efter Varæi Beretning skal de have havt dem mange Aarhundrede herefter. Ja og hos Græker og Romere vare de i Brug, især til de smaa Baader paa store Skibe. Grønlænderne forfærdige saadane med Aarer og et Segl, hvilke føre henimod 12 Personer med alle Redskaber. Det er derfor meget rimeligt, at ogsaa Nordlænderne, især de Norveger, paa hvis Kyster der fanges saa mange Sælhunde og andre Havdyr, hvis Skind fornemmelig tiene dertil, har havt saadane Fartøyer. At Sachserne har havt dem, veed man tilforladelig af Sidonius Apollinaris. I alle Germaniske Dialecter findes den lige almindeliae Benævnelse Scipa, Shyp, Scefft, det nu værende Schiff. Men den synes ikke saa meget at høre dem egentlig til, som meget mere at være forvandt med det ældre græske σκαφη, og beviser dermed, hvor smaa de første Skibe har været. At de Phæniciers saa berømte Handel paa Norden skal man ikke have de ringeste sikkre Spor. De tydske Folk, ved Østersøen kan ikke have havt nogen større Kundskab om Skibsfarten, end de paa hin Side boende Nordlændere; endskiøndt Gotherne herefter vare mægtige paa det sorte Hav, og Vandalerne paa Middelhavet. Sachserne begyndte, saa snart som de havde trænget sig frem til Rhinstrømmen, at blive farlige til Søes; fornemmelig efter at Carausius lod dem underviise i Romernes Skibskunst. Kysterne paa begge Sider af Gallien og Britannien bleve derfor ved idelige Landinger af dem saa meget forurolige, at Romerne fandt fornødent at anbetroe deres Forsvar til besynderlige Grævere. Britannien var dem altsaa ikke noget ubekiendt Land, da en Colonie af dem og de Angler, i Midten af det 5te Aarhundrede, satte sig ned ved Udløbet af Themsen; og herefter immer

fat-

fattede større Planer til den heele Øes Erobring. De første, som ankom, langede dertil paa 3 Cluler, som Gildas kalder dem, hvis Benævnelse er endnu tilovers i det Engelske Keyles, det Tydske Kiel, og det Nordiske Kol. Disse Skibe synes og at have været af middelmaadig Størrelse, halv af Træ-Værk, og halv af overtrukken Læder. Nordlænderne have imidlertid næppe vovet sig langt fra deres Kyster. Om de Danske læser man først i Begyndelsen af det siette Aarhundrede, at de have vist sig ved Udløbet af Maas. De Svendske have vel ikke vovet sig af Østersøen, dog maaskee til Finland, Esthland, Curland, hvorhen fra den Øe Gothland er en temmelig kort Overfart. De Norveger maae temmelig tidlig have faret langs med Kysterne til Finmarken, og indtil Biarmien ved Duna. Maaskee Rygter om den Nordiske Malstrøm derfor og har udbredet sig saa vidt, at allerede Paulus Diaconus i det 8de Aarhundrede melder derom, saafremt det, han siger derom, ikke er kommen af nogen de Gamles Hypothese. De Fortællinger om Nordlændernes gamle Søe-Toge, og om de Picters og Scoters Herkomst fra disse Egne, falde gandske bort, omendskiøndt endnu gandske nye Skribentere og tildeels af Anseelse forsvare dem. Først mod Enden af det 8de Aarhundrede finder man tilforladelig, at de Danske og Norske har forctaget sig Landinger paa Kysterne af Engeland og Irland. Hine synes derved at have fulgt Kysterne af Tyskland og Frankerige, og disse at være langede dertil over de Schetlandiske, Orkaniske og Hebudiske Øer. I det følgende Aarhundrede tage disse Farter efterhaanden til; dog vel egentlig først efter Carl den Stores Tider, endskiøndt Eginhard allerede melder om de Normænners Landinger i de sidste Aar af sin Regiering. Saa meget er vist, at Keyserens Krige med de Jydsk-Danske Konger, og de følgende indenlandske Stridigheder imellem disse Jydske Prinzer, har bidraget meget til de Danske første Foretagender paa de Frankiske og lige over for liggende Engelske Kyster. Det Svendske Gesandtskab til Ludvig den Fromme, dersom det har sin Rigtighed, og den derved foranledigede Anscharii Reyse over Østersøen, og dernæst over Land til Sverrig, bevise den allerede tiltagne Skibsfart, men ogsaa den ringe Fuldkommenhed, den endnu var bragt til. Dog, endnu i sidste Aarhundrede lode Nordlæn-

der-

derne sig allerede see med Floder af 100, 200, 300 og flere Skibe paa Kysterne af Tydskland, Frankerige, Britannien og Irland, og trængde, især op ad Floderne, dybt ind i Landene. Men hvor store deres Skibe har været, kan man deraf slutte, at de bragte Samme, naar de unde Hindringer i deres Fart, videre over Land. Hen ved samme Tid stiftede og de Nordiske Varæger den Russiske Stat. Et Udkud af dem, der satte sig ned i Kiew, oprettede snart paa Dniester en Flode, uden Tvil af forrige Art, og bleve frygtelige for Constantinopel selv. Danemark og Sverrig bleve da til Monarchier. Og Harald Haarfager oprettede ikke længe derefter sit udi Norge ved 10 Aars Erobringer og fornemmelig ved det berømte Søeslag i Hafursfiord. Han lod bygge til sin Flode et Skib af usædvanlig Størrelse, hvilket formedelst sin Skikkelse fik Navn af Dragen. Fra den Tid synes store Skibe at være blevne bygte i Norden med Master og Seyle, endskiøndt man derimellem ogsaa brugte Aarer. Endnu vare de og uden Dække. Ved denne Tilvext af Skibskunsten ere Opdagelserne af Island og Grønland blevne lættede. De Danske maae dog endnu have beholdt deres smaa Skibe. Thi Alfred den Store lod, for desto bedre at gaae dem i Møde, bygge Skibe, der vare dobbelt saa lange og saa høye, og ikke saa let kunde kastes om. Disse havde 60 Aarer. Others og Wulfstans Søereyser, deels i Nordsøen og Iishavet, deels i Østersøen, hvilke ere beskrevne af de Engelske Monarcher selv, beviise, at Skibskunsten allerede mærkelig maae have tiltaget under Normænnerne og Anglerne i Schleswig. Kong Harald forærede, efter Wilhelm af Molmesbury's Beretning Kong Adelstan, Alfreds Sønnesøn, et prægtig udsmykket Skib. Hans Søn Hacon, som var bleven opdragen af Kong Adelstan, deelte, da Han kom til Regieringen, Norge, efter Alfreds Exempel, i Skibs-Districter, hvoraf enhver District maatte skaffe et vis Antal af Skibe og Folk. Dog greb Kongen af Danemark, Harald Blaatand, der havde forbundet sig med Grøve Haagen, Norge an med 600 Skibe, paa hvilke skal have været 30000 Mand, og deelte sig derudi med Grøven. Den samme Harald anlagde paa de Pommerske Kyster den Stad Julin, af hvilken Danske Colonie opkom siden en for heele Norden længe farlig Re-

pu-

publik af Søerøvere. Oluf Tryggvesen, der igien paa en kort Tid befriede sit Fæderneland, havde allerede tilforn giort sig berømt ved store Søetage, og oprettede som Konge en anseelig Flode, hvoraf Hovedskibet, den lange Slange havde 70 Allen og 104 Aarer. Men han tabte dog imod de forbundene Danske og Svendske Konger og Misfornøyede Normænd, Søetrafningen ved Swolderø. Knud den Store havde en Flode af 1000 Skibe. Hans Dotters Cunigundes Overfart fra Engeland til Tyskland, for at formæles med Printz Henrich, Conrads II. Søn, der siden blev Romerske Keyser, er af denne Tids Digtere og Historieskrivere bleven beskreven som særdeles prægtig. De Tog til Constantinopel af Nordiske Printzer og andre tappre Folk vare hidindtil giorte til Lands over Rusland. Strax derefter begyndte man og at vove sig hidhen til Søes igiennem Strædet. Normændene rettede sig paa deres Seyladser fornemmelig efter Stiernerne. I Begyndelsen holdte de sig saa nær Landet, som mueligt, og søgte til Natte-Tider deres Tilflugt i Havbugterne, men bleve derved ofte et Bytte for Søerøverne, som her laae paa Luur, og derfor førte Navn af Vikingar. Den største Besværlighed foraarsagde dem det i Skibet indstyrtende Vand. De smaa grønlandske Baade ere derimod forsikkrede ved det fuldkomne Overtræk af Skind, i hvis Midte den Roende sidder. Deres Tovværk var, førend de lærde at kiende og dyrke Hampen, giort af Sælhunde-Skind. Den Kunst at svømme gav dem en stor Fordeel for vore Tider saasom de deri vare store Mestere.

Berlin. Abhandlungen aus dem Finanzwesen von L. F. Hugo, 1774. 398 S. l. 8v. Forfatteren har vist i denne Bog, at han er en velovet Skribent, besidder en stærk og nyttig Læsning, og veed vel at bedømme hvad han undersøger. Han har ikke havt noget andet Øyemærke dermed end at udrydde nogle Fordomme, som ere til Hinder for at forhverve sig grundige Kundskaber i Finantz Videnskaberne, og om endskiønt han af Beskeedenhed ikke troer, at han har opdaget nye Sandheder, saa er han dog forvisset om, at han har foredraget Ting, som vare Undersøgning værd. Den første Afhandling betræffe det Theoretiske i Finantzvidenskaberne S. 1-115. Efter at han

har

har angivet Aarsager, formedelst hvilke ey alle Universitets-Lærere i Cameral-Videnskaberne besidde den behørige Styrke derudi, undersøger han den egentlige Natur og Beskaffenhed af det Akademiske Lære-Embede i Oeconomien, Cameral og Finantz Videnskaberne, og angiver herved unægtelige Feyl saa vel ved Lærere som Lærlinger. I Besynderlighed erindrer han meget vel, at han ikke skal lære at pløye, saae og høste, og ey heller nogen forfinet og kunstig Oeconomie. Han paastaaer, at han ikke nødvendig maae have nogen dyb Indsigt i Chymien og Naturhistorien, ey heller gribe de for disse Videnskaber bestilte Lærere ind i deres Embeder. Han har at lære en Oeconomie, som er nyttig og nødvendig for en tilkommende Cameralist. Altsaa maae han lære, hvorledes man har at giøre et Hunsholdnings Anslag? hvad Agerdyrkningen foruden Kornet ogsaa bringer i Producter for Manufacturerne? Han maae tale om Handel og Mynt, Regalier, Skatter og Politie, og især vel kiende det Lands Forfatning, hvori han lever og for hvilket han vil opdrage brugbare Folk. Gasser, den første Lærer i Oeconomien paa det Halliske Universitet, opdrog gode Cameralister, fordi han selv var Krigs og Domainenraad i Hertugdømmet Magdeburg, og havde altsaa Lyslighed til at lære kiende Landvæsenets Indretning i de Kongelige Amter, og Politien i Stæderne, og blev ogsaa brugt i Cammer-Forretninger. Hr. H. besvarer og det Spørsmaal, om et dueligt Hovet kan lære det af Finantz-Videnskabernes Theorie af Bøger, som Hans Lærer ikke kan sige ham? hvilket han benægter, fordi man fattes en Bog, som grundig og fuldstændig afhandler alle Finantz-Videnskaberne. Her bedømmer han frimodig og udførlig den afdøde von Justi Statsvidenskab, og siger og sin Meening om Stevarts **Untersuchung der Grundsätze der Staatswissenschaft.** Han foredrager for Universalcameralisten den som er Kiender af sit Lands naturlige og politiske Beskaffenhed og Forfatning. Hr. von **Eckhardts** Experimental-Oeconomie roser han. — Den anden og længste **Afhandling** betræffer Monopolierne S. 116-345. Den er historisk og philosophisk. Han taler om hele Nationers Monopolier, og om enkelte Stæders. Disse sidste inddeeler han i 4re Classer, bedømmer enhver især, viiser i hvilke Tilfælde de ere nyttige og nødvendige, og prøver de Indvendinger, som af Skri-

ben-

benterne ere foredragne imod Monopolier. — Sem et anhang har Hr. H. her leveret den anden Bog af Aristotelis Oeconomik oversat, hvilken handler om Finantzvæsenet. S. 347-398. Man skal og kan deraf see, at de Finantz-Operationer, som i de nyeste Tider har giort saa megen Opsigt, har allerede i de ældste Tider ikke været ganske ubekiendte.

Hamburg. Memoires sur les Manufactures & Fabriques d'Espagne & sur son Commerce tant du dedans que du dehors 1773. 221. S. 8v. Forfatteren til denne sær vel skrevne Afhandling over den Spanske Handels Tilstand er den af den Spanske Historie veljortiente Hr. Prof. Plüer. Dens Udgiver har uden Modsigelse giort sig velfortient af Statistikens og Handels-Videnskabernes Elskere. I det mindste tør man forsikre, at man herudi skal forefinde det hele Hoved-Begreb af den inden- og udenlandske Spaniens Handel, og i øvrigt forrøffelige og nyttige Efterretninger om Handelen i Almindelighed. Forfatteren underskiller rigtig nok 3 Arter af Handel nemlig de nactiviske, den passiviske og den recijrokiske Handel, og paastaaer, at for den første Deel alle Spanske Handels-Pladser, Malaga undt gen, tage kun Deel i den andet Art, nemlig den passiviske. De Aarsager, som han dertil angiver, ere bekiendte nok, nemlig den liden Befordring og de svære Afgifter af alle Slags Manufacturer, den ringe Folkemængde og det overveyende Antal af Geistlige. Den Meening, at Stolthed og Ladhed, Spaniernes bekiendte Egenskaber, ere skadelige for deres Handels Flor, erklærer han blot for en Fordom, saasom dertilforn paa mange Steder i Spanien, og især til Segovien, har været Tøy-Fabriker. Dog synes Forfatteren i det Følgende at tilstaae, at disse tvende Egenskaber ere nu næsten blevne væsentlige for Nationen, og bidrage meer end alt andet til Manufacturernes Forfaldenhed. Om Ud- Guld- og Sølv-Handelen som Hoved-Grene af den Spanske Handel giver Forfatteren fuldstændige og brugbare Efterretninger.

Halle. Antunii Schultingii JCti & in ill. Acad. Lugdun. Bat. Antecessoris primarii Commentationes Academicæ, qvibus selectissima Juris Materiæ pertractantur. Volumen III. 1774. 1 Alph. 6. S. 8v. I dette Bind ind-

indbefatter først en Aftryk af den Ryckeriske Udgave af de Schultingiske Theses controversæ juxta seriem Digestorum. Det Andet Stykke er Schultings Oratio de optimo genere interpretum Juris civilis, hvilken Udgiveren endelig er kommen over. Den maae have været lidet bekiendt, saasom den mangler i det Lipeniste Bibliothek, da dog Jenichen sammen søgte alt hvad som nogensteds var skreven af en elegant Jurist. Talen er vel kun kort, og kan altsaa Materien vel ikke være fuldkommen udført, men man finder dog de fortræffeligste Lærdomme derudi foredragne ligesom i en sammenpressende Korthed. Han holder dem for de bedste Fortolkere, qvi Jura qvam altissime ultimis a primordiis repetunt, & qvidipsis Auctoribus in an-mo fuerit sagacissime explorant, apertissime expediunt; qvi Jura non contemplantur tanqvam fungorum instar una nocte in Lucem edita, & tanqvam opus amplissimum longe & pulcerrimum, cui ædificando non mensis, non annus, non ævum suffecerit. Det tredie Stykke i dette Bind er *Schultzings* Tale over den berømte Theolog *Johann* von der Waeyens Død. Endelig er tilsøyet et nyttigt Register.

Lemgo. Grundsätze der Logik oder Kunst zu dencken, zum Gebrauche der Vorlesungen von Christian Gottfried Schütz Professor der Philosophie auf der Friedrichsuniversität zu Halle. 1773. 152. S. 8v. Dette Compendium er forfattet i 7 Kapitler. Det første handler om Begrebernes Oprindelse. Det Andet handler om Oprindelsen til Domme og Slutninger. Det tredie handler om Tankernes Betegnelse. Det fierde om Siælens besynderlige Anlæg og Færdigheder. Det femte indbefatter den Afhandling om den egentlig saa kaldte lærde Kundskab. Det siette leverer en Afridsning af Lærdommens Deele. Det syvende handler endelig om lærde Studeringer. I Fortalen har Forfatteren angiver Aarsagerne, hvorfor han trods de 500 Logiker, som efter en vittig Skrebents Angivelse skal være udkomne i en Tid af 100 Aar, har taget sig den Frihed, at lade trykke det 501de.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 5.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 2den Februar. 1775.

Kiøbenhavn. Staternes indvortes Regiering af Andreas Schytte, offentlig Lærer i Stats-Videnſkaberne ved Sorøe Ridderlige Academie. Tredie Deel. 1774. Hermed leveres Kameral-Videnſkabens Anden Deel, ſom handler om Staternes Indtægter af Skatte-Væſenet og om de offentlige Udgifter, I en forudſkikket Indledning handler Forfatteren §. 1. 2. om Skattevæſenet, betragtet ſom Staternes Guldgrube, og ſom en i viſſe Henſeender baade gammel og nye Indretning. Dernæſt §. 3. om Skattevæſenet i Almindelighed. I §. 4. foreſtiller han Kundſkab om Statens naturlige og kunſtige Beſkaffenhed, ſamt Folkemængden, ſom Nøglen til det hele Skattevæſen; §. 5. at det er Nødvendigheden, der beſtemmer Skatternes Størrelſe; §. 6. Frihedens og Slaveriets Indflydelſe i Skattevæſenet. Endelig anføres §. 7. beſynderlige Regler for Indkomſter, ſom Retfærdighed og Menneſke Kiærlighed ſelv bør foreſkrive. Forfatteren har begyndt ſin Afhandling om Skattevæſenet med diſſe Ludvig den Helliges ſidſte Ord til ſin Søn, da han laae paa ſit Yderſte. „Min Søn, ſagde „ han, frygt Gud frem for alle Ting: vær mild og „ naadig mod de Trængende: vær dit Riges, og dit „ Riges Loves og Sæders Beſkiærmer: hold dig fra „ Tolde, Paalægge og andre Skatter, uden den høye„ ſte Nødvendighed befaler, og den almindelige Vel-

„ færd i Staten udfordrer det: giør du anderledes, „ da viid, at du handler ſom Tyran, og ikke ſom „ Konge." Engeland anſeer det for en af ſin Friheds Grundſtøtter, at Parlamentet efter den nøyeſte Beregning over det tilſtundende Aars Afgifter faſtſætter, hvor meget det hele Folk ſkal give til Statens Underholdning, under Navn af Subſidier. Det Romerſke Keyſerdømme blev fornemmeligen ved Keyſernes uindſkrænkede og misbrugte Magt, til at paalægge Skatter, bragt til den yderſte Grad af Elendighed. De Tydſke vare juſt ſaa færdige til at gribe til Gevæhr imod Romerne, fordi de paalagde dem utaalelige Skatter, og i Mangel af Betaling, ſolgte dem til Slaver. En ret artig Sammenligning (S. 10) imellem Chineſernes fornuftige Huusholdning med deres Thee-Træer, og den Deel af den offentlige Huusholdning, ſom kaldes Skattevæſenet. Det er for det første en Hoved-Regel for denne Deel af Statsregieringen, at Folket ved Politie og en god Huusholdningskunſt ſættes i Stand til at give ſtore Afgifter. Staten maa ikke ville høſte, hvor den ikke har ſaaet. Land og Folk maa ſættes i en blomſtrende Næringsſtand, førend de kan anſees ſom den almindelige Kilde til Indtægter. Den Artikel om Folkemængden (S. 20) er fuld af mærkværdige Tanker. At en ſtor Mængde Folk giør Staten riig og mægtig, var en Sandhed hos de gamle kriegerſke Folkeſlægter. Nu troer man det ikke kommer an paa Mængden af Folk, men paa deres Duelighed, og at man har noget at give dem at beſtille. De kunſtige Arbeydere i de Vahre, ſom tiene kun til Overdaadighed og Vellyſt, arbeyde mere til Folkemængdens Formindſkelſe, end til dens Formerelſe. De gamle folkerige Republiker havde liden Kundſkab om og mindre Smag paa Overdaadigheds Arbeyder, Kunſter og Handel, ſom nu i vore Tider ſkal giøre en Stat folkerig. „For en kort Tid gaaer det an, at „ diſſe Næringsveye befordre Folkemængden, men naar de „ først komme til at florere, ſaa at Arbeydere fordrive Arbey„ dere, Arbeydſomhed ſtandſer Arbeydſomhed, da gaaer det, „ ſom naar for meget Blod hindrer Bloders Omløb og dræber „ os. Med Mængden af de Penge, det Guld og Sølv, ſom „ Handel og Bergværker indføre i en Stat, ſtiger Vahrene „ i deres Priis, ſaa de Fattige kan ikke forſkaffe ſig det for„ nødne, og frygte for at gifte ſig. Ved Mængden af dem,

„ ſom

„ som lægge sig efter de smukke Kunster, Overdaadighedens
„ og Vellystens Arbeyder, forsømmes og foragtes Nødven-
„ dighedens Arbeyder, og de almindelige Nærings-Kilder,
„ Agerdyrkning, Fiskerie og Fædrift, hvorved tabes en
„ Mængde Folk, da dog de kunstige Arbeyder kan ikke under-
„ holde alle eller give alle nok at bestille. Den med Over-
„ daadighed forbundne Stolthed, gior endog, at man skam-
„ mer sig ved de saa kaldte grove Arbeyder. Statsmændene
„ holde for, at der paa den hele Jordklode er ikke meer end
„ 1000 Millioner Mennesker, og at der kunde leve 3000
„ Millioner. Vist er det, at de fleste Europæiske Stater
„ have ikke nær de Folk de kunde eller burde have. Portugal er en
„ Udørken i Europa. Spanien, der har en Overflade af
„ 8500 geographiske Qvadrat-Mile, har kun 10 Millioner
„ Indvaanere. Frankerige, der har en Størrelse af 10000
„ Qvadrat-Mile, har nu ikke mere, end 18 Millioner Men-
„ nesker, da det i Ludvig XIV. Tid havde 20 Millioner,
„ og kunde nære 8 Millioner mere end det har.“ Denne
Mangel skal efter Forfatterens Meening have den fornemme-
ste Aarsag i den liden Omsorg, man har haft for Jordens
Dyrkelse i de fleste Stater, da man mere har opmuntret Folk
til Haandværker, Professioner, Kunster og Manufacturer,
hvilke dog alle, naar det staaer slet til med Agerdyrkningen,
maa lide Mangel paa Levnets-Vahre og de raae Materialier,
som de behøve til at forædle ved deres Arbeyder. Forfatteren
paastaaer, at Tarvelighed, Nøysomhed, Foragt for Vellyst,
Arbeydsomhed og Vindskibelighed, og overalt Dyden har
den største Indflydelse i Folkenes Formerelse, og at den gior
mere dertil en Statskunsten. Det mangler kun alt for meget
paa gode Love til at befordre en god Orden, Dy er og gode
Sæder. „Jo eenfoldigere og tarveligere Folket lever, jo
„ folkerigere er Staten. Alle Tiders Historie bevidne det.
„ I en nye oprettet Colonie, naar ellers alt er lige formerer
„ Folket sig meget mere, end i Hovedstaten, hvor Vellyst
„ hersker. Saa hastigen Videnskaber, Kunster og Handel
„ indføres, indsnige sig alle Slags Forsængeligheder. Pragt,
„ og Ødselhed opslaae deres Boeliger og hindre Naturen i
„ Folkemængden. Den prægtige og galante Levemaade har
„ givet Folke-Avlingen sit Banesaar. Den er Aarsag til,
„ at en Mængde lever og dør ugift. Denne udfordrer an-

„ seelige Indtægter for at kunne leve efter Skik og Brug. „ Sielden kan de Fornemmere gifte sig, uden de kan giøre „ et rigt Partie. Der ere tusende fattige Friere imod 10 „ rige Piger. Der hører meget til at kunne have den Lykke „ at gifte sig med Obligationer og Actie-Breve. Tiden for- „ løber, seent indlader man sig i Ægteskab. Førend Hof- „ og Krigsmanden kan faae Midler med en Brud, gifte de „ sig ikke, uden de have Midler af sig selv eller forstaae lidet „ af Levemaaden. Have de ikke Midler, maa de nødes til „ at bie, indtil de kan frie med en stor Rang. Det er der- „ for meget Gængs, at de fleste i den artige Verden gifte „ sig ikke, førend den Tid kommer, at de ikke burde. Den „ artige Levemaade, hvortil de ere vante, har allerede giort „ dem ubeqvemme til Ægteskab. De Ulevligheder, som føl- „ ge med Konens og Børnenes Underholdning; den Tvang, „ som Ægteskaber føre med sig; de fordoblede Bekymringer „ kan ikke andet end skrække den, der ikke søger andet, end „ Livets Forlystelser. Moden tillader ikke en Rangs-Person „ i den store Verden at lade sig see uden i en glimrende Equi- „ page, omringet med en Mængde Betiente, hvortil Midler „ udfordres. Midler bestemme altsaa Ægteskaber. Den „ Fornemme tillader sielden sine Opvartere at gifte sig. Den- „ ne Classe af Folket udgiør et Antal, der næsten er ligesaa „ stort, som den staaende Krigshær. Hvad taber ikke Folke- „ mængden ved deres ugifte Levnet. Den bestaaer gierne „ af anseelige Folk, som Bonde og Borgerstanden giver af „ sig til at være Vellystens og Magelighedens Redskaber i de „ Fornemmes Huse. Et aabenbart Tab for Staten. De „ Fruentimmere, som ved dem skulde forsynes, leve ligele- „ des ugifte. Sæderne vinde ligesaa lidet som Folkemæng- „ den. De Ugifte tilfredsstille deres Lyster ved en ulovlig „ Kiærlighed o. s. v.“ Derpaa det Spørsmaal: endten Fol- kets Formerelse mere hindres ved Polygamie end ved Horerie? Forfatteren erklærer det for en mørk Tale. „ Jeg veed dog „ ikke rettere, siger han, end at de Christnes Horehuse mere „ hindre Populationen end de Tyrkiske og Chinesiske Serail- „ ler.“ Forfatteren billiger en vis Straf, som burde paa- lægges de Personer, der ikke ville adlyde Naturens Bud med at gifte sig, naar de dog kunde. Han biefalder derimod ikke, at man forbyder Soldaterstanden at gifte sig: „ Det var jo

„ dog

„ dog bedre, at en Soldat giør en ſkikkelig Pige til Kone,
„ end til Hoere. Naar Regieringen holder en Soldat ſin
„ Utugt tilgode, giver den tilkiende, at den formedelſt Ægte-
„ ſkabets Forbud har givet Soldaten Leylighed til at ſyn-
„ de. Hvor ſtor Forderveiſe indføres ikke i Sæderne af Sol-
„ daterſtandens ugifte Levnet. Mon ikke en god Kone kun-
„ de være Soldaten til Lættelſe i ſin Huusholdning; maaſkee
„ han ved dette Middel kunde blive ſkikkelig; og kom han i
„ en Fægtning, ſkulde man da ikke kunne vente, at han
„ ſtred med ſtørre Tapperhed for ſit Fæderneland, nu han
„ ſtred tillige for Kone og Børn? Skulde man ſaa læt frygte
„ for, at han ſkulde løbe bort, naar han engang ved Ægte-
„ ſkabs Baand og Eed var forbunden til Staten? Sandt er
„ det, Soldatens Løn er liden for ham ſelv, mindre for en
„ Familie. Men om Staten gav ham nogen liden Hielp til
„ Børnenes Opdragelſe, og forbandt Drenge-Børnene for
„ ſine Bekoſtninger til at tiene i ſin Tid, ſom Soldat. Det
„ var vel dog næppe nogen Ubillighed eller Skade for Staten.
„ Dette var i det mindſte vunden, at man havde født Sol-
„ dater for at bemande Krigshæren. Af de troeſte Lærere
„ deres egne Fædre, havde de i de yngſte Aar lært denne kri-
„ gerſke Profeſſion, og af Nødvendighed maatte de have Lyſt
„ til den Stand, hvoraf de vare komne. Krigsmanden hav-
„ de ikke mere nødig at ſløbe Borgeren fra Værkſtæderne,
„ Bonden fra Ploven, for at tiene i en Stand, ſom de ere
„ lidet ſkikkede til, og have ſlet ingen Kundſkab om.“ For-
fatteren anmærker ogſaa dette, ſom en Aarſag til Folkemæng-
dens Tab, at Statsmændene bekymre ſig kun lidet om at læt-
te Byrderne for dem, der træde ind i Ægteſkab, at Folket
maa kiøbe Tilladelſe til at gifte ſig, at de maa betale viſſe Af-
gifter under Navn af Accise og Conſumption o. ſ. v., og at
endelig Moden foreener ſig med Lovgiveren for at giøre Ægte-
ſkabets Begyndelſe koſtbar. S. 37 et vigtig Forſlag til en
Brude-Kaſſes Oprettelſe, og Exempler derpaa i Lucca, Flo-
renz og Erfurt. S. 66 Regle Exempler af den Romerſke
Hiſtorie paa den Ædelmodighed, ſom kan og bør finde Sted
i Skatteveſenet. Nero og Tiberius udviſte den, og Keyſer
Julianus, da man engang gav ham det Raad, at paalæg-
ge ſtore Afgifter: Jeg behøver dem ikke: mit Skatkam-
mer er vel ikke rigt, men det er heller ikke fattigt:

Statens Midler ſtaae altid ſikrere hos Borgerne, end hos mig: hos dem fortiene de, hos mig ligge de frugteſløſe: behøver jeg dem, er det alt nok, at jeg veed at finde dem S. 68 o. f. Exempler paa den Vittighed og Liſt, man ofte har brugt for at faae Skatter af Folket. Deriblandt udmærkes og Joſephs Vittighed i Ægypten; men Forfatteren formoder, at hans Liſt er bleven ſtraffet i hans Afkom. S. 72 Om Billighed og Lighed i Skatters Paalæg, og om begge fortræffelige Tanker og Forſkrifter, ſtyrkede med oplyſende Exempler af Hiſtorien. — Herpaa følger Afhandlingen ſelv i 5 Afdeelinger, af hvilke den første Afdeeling handler om ſaa vel de almindelige, ſom særdeles Afgifter af Jordegodſer, og om Jordens Dyrkelſe, som den første Grund dertil. Den anden Afdeeling handler om Skatter af Kiøbſtæd-Godſet i Almindelighed. Den tredie Afdeeling handler om de blandede Skatter, ſaaſom Kopſkatter, Formueſkatter, Næringsſkatter, Rang- og Embedsſkatter, Accifer, og Indqvarteringsſkatter. Den fierde Afdeeling om overordentlige Indkomſter, ſaaſom Penge-Laan, offentlige Obligationer, Laanebanker, Forandringer i Myndten, ſom have Indtægter til Øyemeed, Pantſættelſe, Lotterier, Livrente Sælſkaber. Den femte Afdeeling om tilfældige Indkomſter, ſaaſom Hyldingsſkat, Embeds Forandringer, Indkomſter af Juſtitz- og Politie-Væſenet, Bemægtigelſes-Retten. Saa vidt om Statens Indtægter. Noget om de blandede Skatter. Deriblandt ere Kopſkatterne de meeſt forhadte. Statsmændene har derfor ofte ſmildeligen vidſt at paalægge dem under et fremmed Navn. „Naturen, ſiger Forfatteren, har givet os alle Ret til at bære „ Høveder; hvad berettiger Regenten til at lade ſig betale „ derfor af Underſaatterne?“ og paa et andet Sted: „Vi „ undre os ikke over, at en Slave, der lever under en tyranniſk Regiering, ja lever alene af Deſpotens Naade, „ giver Skat af ſit Hoved.“ Da Forfatteren er en Elſker af Indfald, og veed at anbringe dem paa de rette Steder, ſaa forundrer Recenſ. ſig ſlet ikke over, at han og herved har yttret diſſe Indfald, i ſær, da han anſeer Caput og Vita her for eet og det ſamme, ſaa at Capite cenſus er hos ham det ſamme ſom vita cenſus, en der betaler Skat for ſit Hoved og Liv, ſaa at Kopſkat er det ſamme ſom Livſkat.

Men

Men vi overlade det til hans og Læserens nøyere Eftertanke, om det ikke snarere er en vrang Forklaring man har vandt sig til at giøre over det Ord Caput eller Hoved, for at giøre de blot personelle Skatter forhadte, fordi de syntes at stride mod Billighed og Lighed. Man veed ellers, at saa mange Hoveder hedder ofte kun, saa mange Personer, saa capite censi kunde være det samme som pro se qvisqve censi, det er, som maa skatte hver for sin Person. I sig selv er jo enhver Skat kun et Sammenskud, som giøres af Undersaatterne til Statens Fornødenhed, og det kommer aldeles an paa Maaden, hvorpaa, og Billigheden, hvormed det kræves og giøres, om Skatten skal mere kaldes billig eller ubillig. Der er dog vel ingen Stat, som vilde være den Bemærkning bekiendt for Undersaatterne, at de nemlig skulde betale Skat for den Maade at de maatte leve. For Resten siger han, at Kopskatter har ikke Sted uden i de Stater, hvor der er stor Lighed i Folkets Formue, og at de bruges meest i despotiske Stater, som han formeener af følgende Aarsager: 1) fordi der ere kun faa Borgere, som kunne siges, at være bemidlede: 2) fordi denne Skat er den allereenfoldigste og lætteste at paalægge, da den Vankundigste kan opfinde den uden al Kunst og Eftertanke: 3) fordi Embedsmændene i disse Stater have kun liden Indsigt i Statskunsten; ere saa vellystige og lade, at de afskye alle Regierings-Arbeyder; have liden Menneske-Kiærlighed og bekymre sig ikke om deres undergivne Slaver, endten de trykkes ved Skatterne eller ikke, og ville skaane sig selv. I den Artikel om Næringsskatter taler Forfatteren med Eftertryk om den Feyl, at man besværer Nødvendigheds Arbeyder og Vahre med Paalæg, da tvertimod Overdaadigheds og Vellysters Opfindere burde betale noget anseeligt til Staten for at have Tilladelse til at forderve og forkiælne Folket og forlede det til Laster, Lediggang og Vellyster med deres forfængelige Vittigheds og deres skrøbelige Kunstes Arbeyder. Her opregnes og hvilke disse Overdaadigheds Arbeyder og Vahre ere. Hollænderne anse Næringsskatter som en Straf, der lægges paa Flittighed, og de Franske anse dem, som Flittigheds Opmuntring. Forfatteren holder med Hollænderne, naar Skatterne ere for store og utaalelige, og med de Franske, naar de ere maadelige. „ Naar, siger han, man vil benytte sig af Biernes indsam-

„ lede Honning og Vox, kiende vi ikke mere end tvende Maa-
„ der for at føre os ſamme til Nytte. Den eene Maade be-
„ ſtaaer der i, at man tager en Deel af de underſte Kager
„ bort i Efter-Aaret, naar Bien har indſamlet ſit Forraad.
„ Men den fornuftige Huusholder tager kun en liden Deel
„ deraf, for at ikke berøve Bierne deres Vinter-Næring, at
„ de ikke ſkulle døe af Hunger. Den anden Maade er den-
„ ne: Man tager hele Stader op og dræber Bierne i deres
„ Leyer. Denne Behandlingsmaade er virkeligen tyranniſk,
„ men tillige allermeeſt i Brug.“ Under **Rangſkat** indbe-
fattes og Embeders og Værdigheders Salg, et Kiøbmands-
ſkab, ſom man ikke bør ſkride til uden i den yderſte Nød.
Ludvig den 12te i Frankerige, ſom af Pengemangel maatte
gribe dertil, ſagde ſelv: „**De Embedsmænd, ſom kiøbe**
„ **i Stort, ville ſælge i Smaat: der er altid Mis-**
„ **tanke, at den, ſom har kiøbt et Embede, vil mis-**
„ **bruge Embedets Magt.**“ Som noget beſynderligt an-
mærkes herved, at Embedsmændene, der havde kiøbt deres
Embeder, giorde beſtandig den ſædvanlige Eed, at de ikke
havde Embedet for Villie, Venſkab eller Penge, indtil ende-
lig en ærlig Mand, en Mand af Samvittighed, der havde
kiøbt ſig et Parlaments-Embede i Paris, nægtede at giøre
denne Eed, og ſagde: **Alle vide, at jeg har kiøbt Em-**
bedet: min Samvittighed tillader mig ikke at giøre
en falſk Eed: jeg vil hverken beſkiæmme Kongen, Em-
bedet eller mig ſelv, ved at indgaae i Embedet ſom
Meeneeder. Da først betænkte man ſig og afſkaffede Eeden
i Henſeende til Embeders Kiøb. Keyſer **Juſtinianus** vilde,
at Embedsmændene ſkulde have reene Hænder, hvilket
han ſagde, ikke med større Sikkerhed kunde erholdes, end
naar de fik deres Embeder og Værdigheder for intet af Regie-
ringen. Keyſer **Hadrianus** ſagde: **Det er en vis Følge,**
at den, ſom ſelv har kiøbt, vil ſælge: Jeg taaler ikke,
at Embeder og Værdigheder blive ſolgte; thi derſom
jeg ſelv ſælger dem, kan jeg ikke med Ret ſtraffe dem,
ſom ſælge ſtykviis, det de have kiøbt i Stort, og
virkeligen, jeg undſeer mig ved at ſtraffe den, ſom
ſælger det, han har kiøbt. Om Accise-Skatten. Den-
ne ligner Forfatteren bequemmelig ved den liden Pung, ſom
Naturen har anlagt i Bryſtet af alle dyriſke Legemer, og ſom

alle

alle Secunder kaster Blodet fra sig indtil de yderste Deele af Legemerne, hvilken og selv ikke føler denne Udgift, fordi den tager strax ligesaa meget Blod ind af Blod-Aarerne, som den giver fra sig ved Hielp af Puls-Aarerne. Det samme hænder sig med Accisen, da Sælgeren, som giver Accisen, tager den strax ind igien af Kiøberen, som beregner den under Vahrenes Priis, saa den første gior kun et Forskud deraf til Staten, og den sidste mærker og føler den ikke. Her anføres de Ureeligheder, som Accisen har opvakt i Engeland og imellem Engeland og dets amerikaniske Colonier i de nyere Tider. Der er meget, som med Skin kan anføres med og imod Accisen. Nogle rose den, som en særdeles nyttig og billig, andre som den farligste og Kadeligste af alle Afgifter. Begges Grunde ere vigtige, hvilke Forfatteren og har anført. Hvis endelig Accisen skal være den billige Skat, som man gemeenlig holder den for at være, da maa den, som paalægges Nødtørftigheds Vahre, være meget liden, da den høye Afgift har, som Forfatteren kortelig har viist, mange ulykkelige Følger. Tal-Lotterier (S. 256) er en Skat, som Folket giver med Lyst. Kongen af Preussen har viselig forbudet Undersaatterne at indsætte i fremmede Lotterier, og for ikke at skille dem ved denne Fornøyelse, har han selv anlagt et i Berlin. Forfatteren holder det for billigt (S. 268) at den Rangsyge, som kiøber sig en Titel, bør betale vel, fordi Statsmændene gisre sig deelagtige i hans Skrøbeligheder, fornedre Æren, indtil at taxere den efter Penge, og føde en Passion, der er en Pest for Staten.

(Beslutningen følger.)

Paris: Απολλωνιϰ Λεξικον. Apollonii Sophistæ Lexicon Græcum Iliadis & Odysseæ Primus e Cod. Ms. Sangermanensi in Lucem Vindicavit. —— *Jo. Bapt. Casp. d'Anssе de Villoison* R. Inscript. atqve Hum. Litt. Acad. Paril. Socius cum Prolegomenis &c. 1774. 2 B. st. 4. og i lid. og st. Fol. Man vil uden Modsigelse være Udgiveren megen Tak skyldig, fordi han har fremstillet denne Ordbog for Lyset, af det eeneste bekiendte Haandskrift i Bibliothekat til St. Germain. En Montfaucon, Küster, Alberti og andre Hollandske Lærde havde allerede opvakt den Lærde Verdens Opmærksomhed og Begiærlighed derefter.

Anſeer man det uden al Fordom, kan man vel ikke nægte, at der jo har blandet ſig nogen Enthuſiasmus i den ſtore Bersmmelſe, man har lagt paa Værket. Det er og bliver dog kun en Compilation af en Grammaticus, der har ſammenſkrabt en Deel godt, men ogſaa meget Slet, er ſielden lykkelig i Ordenes Afledning, forklarer en Hob almindelige og bekiendte Ord, men ey altid berører de egentlige vanſkelige Ord og Steder hos Homer. Desuden ere juſt diſſe Ord-Anmærkninger allere af andre Sproglærde indrykkede iſær i Etymologicum og hos Heſychius: Endelig er det klart nok, at de ere beladte med fremmed Indſkud, og paa andre Steder beſkaarne og Lemlæſtede. Imidlertid vil dog Apollonius immer blive de Lærde velkommen deels til at opfylde og indſee hvad der egentlig tilhører ham, deels og i Beſynderlighed til den kritiſke Brug i at forbedre dem, der har øst af ham. Hr. V. Fortieneſter af Værket ere følgende: først en flittig og nøye Afſkrift, endogſaa med Skrivfeyl af Haandſkriftet, og efter hans egen Forſikkring og et foran trykt Specimen at dømme, var dette ved et saa slet skreven Haandſkrift ikke en af de ringeſte Fortieneſter: dernæst af denne Afſkrift en rigtig og smuk Aftryk. De enkelte Artikler, ligeſom og de anførte Vers ere ved Trykken adſkilte fra hinanden. Men mange vil forundre ſig over, at Hr. V. har tilføyet en latinſk Overſættelſe lige over for. Men man maae lade denne hans Undſkyldning gielde, at om han alene vilde have ladet det Græſke trykke, ſkulde han i heele Paris ikke have fundet nogen Forlægger. Hr. V. har og tilføyet ſine Anmærkninger. Hans Hoved-Beſkæftelſe synes at have været, at ſammenligne Heſych, og lægge Mærke til de Steder, ſom hos ham ere laante af Apollonius, og gemeenlig mutilerede, endſkiøndt dette er noget, ſom Alberti tildeels allerede havde giort. Det er meer end bekiendt, at man af Heſych har alene kun et Udtog af en udnelig Sproglærd, der har udeladt de Skribenteres og Sproglæreres Navne, hvis Ord vare indrykkede og forderved og forvirret Ordene ſelv med nogle uſle Gloſſer. Apollonius, af hvilken man havde øst meget, kan altſaa tiene til igien at erſtatte de af ham laante Steder hos Heſych. Imidlertid er denne Anvendelſe af Apollonius til et andet Værks Rettelſe, noget Tilfældigt ved en Udgave af Apollonius, og ſom egentlig hørte til et

an-

andet Værk. Men de Anmærkninger gaaer ham nærmere an, hvori anviises de Steder af Homer, som han oplyser og anfører, hvilket dog ikke er skeet med den fuldkomne Fuldstændighed. Vigtigere er det at Hr. V. har anført den af vigende Læsemaade i disse Steder af Homer. Men her havde man ønsket, at Hr. V. havde undersøgt Læsemaaderne noget nøyere, og havde trængt noget dybere ind i det Inderste af de Græske og især i den Homeriske Litteratur. Hvad som endelig lod sig vente i dette Værk var, at Apollonius, selv paa vigtige Steder blev oplyst, bedømt og viist til Rette. En heel igiennem anstillet Sammenligning med Etymologus, med saa mange andre Ordbøgger, Scholier og Sprogkærde, kunde foranledige mange lærde og tildeels frugtbare Bemærkninger og Undersøgninger. Dette har V. alene giort hist og her, og da han ikke har vildet giøre det overalt, saa var det noget man heller ikke videre kunde fordre af ham, men skylder ham Tak for det han har giort. Men dette har man derimod havt Ret til at erindre, at han ofte og det med Vidtløftighed indrykker gandske undværlige og almindelige Ting, og i Almindelighed synes at have forgiættet den egentlige Øbsigt med sine Anmærkninger, især over en Skribent, som dog alene er til Brug for de Lærde. Overalt hænger han og formeget af andres Meeninger og vover kun lidet for sig selv. Forresten kan man ikke nægte, at der jo iblandt forekomme enkelte Anmærkninger, som giør ham Ære og lægge hans kritiske Skarpsindighed og smukke Belæsenhed for Dagen. Hist og her anbringer han og adskillige sine egne Forbedringer, hvoriblandt nogle dog ikke ville finde Bifald. I Prolegomenis handles om Apollonii Levnet, og det sikkerste, man veed om ham, er, at han var Apions Lærer, Dionysii den Thraciers Tidsforvandt, og at Han følgelig har levet under August: om ældre og nyere Skribentere som mælde noget om ham: om Haandskriftet i Bibliotheket til St. Germain, hvori Ordbogen befinder sig, og hvorom Montfaucon i det Coisliniske Bibliothek har givet omstændelig Efterretning: det skal være af det 10de Aarhundrede og indbefatter desuden mange andre Stykker: om Udgavens Indretning, den tilføyede Oversættelse, Anmærkninger og Register: om en Philemons Ordbog, som Hr. V. har brugt o. a. m. Dertil ere føyede 9 Kobbertavler, som indbefatte

Alphabetet af Cadicis Skrift, Abbreviaturerne, Endaffortningerne, endelig en Prøve af Ordbogen selv, den Artikel af det Bogstav ω. Montfaucon bliver i sine Prøver af denne Codex ikke funden tilforladelig nok. I det andet Bind er tilføyet en prosaisk Metaphrasis over den tredie Bog af Ilias af tvende Haandskrifter i det Kongelige Bibliothek til Paris, som en Prøve af det Ganske. Deslige flere Metaphraser over Homer stikker i Bibliothekerne. De kunde vel tiene til at forklare vanskelige Steder, og at skille det poetiske Udtryk fra det Prosaiske. Men fast enhver Linie lærer, at nærværende Metaphrasis maae være forfærdiget af et middelmaadigt Hoved. Af disse samme Haandskrifter er og tilføyet en Prøve af de forskiællige Læsemaader hos Homer i samme tredie Bog. Endelig har Hr. V. tilføyet et Register over de Skribentere, som Apollonius anfører, og et andet over de Ord, som findes forklarede i hans Ordbog, hvilket sidste er et nyttigt Arbeyde, da den alphabetiske Orden i denne, som i andre gamle Ordbøgger, ikke paa det nøyeste er taget i Agt, hvilket er formodentlig Afskrivernes Skyld. Hr. V. udgiver sig selv for en ung Lærd og har tillige med dette Værk givet den lærde Verden stor Forhaabning om sig. I Enden af Prolegomena lover han at stille for Lyset det længe forønskede Værk ἰωνιὰ af Eudocia Macrembolitissa, som man af Fabricio kan have Kundskab om, og vil han dermed indlægge sig en stor Fortieneste af den gamle Litteratur.

Göttingen og Gotha. Musen-Almanach. Poetische Blumenlese auf das Jahr 1774. Endskiønt det er forekommen Recensenten, som denne Samling ey overalt indbefattede saa smukke Digter, som de forrige, saa erkiender han den dog for en særdeles angenem Nyaars-Gave, hvori enhver kan finde noget til sin Smags Tilfredsstillelse, og Intet af de derudi sig befindende Digter, om endogsaa Udgiveren af blot Velvillighed skulde have indrykket det, er saa slet, at man jo gierne skal ville læse det, naar man med til strækkelig Eftertanke har giennem gaaet de andre, som ere bedre, om det og skulde skee først i November og December af dette Aar. De benævnte Digtere, som har bidraget noget og for en Deel ikke lidet til denne Blumenlese, ere

Klop-

Klopstock, Blum, Bürger, Claudius, Gotter, Hölly, Kretschmann, Miller, Pfeffel, Fr. Schmit, K. E. K. Schmidt, de tvende Grever af Stolberg og Voß. De ubenævnte Digtere ere 26, og endnu forskiellige Digtere ere laante af Wandsbecker Boten. Man anfører os følgende tvende Prøver, af hvilke den første er underskreven G. E. og den anden B. R. som skal være tvende Begyndere i Digtekunsten.

Zum Neuenjahr. An Chloen.

Mit Tugend war die Sehnsucht heute
Um einen Wunsch für dich im Streite;
Sie stritten lang, und, was mir übrig blieb
War nur ein Ach, da beyde sich verglichen!
Denn, was die Sehnsucht sonst noch schrieb,
Das hat die Tugend weggestrichen.

Gemälde aus einer Welt unschuldiger Menschen.

Am Bache saß der kleine schöne Beno,
Und die noch schönre Minia
Sie sahen in den klaren Spiegelwellen
Ihr schönes Bild, — Ach Minia,
Sieh doch; Was sitzt da unten in dem Wasser?
Es lebt! Es sieht uns staunend an!
Ach sieh, wie schön! Und wie vergnügt sie lacheln!
Das müssen wol zwey Engel seyn.
Es sollen ja zuweilen welche kommen,
Und spielen mit den Menschen hier. —
Ja freilich, Engel sinds! Der Vater sagte,
Bey frommen Kindern wären sie.
Wir sind so fromm. Das sind gewiß die Engel,
Die sich an uns beständig freun,
Wie oft der Vater sagt. Mein lieber Beno,
Der mit dem Kranz sieht fast wie du;
Der andre, aber dünkt mich, ist doch schöner. —
Ja, noch viel schöner, Minia!

Berlin. Geschichte und Beschreibung der neu erbauten catholischen Kirche zu St. Hedwig in Berlin, nebst einer ausführlichen Erzählung und Erklärung aller Ceremonien, welche bey der feyerlichen Einweihung derselben am ersten November 1773. beob.

beobachtet worden sind. 72. S. 8v. Dette er et velforfattet og læseværdigt Skrift. Historien er overalt iflættet med nyttige Oplysninger, Anmærkninger og Betragtninger. 1746 har Kongen meddeelt Katholikerne i Berlin Ret til Daab, Copulation, Begravelse og Klokker, men som de dog ikke maatte gjøre nogen Brug og Udøvelse af, førend, de havde bygget en Kirke og indviet den til Gudstieneſten. 1766 er dette Privilegium bleven ſtadfæſtet. Kongen ſelv har anordnet og forbedret Tegningen til denne Kirke, og 1747 ladet ligge den første Grundſteen dertil. Til 1755 blev Bygningen fortſat, men den Gang afbrudt formedelſt Pengemangel. Mønſtret dertil er taget af den berømte Kirke til Rom la Rotunda, ſom i de hedenſke Tider hedte Pantheon, dog med nogen Forſkiæl i Henſeende til den forreſte Indgang. Den Kongelige Sardiniſke Ornament-Maler Hr. Bern. Gagliari har indvendig omſonſt udmalet Kirken, og ellers for Reſten anvendt baade Møye og Penge derpaa. Bygningen har hidindtil koſtet over 130000 Dalere, og Kirken er vel indviet, men endnu ikke fuldkommen færdig. Til diſſe Bekoſtninger ere fra 1747 til 1754 bleven ſamlet hen ved 100321 Dalere. I Rom alene blev ſamlet 57580 Dalere. Cardinal Qvirini. gav 8086, og fra Spanien kom 18113 Dalere. o. ſ. v. Endnu har Kirken en anſeelig Gield, hvilken den dog haaber at faae udſlettet ved Pavens og andre Velgiøreres Gaver. Den er den ſkiønneſte og prægtigſte Kirke i Berlin, vel ikke ſtor, men overalt en regelmæſſig og ſkiøn Bygning, ſom er værd at ſee. Forfatteren roſer den almindelige Toleranze, ſom herſker i diſſe Lande, og i Rusland. Man venter endog, at Proteſtanterne vil med Tiden i Rom ſelv faae Frihed til offentlig Gudstieneſte i en egen Kirke.

Glogau. Ermunterungen an Menſchen-Freunde zum Beſten der Armen von Chriſtian Friderich Engelmann, Paſtorn in Lampersdorf und Seniorn des Steinauſchen Kreiſes 1773. 212. S. lid. 8v. Dette Skrift giør ſin Forfatter Ære. Han har forfattet det til den Tid, da Armod og Mangel var ſtegen til en overmaade høy Grad, og omendſkiøndt de nu ikke ere ſaa almindelige eller ſaa trykkende ſom den Gang, ſaa feyler det dog endnu

ikke

ikke paa Personer og Familier, som behøve Hiælp og Understøtning. Man anpriser derfor dette lidet Skrift, der ey alene er opsat i den bedste og ædelste Absigt, men og vel skreven, til alle dem, som ere i Stand til at bidrage noget til de Nødlidendes Bedste. At give Almisse er ikke den eeneste Maade, paa hvilken man kan vise sig velgiørende imod de Nødlidende. Den Satz har Hr. E. vidtløftig udført i det første Afsnit, og viist, at alle Mennesker, af hvad Stand de være vil, ere formuende til at vise Medlidenhed imod Arme. Derpaa kommer han til Bevægningsgrundene til denne Dyd, og inddeeler Opmuntringerne til Kiærlighed imod Arme i saadane, som forestille dens Udøvelse som nødvendig, og saadane, der tillige forestille den som angenem og behagelig. Mange andre til Sagen henhørende Betragtninger f. Ex. om Velgierninger, som bevises mod uværdige, ere ved Leylighed tillige blevne indrykkede. Til Slutning besvarer Forfatteren det Spørsmaal: hvoraf man kan vide, om man giver Almisse blot af en Naturens Drift, af Temperament, eller om det er Naadens Virkninger? Recensenten havde herved havt meget at erindre, hvis deri en kort Anmældelse var Sted til at prøve deslige temmelig almindelige Forestillinger.

Göttingen. Oskold und Dir, eine Russische Geschichte kritisch beschrieben von August Ludvig Schlözser. Erste Probe Russischer Annalen, zugleich eine Beylage zu Herrn Schmidts Versuch einer Russischen Geschichte und Herrn Byschings wöchentlichen Nachrichten. 1773. 8. A. 8v. Efter Forfatterens Meening skal begge disse Mænd ikke være af nogen Vigtighed. De vare tvende Normænner eller Våringer, som kom i Landet med Rurik, og som ved den Lehns Uddeeling, som Rurik paa Normannisk foretog med det erobrede Land, efter al Rimelighed gik komme derfra, og derover fattede den Beslutning, ligesom mange andre Normænner at giøre deres Lykke til Constantinopel. Paa Henreysen kom de igiennem Kiew til Dnepr. Her boede Slaver, hvilke endten frivillig eller tvungne antoge Oskold og Dir til deres Herrer. De regierte der uden videre at tænke paa deres Reyse til Constantinopel, indtil Oleg, Ruriks Efterfølger slog dem begge, og giorde af Novogorod og Kiew een Stat. Det er Uma-

Umagen Værdt, at denne Begivenhed bliver nøye undersøgt, i hvis Henseende de Lærde har deelt sig i mange Slags Meeninger. I Besynderlighed har nogle paastaaet, at Dir hedder en Statholder, og maatte kun være et Prædikat af Oskold. Alle de herved forekommende Vanskeligheder og forskiællige Meeninger bliver af Forfatteren her undersøgte. Indholdet er dette: Oskold og Dir I.) af Russiske Aarbøger, II.) af Russiske Efterſamlere III.) Diar af Suorro, IV.) af Bayer V.) af Müller VI) af Dalin VII.) af Schbözer, VIII.) af Schmidt, IX.) af Büsching. Om man endog med Ret vilde og kunde rose Forfatterens Undersøgnings Geist, saa har man dog ikke kundet tage Deel i den her forekommende Strid med Hr. O. C. R. Büsching og Hr. Prof. Thunmann, saasom den her er ført med en overmaade stor Hæftighed. Hr. Büsching, som i dette Skrift har fundet sig høyligen fornærmet, har meddeelt en Replique paa hvad der angaaer ham i det 46 Stykke af hans Wöchentliche Nachrichten.

Göttingen. Die christliche Lehre von der Arbeydsamkeit und Geduld, in zwölf Predigten, nebst einem Anhang von D. Gottfrid Leis 1773. st. 8v. Man kan ansee dette Bind som en Fortsættelse af de Prædikener over den udvortes Gudstieneste, hvilke Forfatteren for kort siden har udgivet. Anhanget indefatter: 1) Vom irdischen Ruhm und Beyfall: 2) Von den Urtheilen über den Gnadenstand unserer Nebenmenschen: 3) Werth des natürlich guten Herzens! 4) Von einem plözlichen Tode: 5) Gottgefälliger Dank für die Wohlthat der Reformation. 6) Ermuntrung zum öfteren Genuß des heiligen Abendmahls.

Göttingen. Hr. Prof. Baldinger har i et Programma paa 3 Ark til en offentlig Tales Anhørelse ved hans Embeds Tiltrædelse handlet de iis, qvæ hoc seculo inventa sunt in arte Medica, og viist, at den største Deel af den saakaldte nyere Medicin og nyere Medicinske Opfindelser bestaaer blot i en Fornyelse af de gamle og især de græske. Forfatteren har herudi lovet en udførlig Historie om Lægekunsten i det 18de Aarhundrede.

No. 6.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 9de Februar. 1775.

Societatis Medicæ Havnienſis Collectanea, cum figuris æri inſicis. Vol. I. 8vo. 1774. Med Fortale og alt 24½ Ark ſtor, ſamt 4 Kobber-Plader, er paa Boghandler Gottlob Rothes Forlag udkommet til Paaſke Meſſen 1774. Bogtrykkerens og Stedets Navn er ikke angivet paa Titel-Bladet, ſom ſædvanligt, men efter Beretning ſkal Skriftet være trykt Udenlands. Dog kan man vel ikke gisre Forfatterne den ellers billige Bebreydelſe, at et Sælſkab af **Danſke Læger**, hvis Henſigt med dette Skrift unægtelig ſigter alene til Lægekunſtens Floer og de Danſke Lægers Ære, og ikke til nogen privat Fordeel, ſkulde være ſaa lidet eftertænkſomme eller patriotiſke, at lade Arbeyds-Lønnen for dette deres Værk falde i udenlandſke Hænder, da baade denne Hoved-Stad og alle det Danſke Riges Provincer ere mere end tilſtrækkelig forſynede med gode Bogtrykkerier. Altſaa, derſom Beretningen er rigtig, ſom Receſ. viſt ingen Aarſag har at tvile paa, ſaa maa det vel være en Mangel af Eftertanke hos Forlæggeren, ſom dermed, i ſær ved et Skrift af en temmelig ſikker Aftræk, maa have ſeet for meget paa ſin egen og for lidet paa ſine Medborgeres Intereſſe, da dog nogen af vore egne Bogtrykkere viſt nok vilde have leveret det ligeſaa ſmukt, og mere correct fra ſin Preſſe, og da ſkulde Sælſkabet næppe haft nødigt at lade det hele første Ark her hos Hof-Bogtrykker **Møller** omtrykke, for dog at faae deres egne Navne uden Trykfeyl.

I Fortalen mældes om Sælskabets Oprindelse og Indretning, det har fornemmelig 3de Slags Medlemmer, nemlig 1) Sodales ordinarios, ordentlige Medlemmer, som ved Sælskabets første Sæde vare: de Hrr. Doct. **Barthold Junge**, **Peter Christian Abildgaard**, **Henrich Callisen**, **Mathias Saxtorph**, **Johan Schønheider** og **Johan Clemens Tode**, som Sælskabet valgte til sin første Secretair. I Sælskabet ere endnu indlemmede: Hr. Doct. **Friderich Ludvig Bang** og **Urban Brunn Aaskow**. Sælskabets første Samling var hos dets Secretair Hr. Doct. Tode den 11te Octobr. 1772., paa denne for alle Danske Undersaattere saa høytidelige Arve-Prints **Friderichs** Fødsels-Dag. 2) Det andet Slags Sælskabets Medlemmer ere de extraordinaire eller corresponderende uden Byes Lemmer, hvortil Sælskabet har indbudet de berømteste uden Byes værende Danske Læger; og endelig det 3die Slags ere Permissi, hvortil Sælskabet antager de for deres Flid og Dueligheed værdige Studiosos Medicinæ og Chirurgiæ. Man kunde vel have ønsket, at Sælskabet nærmere havde bestemt sine indbyrdes Love og tilkiendegivet hvad Deele af Læge-Kunsten deres Øyemærke besynderlig sigter til. Det maa være nok, at have opregnet Medlemmerne af Sælskabet, og da finde der man en Foreening af vores for deres Indsigt og Dueligheed berømte unge Læger. Der er vel Ingen, som jo vil glæde sig over saa ypperlig en Indretning og saa nyttefuld en Stiftelse; og enhver retskaffen Patriot vil ønske Sælskabet Held og Fremgang, til Læge-Kunstens Tilvæxt og Floer, til Fædrenelandets Ære og Nytte. Efter Fortalen følger en Elenchus, som vi ikke vil anføre, men hellere lidet nøyere antegne Hoved-Indholdet af hver Afhandling. Den første Afhandling er af Hr. **P. C. Abildgaard** om **Ludsaltets Nytte i den Engelske Syge**. Forfatteren anfører en meget mærkværdig Cuur, som han har giort ved dette Salts Brug, forbunden, først med China Decoct, siden med Decoctet af Farver Roed. Den anden Afhandling er af Hr. **Saxtorph**, **om virkelige Knuder paa nyefødte Børns Navle-Snor**. Forfatteren anfører 4 Begivenheder, hvor han selv nærværende har seet Børn komme levende til Verden med saadanne Knuder paa Navle-Strængen, som andre Fødsels-Hielpere har holdt for dødelige. Hr. S. undersøger med sin sædvanlige Nøyagtighed, Aarsagen, Forskiellen og Virkningen af

slige

ſlige Knuder, og faſtſætter Kiendetegnene paa dem naar de ſkulde have foraarſaget Børnenes Død. Den tredie Afhandling er af Hr. J. Cl. Tode, og indeholder **Jagttagelſer om Ormene.** Hr. T. fortæller med ſin ſædvanlige Munterhed, hvor bedragelige de hidtil bekiendte Kiendetegn paa Orm ere; han anfører herpaa tvende Jagttagelſer, hvor man ſyntes at være ganſke vis paa, at Orm vare Sygdommens Hoved-Aarſag; men da Patienterne efter Døden bleve opſkaarne fandtes ikke mindſte Spor af Orm, men andre ganſke uventede Aarſager. Hr. T ſynes, at de lange Orme (Lumbrici) ikke vel kan fordrage Feber-Bevægelſerne, er dog uvis paa om det er Feberen, Brækviinſteenen eller Mangel paa Føde der jager dem til Dørs. Forfatteren anfører adſkillige Exempler herpaa, hvor han i Opfoſtringshuſet har uden mindſte Virkning forſøgt de berømteſte Ormdrivende Midler, uden at Ormene har ladet ſig bevæge, men da ſamme Børn paa Opfoſtringshuſet faldt i Meslinger, hvor de brugte megen Brækviinſteen, gik Ormene baade for oven og neden. Den fierde er af Hr. **Schønheider**, og indeholder **Jagttagelſer om Kræft i Munden, ſom er cureret med Bly-Glatte opløſt i Edikke.** Forfatterens første Syge brugte tillige Skarntyden baade ind- og udvendig, og Opium ſom et ſøvnbringende og ſmerteſtillende Middel. Man kan altſaa ſpørge, om det er Blyglatte-Edikken der har giort den lykkelige Virkning? Forfatteren bekræfter dette efter den Erfaring han derom nogle Gange har haft, og anſeer derfor ſin Skarntyde og Extract af Opium, ſom blot Lindrings- og ſmerteſtillende Midler. Hos nok tvende Patienter vil Forfatteren have ſporet ſamme Virkning. Den femte Afhandling har Hr. H. Callisen til Forfatter, og er en **Jagttagelſe om Hiernens Concuſſion tilligemed et dødelig Beenbrud i Grunden af Hoved-Skallen.** En Matros, ſom paa Orlogs-Skibet den Prægtige, var faldet ned fra Toppen, tørnede med Hovedet paa Finkenetterne; efter et Par Dage fik han paa Qvæſthuſet først de Tilfælde, ſom gav Concuſſionem Cerebri tilkiende, og da Aareladning og andre brugelige Midler, endog Trepanen, uden Nytte vare forſøgte, fordriſtede Forfatteren ſig at aabne ſinum longitudinalem duræ matris, hvoraf løb næſten et Pund Blod, hvilket forſkaffede den Syge overmaade ſtor Lettelſe, men ikke deſto mindre døde

den Syge den 8de Dag efter Faldet; da Hovedet blev aabnet fandtes i Særdeleshed en ſtor Sprække i Grunden af Hoved-Skallen, at have foraarſaget Døden; med ſin bekiendte Indſigt og Erfaring ſlutter Forfatteren, at Aabningen af Sinu longitudinali duræ matris i adſkillige Tilfælde vilde ufeylbarlig have ſtor Nytte, og dog langt fra være forbunden med ſtor Farlighed. Den ſiette Afhandling har Hr. F. L. Bang til Forfatter, ſamme er en Begivenhed, hvorudi den gyldne Aares Flugt har haft en ypperlig Virkning. I Hoſpitalet i Strasborg har Forfatteren antegnet denne rare Begivenhed. En Mand, ſom efter alle tilſyneværende Tilfælder, havde en Lunge-Betændelſe, blev ved Aareladning og kiølende Midler behandlet derfor; tredie Dagen forlod Sygdommen ſit Sæde, Patienten faldt i Raſerie og fik andre Tilfælde, ſom vidnede om Hiernens Betændelſe, Tilfældene tog ſaa ſtærk Overhaand, at man frygtede for Patienten af et Slag ſkulde rives af Dage; men da man ved at ſætte den Syge en Clyſteer, erfarede, at han havde de blinde gyldne Aarer ſtærk opſvolmede, bleve de ſtrax aabnede, og lige ſaaſnart kom den Syge til ſig ſelv og fik ſin Helbred. Den af Forfatteren tilſøyede Epicriſis morbi røber en methodiſk Tænkemaade og philoſophiſk Nøyagtighed.

(Beſlutningen følger.)

Kiøbenhavn. (Beſlutningen af **Staternes indvortes Regiering** ꝛc. See forrige No.) Nu det Andet Hovedſtykke af denne Kameral-Videnſkabernes Anden Deel, ſom handler om **Statens Udgifter**, og i en foregaaende Indledning om Grunden til diſſe Udgifter, om Reglerne i Udgiftsvæſenet, om Indtægts- og Udgifts-Tabeller. Derpaa handler **første Afdeeling** om Udgifterne til Hof-Etatens Underholdning, ſaa vel i Almindelighed, ſom i Beſynderlighed i Henſeende til Bygninger, Taffel, Kielder, Garderobe, Stald, Haver, Bibliotheker, Myntkabinetter, Billed-Sahler, Samlinger af Billedhugger-Arbeyder, Antiqvitets- og Kunſt-Kamre, og Natur-Kabinetter, og endelig om Particulair-Caſſen. Den **anden Afdeeling** handler om Udgifterne til den civile Etats Underholdning, hvor i og handles Beſynderlighed om Grunden til Betienternes Underholdning om de civile Betienteres Underholdning, om Hoffolkets Un-

der-

derholdning, og om politiske Indretninger. Endelig handler den 3die og sidste Afdeeling om Udgifterne til den geistlige Etats Underholdning. — Da vi overalt ikke kan give noget Udtog af Skriftet, saa nøyes vi med af den sidste Afdeeling at anføre nogle enkelte Steder. Forfatteren taler først om Oprindelsen til den Ceremonielle Gudsdyrkelse, som man finder i Almindelighed hos alle Folk. „Gud, Naturen „ og Dyden ere, have været, og altid blive for os Menne„ sker ubekiendte og begribes aldrig af den meest moedne For„ stand. Vi driste os til at kige ind i Helligdommen, men „ vi vove os ind i en Labyrinth. Det er vanskeligt, for ey „ at sige umueligt, at tænke rigtig om den Evige og tale „ værdigen om det Ubegribelige. Det i Støvet krybende „ Dyr har villet reyse sig, uden Vinger har det dristet sig „ til at flyve: det har talet om Skaberen og Skaberens Un„ derværker. Men hvorfra skulde Kisdet faae det Sprog, „ hvormed det kunde udtrykke sine grove Følelser, og tale „ værdigen om Aandernes Fader?" Man har derfor betient sig af et sandseligt Sprog og overalt oprettet en sandselig eller ceremoniel Gudsdyrkelse. Hedningene standsede ved det Sandselige og i Ceremonierne, men Jøderne giorde det vigtige Skrit fra det Ceremonielle til det Virkelige: de angrebe Sandserne kun for at bane sig Veyen til Hiertet. „Mer„ curius, Gudernes Sendebud, fik Befaling af Jupiter, „ at han skulde hente ham den deylige Jo. Den mistænke„ lige Juno satte Argus til Vægter over Princessen. Den „ listige og rundtalende Mercurius snakkede og vævede saa „ længe for Argus, til han lukte sine 100 Øyne, og sov „ hen. Mercurius forrettede sit Ærende, og giorde hvad „ han vilde. Jo, denne deylige Jo, den Konge-Dotter, „ Siælen nemlig, Siælen, der er af himmelsk Oprindelse, „ vil Himmelens Herre drage til sig. Mercurius, Jupi„ ters Gesandt, de Geistlige Lærere, skulle hente den til „ deres Herre. Hvad Under, de giøre det samme som Mer„ curius. Sandserne skal røres, Argus døves. Ved „ Ceremonier udrette vi det samme, som Mercurius ved „ sin Veltalenhed." Lignelsen er sindrig, men vi frygte den siger baade for lidet og for meget; for lidet, da den ikke bestemmer, hvad det egentlig er for en Argus der skal døves i Religionen, og for meget, om Argus skal være den skarp-

seende Fornuft, hvilken dog, saa vidt den baade kan see og ofte seer det Rette, ikke vel burde døves og overvældes af Mercuriernes Snak og Væv. Men lad **Argus** være den **forvittige Fornuft**, der seer for vidt og vil vide for meget, da skulde det ikke have været af Veyen, om Forfatteren havde udtrykt denne Forklaring saaledes: **Sandserne skal røves, Argus den forvittige Fornuft, maa døves.** Men alvorlig dog, er det og Ret, at Siælen, fordi den ikke ved en forvittig Fornuft bør forvildes fra sin Skaber, derfor bør ledes til ham ved vidtløftig Snak og Spil? Er der intet Middel imellem? Hvad om man vendte Lignelsen om: lod en Satan, det er, alt hvad der kan forføre Siælen, være den Jupiter (thi **Jupiter** var dog kun en forføriſk Hoere-Jæger) der vil stiæle Siælen bort; lod **Juno** være den for Siælens Frelse og Bevogtning nidkiære Guddom; lod Fornuften være den **Argus**, der skulde bevogte den; lod **Mercurius** være den Skielm han er (og ingen ærlig eller redelig Lærer) der med sin Snak, sit Sladder og Spil, er af Jupiter bestilt til at bedaare og bedøve, og endelig at dræbe **Argus**, og mon ikke da Lignelsen blev nok saa rigtig anvendt? Kun dette maa man saare vel betænke, at man derfor ikke har giort enhver Ceremoniel-Religions Lærer til saadan en **Mercurius**, eller alle Ceremonier til merkurialſk Sladder. Recensenten maa her være en **Argus**, der seer sig vel for, om ikke med 100de, dog med meer end eet Øye. Som Lignelsen er anvendt af Forfatteren, kunde den for læt synes at giøre alle Lærere til Mercurier, alle Ceremonier til Snak, og overalt i denne Ligning, at forsvare dem, som fornødne Midler, for at føre Siælene til Gud. Det er sandt, at Forfatteren betragter Ceremonierne kun i deres oprindelige og uskyldige Hensigt, og ey i deres Misbrug, men just i den Betragtning anseer vi dem alt for hellige, for at lignes med den skielmske **Mercurs** forføriske og døvgiørende Sladder. Herefter om den Pragt, som herskede i de Gamles Gudstieneste, og om de Geistliges Indkomster derved. S. 601 en artig og vel passende Forklaring over Øyemedet og Hensigten af Offer-Tieneſten. Tilsidst om den christelige Religion. Store og vigtige Sandheder S. 603: „at et lastefuldt Folk er vanske-„ligt at regiere, at Geistligheden, som hemmer Folkets „Lyster, lætter Regieringens Byrder for Førsterne, og at

l„ det

„ det er læt at regiere over de Gode." Lærde, fromme og dydige Lærere, der underviise Folket i en ſund og fornuftig Religion, og ikke i blotte udvortes Ceremonier, ſom intet virke til Hierternes Forbedring eller ret anvendes dertil, fortiene derfor ey alene at æres ſom Guds egne Tienere, men og ſom de vigtigſte og nyttigſte Embedsmænd, ſom **Cenſorer** i Staterne, og denne deres vigtige Tieneſte i Staten anføres her og ſom en Aarſag til deres i Staterne velfortiente Anſeelſe og tilſtrækkelige Underholdning. I Henſeende til den ſidſte, handles her om den ſaa vel catholſke, ſom proteſtantiſke Geiſtlighedes Indkomſter. Overalt om Geiſtlighedens Indkomſter, og den Misundelſe, ſamme er underkaſtet, dømmer Forfatteren S. 615 meget billigen: „. Sæt Geiſtlig„ hedens Indkomſter i Ligning med andre Stænders; ere de „ Førſtelige Hof- Jagt- Stald- Betiente af førſte Rang ikke „ ligeſaa rigeligen underholdte, ſom Betiente af førſte Rang, „ der opvarte i Helligdommene? Nyde ikke de Handlende, „ Haandværksmænd og andre Claſſer af Borgerſtanden lige„ ſaa ſtore Bequemmeligheder i Staten, ſom den midlere „ Claſſe af Geiſtligheden? De, der opvarte ved Opera og „ Comoedier, i Badſtuer, Billard- og Bald-Huſe, leve be„ dre end de, der underviſe Ungdommen paa Landet i Reli„ gionen. Har vel Een af Hundrede iblandt de Geiſtlige „ meer end han behøver? Skader det vel Staten, om de „ Geiſtlige havde ſaa ſtore Indkomſter, at de kunde give „ deres Børn ſaadan en Opdragelſe, at Staten kunde bruge „ dem til ſin Tieneſte? Naar Forældrene ſelv ikke have Mid„ ler nok for at opdrage deres Børn, da maa jo endten Sta„ ten træde i Forældrenes Sted, og opdrage dem, eller ſav„ ne duelige Borgere. Altid hedder det, Geiſtligheden le„ ver for vel. Leve de vel, ſaa circulere jo deres Midler og „ Indkomſter deſto bedre. Lad dem end leve prægtigen. „ Man paaſtaaer jo, at Pragt og Overdaadighed opliver „ Arbeydſomheden og giver Handelen et nyt Liv. Giorde „ Apoſtlernes og de førſte Chriſtne Læreres Fattigdom Sta„ terne rige og mægtige? Bleve de proteſtantiſke Stater i „ Grunden og virkeligen rigere ved Seculariſationen, end „ de før vare? Man har førſt inddraget Lehnsmændenes og „ ſiden Geiſtlighedens Godſer. Folket blev rigtigere forar„ met, men kunne vi ſige, at Staterne i ſamme Forhold

„ bleve rige? o. ſ. v.“ Fremdeles har han ret kiæk forſvaret Geiſtligheden i deres Beſiddelſe af Jordegodſer, ſom de bequemmeſte Midler til deres Underholdning.

Halle. Kann ein Lehrer mit gutem Gewiſſen ſeine Meinungen und Uberzeugungen verſchweigen, oder wohl gar dem denſelben entgegenſtehenden Syſtem gemäß lehren? Ebr. V. 11:14. 1774. 3 A. 8v. Forfatteren underſøger her et Spørsmaal, hvis Beſvarelſe man holder for nyttig og vigtig, i Henſeende til den Tids Omſtænde, vi lever udi. Man har bragt mange Theologer i Mistanke for at tænke anderledes end de lære, og den Mistanke bliver undertiden paa en uædel og uchriſtelig Maade misbrugt. Andre blive opfordred til at aflægge offentlig Bekiendelſe om deres Meeninger over viſſe Læreſatzer. Endnu andre, tildeels unge Theologer, bilder ſig ind, at de har et Kald til allevegne at forebringe Meeninger; ſom afvige fra de ſædvanlige, men ſom de hverken beſidder Evne til fuldkommen at forſtaae eller bedømme, eller at foredrage med den behørige Klogſkab, og altſaa anrette kun Skade dermed. Den ubenævnte Forfatter underſøger forſt, hvad en Akademiſk Lærer, og dernæſt, hvad en Præſt i den i Spørsmaalet angivne Fald har at giøre. Fremdeles underſkiller han viſſe theologiſke Sandheder fra blot rimelige. Hine ere de, hvori alle Chriſtne eller dog den ſtørſte Hob af dem ſtemmer overeens. De rimelige derimod ere relativiſke og rette ſig efter de forſkiællige Evner, den forſkiællige Dømmekraft, Lærdom, Opdragelſe og de deraf opkommende Fordomme hos Subjecterne, ſom tiene dem i Stedet for Viſhed. Der var vel adſkilligt at erindre mod diſſe Forklaringer, formedelſt hvilke, det Viſſe og det almindelig antagne ſkal være et og det Samme. Men man holder ſig ikke op derover, ſaaſom det har liden eller ingen Indflydelſe paa Forfatterens følgende Deciſioner. Ved det mundtlige Foredrag bør den Akademiſke Lærer foredrage det ſædvanlige Syſtem med al muelig Grundighed, men heller ikke beholde ſine egne Overbeviisninger for ſig ſelv alene, og for at forebygge Anſeelſes Fordom hos ſine Tilhørere, giør han bedſt, at han indretter ſit Foredrag paa en hiſtoriſk Maade, uden ligefrem at ſige; ſaa troer Jeg. Men ſkulde det blive ham befalet at lære thetice, ſaa maatte han vel

be-

betænke, at han er sat til at lære ikke sin egen Dogmatik, men Kirkens, og maae han tage sin egen Samvittighed i Raad med. I Exegetiske Skrifter maae han aabenhiertig meddeele sine nye Fortolkninger; hvorved han, især om han skriver paa Latin, ikke vil anrette nogen Forvirring. I dogmatiske Skrifter, som ere bestemte til Publikums Underviisning, og uafvoungne bliver af ham bekiendtgiorte, maae han iligemaade ærlig foredrage sine Overbeviisninger, naar han engang vil skrive om denne eller hiin Materie, som efter hans Meening behøve nogen Rettelse. Dog skal han giøre vel, og kunne stifte desto større Nytte, naar han ikke paa een Gang yttrer for mange Modsigelser mod det sædvanlige System, og hellere afholder sig fra i deslige Skrifter at tale udførlig og tydelig om mange Satzer, indtil Forsynet engang føyer det saaledes, at hvad der er at sige, ogsaa kan siges med Nytte. Men hvad om en Lærer blev opfordret til at skrive over en Punkt, om hvilken han ellers skulde have tiet, fordi han er bragt i Mistanke for, at have urigtige Meeninger derover? Forfatteren siger, at ingen privat Person har Ret til at giøre saadan en Fordring, og Øvrigheden kan vel fordre sine Lærere til Regnskab, saasnart den er overbeviist om, at den har lært noget imod det offentlige Lærebegreb, men saalænge som han ikke derudi har forseet sig, saa er den ikke berettiget til at nøde ham til at bekiendtgiøre sine forborgne Indsigter. Men skulde det dog blive ham paalagt at skrive over saadan en Punkt, saa maa han skrive derom, ligesom han lærer, og saaledes maae han og fremdeles blive ved at lære. Hvad det andet Slags Lærere, nemlig Prædikanterne angaaer, da vil Forfatteren aldeles ikke, at de skulle foredrage deres optagne nye Meeninger og Begreber for Meenigheden, i fær om et tilfældig Misbrug skulde maaskee være at befrygte. Derhen bliver f. Ex. regnet den Satz, at Helvedstrafferne ikke skulde være evige. Kun i den Fald, naar en Prædikant er fuldkommen overbeviist om, at den sædvanlige Læreform har en skadelig Indflydelse paa Tilhørernes Levnetsvandel, tør og maae han afvige derfra. Over andre theoretiske Punkter giver han da alene videre Underretning, naar et Lem af Meenigheden i Besynderlighed og for sig selv forlanger det. — Dette er kun en Anmældelse af Skriftets Indhold. De Grunde, med hvilke Forfatteren understøtter sine

Satzer, overlader man til Læſerens eget Efterſyn og Overveyelſe.

Bremen. *Jacobi Macknighti* S. T. D. Commentarius harmonicus in qvatuor Evangelia ſecundum ſingulorum ordinem proprium diſpoſitus. Ex Anglico latinum fecit, notas & alia nonnulla adjecit *A. S. Ruckersfelder* S. Th. D. Ej. & LL. OO. PP. Vaventr. Tom I. continens *præcogноſcenda* & ipſam *Harmoniam* 1772. 605 S. ſt. 8v. Man maae underſkille tre Hovedſtykker i dette Hr. Macknigths Værk. I) Præliminaria ſom ere: 1) Anmærkninger over Evangeliſternes Stil, Indhold, Orden, Hiſtorie o. ſ. v. 2) Chronologiſke Afhandlinger om Skatningen Luc. II. Herodis Død o. ſ. v. 3) Jødiſke Oldſager: om Jødernes Secter: i Beſynderlighed vidtløftige Udtog af Shaw og andre Reyſebeſkrivere om Sæderne, Bygningsmaaden, Clima, Naturhiſtorie af Palæſtina. 4) Afhandling om de Beſatte i det N. Te., hvori ere ſamlede Grundene for og imod den legemlige Beſættelſe. II) Harmonien Selv. Denne ſkal have betydelige Feyl. Forfatteren har fulgt Oſianders unaturlige Syſtem. Kun ved 3 Hiſtorier giør han en Undtagelſe, hvilke han lader gielde ſom Forſætielſer. Desuden har han antaget 5 Paaſke Fæſter i JEſu Lære-Embede. Anordningen af de Evangeliſke Texter er og ubeqvem. De ere nemlig, ikke ſom brugeligt er hos de tydſke Harmoniſter, ſatte ved Siden af hinanden, men under hinanden og det Vers for Vers. Dette brækker Hiſtoriens Sammenhæng og giør Læsningen uangenem. Af den Aarſag holder man denne Harmonie for ubrugbar, og den Bengeliſke for langt bedre, hvilken man erkiender for et Mæſterſtykke. III) En Paraphraſtiſk Forklaring over Evangeliſterne. Denne er i det Ganſke betragtet koſtbar. Kun at den i og for ſig ſelv klare Forſtand undertiden ved Paraphraſin er bleven giort for vidtløftig og kiedſommelig. Hine Urigtige harmoniſke Grundſætzer har og ført ham ind i mange falſke Forklaringer over enkelte Hiſtorier. Anmærkninger til Oplysning komme kun ſielden for, men ere gemeenlig betydelige baade for Sprog og Materier. Værket har altſaa nok fortient ved en Overſættelſe at blive meer almindelig bekiendt. Originalen ſelv har Overſætteren leveret uafkortet. Kun i

de

de vidtløftige Excerpter af Shaw og andre Reysebeskrivere har Udgiveren udelukt meget, i sær hvad som just ikke var nødigt til at forstaae Evangelisterne. Ogsaa et Par af Forfatterens Anmærkninger ved Harmonien, men som forekomme nok engang i Paraphrasen, ere her udeladte. Udgiverens Noter ere kun faa og korte. Ved Forfatterens historiske Afhandlinger over Evangelisterne, henviiser han meest til Hr. Michaelis Einleitung. I Harmonien er Evangelisternes Text ikke aftrykt, som i Originalen er skeet, for at spare Læserens Bekostning. Udgiverens Tilsatzer ere. Lucubratio de affectione dæmoniaca S. 276-315 Oratio de finibus Dei specialibus in permittenda triplici tentatione Jesu S. 316-338. Salom. von Til's Dissert. de Anno, mense & Die Christi natali, ab Editore in Epitomen redacta S. 339-368. I den første Afhandling nægter Udgiveren, at de Dæmoniske Tilfælde har været virkelige legemlige Besættelser af Diævelen. Men man har viist, at hans Grunde holder ikke Stik. Nærværende Bind indbefatter foruden Forfatterens Præliminarier og Afhandlinger, og Udgiverens Tilsatzer, Harmonien Selv. Det Øvrige vil man levere i tvende efter hinanden følgende Bind.

Leipzig. Unveränderte Fragmenta aus dem Tagebuche eines Beobachters seiner selbst: oder des Tagebuches zweiter Theil, nebst einem Schreiben an den Herausgeber desselben 1773. 365. S. 8v. Skrivelsen er fra Hr. Lavater, der bekiender sig som Forfatter til denne Fortsættelse. Den fortæller Historien om den første Deels Udgave. En ubenævnt Ven af Hr. Lavater havde skikket den med nogle Forandringer og Tilsatzer til en anden Ven af Forfatteren, hvilken gav den ud i den Meening, at det var den uforandrede Original. Hr. L. forsvarer sig og derudi imod Journalisternes Domme, hist og her med nogen Subtilitet og Hæftighed. I denne anden Deel læser man nu den ægte Original uden Tilsatzer og Forandringer, kun med nogle smaa Omstændigheders Udelukkelse, og med Udgiverens Anmærkninger, hvilke forraade en vel oplyst Kiender af Religionen. Hvad man, uden at forfalde til Dadlesyge, kan erindre imod Dagbogens Indhold, finder man der næsten Alt tilsammen. De bestemme og rette det; forebygger overalt

det

det Mechaniske, Sværmeriske og Engstelige, og ere ofte baade lærerigere og Geistrigere end Texten Selv. Af Værket selv kan man love sig megen Nytte. Deslige nøye Bemærkninger over sin moralske Tilstand ere for Phychologien og Moralen det selv Samme, som Syge-Historien er for Læge-Videnskaben. Man finder her en Anviisning i Exempler, hvorledes man skal bemærke det guddommelige Forsyns Spor, Siælens Gang, den Moralske Forbedrings Til- eller Aftagelse, og overalt rettelig arbeyde paa sin Dyds-Befordring. Hist og her forekomme nyttige Betænkninger over de offentlige Skolers Fortrin. Læseren bliver undertiden bekiendt med det menneskelige Hiertes mørkeste Irregange. Overalt herske i denne anden Deel rigtigere Grundsatzer, og man kan næsten altid anpriise Forfatterens Domme og Forhold som Mønstre. Imod Enden finder man ofte, i Stedet for Bemærkning, Breve og Sange, saasom S. 244 f. det saa kaldte Te Deum forandret. Forfatteren igientager det ofte og med Eftertryk, at vi Mennesker kan ikke fornærme Gud. Vist nok, (siger Rec.) ey i Henseende til Person, nok i hans Skabning. Uden Tvil lader den Sag sig saaledes allerbedst afgiøre: Hvad enhver Forbrydelse er mod en Konges Love, nemlig en Fornærmelse ikke mod Kongens Person, men mod hans Regiering; det er enhver Synd i Guds Stat, nemlig en Fornærmelse imod Guds Regimente, ikke imod hans physiske Natur og Væsen, som ikke kan lide nogen Tab eller Skaar i sin Fuldkommenhed. Men saadant Tab i Fuldkommenhed lider Verden ved enhver Synd, og dette er stridigt imod Øyemærket af Guds Regimente, som er Verdens Fuldkommenhed og Lyksalighed.

Lemgo. Teutsches geistliches Staatsrecht abgetheilt in Reichs und Landrecht von Johann Christian Mayer b. R. D. und d. Weltweisheit öffentlichen Lehrer zu Jena 1773. 2 Alph. 2 A. 8v. Forfatteren undervviiser den unge Hertug, af Sachsen-Weimar i Rigshistorien og den tydske Statsret. Han erklærer her i Fortalen, at han i Materialiernes Samling ikke tilegner sig nogen anden Fortieneste, end at have leveret Samme ægte, fuldstændig og ordentlig. I Besynderlighed har Forfatteren med Flid antragt af de Meyeriske Acta Historien om de Love af den

West-

Westphaliske Fredsslutning, som her løber ind. Man vil især af den Aarsag bifalde denne Forfatterens Bemøyelse, fordi ey enhver, som Læser denne Bog, har hiin store Samling ved Haanden. Bogens Indhold er ellers i Almindelighed følgende. Efter en almindelig Indledning bliver handlet i den første Deel Cap. 1. om det tydske Riges Religions Væsen i Almindelighed. Kap. 2. om den geistlige Lovgivelse Kap. 3. om Keyserens geistlige Rettigheder. Kap. 4. om den geistlige Jurisdiction i Riget. Kap. 5. om Rigsstændernes Religions-Rettigheder. Kap. 6. om de geistlige Gedser. Kap. 7. om Religions-Lighed. Kap. 8. om Religions-Besværinger. I den anden Deel, handles, efter en forudskikket Indledning Kap. 1. om Religions-Væsenet i de tydske Lande i Almindelighed. Kap. 2. om den geistlige Statslovgivelse i de tydske Lande. Kap. 3. om Undersaatternes geistlige Rettigheder. Kap. 4. om alle og enhver Landsherres geistlige Rettigheder i Almindelighed, hvor og forekommer den vigtige Lære om Simultaneo. Kap. 5. om Landsherrens geistlige Rettigheder i Catholske og Evangeliske Lande. Kap. 6. om den geistlige Jurisdiction over Catholske Undersaatter i Evangeliske Lande, og over Evangeliske Undersaatter i Catholske Lande. Den lærde Forfatter har altsaa egentlig havt for Øyne kun de indbyrdes Rettigheder og Forbindtligheder imellem begge Religions-Partier, Catholiker og Protestanter, og dernæst Lutheraner og Reformerte. Ugierne savner man her den Tractation om den heele Omfang af Keyserens Rettigheder circa Sacra, og det fornemmelig i Henseende til den Katholske Kirke, ligesom og om Catholikernes Rettigheder og Forbindtligheder iblandt sig selv. Foruden at dette er en væsentlig Deel af den tydske geistlige Stats-Ret, saa havde det været Forfatteren desto lættere at bevise de tydske Landsherrers Rettigheder, da efter hans Meening alle Landsherrer uden Forskiæl endten har bekommet af Keyseren alle deres Landsherskabelige Rettigheder eller og de paa anden Maade har erhvervet dem efter at de tilforn havde hørt Keyseren til, saa at de forestille Keyseren i deres Lande.

Leipzig. Jo. Aug. Ernesti opuscula theologica 1773. 590 S. 8v. Man har allerede Samlinger af den berømte Forfatters saa vel philosophiske og kritiske som og ora-

Oratoriſke ſmaa Opſatzer og Afhandlinger. Man kunde derfor med Ret og vente og forlange en Samling af hans theologiſke ſmaa Skrifter. Man har den her allerede. Mange af dem, ſom dette lidet Bind indbefatter, have vel allerede tilforn været meer end een Gang oplagte. Men det var vanſkeligt at bekomme dem tilſammen. Man behøver kun at anmælde deres Titler, ſom ere følgende: 1) Anti-Muratorius, ſive Confutatio Muratorianæ diſputationis de rebusliturgicis: 2) Brevis repetitio & aſſertio Sententiæ Lutheranæ de Præſentia Corporis & Sangvinis J. C. in coena ſacra: 3) Vindiciæ arbitrii divini in religione conſtituenda: 4) de Diſciplina Chriſtiana: 5) Dignitas & Veritas incarnationis Filii Dei aſſerta: 6) De Officio Chriſti triplici: 7) De conjunctione rerum coeleſtium & terreſtrium Eph. I. & Coloſſ. I. 8) Ad 1 Cor. XIV. de dono Lingvarum: 9) Ad Act. Apoſt. III 22. 10) Narratio critica de interpretatione prophetiarum Meſſianarum in Eccleſia Chriſtiana: 11) De Libertate ingenii in cauſa religionis: 12) De avaritia eccleſiaſtica & Salviani adverſus avaritiam libello: 13) De theologiæ hiſtoricæ & dogmaticæ conjungendæ neceſſitate & modo univerſo. Der ſkal endnu være nogle flere meeſt gandſke ſmaa Opſatzer, ſom endnu ikke finde Sted i nogen af de hidindtil udgivne trende Samlinger af hans Opuſcula, og ſom dog fortiente at reddes fra Undergang, hvorfor man og baade haaber og ønſker, at Forfatteren engang giver ſit Samtykke til og at foranſtalte en Samling af diſſe.

Halle. *Theoph. Chri. Harles* Opuſcula varii Argumenti. Accedunt Specimen Theſauri Epiſtolici Schwarziani & alia 1773. 574. S. ſt. 8v. Vel kunde nogle Stykker have været borte eller forterelſattede, men man kan derfor ikke nægte den heele Samlings Værd, ſom indbefatter alle følgende Stykker: 1) de pedantismo philologico: 2) de galantismo æſthetico & philologico: 3) de originatione Vocabuli *Nurenberg*: 4) Qvæſtio, num in condendis conſervandisve, litterarum Univerſitatibus, utilitatis privatæ maxime habenda ſit ratio: 5) Memoria *Jo. Ge. Kraftii.* 6. 7.) Progr. de Opinione Veterum de animo hujusqve poſt Mortem ſatis: 8) de animis piorum ad coe-

coeleſtem muſicam redeuntibus ſecundum placita qvorundam veterum philoſophorum: 9) de artificio atqve conatu Epiſtolæ Pauli ad Philemonem. 10) Emendationes criticæ in *Strobæi* Sententias, hvilke Hr. H. har fundet i et Ritterhuſiſk Exemplar. 11) Emendationes in varia Autorum loca. 12) Variæ Lectiones Ovid. Hbb. Metamorph. e Cod. Hamburg. 13) Accuratiſſima Collatio Codicis Helmſtadienſis Terentii a *Facio* inſtituta. 14) De Theologia in Primis Fato & Jove Homeri. 15) De Föeminarum Conditione & Auctoritate apud gentes qvasdam antiqvas. 16) Emendationes & Conjecturæ in Cornelium Nepotem. 17) de Mercurii Statuis ante ædes januaqve poſitis. 18) de ερσηφορίαις Feſto Græcorum. 19) Chriſtiani Harleſii Proleg. de Phædri Fabulis num ab iis primordia latinæ lingvæ ſint capienda. Den tilhængte Schwarziſke Brevveksling skal og være intereſſant. Man har og derved giort det behørige Valg og udeladt de ubetydelige Stykker.

Hamburg. Daniel Schiebelers auserleſene Gedichte, herausgegeben von Joh. Joachim Eichenburg, Prof. am Carolino zu Braunſchweig. 1773. 302 S. 8v. Hvorvidt det var fornødent at ſamle og udgive alle en Digters Værker, endſkiøndt han ikke kan regnes iblandt ſin Nations fornemmeſte Digtere, vil Rec. her ikke undersøge. Men da enhver god Digter dog immer finder et betydeligt Antal af Læsere, ſom elſke ham, saa er det angenemt, om en Kiender giør et Valg af hans efterladte Værker, der ikke maae være for strængt, saaſom eens Smag er ikke alles, deels og for at tilfredsſtille hine Læsere, og ey at unddrage Efterkommerne noget, hvis Smag man ikke kan forudſee. Denne Samling indbefatter Læredigter, Heroider, Cantater, lyriſke Digter, Romanzer og Epigrammer. Efter Recenſentens Meening har den afdøde Digter havt bedſt Lykke til Romanzerne, dog har det første Digt, Poetik des Herzens, meget smukke Steder, og man mærker overalt, at den sidſte Haand har været lagt derpaa, og iblandt Sangene befinder sig og nogle, ſom den bedſte Digter kunde kiendes ved, og ſom giver Anledning til at beklage den unge Digters Tab. Tryk, Papir, og en nøyagtig Correctur giør Forlæggeren Ære.

Ulm.

Ulm. Handbuch zu gemeinnützlicher Bildung und Unterweiſung der Jugend in öffentlichen Schulen von M. Johann Peter Müller des Ulmiſchen Gymnaſii Rector und öffentlichen Lehrer 1773. 2. Alph. 2 A. 8v. I Fortalen yttrer Forfatteren rigtige Tanker om de utallige mange Forſlag til Skolernes Forbedring, hvor man næſten pleyer at kaſte al Skyld paa Lærerne, og uden at man endnu hidindtil har ſeet virkelige bedre Anſtalter af de Skolaſtiſke Projectmagere. Denne Bogs Indretning er giort efter de locale Underviisnings Anſtalter til Ulm, dog hindrer det ikke, at man jo ogſaa kunde betiene ſig deraf ved andre Skoler. Man har fornemmelig havt ſaadane Børn for Øyne, der ikke ſtudere, men ſom ſkulle have Begreb om de nyttigſte og nødvendigſte Ting i Verden. Det første Kapitel handler om Fornuft og Tale i meget faa Ord, det andet om Sprog i Almindelighed, det tredie om Sprogkunſten, og det fierde om Skrivekunſten, hvortil her haves 4re i Kobber ſtukne Forſkrifter. Det femte handler om den tydſke Sprog- og Skrivekunſt iſær og om Retſkrivningen. Det ſiette om Regnekunſten. Det ſyvende om Naturhiſtorien. Det 8de om Himmelen og Verdens Bygning i Almindelighed, og Jordkuglen i Beſynderlighed. Materierne ere efter den beſtemte Absigt ſaa vel udførte, at man ſkal kunne være vel tilfreds dermed.

Frankfurt og Leipzig. Die Philoſophie der Natur, aus dem Franzöſiſchen. Nunqvam aliud natura, aliud Sapientia dicit. Juv. Sat. 14. Erſter Band 390 S. zweyter Band 534 S. 8v. 1773. Skriftet er bekiendt af ſin Original. I Overſættelſen har man bemærket nogle ſmaa Urigtigheder. Trykken er flet, og en Mængde Trykfeyl, ſom ofte giøre Texten uforſtaaelig, ere blevne ſtaaende, hvorover man burde i det mindſte have tilſøyet en Fortegnelſe i Stedet for den Deprecation, man har giort Publikum derfor, hvilken man da kunde have ſparet Bonhommie har Overſætteren givet ved gute Menſchheit, men ingen ſkulde have forſtaaet ham, hvis han ikke havde ſat Bonhommie derhos.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 7.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 16de Februar. 1775.

Beslutning af Societatis Medicæ Havnienſis Collectanea, &c. (See forrige No.) Den Syvende Afhandling er af Hr. Doct. S. T. de Meza og er en Hiſtorie om en beſynderlig Bug-Vatterſoet. En Kone paa 40 Aar fik af Vrgrelſe en hæftig Brækning, hvorved hun følte en hæftig Smerte udi Lænden ved den venſtre Side, hvorefter hendes Vand gik mindre end ſædvanligt, og Underlivet Dag fra Dag ſvolmede meer og meer. Forfatteren ſluttede ſtrax, at der var noget indvendig ſprungen, ſaa Patientinden ikke kunde reddes; hans Slutning var alt for vis; thi efter at hun i 10 Maaneder var tappet 28 Gange døde hun; Vandet ſom blev aftappet lugtede ſtærk ſom Urin, hvoraf Forfatteren ſluttede, at Vand-Aaren Urether, var bruſten. Det er at beklage med Hr. Meza, at den Døde ikke maatte aabnes. Den ottende Afhandling er en Obſervation af Hr. U. B. Aaſkow, om Brugen af friſk Urt og ſtærk Øll i Søe-Skiørbugen. Dette efter Hr. Macboide's Forſlag nyttige Middel, har Forf. paa ſin Søe-Reyſe haft den bedſte Leylighed at forſøge, men det ſynes ikke, at Urten har ſvaret til Opfinderens Ønſke. Hr. A. ſynes, at det ſtærke Øll har giort bedre Virkning, da det endog har helbredet dem, ſom har haft den ſaa farlige Skiørbugs Blodgang. Afhandlingen er kun kort for ſaa vigtig en Materie. Den niende Afhandling er af Hr. Doct. Rudolph Buchaue, ved Sorøe Rid-

 der-

derſige Academie, ſom afhandler Hr. Dimsdales **Behandlingsmaade i Kopperne dens Ypperlighed.** Forf. har med lige ſaa megen Grund ſom paalidelig Erfarenhed beviiſt Fordeelene af den kolde Behandlingsmaade i Smaakopperne, han giver ſine Koppeſyge ofte kiølende Afføreiſer, ſyrlige, kiølende kolde Drikke; han klæder dem tynd, forbyder dem Senge om Dagen, lader dem gaae i frie Luft endog om Vinteren, og lader dem ligge under et Tæppe om Natten. Ved denne Behandlingsmaade har han ikke alene frembragt en mild Koppeſyge, naar han er i Tide kaldet, men har endog hævet de værſte Tilfælde og modſtaaet de farligſte Koppers ødelæggende Virkninger. Han har erfaret, at ved at tage de Syge af de varme Senge og Kamre, at bringe dem i frie og kold Luft, at give dem kiølende Afføreiſer og koldt Vand at drikke, har de fundet den ſtørſte Lættelſe, Sygdommen, ſom alt har haft de farligſte Tilfælder, er bleven formildet og faaet det lykkeligſte Udfald. Den **tiende** Afhandling er af Hr. **Jens Bang**, om **Forandringer han har ſeet ved** Ductu thoracico. Ved Anatomering af de døde Legemer har Hr. B. hos de fleſte fundet denne Ledning at have den Leye, Gang og Dannelſe ſom Hr. **Monro** har beſkrevet den, med ved nøyere Underſøgning, har han fundet 4 til 5 adſkillige Forandringer der i, ſom han tildeels i den 3die Tabel har aftegnet. Udi den **ellevte** Afhandling beſkriver Hr. F. G. Sibbern **en Galſkab af en udvortes Hovedets Sygdom.** En Kone, ſom for 6 Aar ſiden var falden ned af en Trappe, falder nu først i Raſerie uden Feber. Forfatteren anvendte de udſøgteſte Midler uden Nytte. Endelig mærker han den Affindige, ved at kløes i Hovedet, bliver altid roeligere. Da han beſeer ſelv Hovedet, findes der en liden Knude og en Slags Skurv i Hovedbunden. Efter et Par Dage, at lægge Saft-Plaſter paa Knuden, aabner han ſamme, da der udkom et vandagtigt Rod og Hovedſkallen fandtes noget beſkadiget, ſom efter Reglerne behandledes. Efter den Tid blev den Syge Dag fra Dag roeligere og endelig ganſke fornuftig. I den **tolvte** Afhandling beſkriver Hr. Bang **et vanſkabt Foſter, ſom var ganſke laadent, manglede hele Hvelvingen af Hovedet og havde den ſaa kaldte Spinam bifidam.** Samme Vanſkabning er og herved foreſtillet i Kobber paa den fierde Plade. I den **trettende** Afhand-

handling beſkriver Hr. Tode et Modermærke, ſom kom efter at den Svangre var bleven forſkrækket over en Ring-Orm, hun havde faaet i Panden, ved det at en Pige, ſom havde en Ring-Orm i Haanden, holdt hende ſamme for Panden. I den fiortende, fyttende, tyvende og tre og tyvende Afhandling, handler Hr. F. L. Bang om Contagio. I den første beſkriver han Contagiorum Differentias, han ſkiller Contagium fra Miasma, han deeler Contagium i Halituoſum og non halituoſum, det første deeles igien i Peſtiferum, Malignum, Variolo-ſum, Morbilloſum og Dyſſentericum; det andet i Rabio-ſum, Scabioſum, Syphiliticum og Carcinomatoſum. Dernæſt opregner han adſkillige Miasmata, ſom af mange regnes iblandt Contagia, ſaaſom Miasma ſcalatinæ Tuſſis epidemicæ og Arthriticum. I den anden Afhandling for-klares Effectus Contagiorum; i den 3die Reqvilitæ ad in-fectionem Conditiones; og i den 4de Methodus proph-lactica, hvilke alle nøye afhandles efter nys anførte Inddeel-ninger. Endſkiøndt Forfatteren ey har frembragt noget nyt eller ubekiendt, eller i den udøvende Medicin særdeles nyttigt, ſaa vil man dog her læſe dem med ſtor Fornøyelſe iblandt de andre practiſke Materier, ſom gode Prøver paa Forfatterens philoſophiſke Nøyagtighed og pathologiſke Indſigt. Udi den femtende Afhandling beſkriver Hr. Tode en Sygdom, ſom han endelig ved lang Underſøgning og Efterſporſel befandt at beſtaae i en indvendig raaden Byld, foraarſaget af udvortes Slag og Sparkning i den venſtre Side. Efter ſamme ind-fandt ſig vel efter foregaaende Formodning en Trødſke, men imod Formodning ſynes ſamme ganſke at have hævet Sygdom-men. Obſervationen er vel ikke almindelig, og har givet Forfatteren Anledning til det Spørsmaal, om ikke ogſaa den Trødſke, ſom indfinder ſig efter Febrene, kommer af hemme-lige Saar og raadne Bylder? hvilket han i de fleſte Tilfælde troer. Udi den ſextende Afhandling anfører Hr. Schøn-heyder ſine Forſøg med den Islandſke Moos i Tæring og Svindſoet. Forfatteren angiver 3de Aarſager, hvorfor Meslinger for 2 Aar ſiden vare ſaa dødelige, hvoriblandt den meeſt ødelæggende var en Tæring og Svindſoet, ſom følgte ofte efter Meslingerne. Han har i Særdeleshed haft Leylig-hed ved 12 Børn, at forſøge Virkningen af den Islandſke

Moos; de havde alt i Forveyen brugt adſkilligt uden Nytte, endelig lod han dem hver anden Time tage 2 Lod af Decoct af Muſco Islandico. Efter 8te Dage fandt de alle ſtor Lættelſe, og inden 5 Uger vare de fleſte ganſke friſke. Den atten, de Afhandling er en Obſervation af Hr. Prof. Calliſen, **om en dobbelt Moder og Moderſkeede.** Forf. erindrer, at man har tvende Optegnelſer om en dobbelt Moder, ſom er fundet her i Byen, en af **Bartholin**, den anden af Sal. Juſtice-Raad **Krüger.** I den første Tabel findes den af Forf. antegnede nøye aftegnet og i den anden Tabel findes den dobbelte Moderſkeed aftegnet. Tilſidſt har Forf. foreſtillet Indſlydelſen deraf paa Fødſelen, og hvad der i ſaa Fald er at iagttage ved Fødſels Hielpen. Den nittende Afhandling er af Hr. S. T. de Meza, **om en Mand, ſom havde den faldende Syge** (Epilepſie), hvilken efter Patientens egen hæftige Forlangende blev cureret ved Salivation. Efter et Aar fik Patienten ſit Tilfælde igien, efter at han havde drukket ſtærk Coffee. Den gik dog over indtil han et Aar derefter igien vovede ſig til at drikke Coffee, da han bekom ſamme Tilfælde igien, ſaa hæftig, at han døde. Udi den **en og tyvende** Afhandling har Hr. Prof. **Tode beſkrevet en lykkelig Cuur han har giort**, da et løs Fruentimmer havde Tæring og Svindſoet af veneriſk Gift, hvilken hævedes ved det opløſte Mercurio ſublimato, China Decoct og Supper med Islandſk Moos. I den **to og tyvende** Afhandling beſkriver Hr. Prof. Abildgaard en ſympathetiſk Brækning, et Fruentimmer fik, da han afbandt hende en Gevært i Panden. Udi den **fire og tyvende** Afhandling beſkriver Hr. Prof. Tode **en Sygdom, hvor Patienten ingen faſt Mad kunde ſynke** eller beholde, formedelſt en **krampagtig Sammentrækning i Mave-Munden og Gangen** (Oeſophago). Adſkillige Midler vare forgiæves forſøgte. Endelig har en bitter Thee af Qvaſſiæ Træe hævet dette Tilfælde. Udi den **fem og tyvende** Afhandling anfører Hr. Schönheyder **adſkillige Forſøg og Slutninger om Luftens Nærværelſe, Beſkaffenhed og Virkning i Blodet og det menneſkelige Legeme**; ſiden underſøger han Hr. **Macbrides** Theorie om Skiørbugen og forraadnende Sygdomme. Han holder ikke med Hr. Macbride derudi, at Mangel af den fixerte Luft ſkulde være Aarſag til diſſe Sygdomme. Han

mee-

meener derimod, og ſtræber at forklare, at Mangel paa det Syrlige og Overflødighed af Luudſaltet ſnarere ſkulde være Aarſagen til diſſe Sygdomme. Forfatteren har vel mærket, at denne hans egen Hypotheſe og vilde finde ſit Anſtød, hvilket han ſelv har berørt og ſøgt at hæve. I den **ſex og tyvende** Afhandling beſkriver Hr. Prof. Tode **Aarſagen og Curen af Blærens Forſtoppelſe og derpaa følgende paralytiſke Svækkelſe.** Den første curerede han ved at ſmøre Roret og den udvendige Vandgang med en Blanding af diſtilleret og kogt Kamill-Olie, den ſidſte ved at vadſke med koldt Vand. Det Gyntherſke Apothek faaer her en Erindring, ſom kan tiene til Efterretning for Fremtiden. I den **ſyv og tyvende** Afhandling anfører Hr. Schönheider **tvende Erfaringer om Skræppe-Bladenes udvendige Brug og Virkning i gamle Saar og Saltflod.** Deres Virkning findes alt roeſte i **Buchwalds** Herbarium; men det er altid nyttigt at ſtadfæſte gamle Medicamenters Brug. I den **otte og tyvende** Afhandling anfører Hr. Prof. Tode **en Begivenhed, hvor han meener, at den ſaa kaldte Pleuritiſke Hinde af ſig ſelv igien oplöſes,** en Begivenhed ſom ingen endnu har anteegnet. Har kuns ſamme Hinde første Dag virkelig været paa Blodet; thi Forf. tilſtaaer, den da manglede tvende Hoved-Egenſkaber, ſin Faſthed og gulagtige Farve. I **den ni og tyvende** Afhandling anfører Hr. Prof. **Abildgaard** tvende Obſervationer, **hvor en Patient, ſom nyelig havde haft Betændelſe i Maven, og en anden ſom nys var cureret for Blodgang, havde, efter at have taget et Purgeer-Middel af Jalap, faaet Convulſioner og döde.** Forf. ſlutter heraf, at man efter deſlige Sygdomme maa være meget forſigtig med Lægeer-Midlernes Valg, og at man i Stedet for den alt for virkſomme Jalapp-Rod hellere maa, og i det mindſte med ſtørre Sikkerhed kan, bruge en Paaſatz af Manna- og Senne-Blade, hvilke ſidſte man dog vel ikke kan holde for fuldkommen ſikre. Den **tredivte** er en meget curieux Afhandling af Hr. **Johan Eichel,** en berømt Phyſicus i Fyhns Stift, hvor i han anfører adſkillige Forſøg han har giort med at trykke Øynene paa adſkillige Steder, lukte eller aabne, med en Finger eller Stilk, da han paa modſatte Side har ſeet adſkillige Cirkler o. ſ. v., hvoraf han ſiden giør adſkillige Slutninger

i Henseende til Maaden vi see paa. I den en og tredivte Afhandling har Hr. F. L. Bang en Observation om en Blodstyrtning af Moderen. Da Forf. blev kaldet, var Patientinden alt meget udmattet ved adskillige Kierlinge Raad. Forf. bragte først Blodet i Roelighed ved tempererende kiølende Midler, og siden blev Blodstyrtningen hævet ved Decoct af Pommerantz-Blade og China-Pulver, blandet med Rhabarbara og Staal. I den to og tredivte Afhandling beskriver Hr. Prof. Callisen tvende Observationer af Vandskræk, som var kommen alene af, at en gal Hund havde slikket de Syge uden i nogen Maade at bide dem, ja der var ikke mindste Saar hvor de havde slikket. Den første var en Pige paa 30 Aar. Brækmidler, Mösens og kold Bad bleve brugte uden Nytte; hun døde. Da hun blev aabnet fandtes ikke synderlig unaturligt, alene den saa kaldte 12 Finger-Tarm havde et inflammeret Sted, Kryds-Aarerne vare meget udspendte af Blod og Lungerne syntes lidt angrebne. Den anden Syge var en Mand 36 Aar gammel. Forf. havde aareladt ham tvende Gange, smurt hele Halsen med Mercurial Salve og gav ham store Doses af Musco og Opio, saa den Syge i 28 Timer fik 9 Gran af det første og 2 Qvintin af det sidste; dog blev Tilfældene aldeles ikke formindskede, men Patienten døde af denne grælsige Sygdom 36 Timer efter at den først havde viist sig. Forf. slutter, at de galne Hundes Gift er alene i Spyttet, at Spyttet og dets Affondrings Værktøy hos dem, som har Vandskræk, paa en besynderlig Maade er angreben. Han meener, at Qvægsolv-Curen, ved at frembringe en stærk Spytning, skulde bedst forekomme Vandskræk hos dem som ere bidte af galne Hunde. Den to og tredivte Afhandling er en Observation af Hr. Prof. Tode, om en periodisk Hovedpine, som havde modstaaet endeel andre Midler og blev hævet ved China Barkens Brug. I den fire og tredivte Afhandling handler Hr. Prof. Saxtorph om Skee-Tangen og dens rette Brug, naar Barnets Ansigt staaer imod et af Sæde-Beenene. Forf. overveyer først de adskillige Fordeele, som Smellies og Levrets Tænger har for hinanden. Det synes som han tilstaaer den første Fordeelen. Siden forklares begge disse berømte Fødsels-Hielperes Haandgreb med Dreyen og Venden med Tangen, at give Barnets Hoved en anden Stilling, hvilket Forf. for sine Følgers Skyld ikke bifalder.

falder. Med sin bekiendte Færdighed beviser han, at det er en unødvendig Frygt, man hidtil har haft for at anlægge Tangen over Ansigtet og Baghovedet. Hr. S. antager det for en almindelig Regel, altid at ansætte Tangen ved Siderne af Bækkenet, og holder for, at den mere bør bruges til at trække Hovedet frem, end endten at sammentrykke det eller endnu mindre at give det en anden Stilling. Hr. S. anfører adskillige slige Operationer, som hans Skolar Hr. Gerson har giort og beskreven. Den fem og tredivte Afhandling er en Observation af Hr. Frid. Christian Winslöw om Trismo og Tetano hos en Patient, som havde brudt Laaret, som Hr. W. ved Aareladninger og hver 3die Time at give 25 Draaber af Laudan liqvid. Sydenham. lykkelig hævede. I den sex og tredivte Afhandling anfører Hr. F. L. Bang en Observation om et ungt Menneske, som af en Qvakſalver havde faaet Piller med Rotte-Krudt til at stille Kolden med, han fik siden Vattersoet, som ved Sæbe og gumagtige Piller cureredes. Den syv og tredivte Afhandling er af Hr. Prof. Saxtorph, om Moder-Kagen, naar den sidder lige paa Moder-Munden. Den erfarne Forfatter anfører først en ligesaa nye som besynderlig Meening, at de farlige Forløsninger paa en Maade kunde ansees for Epidemiske saa vel som andre Sygdomme, hvortil Hoved-Aarsagen skulde ligge i Luften, og andre udvendige Aarsager. Otte af det ovenanførte Slags farlige Fødseler, som ellers saa sielden forefalder, har givet Hr. S. Anledning til denne Slutning. Man kan vel spørge om dette stemmer overeens med Naturens saa fuldstændige mechaniske Indretning i Menneskets Fødsel? Men det er og kun en Hypothese Forfatteren fremsætter, og i det høyeste tillægger den nogen Rimelighed, som for en Deel synes antagelig nok. Siden anfører og bedømmer Forf. sin Lærers Hr. Levrets Meeninger om denne Fødsel, og endelig anfører han sine egne Erfaringer. Een i Tide udført Vending holder Forf. for det eneste og sikkerste Middel at redde Barselkonens Liv paa. Betimelig og langvarig Brug af China-Barken har Forf. erfaret at være det sikkerste Middel til at hæve og forekomme de ellers efter slige Fødsler følgende farlige Tilfælde. Den otte og tredivte Afhandling er en Fortsættelse af den tredivte af Hr. J. Eichel, om Synet. I den ni og tredivte Afhandling beskriver

Hr. F. L. Bang en ædende Ring-Orm (Herpes exedens). Forf. saae den Syge tillige at være Cacochymisk, foreskrev ham Laxeer-Midler og et Latværge af China-Bark og Sassafras, hvorved den Syge blev lykkelig helbredet. I den fyrgetivende Afhandling anfører Hr. Joh. Philip Rogert Maaden hvorledes Barsel-Konerne paa det frie Jordemoder Huus behandles. Forfatteren, en værdig Discipel af Hr. Saxtorph, beskriver først Jordemoder-Husets Beliggenhed og indvortes Indretning, siden Barsel-Konernes Føde og Behandling, saa vel for og efter, som under Fødselen, som, i hvor simpel, dog var at ønske blev saaledes indrettet endog i formuende Folks Huse. Iblandt 337, som i Aaret 1773. har været der paa Huset, har 295 haft en naturlig og let Forløsning, iblandt de øvrige har været 7 Par Tvillinger, 15 Vendinger og 3de Gange er Fødselen fuldendt ved Hielp af Skee-Tangen. Barsel-Febrene har det Aar været meget sielden, nemlig kuns tvende har haft den betydelig, hvoraf den eene døde og hos begge var giort Vending. Man har kun kortelig anført Indholdet af disse for den største Deel vigtige og alle nyttige Afhandlinger, og, saasom de ere mange i Tallet, saa maatte dog endogsaa en kort Recension af dem alle tilhobe falde noget vidtløftig ud; men for at ikke denne skulle blive alt for lang, saa har man efterladt, hvad man ellers lættelig fandt sig fristet til og gierne havde giort, at give nemlig et udførligere Udtog af de vigtigste deriblandt og deres betydeligste Observationer. I øvrigt maa man vel ønske Sælskabet Lykke til disse sine saa priisværdige og for den practiske Lægekunst tilvisse nyttige Bestræbelser. Skulde Læserne, som de nok ville, hist og her finde noget Anstød i Hensseende til Sproget, da er det endten en øyensynlig Trykfeyl, eller bør formodes at være det, saasom, patieretur for pateretur, haud dubiæ natæ for haud dubie, og S. 118 putabant, som vist nok maa være putabam, og S. 282 L. 2 qvantam uden Tvil for qvantum o. s. v.

Magdeburg. Biblischer Geschichte-Catechismus, für Kinder vonguter Erziehung. Nach des vortreflichen Herrn Osterwalts Lehrart so abgefasset, daß die wichtigsten Begebenheiten, Wahrheiten und Pflichten des Alten und neuen Te-

sta-

ſtaments in einer nützlichen Verbindung vorgetragen ſind, zur Erleichterung der Privat Unterweiſung für einſehenden Eltern und Erzieher, denen die bibliſche Belehrung und Gottſeligkeit ihrer anvertrauten Jugend wichtig iſt, aufgeſetzet von C. D. Küſter Conſiſtorialrath, Inſpector und erſtem Prediger der deutſchen reformirten Gemeinde zu Magdeburg 1773, 17½ A. ſt. 8v. Naar man veed hvad for en velgiørende Indflydelſe Religionen, erkiendt i ſin rette Reenhed, har paa et Menneſkes hele Liv, og hvormeget den kan bidrage til hans ſande Lykſalighed, ſaa vil man ikke være ſaa ligegyldig ved Ungdommens Underviisning i Religionen, ſom mange pleyer at være. Man vil meget mere anvende alle Midler til at forſkaffe Børn en ſaadan Underviisning i Religionen, ſom er lempet efter deres Begreb, og ſaaledes indrettet, at de derved bekomme en overbeviſende Indſigt i de vigtigſte Sandheder, ſom de ſkulle troe og antage, og i de forſkiællige Pligter, ſom de har at udøve. Vil man, at de ſkal elſke Religionen, og at ey alene deres Forſtand ſkal oplyſes, men ogſaa deres Hierte forbedres ved dens Lærdomme, ſaa maa man og giøre dem ſammes koſtbare Værd ret bekiendt, bibringe dem rigtige Begreber om de fornemmeſte Ting, ſom de behøver at vide, og føre dem til Gemyt de bedſte Bevægningsgrunde til Dyd og Gudsfrygt. Da den Religion, hvortil vi bekiender os, fornemmelig er grundet paa den bibelſke Hiſtorie, og da denne Hiſtorie er tillige ſaa lærerig, og ſaa let kan fattes og beholdes af Børn, ſaa er det vel een af de bedſte Læremaader, man kan betiene ſig af ved Ungdommens Underviisning i Religionen, naar man foredrager de vigtigſte Stykker af den bibelſke Hiſtorie paa en tydelig og ordentlig Maade blandet med nyttige Anmærkninger, og dermed forbinder den chriſtelige Religions Hoved-Lærdomme. Nærværende med megen Indſigt forfattede Bibliſcher Geſchichts-Catechismus er indrettet efter denne Læremaade, og fortiener i Beſynderlighed at anpriſes formedelſt den ſtore Nytte, ſom man kan love ſig deraf ved Ungdommens Underviisning. Forfatteren har afhandlet det gamle Teſtaments bibelſke Hiſtorie i 6 Kapitler, og overalt lænket Børnenes Opmærkſomhed paa hvad der er meeſt tienligt til at indgive dem et gudfrygtigt Sinderlag og en ſand Høyagtelſe for Religionen. I

et Anhang bliver viist, hvorledes Gud til det G. Testamentes Tider altid har søgt at føre Menneskene til Gudfrygtighed, og hvorledes den sande Religion er bleven vedligeholdt. I Besonderlighed bliver erindret, hvilke Hoved-Sandheder og Hoved-Pligter der ere blevne lærte til det G. Testamentes Tid. Det 7de Kapitel, der er som en Tilgift til det G. Testamentes Historie, handler om de Bemøyelser, hvilke Gud til det G. Testamentes Tid har anvendt til at underviise og forbedre Hedningene. Det N. Testamentes bibelske Historie begynder med det 8de Kap., som handler om JEsu Fødsel, Levnet, Død, Opstandelse og Himmelfart. K. 9. hans Lidelses Historie fra hans Fødsel til hans Begravelse. K. 10. Om JEsu Opstandelse og Himmelfart; om den H. Aands Udgydelse; om Religionens Fornuftmæssighed og Nytte. K. 11. om Apostlernes Prædiken og den christelige Religions Grunding iblandt Jøder og Hedninger. K. 12. Kort Indhold af de Sandheder og Pligter, som foredrages i det N. Testamentes Skrifter. K. 13. Kort Indhold af den christelige Religion, som er en Fortsættelse af forrige Kapitel. K. 14. om den Nytte, som Christendommen har stiftet i Tydskland, eller en kort Kirkehistorie om den gamle Patriachaliske, hedenske og christelige Religion i Tydskland. Den hele Udførelse af disse Materier er saaledes geraaden, at alt er overeenstemmende med det Øyemærke, at gjøre de Unge ret bekiendte med den christelige Religion, og denne høyst troe- og elskværdig for dem. Over de vanskeligste Laresatzer, der har givet Anledning til mange unødvendige og ofte forargerlige Stridigheder, forklarer Forfatteren sig saaledes, at de, som forske ret i Skriften, og derhos raadføre sig med en sund Forstand, meget vel kan være tilfreds dermed. Ogsaa de hedenske Philosopher lader Forfatteren vederfares al Ret og roser deres Bemøyelser, som de har anvendt til at erkiende og udbrede Sandhed, men bemærker derhos de Mangler, som den hedenske Sædelære har i mange vigtige Stykker. Da Meget for de første Begyndere maatte endnu være for vanskeligt, saa ere de Spørsmaale og Svar, hvilke man for dem maae udvælge og forklare, betegnede med en liden Stierne.

Kiel. Διάτκεψις de Actis in Sextiduo creatorio er Opskriften paa et Programma som Hr. Wilhelm Christian

stian Justus Chrysander har udgivet i Anledning af Hr. Provst Fries's theologiske Promotion til Flensburg. En tydsk Recensent begynder sin udførlige Recension over dette Skrift med følgende Indledning: "Wenn unter Männern „ von Einsichten und vernünftigen Gelehrten die Frage „ nicht schon längstens entschieden wäre: Wer von Beyden „ der Religion mehr Schaden thue, ein offenbarer Spötter „ derselben, oder derjenige, der sie schlecht vertheidigt, und „ die Stücke, die zu ihr gerechnet werden, elend erklärt, „ so würden wir uns nun darzuthun bemühen, daß der „ erstere ihr weit weniger gefährlich ist, als der letztere. „ Ein trauriges Beyspiel der letztern Art hat im unsern Ta„ gen (ieyder! im Jahr 1773.) Hr. D. W. C. J. Chry„ sander durch eine Einladungsschrift gegeben ꝛc.:" Derpaa følger et temmelig vidtløftigt Udtog af Skriftets Indhold til denne Indlednings Retfærdiggiørelse. En Oversættelse deraf vilde her indtage for stort et Rum, og Skriftets Læsere ville nok selv finde hvorvidt Indledningen er grundet, hvilken vi har anført kun for at erindre, at man nok engang maatte ønske det derudi foredragne Spørsmaals Afhandling, og os tykkes, det var værdt, at der blev udsat en Pris paa den Afhandling iblandt saa mange andre, som allerbedst viiste og beviiste den Sag, som Recensenten holder for afgiort iblandt Mænd af Indsigt og Fornuft, at nemlig slette og usle Beviis og Forsvar for Religionens Sandhed og elændige Forklaringer over visse dens Artikler, ere meer skadelige for Religionen, end aabenbar Spotterie derover eller ligesigtende Angreb derimod, pag det, i Fald Sagen har sin Rigtighed, at den da og kunde blive afgiort iblandt Flere end Mænd af Indsigt og Skiønsomhed, og at man dog endelig overalt engang maatte lære vel at overveye sine Beviis og Forklaringer og Apologier, at man ikke imod sin Hensigt skulde giøre Religionen større Skade end Gavn. Vi ville kun her anmærke trende store Ulemper, som flyder deraf: 1) at man giver selv Religionens Fiender ligesaa mange Leyligheder i Hænderne til at triumphere i deres egne og andres Tanker, og til at spotte over Religionen, som slette Beviis for dens Sandhed og slette Forklaringer over dens Artikler, hvorved man endelig og bestyrker dem selv og andre mere i deres Vantroe, i Stedet for at man vilde og skulde betage dem Samme: 2) at man

man sætter sin egen Skrøbelighed i Forlegenhed for at forsvare sig indtil det yderste mod deres Angreb, og derved udsætter sig selv for en værdig og fortient Spot og Latter, som lættelig baade kan falde ud over Religionen, og som man dog selv i det mindste vil have henvendt dertil, om saa den Vantroende hundrede Gange forsikkrede, at det er ikke vor Religion han spotter eller beleer, men vor egen indbildte Stolthed midt i vor Svaghed, da han derhos blot foregiver sig at bestride en formeent Religion og Religions Meeninger, som vi med nogle fattige Argumenter og Forklaringer ville paabyrde ham: 3) at man saa læt forfalder til Had og Forfølgelse og Forkiættrelse imod gode og fornuftige Mænd og sine oprigtige Medchristne, som af en ædel Nidkiærhed for Religionen, og for ikke til Religionens Skade at overlade den Ære til dens Fiender og Modstandere, tage sig for i Tide selv at vise saadanne slette Argumenter og Forklaringer af, at trække sig tilbage inden Hoved-Fæstningens Forskandsninger, at demolere og sløyfe alle svage Udværker, hvoraf Fienden kunde betiene sig til immer at beskadige og overrumple Religionens Fæstning, og endelig at indlede eller opfordre ham med sine Anfald til det inderste Forskandsningsværk, hvor han maae fældes og overgive sig. Dette kloge og fornuftige Opførsel, som man burde bifalde og efterfølge, finder man sig saa læt fornærmet ved, og vil hevne sig med den Beskyldning, at den er Religionens Fiende, som af Venskab for Religionen har fornærmet vor Svaghed og Stolthed. Skulde det ikke være Umagen værdt at sætte disse og flere deslige Uelyligheder i et klart Lys, og tillige derefter at afveye visse Argumenters og Forklaringers Vard og Styrke, paa det man dog engang maatte betænke sig paa at opgive hvad man ikke kan forsvare og aldrig mere at komme frem dermed.

Hannover og Leipzig. Fr. Elaiæ a Pufendorf Religio Gentium Arcana. 1773. 370 S. st. 8v. Man seer med Forundring Hr. Vice-Præsidenten, der tilforn har giort sig berømt ved langt andre Skrifter, at vove sig ud paa en Kundskabens Mark, som Mænd, der staaer i Forretninger og Embeder, hvori den practiske Jurisprudentz er det man fornemmelig fordrer, ikke lættelig nærme sig til. I et

Værk,

Værk, som det Nærværende, var det desuden fornødent, ret dybt at indtrænge i hiin saa sieldene Lærdom, som indbefatter i sig gamle Historier, Religions-Begreber, Sprog og en vidtloftig Omfang af mangfoldige andre Kundskaber, at omfatte, foreene og sammenligne mange Ting. Man kan derfor ey andet end beundre Forfatterens store Belæsenhed og Lærdom, og det havde nok og været Umagen værdt her at fremlægge et Kort Udtog af Værkets Indhold, hvis det ikke var alt for riig paa Materier for med nogen Fuldstændighed at kunne indbefattes i et kort Rum. Efter Formodning har Forfatteren ellers ikke selv erkiendt Sagen uden for en Hypothese, som han alene har tænkt at ville giøre saa rimelig som mueligt kunde være. Overalt maae man ære den Gudsfrygtighed og den Kiærlighed for den guddommelige Aabenbaring, som har bragt ham paa denne Hypothese, som bestaaer derudi, at hos alle Folk har endog for Mosis Tider vedligeholdt sig en ældgammel Tradition, som paa det nøyeste stemmer overeens med den Mosaiske Fortælling om Verdens Skabning og en forjættet Messias, og alle Folk har troet paa et Menneske, som var Gud og Guds Søn, som er nedkommen fra Himmelen og er død, men som skal komme levende igien, og som Diævelens Overvinder samle de Frommes Siæle omkring sig, dømme de Døde, forbrænde Verden og give den en nye Skikkelse. For nu at sætte denne sin Hypothese i Rimelighed, søger Forfatteren overalt at bringe de gamle Folks Mythologie, ey alene de Grækers, Etruschers, Ægypters, Phœniciers, Chaldæers og Romeres, men og de gamle Nordiske Folks til saadane Ligheder, som kan betegne nogen Overeenstemmelse med hiin forudsatte Tradition, og betragter altsaa samme som Overleveringer og Levninger af den guddommelige Aabenbaring om Skabelsen, Forløsningen, en tilkommende Tilstand og Verdens Fornyelse. Forfatteren har derved taget til Hiælp det Hieroglyphiske og Symboliske i de Gamles Religion, og dermed kommer man et godt Stykke Vey fort. Overalt skal man vel ikke kunne nægte, at der jo længe efter Syndfloden maae have udbredet og vedligeholdt sig Traditioner og Lærdomme af den guddommelig Aabenbaring, som for Syndfloden er bleven forplantet iblandt Fæderne fra Fader til Søn; men Samme ere med Tiden udartede til menneskelig Hierne-spind, hvori de ere

bleve

blevne saa forviklede, at man derudi finder endten ingen eller og for en stor Deel meget ukiendelige Spor derefter, saa at naar man een Gang træffer de rette, tager man maaskee ti gange Feyl deraf. Det Anførte er nok til et almindeligt Begreb om Værkets Indhold, der kan opvække Læserens Curiositet. Kun et Par Exempler: Phallus, Lingus, Phanes, Priapus, vare ikke Sindbilleder paa Verdens Oprindelse og Naturens Avlingskraft, men en fordervet Allusion paa Christi Formæhling med Kirken. Pan er det fordervede Sindbillede paa Verdens Frelser, som de afdøde Siæles Dommer og Hyrde, som Udødeligheds Giver, og Verdens Forstyrrer ved Ild. Om en kort Tid har man at vente fra Forfatteren en Forklaring over Salomons Høysang.

Wien. *Henrici Josephi Collin* Camphoræ vires, sive observationum circa morbos acutos & chronicos factarum, pars tertia. 160 S. 8v. Florum Arnicæ Vires & qvædam de musti hordei Usu, sive Observat. circa Morb. acut. & chronicos factarum, Pars qvarta. 178. S. 8v. 1773. Naar en Læge ordentlig opskriver sine Erfaringer, fortæller dem smuk vidtløftig, affatter sine Fortællinger i det latinske Sprog, hvor man bequemmelig kan forstikke en søgt Vidtløftighed under smykkede Talemaader, naar han endelig tilføyer en liden Dedication en liden Fortale og nogle Recepter, og lader alt dette aftrykke med store latinske Bogstaver uden nogen Forkortning i Aarstal og bekiendte Ord med store Mellemrum; saa kommer vel endelig en liden Bog eller vel og et heelt Værk af flere Deele i Stand. Hvad nyttigt man finder derudi havde føyelig kundet være sagt paa det halve Papier, og med mere Sparing af Tid baade for Læseren og Forfatteren. Ogsaa den gode Methode lider ved dette Foredrag, da det uden Tvil maatte være lærerigere og langt bequemmere for Læseren, først at læse de Grunsatzer, som en Skribent har uddraget af sine Erfaringer, og dernæst de Bevis, som han har taget af sine Bemærkninger, da de sidste ellers maae fortælles med en usædvanlig Fuldstændighed, hvis de skal gaae alle de Indvendinger i Møde, som kan falde Læseren ind. Begge disse Deele af Hr. Collins Værk ere forfattede paa forbemældte Maade, dog er den fierde Deel langt mere vigtig end den tredie, hvor Kampherens Kræfter roses

i man-

i mange Syge-Historier, meest i rheumatiske Tilfælde, hvor den aabenbar har virket som et diophoretisk Middel. Den fierde fortæller paa samme Maade, men mere mærkværdig, hvor ofte Hr. C har betient sig af Arnica imod Værkbrud og den sorte Stær med en Nytte, der er falden saaledes i Øynene, at man nok maae ønske, at see den stadfæstet ved flere Lægers Erfaringer. Efter foregaaende botanisk Beskrivelse paa Planten og dens Synonymiske Benævnelser anfører Forfatteren 28 Syge-Historier, hvori han har funder dens Kraft sikker imod al Slags Værkbrud, og imod de symptomatiske og saadanne, som ere foraarsagede ved en Feber-Materies Afsætning. Mange af disse Tilfælde, om endskiøndt de kunde have været beskrevne i en frugtbarere Korthed, fortiene dog Lægernes Opmærksomhed. Alle her anførte Syge ere lykkelig helbredede, dog er Midlet vel i tre Uger bleven brugt uden nogen synlig Virkning. I de fleste er Arnica forbunden med Afføringer og Blære-Plastere. Ofte har de Syge under Brugen svedet stærk. Endnu mere Mærkværdige ere de Syge-Historier, hvori den er bleven brugt imod den sorte Stær, hvilke og alle ere faldne lykkelig ud, i det mindste melder Forfatteren ingensteds om, at hans Forsøg har mislinget ham. Hos nogle har Brugen i faa Dage erstattet deres Syge. De fleste vare vel saadane hos hvilke Synets Fordunkling var kommen efter en hidsig Feber, men den første og sidste Fald beviser og Midlets Virksomhed naar Sygdommen allerede har varet flere Aar. Besynderligt er det, at saavel i Værkbrudene, som især ved den sorte Stær, ere kort førend Midlets Virkninger har yttret sig paa en mærkelig Maade opkomne stikkende og tildeels haftige Smerter i de syge Deele. Syv Bemærkninger ere endnu tilføyede, hvor Arnica har vist sin Læge-Kraft som et antispasmodisk Middel i mange Slags Kramper, ogsaa i Opisthotono. Om de Tilfælde, som ellers skulde yttre sig ved Sammes Brug, saasom Svingel, Beængstelse o. s. v. har Hr. C. intet bemærket, og Brækningen forebygger han ved involverende og forsødende Midler. Virkningerne af Bygmosten eller ugiæret Øl blive beskrevne i 20 Syge-Historier, som alle ere mærkværdige. Hr. C. har mestendeels givet den daglig indtil 3 Pund, og spøret Nytten deraf i haarnakkede Qvartan-Febre, raadne Febre, i en høy Grad af Skiørbug, og i

flere

flere Sygdomme, som komme af Safternes yderste Forder-velse. Arnica er indgivet i et Infusum eller en Latværge. Man ønsker for Resten Fortsættelsen af Værket, og troer, at Hr. C. med større Korthed vilde fortiene langt mere Biefald.

Cassel. Georg Wilhelm Steien Kurze Beschreibung einer Brust- oder Milch-Pumpe samt der Anweisung zu deren vortheilhaften Gebrauch bey Schwangern und Kindbetterinnen, nebst einem Kupfer. 1773. 20 S. 4. Beskrivelsen paa Maschinen selv, som uden Kobberet kan ikke være tydelig for Læseren, har man ikke kundet meddeele. I sig selv er Opfindelsen over-maade vigtig, og dette Skrift kan derfor ikke blive for almin-delig bekiendt, da det fortiener at læses ey alene af Læger, men og af alle Huusfædre. De forkeerte Anstalter af Jorde-mødre og opammende Barselkoner blive ofte Aarsager til de sværeste Sygdomme i Brysterne, og hos Mødre og Børn, og foraarsage virkelig, at der døer mange af dem begge, som enhver practisk Læge veed af Erfaring. Hvorfore Indholdet af dette Skrift skaffer Publikum meer væsentlige Fordeele, end saa mangt et kronet Prisskrift af et eller andet Academie. Det er allerede en betydelig Fordeel af Mælke-Pompen at Brysterne derved holdes sunde og bequemme til fremdeles at give Patte, da de ellers forderves af Knuder og Skrammer. Forfatteren beskriver i dette vigtige Skrift Constructionen af Maschinen selv, og lærer tillige, hvorledes man maae bruge den, og med hvilke Fordeele.

Leipzig. Michael Adamsons Nachricht von seiner Reise nach Senegal und in dem innern des Landes. Aus dem Französischen herausgegeben von D. Johann Christian Daniel Schreber, Hochfürstl. Brandenburg-Onolz- und Culmbachischen Hofrath und Professor der Kräuterwissenschaft und Oeconomie auf der Universität Erlangen 1773. 15 A. st. 8v. En Oversættelse af denne Reysebeskrivelse, som Hr. D. Martini til Berlin har besørget er tilforn omældt. Denne er altsaa en anden, men som til samme Tid har været under Arbeyde, om hvis Godhed og Paalidelighed Hr. Pr. Schreber giver Læseren Forsikkring i Fortalen, da han selv for dens Aftrykk omhyggelig har sammenlignet den med Originalen.

No. 8.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 23de Februar. 1775.

Kiøbenhavn. Almindelig Samling af Stiftelſer og Gave-Breve i Kongeriget Norge med fornødne Oplysninger. Første Deel. Udgiven paa det typographiſke Sælſkabs Bekoſtning. 1774. Trykt hos Henrich Chriſtopher Sander. 358 S. ſt. 4to. — Man ſeer af Fortalen, at der alt i ſamme Tid, da Loven blev publiceret, og altſaa nu over 90 Aar ſiden er bleven tænkt paa ved Trykken at udgive en Samling af alle Fundationer, Gave-Breve og andre Documenter begge Riger Danmark og Norge angaaende. Man har allerede et Reſcript derom af Kong Chriſt. V. under 17de Febr. 1683., og Befalingen derom er igientagen af Frid. IV. ved Forordningen af 12te April 1715., i hvis Følge en anſeelig Samling deraf har allerede været færdig til Trykken, men er forkommen ved den ſtore Ildebrand i Kiøbenhavn 1728. Atter i Kong Chriſt. VI. Tid har denne Sag paa nye været i Bevægelſe, ſom ſees af Reſcripterne af 12te May og 21de Decbr. 1742, Dog alligevel fik dette meget nyttige, men vidtløftige og vanſkelige Arbeyde ingen Fremgang førend under Høyſalig Kong Frid. V., da Juſtice-Raad Tycho de Hoſmann paatog ſig ſamme, og blev authoriſeret dertil ved Reſcript af 2den Nov. 1753. Men ſom han ſnart ved Døden afgik, ſaa indtraadde i hans Sted hans Broder nu værende Etats-Raad og Amtmand Hans de Hoſmann, og ved Reſcript af 5te April

1754. blev autoriseret og berettiget til at lade trykke de sig i Dannmark og Norge befindende Fundationer, Legata og Gave-Breve, og oplyse dem med historiske og genealogiske Anmærkninger. Dette Værk har han, som bekiendt er, allerede udført i Henseende til Dannemark og udgivet Fundationerne fra Aaret 1755. indtil 1765. i ti Bind. Han har dermed ey alene fyldestgiort den anførte Forordnings Hensigt ved Documenternes Bekiendtgiørelse, paa det enhver, som med dem bør have Opsyn, snart kunde see, hvad ham tilkommer at iagttage, og de, som noget efter saadanne Documenter er tillagt og forundt, vide at skiønne og dømme om dem Ret vederfares, men han har ogsaa tillige dermed giort sig særdeles fortient om Fædernelandets geographiske og historiske Kundskab, hvortil man anseer dette Værk for een af de rigeste Kilder. Det var nu hverken at forlange eller vente af ham, at han skulde have udstrakt denne sin Samling over Kongeriget Norge, hvorover den ikke vel kan udføres uden af Indfødte og i Riget boesatte Mænd, i sær saadanne, som kan have Adgang til de Steder, hvor Documenterne giemmes. Der indfandt sig og i Aaret 1764. Hr. Hans Hendrichsen Forman, nu værende Borgemester i Bergen, som tilbød sig at ville arbeyde paa en Samling af Norske Fundationer, og erholdte Kongelig Bevilgning derpaa, men han har været nødt til igien formedelst adskillige indfaldende Forhindringer, at opgive dette Forehavende. Endelig har Hr. Christopher Frimann, som er født i Bergen og har i Aaret 1766. udgivet to Forregnelser over Bergenske Skribentere, fattet den roesværdige Beslutning, at samle Fundationerne for Bergens Stift alene. Han opholdt sig til den Tid her i Kiøbenhavn, og har benyttet sig af den Leylighed til at opsøge Materialier til sit Værk paa Universitetets Bibliothek. Han erholdte i Aaret 1770. Kongelig Bevilgning til dette Arbeyde, hvilket han flittig har fortsat efter sin Hiemkomst til Bergen, hvortil og hans Bestilling, som Amanuensis hos Biskoppen, har givet ham en ønskelig Leylighed. Heraf er nu bleven færdig nærværende første Deel, som angaaer alene Bergens Stad. Hr. Frimann har overdraget det typographiske Selskab her i Kiøbenhavn at besørge og bekoste Værkets Trykning. Selskabet har vel indseet, deels at dette betydelige Skrift vilde blive

langt

langt vigtigere og behageligere for alle Patrioter, naar Samlingen ikke blev indskrænket til Bergens Stift alene, men udstrakt til hele Kongeriget Norge, deels at den hele Samling i Henseende til Rigets vide Omkreds og Stædernes Fraliggenhed ikke kunde forlanges eller haabes af en eeneste lærd og strøbsom Mand. Man har derfore formaaet tre andre lærde Mænd til efter samme Plan at udarbeyde Fundatzerne for de øvrige tre Stifter, Christiania, Christiansand og Tronhiem, hvor i de ere boesatte og velbekiendte. Deres Arbeyde kan ventes saa meget mere tilforladeligt, da det Høylovlige Danske Cancellie paa Hans Kongelige Majestæts Vegne kraftig understøtter dette Foretagende, og Biskopperne saa vel som andre vedkommende Øvrigheder med megen Nidkiærhed har lovet deres Hielp og Tilsyn. Man kan saaledes vente den hele Samling inden faa Aar fuldført, da den formodentlig vil bestaae af ti til elleve maadelige Qvart-Bind. De Bergenssiske Fundationer komme til at udgiøre tvende Bind, da man ligeledes kan giøre Regning paa to for Christiansands, men paa tre for Christiania's og tre for Tronhiems Stifter, hvortil endelig maa føyes et almindeligt Register. Hr. Justice-Raad Schlegel har paataget sig Correcturen af det hele Værk, og tillige at forskaffe fra Archiver og Bibliotheker her i Staden de Efterretninger og Documenter, som dertil maatte behøves, i sær i Henseende til de ældre Tider, samt ved sin Correspondentze med samtlige Forfattere at see derhen, at Værket bliver udarbeydet efter en saa vidt mueligt overeenstemmende Plan. Man lover os, foruden den egentlige og almindelige Nytte, et saadant Værk efter sit væsentlige Indhold kan og bør have, ogsaa derudi et af de sikkerste Hielpemidler til at faae en nøyere Kundskab om Norges Geographie og Forfatning, end den man hidindtil har kundet have, saa vel som adskillige Oplysninger over Fædrenelandets borgerlige og lærde Historie. Hvem der vil anskaffe sig dette Værk, uden at indtræde i det typographiske Sælskab, maa skrive sig derfor. Ved den eene Deels Annammelse maa de betale ligesaa meget forud paa den følgende og nyde de da samme Fordeel som Actie-Interessenterne, nemlig 25 pro Cent Rabat af den fastsatte Priis. Hvilke Kisbere der efter deres Omstændigheder og Forretninger ville kun forsyne sig med Fundatzerne for et enkelt Stift, skal tienes ligesom det er skeet i Henseende til de

Danske Fundatzer, men de maa da mælde sig i Forveyen, paa det man kan indrette Oplaget derefter, og for saadanne enkelte Deele tilstaaes ingen Rabat, men de maa betales til den Priis, som hver Deels Titelblad tilkiendegiver. Sælskabet haaber ved dette Foretagende, at see sine Interessentere's Tal forøget, da Publikum derved end ydermere bliver overbeviist om, hvad det typographiske Sælskab kan udrette til det almindelige Bedste og denne Hensigt ikke naaes i Tidens Længde, uden ved et anseeligt Tal af Interessentere. Forfatteren Hr. Frimann har fundet fornødent at giøre Undskyldning for nærværende Værks Ufuldstændighed paa et og andet Sted, formedelst den i Bergens Bye saa ofte rasende Ildebrand, der har fortæret Protocoller, Documenter og Papirer, hvis Mangel har forvoldet, at han ey har kundet skrive saa udførlig om et og andet, som man ellers kunde have ventet, da han for Resten har ligesom maattet lede i Asken efter de Stumper, Ilden har levnet, hvilke han endelig her har bragt i Orden og oplyst med historiske Efterretninger. I en forudskikket Forerindring har Forfatteren handlet om de ældgamle Bergenssiske Stiftelser, og anført nogle Beviis paa de Gamles Gavmildhed imod Kirkerne i Bergen. Her meddeeles deriblandt 5 Gave-Breve, Bergen vedkommende, som forvares i Universitetets Bogsamling. Iligemaade ere nogle flere deslige ældgamle Gavmildheds Exempler uddragne af en Afskrift paa Universitets Bibliotheket af det saa kaldte Kalvskind, en Pergaments Bog, hvori findes antegnede Præsternes og Kirkernes Indkomster i de ældre Tider i Bergens Stift, og af hvem samme var given. Endelig, saasom her i Skriftet ofte forekomme mørke Ord, som beregne, hvorledes man fordum i Norge deelte Jordegods efter Sæd, Brug og Landgilde, saa har Forfatteren, til fornøden Oplysning derover udskrevet de Forklaringer, som findes i Ar. Ber. Bergens Dannemarks og Norges frugtb. Herl. 2 Bogs 1ste Part S. 31, og iligemaade har han uddraget af samme Skrifts 4 Bogs 1ste Part S. 520, hvad som angaaer Korn-Maalets Forskiællighed i Bergens Stift i forrige Aarhundrede. Derpaa følger Skriftet i sig selv, som indbefatter de Stiftelser der henhøre til Domkirken, den latinske Skole, Seminarium Fridericianum, Sander Raaes Huus, Enkehuset, Friises, Lucoppidans, Trojels, Clitaus Mad-

Mad. Kønigs og Mad. Selmers Legater, Kaars-Kirken og dens Skole kaldet Christi Krybbe, Ny-Kirken og dens Skole, det saa kaldte Stranges Huus, Weinvichs, Mad. Gierdings, Johan Olsons Legater, og Studenter Societetet.

Kiøbenhavn. Forsøg til Fortælning om mærkværdige Danske og Norske Sager udførte i Høyeste Ret. I. Bind 2 Hæfte. 1774. Dette Hæfte indbefatter kun en eeneste Sag, hvor i Hr. Advokaten har været Actor. Sagen i sig selv er ikke mærkværdig, da der handles kun om et dobbelt Mord, men Maaden, hvorpaa Mordet er skeet og foranstaltet, gior den særdeles indviklet, og Hovedmanden, som ikke kunde dømmes fra Livet, gior den til en betydelig og mærkværdig Sag. Den bær Titel af den Ugudelige, og i Sandhed kan man sige, at Hovedmandens Ugudelighed og Ondskab har været en herskende Character i den hele Handel. Man seer her et Hierte saa fuldt af Ondskab og Ugudelighed, at det ikke kan rumme den, saa det løber over ved alle Leyligheder og bryder ud i de meest forvoyne, forfloyne og fortvivlede Ord. Sagen er for Resten ikke saa gammel, at den jo endnu kan være mange i friſt Minde. Rasmus L. hedder her Hovedmanden, som har vildet ved adskillige Trudsler, Tillokkelser og Fristelser forlede nogle Bønder-Karle til at dræbe hans egen Broder Peder L., for ved den Leylighed at komme til Forvaltning over sin Moders Gods, og skal endelig selv, saa vidt af Sagens Udførsel med største Rimelighed kan formodes, have taget ham af Dage ved Forgift i en Flaske, som han gav ham at uddrikke under nogle Koglerier, hvilke han anstillede for sin overtroiske og giærrige Broder, der vilde grave efter en Skat, som paa et vis Sted skulde ligge skiult og efter Broderens Foregivende for ham blev bevogtet af Fanden. Efter denne Drik blev Broderen syg i 14 Dage og brækkede bestandig Blod, indtil han døde. Dette formeente og efter største Rimelighed paa Broderen begangne Mord kom først for en Dag ved Anledning af et følgende, som han ved nogle Bønder og Bønderkarle, hvoriblandt ogsaa vare de, som han havde fristet til at dræbe Broderen, havde foranstaltet paa en Bonde ved Navn Niels Pedersen, der tilforn havde været hans Tilhænger og Redskab i at ud-

føre for ham, hvad han forlangede, men nu var bleven ham utroe og mistænkelig. Egentlig vare de kun bestilte til at afprygle ham, men de pryglede ham tre Gange saa tæt, at han døde faa Dage derefter, og det paa et Sted, hvortil han paa en forrædersk Maade var forledet af en Krybling og Træskoemand ved Navn Anders Gaas. Sagens Fortælling er, formedelst dens indviklede Omstændigheder, ligesaa interessant at læse, som den i sig selv ellers er afskyelig og ugudelig. Man seer tillige deraf, at menneskelig Ondskab og Ubarmhiertighed imod Mennesker kan stige til en Grad, som man ikke skulde formode, og enhver har Aarsag til at bede Gud bevare sig selv fra Ondskab og fra at falde i onde Menneskers Hænder. Niels Pedersen bad og tiggede sine Medmennesker forgiæves om Naade og Medlidenhed, mens der endnu var noget Liv i ham, men siden kom hans Hund og stod og græd og peeb af Medynk over sin næsten dødslagne Herre, der laae og gispede og svømmede i sit Blod.

Kiøbenhavn. Oekonomiske Priisskrifter over de af forrige General-Landvæsens-Commission udsatte Spørsmaale. Med Kobbere. 1774. 580 S. st. 8vo. Med Hof-Bogtrykker Møllers Skrifter. Denne Samling af oekonomiske Priisskrifter er udgivet af Hr. Justice-Raad **Schlegel**. Skrifterne selv, som tilforn ere trykte hver for sig, har vi tilforn recenseret, men vi underrettes her ved Udgiverens Fortale, om det vi tilforn ikke har vidst, at nemlig det General-Landvæsens-Collegium, som af Hans Kongel. Majestæt blev oprettet den 15de April 1768. og den 19de Novbr. 1770. forandret til en General-Landvæsens Commission, og efter Kongelig Befaling tvende Gange har udsat en Deel oekonomiske Priser, havde udnævnet Udgiveren til at giennemsee de ved denne Leylighed indkomne Skrifter, og at besørge dem til Trykken, som Prisen var bleven tilkiendt. „ Min Forretning (siger Hr. S.) bestod ikke alene i at ind„ give min uforgribelige Betænkning om deres Værd, efter „ at have med Agtsomhed læst alt hvad der var indkommet, „ som beløb sig til et anseeligt Tal, og at paatage mig Cor„ recturen af hvad der blev bestemt til Trykken, men ogsaa „ i at forbedre Skrivemaaden, hvor det behøvedes og lod sig „ gisre, uden at forandre noget i Forfatternes Tanker, ja

„ endog

„ endog ikke i deres Orden og egne Foredrag. Det hender „ sig tidt, at en Mand er den Sag, som han afhandler, „ fuldkommen voxen, uden at være derfor Sproget i lige „ Grad mægtig. Men Sagen taber dog selv ved Stilens „ betydelige Mangler, og i sær trættes og afskrækkes Læseren „ ved en kiedsommelig Vidtløftighed. Det er i sær den fier„ de iblandt disse Afhandlinger, som for Indholdens Skyld „ af Commissionen blev funden ligesaa værdig til Prisen, „ som de andre, men i Heensende til Skrivemaaden behøves „ de en stærk Forbedring, og taalede at afkortes næsten til „ Halv-Parten, uden mindste Skaar i de afhandlede Sager. „ Jeg haaber, at Forfatteren selv vil ikke have fundet Mis„ hag i denne Forandring.“ Hvor vidt den giorte Forandring strækker sig, og hvor meget den beløber sig til, skal vi ikke kunde sige, da vi ikke her finder nogen besynderlig Efterretning derom. Men vist nok er Afhandlingen temmelig vidtløftig, og indtager her i Samlingen et Rum fra S. 182 til 464. Vi har og i Recensionen af Skriftet anmærket det, der saaledes kom os for, at Forfatteren nemlig over nogle Ting har udladt sig med nogen meer end fornøden Omstændelighed, og at han paa nogle Steder gierne kunde have fattet sig kortere. Skrifterne ere først blevne trykte hver for sig paa offentlig Bekostning, for frit at uddeeles til Personer af alle Stænder i begge Riger, i sær til Øvrigheder, Geistlige, Proprietairer og Bønder, som ved deres Kald eller egen Fordeel nærmest ere forbundne at skiønne paa Landets mueligste Forbedring. Men som der ved saadan Uddeeling dog lættelig kunde forbigaaes nogle af dem, som helst vilde læse disse Skrifter, eller bedst kunde bedømme og nytte dem, og da formodentlig kun faa Elskere af Fædernelandets Oeconomie har haft Leylighed til at forsyne sig med dem alle; saa er Udgiveren ved da værende General-Landvæsens-Commissions skriftlige Tilladelse, ey alene bleven besøget, men og opmuntret til at udgive dem i en Samling paa egen Bekostning. Commissionen selv blev ophævet den 15de April 1773., og det Danske Landvæsen overgivet til det Kongel. Rentekammers umiddelbare Bestyrelse. Den større og mindre Medaillie, som General-Landvæsens Collegium, efter Kongelig Befaling lod forfærdige i Aaret 1769., for dermed at belønne de indkomne Skrifter, findes her foran afstukne i Kobber. Den større

veyede i Guld $7\frac{9}{16}$ Lod eller 32 Species-Dukater, og den mindre omtrent 24 Dukater, og de ere ogsaa begge til Belønninger og ved andre Leyligheder udmyntede i Sølv, da den større har kostet 4 Rdlr. 1 Mk. og den mindre 1 Rdlr. 4 Mk. 8 Sk. De forestille begge Kong Christ. VII. Brystbillede i Romersk Dragt med en Laurbærkrands om Hovedet. Den anden Side af den større viser i Midten en anseelig af Korn-Axer og Korn-Blomster sammenflettet Krands med den Omskrift: **Fryder og ærer.** Inscriptionen paa den anden og mindre Medaille er: **For Indsigt og Duelighed i Landvæsenet.** Blot som Udgiver, har Hr. Schl. ikke vildet bedømme Indholdet af de her samlede Priisskrifter. Kun over den i nogle omhandlede Materie, nemlig **Bøndergaardernes tienligste Størrelse og Folkemængden**, yttrer han den almindelige Beslutning: „I sær er det Spørsmaal om „ Bøndergaardenes tienligste Størrelse af den Beskaffenhed, „ at Meeningerne derom maa falde ulige. I de frugtbare„ ste Provintzer, som Kremper- og Wilster-Marsk, hvor et „ lidet Stykke Jord indrenter meget, samles af sig selv uden „ vidtløftig Foranstaltning, uden at oppebie oeconomiske „ Skribenteres Forslag, en stor Folkemængde, og Landet er „ deelt i de mindste Parceller. Men i Provintzer af mindre „ Frugtbarhed behøves der mere til at ernære en Familie; „ og om end Kunsten og en utrettet Flid kunde twinge Natu„ ren, saa fattes Folkemængden. Mennesket griber ikke til „ de besværligere Næringsmidler, saa længe de lættere staae i „ hans Valg. Saa seer man ogsaa i andre Stater, at un„ der samme Regiering, som har lige stor Omhyggelighed for „ alle Provintzers Opkomst, de frugtbare Egne ere tæt be„ boede, og de, hvor Agerdyrkningen er vanskelig, og Frug„ ten af Arbeydet usikker, næsten øde. Man tør kuns sam„ menligne Tilstanden af Fyrstendømmene Calenberg og Ly„ neborg.“ Samlingen indbefatter ellers følgende Afhandlinger: 1) **Om Humle-Avlen ved Jac. Roefoed Tropel.** 2) **Om en Bondegaards tienligste Størrelse ved N. C. Clausen.** 3) **Om Vandledninger ved Joh. Dit. Wilh. Westenholz.** 4) **Om Folkemængden i Bondestanden** ved samme Forfatter. 5) **Om Folkemængden i Bondestanden ved N. C. Clausen,** Det er vist, hvad Udgiveren i sær har sagt om de tvende politiske Afhandlinger om Folkemæng-

mængden, at de kan være nyttige for Folk af alle Stænder, som ved deres Embeder eller ved deres Ophold og Boelig paa Landet kan have Leylighed til at henvende deres Agtsomhed paa Bondestandens Mangler, og ved deres Underviisning, godt Exempel, venlig Omgang og Velgiørenhed, at forbedre deres Tænkemaade og forøge deres Lyksalighed. I øvrigt har Udgiveren meddeelt en kort Efterretning om de mærkeligste Bevægelser, som man har giort i Dannemark til Landvæsenets Forbedring, og begynder dermed fra Kong Christian den Fierdes Regiering.

Gotha. *Luciani Opuscula selecta.* Edidit *David. Christoph. Seybold.* Prof. Jen. 1773. 192 S. 8v. Denne Samling indbefatter 12 af Gudernes Dialoger og otte af de Dødes Samtaler, og de Dialoger Χαρων, Επισκοπουντες, Βιων πρασις, Αλιευς ἡ αναβιωντες. Stykkernes Valg er ret Godt. Ventelig vil man og ikke tage det ilde op, at Accenterne ere udeladte, da Udgiveren er ikke den første, der har taget sig denne Frihed til. Han har og giort vel i, at han har udelukt Oversættelsen. Men et forklarende og med behørig Valg og Bedømmelse udarbeidet Index har man ugierne savnet, og fundet den Undskyldning utilstrækkelig nisi moles libelli nundinæqve urgentes eum excluſiſſent. Rum kunde han have sparet, om han havde udstrøget mange Noter, hvilke man ikke kan see det af, hvorfor de staaer der, og maae spørge cui Bono? Man ønsker og, at man herudi vilde tage en Heyne eller Reiske til Mønster. Til denne Anmærknings Retfærdiggiørelse har man vildet anføre nogle Exempler. S. 3 N. 1. Feſtivus admodum eſt hic Dialogus. S. 5. N. 1. Sane qvam feliciſſime exprimit hic Dialogus mores pueri Ganymedis. S. 6. N. 7. ah qvam placet ruſtica hæc ſimplicitas. S. 7. N. 9. da Jupiter siger, Amor skulde være Ganymedis Lege-Cammerat: Ludi Socium promittere poterat & ſeiptum, ſi vera vidit Wielandius ille Deorum Amor & Dearum, og derpaa tre Vers af Wielands komiske Fortællinger. S. 10 tre, S. 11. tre S. 12 to Vers af Samme. S. 26 N. 4. Comice ſatis de ſua in Amoribus infelicitate conqueritur. S. 78 tolv Vers af den nye Amadis o. s. v. Saadane Exclamationer, der alene viiser,

at Udgiveren føler, hvad enhver Læser af Smag og Skulde føle, er endnu ikke tilstrækkelig nok til at kiende ingenium Scriptoris, og det var bedre at forbeholde sig dem til den mundtlige Forklaring. Anførelsen af tydske Digtere, især naar heele Steder af dem, som her er skeet, in extenso bliver aftrykte, kan man ey anse for andet end en unødvendig Forødelse af Papier, hvilken man ved Haand-Udgaver allermindst skulde tillade sig, da Prisens Forhøyelse derved er lige stridig med Hensigten. Ey engang kan man bifalde Anførelsen af græske Parallel-Steder, naar de ikke giøre noget til Forklaringen. Men naar skulde man blive færdig, dersom man immer vilde lade de gamle Skribenteres Efterlignelser ved de nvere trykke under Texten. Man give os kun en kritisk forbedret Text, man forklare de forekommende Vanskeligheder kort og grundig; vil man sige noget om Autors Skionhed, saa være det Philosophie og ikke blot Exclamation; eller ved Poeter vise man kortelig, hvorledes Digteren blot som Prosaist skulde have udtrykt sig, paa det man ved Sammenligning Selv kan udbringe Tankernes Forskionnelse. Alt dette vilde man ikke have sagt, hvis man ikke satte stor Pris paa Hr. Seybolds Bemøyelser og hans roesværdige Bekiendtskab med de Gamle, og derfor desto mere ønskede, at han, om han skulde maaskee foretage sig flere Udgaver, immer mere vilde nærme sig til den brugbare Commentations-Maade. Trykningens udvortes Indretning giør Forlæggeren Ære.

Leipzig. Geschichte des berühmten Predigers Bruders Gerundio vom Campazas, sonst Gerundio Zotes. In zwey Bänden. Aus dem Englischen 1773. st. 8v. Forfatteren af denne Bog er Pater Joseph Franz Isla, en Spansk Jesuit. Den blev undertrykt, omendskiøndt den var bleven samtykt af Inqvisitionen, og udgiven i England ved en Ven af Forfatteren, formodentlig Hr. Baretti, til hvilken han meddeelte den trykte første Deel og det til den anden færdige Haandskrift. Forfatterens Øyemærke var, at straffe den afskyelige Misbrug, som man i hans Fæderneland giorde af Prædikestoelen, med Cervantes Pidsk i Haanden at forfølge den Rotte af usle Prædikantere, og at aabne Nationens Øyne over deres Markskrigerie. En saa roesværdig Absigt, forbunden med de til dens Udførelse fornødne Egen-

Egenſkaber, Lærdom, Vittighed, Kundſkab om de optrædende Perſoners Forbindelſer og deres Handlingers Drivefiære, maatte have den Virkning, ſom Sandheden altid har, naar den bliver ſagt med Overbeviisning; den blev af de derved uintreſſerede Læſere optagen med Fornøyelſe, men forfulgt af dem, ſom den traf, til de gode Patrioters ſtørſte Misfornøyelſe, der endnu immer troe, at en Daare kan omvendes ved Alvor eller Spot, og at det er aldeles ikke nødvendigt, førſt at lade den hele Generation af Daarer, der allerede har bildet ſig, uddøe, førend et Skrift kan viiſe ſin Nytte, ſom beſtrider Fordomme og Slendrian. — For os kan Skriftet ikke være ſaa vigtigt, ſom for hine ulykkelige Tilhørere, der daglig maae høre de foragtelige Originaler til de her giorte Tegninger ſkrige og ſee dem agere. Dog vil eyalene de, ſom ſøge Forlyſtelſe, læſe det med Fornøyelſe, men og de, ſom pleye at maale en Skribents Genie, kan vente nogen Fyldeſtgiørelſe, og forſkiællige Forſkrifter turde vel og være nyttige for Lærere i Almindelighed. Virkelig ſkal i denne Roman den gode Tone bedre være forſvaret, end i de fleſte Engelſke. Overſættelſen er og troe og flydende, og reen indtil nogle ey almindelig brugelige Conſtructioner, ſaaſom: Ich verſichere Ihnen i Stedet for Ich verſichere Sie, og, er lehrte mir die Kunſt i Sted for, er lehrte Mich.

Leipzig. Regles & Principes de l'Art de la Guerre des meilleurs Auteurs, qvi ont ecrit ſur cette Science, recueillies par *G. R. Faſch*, Colonel des Jngenieurs au Service de Saxe & Chevalier de l'Ordres militaire de St. Henri *Tome troiſieme, contenant l'Attaque des Places.* 1773. 2 Alph. 1½ Ark ſt. 8v. med 7 Kobbertavler. Dette Værk er tillige udkommen paa Tydſk. Man har, iſær dette Aarhundrede, bragt Krigskunſten efterhaanden til en meget ſtor Fuldkommenhed, men de derudi giorte Opfindelſer og Forbedringer findes adſpredte i mange Skrifter, hvilke tilhobe kun Faa kan anſkaffe ſig. Paa det nu Elſkere af denne ſaa vigtige Videnſkab kunde have noget Fuldſtændigt derover, ſaa har den i Krigskunſten ugemeen erfarne og øvede Churſachſiſke Jngenieur-Oberſt, Hr. Faſch, allerede for en Tid ſiden fattet det roesværdige Forſæt, af ſlere af det Slags Skrifter at ſamle alt hvad ſom iſær for en Elſker af Krigs-

kun-

kunsten er nyttigt og fornødent at vide. Allerede de tvende første Deele af dette Værk ere blevne optagne med sit fortiente Biefald. Her leverer nu Forfatteren den tredie Deel, som handler om faste Steders Angreb. Han har i denne, ligesom i de foregaaende samlet Alt med et skiønsomt Valg og bragt det i en bequem Orden. Han erindrer i Fortalen, at han i denne Materies Afhandling kunde vel have rettet sig gandske eliene efter Vauban, saasom Samme i denne Deel af Krigskunsten formedelst sine store Indsigter og lange Erfaring har udrettet saa meget, saa at de, som efter ham have skrevet noget derover, har kun kundet føye meget lidet til de af ham givne Regler. Men han har dog fundet for bedre og saa herved at raadføre sig med flere Skribentere, og føre sig deres Forslag til Nytte: 1) fordi de Regler, som undertiden hos Vauban synes dunkle, ere af en anden ofte meer oplyste, og bedre udsatte fra hinanden: 2) fordi man ikke sielden, endogsaa i en efter Anseelse sær middelmaadig Bog finder visse nyttige Forskrifter, hvilke man forgiæves søger hos andre Indsigtsfulde Skribentere. Fornemmelig har Forfatteren ved denne Deel betient sig af Hr. le Blonds Traite de l'Attaque, hvilket Skrift, omendskiøndt det for den største Deel er uddraget af Vauban, dog alligevel formedelst sin bedre Orden, og formedelst sin kortere og meer sammentrokne Skrivemaade har et vis Fortrin for Vaubans Værk. Man finder ved Enden af Fortalen en Fortegnelse paa 26 Skrifter, hvoraf, foruden 5 Tydske, alle de andre ere Franzøsiske, af hvilke Forfatteren har laant hvad man læser i denne Deel. Paa det man nu og ved ethvert Stykke især kan vide, hvem man egentlig har at takke derfor, saa er immer ved enhver Paragraph Kilden anført, hvoraf det, som derudi foredrages, er taget. Alt hvad man ved faste Steders Angreb har at bemærke, er her bragt under tvende Hoved-Afdeelinger. I den Første bliver handlet i fire Kapitler om de forskiællige Arter af et uformeligt Angreb, og i den anden i 52 Kapitler om de forskiællige Arter af et formeligt Angreb. Skriftets udvortes Anseelse stemmer overeens med dets indvortes Værd og giør Forlæggeren Ære.

Berlin. Nachricht von einigen zu Schöneiche angestellten Versuchen die zurückgebliebenen Stubben

der

der Riehnbäume durch Maſchinen auszurotten, herausgegeben von Johann Eſaias Silberſchlag. Kön. Preuß. Ober-Conſiſtorial- und Oberbaurath, Mitglied der Königl. Academie zu Berlin, wie auch der Höllandiſchen Geſellſchaft zu Harlem. 1773. 2½ A. med Kobbertavle i 4to. De efter afhugne Træer tilbage blevne Stubber, ere Jorden, hvori de befinde ſig, paa mange Maader til Hinder og Skade. Gode Landhusholdere pleye derfor at anvende alle Midler for at udrydde og ſkaffe dem bort. Den ſædvanligſte Maade, ſom man herved betiener ſig af, er, at man omgraver Stubberne, afhugger Side-Roderne, og trækker Reſten op af Jorden. Men ſaaſom dette Arbeyde er forbunden med mange Beſværligheder og Omkoſtninger, ſaa have nogle paa forſkiællige Steder bragt viſſe Maſchiner i Forſlag, ved hvilke denne Stubbernes Ophævning kunde lade ſig iværkſætte paa en lættere og mindre bekoſtelig Maade. Paa det man kunde vide, hvad en hertil indrettet Maſchine formaaede i den Henſeende at udrette, ſaa ere ved den Kongelige Directør for det Aſiatiſke Compagnie Hr. Bankvier Schützens Foranſtaltning paa hans Landgods Schöneich til den Ende blevne anſtillede adſkillige Forſøg, under Hr. Oberconſiſtorialraad Silberſchlags Opſigt. Man betiente ſig dertil af en Maſchine, ſom allerede er bleven beſkreven i de Cloſterbergiſke Forſøg, og hvis Indretning og her bliver anviiſt efter det tilſøyede Kobberſtik. I Begyndelſen bleve nogle Stubber ſaavidt opgravne, at de øverſte Stamrødder kunde afhugges, da man derpaa formedelſt denne Maſchine i en kort Tid rykkede et temmeligt Antal af Samme op af Jorden. Nogen Tid derefter geraadede man paa nogle Stubber, ſom længe modſtode Maſchinens Virkning, men maatte dog endelig give efter derfor. Endnu ſamme Dag kom man til en anden Stub, der ikke var meget ſtærkere i Gjennemſnit, end den forrige, men dog alligevel gjorde alle til dens Udryddelſe anvendte Bemøyelſer forgiæves. Ligeſaa lidet kunde man blive færdig med en anden Stub. Man ſeer af diſſe Forſøg ſaa meget, at man ikke ſikkert kun bruge en Træe-Hæver til alle Stubbers Udryddelſe. Hvorfor iſær Stubber af Fyrretræer ſidde ſaa faſt i Jorden, at de modſtaae al derpaa anvendte Magt, bliver her omſtændelig forklaret. Forfatteren giør tilſidſt et Forſøg, hvorledes man kan fælde Træerne baade for

at

at vinde mere Brænde og tillige at bringe Stubberne op af Jorden. Samme fortiener gode Oeconomers nærmere Undersøgning.

Halle. M. Jm. Carl Henrich Börners **Land und Stadtwirthschaft nach ihren ersten Grundsätzen. Erster Theil. Die Landwirthschaft. Erster Band, der Feldbau 1772. 1 Alph. 6 A. zweyter Band. Die Viehzucht 1773. 19 A. st. 8v.** For ikke lang Tid siden har man med Berømmelse anført samme habile Hr. Forfatters Indledning i Cameral-Videnskaberne. Hermed anmælder man nu Begyndelsen til et større Værk af ham. I en almindelig Indledning giver han gode Efterretninger om det oeconomiske Studii Skiæbner, de oeconomiske Sælskaber og Hiælpevidenskaberne. Det Værk om Agerdyrkningen afdeeler han i tvende Stykker, i Markernes Bearbeydning, og Planternes Dyrkning. Han erindrer derved i den besynderlige Indledning, at Forelæsningerne maatte være practiske, paa det Tilhøreren, foruden Modeller til Redskaber og Maschiner ogsaa kunde lære at kiende Værterne. De forskiællige Arter af Marker og deres Navne og Egenskaber blive vel forklarede, og tillige de Maader anviiste, paa hvilke man maae afhiælpe deres Feyl, hvilke man kan see af adskillige Kiendemærker. Efter disse Anmærkninger, som give tilstrækkelig Kundskab om Grunden, kommer han til Gisdningens gode Valg, hvis forskiællige Arter, Egenskaber og Brug han fuldstændig forklarer. Derpaa skrider han til Markernes Bearbeydning, og Sædens Udspredelse og sammes Beskaffenhed. Alle Planter inddeeler han i 16 Classer 1) Kornfrugter: 2) Kiotken-Værter: 3) Krydder-Urter: 4) Fodder-Urter: 5) Læge-Urter: 6) Farveplanter: 7) Garver-Urter: 8) Oliebærende-Urter: 9) Manufactur-Planter: 10) Vin-Avling: 11) Humle-Avling: 12) Planter, som blot opdrages til Fornøyelse, eller Blomster, hvoraf man for Resten ikke giør nogen anden Brug, end at man fornøyer sig ved deres Skiønheder: 13) skadelige Planter: 14) Ukrud: 15) Frugt-Træer: 16) Vilde Træer og Busker. Paa enhver af disse Arter gives en Fortegnelse med en Forklaring over deres Egenskaber. Overalt ere de bedste Skrifter anførte saavel i Almindelighed som især til videre Efterlæsning. Det andet Bind indbefatter

ter Fæ-Avlingen. I Indledningen bliver Dyrene afdeelte i tvende Classer, nemlig i tamme og vilde Dyr, af hvilke den første udgiør egentlig Qvæg-Avlingen i ængere Forstand. Enhver af disse Classer bliver atter afdeelt i visse Ordener, og efter Samme bliver ethvert Dyr taget i behørig Betragtning. Om Fisk-Arterne handler han nøytre, end man pleyer i Compendiis. Man savner ikke her den saa fornødne Anviisning til de nyttigste Bøger og en vel anbragt Læsning. Da begge disse Bind skulle kun være Compendier, saa kunde man næsten anse dem for alt for store og fuldstændige. Dog troer man, at hvert Bind føyelig lader sig forklare i et halvt Aar. Det er altid bedre for Tilhørerne, at Compendier er noget fuldstændigt, end at det skulde see ud som et Skelet. Det tredie Bind skal indbefatte Bergværks-Videnskaben.

Flensburg og Leipzig. Predigten über das Göttlichberuhigende des Christenthums von D. Joh. Adolph Schinmeyer Königl Preussischen Consistorialrath, Prediger der Stiftskirche, und Professor der heiligen Sprachen bey dem Gymnasio in Stettin 1773. Man roser disse Prædikener formedelst Materiernes Valg, deres fattelige Foredrag, grundige Skriftfortolkninger og opbyggelige Anvendelser. De ere 18 i Tallet, og handle 1) Om det Glædelige i den store Tanke: Herren er nær: 2) om de Christnes stærke Forpligtelse til at elske hinanden indbyrdes: 3) om den Omhue vi bør have for vore Brødres ævige Velfærd: 4) om de Helliges herlige og visse Øyemærke: 5) om Jesu høymodige Opofrelse for Menneskenes Bedste: 6) om de Christnes velgrundede Beroeligelse i den nærværende Verdens Trængsler: 7) om den store Livets Undersøgelse i Henseende til sin Daabs Løfte: 8) at det er en sand Viisdom at leve for Evigheden: 9) om Jesu viise Godhed i den Lov, at vi skulle korsfæste vore Begiærligheder: 10) om de Christnes Pligt i Henseende til deres Medmenneskers Svagheder: 11) om det Guddommelige i Jesu Lære af dens herlige Virkninger paa Menneskenes Siæle: 12) om det Guddommelige i Kirkeforbedringen: 13) om en Christens skiønne Hierte imod hans Brødre: 14) om de Helliges Graad over en udbredet Ugudelighed: 15) om Religionens eftertrykkelige Stemme i Tidens hastige Flugt til Evigheden:

16) om de Guddommelige Skrifters Værd: 17) om den høytidelige Foreſtilling: Gud ſkal bringe frem for Lyſet hvad ſom er ſkiult i Mørket. 18) om den dydige Vandel, ſom giver Ære, Sikkerhed og Tilfredsſtillelſe.

Lübeck. Sammlung einiger Predigten welche in Lübeck gehalten worden ſind von D. Johann Andreas Cramer 1773. 718 S. 8v. Nok et Bind til den anſeelige Forraad vi have af Prædikener fra den høylærde og veltalende Forfatter. Man ſkulde tænke at hans Geiſt maatte næſten være udtømmet. Vel fattes det ikke her paa Igientagelſer, til hvis Forſvarelſe Forfatteren endelig har maattet ſige noget i Fortalen, ſkiønt det ſynes, at det lader ſig bedre anvende til Forſvar for de mundtlige Igientagelſer paa Prædikeſtoelen, end i trykte Samlinger af Prædikener. For Reſten erkiender man nærværende Prædikener af lige Characteer og Værd med de forrige, ſkiønt ikke alle lige gode. De ere 25 i Tallet, og handle for den ſtørſte Deel om intereſſante og ikke almindelige Materier, ſkiønt Materien i een eller anden er ikke saa fuldkommen og tilſtrækkelig udtømmet, ſom den kunde og burde være, ſaaſom i den tiende, der handler om den vigtige Omſorg for ſin Salighed. Med de tre Taler om det Gamle Tts. Guddommelighed og Nytte har Rec. ikke fundet ſig fyldeſtgiort, og vil derudi have fundet et Exempel af Underſøgninger, ſom han holder for ubeqvemme til Prædikeſtoelen.

Leipzig. D. Balthaſar Münters Erſte Sammlung geiſtlicher Lieder. Mit Melodien von verſchiedenen Sing-Componiſten. 1773. De Componiſter, ſom have Deel herudi, ere Capelmeſter Bach i Hamburg, Concertmeſter Bach i Bückeburg, Capeldirector Benda i Gotha, Hofraad Hertel i Schwerin, Muſikdirector Hiller i Leipzig, Capelmeſter Knutzen i Lybeck, Muſikdirector Rolle i Magdeburg, Capelmeſter Scheibe i Kiøbenhavn, Capelmeſter Wolf i Weimar. Diſſe Navne ere den bedſte Anprisning for Værket. Melodierne ere overalt ſkiønne og nogle der iblandt fortræffelige. Næſten den halve Deel beſtaaer i Choralen, af hvilke man dog gierne havde ſeet et mindre Tal, ſaaſom Samlingen dog fornemmelig ſynes at være beſtemt til privat Opbyggelſe.

No. 9.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 2den Martii 1775.

Kiøbenhavn. Norsk medicinsk og oeconomisk Flora. Indeholdende adskillige Planter, som fornemmelig ere samlede i Tronhiems Stift, hvilke systematisk anføres efter Hr. Archiater og Ridder Linnæi Methode, samt oplyses med fornødne Beskrivelser, og Anmærkninger udi Lægekunsten, Landhuusholdningen, Farverier m. m. Udgiven til almindelig Nytte af Henrich Tonning, Doctor Medicinæ og Medlem i det Kongel. Norske Vidensk. Sælskab. Første Deel. 1773. 185 S. i 4to, med L. M. Svares Skrifter. Forunden den vidt udbredte Nytte, som Plantelærens Kundskab har i mange Henseender, viser den sin største og vigtigste i Lægekunsten, Landhuusholdningen, og Farvekunsten. Det er noksom bekiendt, at Planteriget giver baade de fleste og kraftigste Lægedomme. Ingen kan med Fordeel dyrke sin Ager og Eng, uden han kiender noget til Væxterne, og veed, hvilke af dem der bedst voxe i enhver Jord. En Landhusholder bør heller ikke være uvidende om, hvor længe de almindelige og meest brugelige Planter kan voxe og vare, førend de døer ud, og hvad for Væxter og Frugter der i Nods Tilfælde kan tiene til Føde paa adskillige Maader. Det er denne dobbelte Nytte, saa vel som og den i Farvekunsten, Forfatteren fornemmelig har haft for Øyne i dette Skrift, som han har uddraget af de bedste Skribentere, og

af adskillige sine egne Undersøgninger og Erfaringer paa sine Reyser i Norge og Sverrig, hvilke han har giort, saa vel paa Høykongelig, som paa egen Bekostning. Alle de Urter, som findes paa Apothekerne og af Lægerne blive forordnede til Lægedom, har han betegnet med en Stierne. Nærværende første Deel indbefatter 15 Classer. **Linnæus, Gunnerus, Strøm, Oeder, Simon Pauli**, findes overalt anførte, og ved Planterne angives allevegne deres Dansk og Norske Navne og synonymiske Benævnelser.

Kiøbenhavn. Lovtale over **Smaaherrerne**, holden i **Puddergudens Tempel paa Clorindes Fødsels-Dag** af *Christophorus Calpurnius*, Doct. Art. Philosoph. Societatum, Scientiarum atqve Artium nobilissimarum L***sis, O***sis, T***sis &c. &c. &c., Membrum Honorarium extraordinarium atqve ordinarium, nec non Societatis Dominiculorum Secretarius. 1774. 64 S. i 8vo, med **M. Hallagers** Skrifter. Med et underdanigst Tilskrift til Smaaherrerne, og Fortale til de alvorlige Læsere. — Vore Læsere mærke nok selv, at alt dette er kun Spøg. Men alt Spøg er ikke at foragte. Skriftet er forfattet i en ganske vittig satirisk Luune, og indbefatter nogle faa moralske satiriske ret levende Beskrivelser paa forskiællige Characterer af Stads-Junkere: meest udførlig er den over Junker J* S. 21-34. Lovtaleren har endog paataget sig, at forsvare sin Stads-Junker imod Folkes ubillige Bebreydelser af en og anden Feyl. For Ex. S. 34: „Endelig beskyl„der man deres Velbaarnhed for en umaadelig Ødselhed, „og man tager sig endog i visse Sælskaber den Frihed at ud„tegne, hvor længe deres Midler kan holde ud; men da det „efter de bedste nyere Statsvises Regler er fuldkommen af„giort, at Ødselhed og Overdaadighed er et af de kraftigste „Midler til Statens Lyksalighed, at de udbrede Lyst og Virk„somhed til Kunster og Videnskaber, befordre Folkemængden, „bringe Penge i Omløb og ved nogle faa enkelte Familiers „Fald forfremme det Almindeliges Vel, saa seer man, at „det; som man meest lægger deres Velbaarenhed til Last, „just tiener til at forhøye deres Anseelse, og sætte deres sto„re Fortienester, endog for Staten og det Almindelige, i „deres rette Glands.“ Nok et Exempel af en anden Stads-

Herre

Herre og hans Ægteskab. „Da de fleste unge Herrer glæde „ sig ved deres Friheds-Stand og ikke gierne før deres fyrre„ tyvende Aar seer sig bundne til en Gemahlinde, saa har „ denne fortræffelige unge Herre allerede i sit 16de Aar givet „ store Prøver paa sin Behiertighed og udfundet et lykkeligt „ Middel til at være lykkelig, endog i Ægtestandens ellers „ saa centnertunge Lænker. Han giftede sig, som sagt er, „ i hans 16de Aar med en Frøken af Stand paa 14 Aar, „ som besad store Midler og en stor Skiønhed; som hun end„ nu stedse i de to Aar, de have været forenede, har paa „ det fuldkomneste vedligeholdt ved hendes Sinds uforandre„ de Munterhed og en liden Portion af det alleryndigste „ Sminke-Flor. Fra den Dag af, da de svor hinanden en „ ævigvarende Kiærlighed, indrettede de deres Huusholdning „ saa viselig, at hver skulde boe for sig selv, dog under et „ Tag, hver have sine Tienere og Opvartere, sit Kiøkken, „ sin Stald, sin Penge-Casse for sig selv. Ingen af dem „ skulde bekymre sig om den andens Handlinger. Ingen Tid „ skulde de være forbundne, at see hverandre, uden naar de „ kunde træffe hverandre i offentlige Sælskaber, eller nogen „ af dem kunde faae Lyst til at indbyde den anden til Aftens„ Maaltid eller et Bal, ligesom andre Fremmede. Dog ud„ valgte de sig begge een Huushofmester — en ferm vittig „ Karl, der forstod at rette sig paa det allernøyeste efter deres „ Sind, aldrig at sige dem imod, og aldrig at falde dem „ besværlige med Indtægts- og Udgifts-Beregninger — som „ skulde føre en uindskrænket Forvaltning over deres Godser, „ og udbetale Penge til enhver af dem, saasnart Herren eller „ Fruen befaler. Disse vise Huusholdnings Regler have de „ siden paa det allernøyeste iagttaget. Den Velbaarne Herre „ holder Maitresser i Huset, og besøger hvem han finder for „ godt uden Huset, uden at hans Frue bekymrer sig i mindste „ Maade derom. Den Velbaarne Frue tager imod alle un„ ge Herrer og Cavalerer, uden at Herren giør derom mind„ ste Efterspørsel, og saaledes have de levet i den sødeste og „ fuldkomneste Foreening i disse to Aar. Fruen har imidler„ tid skiænket hans Velbaarenhed en Arving, og ved denne „ Leylighed var det den anden Gang Hans Velbaarenhed var „ i hendes Værelser siden deres Formæhling. Disse for deres „ fælles Kiærligheds Pant og deres Dyders Arving saa om-

„ hyggelige Forældre, have beſtemt en anden Deel af Huſet, „ ſom ligger affides fra begges Værelſer, til den unge Jun„ kers Opdragelſes-Sted, under en Ammes og tvende Kam„ merpigers Opvartning, og ſiden under en lærd Hofmeſters „ Opſyn, indtil det behager hans Hr. Fader eller Frue Moder „ at tage ham i deres Sælſkab, for at underviſe denne Fami„ liens tilkommende Zier i de for enhver Statsmand ſaa u„ undværlige Airs og Maneerer, ſom han allerſnareſt kan „ fatte af ſaa ſtore Mønſtre. O lykſalige! tre Gange lykſa„ lige Ægtepar!!! hvor hverken Jalouſie eller Herſkeſyge „ eller Uſamdrægtighed nogen Tid ſkal være i Stand til at „ udgyde deres Forgift, ſaa længe de blive ved at følge ſaa „ viſelig udtænkte Forholds Regler. Hvilket Mønſter for den „ vittige Verden paa en fiin Levemaade! Maatte de kun al„ tid ſmage hvor lykſalige de ere!" Finder dette lille Skrift Biefald, da har Forfatteren lovet i Fortalen at udgive vidtløftige ſtore Folianter og Qvarter af flere Bind om høyſtvigtige Materier, for Ex. Diſſertatio de Ente & Non-Ente i 4re maadelige Qvart-Bind, hvoraf den ſidſte Deel de Non-Ente ſkal blive meeſt fuldſtændig, da han, ſom alle andre Lærde helſt ſkriver om Intet. —— An nix alba aut nigra ſit? Denne lærde Afhandling, ſom har koſtet mig temmelig Umage, ſkal egentlig være ſkreven mod en vis Franſk Erke-Kiæters urimelige Meening, at Sneen er ſort. Denne Sag havde egentlig ikke nogen Underſøgning fornøden, da enhvers Senſus communis tydelig nok oplyſer ham om, at Sneen er hvid; men da vi Lærde ofte finde Vanſkeligheder, hvor ingen er, ſaa har jeg i denne korte Afhandling, ſom kommer til at beſtaae af 8te Deele ſtor Octav, ſøgt med alle muelige Grunde at beviſe, at Sneen er hvid. Bogen bliver ogſaa overſat paa Franſk og trykkes i Duodez, for at tiene ſom en bequem Lommebog til Tidsfordriv for de unge Herrer og Damer paa Landet, o. ſ. v. Priſen paa diſſe mange Volumina ſkal, efter Forfatterens Løfte, blive 6 Skilling for Arket, hvilket, ſiger han, ikke kan ſiges at være for meget, da man i den gyldne Skrive-Friheds Alder fortiente mere paa Otteſkillings Bøger, end jeg venter at fortiene paa alle mine lærde Arbeyder, der dog have koſtet mig ſaa ſtor Møye og ſaa megen Olie i min Lampe. Skriftet beſluttes med **Nattergalen**, et lidet **proſaiſk Digt til Frøken Clorinde paa hendes Fød-**

ſels

sels Dag. Det udgior kun en heel Side og synes tilsøye for at ikke det sidste Blad skulde staae for meget blank.

Wiborg. Korte Betragtninger over Fredsommeligheds Dyd og Nytte for det ganske menneskelige Riøn, og om Krigens ødelæggende Følger, opvakte ved Erindringen af den for Danmark saa lykkelige Dag den 16de Novbr. 1773. 30 S. i 8vo, med Mangors Skrifter. 1774. Man kan anse denne liden Afhandling som en moralsk Prædiken over Fredens gode og Krigens onde Følger, forfattet som en Opmuntrings-Tale saavel til at elske Fred, som at skye Krig. Egentlig har Forfatteren viist, at en from og retskaffen Fyrste, saa vidt mueligt, bør skye Krigen: 1) fordi det er Guld, alle Kongers Konge meest behageligt, 2) fordi det er for en Konge gavnligst, sikkerst og berømmeligst, 3) fordi det som en Pligt paaligger ham i Henseende til hans Folk. Grundene ere tagne af Fornuften og Skriften. Talen er simpel og opbyggelig, og indskrænket til sin Materie. Det skulde være kun en saare ringe eller slet ingen Bebreydelse, om man vilde sige det, man med Sandhed kunde, at den indbefatter kun almindelige og bekiendte, skiøndt gode og sunde Tanker.

Berlin og Leipzig. Christian Ludvig Krausens, Kunst und Lustgärtners, wie auch Mitgliedes der Gesellschaft der schönen Wissenschaften zu Budißin, Funfzigjährig Erfahrungsmäßiger Unterricht von der Gärtnerey. 1773. 2 Alph. 3. A. st. 8v. Man har vel ingen Mangel paa Havebøger og Anviisninger til Havedyrkningen, men de fleste have den væsentlige Mangel, at de er kun sammenskrabte af udenlandske, saasom Engelske, Franzosiske og Hollandske Skrifter. Retter man sig efter dem i Udøvelsen, saa vil man snardt blive vaer til sin Skade, at den deri beskrevne Cultur passer sig ikke for ethvert Clima. I de fleste, som endog ere forfattede af tydske Gartnere, sattes dog paa rigtige Grundsatzer og Erfaringer, som dog her udgiøre det Væsentlige. Der viise sig mange Ting i Gartneriet, hvortil man endnu ikke kan angive nogen Aarsag, ihvor høyt endogsaa Naturkundskabens Studium er stegen. Det er derfor man med desto mere Fornøyelse anmælder dette

Værk, hvis Forfatter, som lever til Berlin, har en 50 Aars Erfaring for sig, og har tillige nokſom beviist, at det ikke har mangler ham paa Theorie. Det første Afſnit handler om de almindelige Regler i en stor Haves Anlegning, om Træe-Haver, og adſkillige Slags Frugt-Træers Cultur, om Lyſt-Buskatser, Fasan-Remiſer, Engelske Lyſt-Buskatser, og Betydningen af de i Kunſtgartneriet forekommende Ord. Denne sidste Fortegnelse er meget nyttig for dem, der ikke forſtaae det Franske og Latinske Sprog og dog ere Elſkere af Haver. I det andet Afſnit bliver nu handlet nøyere om alt hvad der er at tage i Agt ved alle Slags Frugt-Træers Opelskning og Vedligeholdelse. Det tredie Afſnit handler om Vætrens kunſtige Befordring, eller om Vætternes Drivning, nemlig ved Miſtbænker, Glas- og Drive-Huuſe o. ſ. v. Herved forekommer en Bemærkning om en særdeles liden Æderkoppe, som skal være høſtſkadelig for de drevne Vætter. Det fierde Afſnit viiſer, hvad der i en Lyſt- og Kiøkken-Have maae besørges, saaes o. ſ. v. hver Maaned. Det femte Afſnit handler om hvad der er at varte ved Orangeriet. Herved forekomme mange Bemærkninger, som mangen Kunſtgartner feyler imod. Det siette Afſnit handler om nogle fremmede Vætters Vartning og Rogtning, og indbefatter mange nyttige Regler og Bemærkninger. I det syvende Afſnit er Forfatteren beskæftet med Buſker og Zwiebel-Vætter; og giver tillige en kort Efterretning om Sammes Gestalt, Skiønhed og Egenſkaber. Det 8de og 9de Afſnitter indbefatte forſkiællige vigtige enkelte Materier, saaſom om god Have-Sæds Opdragelſe, om Udſaaningen, om saa kaldte Kunſt-Stykker, som han med Ret ikke giør noget af, om Planternes Uddunſtninger, om Naturens-Spil i Planteriget, om Anlægning af forſkiællige Slags Hækker og Indhægninger o. ſ. v. Det 10de Afſnit indbefatter en Fortegnelſe paa nogle udenlandske Træer og Buſker, som her holder ud i frie Luft, handler vidre om Vætter som bruges til at beklæde Lyſthuuſe, Hytter og Buegange, og fremdeles lærer, hvorledes Farve-Urter og de i Officinerne nyttige Urter optrækkes. I det 11te Afſnit bliver handlet om de fornemmeſte Græs og Kløver-Arter. Det 12te Afſnit indbefatter atter en Mængde enkelte Undersøgninger f. Ex. om Træe-Sæd, om at føre Sandmarker i Brug, om Hamp, Hvede

af

af Hundredfold Frugt, tyrkiſk Hvede o. ſ. v. om Honung-Dug, Meel-Dug, om en beſynderlig Tilfælde, da Uddunſtningen af Havfinkelen har haft meget ſkadeligt Følger, om Pindſvinsknoppen, Gift-Træet. Det 13de Afſnit leverer en Fortegnelſe paa de inden og udenlandſke Vexter, og Frøe til Træer og Buſker, ſom ſælges hos Forfatteren. Af de første ere 1225, af de Sidſte 115 Sorter. Man har ey kundet andet end anprise denne Bog formedelſt ſin Fuldſtændighed, Tydelighed, og Forfatterens mange nyere Indſigter, til alle Elſkere af Gartneriet og Landhuusholdningen.

Hamburg og Frankfurt am Mayn. Aufrage an das deutſche Publicum, die Handels Bilantz zwiſchen Deutſchland und England betreffend 1773. 3. A. 8v. Den ubenævnte Forfatter har i dette Skrift ſøgt at beſtride hvad Hr. **Büſching** i ſin Jordbeſkrivelſe har ſkreven om Handels-Bilanzen imellem Engeland og Tydſkland, nemlig, den Satz, **at Engeland i denne Handel ſætter meget til i bare Penge**, og paa et andet Sted, **at Engeland taber i Handelen med Tyſkland Aarlig 500000 P. St.** Forfatteren beſkylder Hr. B. for han ikke havde angivet Kilderne til denne ſin Efterretning, ſom han kalder apocryphiſk og erklærer for urigtig, ſaa han endog leer derover, at endog nyere Engelſke Skribentere har kundet bifalde den og grunder ſig paa den Angivelſe, ſom en ubenævnt Forfatter af Preſent State ofthe nation har giort, efter hvilken Tydſkland fra 1762 til 66, det eene Aar beregnet i det andet, aarlig ſkal have tabt 1, 464625 P. St. eller 8, 787750 Rdl. Overalt ſkal dette Skrift ikke være ſkreven i den mandelige og alvorlige Tone, ſom Materien udfordrede, men meget mere i en modtvillig og ſkiærsagtig Tone, hvorved det har bekommet en virkelig uſikket Geſtalt. Hr. B. har i en udførlig Recenſion forſvaret ſig derimod, nævner iblandt ſine Kilder, den iſær, hvorfra han har taget ſin Efterretning, og anfører mange flere anſeelige Skribentere ſom tillige med ham paaſtaae, at Engeland endnu taber noget anſeeligt i Handelen med Tyſkland. I den modſatte Paaſtand og Angivelſe, at Tyſkland tvertimod aarlig taber $8\frac{3}{4}$ Millioner, beraaber han ſig paa Toldbøggerne, om hvilke han dog ſelv tilſtaaer, at de i denne Materie ikke ere paalidelige, og om

hvilke andre Engelske Skribentere ogsaa har anmærket det Samme, at de nemlig vare utilstrækkelige til at bestemme Balanzen af Engelans Handel. Alle fornuftige Mænd, som har skrevet om denne Materie, tilstaae, at denne Balantz er meget vanskelig at bestemme. Hr. B. anmærker endnu dette herved, at om endog Engeland i sin Handel med Tydskland taber meget i rede Penge, saa erstatter det dog dette sit Tab nogenlunde derved, at det for den største igien fører de tydske Vahre til Afrika og Amerika. Forfatteren overdriver Alting i sin Ubetænksomhed. Han skriver: **Niedersachsen sey unter dem Handelsjoche der Engeländer eine Wüsteney, wie die Moldan unter dem Statsjoch der Türken,** Og da han antager, at den Tribut, som Tydskland efter hans Meening betaler til Engeland, mestendeels gaaer igiennem Hamburg, saa udraaber han imod denne Stad: **Wie fett ist diese Stadt seit hundert Jahren worden, und wie mager ihre Nachbaren in Osten und Süden! Weit um sich herum hat sie Armuth, Einöde und Entvölkerung verbreitet. Die Epoche ihrer Grösse, ist die Epoche des Verfalls von Niedersachsen. Hamburg ist für Deutschland ein sehr schädlicher Ort. Seine Einwohner machen sich auf Deutschlands Kosten einen guten Tag. Ist es billig daß in Hamburg tausend Familien in Ueberfluß schlemmen, und darüber das übrige Deutschland eine völle Million Bürger weniger habe?** Han taler og om **Englisch-Hamburgische Künste, einen großen Theil von Deutschland auszusaugen.** Det er ikke alene Hr. D. Büsching, der i sine **Wöcheutliche Nachrichten** 39 St. 1773. har paataget sig Hamburgs Forsvar imod Forfatteren, men han har og bekommet en skarpsindig Modstander i Hr. Prof. Büsch, hvis Besvarelse vi herefter ville anføre.

Hamburg. Beantwortung der Aufrage an das deutsche Publikum, die Handels Bilanz zwischen England betreffend von J. G. Büsch. P. P. 1773. 2 A. 4 Dette Skrift giver Handelen imellem Tydskland og Engeland, vel ikke nogen tilstrækkelig, men dog langt større Oplysning, end den hidindtil har havt. Han erindrer, at denne Handels-Beskaffenhed ikke kan udfindes ved det Hamburgiske Told-Register og nøye Bestemmelse af de derfra forsendte Vahre,

Vahre, men at man alene maa lade det beroe ved Facta og deraf uddragne Følger. Han besvarer endelig den ubenævnte og forbemældte Forfatters 6 sidste og følgende Spørsmaale: 1) om Tydskland aarlig maae betale ud til Engeland over 7 Millioner Daler? 2) Om Aarsagen til den skadelige Underbalanze, som Tydskland skulde staae udi med Engeland, er denne, at man i Tydskland har ingen Manufacturer? 3) Om man ikke kunde gjøre det Meeste selv, som man kiøber af fremmede? 4) Skeer Oversvømmelsen med Engelske Manufacturer ikke meest fra Hamburg af? 5) Er det billigt at tusende Familier i Hamburg skal svømme i Overflsdighed, og det øvrige Tydskland derover have en fuldkommen Million Borgere mindre? 6) Kan de Maaleregler, efter hvilke England og Sverrig lykkelig har befriet sig fra Handselstædernes Aag, ikke ogsaa anvendes i Tydskland.

Leipzig. Der Geistliche Don Quixote, oder Gottfried Wildgoosens im Sommer angestellte Wanderschaft. Ein komischer Roman. Aus dem Englischen. Erster Theil 414 S. 2 Th. 405 S. 3 Th. 306 S. 8v. 1773. Man har siden Cervantes og Fieldings Tider læst saa mange Romaner i deres Smag, at man endelig bliver kied af deres Efterabelser, hvis ikke de blive forhøyede ved nye Træk og Vendinger og en egen Lune. I det mindste begynder man at væmmes ved en Pausas Rebhuus og Pedrillos, ey alene fordi man allerede saa ofte har seet dem, men endog fordi den Kreds, som saadane Menneskers Levnet beskriver i Verden, er for liden, eenformig og ubetydelig, for at fortiene den moraliserende og undervisende Romanskrivers vidtløftige Opmærksomhed. Om man i Almindelighed ikke kan laste den Digters Smag, der gierne og meest vidtløftig maler de nedrigste Optrin i det gemeene Liv (ligesom Hogarth helst skildrede den hæslige Natur) og om hans Fortieneste er stor, naar han skildrer Ting, som formedelst deres stærke Træk ere saa let at træffe, vil man her ikke afgiøre; men Fielding læser man saa ingen Sted hellere, end naar han taler om den fiinfølende Sophie Wester og om den vel opdragne Amalia. Naar man fraregner, hvad Forfatteren af denne Roman har tilfælles med sine Forgiængere, eller har laant af dem, saa giver Bogen en for Resten

ikke ubehagelig og for en Deel lærerig Læsning. Thi om den ellers virkelig skulde naae den Nytte, den sigter til, ved Satiren at omvende en Sværmer, eller og denne snarere skal hesbredes ved Lægens Hiælp, ved smaa tilfældige Omstændigheder eller ved Tidens Længde, der er noget man kalder endnu i Tvil. Med Methodisterne, af hvilke een er Helten i denne Historie, Pietisterne, Hernhuterne og andre geistlige Sværmere, er det i det mindste efter Recensentens Meening saa beskaffent, at ikke Grunde eller Satire overbevise dem, men alene Tiden formaaer at forbedre dem, hvilken gierne forvandler ethvert Sværmerie, naar der bliver spændt for høyt, til Koldsindighed. Men den Nytte kan det Slags Skrifter tilvisse have, at den Unge, som har Anlæg til at blive en Daare, uformærkt derved afledes fra denne Art af Sværmerie og bringes til en anden, der til Lykke kan være mindre skadelig og anstikkende end hiin. Nærværende Bog er i det Gandske vel skreven, og har forskiællige fine Træk, lystige Vendinger, vittige Anmærkninger og vel skildrede Characterer, saa Forfatteren er bleven en Efterligner ey formedelst Geniets Fattigdom, men maaskee af Maglighed alene har ikke vildet være Original. Tilsidst synes han og selv at være bleyne kied deraf, og hans Heltes hastige Sindsforandring, som Læseren ikke saa let skal kunne forklare sig, beviser det. For Resten maae man rose Oversættelsen saavel som Oplagets typographiske Skiønhed.

Hamburg og Leipzig. Hamburgs Annehmlichkeiten von einem Ausländer beschrieben. 1772 2 A. 8v. Om Hr. Justitsraad **Willebrand** havde været en indfødt Hamburgenser, saa kunde han ey have været meer indtaget for denne Stad, end han har viist sig i dette Skrift, og at han holder Hamburg for et særdeles angenemt Sted, er klart af det, at han der har fæstet sin Boepæl. Han vil have Titelen paa dette sit Skrift forstaaet ikke saa meget om Bygninger og Gader i Staden (skiønt og disse ey overalt ere efter den gamle Mode, ænge og dunkle) som meget mere om Spadsere-Gangene i og uden for Staden, om de skiønne Udsigter, af hvilke han har foranstaltet gode Tegninger og Kabberstikker, om Overflødigheden paa alle Slags Levnets-Midler, og om de omkringliggende Steder og Egne, som

ſom man kan giøre Lyſt-Farter til. Diſſe Angenemheder ſkildrer han med en ugemeen Livagtighed og Sandhed: Ofte er Udtrykket for ſtærk, og det er noget, ſom denne fortræffelige Mands Natur fører med ſig. Reyſende, ſom beſee Hamburg, kan og maae betiene ſig af dette Skrift til deres Underretning; thi de finde den ikke nogenſteds ſaa fuldſtændig om alt hvad de til deres Fornøyelſe har at ſee og vente i denne Stad, ſom i denne Hr. **Willebrands** læſeværdige Beſkrivelſe.

Stuttgart. Grundriß der Erdbeſchreibung als ein Anhang zu J. G. Eſzichs Einleitung in die Welthiſtorie, ausgefertiget von M. Joh. Chriſtian Volz Prof. der Hiſt. am Herzogl. Gymnaſium zu Stuttgart. Zweyte vermehrte und verbeſſerte Ausgabe. 1773. 25. A. ſt. 8v. Eſzich føyede til ſin Indledning til den almindelige Verdens Hiſtorie en kort Efterretning om den gamle Midlere og nyere Geographie, hviken ſkulde indbefatte ſaameget, ſom en Begynder behøvede for at forſtaae Hiſtorien. Weiſenmajer udvidede denne Efterretning noget lidet, dog udgiorde den endnu kun 89 Sider i den 5te Udgave af Eſzichs Bog af 1746. Siden er den bleven ſkilt fra Hiſtorien, og bleven giort til en Bog for ſig ſelv, hvilken Hr. Prof. Volz første Gang 1765 har udgivet under Titel af en Grundridsning til Jordbeſkrivelſen. Eſzich har nu ikke mere nogen Deel deri, men det er gandſke alene Hr. Volz's eget Arbeyde. Bogen er overalt meget brugbar, og kan endnu fremdeles læt bringes til en ſtørre Fuldkommenhed.

Altona. Da Hr. Doct. J. C. U. (Unzer) havde læſt den for en Deel ufuldkomne Efterretning i de offentlige Blade om Hr. Zells Magnetuerer, ſkrev han til Hr. Doct. Mesmer i Wien, og bad ham at underrette ham noget nøyere om Øyemærket og Brugen af Magneterne, og at tilſende ham forſkiællige der forfærdigede Magneter, for at giøre de Forſøg, han dermed vilde anſtille, deſto fuldſtændigere. Hr. Dr. Mesmer har og haft den Godhed at fyldeſtgiøre hans Begiering, og har forſynet ham med adſkillige kunſtige Magneter, ſom ere beredte til bequemmelig at anlægges paa forſkiællige Legemets Deele. Hr. U. har og fundet Leylighed til at an-

anstille nogle Forsøg dermed, hvilke langt over hans Forventning har haft et med Hr. M. Erfaringer saa overeenstemmende Udfald, at han har holdt det for sin Pligt, at berette andre Læger det, for at opmuntre dem til lige Forsøg, og vil desuden ved Trykken bekiendtgiøre en udførlig Beskrivelse over sine Bemærkninger, naar han faaer bragt dem til Ende. Imidlertid har han meddeelt Hr. Mesmers Beskrivelse, hvor i han (Hr. M.) desuden har tilføyet den Efterretning, at han i Henseende til Magneternes Poler og deres Direction ved Anlæggelsen ey har bemærket nogen Forskiæl, og den Cantel, at man aldrig maa lægge en Magnet paa Hovedet, uden tillige at anbringe een eller flere paa de underste Deele. Da vi formode, at forbemældte Hr. M. Beskrivelse vil interessere vore Læsere, saa meddeele vi den her, som den lyder i Skrivelse til Hr. U. af 5te Januar. 1775.

„ Dero Verlangen und dem Inhalte Dero schätzbaresten Zuschrift ein Genügen zu leisten, ist mir um soviel angenehmer, als ich dadurch einen zweyfachen Endzweck zu erreichen hoffe: erstlich E. meine Ergebenheit zu bezeugen, dann die irrigen Nachrichten, welche in einigen Zeitungsblättern von der Magnetcur zu lesen sind, auf den ächten Grad der Wahrheit zu bringen. Hier ist die Sache: — Schon im Jahre 1766. ließ ich eine kurze Abhandlung von dem Einflusse der Planeten, hauptsächlich aber der Sonne, des Mondes, und der Erde in den thierischen Körper drucken; ich suchte darzuthun, daß, gleich wie diese grosse himmlischen Körper nach den Newtonischen Grundsätze vermöge der Schwere, die sie gegen einander, besonders aber gegen die Sonne haben, nach dem Verhältnissen ihrer Maassen, Entfernung und Stellung gleich so vieler grossen Magneten sich anziehen, in dem Laufe zurück halten, beschleunigen, ja gar aus der Laufbahn reissen, und folglich ihre regelmässige Bewegung stören, daß sie auf gleiche Weise auf den Eroball im Ganzen, und auf alle darauf enthaltene Theile insbesondere wirken. So wie die Sonne und der Mond nach ihren verschiedenen Stellungen gegen einander, gegen die Erde und derselben Abstand die Perioden der Ebbe und Fluth im Meere sowol als in der ganzen Atmosphäre verursachen, eben so, zeigte ich, gehe eine ähnliche Ebbe und Fluth aus den gemeinsamen Ursachen im menschlichen Körper vor; ich fügte bey, daß die anziehende Macht gedachter Sphären

alle

alle einzelne Theile, feste und flüssige unsers Körpers, und derselben Innerstes durchdringe, unmittelbar auf unsere Nerven wirke, folglich in unsern Leibern ein wirklicher Magnetismus vorhanden sey. Diese Eigenschaft des animalischen Körpers, vermöge welcher derselbe auf die universal Atraction empfindlich ist, nannte ich gravitatem oder magnetismum animalem. —— Zur Erläuterung meines Systems führte ich verschiedene Geschichten periodischer Krankheiten an; ich ersuchte die Aerzte diesen magnetismum animalem unter die entfernten Ursachen der Krankheiten und Heilung zu zählen, empfahl ihnen Beobachtungen zu machen, und versprach meiner Seits diesen Gegenstand in meiner Praxis zu erweitern. —— In verflossenem Jahre bekam ich Gelegenheit nach meiner Theorie Entdeckungen zu machen, welche den Arzneyverständigen nicht gleichgültig seyn können, und wovon ich E. hiermit Rechenschaft zu geben keinen Anstand nehme. —— In meinem Hause fiel eine Frauensperson von 28 Jahren, welche von Jugend auf Merkmale eines schwachen Nervengewebes an sich sehen liess, in eine der entsetzlichsten convulsivischen Krankheiten, welche gegen 2 Jahre abwechselnd dauerte. —— Mit einem hysterischen Fieber verbanden sich Zuckungen, anhaltendes Erbrechen, Entzündungen verschiedener Eingeweide, Verhaltung des Urins, wüthende Zahnschmerzen, Ohrenwehe, Schwermuth, Wahnwitz, manchmal Raserey, Starrsucht, Ohnmachten, Blindheit, Athemlosigkeit, Lähmungen, die etliche Tage anhielten, und andere dergleichen gräßliche Zufälle. —— Ich wendete die wirksamsten Mittel an; nur durch die äusserste Sorgfalt, und dass ich sie nie aus meine Augen liess, war ich im Stande, sie zum öftern der augenscheinlichen Todesgefahr zu entreissen, und stelte sie gemeiniglich binnen 3 oder 4 Wochen wieder her. Allein es währete nicht lange, so verfiel sie wieder in den vorigen Zustand. Ich unterliess dabey nie nach meiner obgedachten Theorie Beobachtungen zu machen, und kam so weit damit, dass ich im Stande war, den Anfall der Krankheit, desselben Steigen und Abnehmen vorhinein zu sagen. Ich verfiel endlich auf den Gedanken, in dem Körper der Kranken eine gleichsam künstliche Ebbe und Fluth mit dem Magnete zu erwecken. —— Ich entdeckte mein Vorhaben meinem Freunde dem K. K. Astronom, Herrn Hell; dieser bestärkte mich darin, both seine Hände dazu, indem er

aus

aus dem von ihm schon vor 14 Jahren hier erfundenen magnetischen Stahl einige Stücke von verschiedenen Formen, um solche nach meinen Absichten an verschiedenen Theilen des Leibes bequem anlegen zu können, verfertigen liefs. Als meine Patientin im Monat Julii einen neuen Anfall bekam, band ich ihr zween gebogene Magnete an die Füsse und hieng ihr einen herzförmigen an die Brust. Plötzlich erhob sich ein heisser zerreissender Schmerz von den Füssen an, strömte aufwärts, und endigte sich mit verstärkter Empfindung an dem obern Rande des Darmbeines, wo er sich mit dem zu beyden Seiten von der Brust herabfahrenden gleichschmerzlichen Strahl verband. Von der Brust aus geschah ein gleiches beyderseits nach dem Kopfe, vereinigte sich auf dem Scheitel, hinterliefs durchgehends bey jedem Gelencke ein Brennen gleich einer glühende Kohle. — Der magnetische Strom schien an verschiedenen Orten sich bald zu zerreissen, bald wieder mit Gewalt anzuziehen. Dieses Hin- und Herziehen ward so schmerzlich, dass in den obern Theilen sich bereits Zuckungen erhoben. — Dieser fremde Auftritt erweckte bey der Kranken und den Umstehenden Schrecken! Man drang in mich, den Versuch aufzugeben; allein dieses munterte mich nur mehr auf, ihn fortzusetzen. Ich nöthigte die Kranke die Magnete zu behalten, und legte noch mehrere an den untern Theilen an! Sie bemerkte hierauf, daß der magnetische Strom den Schmerzen, welcher in den obern Theilen zugenommen hatte, mit Gewalt herabriß. — Dieses Hin- und Herreissen dauerte die ganze Nacht, und brachte an der ganzen Seite, welche in einem vorigen Anfall lahm war, einen häufigen Schweiß hervor, auf welchen sich die Schmerzen samt allen Zufällen nach und nach verloren. Sie ward auf alle Magnete unempfindlich, und von diesem Anfall geheilet. Sie litt (vermuthlich weil Sie ungemein schwach und das Uebel schon zu sehr eingewurzelt war,) nach der Hand noch ein Paar Anfälle, welche aber eben so geschwind und auf gleiche Art gehoben wurden. Ich rieth ihr, beständig einige Magnete an sich zu tragen, worauf sie sich gar bald erholet, und sie befindet sich seither ganz gesund. In dieser Krankheit hatte ich Gelegenheit, verschiedene fast unglaubliche Versuche zu machen. Ich fand und bestimte Regeln, in welchen Fällen, an welchen Theilen, in welcher Menge, wie lang, und mit was für Behutsamkeit

die

die Magnete zu gebrauchen ſind. Ich theilte ſolche Herrn Hell, und durch ihn anderen Aerzten mit. —— Aus vielen ſonderbaren Wahrnehmungen, von deren Zuverläſſigkeit die nach den Regeln der Verſuchkunſt in Gegenwart des Herrn Hell und anderer bewährten Männer wiederholten Proben zeugen, will ich nur etliche anführen. —— Ich habe beobachtet, das die magnetiſche Materie mit der electriſchen faſt einerley ſey; daß ſie eben ſo, wie jene, durch andere Körper könne fortgepflanzt werden. Ich habe gefunden, daß nicht nur der Stahl allein geſchickt ſey, die magnetiſche Kraft anzunehmen, ſondern ich machte Papier, Brod, Wolle, Seide, Leder, Stein, Glas, Waſſer, verſchiedene Metalle, Holz, Hunde, Menſchen, alles was ich berührte, ſo magnetiſch, daß gedachte Körper für ſich die nämliche Wirkung auf die Kranke thaten, als die Magnete ſelbſt. Ich ladete Flaſchen mit der magnetiſchen Materie, wie man ſolches bey der Electrik zu thun pflegt. Ich fand zwo Arten die magnetiſche Kraft ſo geſchwind zu verſtärken, daß die Patientin, ſtatt des von dem Magnete ſonſt gewöhnlich entſtehenden reiſſenden und brennenden Schmerzens, ordentlich und geſchwind auf einander folgende ſchmerzliche Schläge, gleich den electriſchen, in den Gelenken des Armes, des Halſes, und zulezt in dem Kopfe empfand, welche um ſo empfindlicher waren, als ſie durch vermehrte Verſtärkung langſamer wurden. Ich bemerkte ferner, daß nicht jeder Menſch einen gleichen Grad des Magnetiſmus annehme. Unter zehn Anweſenden war einer, welcher durchaus nicht magnetiſch zu machen war; er allein unterbrach die magnetiſche Fortpflanzung. —— Eben dieſes bemerkte ich an einem Hunde. —— Im Gegentheil befand ſich einer unter dieſen Zehn, der mit der beſondern Eigenſchaft den Magnetismus ſo ſtark anzunehmen begabt war, daß er ſich der Kranken nicht auf zehn Schritte nähern durfte, ohne ihr die empfindlichſten Schermzen zu verurſachen. —— Ich brachte der Kranken ohne alle Communication mit ihr in einer Entfernung von 8 bis 10 Schritten, indem ich mich hinter eine Perſon oder hinter eine Mauer verbarg, auf jeden Theil des Leibes, wohin ich wolte, einen ſo heftigen Schlag bey, gleich als hätte ſie einen Hieb mit einem ſtumpfen Eiſen bekommen. —— Die unterbrochene, auch die zurück gebliebene monatliche Reinigung, nicht weniger den Goldaderfluß

fluß ſtellte ich auf der Stelle wieder her, und machte eben ſo geſchwind den daher entſtandenen beſchwerlichen Zufällen ein Ende. Ich heilte das Blutſpeyen, eine von dem Schlagfluſſe zurückgebliebene Lähmung, ein von Zorn verurſachtes Zittern, und alle andere mir vorgekommene hypochondriſche, convulſiviſche und hyſteriſche Zufälle. Ich verſuche es dermalen in Epilepticis, Melancholicis & Maniacis und in Wechſelfiebern. In Anſehung des von den Magneten verurſachten Schmerzens fand ich, daß er verſchieden, bald ziehend, brennend, bald ſchneidend, zerreiſſend wie die rheumatiſchen, und bald den elektriſchen Schlägen gleich ſey. — Alle Fälle hatten das gemein, daß die Empfindlichkeit auf den Magnet aufhörte, ſo bald ein Zufall geheilet war. — Nach den Grundſätzen meiner Theorie, nach den gemachten Beobachtungen und Verſuchen ſchreibe ich dem Magnet eben keine ſpecifiſche Kraft auf die Nerven zu; ich bin der Meynung, ſeine Wirkung beſteht blos darin, daß er wegen ſeiner unbegreiflichen Subtilität und wegen ſeines analogi mit dem fluido nerveo; womit er das Innerſte durchſtrömet, nach der Stärke und Menge, und nach den Theilen, wo er angebracht wird, eine künſtliche Ebbe und Fluth verurſache, und die ungleiche Austheilung und diſpenſation des fluidi nervei und deſſen verwirte Bewegung durch ſeinen gleichförmigen Strom wieder herſtelle, und denjenigen Zuſtand hervorbringe, den ich die Harmonie der Nerven nenne. — Aus dieſem, und aus dem, daß unſere Empfindungen nichts anders ſind, als die Wahrnehmungen der Differenzien der Verhältniſſe, läßt ſich begreifen, warum wir die Wirkung gedachter groſſen natürlichen Magnete ſo wol als der künſtlichen, ungeachtet ſie forthin und algemein auf uns wirken, nur in den Theilen unſers Körpers empfinden, in welchen die Harmonie geſtöret iſt. — Dieſes iſt es, womit ich dermalen E. Verlangen nach einer näheren Kentniß von der Magnetcur mit Zuverläſigkeit befriedigen kan. — Ich behalte mir aber bevor, dieſe und meine weitern Verſuche und Entdeckungen in einer umſtändlichern Ausführung meiner Theorie und bereits feſt geſezten Regeln der Welt mitzutheilen. — Indeſſen aber wünſchte ich, jedermann warnen zu können, die Magnetcur wegen ihrer zu genauen Verbindung mit der Arzneywiſſenſchaft nicht anders als aus den Händen der Aerzte zu gebrauchen. Ich bin ꝛc."

Wien, den 5ten Jänner, 1775.

No. 10.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 9de Martii 1775.

Kiøbenhavn. Samlung zur Däniſchen Geſchichte, Münzkenntniß, Oekonomie und Sprache, durch Johann Heinrich Schlegel, Königl. Däniſchen Juſtiz-Rath, Profeſſor und Hiſtoriograph. Zweyter Band. Erſtes Stück 1774. 191 S. ſt. 8vo. Trykt med H. C. Sanders Skrifter. — Nærværende første Stykke af diſſe Samlingers Andet Bind indbefatter følgende Artikler: I) Den Kongelige Medaille Pro Meritis med tilføyet Forklaring. Det er den, hvormed Hr. Etats-Raad og Geheime-Archivarius Langebeck og Hr. Ingenieur-Capitain Carſten Niebuhr i Aaret 1772. af Hans Majeſtæts egen Haand bleve benaadede. Den ſamme blev og med en Guldkiæde foræret den Tripolitanſke Geſandt, ſom i Aaret 1772. var ved det Danſke Hof. Den veyer til 100 Rdlr. i Guld. Ved den Leylighed mældes og om nogle flere deſlige ældre og nyere Medailler, ſom ere beſtemte til Fortienestens Ære og Belønning. II) Briefe des Großkanzlers Grafen von Griffenfeld, über die Pohlniſche Königswahl 1674. Diſſe tvende Griffenfelds franſke Breve til Chriſtopher Seheſted betræffe den Underhandling ved det Pohlſke Konge-Valg, om at befordre den Danſke Prints Georg paa den Pohlſke Throne, ſom var bleven ledig ved Kong Michaels Død den 10de Novbr. 1673. Omſtændene ved denne Sag blive endnu mere oplyſte ved et ogſaa her indrykket Brev paa Franſk af Geheimes

me-Raad Marcus Gieſe, da værende Danſk Geſandt i London. I Forſlagene til Valget blev ſtærk dreven paa Enke-Dronningens Eleonora Maria Forſørgelſe, ſom var en Søſter af Keiſer Leopold og af lige Alder med Prints Georg. Man ſeer og af Griffenfelds Breve, at den tilkommende Konges Formæhling med hende har været et Hoved-Maal af Underhandlingerne. Der blev endog handlet om, at Ukatholſke Førſter kunde komme paa Valg, og af denne Omſtændighed holder Forfatteren det for troeligt, at Prints Georg ved ſin Anſøgning ey har underkaſtet ſig nogen Religions-Forandring. Det Brev af Geheime-Raad Gieſe angaaer juſt en Samtale, ſom han har haft med den Pohlſke Geſandt derom i London. Geſandten ſpurgte ham: Si le Prince *George* récherchoit cette Couronne & s'il ſe feroit Catholique pour cela? Geheime-Raaden ſvarede: que je n'en ſçavois rien du tout, que ce que la Gazette en publioit; que je ne ſçavois pas, ſi Sa Majeſté ou le Prince y ſongeoint ſeulement, & que quant à la réligion je ne ſçavois non plus, quels pourroint être les Sentiments de Son Alteſſe; puiſque s'il récherchoit la Couronne, apparemment il faudroit faire, comme fit Henrich IV. en France, qui vouloit bien entendre une Meſſe, pour ne pas perdre une Couronne. Af Griffenfelds Breve ſeer man, at han ey uden given Anledning fra Pohlen af har bevæget ſin Konge til at tænke paa denne Sag. III) **Eigenhändige Anzeichnungen in König** Chriſtian IV. **Schreibekalender vom Jahre** 1621. Det er bekiendt, at **Chriſtian** IV., denne arbeydſomme Konge, for deſto bedre at erindre ſig ſine Forretninger, har ofte antegnet dem i ſine Skrive-Calendere tilligemed de Steder, hvor han har holdt ſig op. Det er rimeligt, at han ikke har efterladt dette i noget Aar af ſin Regiering, da man finder i hans Breve, at han ofte lader ſøge efter en foregaaende Calender, naar han vilde bringe ſig een eller anden vigtig Omſtændighed i Erindring. De ere, ligeſom hans Breve, adſpredte, og vel for den ſtørſte Deel forlorne. Forfatteren har dog haft den Lykke, at have bragt elleve af dem tilſammen, nemlig af 1607. - 8. - 14. - 16. - 17. - 18. - 19. - 20. - 21. - 25. - 29., hvilke han alle paa det omhyggeligſte har afſkrevet efter Originalerne. Han har juſt med Flid anført diſſe Aars-Tal, for hermed tillige at udbede

bede ſig af dem, der endnu maatte beſidde nogle af denne Konges Skrive-Kalendere af de mange Aar, ſom de endnu fattes for, at de ville meddeele ham dem til Afſkrivning, da intet er tienligere til Hiſtoriens Oplysning og Stadfæſtelſe, end en ſaa flittig Konges egenhændige Antegnelſer, og hvad ſom kan anſees for en Bagatel, naar det betragtes for ſig ſelv, kan dog i Sammenhæng med andre Efterretninger blive vigtigt, og i ſær tiene til at oplive det forrige Aarhundredes Hiſtorie ved en nøyere Kundſkab om Sæderne. Den Skrive-Kalender, ſom her meddeeles, er for 1621., og den ſamme viſer paa det tydeligſte, hvad Andeel Kongen har taget i da værende ſtore Bevægelſer i Europa. I Forberedelſen har Forfatteren udmærket de vigtigſte Omſtændigheder, ſom denne Kalender giver Oplysning om, ſaaſom de vigtigſte Statsbegivenheder, ſamt mærkværdige Finantz- og Handels-Sager. IV) Carl Ogiers **Däniſche Reiſe im Jahre 1634., aus dem Lateiniſchen überſetzt mit Anmerkungen.** Dette er den bekiendte Reyſe-Beſkrivelſe, ſom af Baron **Holberg** ſaa tidt er bleven anført. Den kan regnes iblandt de ſiældene Bøger, hvad Original-Udgaven angaaer. Thi der ſkal for faa Aar ſiden til Hamborg være foranſtaltet en Eftertryk deraf, hvilken man ikke har angivet for et andet Oplag, for at kunne ſælge den for Originalens høye Priis. Nærværende Overſættelſe har Forfatteren udarbeydet efter den ægte Udgave, hvis fulde Titel er: *Caroli Ogerii* Ephemerides ſive iter Danicum, Suecicum, Polonicum, qvum eſſet in Comitatu illuſtriſſimi Claudii Memmii Comitis *Avauxii* ad Septentrionis Reges extraordinarii Legati. Accedunt Nicolai Borbonii ad eundem Legatum Epiſtolæ hactenus in editæ. Lutet. Par. 1656 Man ſeer af denne Titel, at det er altſaa ikke det ganſke Værk, ſom Forfatteren her leverer, men alene det Stykke deraf, ſom angaaer hans Danſke Reyſe, hvoraf endogſaa baade Begyndelſen og Slutningen er udeladt, ſaaſom den første fortæller kun hans Reyſe fra Paris til Danmark, og den ſidſte hans Afreyſe herfra til Sverrig. Forfatteren har altſaa her efter ſin Plan og ſit Øyemærke indſkrænket ſig alene til det, ſom egentlig gaaer Danmark an. Skribenten er vel allerede bekiendt iblandt os fra den bedſte Side. Man finder her ogſaa en fordeelagtig Critik over ham. At han har kundet feyle, vil man ikke meget undre over.

Han bliver derfor og rettet af Forfatteren i underſøgede Anmærkninger. Skriftet er i ſær nyttigt til Kundſkab om Nationens Sæder paa de Tider. Forfatteren har kortelig fortalt Ogiers Levnet. Det er mærkeligt, at han paa Latin har kaldet Kiøbenhavn Codania, da han maa have troet, at Navnet Kopenhagen, Copenhague, har ſtaaet i nogen Forvandtſkab med det Navn, ſom Cattegattet og det hele Baltiſke Hav fører hos de Gamle. Det er og en Feyltagelſe, at Slottet eller Feſtningen Cronborg ſaa kaldes, fordi den Kongelige Krone der forvares. Men naar Ogier ſiger S. 95: „Ganz Dänemark und ganz Schweden iſt von der Zeit an „Lutheriſch, da Chriſtian II. aus dieſen beiden Reichen „vertrieben wurde," da kalder Forfatteren, i ſin Anmærkning, dette en urigtig Foreſtilling, fordi Chriſtian den Anden ſelv har begunſtiget Luthers Lære (hvilket han dog vel kunde giøre, uden at derfor allerede Landet under ham kunde ſiges, at være bleven ganſke Lutherſk) og fordi Friderich II. (ſkal nok være Friderich I.) alene har haandhævet Samvittigheds Frihed, uden at bruge Tvangsmidler. Og dette troer dog Recenſenten at gielde ſaa meget, at man vel uden Feyltagelſe kunde ſige, at Landet under ham blev Lutherſk, ſaaſom dog Grundvolden under ham blev lagt til den paafølgende almindelige Revolution, hvilket man ikke kunde ſige om al den Gunſt, ſom Chriſtian den Anden har viiſt imod Luthers Lære. Sagen er vel ikke ſaa nøye beſtemt, ſom den kunde være, og det var heller ikke ſaa juſt at forlange af en Reyſe-Beſkriver, der fortæller dette kun ſom en Biſag og ὡς ἐνπαρόδω. Men ſaa ganſke urigtig kan Foreſtillingen vel ikke kaldes. Skulde nogen være det, da maatte det vel være den, ſom følger næſt efter: „Beide führten, aus poli„tiſchen, aber unzuläßigen Abſichten, um ihre neue Herr„ſchaft zu beſtätigen, eine neue Religion ein, die damahls „immer mehr Ueberhand nahm, damit ſie durch ihre An„hänger Kaiſer Carl V. wiederſtehen könnten, deſſen Schwe„ſter mit Chriſtian II. vermählt war." Ogier har undertiden og, ſom Catholik, giort ſine Anmærkninger over et og andet, ſom hører til Religionen. Artig nok, i hvor urigtig, er denne S. 96: „Den første Kirke jeg ſaae, var en „Danſk. Jeg bemærkede da tillige, om jeg huſker ret, af „en Liigſteen, at der aarlig var udſat noget for Skoledren-

„ge,

„ ge, ſom derfor hver Morgen og Aften ſkulde bede og ſyn
„ ge i Kirken. Dette ſmager til viſſe ſtærk efter den kathol
„ ſke Religion. Luther har, ſaa meget han endog har
„ ivret ſig derfor, dog ikke kundet udrydde hos Menneſkene
„ den ſaa dybt rodfæſtede og ligeſom medfødte Meening, at
„ det kommer de Afdøde til Gode, hvad ſom ſkeer herpaa
„ Jorden i deres Navn og for deres Skyld. De Stiftelſer,
„ hvilke Menneſkene med ſaa megen Forſyn har indrettet ind-
„ til ævige Tider efter deres Død, ere ikke giorte for de Ef-
„ terlevendes Skyld, hvilke de ikke kiendte, men til Stifter-
„ nes Beroeligelſe og Nytte. Endogſaa de klogeſte Hedninger
„ have plantet Træer til Efterkommernes Nytte, i den
„ i den Meening, ved den Tak, ſom de hos ſamme fortien-
„ te, endten at forhverve ſig en vis berømmelig Eftermæle,
„ eller og en ſtørre Lykſalighed for deres udødelige Siæl.
„ Deraf kommer og deres Helvede og deres Elyſeiſke Marker,
„ hvor, efter deres Meening, Misgierninger bleve ſtraffede
„ efter Fortieneſte, og Siælene luttrede og giorte værdige til
„ Gudernes Sælſkab. Dog jeg vil her ikke afgive nogen
„ Theolog. Jeg har kun vildet anføre, hvad alle Folk og
„ alle Tider have tænkt derover.“ Man ſeer heraf, med
hvad Skin Catholikerne ſøge at forſvare deres Religions-
Satzer. Man ſeer og af S. 127, at der har været Bogla-
der i Frue-Kirke, hvorover Skribenten giør den Anmærkning:
„ Til ſaadant Kiøbmandſkab bleve nu Kirkernes Capeller
„ brugte. Titlerne ſaa vel paa de latinſke ſom tydſke Bøger,
„ ere ſaa lyſtige og latterlige, at een, der blot giorde en
„ Fortegnelſe derover, ikke ſkulde ſkrive en uangenem Sati-
„ re.“ Det mærkværdigſte for Reſten, ſom denne Beſkri-
velſe handler om, er Kron-Printſens Formæhlings Høytid,
Princeſſens Indtog, og den Franſke Ambaſſadeurs Rangſtrid.

Kiøbenhavn. **Den undſeelige Frier. Et Skue-ſpil i 5 Handlinger.** 1774. Trykt og til Kiøbs hos Thiele. — Hr. Dorimond, en fattig og forgiældet Adelsmand, boer paa Landet. Hans Frøken Dotter Leonore har tvende Friere, Leonard, den undſeelige, en formuende Perſon af borgerlig Stand, og Leander, en fattig ung Adelsmand, der gaaer ligeſaa fræk og frit til Værks i ſit Frierie, ſom hiin er frygtſom og undſeelig. Fader og Dotter ere for Leonard,

men Moderen Climene ſeer paa Rangen og vil have Leander til Svigerſøn. De komme begge ud paa Landet til Forældrene for at frie. Leonards første Samtale med Frøkenen falder ſlet ud. Han tør ikke ſige ſin Meening, og veed ey at ſvare andet, end jeg takker ydmygſt, og, hvad befaler hierte Frøken? Leander kommer og i det ſamme for at frie, og diſſe tvende lære at kiende hinanden for første Gang, ſom Medbeylere til een Brud. Leonard har tilforn ſkriftlig begiært hende af hendes Forældre, men har aldrig vovet at tale til hende ſelv derom, førend nu det ſkulde gaae an, naar han kun kunde overvinde ſin Undſeelighed. Han bebreyder ſig ſelv ſamme, ſom en Feyl, han ikke kan rette, veed ikke om Frøkenen elſker ham, og tør ikke ſige, at han elſker hende, men ønſker ſig en Leylighed, hvorved han i Gierningen kunde lade ſee, hvad han vilde giøre for hendes Skyld. Han ſætter ſin Tiener ud paa, at udforſke af Frøkenens Pige Pernille, om og Leonore har nogen Kiærlighed for ham. Pernille aabner den anden Handling med den Forſikring, at, i hvordan hun bær ſig ad, ſaa ſkal Frøkenen ikke faae nogen anden end Leonard. Begge baade Leander og Leonard ſøge hende paa Haande, og hun lover dem begge, men meener kun den ſidſte Vel. Henrich faaer af hende den fuldkomne Forſikring om Leonores Kiærlighed for hans Herre, og hun lover at giøre ſit til deres Forbindelſe. Der er intet i Veyen uden Moderens Gunſt for hans Medbeyler, og hans egen Undſeelighed, der hindrede ham at erklære ſig for Frøkenen. For at overvinde den ſidſte Forhindring, raader Pernille ſin Frøken til at erklære ſig ſelv for Leonard, for at betage ham Undſeelſen, og forſikrer hende det, hun af Henrich ſelv var bleven underrettet om, nemlig at Leonard virkelig var hiertelig forelſket i hende, og at det var kun Undſeelſe der forbød ham at ſige det ſelv til hende. Hvad Moderen angaaer, da endten maa hun overtales eller og giøres imod, eller en vis Leylighed maa give ſig til at udvirke hendes Sinds Forandring. Hun ſtaaer ikke til at overtale. Leonore er alt for om til at giøre hende imod. Man maa da vente Leyligheden. Den indfinder ſig ſiden. Grunden dertil er her rigtig nok. Den ligger i Dorimonds Fattigdom og i hans Gield. Leonard giør det andet ulykkelige Forſøg paa ſit Frierie, men er færdig at løbe derfra; man

træk-

træffer ham frem ved Haanden, men han tør ikke tale; **Dorimond** lægger ham saa godt som Ordene i Munden, men det hielper alt intet; gierne vilde **Leonore** selv friske ham op, men tør ikke for sin Moder, som holder Øye med hende. **Leander** kommer og anden Gang og beyler, og Moderen vil hun skal svare ham og give ham sit Ja, men dertil har hun slet ingen Lyst. I det samme mælder Arv en Person, som vil tale med Hr. **Dorimond**. **Pernille** frygter, det er en af Herrens Creditorer. Hun giver og siden ved en anden Leylighed tilkiende, at det er den Omstændighed hun ventede paa, der skulde træffe ind. Nok et tredie Forsøg giør **Leonard** med ligesaa slet Lykke som tilforn. Endelig leveres ham et Brev fra **Leonore**, hvor i hun reent ud erklærer ham sin Kiærlighed, men lader ham tillige vide, at hendes Moder havde indsperret hende, saa han intet Haab kunde giøre sig om hende, som han havde sin egen Opførsel at takke for. Her staaer han, og skammer sig og veed ikke hvad at giøre, og nu skal **Henrich** hielpe ham, men han veed intet Raad, uden at spænde for og kiøre bort. Nu træffer just den Leylighed ind, som **Pernille** har ventet, og den løser Knuden. En Creditor mælder sig med en Fordring paa **Dorimond**, og han faaer og i det samme fat paa **Leander**, der og er i hans Gield, men giør sig usynlig. Det er sandt, **Dorimond** var i Gield, en Creditor kunde altsaa rimelig til den Tid mælde sig, det var noget **Pernille** baade kunde vente og ønske. Men hvad om han nu ikke havde mældet sig, saa frygte vi den 5te Act havde bleven borte, eller og Tilskuerne maatte have ventet saa længe til nogen mældte sig. Hvor kunde **Pernille** saa lige formode, at just nogen skulde mælde sig til den Tid, lad være hun vidste, at hendes Herre var i Gield. Det sees ikke, at hun har giort noget Anlæg dertil, hvilket da maatte have været overlagt med **Leonard**, paa det hun kunde været forsikret om, at han vilde betale Gielden, da hun ellers ikke burde have givet nogen Creditor Vink til at anfalde hendes Herskab. Vel har hun sagt tilforn, at, i hvad det skulde koste, saa skulde **Leander** ikke faae **Leonore**, men hvad hun har giort dertil seer man ikke, uden blot ved at opmuntre **Leonore** til at være sin Moder imod og erklære sig for **Leonard**. Skulde det her ikke have været bedre, at Knudens Løsning ey havde beroet paa en

Hændelſe, ſom Pernille blot ahner, men ey paa nogen af hende anlagt Plan? Hun har vel tilforn taelt om et Puds, der maatte ſpilles Moderen Climene, naar hun ikke havde vildet lade ſig overtale. Men her ſees ikke, at hun har haft Deel i noget ſaadant Puds, hvorved hun kunde have fortient den Velgierning af Leonard, at han ſkulde giøre hendes Lykke med Henrich, ſom tilſidſt ſkeer. Tvertimod hun kommer ind og ſkriger over den Ulykke, ſom var vederfaret hendes Herſkab, at Creditoren Orgon havde mældt ſig med ſin Fordring, og hun veed ingen Redning, førend Henrich troſter hende med den Efterretning, at Leonard, ſom var kommen i Samtale med Orgon, havde ſtillet ham tilfreds og var bleven Hr. Dorimonds Cautioniſt. For Reſten har dette Stykkes Giennemlæsning ikke været os ubehagelig, og det ſkulde maaſkee heller ikke mishage paa Theatret. Leonards overdrevne Undſeelighed er vel afſkildret, ſom for Ex. i dette Optrin.

„ Leon. (forvirret) Her er jo Frøkenen og hendes Pige.
„ Henr. Det ſeer jeg. Det var meget nøt truffet. Nu kan
„ jo Herren giøre kort Proces. Leon. (tager i Lommen) Jeg
„ har glemt mit Lomme-Tørklæde Henrich, jeg maa tilbage
„ og hente det. Henr. (tager et hvidt Tørklæde af ſin Lom-
„ me) Det behøves ikke. Her er et reent hvidt Tørklæde. Det
„ kan Herren betiene ſig af. Leon. Hvad er det, Henrich,
„ mine Fødder ere ſaa kolde, ſom jeg ſtod paa Jis. Henr.
„ Og Herrens Anſigt ſveder: der falder jo Draaber af hans
„ Pande, ſom Hagelſteene: Jeg troer at Herren har en Fe-
„ ber. Leon. Ney viſt ikke. Henr. den Feber kan Frøkenen
„ bedſt curere: lad os kun gaae frem! Leon. Vie lidt, Hen-
„ rich min Halskiud er gaaet los. Henr. Der er altid no-
„ get i Veyen, Pern. See engang Frøken, hvor Henrich
„ pudſer ſin Herre. Henr. Nu er det giort Herre, kom nu.
„ Leon. Men hvor er min eene Handſke? Henr. Det veed
„ jeg, min Troe, ikke. Tag kun den anden af med. Her-
„ rens Vorter klæde ham ikke ſaa ilde. Leon. (tager Hand-
„ ſken af og putter i Lommen) Fik jeg et Tørklæde Henrich?
„ Henr. Ja viſt, Herren har jo puttet det i Lommen. Leon.
„ Det er rigtig nok, men har jeg nu ellers ikke glemt noget?
„ Henr. Intet Herre, uden alene en Portion Courage. Men
„ lad os nu giøre Ende derpaa. Kom Herre! kom. Leon.
„ Jeg er bange Frøkenen ſtøder ſig over, at jeg kommer ſaa

„ dri-

„ driſtig, uden at lade mig mælde an. Henr. Og jeg frygter for, at hun beleer Herren for hans Undſeelighed. Leonore. Raader du mig, Pernille, at jeg ſkal tale til Leonard. Pern. Ja det er bedſt Frøken! Han bliver ellers ſtaaende der til i Morgen. Leonore. Velkommen Hr. Leonard, vær ſaa god og kom nærmere! (Leonard gaaer et Par Skridt frem, men ſtandſer igien og bukker). Henr. (ſagte) Endnu nogle Skridt, Herre, ſaa kommer han der. (gaaer hen til Leonore) Jeg ſkulde bede, at Frøkenen ikke vilde tage det ilde op, at min Herre kommer ſaa driſtig. Pern. Hans Herre har ikke nødig at giøre Undſkyldning for ſin Driſtighed, den er ikke meget ſtor. Henr. (ſagte til Pernille.) Det er ſaa, men Complimenter kommer ſiælden fra Hiertet. (Høyt til Leonore.) Jeg beder da nok engang paa min Herres Vegne, ydmygſt om Forladelſe for hans Driſtighed. Han havde knap vovet det, derſom jeg ikke havde taget mig den Frihed, at forſikre ham om en gunſtig Modtagelſe. Leonore. Hans Herres Nærværelſe er mig altid en Fornøyelſe. (Gaaer hen til Leonard.) De er mig hiertelig velkommen, min Herre! Leon. Jeg takker ydmygſt. Henr. (ſagte til Leonard) Glem nu ikke, hvad han ſkal ſige, Herre! Pern. Nu ſermt, Frøken! Leonore. Saa ſkal vi nu ſamles her, det er mig overmaade kiært. Henr. (ſagte til Leonard) Naa Herre! Frøkenen lægger ham jo Ordene i Munden. Pern. (ſagte til Leonore) Frøkenen begyndte godt, bliv ſaa ved. Leonore. Nu har vi den bedſte Leylighed, vi kan forlange, til at tale ſammen. Henr. (ſagte til Leonard) Derſom Herren nu ikke taler, ſaa er han min Troe heller ikke Frøkenen værd. Leon. (ſagte til Henr.) Gid jeg kunde, Henrich! Pern. (ſagte til Leonore) Endnu et godt Stød, Frøken. Leonore. (ſagte til Pern.) Men hvad hielper det, Pernille! Pern. (ſagte til Leonore) Lad kun ſin Røſt høre endnu engang, Frøken! jeg tænker dog, at han maa blive opvakt. Leonore. Jeg er vis paa, at De er meget fornøyet over dette Møde, Hr. Leonard! Pern. (ſagte) Naa! —— nu ſkulde jeg dog haabe, at der kommer et Svar. —— Nøy! der kom intet. Henr. (ſagte til Tilſkuerne) Men ſee engang! ſtaaer han ikke, ſom han var overſeet af en Ugle. Leonore. De er uden Tvil ikke ret friſk min Herre! og det giør mig

„ ondt; thi jeg forsikrer Dem om, at jeg tager stor Deel i
„ Deres Velgaaende. Leonard. Hvad befaler, hierte Frøken!
„ Leonore. Ney hvad er dog dette? Pernille. Frøkenen si-
„ ger, at hun tager stor Deel i Deres Velgaaende, Hr. Leo-
„ nard! Leonard. Jeg takker ydmygst. (Sagte med Hove-
„ det til den anden Side) Hvad skal jeg giøre? Jeg indtages
„ jo længere, jo mere af Hendes Yndigheder. Leonore.
„ Maa jeg spørge, hvad det var De sagde, min Herre!
„ maaskee jeg kunde give Dem et godt Raad. Henr. Jeg skal
„ have den Ære at sige Frøkenen. Min Herre taler under-
„ tiden med sig selv om lærde Sager. Leonore. Det er en
„ anden Sag, det forstaaer jeg mig ikke paa (til Leonard)
„ men vil De ikke behage at tale om noget, som jeg og kan pro-
„ fitere lidt af. Henr. sagte til Leonard) Jh! men tael dog
„ med Frøkenen Herre (høyt til Leonore) min Herre veed
„ nok ikke, hva Frøkenen befaler, han skal tale om. Leono-
„ re. Hr. Leonard behage at tale om det, som baade Han
„ og Jeg kan have Fornøyelse af. Leonard (sagte) Just det
„ kan jeg ikke til min største Fortræd. Henr. sagte til Leo-
„ nard) Men hvad skal her blive af Herre? For en Ulykke!
„ tag dog Mod til sig! Leonore. Jeg er bange for, at jeg
„ incommoderer Dem, min Herre! Jeg vil derfor have den
„ Ære, at recommendere mig. (Hun gaaer). Henr. Naa!
„ det var godt giort, Herre!" Leonard er dog ikke Cujon, uden naar det gielder om at frie. Leander fordrer ham ud, og dertil har han Mod. Endogsaa tilsidst, nu da Forældrene erkiender ham for deres Velgiører, og der handles om at belønne ham derfor med det Kiæreste de eyer, deres Dotter, tør han ikke begiære hende, endskiøndt de lægge ham næsten Ordene i Munden, hvorfore de maa selv giøre ham Tilbud, og trække ham ved Haanden til Leonore, og Leonore til ham, for at omfavne hinanden, og dermed er, som sædvanligt, Comoedien til Ende.

Upsala. Bref til Herr Cancellie Rådet *Swen Lagerbring*, rörande then Jsländske *Edda*, och egentligen then Handscript theraf, som paa Kongl. Bibliotheket i Upsala förvares. 1772. 3½ A. st. 8v. Her Cancellie-Raadens første Hensigt har været, at meddeele en Efterretning om det kostbare Haandskrift af Edda, som forvares paa Bibliothe-

ket

ket i Upſal. Det er ſkreven paa Pergament, med meget gamle Bogſtaver, af den lærde Islænder Jonas Rugmann først bragt til Sverrig, og er af Rigs-Canzleren Grøve Magnus Gabriel de la Gardie tillige med mange flere Værker bleven forøret til Bibliotheket. Men Beſkrivelſen derover har givet Forfatteren Leylighed til nærmere at erklære ſig over Edda ſelv i Almindelighed. Reſenius, ſom er den første, der har udgivet en Edda, har havt for ſig en meget nye Affkrift af det 16de Aarhundrede, ſom paa mange Steder har været forſtympret, og paa nogle interpoleret. Voluſpa et gammelt fabelagtigt Digt, Havamal, en gammel Islandſk Morale, og Runacapitulet om den overtroiſke Brug af Runer, et Anhang af Havamal, høre ſlet ikke dertil. Hans Edda beſtaaer af tvende Deele, Damiſagar og Kenningar. Den første anſeer man gemeenlig ſom et Udkaſt af den gamle Nordiſke Theologie, og et Udtog af Sæmund Frode's ſtorre Edda. Men det er at tvivle paa, at Sæmund, efter at Chriſtendommen ſaa nyelig var bleven plantet, har fundet raadeligt, at affatte et Syſtem over den hedenſke Theologie. Men hvis ſaa var; ſaa ſkulde Kenningar, en Samling af poetiſke Udtryk over allehaande Ting, ſkikke ſig meget beſynderlig til en anden Deel af en hedenſk Theologie, og begge tilſammen endnu mere beſynderligen føre fælles Navn af Edda. Provſt Göranſſon, der havde begyndt at udgive det Upſaliſke Haandſkrift, har ved ſin Opſkrift, der dog er af en kiendelig nyere Haand, endnu mere forvirret Begrebet om Edda Hr. Cancellie-Raaden holder ellers dette Haandſkrift for meget gammelt, og en Affkrift af Sturleſons egen Original. Han ſlutter dette af tvende tilføyede Anhænge, en Sturleſons Genealogie, og en Fortegnelſe paa de Landsdommere, der hidtil havde været i Island, hvilke maae være fra denne berømte Mands egen Tid. Her ſavner man dog de forventede diplomatiſke Beviis af Haandſkriftets Træk og andre dets Egenſkaber. Men hvad Sturleſon vilde levere, ſkulde ikke være andet, end en Indledning til den Islandſke Digtkunſt. Hans Værk beſtaaer af tre Deele. Den første er et Udtog af den gamle Mythologie, ſom ſkulde tiene til at oplive de Islandſke Digteres Stiil, eller til at forſtaae deres Talemaader. Hensigten har altſaa blot været, at foredrage de ældre Skalders

Dig-

Digter, og ey at levere et Syſtem over den hedenſke Theologie. Göranſſons Udgave indbefatter mærkelige Spor af Uagtſomhed. Imellem den Reſemſke Udgave og det Upſaliſke finder man overalt en ſtor Forſkiellighed; dog meer i Henſigt til Orden og Udtryk, end til Indholdet ſelv. Den anden Deel indbefatter en Poetiſt Sprog Skat (Skaldskaparmaal), hvoraf unge Digtere ſkulde lære, hvorledes alleſlaande Ting, ſaaſom Soel, Maane, Krig o. ſ. v. kunde gives paa mange Maader i Digternes Sprog. Den Islandſke Poeſie har mange Vanſkeligheder for os, formedelſt Ordenes ſtærke Omkaſtning, de i ubunden Stiil gandſke uſædvanlig Ord, de dunkle forblummede Talemaader, hyppige Antonomaſier og andre Figurer. Om de i Proſa gandſke uſædvanlige Ord yttrer Hr. Cancellie-Raaden den Formodning, at de maaſkee kunde være af andre ſchythiſke Dialecter. Han meener og at finde Spor af nogle i det gamle Alemanniſke, ſaaſom af de ſynonymiſke Benævnelſer paa en Jomfru, Flied, Trod, Gerdur, hvilke man kunde erkiende i Endelſerne af gamle Frankiſke Qvinde-Navne, ſaaſom Aüdofleda, Adeltrud, Hermengard. Over den egentlige Betydning af det Navn Edda og dets Afledning har de Nordiſke Alderdomsforſkere yttret meget forſkiællige Meeninger. Den urimeligſte er, at man har vildet aflede det fra det Hebraiſke og Grækiſke. Gudmund Andreæ formodede, at ſaaſom Edda i det Islandſke betydede en Oldemoder; ſaa havde man givet Værket dette Navn, fordi det var ligeſom en Moder til den Islandſke Poeſie. De fleſte Lærde har fulgt ham derudi; eller har dog i det Mindſte antaget en beſlægtet Oprindelſe. Hr. Cancellie-Raaden har ellers yttret den nye Meening, at Værkets Benævnelſe vel kunde være kommen af det i den anden Deel i alle Linier forekommende Ord Edda, eller i det Angelſachſiſke Edda, ligeſom Benævnelſen paa Heimskringla, Solar-Liod, og andre Skrifter ere tagne af de førſte Ord, eller noget andet derudi ofte forekommende Ord. Man meener i denne Afledning i det Mindſte at finde megen Rimelighed. Hvad ſom bliver ſagt om de mange Deele af en ældere Edda, er ubeviiſt. I denne anden Deel af Edda forekommer under det Ord Wind ogſaa det Navn Forniotr. Hr. C.-R. forſtaaer derunder Chaos eller Jorden, og erklærer med nyere Hiſtorieſkrivere den-

denne foregivne Jotlandiſke eller Ovenlandiſke Konge, tillige med hans Sønner og Efterkommerne, gandſke for en mythologiſk Opdigtelſe. Han yttrer ved den Leylighed ſine Tanker om den ſaa kaldte Fundin Norregs. Den tredie Deel af Edda, der endnu ſlet ikke er bleven trykt, indbefatter en Underviisning om de Islandſke Bogſtaver, og en udførlig Anviisning til Proſodien. Den fører i det Upſaliſke Haandſkrift, ligeledes af det i Begyndelſen forekommende Ord, det Navn Liodsgreinir. Worm og andre kalde den Skalda. Hr. C.-R. har i Sinde at udgive denne Deel for ſig ſelv, med en latinſk Overſættelſe af Rugemann. Fortalen til den Reſeniſke Edda er fuld af Urimeligheder, og røber ſtrax, at det er ikke noget Sturlesons Arbeyde. Den for det Upſaliſke Haandſkrift er langt mere fornuftig. Den begynder fra Makrokosmus og Mikrokosmus, og kommer derpaa til de den gang alene bekiente tre Verdens Deele, rimeligen for at komme til at tale om det i Aſien beliggende Troja og om Odins Herkomſt og hans Ledſagere derfra. Det indrykkede Slægt-Regiſter, hvori de første Nordiſke Regenteres Ahner blive forknyttede med de Trojanſke Helte, og diſſe atter med Efterkommerne fra Adam, er, ſom man ikke kan vente andet, fuld af Aabninger. Uden Tvil har de Islandſke Lærde bragt denne fremmede Lærdom tilbage med ſig fra deres Reyſer. Man har iſær herudi fundet meget overeenſtemmende med de Angelſachſiſke og Cambriſke Genealogier hos Girald. Endelig erklærer Hr. C.-R. de paaberaabte Nordiſke Regenteres Stamtavler for det Samme, ſom man meener den hiſtoriſke Kritik uden Fædernelands Fordomme bør agte dem for. Man tilſtaaer, at denne Bekiendelſe maae koſte en indenlandſk Lærd langt mere Overvindelſe. Under det Asgaard, ſom Digteren mælder om, forſtaaer Hr. v. Ihre ligeledes Troja, og udvikler tillige den Foreſtilling, ſom de gamle Nordlændere har giort ſig om vor Jord. Da der paa det Hertugelige Bibliothek i Wolfenbyttel iblandt de Weiſſenburgiſke Haandſkrifter ogſaa ſkal befinde ſig tvende meget gamle Afſkrifter af Edda; ſaa vilde nok enhver Elſker af den gamle Nordiſke Litteratur ønſke at erholde en ligeſaa tilforladelig Beſkrivelſe derom, og Hvem kunde vel bedre meddeele Samme, end Hr. Bibliothekarius Leſſing, der allerede har bekiendgiort ſaa vigtige Rariteter af denne Bogſamling.

Zel.

Zelle. Nähere Entdeckung eines neuen Lehrgebäudes der Religion; nebst einer Prüfung desselben, von Joh. Frid. Jacobi. 1773. 86 S. 8v. Forfatteren har tilforn udgivet Abhandlungen über wichtige Gegenstände der Religion, hvorover en ubenævnt i de Hamburg. Mon. Beyträgen havde fældet en meget streng Dommer-Sententz. Denne har nu Forfatteren her ladet aftrykke med udførlige Anmærkninger. Man finder og her ligesom i Forfatterens andre Skrifter mange skiønne philosophiske Bemærkninger, især imod de Raisonnements, hvormed man søger at tilintetgiøre al Bibelens guddommelige Autoritet. Forfatterens Philosophie bær Sandhedens Præg. Overalt Tydelighed og Forbindelse med Erfaring, Historie og Naturkundskab. Hans Modstander formaner, „den glücklichen „ Zeitpunkt nicht aufzuhalten, wo Gott den menschlichen „ Geist auf die Höhe der Vereinigung der Religion und „ Philosophie führen will." Forfatteren svarer S. 25. „ Ich wundere mich, daß grosse und Einsichtsvolle Männer „ noch immer mit einem Undinge spielen, welches sie die „ Philosophie nennen. —— Man kan sagen, die Philoso„ phie des Pythagoras, Plato, u. s. w. und ein Jeder „ kan seine eigene hinzusetzen. Was ist nun aber die Philo„ sophie überhaupt genommen? welche Sätze sind ihr un„ streitiges Eigenthum? o. s. v." Hans Modstander taler om Mirakler næsten som Rousseau, de skulde kun giøre Opsigt og sandselig stærke Indtryk, ere maaskee kun blot naturlige Virkninger, deres Rimelighed beroer kun paa den Læres Værd, til hvis Bekræftelse de ere forrettede. Dertil svarer Forf. S. 42. „Will man die Richtigkeit und den „ Werth eines Wunders bloß nach der Lehre bestimmen, so „ muß man zugeben, daß derjenige, dessen Philosophie der „ Unsterblichkeit der Seele für falsch hält, alle christliche „ Wunder mit Recht für Fabeln und Betrug erkläre." Særdeles læseværdig er den Oplysning Forfatteren har givet S. 41-54 over hiin Meening om Underværker. Med Rette laster han S. 57. sin Modstanders usædvanlige og forviklede Skrivemaade, og man kan føye dertil de mange græske Ord og af alle Naturens Riger og Kunster tilsammenskrabte Metaphorer, hvormed man søger at give de almindeligste Ting Anseelse af en dybt udtænkt Visdom. Forfatterens Foresti-

ſtillinger S. 58 o. f. om den Fare, ſom det af nogle nyere yttrede Begreb om Indſpirationen truer os med, finder man og vel grundede. Er Bibelen alene indgiven i den Forſtand, ſom enhver nyttig Sandhed, har dens Forfattere vildfaret i noget Stykke; ſaa ere vi, i Stedet for der at forefinde den ſaa Troſt- og Kraftfulde guddommelige Auctoritet, blot henviiſte til vor Fornuft og Philoſopherne, ſom nu allerede efter flere Aartuſender kan ikke foreene ſig over en eeneſte Satz. I øvrigt tager man ikke nogen Deel i Det, ſom Forfatteren ſiger i Forberedelſen om en nye Religion, hvilken et Par berømte Theologer af vor Kirke, eller i det mindſte deres Lærlinger ville indføre og hemmelig udbrede. Det kan imidlertid være godt for diſſe lærde og værdige Mænd, at de faaer at vide, hvad for Grundſatzer deres Lærlinger ſiger dem efter.

Halle. Herrn Carl Bonnetz Abhandlungen aus der Inſectologie, aus dem Franzöſiſchen überſetzt und mit einigen Zuſätzen herausgegeben von Johann Auguſt Ephraim Goetze Paſtor bey der St. Blaſii Kirche in Quedlinburg 1773. 398 S. ſt. 8v. foruden Regiſter og 64 S. Fortale med Kobbere og Tabeller. Skriftet beſtaaer af tvende Deele. Den første indbefatter de ſaa ſærdeles mærkværdige Bemærkninger over Blad-Luus, den anden de til Helminthologien ikke mindre mærkværdige Bemærkninger over nogle Arter ferſk Vands Orme, af hvilke, naar man ſkiær den i Stykker, der blive ligeſaa mange heele Orme. Man veed ikke hvorledes det er tilgaaet, at de første af de Bonnettiſke Skrifter, til hvilke Forfatteren i de følgende ſaa ofte henviiſer, ere blevne ſaa længe uoverſatte. Man maae have læſt dem, naar man gandſke vil kiende den ſtore Bonnet, og overſee Kiæden i hans Tanker. Overſættelſen var juſt ikke ſaa let en Sag. Bonnet har ſit eget Sprog, og er ey en Skribent for en Overſætter, der løber lige til at lægge Haand paa Værket. Nærværende Overſættelſe, ſom Hr. Goetze her leverer, er beriget med følgende Tilſatzer. Først handler Hr. G. i Fortalen om Forſtørrelſes-Glaſenes Hiſtorie deres Opfindelſe, Fuldkommenheder o. ſ. v. Dernæſt forekomme i Anmærkninger forſkiællige Tilſatzer, hvilke Forfatteren Hr. Bonnet har meddeelt ſin Overſætter, ſom og i

den

den anden Deel har benyttet ſig af Hr. Canzellieraad Müllers vigtige Skrift ſaaledes ſom han burde. Hr. G. har desuden og forbedret Kobberne til Texten. I et Anhang leverer han adſkillige vigtige Microſcopiſke Bemærkninger om Blad-Luus og Vand-Indſecter i Egnen ved Quedlindburg. I Anmærkningerne har han, hvor det var fornødent, bemærket de Lineriſke Synonyma, og overalt tilføyet ſine egne Tilſatzer.

Göttingen. Carl Chriſtian Hofakers d. R. D. nähere Entwickelung und Vertheidigung ſeiner ſyſtematiſchen Methode und Vorträge des Römiſchen Rechts. 1773. 3 Ark ſt. 8v. Forfatteren er bleven for anledet til at udarbeyde dette lille Skrift ved nogle ukiærlige Bedømmelſer over hans tilforn anmældte Inſtitutiones Juris Romani. Han tilſtaaer ſelv, at han læt kunde forudſee Indvendinger og Tvivl imod den Methode, ſom han derudi havde taget i Agt. Men at man ſkulde kalde hans Syſteme et imod al fornuftig Methode forfærdiget Chaos, uden at anføre et eeneſte endten godt eller ſlet Bevis for dette Udſagn, uden engang man vil ikke ſige igiendrive men blot prøve de Grundbegreber, ſom han har antaget til Syſtemets Udkaſt, og altſaa blot af den Grund, fordi han er afvegen fra den hidindtil ſædvanlige Methode, dette tilſtaaer han er Noget, han aldrig kunde have Ventet uden alene i Henſigt til Kritikens nærværende Tilſtand. Imidlertid er han dog derved bleven foranlediget, iſær til de unge Læſeres Nytte, for hvilke hans Forholds Grunde ikke maatte være et tilſtrækkeligt Principium, at lægge dem de umiddelbare Følger der af tydelig for Øynene, ſaa at dette lidet Skrift i viſſe Maader kan anſees ſom en anden Fortale til forbemælte hans Juſtitutioner. Han ønſker, at man vil anſee hans Bog ikke ſom et fuldſtændigt Syſtem, men ſom et Juſtitutions Compendium for Begyndere, og meener, at man i den Henſeende kan alene derudi ſøge, in Jure publico, blot Grundſatzerne til den Romerſke Statsret, ſaa vidt ſom de ere fornødne til at forklare de første Grunde af Privat-Retten, in Jure ſingulari kun det fornemmeſte, og i Litteraturen blot Hoved-Bøgerne. Til Slutning har Forfatteren beſvaret de Indvendinger man har giort imod enkelte Satzer i hans Haandbog.

No. II.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 16de Martii 1775.

Kiøbenhavn. Chriſtelig Underviisning for Ungdommen ved Joh. Georg Roſenmüller. Overſat af det Tydſke ved Jacob Roſted, S. S. M. Cand. 1774 128 S. i 8vo. Trykt hos M. Hallager. Man finder her den chriſtelige Religions Hoved-Lærdomme i et kort, men fyndigt, fatteligt og vel ſammenhængende Uddrag. Det er egentlig beſtemt og indrettet til Underviisning for Børn paa 10 Aar, og indbefatter alt, hvad de ſkulle behøve at vide indtil de blive confirmerede. Men det er viſſelig kommen os for, at ſaa vel unge Confirmantere, ſom og andre vorne ulærde og eenfoldige Chriſtne, naar de vel havde fattet Indholdet af dette lidet Skrift, kunde anſees dermed at være ret vel og tilſtrækkelig forſynede med al den for dem til Salighed fornødne ſaa vel theoretiſke, ſom practiſke Underviisning. Det er ingen Sag at trække ſaadan en Underviisning vidt og bredt ud, og det kan man vel langt lættere, end ſammendrage den i en fyndig og tydelig Korthed. Men os tykkes, at naar en ung eller voxen læg Chriſten har fattet Kiernen af den for ham til Salighed fornødne Kundſkab, og fattet den vel, baade med Forſtanden og Hiertet, ſaa vil det være ham ſelv en læt Sag at tænke ſig videre omkring over enhver Ting. Forfatteren har forladt den erotematiſke Methode og foredraget ſin Underviisning i en uafbrudt og fortløbende Sammenhæng. De Unge ſkal derfor ikke egentlig derved have noget at lære uden

ad, uden hvad der kan hænge ved af sig selv, naar de, under en Lærers Opsigt og Veyledning, læse hvert Stykke langsom og betænksom mange Gange igiennem. Ved enhver Artikel har Forfatteren tilføyet nogle faa ret vel udsøgte bibelske Sprog, hvilke han vilde gierne, at man lod Børnene lære uden ad, fornemmelig dem, som indbefatte nogen Opmuntring til sand Dyd og Gudfrygtighed. De øvrige Sprog, hvor der ligger Beviis for de i Artiklernes Indhold foredragne enkelte Læresætter, ere blot antegnede i Randen ved Henviisning til Bibelens Steder, hvilke Læreren først, naar de havde læst den ganske Bog nogle Gange igiennem, maatte lade dem opslaae, for at vise dem, hvad der med ethvert Sprog skal beviises og i hvilke Ord Beviset egentlig ligger. Skriftet har 8te **Hovedstykker**, af hvilke det **første** handler om Religionen i Almindelighed, det **andet** om Gud, det **tredie** om Mennesket efter sin første lykkelige, men siden forderved Tilstand, det **fierde** om Menneskenes Opreysning af deres elendige Tilstand og om Forløseren, det **femte** om den ved Christum forhvervede Frelses Antagelse eller om Bod og Omvendelse, det **siette** en Christens Pligter imod Gud, sig selv og sin Næste, det **syvende** om Daaben, og det **ottende** om den Hell. Nadvere. Til en Prøve paa den tydelige og kiernefulde Korthed i Forfatterens Foredrag ville vi kun anføre hans Indledning til den Lære om en Christens Pligter. S. 62: „Gud viser allevegne, at han elsker os faderligen, „ og at han er betænkt paa vor **sande Lykke**. Men efter„ di han seer, at vi ved Synd og Uorden umuelig kunde bli„ ve i Sandhed lykkelige, saa har han foreskrevet os, hvad „ vi skulle giøre og lade, eller: han har givet os Love, hvil„ ke allesammen ere gode og billige, og sigte til vores og vo„ re Medmenneskers Velfærd. En omvendt Christen, som „ erkiender Gud for sin HErre og godeste Fader, maa „ altsaa have det bestandige Forsæt, og stræbe paa det ivrig„ ste at indrette alle sine Tanker, Ord og Gierninger efter „ Guds Villie, og derimod at efterlade alt, hvad Gud har „ forbudet. Han maa, ikke for timelig Æres og Nyttes „ Skyld, men af hiertelig Kierlighed til sin Gud og For„ løser, flye det Onde, og giøre det Gode. Det er ikke nok „ at flye for de Laster alene, hvortil man har af Naturen „ liden Lyst, og alene udøve de Dyder, til hvilke man er

„ til-

„ tilbøyelig i Kraft af sin Natur; man maa ogsaa alvorli-
„ gen kiæmpe imod sine kiereste onde Sædvaner, og søge at
„ voxe i de Dyder, som ere Naturen medbydelige; thi hvo
„ som endog kun i et eeneste Stykke er sin Gud med Viden-
„ de ulydig, han har ingen sand Kierlighed til ham, og føl-
„ geligen er ikke heller hans Troe nogen sand Troe. Men
„ den ganske Guds Lov kan i nogle faa Bud indbefattes:
„ Du skal elske HErren din Gud af ganske Hierte, og
„ din Næste ligesom dig selv. Alt hvad I ville, at
„ Folk skulle gjøre imod eder, det skulle I ogsaa gjø-
„ re imod dem. Men efterdi de fleste Mennesker ere saa
„ uagtsomme, at de ikke altid vide at anvende disse fortrefle-
„ lige Leve-Regler, saa maa de ofte mindes om de fornemste
„ besynderlige Pligter, som i hiint almindelige Bud ere ind-
„ begrebne, og disse kunde overhoved bequemmelig inddeeles
„ i Pligterne imod Gud, imod os selv, og imod vor Næste."
Særdeles meget har behaget os den Artikel om en Christens
Pligter imod sin Næste, hvoraf det Stykke om Kiærlighed til
Fiender. S. 14: „Vi skulle ikke alene elske vore Venner,
„ men ogsaa vore Fiender, og bevise dem saa meget Got,
„ som vi kunde. Denne Befaling synes vel efter første An-
„ seelse at være haard, men den er fuldkommen overeens-
„ stemmende med Billighed, og det menneskelige Selskabs
„ sande Vel. Der skeer os sandeligen vel ofte Uret af andre
„ Folk, men vi ere meget sielden uden Skyld deri. Vi have
„ ofte Feyl hos os, som vi vel ikke kiende, efterdi vi elske os
„ selv for høyt, men som vor Næste dog meget vel seer.
„ Disse Feyl ere ham fortrædelige, og han har ikke altid
„ Uret, naar han giver os sin Fortrydelse derover tilkiende.
„ Vi ere fremdeles gemeenligen alt forømme, og holde de
„ Fornærmelser, som man har tilføyet os, for langt værre,
„ end de virkeligen ere. Een siger maaskee af Overilelse et
„ Ord, som just ikke er saa ilde meent, eller dadler i en ikke
„ alt for ond Meening en Feyl hos os, eller tiltager sig no-
„ get, hvortil vi troe at have mere Ret; strax holde vi ham
„ for vor Fiende, og søge at hævne os paa ham, omend-
„ skiønt han maaskee aldeles ikke har haft det Forsæt at kræn-
„ ke os. Vi troe endeligen ofte, at vor Næste har fornær-
„ met os, da han dog slet intet Ont har giort os. Han
„ har maaskee søgt en Lykke, som vi ogsaa have tragtet efter,

„ og har i sine Bestræbelser været lykkeligere end vi; han har „ maaskee afslaget os noget, som han formedelst visse Aarsa„ ger og Omstændigheder ikke kunde give os, uden dog der„ for at have noget Fiendskab til os; eller han har aldeles „ ikke giort os noget, men en Løgner eller Smigrer har bi„ bragt os Mistanke til ham. Ere vi nu af Naturen mis„ tænkelige, saa holde vi ham strax for vor arrigste Fiende; „ vi lægge hans uskyldigste Ord og Gebærder ud til det vær„ ste, og han maa giøre, hvad han vil, saa bilde vi os dog „ kun ind, han vil krænke os, om han endskiønt aldrig har „ tænkt derpaa. Naar nu Gud havde tilladt os, at kaste „ et uforsonligt Had paa dem, som fornærme os, og at „ hævne os paa dem, saa kom vi dagligen til at begaae de „ største Uretfærdigheder imod hverandre; vi vilde for de „ ringeste Smaatings Skyld giøre os indbyrdes høyst elen„ dige; Menneskene vilde blive som glubende Dyr, og Ver„ den en Mordergrube. —— Gud har derfor alvorligen for„ budet os at giengielde Ont med Ont, eller i nogen Maade „ at hævne os paa vore Fiender. Om end nogen var saa „ ondskabsfuld, at han meer end eengang fornærmede os, „ og ved enhver Leylighed søgte at krænke os, saa skulle vi „ dog aldrig betale Lige for Lige, og heller lide endnu eengang „ saa megen Uret, end være vore egne Dommere. Han maa „ erkiende sin Uret eller ikke, saa skulle vi dog altid oprigti„ gen og af ganske Hierte tilgive ham, saa at vi forglemme „ Fornærmelserne, og betragte dem, som de ikke vare skeete." Herfra undtages de Tilfælde, da vi maa bruge Nødværge, eller søge vor Øvrighed paa Haande imod vor Næstes Forurettelse, og her vises med hvilken Forsigtighed og christelig Kiærlighed endogsaa dette bør skee. I et Anhang har Forfatteren givet sine unge Læsere en kort Underretning paa 4 Blade om de forskiællige Religions Secter i Verden.

Kiøbenhavn. **Euphron, en Fortælling.** 1774. 80 S. i 8vo. Euphron er en ulykkelig, men i sin Ulykke høymodig og i sit hele Forhold ædelmodig og patriotisk Stats-Minister. Han har efter de viseste Regler opdraget en ung Konge ved Navn Sapor. Hos denne, da han er kommen paa Thronen, falder han i Unaade og bliver Hoffet forviist, endelig formedelst den nye Stats-Ministers Cosrou's og

hans

hans Tilhængeres listige Forræderie forfulgt indtil Døden og virkelig fordømt, fordi han som en retskaffen Fader og god Borger, hverken vil eller kan give sit Samtykke til, at den unge Konge, som er bleven forelsket i hans Dotter Irame, endten ægter hende tillige med sin rette Dronning, eller og ophøyer hende paa Thronen med den rette Dronnings Forskydelse. Skarpretteren, i det han skulde afhugge Euphrons Hoved, kaster Sværdet bort, og vil ikke lade sig bruge som et Redskab til uskyldigt Blods Udgydelse. Dette satte Folket saaledes i Oprør, at det erkiendte Skarpretteren for mere retfærdig end Kongen og Raadet, rev Retterstedet ned, førte Euphron bort, erklærede ham for Konge, dræbte Cosrou, satte Sapor af. Men Euphron er en alt for uegennyttig, ædelmodig og retfærdig Mand, for at modtage sin retmæssige Konges Scepter af Folkets Haand, og at betiene sig af disse Conjuncturer til at hævne sig paa sine Fiender, og paa Kongen, der i Stedet for en Fosterson, som burde have ært og agtet ham som Fader og Lærer, var bleven hans uretfærdige Dommer. Han udretter ved sin Myndighed, at Folket paa nye hylder Sapor, som og efter hans Forestilling forsonede sig med sin rette Dronning. Selv vilde han ikke forblive ved Hoffet, men levede siden i privat Stand, efter at han først havde overleveret nogle skriftlig opsatte gode Raad, hvorefter at føre en vits og naadig og god Regiering. Kongen lod ham oprette en Ærestøtte paa Torvet med en Opskrift: „For „ Euphron, Landets og Kongens Fader, Større nær ved „ end langt borte; større end han syntes, endskiøndt han af „ alle kaldtes den Store; lige stor i Medgang og Modgang; „ som aldrig giorde nogen Uret; som aldrig hævnede sig uden „ ved at giøre Godt; sit Huses Prydelse; sit Lands Værn, „ Kongens Lærer og Ven, Verdens Ære.“ Vi ville anføre hans Svar til Kongen og Dronningen, da de bade ham blive ved Hoffet, og giorde ham Tilbud af store Forærninger. „ Tarvelighed er fornøyet med Lidet. Min ringe Formue „ er nok for mig og Families Underholdning. Svage Siæle „ begribe ingen Lykke uden Rigdom. Det jeg nød, vilde „ tages fra Landets Forsvar, fra Agerdyrkerens Underhold„ ning, fra den fattige Borger. Gud bevare mig fra at „ reyse bort, betynget med Sukke! Saa tænker ingen Mi„ nister, sagde Kongen, de kunne aldrig faae Pension stor

„ nok. Derfore ere de og kun Ministrer, svarede **Euphron**,
„ og ikke Borgere; deres egne og ey Landets Tienere. Hvil-
„ ken Dyd! raabte Kongen, utroelig i vore Tider og Fabel
„ for Efterkommerne! Ulykkeligt! sagde **Euphron**, naar
„ Uegennyttighed og Ærlighed ansees for ugemeene Dyder;
„ da de dog ere Pligter, som ethvert Menneske bør udøve.
„ De høre endog til gemeene Menneskers Characterer. Men
„ Fasthed i Sindet udi Lykke og Ulykke, Ydmyghed i Med-
„ gang, høyt Sind i Modgang, Taalmodighed, ja Glæde
„ i Lidelser, hverken Frygt for eller Længsel efter Døden. Af-
„ skye for at synes en anden, end man er, uforsagt Mod i
„ Fare, Koldsindighed i uventelige Tilfælde, reen og uhyk-
„ kelsk Gudsfrygt, et Sind, som ey lader sig bedaare ved
„ Hofsets skinnende Forfængeligheder, ved dets bedragelige
„ Tillokkelser, ved Hofmænds og Venners Smiger, et Sind,
„ som ey begaaer mindste Uret for Venskab eller Fiendskab,
„ som ved intet lader sig rokke fra sin vel overveyede Mee-
„ ning; see, saadanne Egenskaber udgiør en Helt. Vee det
„ Land, hvor Ærlighed og Uegennyttighed ansees for rare
„ Dyder! og dobbelt Vee det, hvor de belees og forhaanes,
„ hvor Snedighed, Underfundighed, og Egennytte, ansees
„ med Forundring, roses som Kunstgreb, straffes ikke, ja
„ belønnes! Det er blottet for al Dyd, det hælder til sin
„ Undergang, og det kan ey reddes uden ved en Stats-Ry-
„ stelse og Forandring af Regieringsmaade.“ Vi ville og
anføre de Forskrifter, som den forrige Konge **Artavias**,
Sapors Fader, paa sit Yderste gav **Euphron**. „Min
„ Ven! sagde Kongen, jeg dør, min Søn er umyndig,
„ kun 9 Aar, vær ham i Faders Sted; jeg overgiver ham
„ og Riget i din Haand, vogt dem begge, som du vil svare
„ mig til paa hiin store Doms Dag. De Ord staae dybt
„ nedgravede i mit Hierte. Vær du hans Ungdoms Leder,
„ bliv han ved, styrk hans snublende Fod, lær ham at ære
„ sig selv, sit Folk og sin Gud; lær ham, at han skylder sit
„ Folk Alt, at han har Magten af det, at Naturen har ey
„ giort nogen Forskiæl paa ham og Hyrden ved Leddet; lær
„ ham at holde Ligevægten iblandt Stænderne. Lær ham,
„ at Bonden har samme Rettigheder, som den Mægtige.
„ Lær ham at sætte Priis paa Vindskibelighed. Vogt ham
„ for Hyklere, Forsters Pest, lad ham altid høre og tale

„ Sand-

„ Sandhed; Sæt Krigeren, Erobreren i det afskyelige Lys
„ for ham, som han fortiener. Lad ham ægte, naar han
„ bliver myndig, en udenlandsk Princesse; thi Landets egen
„ Dotter vilde for meget ophøye sin Slægt. Lad ingen Frem-
„ med komme til stor Værdighed i vort Land. Saadan en
„ vil vende op og ned paa alle Ting, og udjage de rette Børn.
„ Det forstaaer sig, at Aprigerne ey ere Fremmede, hvorvel
„ de tale et andet Maal, siden de staae under vort Scepter.
„ Hav et vaaget Øye over Floden, denne vor Øes Værn.
„ Bestyr Skatkammeret viselig, lad aldrig Udgiften overgaae
„ Indtægten og forhøy aldrig noget Paalæg. Undersaatter-
„ nes Velstand og Mængde er Kongens Rigdom og Styrke!
„ og deres Tal mangfoldiggiøres, naar de leve vel og læt.
„ Meget havde jeg endnu at sige dig, men jeg faaer overlade
„ det til din Klogskab. Thi Tiden er for Haanden, da jeg
„ skal stilles for Dom og giøre Regnskab: O hvor kommer
„ det mig forfærdeligt for at møde for Thronen af Kongernes
„ Konge: Inter uden min gode Hensigt har jeg at undskylde
„ mig med. Men hvor ofte have Svaghed, Uagtsomhed,
„ Sinds Adspredelse, vrange Forestillinger hindret den!
„ hvor tungt er det at falde i den Almægtiges Hænder! Jeg
„ har intet uden din Naade at stole paa. Hermed døde den
„ gode Konge. Hvorledes mon en Ugudeligs Endeligt blive?
„ Og ham skulde jeg glemme! hans Søn forlade! i Evig-
„ hed ikke.“ Disse sidste ere Euphrons Ord, som fortæller den døende Konges Tale. Overalt giver denne liden Fortælling en ganske interessant, lærerig og underholdende Læsning. Man lærer deraf at kiende de listige Hof-Ænker, som af egennyttige og underfundige Ministrer kan anlægges, for at styrte en ærlig og redelig Mand, og de falske og vrange Forestillinger, hvormed en god Konges Øyne kan forblindes. Forfatteren har sat Tildragelsen paa den Ø Carmanien i Syd-Søen, for ey at være tvunget ved Costumet; og om nogen tviler, at han jo rigtig nok har taget det i Agt, beder han dem selv at reyse didhen.

Königsberg, Versuch eines Schulbuchs für Kinder der Landleute oder zum Gebrauch der Dorfschulen 1772. 158 S. 8v. Der er næppe nogen, som har giennemlæst dette Skrift, der vil giøre Forfatteren den Ind-

vending (Eink. S. 1.) Hvem der vel har kaldet ham til Lærer for Landfolket? Det andet Spørsmaal (S. 4.) var snarere at befrygte, nemlig, om det ikke er skadeligt for Staten at Bonden bliver for klog? Dog skulde man skamme sig ved at giøre det, naar man har læst Forfatterens Svar. „Klugheit (siger Han) ist nicht arglistig, re„ bellisch, voll Eigendünkel und Rechthaberey; son„ dern sich in seinem Stande so verhalten, daß ihm „ das Leben keine Hinderniß zu einer ewigen Glück„ seligkeit wird. Dies nennet die Bibel Klugheit; „ und wer diese besizt, der wird Lust an Gottes Ge„ setzen haben dem wunderlichen Herrn, so wie dem „ Guten gehorchen, als Diensthote treu seyn. o. s. v.“ Forfatteren har indbefattet Landsbye-Ungdommens Underviisning i følgende Artikler: Opmærksomhed og Videlyst: Aarsag og Virkning: det Begribelige og Ubegribelige: Sandhed, Vished, Rimelighed og Vildfarelse: Troe, Vantroenhed, Lettroenhed, Overtroenhed: Religion: den bibelske Morale: Sælskab, Øvrighed, Soldater: Forhold, Høflighed i Omgang og Tale, og den fornødne Brevskrivning: Regnekunst: Noget om Legemers og Floders Udmaaling og Mechanik; om Øyemaal og Sandsernes Bedrag: naturlige Ting, (noget af Naturhistorien): Midler til Sundhedens Vedligeholdelse, og nogle enkelte Forslag til den tabte Sundheds Erstattelse: Landhusholdning. Dette skal nu kun være som et Udkast og en Grundridsning for Læreren, i hvilken Forfatteren fordrer ey en ustuderet, endskiøndt nok saa vel forberedet Skolemester, men en Mand, der ved egen Studering nok saa vel har lært de første Grundsætzer af Videnskaberne. Mange af de foranførte Artikler maatte synes noget for abstracte, men Forfatteren har dog mestendeels ved vel valgte Lignelser og Exempler søgt at giøre dem ret sandselige. Hist og her forekommer ogsaa det, som vel behøvede en nøyere Bestemmelse eller Rettelse. Man anfører os følgende Forfatterens Forslag til en Skoleforbedring paa Landet med hans egne Ord saaledes lydende. „ 1) Med Haand„ værksfolk og uvidende Betientere maae ingen Landsbye „ Skole mere blive besat; men, saavidt det er mueligt med „ Candidatis Theologiæ, ~~og af~~ dem Landsbye Præster tages. „ Nytten behøver jeg ikke at tale om. Men skulde det ikke gaae

„ an,

„ an, saa maatte de dog besættes med duelige og flittige „ Folk, som Præsten havde giort bekiendte med denne Lære„ maade. 2) De maatte alle have i det Mindste 100 Da„ ler i aarlig Løn, at de gandske kunde opofre sig til Skole„ tienesten. 3) Der maatte være tre eller fire Classer, paa „ det intet Barn maatte blive længere i Skolen, end een „ Time; dog kunde det og blive længere naar det forlangte „ det. 4) Skolehuusene maatte have noget Fortrin for de „ andre, Stuerne være lyse, og smykkede med nyttige Bil„ leder og som passede sig til Undervisningen. 5) Læsning „ Skrivning maatte gaae foran denne Undervisning, og „ være at ansee som en Forberedelse til denne. Man skulde „ gisre vel, om man derhos lod Børnene læse og skrive ud„ søgte Sange og andre korte Digter, som indbefatte gode „ og lærerige Sandheder. Man erholder derved tvende „ Øiemærker paa een Gang, og skaffer den øvrige Lære læt„ tere Indgang. Mønstre af saadane Digter ere at finde i „ de Basedowiske Skrifter. — I Jordens Herrer! maatte „ I dog kun ikke have noget at indvende mod den anden „ Punkt! Derpaa beroer Alt, og hvilke Udgifter skulde være „ ædlere, eller indbringe rigere Renter? Hvor der ere fat„ tige Herskaber, der maatte Kirk-Casserne eller Undersaat„ terne selv skyde tilsammen. For Resten ingen undtagen „ fra at give noget hertil. Ere vi da blot Fruges consu„ mere nati? Ere vi ikke Guds Huusholdere? Skulle vi „ ikke udbrede hans Rige og hiælpe til at forstyrre Mørkhe„ dens Rige? O at dog denne ædle Iver maatte optændes i „ alle Siæle! At almindelig Menneske-Kiærlighed her ikke „ maatte ansee nogen Stand; at ved Kundskabs og Dyds „ Udbredelse Lykkalighed maatte boe i enhver Landsbye, og „ at Retfærdighed og Fred overalt maatte møde hinanden! „ Det er soleklart at dette Forslag er et Middel til at gisre „ hele Landsbyer lykkalige. Det maatte være høystbeklage„ ligt, om de, som har det i deres Hænder, til endten „ gandske eller for en Deel at udføre det, skulde blive føles„ løse derved!“

Leipzig. Versuch eines vollständigen grammatisch-kritischen Wörterbuches der hochdeutschen Mundart mit beständiger Vergleichung der übrigen

Mundarten, besonders aber der Oberdeutschen. Erster Theil von A. E. Demnoch beygefügt ist des Herrn M. Fulda Preisschrift über die beyden deutschen Hauptdialecte 1774. 5 Alph. 10 A. st. 4. Prisskriftet er allerede gammelt og dets Aftryk finder her ikke noget ubequemt Sted. Ordbogens Forfatter er Hr. Raad Adlung til Leipzig. I Fortalen har han anbragt adskillige Forerindringer. Han taler om Gottschedens Forsæt at skrive saadan en Ordbog, og siger, at han hverken har seet eller brugt hans Papier. Men Gottschedens Prøve-Ark og Hr. Adlungs Arbeyde underskille sig meget fra hinanden. Derpaa forklarer han Begrebet om Høytydsk og den høytydske Mundart. Oprindelig hedder det saa meget som Overtydsk i Modsættelse af Nedertydsk. Oprindelsen til de tvende Hoved-Mundarter, nemlig den overtydske og nedertydske, hidleder han fra Asien af fra de tydske Folks første Udvandringer imod Norden. Han meener, at en Deel af Asiaterne vare gangne her opad med Donau, og de andre havde taget Veyen igiennem Rusland og Pohlen. Disse Tanker forfølger han videre. Fremdeles undersøger han Mangleene ved den høytydske Mundart, som komme fornemmelig af det, at den er sammensat af begge Hoveddialecter, og er yngre. Nødvendigheden af en tydsk Ordbog er unægtelig. Hvad vi have er utilstrækkeligt og næppe Navnet værdigt. Kun Frischens Værk beholder sin Værd, saa meget det og er bleven udplyndret af mange smaa Ordkræmmere. Projecterne over flere Lærdes Foreening til et saadant Arbeyde ere gangne til Grunde. Hvem der kiender de fleste tydske Lærdes Naturel, og fornemmelig de flestes af dem, der lægge sig efter Sprogkunsten med den for disse Folk saa sædvanlige Esprit de bagatelle, vil let indsee, at saadane samfælles Arbeyder ere tomme Drømmerier. Af store og rige Herrer at ville vente anseelige Pænge-Summer, til et saadant Arbeydes Fornødenhed, hører og dertil. En fuldkommen Ordbog maae efterhaanden tilveyebringes ved enkelte Lærdes Bemøyelser. Forfatteren kalder sin Ordbog et Forsøg og er meget billig i sit eget Arbeydes Bedømmelse. Gandske forældede Ord ere ikke optagne derudi, men vel de, som endnu forekomme i Luthers, Opitz's og andres Skrifter. Denne Ordbog skal ikke være noget Glossarium. Alt for nedrige og pøbelagtige Ord

ere

ere da alene blevne anførte, naar deres Betydning er ikke tydelig af Sammensættelsen. Alle fremmede Ord, som ikke har bekommet tydsk Borger-Ret, ere og indtil nogle blevne udelukte. Værket selv vidner og om den lærde Hr. Forfatters utrættede Flid og stærke Indsigt i det tydske Sprog. I Etymologierne har han mestendeels været lykkelig, og Valgt vel imellem flere, som vare forhaanden. Vist nok er Smagen herudi forskiællig. Mange Ører har vandt sig til at taale, at Afrika bliver afledet fra Affenryk, og ville ikke troe, at Pillegrim kommer af Peregrinus. Exemplerne og Beviis-Stederne ere tagne af de bedste Skribentere. Ordenes og Tingenes Betydning er tilstrækkelig og som oftest rigtig. For Resten kan man ikke forlange at ved saa mange tusende Ting Forklaringen altid skulde være ulastelig og uden Mangel. Forfatteren nægter selv ikke, at han jo har begaaet Feyl, og vil troeligen angive dem ved Enden af Værket. Maaskee der nok ogsaa findes de Mænd, der ville meddeele Forfatteren deres Forbedringer og Anmærkninger. Hist og her har Rec. bemærket nogle Artikler, som endnu kunde behøve Tilsatzer. Man ønsker Forfatteren Sundhed og Taalmodighed til begge de øvrige Deeles Udarbeydelse.

Rostock og Leipzig. David Hartleys **Betrachtungen über den Menschen, seine Natur, seine Pflicht und Erwartungen; aus dem Englischen übersetzt und mit Anmerkungen und Zusätzen begleitet.** 1773. Man forundrer sig over, at denne Bog har saalænge kundet blive ubekiendt, da Originalen dog allerede er kommen for Lyset 1749. Recensenten erindrer sig i det Mindste ikke, at han nogensteds har fundet den anført før i Oversættelsen, uden hos Search, hvor det just ikke er skeet til nogen synderlig Fordeel. Hartley er en skarpsindig og i mange Stykker original Philosoph, og i den vigtige Lære om Ideernes Association og de indvortes Organer altid classisk. I Anvendelsernes Mangfoldighed og Finhed har han ikke lættelig sin Lige. Dog har han alligevel ikke det fulde Begreb om Ideernes Association, men indskrænker den til den Forbindelse, som opkommer af Coexistentzen, og har ikke bemærket den, som grunder sig paa Ideernes Lighed. Det gaaer ham vist nok og ligesom andre Hypotheser-Opfindere, at han undertiden

og

og trækker sin Hypothese derhen, hvor man kunde komme ud uden Samme, og at han, for overalt at udføre den, in Facto undertiden antager noget for meget eller for almindeligt. Men i det Gandske bliver han dog en kostbar Philosoph, men hans Anseelse forandrer sig særdeles meget, saasnart han kommer uden for den egentlige Psychologies Gebeet. Der afnøder han Læseren kun alt for ofte den Bebreydelse, at han tæller, men ikke veyer sine Argumenter, og paa mange Steder bliver han hvad den koldsindige Læser ikke vel kan kalde andet end Sværmer. Han giør sig Skrupler over Kiød-Æden, over Ægteskabets Moralitet, og demonstrerer Jødernes almindelige Omvendelse og deres Stats Oprettelse i Palæstina. Værkets Inddeeling i Originalen er giort saaledes, at den første Deel indbefatter paa 512 S. i 8v. den heele Psychologie, riig paa betydelige Bemærkninger over Følelsernes Physik, Indbildningskraftens Virkninger, Sproget, de menneskelige Tilbøyeligheders Systeme og den moralske Følelse. Det er let at indsee, at Forfatteren, ved saa nøye Anatomie af den menneskelige Natur og Kundskab om de forskiellige Ideers Virkninger er ikke nogen Tilhænger af den Meening om de mange Grund-Drifter, og enkelte Grund-Følelser, og følgelig heller ikke kan være nogen Ven af den moralske Følelse, som en saadan enkelt og oprindelig Grundbestemmelse i den menneskelige Siæl. Den anden Deel har 3 Hovedstykker, af hvilke det første indbefatter den naturlige Religions Grundsætzer. Derudi hersker Forvirring og løs Raisonnement. Det andet handler om den christelige Religions Sandhed. Det tredie foredrager Pligterne efter Fornuftens og Skriftens Anledning, og det fierde indbefatter Menneskenes Forventelser efter samme Anledning. Man maatte blive for vidtløftig, naar man skulde indlade sig med Forfatterens enkelte Læresætzer. Kun dette bemærker man, at han hører til de skarpsindigste og redligste Forsvarere af Fatalismus, hvorfor han og strider imod de guddommelige Straffers Evighed, og disse ere tvende Hoved-Begreber man kan giøre sig om hans heele Værk. Oversættelsen indbefatter ikke den heele Original; men af den første Deel kun et temmelig forkortet, men dog fuldstændigt Uddrag. Mange skulde vel maaskee heller have ønsket en fuldstændig Oversættelse af den første Deel og et Uddrag af den anden, der dog alli-

alligevel havde kundet tient som Text til de tydske Anmærkninger. Hr. Pistorius, som har foranstaltet Oversættelsen har givet sine Tilsatzer dertil, hvilke næsten udgiøre den fierde Deel af det Gandske. Han viiser sig derudi som en frimodig Tænker. Ikke sielden giver han Originalens Paastænde den fornødne Oplysning eller Indskrænkning, understøtter dem med nye Grunde og fører dem videre ud. I Undersøgningen over Frihed og Nødvendighed, hvor han holder sig til Forfatterens Partie giør han især grundige Bemærkninger over Poenitentzens Nødvendighed og Fornuftmæssighed ved Fatalismi Systemet. Ved visse ontologisk-metaphysiske Raisonnements, saasom over det ærige Væsens uendelige Fuldkommenhed, og imod Verdens Uendelighed, kan man ikke vel immer bifalde ham, endskiøndt han følger berømte Philosophers især Baumgartens Fodspor. Undertiden falder hans Vidtløftighed besværlig, saasom det han siger, er kun altfor vel bekiendt, og dog i Anvendelsen ikke fyldestgiørende. Overalt fortiener Skriftet at komme i Philosophers og Theologers Hænder, endskiøndt begge Parter efter deres mangfoldig forskiællige Arter og Tænkemaader ville giøre en forskiællig Brug deraf.

Göttingen. Modesta Hstimatio recentioris in theologia reformationis, justo theologorum qvorundam Judicio submissa a *L. C. Schmaling*. 1773. 4o S. 8v. Det er de Göttingiske Theologer Hr. **Walch**, **Leß** og **Miller** hvis Dom Hr. S. underkaster sine Skrifter. Først dadler han de Gamles haarnakkede Tilbedere, hvilke ikke skulde have bleven Protestantere, om de havde levet til Reformatorernes Tid. Han roser de nyeres Bemøyelser for at adskille den scholastiske Theologie fra den christelige Religion, at forbedre Methoden i Prædikerne og Skole-Underviisningen, at give rigtigere og skarpere Beviis for Religions-Sandhederne og at ombytte de ældre ubeqvemme og læt misbrugelige Forestillinger af nogle Lærdomme med andre, som ere bedre. Det sidste skal, som Hr. S. troer, allerede virkelig være skeet i den Lære om Retfærdiggiørelsen og de gode Gierninger, og i den Lære om den medfødte Forderverlse og Uformuenhed til det aandelige Gode. Derimod finder han meget og adskilligt at udsætte paa andre Nyheder i Theologien, saasom, at man af den chri-

chriſtelige Religion vil giøre en blot naturlig, at man forkaſter alle Hemmeligheder og alle Satzer, ſom alene kiendes af Aabenbaring, eller i det Mindſte udgiver Lærdomme, ſom Skriften udtrykkelig og udførlig foredrager, for blotte theologiſke Speculationer. I Beſynderlighed ſkal de nyere Reformatorer meget have forſeet ſig i de Artikler om Chriſti Fyldeſtgiørelſe, om Arveſynden og Guds Billede. Ved Fyldeſtgiørelſen har Forfatteren holdt ſig længſt op, ſiger noget til dens Forſvar, og erindrer meget vel, at denne Lære, naar den behørigen foredrages, er ikke ſkadelig for Gudsfrygtigheds Iver.

Leipzig. Hiſtoriſche Aufſätze für die Jugend aus den berühmteſten Skriftſtellern ausgezogen aus dem Engliſchen. 1773. 1 Alph. 14 A. 8v. Saa lidet det er den rette Methode, at lære Hiſtorien ved ſaadane enkelte Stykkers Læsning, eller ved Lexica, ſaa gaaer dog dette ikke deſlige Samlinger an, ſom ere giorte for Ungdommen til at danne dens Hierter, og for at give den nogen Kundſkab om vigtige Tildragelſer. Iblandt tuſende unge Mennesker ſkal der ikke een være en Hiſtorikus, og vil han med Tiden lære Hiſtorien, ſaa ſkader det ham ikke, at han allerede har et omſtændeligt Begreb om viſſe ſtore Begivenheder. Man maa bifalde det Valg, ſom den ubenævnte Engelſke Samler har troffet. Der ere 60 Opſatzer uddragne af de berømteſte Gamle og nyere Skribenteres Hiſtorier f. Ex. af **Thucydides, Tacitus, Livius, Raleigh, Robertſon, Middleton, Hume, Lyttleton, Voltaire** o. a. fl. Deriblandt ere **Olivier Cromwells** Hiſtorie, **Senek's** Død, **Carl** V. Afſtaaelſe af ſine Lande til ſin Søn, Jeſuiter Ordenens Hiſtorie, **Anſons** Reyſe omkring Verden, Afredsning af D. Morten Luther, af Franz. I. af Carl. V. almindelig Beſkrivelſe over Amerikanernes Sæder, om de blandede Regieringsformers naturlige Undergang. Saadane Veludarbeydede vigtige Materiers Giennemlæsning kan ikke ſkee uden Nytte og Fornøyelſe. Overſættelſen er god og flydende.

Frankfurt am Mayn. Teütſchland und die beſondere teütſche Staaten in Tabellen ſynchroniſtiſch-hiſtoriſch-Genealogiſch entworfen von Gottlob Auguſt

guſt Tittel, Hochfürſtl. Badiſchen Kirkenraths Beyſitzer, der Weltweisheit ordentlichem Lehrer zu Carlsruh 1773. 1 Alph. ſt. 4. Den lærde Hr. Forfatters Bemøyelſe fortiener at optages med megen Tak og Bifald. Man er endnu ikke forſynet med noget tilſtrækkeligt Compendium af Hiſtorien om alle Huuſe af de tydſke Rigsſtænder, og det vil og ikke lade ſig vente i Henſeende til alle, førend man har gode ſpecielle Hiſtorier om alle enkelte Stater. Dette Skrift indbefatter alene Hiſtorien om det Sachſiſke, Brandenburgiſke, Pfalziſke, Bayerſke, Brunsvigſke, Øſterrigſke, Badiſke, Heſſiſke, Holſtenſke, Meklenburgiſke, Würtenbürgiſke og Anhaltiſke Huus. De Synchroniſtiſke Tabeller om diſſe høye Familier giøre Begyndelſen. Derpaa følger en kort Afridsning af de fornemmeſte Rigs- og tydſke Begivenheder. Derpaa kommer Hiſtorien om benævnte høye Huuſe. Overalt har Forfatteren arbeydet med ſtor Flid og ført ſig de nyeſte Underſøgninger til Nytte, ſkiøndt man bifalder ham ikke i viſſe Ting. Beſlutningen ſkeer med genealogiſke Foreſtillinger til at overſee de tydſke høye Huuſes Afſtammelſe og Forbindelſer. Adſkillige hiſt og her anbragte oratoriſke ſmaa Blomſter, havde man gierne ſavnet i dette Compendium. De høre ikke til den hiſtoriſke Stiil.

Ingolſtadt. Nutzliche Anwendung der Mineralien in den Künſten und wirthſchaftlichen Dingen, zum algemeinen Gebrauche aus dem chymiſchen mit der Naturgeſchichte dieſer Körper verbundenen Abhandlung des Hrn. Rath und Prof. Rouſſean — geſammlet von Mrximilian Leopold des H. R. R. Freyherrn von Cronegg. 1773. 136. S. 4. Den Bayeriſke Adel har paa nogen Tid lagt beſynderlig Vind paa Naturvidenſkabens og Oeconomiens Studium, og med en ſærdeles patriotiſk Iver ſøgt at befordre diſſe Videnſkabens Opkomſt. Nærværende Afhandling, ſom er en nye Prøve derpaa, er overalt forfattet i en populær Skrivemaade, fuld af nyttige Anmærkninger, og rober meer end almindelig Indſigt. Her tales om Jordarter, Salter, brænbare minneraliſke Legemer, Steene og Metaller, ſom ere af nogen Brug i Oeconomien, og bliver anvendte til Haandværker og Kunſter.

Re-

Recensenten finder i denne Afhandling, et godt Mønster, hvorefter paa en sandselig Maade at overbevise mange Oeconomer, hvor stor Indflydelse Naturhistorien, Physiken og Chymien har i hiin Videnskab, og hvad for Fordeele ethvert Land sikkert kan love sig af alle disse Kundskabers Opkomst.

Anmældelse.

Da Hans Majestæt, ligesom Høysalig Kong Friderich den Femte, høylovlig Ihukommelse, for at fremme Kiendelsen og Anvendelsen af sine Rigers naturlige Frembringelser i Plante-Riget, lader til vedkommende verdslige og geistlige høye Øvrighed uddeele et Antal Exemplarer af de udkommende Hæfter af Flora Danica, som derfra tilstilles Botanik-Elskere, Lærde og Ulærde, i Hans Majestæts Lande til Brug og Underretning; saa anmodes de, som have nogen Indsigt, og Lyst, nærmere at dyrke denne Videnskab, uden at have Leylighed for egen Regning at anskaffe sig dette vigtige Værk, derom at mælde sig hos mig, for efter Beskaffenhed at anvises de Kongelige Exemplarers Modtagelse. Naar vi et Øyeblik betænke, at det er dette Naturens Rige, der for den største og bedste Deel giver os Føde, Klæde, alle Slags Fornødenheder og Bequemmeligheder, er Grunden til vore Nærings-Veye og Handel, formerer vore Exporter, mangfoldiggiør Menneskets alvorlige og fornøyelige Beskiæftigelser, og foranledige den Eftertænksomme nye Opfindelser, saa forseyle vi ikke at indsee Vigtigheden af de Kundskaber, som Kongens faderlige Omsorg herved søger at udbrede. For at lætte disse, har Hans Majestæt allernaadigst tilladt, at saavel de, som ønske sig ovenmældte Exemplarer til Brug, som de Botanik-Forstandige, der i de Kongelige Lande maatte forefinde en eller anden deres Egn særdeles Plante, eller have nogle Botaniske Bemærkelser eller Tvivlsmaal, til nærmere Oplysning at meddeele, derom kan tilskrive mig under Couvert til det Kongelige Particulair-Kammer, og vil Hans Majestæt end ydermere anse enhvers Bestræbelser til dette Øyemeed med Naade og Kongelig Yndest. Kiøbenhavn, den 8de Mart. 1775.

Otto Friderich Müller,
Kongelig Etats-Raad.

No. 12.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 23de Martii 1775.

Kiøbenhavn. Christendommens Virkning paa Folkenes Tilstand i Europa. Ved Thyge Rothe. Første Deel. 1774. 448 S. i 12mo. Med M. Møllers Skrifter. — Unegtelig have vi her for os en grundig og dybtænkende Skribent. I visse Maader og i en vis Henseende er dette hans Skrift at ansee, som et Forsvar for den christelige Religions, om ikke Sandhed, (thi det giver egentlig ikke nogen Demonstration derfor) saa dog for dens Ypperlighed og Fortrin i Henseende til dens velgiørende Indflydelse, i sær paa de Europæiske Nationers Flor og Velstand. Alle Forfatterens Betragtninger sigte til overalt og i det Ganske at forestille den christelige Religion som den bedste Religion, saa vel for enkelte Mennesker, som for hele Folk og det hele menneskelige Kiøn, som den Menneskет meest forædlende og lyksaliggiørende Religion. Beviset derfor tager han af det Historie og Erfaring lærer os, i Besynderlighed om Europa's Velstand og Lyksalighed, frem for den, som Folkene nyder i de andre Verdens Deele. Han troer, at det slet ikke kan forklares, hvorledes vort Europa, og det Europæiske Menneske-Kiøn er bleven hvad det nu er, og hvorledes det i et kort Tidsløb har giort langt større Fremgang til Fuldkommenhed, end tilforn i en langt længere Rad af Aar, uden at ansee det som en Virkning af Christendommen, hvorved alt er bleven ham tydeligt og begribeligt, og det er denne sin Oplysning

han og i dette Skrift har vildet meddeele andre, en Oplysning, ſom i det mindſte tiener, om ikke til Overbeviisning om dens guddommelige Sandhed, ſaa dog til at fatte de bedſte og rimeligſte Fordomme derom. Forfatteren betragter her Chriſtendommen overalt og i det Hele og i Henſeende til dens vidt udſtrakte og vedvarende Virkninger, ſom vedkomme det hele Menneſke-Sælſkab. Han nægter ikke de Vanhæld og Ulykker, ſom blinde og ſværmende ſaa vel ſom onde og uredelige Chriſtne har ſtiftet. Men han anſeer dem ſom Begivenheder, der angaae enkelte Mennesker, ſom ere til Ende bragte i en vis Periode, og ikke til nogen Beſtandighed har modificeret vort Kiøns Tilſtand. Om endog Mennesker i tuſende Tal ere ved Forfølgelſes-Geiſten blevne ødelagde; om end Paven, Prælaterne og Geiſtligheden i Blindhedens mørke Dage have forſtyrret Stater, forhaanet Øvrighed, ſtiftet Oprør, fængſlet Fornuften, giort ſig Vinding, bygget ſig Throner ved at herſke over Samvittighederne; ſaa var det vel Ulykker, men overgaaende Ulykker, ſaadanne ſom Peſten, der henriver Mennesker i tuſende Tal, ſom Krigen, der hemmer Rettens Gang, indfører Fauſtret og Anarkie, og ødelægger alt, ſom Deſpoterie, der forjager Videnſkaber og Kunſter, og giør det til Forbrydelſe mod Majeſtæt at tænke, at føle, hvad Menneſket er. Og dog teer Ulykkens Virkning ſig kun i en vis Cirkel, og kun et vis Antal af Mennesker føle den. Derimod er det Gode, Religionen har ſtiftet, noget almindeligt og beſtandigt, ſom viſer Guds Plan i det Store, og hvoraf tydelig ſees, at han er den, ſom ſtyrer det Hele, og hvis Forſyn regierer i Alt. Hvad **Montesquieu** har ſagt, **at nemlig Chriſtendommen, om end dens eeneſte Hensigt ſynes at være et tilkommende Livs Lykſalighed, ſaa giør den os dog ogſaa lykſalige i dette Liv**; dette erklærer Forfatteren, at være den Tert, hvis Forklaring man har at vente i dette Skrift, hvor i han af Hiſtorien vil foreſtille **Europa's** Fremgang til ſin nærværende Fuldkommenhed, i Henſeende til Kunſter og Videnſkaber, Love, Sæder og Regieringsformer, og Chriſtendommen ſom det Middel, der har befordret den dertil. Denne ſin Forklaring har han, efter et foregaaende Udkaſt dertil, udført i adſkillige større og mindre Artikler, under viſſe korte Opſkrifter, hvilke ved første Anſeelſe ſynes at foreſtille os Bogen ſom en Samling af

ad-

adspredte og hinanden uvedkommende Afhandlinger, men som dog ved nøyere Betragtning befindes at hænge tilsammen og at udgiøre noget Heelt og Systematisk. — I den første Artikel viser han, hvad Religionen har at bestille med Verdens politiske Tilstand. Hele Christendommen er bygt paa dette Grund-Begreb, „at dette Liv udgior kun den mindste Deel „ af vor Tilværelses Hetiede, og at Mennesket bør fuldkom„ mengiøres, saa vidt skee kan, i disse hans første Dage, paa „ det han ved den ham forestaaende Revolution kan have lagt „ et langt Stykke af Banen tilbage, og være bleven modifi„ ceret til at modtage en vis høy Grad af Lyksalighed." Den er efter dette Begreb en guddommelig Gave. Det bliver altsaa et Tab og et mindre Lod af Hæld, at være født uden for Christendommen, men som en Straf kan og bør det ikke ansees. Den Christne Religion er Menneskets Religion, og maa altsaa stemme overeens med alt det, Mennesket kan og bør holde for sit Maal. Virkelig blive vi fuldkomne og lyksalige ved at leve i Stat og borgerligt Sælskab, og ligesom det var et Tab ey at fødes som Christen, saa er det og et Tab, ey at fødes som Borger, men ingen Straf, saasom Straf ikke kan være forrienet for Fødselen. Naar da den Lyksalighed, som erholdes ved Stater og borgerlige Sælskaber, er Menneskets Maal, og den christelige Religion er Menneskets Religion, saa maa denne ey, som en Lære given af Gud, kunne være stridig imod disse Sælskabers Indretning og Vedblivelse; ja, man maatte ansee en Religion, som stred derimod, for urigtig og uantagelig. Just denne den christelige Religions fuldkomneste Overeenstemmelse med de borgerlige Sælskabers Øyemærke, og til sammes Befordring, er det, som Forfatteren med dette Skrift agter at stadfæste, og som skal vise sig, „ i det den stifter Orden i Staten, værger om Thronen, „ tordner mod Tyranner, knytter Fredens Baand imellem „ Folkene, giør Verden til een Republik og Menneskene til „ een Slægt; i det den indbyder til de ædelste og største Hand„ linger ved den ædelste og visseste Belønning; i det den be„ strøer Banen med alle de blide Glæder, som fødes af Fred, „ Venskab, og broderlig Kiærlighed; i det den opløfter Siæ„ len, ved at vise Mennesket, hvor ædelt et Væsen det er, „ hvad Ret det haver, og hvor aldeles det med ingen Ret „ kan eller bør blive nogens Træl; i det den opreyser, hvad

„ vi nedbryde; sætter Dige for den Forderrelse, vi selv an-
„ rette; fordømmer og hemmer den Vold og Uret, vi til-
„ føye vore Brødre o. s. v." —— Den Anden Artikel, **Christus og hans Lære**, foreſtiller Chriſtum, ſom den eeneſte og ſande **Udødelighed**s Lærer, og ſom en Lærer af den høyagtværdigſte Characteer i al Henſeende, baade i Levnet og Lærdom. (Mon man ellers ikke ſnarere og med større Ret kunde kalde ham, ſom en Lærer af himmelſk Rang og Værdighed, den **viſſeſte** og **paalideligſte Udødelighed**s **Lærer**, end **den eeneſte**?) Som chriſtelig Religion bør alene anſees det Chriſtus ſelv har lært, der kiendelig er mærket med Almindelighedens Stempel, ſom det, der bør gielde for det hele menneſkelige Kiøn, og ſom altſaa vel bør adſkilles fra alle de menneſkelige Tilſatzer, der ſiden er komne dertil, og hvorved den er bleven forfalſket, hvilke heller ikke her hos Forfatteren kommer i nogen Betragtning. Dog vil han og ikke her tage chriſtelig Religion i ſaa indſkrænket en Forſtand, at han derunder ikke vilde ſee paa andet, end det blot practiſke og moraliſke, ſom findes i dens hellige Skrifter. „Men (ſiger han) den
„ Morale, de Love, de Ideer, de antagne Meeninger, hvil-
„ ke ere de bedſte i politiſk Forſtand, de maa, om ellers Chri-
„ ſtendommen ſkal vinde fuld Seyer, være grundede paa
„ Ideen om en ſkeet Aabenbaring fra Gud, og om Chriſtus,
„ ſom kommer uden fra dette Skabnings-Syſteme, og ey
„ hørende til ſamme." Saa vidt Rec. ſkiønner, har det kun været Forfatterens Meening, hermed at ville erklære, at han ikke vil anſee Chriſtum ſom en blot moraliſk og philoſophiſk, men tillige ſom en virkelig himmelſk og guddommelig Lærer, og at han tillige her vil lade ham komme i Betragtning, ſom den, der lærer meer, end det Fornuften kan begribe, og i al denne Udſtrakning foreſtille hans Lære, ſom den allerbedſte og fuldkomneſte i politiſk Forſtand. Vi ſtøde her an paa et ſærdeles vigtigt Sted: „Chriſtendoms Syſtemet
„ (hedder det S. 33) er da den Lære, hvilken grunder Men-
„ neſkenes indbyrdes Sikkerhed og Haandhævelſe i deres Ret-
„ tigheder paa den fælles Oprindelſe, den fælles Beſtemmel-
„ ſe, det fælles Overherſkab, hvorunder alle ſom Mennesker
„ ſtaae i lige Afhængighed, og endelig den fælles Domſtoel,
„ for hvilken hver og een uundgiængelig ſkal ſtilles. Det
„ kan ſiges, naar man tænker løſeligen," (vel ogſaa naar

man

man tænker grundig) „at disse Ideer høre Fornuften til og „ere ikke Religionens" (NB. her meenes den christelige aabenbarede) „Eyedom. Men i Sandhed der maatte da „kunne oplyses noget mere, end hvad de fordums Philoso„pher, samt og de nyere have meddeelt Verden." (NB. Skulde da vel ingen, hverken af ældre eller nyere Philosopher, have vidst at bygge Menneskenes Sikkerhed paa forbemældte Grunde?) „Der maatte da hos de, hvilke intet ville lade „Christendommen beholde som sit eget, være andet, end „den vankende Fremgang i Systemerne, den megen indbyr„des Modsigelse, og mere end den Ufuldstændighed, hvor„ved Siælen, i Stedet for at finde Roe ved Haab om noget „Positivt, maa søge hen først til Tvivl, saa til Benægtel„ser, saa til Intet; ja ved Intet ender Philosophien, og „lader mig staae der, naar den vil forklare mig min Skiæbne." (NB. Skulde Forfatteren her ikke være noget for streng imod Philosophien, helst naar han end ikke undtager den nyere?) „Thi hvad kommer det mig ved, om al Materie uden om „mig, om den Materie, hvilken jeg føler at være, skal blive „ved, ja om den og skulde faae skiønnere Form, naar den „Jeg selv, med min Bevidsthed om mig selv, ey skal blive „ved. Veed jeg ikke dette; har jeg ikke dette Haab; nyder „jeg ikke saaledes fortsat Værelse, da falder jeg hen i Intet, „og did leder Philosophien mig, men ey længere; thi med „de Ord om andet Liv, om vedblivende Værelse kan jeg ikke „nøyes. Den rette philosophiske Udødelighedslære vil der„til, og den veed jeg ey at kunne finde uden i Christendoms Sy„stemet." (NB. Men burde den ikke da kaldes **den rette christelige Udødelighedslære**, og ikke **den philosophiske**, siden **Philosophien** slet ikke leder dertil? Maaskee Forfatteren meener **Philosophien, som den var i de ældre, og er endnu i de nyere Tider**, ikke som den efter menneskelig Fornufts Evne i sig selv kunde være. Det synes at være hans Meening, og da betragter han Christendommen som den, der i dette Stykke har sat Philosophien i Lys. Men var det dog ikke alt en liden Ure at gisre Philosophien, endogsaa anseet, som den fordum var og er endnu, at sige nemlig, at den leder os kun til Intet, og hvor kan en Apostel beraabe sig paa Rom. I. at Hedningene meget vel kiendte deres Pligter, og tillige blot af Fornuften erkiendte den store Sand-

hed, at de, som overtraadte dem, og giorde saadanne Ting, som han foran har forekastet dem, vare skyldige at døe, at lide den guddommelige Straf, som i Skriften forestilles under Død, naar deres Philosophie og Philosopher ikke havde kiendt den sande og rette Udødelighedslære. Men det ikke staaer fast, hvad vi har tilforn erindret, at Christus var og er nok den visseste og paalideligste Udødelighedslærer, som en Lærer kommen fra Gud, men ikke den eneste?) „Men og ret philosophisk Lære om Udødelighed og Dom „ efter Livet, naar den, som skeet er i vort Europa, er bleven Folke-Religion, da har den maattet virke i det Politiske, saa vel Kongers, som Folkenes, og den enkelte Borgers Adfærds aldeles Forandring. Saaledes er skeet iblandt „ os, hvor denne Lære er bleven hver Mands Tro, og hver „ Stats Religion." Strax derpaa følger nok et Stykke, hvor i Forfatteren atter synes os at tillægge Christendommen et Fortrin paa Philosophiens Bekostning, som den dog vel uden samme kan beholde, naar man sætter den blot i den nøyeste Overeenstemmelse med Philosophien, og derhos tilstaaer den i Overeenstemmelsen den høyere Grad af Vished og Paalidelighed, som tilkommer dens guddommelige Autoritet. Forfatterens Skrivemaade forvolder, at vi af Frygt for ellers at misforstaae ham, bør lade Læseren domme efter hans egne Ord. „Man vende Maskinen (det borgelige Sælskabs) paa „ alle Sider, det bliver dog den Stærkere, der belægger den „ Svagere med Byrden," (NB. kan Stats-Regiering ey efter Philosophien anderledes ansees?) „og man gaae saa „ dybt man vil i philosophiske Undersøgninger, om borgerlig „ Sælskabs og Øvrigheds Nødvendighed, saa bliver der dog „ stedse en Knude at opløse, men hvilken bliver uopløselig, „ naar Vished om Overherren, om hans Styrelse og hans „ endelige Dom ey haves." (NB. Man seer jo overalt af de Gamles Skrifter, at det har været en herskende Tankemaade, at Regiering var en guddommelig og en med Guddommens Villie overeenstemmende og under dens Forsyn staaende Anordning i Verden, og at Regentere, Fyrster og Konger burde efter Guds Villie blot være som Hyrder og Fædre for deres Folk. Saa vel deres poetiske som prosaiske moralske Skrifter ere fulde af Tanker, som derpaa grunde sig. Men lader os høre Knuden!) „Thi hvad er at giøre, naar Men-

„ ne-

„ neſket, naar Folkene mishandles af ond eller uviis Øvrig-
„ hed? Naturen byder at afkaſte ſvare Jernlænker, naar
„ Øyeblikket det tillader. Den raaber bliv frie! bliv lykke-
„ lig! Men hvor har det ſeet ud i Verden? hvor maa det
„ ſee ud? naar Thronerne efter Folkedom ſkal kuldkaſtes?“
(NB. Hvad byder vel Naturen her, ſom og Chriſtendommen
ikke ſkulde bifalde? Hvad byder Naturen? at afkaſte Jern-
Lænker? Men naar? ogſaa da, naar man ſaae, at man
kun derved kom til at bære dem dobbelt ſaa ſvære og tunge?
Ney, alene da, naar Øyeblikket det tillader. Det er vel
at ſige, naar man ſeer god og bequem Leylighed til at befrie
ſig fra en offentlig Voldsmand og Tyran, og forſvare ſin Fri-
heds og Menneſkeligheds Ret imod ham, ſom imod enhver
privat. Men byder da Naturen andet, end det Ret og Pligt
er, og ſkulde Chriſtendommen have noget derimod? Skulde
denne vel befale os at taale et Aag, et Slaverie, en Trældom
og aabenbar Vold, naar vi kan afkaſte det, og værge os der-
imod? Baade Natur og Fornuft og Chriſtendom byde alle
ligeſom med een Mund, at vi taalmodig ſkulle ſikke os i Ti-
den, og ey af Utaalmodighed kaſte os i en større Ulykke, for
at afværge en mindre, men ingen af dem paalægger os ſom
en Pligt at bære Jernlænker, naar man kan blive dem qvit.
At befrie ſig fra en vitterlig Tyran og Voldsmand er eet, og
efter Folkedom at kuldkaſte Throner, er noget langt andet.
Chriſtendommen tager ingen Voldsmand i Beſkyttelſe, men
den værger om Thronen imod et Folks ugrundede og indbildte
Misfornøyelſe og oprøriſke Sindelag.) „Intet uden Chri-
„ ſtendommen forklarer tydelig, hvorledes større Onde kan
„ være, end det at lide ilde her i Livet.“ (NB. Erfaring
og ſund Fornuft kan og allerede viſe os, at med Rebellion
imod en Tyran kan ofte være forbunden en større Ulykke, end
den man lider ved at adlyde ham.) „Intet uden Chriſten-
„ dommen giver den viſſe kraftige Trøſt, at den mig byder
„ ſkal dømmes, lønnes, eftersom han byder; men jeg lige-
„ ſaa dømmes, lønnes, eftersom jeg lyder, naar jeg i min
„ Lydighed har ſeet paa Overherrens Villie.“ (NB. Gan-
ſke viſt en fortræffelig Trøſt, naar man taalmodig maa bære
ſine Lænker! Men det kan aldrig have været Overherrens
Villie, at man ſkal bære ſine Jernlænker ſom taalmodige Sla-
ver, naar man kan kaſte dem af; thi ſaa maatte han have

en Voldsmand ligesaa kiær som en Folkenes Fader og Hyrde.)
„ Den christne Philosoph veed, at Øvrighed er een af dette
„ Livs Nødvendigheder, og at endogsaa den uvise og haarde
„ hører til dette Livs overgaaende Byrder, dem man maa
„ bære.“(NB. Det veed den christne Philosoph ikke anderledes end Philosophen i Almindelighed veed, at nemlig denne ligesom andre Ulykker i Verden bør taales med Taalmodighed, naar Klogskab forbyder at staae derimod. Men hvad derimod Natur og sund Fornuft tillader imod aabenbar Vold og Tyrannie, det kan Christendom ikke forbyde, uden at tage Vold og Tyrannie i Beskyttelse. Paulus anbefaler de Christne Lydighed imod en offentlig hedensk, og personlig ond Øvrighed, men man betænke det er Lydighed imod Øvrighed han anbefaler, som bestaaer og bliver ved, som en guddommelig Anordning i Verden, under alle tilfældige Revolutioner, og blev ved endogsaa efter at den offentlige moralske Person, som den Romerske Stat var, havde brækket de Lænker og afkastet det Aag, som Tyrannen havde paalagt den, hvilket som et offentligt Foretagende mod en offentlig Tyran Paulus aldrig kunde have fordømt. Vore Anmærkninger skal kun vise, at der er i den Henseende den største Harmonie og Overeenstemmelse imellem Philosophie og Christendom, og at den sidste herom ikke lærer noget, som den første ikke skulde have vidst eller kunne vide, men at Forskiællen er kun denne, at hvad Philosophien har grublet sig til, det siger Christendommen med guddommelig Autoritet, og lægger saaledes en uovervindelig Styrke til Philosophiens Lære og ophøyer den over al Indvending og Modsigelse. Christendommen taber altsaa intet ved denne Overeenstemmelse i sin høye Værd over Philosophien.) — I den næstfølgende Artikel undersøges, hvori Borgerens Lykkalighed bestaaer. En kort Afridsning deraf S. 55: „Da nyder Verden størst Lykkalighed, da bli-
„ ver den skiønneste Periode, naar Regierings- eller Stats-
„ Systemet stemmer meest overeens med Overherrens Guds
„ Plan og Villie, i Henseende til Menneskets naar den Fuld-
„ kommenhed og Lykkalighed, os er muelig at opnaae, ny-
„ des af de fleste og i den høyst muelige Grad: naar Men-
„ neskene blive saa oplyste, saa gode, saa frie, saa sunde,
„ saa broderligen levende indbyrdes, saa uden Fare lidende
„ vel, saa fornuftigen modige under Livets de uafværgelige

„ Byr-

„ Byrder, saa tydeligen ahnende et foreſtaaende større Vel, „ og i denne Tilſtand saa mange, som Tingenes almindelige „ Løb her under Maanen, og dernæſt som Tid og Sted og „ Stade besynderligen det tillader.“ — I næſte Artikel vi-ſes, hvorledes det Spørsmaal egentlig bør opløſes, **om Chriſtendommens gode eller ſkadelige Indflydelſe paa Verdens politiſke Tilſtand.** Forfatteren har angivet tvende Opløsningsmaader. Man kunde nemlig for det første undersøge, om Chriſtendommen ſtrider imod Borgerens Pligter og hans Lykſalighed; man kan tage Indvendingerne imod Chriſtendommen for ſig og veye dem, og derhos spørge, hvorledes det vilde see ud iblandt os Europæer, som vi nu ere, om den chriſtne Religion blev os frataget, eller om den blev saa ringe agtet, at den ikke mere havde Indflydelſe i vore Sæder, vore Love og Indretninger, ikke mere gav dem Form og Styrelſe. Dette var den eene Opløsningsmaade. Efter den anden maatte man overſee Verden for Chriſti Tider, og Tingenes Tilſtand uden for Chriſtendommen, betragte den i Ligning med vor Tilſtand uden for Chriſtendommen, derpaa beregne til een Sum den ſig paa begge Sider viſende Lykſalighed, og lade den ſynkende Vægt afſige Dommen. Men Forfatteren vil paa begge Sider have Verden betragtet i det Hele, ey med en kort og indſkrænket Udſigt til viſſe Tider, Steder og Perſoner, for ikke derefter urigtig at ſlutte, at Verden var for 1800 Aar langt ſkiønnere end den nu er, fordi man til den eller den Tid i det og det Land, under den eller den Regents og Regierings Beſtyrelſe fandt den saa ſkiøn og fortræffelig, ſom aldrig ſiden. Man ſeer let, at Hiſtorien maa blive den Ledetraad, ſom man ved denne Opløsningsmaade maa betiene ſig af, og det med den Upartieſkhed, at man lader de gamle Stater vederfares deres fortiente Roes. Men det bliver og herved en vigtig Underſøgning, om de moraliſke og politiſke Fortrin, ſom maatte tilſtaaes viſſe gamle Stater, endten grunde ſig derpaa, at Tingenes Løb endnu ey ledte Menneſkene til de modſatte Laſter og Uordener, eller om det virkeligen var Love, Indretninger, Tænkemaade, Morals og Philoſophi-Syſteme, der ledte og nødte Menneſkene til at være gode i de Stykker, hvor de undertiden kan ſynes at have været det frem for os. „Først, naar Havet „ bryder paa, da kan der dømmes om Dæmningens Anlæg „ til Styrke.“ (Fortſættelſen følger.)

London. Syſteme ſocial, ou principes naturels de la Morale & de la Politique. Avec un Examen de l'influence du Gouvernement ſur les Moeurs. 1773. Prem. Part. 218 S. Second. Part. 174 S. Troiſ. Part. 166. S. 8v. Forfatteren viiſer ſig ſom en Fiende af Overtroe, og Deſpotismus, og velsvet i at tænke. For ſaavidt har han ſagt Mange nyttige Sandheder, og vidſt at aflede dem fra Naturens første Grunde. Men de ſorteſte Billeder af begges ſkadelige Virkninger, naar diſſe trænge ſig tilſammen i hans Indbildning og trykke ham paa Siælen, ſætter de ham i en Hede, hvorved han bliver bragt ud af Stand til behørig at underſkille Tingene, og at give ſine Domme en ſaadan Moderation og Beſtemmelſe, ſom Billighed og Sandhed udfordrer. Juſt den ſamme Affect forleder ham til utallige Igientagelſer, hvori hans bedſte Tanker ligeſom drukne og blive kraftløſe. Faſt paa alle Sider taler han Religionen til Forhaanelſe i de bitterſte og umaadeligſte Udtryk, og det ey alene den aabenbarede, men og den naturlige. Det er en uangenem, men dog, naar man vil domme Forfatteren efter Kiærlighed og Billighed, uundgaaelig Bemærkning, at, foruden den ſlette Underviisning, ſom Forfatteren har bekommet om Religionens Grundſatzer, ere deres Udyder, ſom bekiende ſig til Religionen, iſær mange Læreres, den fornemmeſte Aarſag til de Vildfarelſer, ſom Forfatteren ſvæver udi, i Henſeende til Religionens Værd og dens Forhold til Moralen. Thi det er en Hoved-Satz i hans hele Syſteme, at den Morale, ſom ſkal bringe Menneſkene paa bedre Veye, maae ikke befatte ſig noget med Religionen. Han foreſtiller ſig, at Menneſkene, ſaavidt det kun ellers overalt er mueligt, kunde dannes til Dyden, blot ved dette Livs Fordeele, naar kun Moraliſten ved Opdragelſen og Lovgivelſen behørig blev underſtøttet. Han har altſaa viſt ikke betænkt med behørig Upartiſkhed, om dog ikke Religionen hos mange Menneſker har virket en langt fuldkommere Dyd, end der nogenſinde uden ſamme er funden, og afholder Tuſende fra det Onde, ſom ellers havde bleven fuldbragt; og om altſaa en Ven af Dyd og Viisdom, for at forhindre den Skade, ſom Religions-Iver under Uvidenheds og Herſkeſygeſ Indflydelſe til alle Tider foraarſager, maatte, om han endogſaa ſelv ingen Overbeviisning havde om Religionens

Sand-

Sandhed, tænke paa dens Udryddelse, og ikke meget mere paa at forbedre dens Begreber. Forfatteren er og en Fiende af den Moralske Følelse, som ellers gierne bliver antaget af de nyere irreligieuse Moralister, til de Pligters Understøttelse, der i deres Systeme ikke fuldstændig nok kan beviises af Selvkiærlighedens Interesse. Kort, hans Morale er gandske Epikurisk. Den første Deel af hans Værk indbefatter de almindelige Grundlærdomme. Den anden gaaer ud paa Stats-Retten og Stats-Klogskaben. Paa den Nytte, man har af Selskabet, grunder han altsaa, efter sin forbemældte Grundsætning, alle de Pligter, man skylder samme, og synes ey at have bemærket, hvor svag denne Grund bliver i visse Tilfælde. Regenten er ham slet ikke noget andet, end en Øvrigheds Person, Statens beskikkede Tiener, og ikke dens Herre. Enhver videre Underkastelse er affindig, og moralsk-umuelig, og altsaa ikke forbindtlig, allermindst for Efterkommerne. (Disse Grundsatzer træde Pakternes Anseelse og hele Grunden til den udvortes Forbindtlighed alt for nær. Et Menneskes Herskab over et andet, endogsaa det despotiske. — Misbrugen fraregnet — er moralsk-muelig, og kan altsaa ved et Fordrag blive virkelig, og Regenterne skulle næppe ved saadane trodsige Grundsatzer lade sig bringe til den fornuftige Brug af de Rettigheder, de besidder, naar ikke Moralen og den visere Politik bringer dem dertil.) Den gode Regieringsform er endnu ikke opfunden. Den forudsætter Kundskab og den sande Morals Udøvelse iblandt Folkene. Den Engelske synes Forfatteren endnu langt fra at være det. Folkets Repræsentantere maatte kun være saadane, (Dette er ubilligt, og flyder ikke af Nyemærkets Begreb) som besidde liggende Godser, og Fødselen alene skulde ikke give nogen Ret dertil. Ingen Geistlige maatte være deriblandt, thi de skulde altid være Venner af den indskrænkede Magt. Repræsentanternes Valg maatte skee ved hemmelige Stemmer, paa det Bestikkelsen maatte ikke finde Sted. Uafhængige af Monarchens Villie, maatte de forsamle og adskille sig, og af deres Constituentere ogsaa tilbage kaldes og afsættes, og maatte aldeles ikke antage nogen Velgierning af Monarchen. (Lutter Ting, hvilke, som bekiendt er, for den største Deel ere blevne sagte af Engellænderne selv, og som imodstaaes af Ubequemlighederne ved den Ari-

ſtokratiſk-demokratiſke Regieringsform. Man begriber kun ikke den Bebreydelſe, ſom Forfatteren giør Kongen i Henſeende til den ſlette Politie, naar han ſiger, at Parlamentet vil ikke vove, at give Kongen den dertil fornødne Magt, og Kongen er imod, at det hiælper ſig ſelv.) Et Folks Frihed over Hovedet, og iſær den med Preſſen, foranlediger da alene Uroeligheder, naar den endnu ikke er ſtor, og er endnu ikke forſikret nok. Tyrannerne har en naturlig Tilbøyelighed til Overtroe (naar de nemlig overalt have noget af Religion.) Imod Kongen og den Machiavelliſtiſke Politik ſkriver Forfatteren grundig og ſtærk. Ærlighed ſkulde nu maaſkee og af den Aarſag være den bedſte Politik, fordi man ikke mere troer derpaa, og det Modſatte ſkulde derved altſaa blive bragt i Forvirring. Skulde den Anecdote vel være grundet, at i Ludvig XIV. ſidſte Aar det ved Paalæg undertrykte Landfolk daglig giorde, og lode deres Børn giøre den Bøn til Gud, at han vilde lade dem døe endnu dette Aar. At der i Dannemark ſiden den uindſkrænkede Magts Indførelſe herſkede flere Epidemier, formedelſt Folkets ſlette Næring, er ſkreven væk blot paa en Molesworths Ord. Hvad endten Forfatterens ubetænkſomme Hidſighed immer tiltager, eller og hans Declamationers Sammendyngelſe og Igientagelſe kun i Længden bliver immer mere kiedſommelig; nok er det, Recenſenten har næppe kundet holde den tredie Deel ud, ſom handler om Statsforfatningens Indflydelſe paa Sæderne. Han anſeer alt kun fra den ſlemmeſte Side, generaliſerer det Partikulaire, ſupponerer og lader vek, hvad den hos ham herſkende Idee vil. Hvormed lod det ſig da beviſe, at Godſers Confiſcation er overalt en ſaa ſkrigende Uretfærdighed i Henſeende til Børnene, naar kun det bliver dem derved unddraget, ſom ellers ved den Borgerlige Rets Anordning ſkulde have tilkommet dem, men ikke det fornødne til deres Opdragelſe, eller hvad de allerede ved Fordrage med deres Forældre har forhvervet. De ſkiønne Kunſters Befordring ved den Monarchiſke Regieringsforms Indflydelſe, forklarer han af ſaadane Grunde, ſom ikke give megen Fortieneſte. Republikaneren er mindre tilbøyelig til Pragt, fordi han har mindre Aarſag til at ville ſynes lykkelig og riig, end den Kongelige Hofling, og den, ſom gierne nærmer ſig til ham. Med Ret tales imod de Krige, ſom føres til Handelens Bedſte,

ſte, men til Agerdyrkningens Fordervelſe. Imod National-Giælden ſkriver han ſuperficielt, uden behørig at agte paa de gode Følger, ſom den ved behørig Maadelighed kan have, og de Omſtænde, ſom giøre den hypothetiſk nødvendig. Recenſenten tilgiver Forfatteren de mange foregaaende Declamationer, formedelſt det ſkiønne Kapitel om Lykſalighed i det huuslige Sælſkab, ved ſine Pligters troe Jagttagelſe, ſom det ſikkerſte Middel under den politiſke Fordervelſe at ſtifte ſin private Lykſalighed. Ligeſaa ſmukt og retſkaffent er det Forfatteren har ſkrevet om Venſkab. Tilſidſt om Nytten og Nødvendigheden af en frimodig og ſund Philoſophie, ikke til en voldſom men til en lempelig Afændring efterhaanden i den politiſke og Moraliſke Fordervelſe i det Menneſkelige Sælſkab. Derom ſkriver Forfatteren vel med Eftertryk, men tillige med en forſtandig Moderation, og ſaaledes fører han, næſten ſom en Romanſkriver, Læſeren endelig til milde og roelige Betragtninger, efter at han ſaa længe har bortrykket og ængſtet ham med ſtormiſke Tanker og Begreber.

* * * I Aaret 1773 er paa 207 S. 8v. udkommen en Overſættelſe af det bekiendte Tayloriſke Skrift om **Forſoningen**, under følgende Titel: **Unterſuchung der Lehre der heiligen Schrift von der Verſöhnung; Erſtlich in Beziehung auf die Jüdiſchen Opfer; und darnach in Beziehung auf das Opfer JEſu Chriſti Durch** Johann Taylor. Man erklærer det for en Omvey, naar man, ſom Forfatteren her har giort, vil lære Forſoningens Begreb, deels af alle de Steders Sammenligning, hvor det Ord **Caphar** forekommer, deels af de leviticke Ofringers Natur. Hiint har, ligeſom Ordene i alle Sprog, flere og ey altid beſlægtede Betydninger, ſom ofte efter Behag eller Tilfælde blive forknyttede dermed, og denne er os derimod alt for lidet bekiendt. Man gaaer en nærmere Vey og ligefrem, naar man betragter de Steder i det N. Tre., hvilke tydelig beſkrive Chriſti Opfers, ligeſom og de Leviticke Ofrers Natur. Man ſkionner altſaa ikke rettere end at de 7 forſte Kapitler af dette Skrift kunde gierne have manglet. Reſultatet deraf er dette: „at Ofringerne har kun været „ ſymboliſke Bønner til Gud; og at de her forſoner Syn„ derne for ſaavidt ſom den Ofrende fremſtillede Gud et bod-

„ før-

„ fardigt Hierte, og lovede ham Lydighed for Fremtiden.“ Det 8de Kapitel undersøger de Virkninger, som i Bibelen tillægges JEsu Forsoning. Man finder her en brugbar Samling af de Steder i Skriften, som høre herhid. I det 9de Kapitel prøves nogle Meeninger om Virkningen af JEsu Død. Her bliver meget rigtig viist, at Absigten dermed ikke kunde være at giøre Gud barmhiertig. Ligesaa lidet siger Forfatteren S. 143 f. og 146. f. kan det være Sandt, at Christus ved sin Lidelse har fyldestgiort den guddommelige Retfærdighed eller Guds Lov og i Menneskenes Sted taalet Lidelse og Død. Hvorfor ikke da? „ Thi det er viist og tydeligt, at der ikke anderledes kan skee Retfærdigheden og Loven en tilstrækkelig Fyldestgiørelse, end ved Overtræderens „ retmæssige og lovmæssige Bestraffelse?“ Man har nok Aarsag til at spørge, om ikke dette er en Strid over Ordet. Ogsaa da skeer Loven Fyldestgiørelse, naar dens Anseelse forsikkres, naar der sættes Skræk i Overtræderen, og Overbeviisningen om Lovens Uforanderlighed, bliver alle dybt indprænteet. I denne Forstand er det dog vel uden Modsigelse, at der ved Forsonerens Lidelse i Menneskenes Sted kunde skee Guds Lov Fyldestgiørelse. — „ Dette Begreb, siger „ Forfatteren videre S. 146 hører ikke til Begrebet om „ Forsoningen ved Offer.“ Men man finder ikke dette beviist, og overalt maae Christi Forløsnings Natur ikke bestemmes af Offernes, men af det N. Ttes. tydelige Underviisninger. — „ Loven og Retfærdigheden (hedder det videre) „ kan ikke tillade, at nogen dør i en andens Sted, saasom „ efter Lovens Indhold alene Overtræderen skal dø.“ Men ikke ogsaa da, maae man nok spørge, naar Nogen frivillig paatager sig Straffen i andres Sted for at forsikkre Lovenes Anseelse, at befordre Lydighed derimod, og derved at lykksaliggiøre hele Byer, Steder og Lande? — „ Om en Straf „ kan man vel sige, at den er proportioneret og retmæssig; „ men aldrig, at den er et Offer af en sød og angenem Lugt „ Eph. V. 2.“ En Straf, fornemmelig en saadan, som nogen lider for andre, kan i en meget høy Grad være velgiørende, og i saa Fald maae den jo og være angenem for jethvert velgiørende Gemyt. — „ Guds Søn skulde da have „ lidt som en Misdæder: et alt for nedrigt Begreb!“ Lider da en Cautionist, som betaler en andens Gield af lutter

Ædel-

Ædelmodighed, som en Misdæder? Leed da Zaleucus og døde de Decier som Misdædere? —— „Den Lære, at vore „ Synder ere blevne Christo tilregnede, og tvertimod, at „ hans Fortieneste bliver tilregnet os, foraarsager Følger, „ som ere farlige for Dyden.“ Forfatteren burde alene have sagt, bliver mistydet dertil; og dette er en fælles Skiæbne for store og vigtige Sandheder. Men hvor læt kan man ikke forebygge saadan Mistydning, naar man med Bibelen indskiærper den Betingelse, uden hvilken hiin Fortieneste ikke kan blive nogen tilregnet. I det 10:12 Kapitel foredrager nu Forfatteren sin Meening. Nemlig Christi Lidelse og Død er ikke blot et Dyds Mønster, men i Sandhed fortieneslig: Han har derved forhvervet os Syndernes Forladelse: Men af den Aarsag, fordi denne Lidelse og Død er et Helliggiørelses Middel til at giøre Menneskene dydige. S. 167 f. og 174. f. —— Gandske vist er JEsu Død et kraftigt Befordrings-Middel til Dyden. Men den er det just fori det er en Død, han har lidt for Menneskene i deres Sted. Den Gllds eenbaarne Søn har lidt Menneskenes Synders Straf. Dette er paa den eene Side for Syndere det allerfrygteligste Straffe-Exempel; ligesom paa den anden Side den meest rørende Prøve paa Skaberens Menneskekiærlighed. Nu kommer alt an derpaa, om Bibelen lærer en saadan Midlerens Lidelse i Menneskenes Sted. Man har Steder til Beviis derpaa, som ere uden al Modsigelse. Christi Blod bliver udgydet for Menneskene Marc. XIV. 24. Vi blive benaadede og salige ved JEsu Død, Blod, Kors (ikke Lære) See Rom. V. 10. 1 Petr. III. 18 Matth. XXVI. 28. JEsus har lidt Straffen for Verdens Synder Joh. I. 29.

Magdeburg. Gedanken über den Werth sogenannter Predigten für Jünglinge, von Ferdinand Christoph Reccard Prediger an Gymnasium des Klosters Bergen 1773. 52 S. 8v. Forfatteren har havt Leylighed til at giøre sig Bemærkninger derover, hvorledes Prædikener, der holdes for en Forsamling af mestendeels unge Mennesker, maae være beskaffen, naar det forønskte Øyemærke skal erholdes hos unge Gemytter. Han blotter sine Tanker derover i disse Ark, hvilke han hat tilskrevet sin værdige Abbed Hr. Fromman. Men de underskille sig paa

en fordeelagtig Maade fra mange deslige Leylighedes Skrifter, og man kan anprise dem til alle deres Giennemlæsning, som i Deres Prædikener har mange unge Tilhørere. For i Veyen blivee undersøgt, hvorvidt Prædikener, som ere nærmest bestemte for Ungdommens Alder, ere nyttige og raadelige, og derpaa viist, hvori en Prædikens Værd bestaaer, ey alene i Almindelighed, men og især deres, som ere bestemte til at holdes for unge Mennesker. Hr. R. taler om Materiens og Textens Valg, og om Maaden at bearbeyde denne Materie i Overeenstemmelse med Øyemærket, saavel i Henseende til den almindelige Afridsning, som og den nærmere Udførelse af ethvert Stykke, og især de Beviser, hvorved man vil give den hele Bygning sin fornødne Fasthed. Beslutningen skeer med nogle Anmærkninger, hvorledes saadan en Prædiken maae foredrages for unge Mennesker.

Lemgo. Herrn. Vitets **Unterricht in der Vieharzneykunst, aus dem Französischen übersezt und mit Anmerkungen versehen von** Joh. Christ. Polyc. Erxleben. 1773. 26½ A. 8v. Hr. Prof. **Erxleben** har paataget sig at levere en Oversættelse af det Vitetiske Værk om Qvæg-Lægekunsten, og leverer hermed den første Deels første Bind, som slutter med den Lære om Spisernes Fordøyelse, saa at det andet Bind skal indbefatte det øvrige Halve af den første Deel, og begynde med Blodets Kredsløb. Dette Bind har, da det for den største Deel er anatomisk, ikke givet Anledning til saa mange Anmærkninger, som de følgende Bind ville giøre, dog ere adskillige tilføyede, som for den største Deel indbefatte anatomiske Bemærkninger, hvilke Hr. E. har havt Leylighed til at giøre ved de nu her i tredie Aar til Nytte for Elsker af Qvæglægekunsten anstillede anatomiske Operationer. Andre Anmærkninger har Textens Rettelse til Absigt. Alene der, hvor Hr. Vitet gandske tydelig ikke saameget har seet urigtig til, som meget mere ved at opsætte hvad han har seet, har begaaet en Skrivfeyl, som ofte er hendet ham, er Texten uden Anmærkning bleven rettet.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 13.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 30te Martii 1775.

Kiøbenhavn. (Fortsættelse af **Christendommens Virkning paa Folkenes Tilstand i Europa**, ved T. Rothe. See forrige No.) Her anstilles nu i en besynderlig Artikel, efter den i det Foregaaende givne Anledning, en Betragtning over Verdens Historie, hvilken i alt sigter til at vise, at i den os bekiendte Historie ligger Menneskelighedens og vor Fornufts rette Historie, og at den virkelig er vort Kiøns Historie. Denne Betragtning har Forfatteren sat imod den Indbildning og Drøm om Millioner af Aar for den Tid, hvor i der kunde have været Mennesker, langt rigere paa Kundskab og Lyksalighed, end alt hvad vi kiende af den os bekiendte Historie, og imod den Voltairiske Sententz, at al Oprindelse er skiult for os, saa vi hverken skulde vide, hvorfra vi ere komne, eller hvorhen vi gaae. Der, hvor Historien først begynder, giver den Mærker nok paa, at Menneskene maa have levet tilforn i en raa Barndoms-Alder. Det er vigtigt, hvad Forfatteren derved har erindret. „I „ den Million Aar, eller hvor mange det skal være at vor „ Art er gammel, maatte Tingene have været sig om i no„ gen Lighed med hvad siden er skeet; og hvorfor skulde der i „ den Million Aar været Kloden over tyk Vankundigheds „ Mørke, og usælskabeligt Levnet; derimod i de nyeste 4 à „ 5000 Aar skulde vor Art være gaaet fra slig Tilstand til „ den Høyde, hvor vi nu ere; det begriber jeg ikke som ri-

„ meligt; thi hvorfra skulde Stødet efter den lange Dvales-
„ Tid være kommet?“ —— Dernæst en Betragtning over de **gamle Tider**, som gaaer ud paa at vise, at, naar man giør sig det rette Begreb om det, hvor i Folkenes Velstand og Lyksalighed egentlig bestaaer, saa finder man i Historien over de gamle Tider kun lidet af det, man kan kalde Lyksalighed i politisk Forstand, og langt mindre, end mange troe, som fæste deres Tanker ved det Enkelte, og derfra ville slutte til en Velstand i det Hele, som langt skulde overgaae vore Tiders. Til en Prøve ville vi anføre, hvad Forfatteren vil have erindret ved eet og andet i den gamle Historie, som synes at opvække Beundring, for at man ikke skal giøre for stort Væsen deraf. „Pyramiden staaer i Ægypten, og Labyrin-
„ then var der, og Søen **Moeris**; men bør det være lige-
„ gyldigt eller blive uanmærket, at en Slavehær har opført
„ dem, og at man har født Slægter i tusende Tal for at vir-
„ keliggiøre en Regents Phantasie; det kom da an paa, om
„ Phantasien var at anlægge Kam til Nilstrømmens nyt-
„ tige Vand, for dermed efter Nødtørst at frugtbargiøre
„ Landet; eller om man faldt paa at hobe Klipper tilsammen
„ for derunder at begraves. Ligesaa disse af os beundrede
„ grækiske Helte, der skinne saa i Historien og paa Theatret,
„ de der vare saa mange i saa føye Tid og inden saa snever
„ Cirkel, mon de ikke vidne om, at Menneskeblodet har
„ maatte rinde strømmevis over Egnen, hvor de vare? Ja
„ hvorfor ikke sige det om den Vidunder virkende Krone af
„ Egeblade, at naar den Dvende intet andet saae end den,
„ han da var Væsen langt under sin rette Adel; thi hvor
„ kunde Motivet udholde den ret beregnende Fornuftes Dom,
„ naar Fordeelen, der søgtes, der vandtes, var saa chimæ-
„ risk? Klarere Spor af Frihed, stærkere Mod til at ville
„ handle efter egen Dom om hvad Godt og Gavnligt var,
„ mindre Mekanismus findes ey hos vore Fædre, der vente-
„ de sig Mioden i Valhalla, og hos Araberen, der hastede
„ for at komme i sit Paradiis. Derfor ere Egebladene om
„ Romernes Tinding et yndigt Syn, men Sokrat med sit
„ Mod for Fædrenelandet, saaledes som det var motiveret,
„ er mig dog anderledes hæderlig.“ —— Nu **Fornufts-Hi-**
storien i næstfølgende Artikel. Denne betragtes fornemme-
lig i Henseende til Gudsdyrkelsen, og Betragtningen sigter

over-

overalt til at vise, hvor slet det har staaet til med de gamle Tiders Begreb om Gud og deres Gudsdyrkelse. „Det skal „ingen lært ville nægte, at Offring, Ceremonie og Fest uden „Undtagelse paa hvert Sted udgiorde det alt, der blev kræ„vet af Menneske, som Gudsdyrkelse: og hvor finder man „Folket, hos hvilket Moralen var saa indvirket i Religions „Systemet, at den udgiorde eet med samme? tvertimod den „blev stedse uhældigviis affondret derfra, og indbegreben i „den borgerlige Lovgivning, samt indskrænket inden sam„mes Bezirk; men da Lovgiveren ikke kunde give sig af med „andet end Handlingernes synlige Form; efterdi borgerlige „Straffe, satte for Tanker og Drifter, kunne ey virke an„det end Forvirring og Uskyldigheds ofte indfaldende Under„trykkelse, saa blev det uden for Religions-Systemet, hvor„ledes Menneskene vare i Hiertet, onde eller gode; som „Præsten forestod Ceremonien i Templen og ordnede den, „saa var det nok, naar kun Folket indfandt sig der, og med„bragte Offerdyret, eller hvad andet der behøvedes. Un„derviisningen faldt bort, efterdi i Religions Systemet in„tet var for Forstanden, og intet for Hiertet; men der var „og blandt Folkene ingen Anstalt til Underviisning.“ Men i denne samme vor menneskelige Fornufts Historie udmærke sig tvende besynderlige Phænomener, der ey have deres Lige i den virkelige Historie, og som ere af største Vigtighed. Det eene af dem er det Jødiske Folks bestandige Begreb om en eeneste Gud, som ved en kiendelig Magt er bleven vedligeholdt, endskiøndt Folket stedse har viist en kiendelig Attraae efter at dyrke eens Guder med de øvrige Jordens Beboere. Det andet er den christelige Lære, der opkom iblandt Menneskene fra det ringe agtede Galilæa, og blev mægtig til ey alene at kuldkaste Afgudsstøtterne, men og at lede Menneskene paa en deres forrige almindelige Drift ganske modsat Vey, saa det nu kan regnes iblandt Ubegribelighederne, hvorledes et Folk, der engang havde haft Christendom, skulde kunne falde til saadant Afguderie, som de vittigste og af Videnskaber meest oplyste Folk fordum antoge og fulgte. Der udmærke sig altsaa i vor Fornufts Historie trende Hoved-Punkter, som ere, først det almindelige grove Begreb om Gud og den derefter indrettede slette Gudsdyrkelse, dernæst det philosophiske Mosaiske Begreb om Gud, og for det tredie den store Oplys-

ning tilveiebragt ved den christelige Udødelighedslære. Videre blive disse 3 Hoved-Punkter betragtede i Ligning mod hinanden. Hist og her iblandt giør Forfatteren nogle sær vigtige Anmærkninger S. 97: „Det kan ey noksom erindres, „ hvor meget de feyle, og hvor lidet de kiende forgangne Ti„ ders Caracteer, der lade Alderdommens Philosophers Kund„ skab være Maalet paa den i deres Tid almindelig udbredte „ Kundskab. Ikke alene i Henseende til Ideernes Mængde „ og Indsigtens Udstrækning var Forskiæl imellem Philoso„ pherne og Hoben, som der stedse maa være, og stedse er. „ Hoben tænkte ikke paa det, hvorover man philosopherede, „ vidste ey hvad det var, forstod ey Philosophen, naar han „ talede allersimpelst. Kun Offer-Præsten blev forstaaet.“ I øvrigt viser Forfatteren, at om de gamle Philosopher have haft nok saa sunde Begreber om Gud, saa har deres Lære dog ikke været Verden og den store Hob til Nytte, saasom de omgikkes kun med deres Disciples, og bleve alene forstaaede af dem, da imidlertid Præsten ordnede de mekaniske Handlinger i Templen, og der krævedes intet mere, og Lovgiveren bestemte, hvorledes den udvortes Adfærd skulde være, men Hiertet var overladt til sig selv og den sande Moralitet blev ikke agtet, hvilket og har været Aarsagen til de gamle Regieringers Ustadighed, og alle de gamle Tiders politiske Ulykker. Forfatteren har nu viist hvordan Verden var, indtil Christendommen kom derind, og hvad samme har giort til dens Forandring. Men et vigtig Spørsmaal: hvorfor saa sildig? Man høre dog, hvad Forfatteren ret oprigtig har svaret derpaa S. 83: „Sildig er det skeet, at vi have naaet „ sligt Held, men vi have naaet det, og Revolutionen er „ fulgt paa Christendommen. Vor Tilstand og den ere vir„ kede ind i hinanden, og vor Tilstand kan ey vare ved ufor„ andret uden ved Christendommen. Men hvorfor er det „ skeet saa sildig, og hvorfor have Menneskene saa længe sav„ net dette Gode? Ligesaa, hvorfor savnes det endnu den „ store Deel af Kloden over? Det veed jeg ikke. Jeg veed „ ey heller, hvi Barnet døer, og hvi Cafren gaaer der, beg„ ge maaskee savnede Evner til at kunne være blevet Lyst og „ Ære for Mennesker. Men det veed jeg, at Tider og Ley„ ligheder ere i hans Haand, der er Naturens HErre. Be„ dre Ord kiender jeg ikke for at udtrykke dette mit fulde faste

„ Be-

„ Begreb, at, naar Gud vil, og som han vil, saa skee „ Tingene. Videre kan jeg ey komme med Tanken, og vi„ dere kommer ingen Grubler, naar han vil foede paa fast „ Grund." — Nu en Betragtning over **Heltetiderne**, som viser, at de Homeriske Helte saa vel som Mosaiske Patriarcher bør forestilles af os som Børn, og deres Alder, som det menneskelige Kiøns Barndom. Ved den Leylighed bebreydes det Religionens Fiender, som en Ondskab, at de ville have Patriarkerne oversatte i vore Dage, og kræve Indsigter og Sæder og en Adfærd af dem, som ligne vore Tiders. **Cains Svar, skal jeg tage vare paa min Broder?** skal efter Forfatterens Meening være et barnagtigt Udtryk, og en barnagtig Adfærd skal det have været af **Adam**, at han skiulte sig under Træerne i Haugen. Forfatteren tilstaaer da vel, at de Mosaiske Patriarcher nok ligne de andre Verdens Mennesker paa den Tid i Simplicitet, men paastaaer og, at de meget har overgaaet dem i Sædernes Reenhed, hvilket han i sær og viser ved den paafølgende sorte Beskrivelse over de Homeriske Heltes Sæder, og Folkenes Tilstand under samme. — Men sortere bliver hans Afskildring af Ægyptens politiske Tilstand og Forfatning i Henseende til Love, Religion og Sæder. Den afskyelige præstelige Despotismus, Kongernes under samme trælbundne Magt, og Folkets Dumhed og Slaverie ere Hoved-Trækkene af dette fæle Billede. — Saa til **Sparta, Athenen, Rom** og **China** i de fire næstfølgende Artikler. Man kan anse disse som besynderlige Artikler under de tvende foregaaende **om Verdens** og **Fornuftens Historie** i Almindelighed, da her vises i Besynderlighed, hvorledes det har seet ud i visse Lande og hos disse besynderlig berømte Folk i Verden, førend Christendommen kom derind. Summen af Beskrivelsen over **Sparta** bliver denne, som er en stor Sandhed og med faa Ord sagt, at man gierne, uden at vanære sig selv, kan aflægge den Bekiendelse, at man ikke vilde være Borger af den Spartaniske Stat, hvor der hverken for Fornuften eller for Hiertet var noget at vinde. Det er sandt, at Menneskeligheden i Sparta blev miskiendt, at man der, for at undgaae de bløde Laster, faldt til de haardeste og vildeste Sæder; at man tyranniserede over sig selv og andre. **Helotens** Medhandling er alene nok for at kaste Skiændsel paa Tid og Indretning, eller nok for at opvække

Ynk over Tider og Menneskers Skiæbne. Det stränge Fæderneland var selv Fader og Moder, og Børnene hørte det og ikke Forældrene til. Her galt ingen Forsvar, ingen Ømhed, men Nytten alene afsagde Dommen over de Børn, der bleve henkastede i Sumpen, naar man fandt dem ikke bequemme til at blive Kiempere, o. s. v. En vigtig Anmærkning i Begyndelsen af Betragtningen over Athenen. „Man seer „tydeligen, hvor usikkert Anlæggene ere, naar Politik alene „afsiger, hvordan Stat og Regiering skal være. Jeg forstaaer her ikke ved Stats Indretning, at nu sættes Konge, nu Raad, nu Folke-Forsamling, som lovgivende Magt; „men dette mere vigtige meener jeg, at i Sæder og Adfærd „bliver den Ulighed, at Ret og Dyd og Pligt er her, hvad „hist er Skiændsel og Misgierning; og hvor læt kunde saadan Ulighed i Dommene ikke finde Sted, naar ingen Love „havdes uden de politiske og borgerlige; naar Moralen ikke „udgiorde den eene Deel af Lovgivningen; naar Ret og Uret „alene skulde bestemmes efter Passelighed med den af Stats-„Stifteren valgte Plan; eller for at tale tydeligere, naar „der ikke var en Samling af Love forud gyldige, hvilke „Stifteren maatte agte, maatte bygge paa, ogsaa dertil „passe alt sit Værk, eller i det Ringeste give det Form og „Anstrøg, som passede det dermed. Saadanne Love haves „ved Religions Systeem antaget, holdt for helligt, som Bud „fra Guddommen, saadant, som vore Europæiske Stater „have, og derfore tillige have de eens Love og Begreb om „Ret og Uret, og ellers denne Lighed i det Væsentlige af „deres Hensigt, og Lighed i den Modification Menneskets „Tilstand saaer ved det, at han er en Deel af Staten." Med Athenen og dens politiske Forfatning er Forfatteren saa slet tilfreds, at han holder for, at vi inter bør laane derfra uden Smag og Kunster. Athenienserne skildres som et hidsigt, ustadigt, kiælent, yppigt, vellystigt, frygt- og blødagtigt Folk. I Besynderlighed udmærkes deres urakneemmelige Forhold imod deres agtbareste og bedste Mænd, deres Hengivenhed til Lyst og Leeg. Det var ikke Alcibiader alene, der udmærkede sig ved Usædelighed, men Philosopherne selv havde hver deres Pryne og Lais i Arme. Endelig forglemmes ikke deres uforskammede og næsten afskyelige Opførsel imod den Macedoniske Philip i deres Smiger for ham, som Overvinder,

og

og deres Glæde over hans Død, ligesom og deres lige væmmelige Forhold mod de tvende Demetrier. Iblandt Exemplerne paa deres groveste Utaknemmelighed mod deres meest fortiente Mænd, burde deres Døds Dom over deres 10 Feldherrer ikke have været forglemt. Ellers har dog Forfatteren ladet dem vederfare deres i nogle Henseender fortiente Roes, skiøndt han for Resten værdiger det Athenienſiske Folk ingen Høyagtelse, og finder ikke den Stats Indretning, den Lovgivning og Sæders Dannelse, som vort Europa har Christendommen at takke for. Nogen mere grundig philoſophiſk Reflexion over Roms Republik og Statsforfatning mindes vi ikke at have læſt, end i denne nærværende, ſom i alt gaaer ud paa at vise, at den slet ikke har været stemt til at befordre Menneskenes sande Vel, og at den ey engang i sig selv har haft Grund til sin egen Høyhed og Bestandighed, men snarere tvert imod. Som Philoſoph siger Forfatteren her: Deus, ecce Deus! og hans Philoſophie derover gaaer ud paa at erkiende og vise Forsynets kiendelige Plan i den Romerske Stats Fremgang og Varighed, som den, hvor der er skeet Forberedelse til den paafølgende store Revolution, som er skeet ved Christendommens Komme i Verden. Men for Resten vil han ikke man maa anſee Rom, som den Stad og Stat, hvor der var meget Hæld for Menneſket; hvor der var saadan Indretning og Sæder, som Verden maatte ønske sig til vort Kiøns Forædling og Lyksaliggiørelse. Forfatteren anſeer mange Ting med andre Øyne, og viser os dem paa en anden Side, end man ellers pleyer at anſee dem fra. For Ex. den store Tildragelse med de tvende Graccher, hvilke man gemeenlig pleyer at anſee for Stats-Oprørere. Cicero selv, veed man, afmaler dem ikke anderledes, ja deres egen Svoger Scipio, ſom Forfatteren her erindrer, ønsker ved et Homeriſk Vers, at enhver anden Ligetænkende maatte faae samme Skiæbne. Men Forfatterens philoſophiſke Øye har ikke ladet sig blinde, og han anſeer diſſe Patrioters Skiæbne, som Beviis paa, hvor lidet der kan siges om det Romerske Hæld og Hæder. (Beſlutningen følger.)

Kiøbenhavn. Mine Hændelser. Ved Forfatteren af Sigrid. Quantum eſt in rebus inane! 1775. Med Aug. Frid. Steins Skrifter. 29 S. i 8vo. — Hvor-

for ikke hellere **min Drøm**, siden dog Forfatteren tilsidst bekiender, at alt hvad ham her er hændet, var altsammen en Drøm, noget Forvirret som en Drøm? I det Forfatteren gik eensom i en tyk Skov, blev han staaende tankefuld ved en gammel Begravelses Høy. Han giætter, at her hviler endten en Helt, eller en Skiønhed, eller en Lærd, eller en Konge eller Fyrste, og yttrer i det samme heenrykkende Tanker over Livets Forfængelighed og Forgængelighed. I Utaalmodighed for at vide, hvem her ligger begravet og skiult i Forglemmelsens Mørke, besværger han den Døde, som staaer op og beskriver sig selv som en i Livet ukiendt Person, og ubekymret om at være kiendt i Livet. Dette aabnede ham Øynene, saa han intet saae uden idel Forfængelighed og Ulykkalighed i Livet og ingensteds nogen sand og bestandig Fornøyelse. „Mit Syn „ udvidedes, det blev næsten grændseløst. Monarker paa „ Thronen, truende Krigere i Marken, Elskere under skyg„ gefulde Træer, Søemanden trodsende de rasende Bølger, „ den Grublende bleg over sin Bog, viste sig for mig. Alle„ vegne saae jeg Hovmod, Forfængelighed, Ærgierrighed, „ Sorrig; men ingensteds Fornøyelse. Jeg saae Bekymring „ nage Kongers Hierter, Frygt bestorme Elskerens Bryst, „ Angest blande Vellyst med Bitterhed, Vellyst føde Smer„ te, Slaven have flere glade Øyeblikke end Monarken; „ men ingen saae jeg nyde uafbrudt Glæde. Jeg vendte „ mine Øyne til en anden Side: Herlige Stæder viste sig; „ Taarne trodsede Skyerne; Palladser saaes, Konstens Me„ sterstykker; nyelig Palladser, nu Grus; Taarne falde, „ den herlige Stad er nu en Seenhob; Luer opstige, og „ Magt, Herlighed, alle Konstens Vidunder blive til Dunst. „ Apellis Farver, Scopæ Marmor, Lysippi Kobber, „ Menanders Vid, Sappho's kiælne Elskov, Heracliti „ Dybhed, Demokriti Naturkyndighed, Cimæi Stats„ kunst; alt bliver til Rog, og intet uden Rog bliver til„ overs af dem. Melankoliske Skygger! sagde jeg, hvorle„ des vil Kiød haabe Udødelighed, naar Marmor forgaaer? „ Min Ven! er der da ingen sand Glæde i Verden?" Jo (svarer Skyggen ham) men der hvor den mindst søges, nemlig i at giøre Godt, og afsiunger ham derover følgende lærerige Sang:

Lad

Lad Guld og Demant dig ey blinde,
Fæſt ey til Sølv og Glands dit Hierte,
Ey Smiger troe, ey Ære, Vind og Dunſt.
Betyng ey Siæl med lærde Tanker;
Et Øyeblik i Fryd henlevet,
I Fred og Roe og ſande Glæder,
Langt meer end tuſind Sæcler veyer,
Paa Throne, udi Krig og Purpur.
Den Lærde Navn og Ære kiøber,
Og Sundhed, Roe og Hvile taber,
For lutter Klygt og Tankers Hierneſpind
Han Godt og Ret at giøre glemmer,
Og miſter Hvile, Liv og Glæde,
I det han derom tænker, taler.
Dit eget Hiertes Vidne,
At du dig har beſtittet
Paa Menneſker at elſke,
Det eene Glæde giver.
Bort, Høyhed, Purpur, Throne,
Ved jer jeg ey blev daaret,
En Sommerblide Aften,
En Lærkes muntre Qvæde,
En Bækkes yndig Suuſen
Et Suk i Signes Arme,
Et Blink af klare Maane,
Og mere end alt dette,
En Ulykſaligs Taare
Med kiærlig Haand aftørret,
Mig mere Glæde ſkiænked,
End da ſig Norge bøyed
For Haralds tappre Kaarde,
For lykkelige Voldsmand,
Stor ved udøvet Uret,
Ved Blod og Mord fornøyet,
Som tuſind Taarer voldte,
Og ey en Taare ſtilte.

Skyggen tilbyder ham, at opvække ham nogen af de afdøde Helte at tale med, for at overbeviſes om, at det er ikke de erobrende Krigshelte der kan priſe ſig lykſalige i og efter dette Liv. Ivar Vidfadme ſtaaer op og beſynger ham

sin Ulykkalighed, sin Vee og Plage baade i og efter Livet. Hvad han lader ham saaledes sige:

Til Rusland skibed' jeg;
Mig Plage didhen fulgte,
Om Bord med mig den gik;
I Seylet Angest sad,
Ved Styrie Smerte sad
Og Uroe Skibet drev.

Dette ligner meget det Horaz siger: Post eqvitem sedet atra cura. Dernæst kommer en Lærd frem og beklager sin Daarlighed og Forfængelighed, som uden at giøre Godt i Verden har, af lutter Stolthed og forfængelig Æresyge, fordybet sig i unyttig Lærdom og Speculation. Iblandt andet klager han:

Umærket jeg den Usle saae,
Han græd og Haand udstrakte;
Jeg Melkeveyen maalte.
En uforsørget Møe
Om Mand og Udsyr bad;
Hos Nepos jeg det Sted
Om Thebens Heltes Rundhed
Henrykt betragtede;
Latinen var saa skiøn;
Men Møen ugift blev.
Goddædig Gavmildhed,
Mild Smiil ey Hierte rørte.
Jeg aldrig Navn af Fader,
Ey heller Mand mig suskte,
Men Romersk Ægteskik
Jeg paa min Fingre vidste.
Nu jeg i Grav er sygnet hen,
Min Lærdom mig ey nytter.
Alting paa nyt her læres maa,
En Dunst min Visdom var.
Ak, at jeg for den Hungrige
Mit Brød der heller havde brudt!
Ak, at jeg Nøgne havde klædt
Og elsket Gaver op!
Men jeg, hvad nær var, glemte
For gamle Ting at søge:

En

En Coder, Mynt og Plante,
Min Gud, mig selv og Næste
Af Hu og Sind reent bragte.

Efter at denne lærde Skygge var forsvunden seer Forfatteren en heel Hob andre, unge og Gamle, Mænd, Qvinder, Krigere, Dommere, Skiønne, Grimme, Konger, Hyrder, men ingen iblandt dem alle, som jo klagede over sin Ulykke, over ilde opfyldte Ønsker, Vellystens Ekkelhed, Kronens Byrde, Livets Korthed, Fornøyelsens Damp, Sygdoms Haardhed, Lysters Kiædsommelighed, Fornøyelsers Undervægt imod Indbildningers Foreſtilling, Ærens Skygge, Skiønheds Flugt. Det Spørsmaal, om der da ingen var Lykſalig paa denne Jord, og af hvad Aarſag, beſvarer ham den opvakte Skygge, ſom ledſagede ham, i en kort men fortræffelig lærerig Sang, hvoraf vi vil kun anføre følgende Stykke.

Enhver udi ſin Stand
Fornøyet kunde leve
Naar han ey mere ønſkte
Endhvad han ſaae og nød,
Naar han de Lyſter ſmagte,
Som rundt omkring ham vrimle,
Ukiøbte reene Lyſter,
Som aldrig Anger volte,
Naar i hans egen Egn
Det nu, han nu oplever,
Han Tid og Sted indſkrænkte;
Og i ſig ſelv ſig ſøgte,
Og egen Glæde følte;
Lod andre deres nyde
Og ſelv ſin egen nød ꝛc.

Endelig tager han Afſkeed fra ſin Skygge med en Sang, hvori han bevidner ſin Glæde over det han nu havde fundet, at han i Gud og hos ſig ſelv burde ſøge den ſande Glæde og Roe. Et Par Træk derudi røber lættelig Forfatteren af Sigrid, for hvem der ellers ikke kiendte ham. Han vaagner endelig op af ſine dybe Tanker, ſom af en Drøm, og med den Erklæring, **at det var altſammen en Drøm.** Men havde det ikke da været bedre, om Forfatteren virkelig havde lagt ſig til at ſove ved Begravelſes-Høyen, og ſaa drømt alt

dette.

dette. Hvad hindrer, at mange jo ogsaa kan synge og giøre Vers i Drømme? Men vaagende drømmer man ikke gierne, ey heller kan man lættelig indbilde sig selv, end sige andre, at man gaaer og vanker om iblandt Skygger og Gienfærds-Aander, og holder vidtløftige Samtaler med dem. Men i Søvne og virkelige Drømme gaaer det nok an. For Resten er denne samme endten vi skulle sige Drøm eller vaagen Indbildning, virkelig en lærerig Fortælling, saa kort den er, og har ogsaa sine smukke og tankefulde Træk.

Butzow og Wismar. Jenseni Kraftii Mechanica latine reddita & aucta a Jo. Nic. Tetens Phys. Prof. in Acad. Frid. Bützavienſi. 1773. 466. S. 4. Med 15 Kobbere. Man veed, at Originalen til denne Oversættelse kom for Lyset 1763 i det danske Sprog under Titel: Forelæsninger over Mechaniken. Det er virkelig Forelæsninger med tilføyede Tilsatzer. Forelæsningerne indbefatter egentlig det Philosophiske af Mechanikens Lære, og hvad som følger umiddelbar heraf ved Mathematikens lættere Anvendelser, og de analytiske Regninger blive foredragne i Tilsatzerne. Forelæsningerne ere for Begyndere, hvilke blive førte videre ved Tilsatzerne, naar de ikke ville alene blive Begyndere. Skriftet indbefatter foruden Statiken, en Mechanik, hvori betragtes ey alene bevægte Punkter, men og Legemer af en vis Gestalt og Størrelse. Hr. Prof. T. besluttede at giøre samme bekiendt i det latinske Sprog, saasom dog enhver, der vil gaae vidt nok i disse Kundskaber, forstaaer dette Sprog. Han havde allerede begyndt paa Oversættelsen i Forfatterens Levetid, men efter hans 1765 paafulgte Død troede Han, at han nok turde tage sig mere Frihed til i Værkets Forrøgelse. Han har hist og her tilføyet nyttige oplysende Anmærkninger, men især til den 15de Forlæsning, som handler om de levende Kræfter, og syntes ham ikke gandske at afgiøre denne meer, neddyssede end bilagte Strid, en særdeles lang og lærerig Afhandling, hvilken han med Ret kalder **Anfangs grunde der Dynamik**, hvori han meget skarpsindig udvikler Begreberne om Kraft, Virkning og Tryk o. s. v. Den Sal. Kraft. har ogsaa udgivet nok en anden Deel som indbefatter de øvrige Mechaniske Videnskaber tilligemed omstændelig Undersøgning og Afbildning af mangfoldige Machiner. Denne

Deel

Deel er endnu meget mere vigtig end nærværende, og kan passere for et Theatrum Machinarum, hvori tillige den fuldkomne Theorie om Machiner er anbragt. Hr. T. er ogsaa bereed til at levere samme, men det kommer ey an paa ham selv alene. Thi han klager over Forhindringer, som nærværende hans Arbeyde har fundet, der allerede for 7 Aar siden har været færdigt til Trykken. Det forudsætter hos Hr. Prof. Tetens en besynderlig Iver for det almindelige Bedste, at han i Stedet for at vise sine grundige og dybe Indsigter i egne Skrifter, foretager sig Oversættelsen af et Værk, der saa meget fortiener Samme, og hvoraf især den endnu tilbage værende Deel giver en saa udførlig grundig og brugbar Kundskab om Machinvæsenet som man endnu ikke har tilsammen i nogen Bog.

Göttingen. Af den nye Udgave af Hr. Consistorialraad Walchs Udrog af det N. Tes Kirkehistorie er udkommen i Paaskemessen 1773 den anden Deel paa 412 Sider i 8v. Den handler om de midlere og nyere Tider fra det 7de til 17de Aarhundrede, og er forbedret og forøget saavel i Henseende til Begivenhederne, som de litterariske Efterretninger. Siden er og udkommen den saa kaldte **Forberedelses-Deel**. Hvad som i det første Oplag beløb sig kun til nogle faa Blade over 2 Ark, er nu saaledes udvidet, at det indtager 244 Sider under den Titel: **Grundsätze der zur Kirkehistorie des neuen Testaments nöthigen Vorbereitungslehren und Bücherkenntniß.** Hensigten er at lætte Arbeydet for dem, som grundig ville udvide denne Kundskab i Kirkehistorien, eller vel og selv bearbeyde den, ved en almindelig Theorie, hvortil hører og Bekiendtskab med Hiælpemidlerne. Her bliver altsaa først forklaret, hvad det er Kirkehistorien gaaer udpaa, dens mangfoldige Deele, og deres sande Forbindelse, for ey alene selv at have et rigtigt Begreb om enhver især; men endog at kiende og bedømme den Forskiæl, som derover finder Sted iblandt de nyere Skribentere. Dernæst besvares det Spørsmaal, hvortil disse Kundskaber? saa at de mange Slags Fordeele sættes ud fra hinanden, og viises hvorledes de kunne høstes deraf, og deraf udledes de enkelte Efterretningers Mærkværdighed og dens forskiællige Grader. Fremdeles kommer Fortællingernes

Sand-

Sandhed i Betragtning; hvorpaa denne og vor Overbeviisning derom beroer; altsaa den Lære om Vidner og Kilder, deres Forskiellighed og den almindelige Feyl, Partiskhed. Derefter følger Bog-Kundskaben, som indtager det meeste Rum. Her anføres i mueligste Orden de til den almindelige og besynderlige Kirkehistorie henhørende Bøger, hvad endten de levere Kilder eller nyere Undersøgninger, men de bedømmes ikke, hvilket er overladt til det mundtlige Fordrag. Tilsidst mældes om Hiælpevidenskaberne, Grammatik, Philologie, Chronologie, Kritik, den borgerlige og lærde Historie, og Theologien, og forklares, hvortil og hvorledes enhver i sær bør bruges.

Stockholm. Det pro Fide & Christianismo oprettede Societet, som her for faa Aar siden er stiftet, og hvis Øyemærke er at befordre den sande Christendoms Udbredelse iblandt sine Medborgere, har i den Hensigt befordret til Trykken forskiellige opbyggelige Skrifter, meest Oversættelser af Tydske, Engelske og Franzøsiske, hvilke som Selskabets første Frugter fortiener at anmældes. Deres Opskrifter ere følgende paa Dansk oversatte: 1) Exempler af saadane Folk, som, fornemmelig henimod deres sig nærmende Død, virkelig har følet JEsu omvendende, retfærdiggiørende og trøstende Naade. Første Samling 1771. 13 A. 8v. Exemplerne ere alle tagne af tydske Skrifter, af Freseníi Pastoral-Samlinger, Sammling auserlesener Materien zum Bau des Reiches Gottes, Grøve Henkels og von Mosers letzten Stunden, Gerbers Historie der wiedergebohrnen, og Anhanget til Herveys Denkmahlern der Gottseligkeit. Man finder her Personer af høy, middel- og ringe Stand; iblandt andre og de berømte Baumgartener, den halliske Theolog og Philosoph. Fortaleren har Ret, at deslige Exempler frugte meer, end mange Prædikener, saa de ere vel valgte, og foredragne paa en rørende Maade: 2) Grøve von Bünaus Tanker om de foregivne Fordele, men virkelige og uoprettelige Skade, som de fiendtlige Angreb paa Religionen foraarsage. 1771. 4½ 8v. 3) Et Barens paa 4 Aar i Stockholm mærkværdige Endeligt beskreven af Carl Wallin. 1772. 1½ A. 8v. 4) Guds-

Naa-

Maadeværk iblandt Hedningene. Første Stykke. En Dagbog over en Reyse paa Grændserne af Persylvanien, først iblandt de Christne, siden iblandt de Vilde, som boe ved Bierget Aleghgeny. 1772. S. A. 8v. Den Fortælling i Anmærkningen S. 16 om en Præst af Vales, som, da han vilde tage Veyen til Lands fra Carolina til Virginien, faldt i Hænderne paa en Nation af Vilde, som taelte det Vallische Sprog, og giemte Bibelen hos sig i Sproget, men som de ikke kunde læse, er vel ikke andet end et blot Sagn, omendskiøndt det er bleven bekræftet af en Benjamin Sütton, og en Levi Hukes. 5) Sælskabets pro Fide & Christianismo første Skiænk, eller en kiærlig Foreſtilling til sikkre Syndere; tillige med en Anviisning for opvakte Siæle til Selvprøvelse i deres Christendom. 1772. 7 A. 8v. Dette Skrift er egentlig en fri Oversættelse af en liden Engelsk Tractat: A Compassionate Addreſs to the Christian World. Sælskabet har ladet trykke 4500 Exemplarer deraf, og den største Deel deraf ved sine Medlemmer omdeele iblandt fattige Personer. 6) Jacob Vernets (Prof. til Geneve). Betragtninger over gode Sæder, Religion og den offentlige Gudstieneste. 1772. 8 A. 8v. Man seer af en hos trykt Fortegnelse, at Sælskabet, foruden overanførte 6 Skrifter befordrer endnu flere til Trykken, iblandt andre D. Dodridge's Afhandling om den christelige Religions Viisdom. Man kan vel og formode, at en Jerusalems Betragtninger, en von Hallers Breve, og andre deslige berømte Værker ikke ville blive forglemte. Sælskabets ædle Absigter fortiener deres Medborgeres Taknemmelighed og de Stores mægtige Befordring.

Berlin. Allgemeine Grundsätze der Bienenzucht. 1773. 8v. Den ubenævnte Forfatters Absigt er sagt i Fortalen paa en meget tydelig Maade. Han har ikke vildet skrive nogen lærd Afhandling om Bier, der skulde være fyldt med mange nye ikke noksom prøvede Forsøg, og hvorved en Landmand bliver forledet til at bringe sig selv af med sine Bier. Skriftet er at anſee som en med en ugemeen Tydelighed affattet Indledning til Bie-Avlingen, og fuldkommen tilstrækkelig for de Personer, som alene ville holde Bier for

at

at trække Nytte deraf, og den lader dem heller ikke være gandſke uvidende i Theorien. Man kan af følgende Rubriker overſee de afhandlede Materier. 1) Allgemeine Anmerkungen über die Bienen: 2) Von den Biennenhäuſern und deren beſten Lage: 3) Von den Biennenkörben: 4) Von dem Ankaufe der Bienen: 5) Von dem Schwärmen und Ablegen: 6) Von dem Ablegen der Bienen: 7) Von der Wartung der Bienen in Magazinen: 8) Von Veränderung des Aufenthalts der Bienen: 9) Von den vornehmſten Feinden der Bienen: 10) Von den Raubbienen: 11) Von den Krankheiten der Bienen, und den Mitteln dagegen: 12) Von der Futterung der Bienen und von deren Verpflegung im Winter: 13) Von Anpflanzung Verſchiedner Gewachſe zum Nutzen der Bienen: 14) Von der Entdeckung der Bienen in Hölzern und Gebäuden und derſelben Einqvartirung in Stöcke: 15) Von Abſonderung des Honigs vom Wachs: 16) Von der Art das Wachs zu bleichen: 17) Vom Meth und der Art, ihn zuzubereiten. Endelig er tilſøyet en Fortegnelſe paa de fornemmeſte Skrifter, ſom handler om Bier.

Halle. Herrn Carl Bonnets Abhandlungen aus der Inſectologie a. d. Franz. überſetzt, und mit einigen Zuſätzen herausgegeben von Joh. Aug. Ephraim Goetze, Paſtor bey der St. Blaſii Kirche in Qvedlinburg. 1773. 30 A. ſt. 8v. med Kobbere. Man erkiender, at Hr. Bonnets Inſectologie har fortient denne Overſættelſe, iſær da den indbefatter fortræffelige Bemærkninger, hvormed han har lagt Grund til ſaa mange vigtige Slutninger og Opdagelſer, ſom han har foredraget i ſine nyere Skrifter. Det Bonnetiſke Værk ſelv er nokſom bekiendt, og om Overſættelſen har man intet videre at ſige, end at den er geraaden ſærdeles vel. Hr. Paſt. G. Tilſætninger beſtaaer for det første i Anmærkninger, hvortil Hr. Bonnet ſelv i Breve har givet Overſætteren Materie i Hænder, og dernæſt i et Anhang, ſom indbefatter forſkiællige Mikroſkopiſke Bemærkninger, der vidne om Hr. Paſt. G. Flid og Dueligheed i Bemærkningskunſten.

No. 14.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 6te April 1775.

Kiøbenhavn. (Beſlutning paa Skriftet om **Chriſtendommens Virkning paa Folkenes Tilſtand i Europa**, ved T. Rothe. See forrige No.) I Betragtningen over **Chineſerne** viſes først, at den Kundſkab, man har om dette Folk, grunder ſig meeſt paa Jeſuiters Efterretninger; undertiden uredelige, for at give ſig og deres Arbeyder et prægtigt Udſeende. Man har kun agtet paa det Udvortes og Sælſomme, opholdt ſig ved enkelte Ting, og ikke i Grunden betragtet Landets indvortes moraliſke og politiſke Tilſtand. Alt hvad **Voltaire** og andre Chriſtendommens Fiender her paaſtaaer, om vor Jordklodes Alder, ſom den der gaaer langt ud over **Moſis** Tidsregning, om den bedre Vidſkab og reenere **Philoſophie** og andre Fordeele, ſom Chineſerne ſkulde have frem for de Chriſtne, erklæres for Uſandhed. **Confutz** levede ikke fuldt 500 Aar for Chriſtus, og han tilſtaaer ſelv, at hvad der er 5 til 600 Aar ældre, end han, det er fabelagtigt og uvist. Selv Begyndelſen af den Chineſiſke Hiſtorie er indhyldet i mythologiſk Mørke. Den ſaa høytberømte Chineſiſke Philoſophie er kun en Samling af enkelte Sententzer, og Phyſiken og Metaphyſiken af eventyrlige Fabler. Et fattigt Sprog, der ikke giver mange eller fine philoſophiſke Begreber; et Folk, der med en ſlaviſk Nøyagtighed bliver ſtaaende ved det Gamle uden nye Opfindelſer og Forandringer; et grovt Afguderie; en i høy Grad deſpotiſk Regiering.

Confuz taber meget her i Sammenligning med Sokrates. Det er en falſk Indbildning, at der i Confuz's Bøger ſkulde findes ſammenhængende Religions- Morals- og Regierings-Syſteme, eller at Landets politiſke Forfatning er indrettet derefter, og det er overalt en Feyl, at man foreſtiller ſig Philoſophernes Lære, ſom gieldende Religions-Syſteme. Confuz læſes kun af de lærde Mandariner, men Folket veed intet af ham. For dette gielder kun den groveſte Afgud Fo, og Bonzerne, de groveſte Afgudspræſter. Regieringen er langt fra faderlig og patriarchaliſk, ſom nogle beſkrive den, men den er, efter Forfatterens Foregivende, et med mange Formaliteter omgierdet, og i ſig ſelv ſtrængt Aſiatiſk Deſpoterie. Den chineſiſke Hiſtorie er fuld af Revolutioner, hvorved Regenterne ſtyrtes af Thronen, en Skiæbne, de ſelv ved deres Grumhed og Vellyſt ſaa ofte har fortient. Mandarinerne ere kun Keiſerens Under-Deſpoter, og ſelv Slaver. Keiſeren, ſom Deſpot, frygtes, og frygter ſelv, og maa derfor vaage over Agerdyrkningen, derfor med en ængſtelig Omhue ſørge for, at afværge Brødtrang. „Thi da gielder „ ingen Love, da glemmes Regent, da tænker Almue, at „ den er ham intet ſkyldig, efterdi han end ikke kan føde „ dem, han vil, der ſkulle leve, være til for hans Skyld og „ ſom hans Eyendom. —— Vi Europæer, naar vi ſee vore „ Fyrſters Omhue for Landets Dyrkelſe, da ſpørge vi, eller „ vi burde ſpørge, om derved er foreenet Ønſke og Henſigt, „ ſom Henrich den Fierde, der vilde, at Almuen ſkulde „ lide vel, og føde ſig vel; da først kan Regenten tildøm„ mes Lov for godt, veldædigt Hierte; men det er og mue„ ligt, at graadigſt, haardeſt Financerer med yderſte Iver „ kan drive eller lokke Jorddyrkeren til Arbeyde, for ſelv at „ kunne høſte desmere. Kun Henſigten ved Huusholdnings„ Anlæggene i Almindelighed er det, der viſer, hvad Hierte „ haves til Folket. Men det glemmes ſaa ofte og da uddee„ les ufortient Roes, og der beundres uviſeligen, ſom det i „ denne Henſeende ſkeer med China. Den hele Regierings„ og Lovgivnings-Geiſt viſer bedſt Grunden til de enkelte An„ læg, og man ſkulde ey lade ſig blinde af et feſtligt Optog, „ eller en for Europæerne ſynderlig Ceremonie; men tænke, „ hvor bedre det er, naar hver eyer ſit, og har baade Moti„ ver nok og Leylighed nok til at ſkaffe ſig Brød, end naar

„ Al-

„ Almues Mand kan tænke, han er anden Mands Trældyr, „ der skal fødes af Haanden, en Tanke, der og i vort Euro„ pa kan opstaae, hvor Bonde ved Rest af Gothisk Haardhed „ er som uden for Borger-Tallet.“ Da der i China er en Vrimmel af Mennesker, og ingen Udvandring tilladt, saa maa Landet ofte sig selv til Ulykke blive forfyldt med Beboere, og derfor udlægges, efter Beretningerne, fleest Pigebørn, saasom deres Underholdning koster meest. Derfor ere Mennesker her af liden Værd, tarvelig Levemaade og Armod iblandt den ringe Hob, men Pragt og Yppighed ved Hoffet og i de Stores Huse. Derfor opstaae lat de store og prægtige Værker og Bygninger i China, som fordum i Ægypten, men de ere ikke Vidner om Menneskets Værdighed og Folkenes Hæld, saasom det øvrige i Staten svarer ikke dertil. Med alt dette tilstaaer Forfatteren dog, at Indretningen i China er bedre end i de andre østerlandske Riger, og han vilde ikke have opholdt sig med at laste den saa meget, naar den ikke saa over al Maade var bleven roest. China er langt fra tilstrækkelig bebygget, der ere store og vide Ørkener, Rovere i Hæretal, Tigrer og andre glubende Dyr. Det er idel Tvang, idel Hemmelighedsfuld Mistroe, idel Frygt for at Menneskene skulde falde paa at tænke og føle hvad de ere, der characterisere den chinesiske Stats Indretning. Polygamien er alene tilladt, som en visse Personer tilstaaet Rettighed, og det er en Gave af Regenten. Qvindekiønnets Skiæbne er ydmygende og Qvinderne behandles ey anderledes end som Kiøbmands-Vahre. **China** er da, ligesom de andre hidindtil beskrevne Stater og Lande langt fra den Fuldkommenhed og Lyksalighed, som vort Europa ved Christendommen har erlanget. —— Nu da til det **Christne Europa**. Først har Forfatteren i en liden Artikel kortelig opregnet de Hovedpunkter, som udmærke sig meest i den christne og uchristne Verdens Sammenligning. Deriblandt er Foreeningen imellem de Europæiske Folk den første Frugt af Christendommen, og derover har Forfatteren i næste Artikel anstillet en udførlig Betragtning. Han nægter vel ikke, at jo Lidenskaber, Førsternes Phantasier, Æresyge, Giærrighed, har anstillet Forstyrrelser og Ødelæggelser. Men det er enkelte Menneskers Sindelag og Feyl, og det er Mangler forbundne med Indretninger. I Krigen skade vel Folkene hinanden, men de hade derfor ikke,

en Freds-Tractat udſlukker Hadet, og det er kun overgaaende Uveyr, ſom ikke hindre, at vi Europæer regne os ſom eet Folk imod de andre Verdens Beboere, og et Folk, der har fælleds Sæder, fælleds Opdragelſe, fælleds Begreb og Ære og Pligt, fælleds Trang, indbyrdes Forbindelſe og Omgang, fælleds Religion, almindelige og overalt gieldende Videnſkaber, et Sprog, ſom af nogle i hvert Land forſtaaes og tales, og Frihed til at ſøge Boepæl hvor man vil o. ſ. v. „Har end „ Sophiſterie og Religions Forvendelſe og Geiſtlighedens Ære„ ſyge hidindtil alt for ofte ſønderrevet Broderſkabs-Baandet „ imellem Folkene i vort Europa, ſaa kommer nu Religionen „ efterhaanden igien til ſin Enkelthed, og man ſkiøtter lidet „ de af Menneſkene tilſatte Opfund. Pave, Inqviſition, „ Munkehære, geiſtlig Stat i Staten, alt det falder efter „ haanden, og det gielder om Troes og Pligters Lære, men „ ey om Liturgie og Symboliſk Bog. Fremdeles bliver det „ efterhaanden, ſom raae vankundig Barbarie, at være For„ følger i Henſeende til Religionen. Philoſopherne beſkiem„ me hvo der er det, de rettænkende Theologer ivre imod „ uchriſtne Adfærd, og ſige den at være Uchriſten. Stats„ kyndige ſkiule ikke, hvor lidet den forfølgende Øvrighed „ veed af Regieringskunſten, og Hiſtorien med Erfaring vi„ ſer, hvor hiſt og her ved Mangel af Toleranz ere blevne „ ulægelige Saar i Staterne. Ligeledes falder Skam paa „ hvo der vil oppuſte Arvehad imellem Folkene, og det Regi„ mente vore Førſter maa føre, er nok for at binde Borger„ ne til Fædernelandet, ſaa han altid frygter for at faae frem„ med Herſkab, altſaa har Motiver nok til at ſtride, naar „ Behov giøres, om end ikke ved Vuggevifen er antændt „ Had i hans Hierte mod Mand i Naboeſtat. Alt foreener „ ſig for at udbrede Broderſkab, men af Æreſyge eller Giær„ righed opvækkes Trætte og Strid iblandt Brødre, det ſkeer „ i det Smaa ſom i det Store, og Menneſkenes Feyltrin „ høre til Verden ſom Menneſkene ſelv.“ Vi Europæer ere ſom en Nation for os ſelv, der ſildigen har begyndt at forædles, og vi ere ingen af Jordens øvrige Folk Tak ſkyldige for denne Forædling. I de gamle Stater har Folkene været adſkilte fra hinanden, og de mægtige Erobrere har ikke haft til Henſigt at ſtifte nogen ſaadan veldædig og broderlig Foreening imellem dem, ſom den Chriſtendommen har ſtiftet imel-

imellem Europæerne, hvis fortræffelige Følger Forfatteren ret vel og tydelig har afskildret. „Man sige hvad man vil om „de seenere Christne Tiders Krigs-Orkaner, om de nationale Fiendskaber, om Kiøbmands- og Finantz-Geistens graadige Vindesyge, der saa gierne vilde stoppe Hælds og Velstands Kilder for Medmennesker og Naboefolk; det alt er „vel Ulykkers Aarsager, men for Ødelæggelsen er dog Dige „ved Christendommen, og der bliver altid Eenhed iblandt „Europa's Folk, altid denne Religion, eller Philosophie „(thi Ordet betyder eet) hvilken fører Mennesket til sin oprindelige Værdighed, følgelig er passelig for alle, efterdi „dens Grund er reen Menneske-Venskab, og dens Hoved-„Idræt er at staae mandigen mod enhver, der vil giøre „Indgreb i Menneskelighedens Rettigheder, det være saa „Despot, der vil giøre disse Indgreb, eller herskesyg Præst, „eller haard Finantzerer, eller stolt Visigothisk Lehnsmand, „eller giærrig Monopolist.“ Denne store Forskiæl imellem Europa og de andre Verdens Deele kan Philosophien ikke have virket, som Forfatteren viser, men tvertimod, naar det giælder om at søge Videnskabernes, Philosophiens, den almindelige Oplysnings rette Fremgang, saa skal man finde, at Veyen for alt dette er aabnet ved Christendommen, den Religion, som foreener Menneskene og giør det til en Pligt at foreene sig. Fremdeles vises, at det er ikke Handelen, der har foreenet Folkene i Europa, som nogle ville paastaae, og Forfatteren vover tvertimod at sige, at den ved sine Forbud og sin høye Told imellem Stat og Stat mere adskiller Folkene, end den foreener dem. Videre giver Forfatteren at indsee, hvorledes Religionen har virket denne Foreening iblandt Europa's Folk, og hvad i sær Paverne har giort dertil. Det nægtes derhos ikke, at jo Paverne med deres Geistlighed mindre søgte Folkenes Vel end egen Høyhed. „Der vare onde „Mænd iblandt Paverne og Grund til Systemet, hvorefter „Tingene ordnedes, blev dette, at Hierarkiet maatte bygges paa Folkenes Vankundighed, og Fornuftens Undertrykkelse; ofte paa Twist imellem Folk og Regent, ofte paa „Krig imellem Stat og Stat. Nok af Vee har det pavelige Rom udøst over Verden, og hvo veed ikke, hvilket riigt „Afskyelighedens Væld det var Aarhundrede igiennem. Men „her atter bør det betænkes, hvor vor Art saa ofte og fast

„ altid har giennemgaat bittre Kaar for at naae en hældig „ Tilstand. Med Frihed lader Gud os handle, men vældi„ gen bøyes Magterne og Tingenes Løb, saa der i det Store „ kiendeligen virkes Godt ved Ulykker. Religionen sendtes „ os, det er fra Gud. Miskiendt, misbrugt blev den, ja „ misbrugt paa groveste Maade: thi med kirkeranske Hænder „ tændte man Furie-Fakkel ved Alterets hellige Ild, og saa „ rasede forfølgende Præster frem til Vee over Verden. Det „ var fra Menneskene, men Religionen var fra Gud, og „ den maatte virke hvad Gud vilde. Det har den giort, og „ Verden er ved den bleven lykkelig, og skal end mere vorde „ det.“ Forfatteren paastaaer, at intet Middel skal udfindes, som var mægtig nok til at mildgiøre de Folks Characteer, som omstødte Rom, naar det ey maa være Christendommen. Endelig besvares den Indvending af Meeningernes Forskiellighed imod Christendommen, ret som denne derved var bleven til en Ulykkers Kilde, havde giort Skilsmisse imellem Folkene og væbnet dem til indbyrdes Mord. — Derpaa følger en Artikel om Trældommen. Vor Religion siger ikke: fordi du er Christen, derfor bør du ey være Træl: den siger kun: fordi du er Menneske, derfor være den til Afskye, som vil giøre dig, der er hans Broder, til Træl. — Den christne Lære, saa sagtmodig den er, saa vældig har den været til at tvinge Despoten, saa vel ham paa Thronen, som ham i Huset, hiin med Scepter, denne med Stav i Haanden, begge af Jern. — I Philosopher! der saa hæderligen bekiæmper vore Brødres Tyranner, hvorfra kom eder det Lys, det Mod, den Varme om Hierter? — Ingensteds blev Menneskelighedens hædret som den burde. Philosopher, Præster og Lovgivere have alle tilladt Trældommen. Christendom alene har antaget sig Menneskelighedens Sag, den har budet al Voldsomhed Trods, den har angrebet den stolte Krigsgeist, den mægtige Egennytte, det bittre Folkehad, alle Kilder til Trældommens Ulykke. — Med udtrykkelige Ord har dens Lærer vel ikke sagt, at hvo der giør Broder til Træl, han trodser Gud, og øver Vold mod Menneskeligheden. Men just derudi har den viist sin Magt og Vælde, at den ved saa Bud og Lærdomme har sat Verdens Ting i Gang, saa de stemme med Menneskeligheden og med dens Rettigheder. — Kort at sige, det er Christendommen der har ophævet Trældommen, og det

er

er ikke Handelen, men at den ikke ſtrax eller fuldkommen gior-de det, at Trældommen længe efter Chriſtendommens Indfør-ſel iblandt Folkene har vedvaret, det ſiger ey andet, end at Chriſtendommen ey ſtrax har kundet hæve alle Uordener. —— Dog yttrede Chriſtendom og ſtrax ſin velgiørende Virkning i den Henſeende. Slaven kom til at ſtaae under Lovene og i Nødsfald fandt han Beſkyttelſe hos Geiſtligheden. Han maatte efter Chriſtendoms Læren anſees ſom Menneſke. —— Men ſom det i alt er Chriſtendommens Character, at den intet forſtyrrer, intet ødelægger, men kun mildelig retter og vældelig leder Menneſket til at høre Menneſkeligheds og For-nuftens Bud, ſaa gik det og i denne Henſeende. Som det aldrig af hvo der var ret Religions-Lærer og ikke forvendte Religionen til Hierarkiſk Stoltheds Skiul, blev ſagt til Fol-kene, at de ſkulde oprøre ſig mod erkiendt Regent, ſaa ſagdes ey heller til Slave, at han ſkulde trodſe Herre, der havde kiøbt ham og hvis Eyedom han var. Giør man heraf en Bebreydelſe mod Chriſtendommen, og vil man, at den ſkul-de ſtifte Oprør i Huus eller Stat, da glemmer man, at juſt Anlægget der ſkulde ſkade Religionen er den til Ære og Gavn o. ſ. v. —— Herefter foreſtilles i de følgende Artikler til Enden Chriſtendommens veldædige Indflydelſe paa vore Regieringer, med alle deres Mangler og Ufuldkommenheder, paa Lovgiv-nings Geiſten, paa Sæderne, paa Videnſkaber og Kunſter. Vi kan ey engang, uden at blive alt for vidtløftige, anføre blot i Udtog og dog kun de vigtigſte af Forfatterens mange for-træffelige og velgrundede Tanker til Fordeel og Ære for Chri-ſtendommen. Vi ville kun af næſte Artikel anføre det Styk-ke, hvor der tales om Reformationens Virkning i ſær S. 325:

„ Reformationen faldt ind, og da blev Religionen ſat i ret
„ Lys, ſaa den kunde erkiendes, prøves, ſkilles fra Menne-
„ ſke-Opfund. I Henſeende til det Politiſke, da havde
„ Menneſker hidtil ſtridt med Menneſker om Herredømmet,
„ og Tvingſelen paa Regenterne beſtod meeſt der i, at de
„ ſkulde lade Roms Biſkop have første Rang. Paa Folkene
„ agtedes lidet, og kunde kun Clerkerne faae Hovedlodden,
„ ſaa tillodes det gierne at røve og udſue. Lehns-Trældom-
„ men med Liv-Egenſkabet blev, om ikke uanfægtet, ſaa dog
„ endnu taalet; thi Prælater og Abbeder og Kloſtere vare
„ ſelv Lehnmænd over de mange vordnede Trælle: og for at

„ ſige det med eet Ord, det var ey Guds den værdige vældi-
„ ge Domſtoel Menneſkeligheden kunde appellere til, det var
„ et Menneſkes. Men med Reformationen forſvinder det-
„ te, og Konge med Folk indſættes i deres rette Værdighed,
„ i deres rette indbyrdes Forhold. Nu ligger den aaben,
„ denne almindelige Lovbog, og hverken Konge eller Præſt
„ kan byde imod den. Som det overdrevne Hierarchie var
„ een af de verdslige Ting, der beredede Reformationens
„ hældige og vide Udbredelſe, saa maatte Præſterne gaae over
„ i Underſaats og Borgers Orden. Men og paa den anden
„ Side, ſom Forvirrelſen var født deraf, at man havde
„ giort Menneſke-Bud ligeſaa gyldigt ſom Religionens Love,
„ ſaa maatte dette for Fremtiden afværges, og derfor ingen
„ ufeylbar Guds Statholder, ingen Herre over Troe og Sam-
„ vittighed mere antages, altſaa Regenterne intet have at
„ giøre med det dogmatiſke, Intellectuelle i Religionen. I
„ Henſeende til det Politiſke er dette Siælen i vor Proteſtan-
„ tiſke Lære, og hvilket mægtigt Dige er det ikke imod Deſpo-
„ terie! men og hvilken hældig Indretning, at nu er intet
„ ydmygende for Regentere, ingen Mistillids Aarſag, ingen
„ Harme over, at fremmed Stat ſkal være i Staten, og
„ have ſtridig Plan med det, der bør være Regentens Plan!
„ Thi anderledes kunde det ey være, ſaa længe Geiſtligheden
„ intet Fæderneland og ingen Domſtoel erkiendte uden Rom.
„ Endnu kom det til, at Regenterne trængte til Folkene, for
„ at afkaſte Pave-Herredømmet, og derved, ſamt ved de
„ ſtolte Prælaters Ydmygelſe, maatte Friheds Følelſer op-
„ vækkes. Med Reformationen optændtes den Underſøgnings
„ Geiſt, der vovede at drage Sløret fra de gamle Fordomme.
„ Paa den ſamme Vey man fandt den vigtige Sætning, at
„ Pave-Herredømmet var Skiændſel og Vold, paa den ſam-
„ me fandt man, at Menneſket kun ſig til Gavn ſkal adlyde,
„ og at han bør kunne nyde Giengield for Lydighed. Man
„ drog Grækenlands og Roms Skribentere af Støvet: man
„ vænnede ſig til Tacits og Seneka's Tænkemaade: man
„ ſtiftede høye Skoler: man blev virkelig Philoſoph. Ari-
„ ſtoteliſk Mørkhed og Sophiſterie hialp ey mere, da det
„ galt om at underſøge frieligen, og at giøre Fornuften med
„ Religionen til hver Mands Kundſkab. Man maatte blive
„ Eclectiker, man maatte bruge Sokratiſk reent Sprog.

„ Geiſt-

„ Geiſtligheden havde nu ey det Herredømme, den Rigdom
„ at grunde ſin Anſeelſe paa. Den maatte da vende ſig mod
„ Videnſkaberne, og den varige Heede, hvormed Religions
„ Stridigheederne førtes, den fødte Critiken, fødte og Mo-
„ det til at tænke og tale. Opdagelſerne formeredes, og
„ man ſaae, hvor meget der uprøvet var bleven troet. Men-
„ neſkene følede alt mere og mere Fornuftens Eyner. Viden-
„ ſkaberne bleve almindelige, og de uden for den geiſtlige
„ Stand vilde og have megen Kundſkab. Geiſtligheden der-
„ imod blev ſtundom misundelig herover, og ſom den gierne
„ vilde beholde Lærdoms Æren udeelet, ſaa giordes vel For-
„ nuft og Philoſophie fordægtig, men dette blev juſt en ſtær-
„ kere Motiv til at giøre Videnſkaberne almindeligen fatteli-
„ ge og almindeligen nyttige, paa det man des ſtærkere kun-
„ de modſtaae Geiſtlighedens ſig endnu yttrende Lyſt til at
„ beherſke Fornuft og Samvittighed. Dermed fulgte vel
„ det Onde, at Religionens Tieneres Svaghed og Egen-
„ nytte blev læg Mand til Friſtelſe, ſaa han, ey nokſom ſkil-
„ lende Menneſkets Opfund og Adfærd fra Religionen ſelv,
„ lærte at tvivle om Religionens Styrke og Sandhed, og
„ da, naar han opdagede Geiſtlighedens Feyl, meente at
„ have opdaget Feyl hos Religionen, ja hvis han havde ondt,
„ ſkident, fordervet Hierte, da triumpherede han over Sand-
„ heden. Det blev ſaaledes Tingenes Løb, og Yppigheden
„ kom til, og man kunde ey taale Chriſtendommens alvorli-
„ ge Strænghed. Saa blev den anfægtet og Aabenbaringen
„ giort til Menneſke Opfund. Selv de, der ſaa handle,
„ indſee hvor driſtigt det er, at angribe Folkenes og Sta-
„ ternes Troe, og ſaa beſkytte de ſig dermed, at de intet
„ ſøge, uden at tildeele den forurettede Fornuft ſin tabte
„ Ære og Gyldighed. Men og, paa det ey ſkal ſiges,
„ at Religionen uforſærdet angribes, fordi dens Præſter
„ ere ſvage, ſaa gaaer man og i Strid mod Øvrighed,
„ der dog har Sværdet i Hænde, og der bliver da den
„ Friheds-Geiſt i Bøger, hvilken Frihed gaaer ſaa vidt,
„ at den alene var nok, om ellers intet andet var, til
„ at beviſe, hvor mildelig der ſtyres, og hvor tryggelig-
„ gen der leves i vore chriſtne Stater. Jeg har ſaa-
„ ledes fulgt Tænkemaadens Forandringer, og er da ved
„ diſſe vore nu løbende Dage, i hvilke Regent, om han

„ endog kun er øm over ſin Ære, maa hædre Bog, Skue-
„ ſpil, Konſtværk, der kaſter Skiændſel eller Had paa Hvo
„ der misbruger det ædle Konge-Navn og den for Verden
„ gavnlige Konge-Myndighed. Men Hvo ſeer ikke, at alt
„ dette Opregnede henhører til Religion-Hiſtorien, om ellers
„ Begivenheder med deres Virkninger udgiøre rettelig Hiſto-
„ rien?" Til ſin Betragtning over Lovgivningsgeiſten i de Chriſtne Stater har Forfatteren lagt til Grund de første Ord, hvormed den Ruſſiſke Keyſerinde begynder Udkaſtet til ſine nye Love. „Chriſtendommen byder os at giøre
„ den eene mod den anden alt det Gode vi formaae:
„ Lovene ſkulle ikke formindſke nogens Hæld: De ſkulle
„ derimod afværge Alt, hvad der kan formindſke
„ Samme, og for at naae dette Maal, er det nød-
„ vendigt at tage hiint Religionens Bud til Regel."
I de tvende Artikler om Sæderne vil man finde den Reenhed og Mildhed, ſom Chriſtendommen har virket i Sæderne, fortræffelig oplyſt ved Contraſten af den Haardhed og Skiden-hed, ſom tilforn havde herſket derudi i de Gamle og uchriſtne Stater. Hvad Deel den har havt i Videnſkabers og Kunſters Fremgang bliver og til Slutning tydelig viiſt. Hiſtorien, Verdens Hiſtorie, har overalt i diſſe ſyſtematiſke Betragtninger været Forfatterens Ledetraad, og man vil finde, at han har læſt og overſeet den med et dybt forſkende philoſophiſke Øye. Om der endogſaa ved nogle enkelte Tanker hiſt og her kunde være noget at erindre, (thi Hvem kan i Alt og allevegne beſtemme ſig ſaa noye, at Erindringer ved eller imod hans Ord ikke ſkulde finde Sted?) ſaa vil han dog i alle ret-ſindige og ſkiønnende Læſeres Øyne beholde Ret i Hoved-Sagen, og han har fuldkommen allerede erholdt ſit fortræffe-lige Øyemærke, at ſtadfæſte os i den Høyagtelſe, vi ſkylde Chriſtendommen, ſom en for det menneſkelige Kiøn velgiø-rende Religion, og ſom den vi har at takke for vor unægtelige Forbedring i Regieringer, Love, Sæder og Ufuldkommen-heder, ſom dog endnu derved finde Sted, og aldrig ville mangle hos ſkrøbelige Mennesker. — Men Forfatterens Sprog! Ja man maae tilſtaae, det har ſin egen beſynder-lige Character, ogſaa ſine egne Talemaader, Ord og Ven-dinger, og ſin Dybſindighed, ſom vel undertiden og maaſkee tidt nok fordrer en Grublen af Læſeren for at udforſke Tan-

kerne,

kerne, men som dog vil finde, naar han endelig har udgrundet dem, at deres Udforskning var nok den Umage værd, om den end ved et meer almindeligt og forstaaeligt Sprog kunde have været spared. — Til Trøst for dem, som skrækkes af de frygtsomme Forestillinger om den Fare, der forestaaer Christendommen og næsten truer den med Undergang, ville vi anføre Forfatterens Tanker derom S. 391. „Religionen „ er Lægedommen, der imodstaaer Gangrenen (Fordervel„ sen i vore Sæder) og vedligeholder Livs Principet. Man „ tør ikke, man kan ikke gjøre den til Intet. Den er Sta„ tens, den er Folkenes Troe, og den er nu en gjennem„ tænkt Troe. Endog den groveste Almue vilde have noget „ andet, naar Christendom blev borttagen, og hvad andet „ skulde man byde den? Deismus er den for fiin; Alkora„ nen er den for grov, for latterlig. Tilmed er Religionen „ indvirket i alle vore Indretninger, ihver Deel og vore „ Staters Form. Opstod Regent og vilde forkynde Chri„ stendommen aabenbare Krig, der skulde blive Raab mod „ ham, som mod den værste af Despoterne, men Europa „ taaler ingen Despoter. Bort da med de sorte Tanker! og „ saalænge Europa er christen, saalænge skal det blive ved at „ spille hæderlig Rulle. Men at Europa skulde blive uchri„ sten, o den Sorg være borte! Gud skal vel see til for os, „ og jeg vil blive ved at troe, vi aldrig blive Barbarer eller „ Trælle; men det maatte vi blive, naar vor Religion blev „ os betagen. Vi maatte da løbe Bane med de andre uchri„ stne Folk og prøve deres traurige Skiæbne.“

Göttingen og Bern. Alfred, König der Angelsachsen von Albrecht von Haller 1773. 276. S. l. 8. Alfred skal beskrive det modererede Monarchie. Imod Alfreds Navn og Valg har man ventelig intet at erindre. Men imod Planen lader sig snarere gjøre Indvendinger, i sær naar det skulde være et blot Vittigheds Værk. Men det er det ikke, og Forfatteren angiver selv sine Grunde i Fortalen. Det var Ham om at giøre, at afsondre det, som er fuldkommen Sandt, fra det, han troede, han maatte tilsøye for at erholde sit Øiemærke. De tre første Bøger ere altsaa egentlig Alfreds Historie med indstrøede Reflexioner. Uden Exempel, er Alfreds Roes, at han ved ingen Seyr lod sig for-

forlede til at elſke Krigen. De af ham giorte Indretninger, Landsbeſkrivelſen, dets Indeelning i Grævſkaber, i Centurier og Decurier, de ſvorne Dommere af lige Stand med de anklagede, de tre ordentlige Raadſtuer, vare Anlægget til den endnu vedvarende Engelſke Stats Forfatning. Den fierde Bog er ikke mere Hiſtorie. For at beſkrive den Statsforfatning af Engeland, hvortil Alfred har giort det første Anlæg, digter Hr. v. H. en Fremmed af Scandinavien, ved Navn Amund, ſom iblandt en Hob Varæger havde giort Krigstieneſte ved det Byzantiniſke Hof, og forhvervet ſig Kundſkab om Verden. Med denne taler Kongen i Fortroelighed over Ædelmændenes til den Tid overveyende Magt, og de Gemeenes Trældom. Amund giver derpaa Kongen et Udkaſt til en Regieringsform, hvori Kongens, Adelens og Folkets Andeele i Magten afveyes mod hinanden ſaaledes, at deraf bevirkes en vis Ligevægt, ſom vel har et lidet Overſlag ſnart til den eene, og ſnart til den anden Side, men dog aldrig kan foranledige Statens gandſke Omſtyrtning, Folkets Friheds Tab, eller Fyrſtens Aſſættelſe, ſom aldrig kan blive fuldkommen ond. Man maae vel tilſtaae, at der allerede er ſagt og ſkreven meget over diſſe Materier. Men man troer dog derfor ikke det var overflødigt, at overſee dem nok engang ſaa løſelig i Korthed, med en fremmed Upartiſkhed og af en beſtemt Synspunkt, og der ere dog de Punkter, ſom endnu kan fortiene nogen Opmærkſomhed. Den femte Bog om den Nordlænders, Othars, Reyſe giver Leylighed til at foreſtille de Vilde i den Tilſtand, der er langt fra al ſælſkabelig Liv, og de Betingelſer, under hvilke ſaadan en Tilſtand er muelig og ikke uraalelig. Nogle Biarmiers Ophold paa Spitsbergen, hvis Fartøy var indfroſen. I deres Exempel viiſes Kunſternes Fordeele, hvilke dog vare umuelige uden det ſælſkabelige Liv. Endelig foreſtilles et Land, hvor Landmandens Liv-Egenſkab hindrer al Fremgang af Sælſkabets og Menneſkelighedens Udbildning. Som et beſynderligt Hovedſtykke er tilſyet Alfreds første Kiærlighed. Der er i nogle kritiſke Blade fældet ſkarpe Domme over Forfatterens Uſong, og allerede ogſaa over denne hans Alfred. Men det er ſkeet med en alt for øyenſynlig Partieſkhed, der giør endogſaa de rette Domme mistænkelige.

Ber-

Berlin. Mathias Osterreichs, **Inspectors der grossen Königlichen Bildergallerie zu Saus-Souci, Beschreibung aller Gemählde, Antiqvitäten und anderer kostbaren und merkwürdigen Sachen, so in denen beyden Schlössern von Sans-Souci, wie auch in dem Schlosse zu Potsdam und Charlottenburg enthalten sind. 1773. 7 A. st. 8v.** Det vilde være ganske overflødigt at rose Forfatterens Indsigter i disse Kunstens Værker, da han i mange Aar har havt Ober-Opsyn over disse Billeder, Oldsager og Rariteter, og har derfor kundet give en saa meget kostbarere Beskrivelse og Efterretning derom. Samme er forfærdiget efter de Sale, Kamre og Kabinetter, hvori de staaer efter hans Kongel. Majestets Befaling, og endogsaa om Kammernes prægtige Ameublement er givet Efterretning: Hvor det har været mueligt ere Kunstnernes Navne angivne, og som oftest har Forfatteren givet sin Betænkning over Stykkernes Skionhed. Man indseer let, at det er ingen ugrundet Lovtale over disse Arbeyder, som ellers mange Cabinets-Beskrivelser ere, saasom Forfatteren ikke fortier de Feyl, som virkelig befindes ved et Stykke. Hist og her ere anbragte angenemme Efterretninger om Kunstnerne. Af Malerier, som ere at see i ovenmældte 4 Slotter, indbefatter denne Samling 613 Stykker. Af Registeret kan man strax vide af hvilke Billedhuggere, Malere eller andre Kunstnere, man finder Artikler i denne Samling. Hvem der kiender de ærværdige Navne af en **Caracci, Corregio, Coppel, von Dyck, Sueur, Poußin, Raphael von Urbino, Julio Romano, Rubens,** og flere, som man ey alle kan opregne, den vil vist finde sin Lyst i at betragte disse Arbeyder i Nærheden, og i den Henseende har denne Beskrivelse ogsaa den store Nytte, at enhver kan i Forveyen gisre sig bekiendt med disse herlige Arbeyder, indtil han har den Lykke selv at ansee dem.

Qvedlinburg. Hr. Rector Rambach har udgivet et Programma de ratione scribendi historiam Scholarum. Han beklager, at den Sal. Rector **Goldhagen** er ved Døden bleven behindret i den af ham lovede Historie om Skolerne. Forfatteren sætter forud, at den lærde Historie ey alene bestaaer i Biographie og Bibliographie, men og i Vi-

den-

denskabernes Historie, eller at tale efter Modetonen, i den menneskelige Forstands Historie. Derudi vil vel ingen nægte ham sit Bifald, men det lader, som Forfatteren meente, at dette sidste Stykke var først bleven tilsøyet i de nyere Tider, hvori man træder de ældre Litteratorer fornær. At mange i Bibliographie og Biographie er gaaet indtil de latterligste Bagateller, det er noget, enhver vel veed, men dermed er dog Videnskabernes Historie ikke bleven forsømt. Uden en nøye Kundskab om de Lærdes Levnets-Omstænde, og Skrifter, er det gandske umueligt at bearbeyde Videnskabernes Historie. Paa det Maade, som nogle Nyere har gaaet til Værks, at nemlig den gandske Videnskabernes Historie bestaaer i skiæve Reflexioner og almindelige i Vittighed indklædte Domme over et heelt Aarhundrede, gaaer det uden hiin Kundskab tilvisse nok an. Men dette er kun tomme Svadserier, som den uvidende Unge studser ved, den grundige Lærde beleer, og Recensenten kan endnu ikke erindre sig, at der i nyere Tider er udkommen et litterarisk Værk, hvori ere forefundne mange nye Sandheder om Videnskabernes Skiæbne eller den saa kaldte lærde Historie. —— Forfatteren forlanger, at Hvem der vil foretage en Historie om Skolerne, først maae beskrive den Art og Maade, hvorledes Ungdommen er bleven dannet, og Sprog og Videnskaber ere blevne lærte. Dette Arbeyde vilde have den fortræffelige Nytte, at man kunde indsee, om de gamle, eller de hist og her indførte nye Methoder ere bedre, d. e. om ved en ey overdreven Strænghed, eller ved den nærværende paa mange Steder indførte galante Opdragelse, dydigere og meer moraliserede unge Mennesker ere blevne opdragne, og om ved den gamle eller nye Methode, at lære Sprog og Videnskab, ere blevne frembragte meer grundige og sande Lærde, eller tomme Svadsere. Den anden Hoved-Sag, som en Skole-Historie maatte gaae udpaa, er Fortællingen om deres Opkomst eller Forfaldelse, og især Angivelsen af Aarsagerne til den sidste. Dette maatte vel blive det Vanskeligste, naar Forfatteren forstaaer det om enkelte Skoler, da det meest fattes paa Efterretningen om Aarsagerne til deres Opkomst og endnu mere om Aarsagerne til deres Forfaldelse. Men skulde det kun være at forstaae om alle i Almindelighed, saa skulde denne anden Deels Udarbeydelse ikke være underkastet saa store Vanskeligheder.

Saalle-

Halle. Die allgemeine Welthistorie durch eine Gesellschaft von Gelehrten in Teutschland und England ausgefertigt, in einem vollständigen und pragmatischen Auszuge mit zureichenden Allegation in versertigt von D. Franciscus Dominicus Haberlin. Neue Historie XII. Band. 1773. 2 Alph. 3 A. st. 8v. Det er altsaa det sidste Bind under Navn af Udtog og indbefatter det lidet Tidsrum fra 1536 til 1546. Den i det sidste Aar begyndte Smalkaldiske Krig, og hvad som tilforn paa Rigsdagen til Regensburg i den Henseende er forefalden, bliver siden fortalt i den første Deel af den nyeste Rigshistorie, som med første kommer for Lyset. Værkets Indretning og Tingenes Udførelse er fuldkommen den samme som i forrige Deel. Da Religionshandelerne i dette Tidsrum blive meget vidtløftige, saa ere samme og meget omstændelig beskrevne, og derved meget bleven forarbeydet i den nyere tydske Kirkehistorie, saa meget mere, som Forfatteren aldrig undlader nøye at anføre de Kilder, hvoraf han har sammendraget sine Efterretninger. Den store Luthers Handlinger og Endeligt ere, som i den foregaaende Deel, saa og her med Omstændelighed anførte. De til de tydske endogsaa mindre mægtige Rigsstænders Specialhistorie henhørende Begivenheder ere med Flid og lige Omstændelighed bemærkede. Ligeledes ere og omstændelig fortalte de Carl V. Handlinger, hvilke han ikke som Keyser, men som en anden moralsk Person, f. Ex. som Konge af Spanien har forrettet, saasom det ulykkelige Algierisse Søetog S. 317 o. f. Heraf indseer man let, hvorfore Forfatteren har opfyldt sit Løfte gandske at beslutte Carl V. Historie med dette Bind.

Leipzig. Sir Thomas Sindal oder der Mann nach der Welt. 1773. 2. B. 8v. Saavidt man seer, er det Oversættelse af Engelsk. Man gruer ved at forestille sig, at der iblandt Folk af den fine Verden, hvilke Forsynet havde givet Evne til at giøre Godt og giøre Elendige lykkelige, skulde gives flere, som meer eller mindre ligne Sir Thomas. For at tilfredsstille sin Lyst paa en uskyldig Præstedotter i hans Sogn, anlægger han en vidt udseende Plan til at besnære den retskafne Fader, og at forføre hans Søn til Oxford og i London; og da denne er bleven bragt i

Fæng-

Fængſel, og Søſteren iler til London til ſin ulykkelige Broder, finder han endelig Middel til ogſaa at giøre denne ulykkelig; og bliver med alt dette i Verdens Øyne en fiin og artig Mand, — og et tydeligt Bevis paa, at Giengiældelſen maae finde Sted i en anden Verden. Den anden Deel, ſom er noget romanſk fortæller videre om en anden Rænke, ſom Sir Thomas har opſpundet mod et andet ungt Fruentimmer, og hvorved han endelig ſætter Livet til.

Ingolſtad. Akademiſche Rede von den Vortheilen des Staats aus der Sorgfalt für die lebendigen, und aus der Aufmerkſamkeit für die verſtorbenen Bürger am Namensfeſte Sr. Churf. Durchl. in Bayern vor der Akademie der Wiſſenſchaften am 12 Oct. 1773 gehalten, von Heinrich Palmaz Leveling, Churfürſtl. Rath und Prof. der Arzneyw. ꝛc. 37. S. 4. Talen handler om en af de vigtigſte Materier ſom høre til den Medicinſke Politie og Statens offentlige Velfærd. Hr. L. har afhandlet den med ſaa megen Patriotisme og Popularitet, at man ikke har læſt denne Afhandling uden ſtor Fornøyelſe. Det er Børns medicinſke Opdragelſe, og den Hiælp, ſom i ulykkelige Tilfælde maae viſes Menneſker, der lader til at være døde, hvormed Forfatteren iſær har beſkæftet ſig. Hr. Brinchmann bliver ved den Leylighed meget roeſt, hvis Bog ligeſaa vel ſom den Tiſſotiſke bliver anpriſt til en almindelig Haandbog. Her tales dernæſt og om Skadeligheden af de Dødes Begravelſer i Kirker og Stæder.

Berlin. Beſchreibung einer Berliniſchen Medaillen-Samlung, die vorzüglich aus Gedächtnißmüntzen berühmter Aerzte beſteht von J. C. W. Möbſen, Mitglied des Obercollegii Medici, und des Obercollegii Sanitatis. Erſter Theil. 1773. 436 S. ſt. 4. Uden vidtløftig at udlade ſig over Nytten af ſaadan en Samling, mælder man alene dette, at nærværende indbefatter mange mærkværdige og ſiældene Mynter, hvis Beſkrivelſe og Afbildning maae være behagelig for Elſkere, og at der ere tilſyede mange brugbare angenemme og nyttige Efterretninger, ſom man tildeels her ikke ſkulde ſøge, men ſom dog giøre Værket læſeværdigt for alle Læger.

No. 15.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 13de April 1775.

Kiøbenhavn. Gudelige Beslutninger. Anden Deel. Af Tydsk oversat paa Dansk. 1774. 180 S. i 8vo, med Godiches Skrifter. — Nærværende Anden Deel af Gudelige Beslutninger indbefatter læseværdige og lærerige Artikler: 1) det Usynlige, 2) Troe paa Gud, 3) Christendom, 4) Gudstieneste, 5) Opbyggelse, 6) gode Tanker, 7) Strænghed mod sig selv, 8) Taalmodighed, 9) Taknemmelighed imod Gud, 10) Troens Lydighed, 11) Religion, 12) Selvfornægtelse, 13) Gudfrygtigheds Vinding. Da disse Artikler ere alle temmelig vidtløftige, saa vilde det og blive for vidtløftigt her at anføre kun et kort Udtog af dem alle. Vi ville kun opholde os ved nogle deriblandt, som i sær har behaget os. Deriblandt er den om gode Tanker. Det er sandt hvad Forfatteren siger, at ey alle rigtige Tanker ere gode Tanker, men naar rigtige Tanker bøye Hiertet til det Gode, saa ere de og tillige gode Tanker. Man seer let ind, at Forfatteren ved gode Tanker forstaaer det samme, som kraftige, levende og paa Hiertets Tilbøyelighed til det Gode virksomme Tanker. For Resten kan man ikke nægte, at jo alle rigtige Tanker besidde den Godhed, som Rigtighed allerede er i Forhold mod Vildfarelse og Urigtighed; thi det er dog godt, siger man, at tænke rigtig. Af gode Tanker flyde gode Handlinger, og de ere med disse deres Virkninger selv Virkninger af Naaden og Troen ved Guds Ord. Ved den

Leylighed har det behaget Forfatteren saaledes at foreſtille **Fornuftens** Ringhed imod **Naaden** og **Troen**, ſom følger: „ Hvad den ſunde Fornuft lærer os at tænke er i ſig ſelv og„ ſaa Godt og kan have gode Følger, og frembringe ſaadan„ ne Handlinger, hvilke, ſom borgerlige, ere gode og nytti„ ge, og ikke uværdige til at bifaldes og berømmes, men „ ikke i aandelig Forſtand. For Gud giør ingen Ting Men„ neſket behageligt og værdigt, uden det, ſom ved hans „ mægtige Naade er bleven virket i ham.“ Naadens Fortrin er unægtelig. Men hvad Forfatteren har ſagt om Fornuften er noget tvetydigt og ikke nøye nok beſtemt. Det er allerede herved et vigtigt Spørsmaal, hvad Forfatteren maatte ville have forſtaaet ved dette Udtryk, at Fornuften kan vel ogſaa lære os at tænke det, **ſom i ſig ſelv er godt?** om hans følgende Ord ſkulle være en Forklaring derover, nemlig **at det er og kan være Godt, kun for ſaa vidt det kan have gode Følger, og frembringe Handlinger, der, blot ſom borgerlige ere gode og nyttige**, eller og om han derved forſtaaer **ſaadanne gode Tanker, ſom endog ſaa**, lad være de ere frembragte blot ved Fornuften, **i deres Grund og Kilde og i Henſeende til deres Øyemærke kan være gode?** Kan en ſund Menneſke-Fornuft føde Tanker, ſom ere Følger af Lydighed imod det høyeſte Væſen og Virkninger af en i Naturen indplantet Menneſke-Kiærlighed, og ſom yttre ſig i Handlinger, der har til Øyemærke at gavne Verden og Mennesker, og befordre deres Lykſalighed; er det i ſaadanne Tankers Frembringelſe, Vedligeholdelſe og Udøvelſe, den menneſkelige Aands Forbedring virkelig beſtaaer; og er det ſaadanne **i ſig ſelv gode Tanker** Forfatteren vil tilſtaae, ſom dem Fornuften og kan lære os og føde hos os; var det da vel og rigtig nok ſagt, at de ſlet ikke i nogen Grad kunde kaldes **aandelig gode Tanker?** turde man da ſaa gandſke nægte, at jo ſaadanne Tanker ere allerede en Grad af Værdighed til Guds Velbehag? Nok er det, der ere nu mange, ſom tør paaſtaae, at formedelſt ſaadanne **i ſig ſelv gode Tanker og Handlinger** kan Gud finde ſaa ſtor Velbehag i fromme Mennesker, der uden nogen deres egen forſætlige Skyld har manglet den høyere Naade, at han dog kan og vil benaade dem i Betragtning af det Benaadelſes-Middel, ſom han een Gang og for alle har foranſtaltet til at forlige

Ver-

Verden med sig selv. Men skulde Forfatterens Meening være, ey at ville tilstaae andre gode Tanker og Handlinger, som Følger af og ved Fornuften, end blot saadanne, som i borgerlig Forstand og for et borgerligt Sælskab, formedelst deres for samme fordeelagtige Følger, kan være gode og nyttige, da skiønne man selv, om det ikke var at giøre alt for lidet af Fornuften, som dog ikke, da den er en guddommelig Gave, bør forringes under sin Værd, fordi man bør tilstaae Naaden et langt høyere Fortrin i at frembringe aandelig gode Tanker? Kun denne Erindring maatte Recensenten først giøre. Hans Nidkiærhed for den nøyagtigste Bestemmelse i saa vigtige Religions-Punkter har bevæget ham dertil. Saa for Resten er det en fortræffelig og lærerig Artikel, hvori Forfatteren har viist os de gode Tanker, vi bør giøre os om Gud, om os selv og vor Næste. Lader os engang høre de gode og værdige Tanker vi bør giøre os om vore Medmennesker: „Man maa „ ogsaa tænke godt om andre Mennesker, og som Guds Ord „ lærer os; at de ere vor Næste og vore Brødre, som have „ een Gud, een Skaber og Forløser med os, og underviises „ med os ved een Aand; at de ere ligesaa værdige til vor „ Kiærlighed, som vi selv. Alle Tanker om andre Mennesker, som ere stridige mod disse, ere onde, og forhindre „ Kiærligheden og give Anledning til Forbrydelser imod dem. „ Den Forbindelse imellem Menneskene, som Gud og Naturen har forordnet og fastsat, maa have en bestandig „ Indflydelse paa vore Tanker. Det vilde stride derimod, „ om Næstens Feyl satte os i Harnisk imod ham, eller opvakte i os en Foragt for ham, da vi ere saa meget tilbøyelige til at forlade os selv vore Feyl, og det giør os ondt, „ naar andre ville til vor Foragt og Beskiæmmelse misbruge „ de Feyl, som de mærke hos os, og som vi tidt selv ikke „ kiende, eller dog ikke holde for saa onde og skadelige. Vel „ udfordrer den Pligt at have gode Tanker om andre Mennesker, ikke det, at man ikke skulde anse det Onde i deres „ Gemyts Beskaffenhed, Sæder og Levnet, som Ondt, eller „ vel ogsaa som Godt. Denne Pligt byder ikke, at man „ ikke skulde bedømme andre efter Sandhed. Hvorledes „ kunde man ellers tilkiendegive dem deres Fordomme og Forseelser og drage dem tilbage derfra? Hvorledes kunde man „ ellers forbedre dem? hvilket dog er en stor Pligt imod Næ-

„ sten. Men en virkelig Dom om Næsten, hvorved man til
„ hans Skade sætter sig i Bevægelse, udelukker ham af sin
„ Kiærlighed, og, ved hans gode Navns Forkleinelse (For-
„ ringelse) giør andre Mennesker afspændstige fra ham, og
„ giør ham dem til Fiender, det strider imod den Forbindel-
„ se imellem Brødre, og kan ikke bestaae med Kiærlighed.
„ Det er altsaa ingen gode Tanker, som give Anledning til
„ saadant et Forhold imod andre Mennesker. Endnu min-
„ dre ere de overilede Domme om samme at ansee som gode
„ Tanker, naar man tillægger dem noget Ondt, som ikke
„ findes hos dem, og lægger dem det til Last. Disse ere de
„ onde Tanker, som Propheten forbyder. **Tænker ikke**
„ **Ondt hver imod sin Næste i eders Hierter.** Zach. VIII.
„ 17. Hertil henhører og mistænkelige, hadelige, misun-
„ delige og hævngiærrige Tanker, som ere meget mere skade-
„ lige for dem, som fatter dem i sit Sind, og der i vedlige-
„ holder og befordrer dem, end for den, som de sattes imod.
„ Thi disse Tanker besmitte Siælen, fordrive Troen, stride
„ imod Kiærligheden, og give Anledning til Forgribelser paa
„ Næsten i Ord og Gierninger. Derfor maa de være høyst
„ afskyelige for en Christen, som maa nægte dem al Indgang
„ i sit Sind; og, naar han mærker dem deri, undslaae sig
„ for dem af al Magt. Men det Gode maa en Christen fin-
„ de og lægge Mærke til hos sit Medmenneske, og hverken
„ lade nedrig Stand eller Fattigdom afholde sig fra, at agte
„ det høyt, som er værdt at agte. Ja han maa see hen over
„ og igiennem Næstens Feyl, for at mærke det Gode hos
„ ham, paa det han ikke unddrager ham noget af den Agt,
„ som tilkommer ham; og derved blive tilbøyeligere til at
„ hielpe ham, bevise ham Kiærlighed og giøre ham Godt.
„ Det er gode Tanker om Næsten." Hvor ofte forsee Men-
neskker sig ikke imod disse hellige Forskrifter! Hvor almindelig den Tænkemaade, at ingen, end ikke den bedste Egenskab, Forretning, Gemyts-Character ansees for værdig til nogen vor Agt, naar den findes hos en fattig og ringe Person! Men har en Person af Stand og Character forrettet noget, som kun kan anstrygges med nogen Farve af det man kalder adelt og stort, hvilket Rye og Rygte! hvilken Opsigt, Allarm og Stsy! Ja hvor ofte er en eeneste, endda kun ringe Feyl, os ofte en Grund til at agte for intet eller og slet ikke at agte

de

de øvrige gode Egenskaber som findes hos den samme Person! hvor ofte bliver endogsaa en Fuldkommenhed hos ham, som burde være os en Grund til at elske og agte ham, tvertimod en Anledning til Had og Misundelse, som gior den endogsaa til en Last, lukker Øynene til for denne, som for andre gode Egenskaber, og leder kun efter at finde virkelige Feyl, som kan tiene os til en Grund for vort Had og vore slette Tanker i Almindelighed om den samme Person! Ikke mindre lærerig og læseværdig er den følgende Artikel om **Strænghed imod sig selv.** Denne Strænghed mod sig selv skal fornemmelig og i Almindelighed vise sig i en skarp og upartieſk Selvprøvelse, og det i Besynderlighed i Henseende til sin naturlige Nysgiærrighed, Egensindighed, sin Begiærlighed til egen Nytte, sin Lætsindighed, sin Dadlesyge. End ikke den naturlige Fordervelse vil Forfatteren have fritagen fra denne Undersøgning over sin egen Tilstand. Denne sætter han derudi, „at Men„neſket er af Naturen ganske utilbøyelig til at ville og ud„rette det aandelige Gode; derimod meget tilbøyelig til det „Onde; og at han ikke engang er bequem til bemældte aan„delige Godes Udøvelse; men at han har den største Før„dighed til det Onde og deri meget hastig voxer og tiltager.“ Mon ikke her atter skulde være et Sted, hvor man, uden at nægte den naturlige Fordervelse, kunde have ønsket nogen nøyere Bestemmelse, og maaskee nogen Indskrænkning i den her paastaaede fuldkomne Utilbøyelighed til det Gode, dersom det ellers er sandt, at Menneſket jo dog i det mindste har endnu nogle Levninger tilovers af den ham efter Guds Billede medskabte Fuldkommenhed. Kun et Stykke af denne Artikel om **Egensindighed**, som her meget vel bliver adskilt fra Standhaftighed og Bestandighed. „Det er ey mue„ligt, (hedder det) at være roelig eller lykkelig, naar man „stedse er paastaaende paa sit Sind, sin Meening, Beslut„ning og Sædvane. Hvo som finder sig tilbøyelig dertil, „den maa bruge megen Alvorlighed imod sig selv og ved „christelige og fornuftige Foreſtillinger søge at befrie sig fra „denne Last. Ellers bliver han uskikket til al Tieneſtagtig„hed, der ligesaa meget, om ikke mere, øves ved at give „efter, som ved virkelig at bevise Tieneſter; og til begge „Deele er Menneſket, og endnu mere en Christen, lige stærk „forbundne. At give efter er imod Egenkiærlighed og tungt

„ for den. Og dog har man de stærkeste Grunde dertil. Et-
„ hvert Menneske har lige Ret, og lige Frihed til at tænke
„ og til at ville. Den Egensindige giør Næsten saadan en
„ Ret stridig og tilegner sig den alene. Hvilken Ubilligheds!
„ Eftergivelse vedligeholder Baandene i de mange Slags
„ menneskelige Sælskaber. Egensindighed sønderriver disse
„ Baand. Eftergivelse befrier os fra mange Ulejligheder,
„ som Egensindighed foraarsager os. Eftergivelse giør et
„ Menneske behageligt, da derimod enhver søger at undgaae
„ Omgang med egensindige Folk, og skyer deres Sælskab.
„ Skulle disse Grunde til at give efter, og de Fordeele, som
„ følge hermed, og Skaden af det Imodsatte ikke bevæge en-
„ hver til at være streng imod sig selv og med største Alvor-
„ lighed at bestride sin Egensindighed? Vel er det fornødent
„ at være bestandig i det Gode, og Bestandighed er en Dyd.
„ Men denne Forevending forsvarer ikke den Egensindige,
„ da der er stor Forskiæl paa ham og paa et standhaftigt og
„ bestandigt Menneske. Thi denne grunder sig paa Sand-
„ hed og Ret, og kan retfærdiggiøre sit Forhold for enhver.
„ Men hiin er paastaaende paa sit Sind, uden at agte paa
„ fornuftige imodsatte Grunde, og hans egen Villie er vir-
„ kelig hans eeneste Grund. Den Bestandige er altid bered-
„ villig til gierne at eftergive i ligegyldige Ting, da den
„ Egensindige aldrig frivillig giver efter. Hvor der altsaa
„ ere mange af disse, der gaaer det ikke af uden Misfor-
„ nøyelse, Trætte og Uorden. Men Bestandighed i det Go-
„ de bliver tilsidst kronet med Fred og Velstand og foraarsa-
„ ger aldrig nogen virkelig Skade. Saa meget som man
„ derfor bør bestiitte sig paa denne; saa meget bør man med
„ al Alvorlighed sætte sig imod Egensindighed hos sig selv.“
Saa lærerig er overalt den Morale, som herskér i dette Skrift, og man kan af disse tvende Prøver giøre sig ligesaa godt Haab om Indholdet af de andre Artikler.

Kiøbenhavn. Samtaler i de Dødes Rige. 1773. 56. S. 8v. Forfatteren har vel med disse Samtaler havt **Lucian Fontenelle** og **Litleton** for Øyne, som Mønstre, han vilde efterligne, dog selv søgt at være baade national og original, og i nærværende Samtaler for en Deel at characterisere nogle vore store Konger og Ypperlige Mænd, saasom

Ha-

Harald Haarfager, Haagen Adelsteen, Christian III. og IV, Kanzler Johann Friis og Peder Oxe, Bugenhagen og Brocman. Det Characteristiske strækker sig dog ikke videre, end at han i Samtalen lader dem tale efter deres i Historien bekiendte Characteer. Her er i alt 7 korte Samtaler. Den første er imellem Harald Haarfager Konge i Norge, Hagen Adelsteen hans Søn og to Norske Bønder, og handler egentlig om de norske Bønders Odels-Ret og Frihed, og det Spørsmaal, hvilken af disse Konger der havde handlet rettest og bedst, endten Faderen, som afskaffede den og skildte Bønderne ved deres Eyedom og Frihed, eller Sønnen, som erstattede dem Samme igien? Maaskee Forfatteren kunde vel have ladet de Samtalende Personer trænge lidt dybere ind i Sagen, og derved giort Undersøgningen meer interessant, hvis han just ikke havde sat sig for at være kort. Den anden Samtale er imellem Sverre, Konge i Norge, Christian III. i Danmark, og Canzler Johan Friis. Her handles egentlig om Ubilligheden i det Norske Raads Afskaffelse, som erkiendes for en Feyl, især da hverken Frederik I. eller Christian III. havde nødig at erobre Norge, som de maatte giøre med Danmark. Den tredie Samtale imellem Hagen Hagensen Konge i Norge og Christian IV. Kongen i Danmark, hvilken Sidste berømmes især meget for sin Kiærlighed for det Norske Folk. Vi ville deraf anføre hvad de tale med hinanden om deres Krige.

„ H. Ja jeg agtede den fredsommelige Konge, sit Folks Fa-
„ der, høyere end Erobreren, dets Bøddel; men i min
„ sidste Tid lod jeg mig af Skingrunde overtale til at begyn-
„ de en unyttig Krig, hvor jeg opofrede en stor Deel af Lan-
„ dets bedste Ungdom, og satte selv mit Liv til. C. Men
„ den Krig havde dog den Grund for sig, at igien vinde
„ tilbage forlorne Provintzer, som forhen havde hørt til Ri-
„ get, og hvorofte lode ey de bedste Fyrster sig ved saadan
„ forlokke. Men jeg derimod havde langt mindre Aarsag til
„ min første Krig. Det var alene en daarlig Ungdoms Hid-
„ sighed, som forførte Mig; og dog løb den bedre af, end
„ de tvende Følgende, hvoraf den Sidste var Nødværge, og
„ den første maatte føres, da en mægtig, listig, farlig,
„ uretfærdig og ærgierrig Første nærmede sig mine Lande,
„ en Første, der traadde alle guddommelige og menneskelige

„ Love under Fødder, en Første, der truede min Fædrene-
„ Troe med Undergang; og dog forlod Himlen mig begge
„ Gange; jeg kan tænke for at straffe mig paa min gamle
„ Alder for mine Ungdoms Synder. H. Næppe havde endten
„ Jeg eller du ført disse ubetænksomme Krige, dersom ey
„ Smigrende Hoffolk havde været, løgnagtige Skialdere,
„ hykkelske Lovtalere. Ak, den bedste Fyrste er omgivet med
„ Saadane! fra hans Ungdom af udspeyde de hans Tilbøye-
„ ligheder, ey for at rette dem, men for at svinge sig selv
„ paa Ærens Top, for at tilsnige sig nogen gunl Jord,
„ kiøbt med Brødres Taare. Have vi Lyst til Krig, Ære,
„ Roelighed, Videnskaber, Fred, Jagt, Bygninger, Pragt,
„ Fruentimmer, alle endten i sig selv gode Tilbøyeligheder,
„ eller som dog kunne blive gode, i det mindste uskadelige,
„ naar de ret bestyres; strax indfinde disse Humler sig, surre
„ omkring os, døve Lyden af vore Pligter, og gisre, at de
„ bedste Lyster, ved at overdrives, blive skadelige for os
„ selv, for Land, Riger, og Undersaatter. C. Glade maae
„ vi derfore være, at vi nogenlunde har opfyldt vore Pligter,
„ at vi uden at blues for meget, kan tænke paa vor første
„ Vandel, og at vi nu ere komne til Sandheds, Oprigtig-
„ heds og Uskyldigheds Land, hvor vi uden qvælende Om-
„ sorger, uden nagende Samvittighed, hvile af vore Ar-
„ beyder.“ Den fierde **Samtale** holdes imellem **Bugen-hagen**, vor danske Reformator, **Brocmann**, Biisp i Siælland, og en nylig afdød Præst, om de forskiællige Methoder i Theologien og de forskiællige Prækemaader. Den **femte** er imellem **Peder Oxe** og en Fransk **Financier** om Overdaadighed og Sparsommelighed. I den siette taler Erkebisp **Absalon** med en Minister om adskillige en god Ministers Pligter og gode Egenskaber, saasom, at han skal være læt at faae i Tale for enhver; at han bør være taalmodig i at give de Talen de Tid til at tale og svare dem vel; at han ikke ophøyer den Stand alene, han selv hører til; at han bør være uegennyttig, og tiene for saa lidet som mueligt, helst om han selv besidder Midler, har ingen Familie, eller om Landet er i en slet Tilstand og den offentlige Skat er udtømmet. Forfatteren har i denne Samtale ladet Erkebispen aflægge en oprigtig Bekiendelse om en Deel Feyl han selv i sin Tid begik i sit Statsministerium, saasom, at han var

for

for haard i ſit Opførſel imod Skaaningerne; at han bedækkede ſin Strænghed med Paaſkud og Forevending af Kirkens Rettigheder, at han ſom en Mand af høyadelig Herkomſt og den øverſte geiſtlige Mand i Riget hialp Geiſtligheden og Adelen i at tilvænde ſig Magten. I den ſyvende og ſidſte Samtale tale Signe og Hagbarth med hinanden om den overmaade hæftige Kiærlighed, hvormed de her i Livet havde elſket hinanden, og hvorudi de nu hiſſet i den anden Verden fandt, i Stedet for en forhaabet Vellyſt, intet andet end tom Indbildning, Forfængelighed, Qval og Uroe, da endogſaa Erindringen om deres forrige Kiærlighed var dem en Pine, ſom de her ønſkte ſig en Ende paa, men ey kan blive qvit.

Kiøbenhavn. Adolphi Drøm. 1773. 1 A. 8v. Med Steins Skrifter. Ved at læſe i den bekiendte Nikolai's Journal faldt Adolphus i Søvn; og ſom han havde Hovedet fuldt af bidende, overdrevne og ſkarpe Critiqver, ſaa havde han og en Drøm, ſom fuldkommen ſvarde dertil. I denne Drøm maae de ældre og nyere Skribentere, Statsmænd, Regentere, Krigshelte, Digter, Philoſopher, Læger, Hiſtorieſkrivere, Kirkefædre, giennemgaae den kritiſke Cenſur. Adolphus befandt ſig i et ſtort Gemak, hvor han kom i Tale med Kritikens Forvalter, der beſkrives her ſom en biſter Karl, fuld af Rynker i Panden, der vendte det Hvide ud af Øynene. I en Drøm vil man vel ikke forundre ſig over om der indløber nogle Sælſomheder, ſaaſom her, at Critikens Forvalter her viſer ham de Penne, ſom adſkillige Skribentere havde brugt til at forfatte deres Skrifter med; at ikke Skrifterne ſelv, men Skribenternes Penne her blive criticerede af denne Critikens Forvalter; at et Skrift er ſkrevet med en Deel af Pennen, og et andet med en anden; at man kunde ſee paa Pennen, med hvad for en Deel dette eller hiint Skrift var forfattet, endſkiøndt Samme Deel ved Critik-Forvalterens Pennekniv var afſnittet; af Adolphus grandgivelig kunde ſee dette; thi man ſeer ofte mere Grandt i Øvne, end naar man vaager. Paa denne Maade ſeer han da adſkillige Skribentere, ſaaſom Virgilius, Voltaire Rouſſeau, Montesquieu, Homerus, Dantes, Milton, Holberg, Wieland, Gellert, Plati, Ariſtoteles, Baco, Carteſius, Burnet, Whiſſton, Newton,

ton, Leibnitz, Wolf, dernæſt adſkillige Hiſtoriſkrivere og Kierkefædre, criticerede ved det, at deres Penne vare afſkaarne og afſtumpede for den Deel af deres Skrifter, ſom efter Critik-Forvalterens Meening fortiente at forkaſtes. Her begynder en nye Scene i Drømmen, i hvilken Adolphus drømmer lidt rimeligere. Han befinder ſig i en ſtor Sahl, der rundt omkring var beſat med Skilderier, af adſkillige berømte Helte og det menneſkelige Kiøns Velgiørere med characteriſerende Overſkrifter. Her iblandt fandtes ikke Alexander den Store, Carl den Tolvte og Ludvig den Fiortende. Men til ſin ſtore Forundring fandt han der iblandt en Diocletianus, ſom med den eene Haand grov med en Spade, og med den anden trykte et Monſtrum med mange Hoveder til Jorden. Over ham ſtod ſkrevet Lige ſtor paa Thronen og i Haugen. Adolphus ſpurgte den, ſom her i Drømmen var hans Vejviſer, hvad denne Tyran havde her at beſtille, denne de Chriſtines ſaa grumme Forfølger, hvilke han ikke vilde haabe dette Monſtrum ſkulde ſigte til. „ Ney, (ſvarede hans Ledſager) dermed ſigtes til de mang„ foldige Rebellere, ſom han undertrykte i det Romerſke „ Herredøm: Lad dig ellers ikke af de ſlette Hiſtorieſkrivere „ forføre til at dømme ilde om denne Keyſer, thi Faa ere „ blevne mere mishandlede end Han.“ I en anden Sahl fandt Adolphus dem, ſom havde giort ſig berømte ved Misgierninger og Daarligheder. Her fandt han en Auguſtus, en Cæſar, en Sylla, en Demetrius Poliorcetes, en Nero i Selſkab med en Herostratius, Cartuche, Mahomet og Tamerlan. I blandt Daarernes Tal ſad Carl den Femte med Overſkrift, Verdens Poſtmeſter, fordi han havde ingensteds Roe, og vankede om allevegne, ſom der var Nogen efter ham. Her fandt han og Canzler Ludwig i Halle, ſom ſtod med en ſpodſk Mine, havende en lang Rolle i Haanden med diſſe Ord, Schöne Raritäten, og den Overſkrift: Ich bin der große Ludwig. Major ſaae biſter og ſtræng ud: Hans eene Haand var knyttet, hvor med han ſlog Horbius i Hovedet, og paa hans Arm ſtod ſkrevet, Kiættere bør omvendes: med den anden favnede han en deylig Pige, og paa denne ſtod at læſe: Horerie er Synd. I det Adolphus derover faldt i Latter, ſagde tilſidſt hans Ledſager. „ Du leer af andres Daarligheder,

„ men

„ men alle Menneſker begaaer Daarligheder, og jeg er vis „ paa, at ſaaſnart du vaagner, vil du ſkrive denne Drøm „ op, og give den i Trykken; thi du eyer den Daarlighed, „ at du altid maae beſudle Papiret.“ I det Samme vaagnede Adolphus i en ſtærk Bevægelſe og fandt ſig liggende med Næſen paa Nikolaj's Journal.

Halle. Prophetæ minores ex Recenſione Textus hebræi & Verſionum antiqvarum latine verſi, noſtisqve philologicis & criticis illuſtrati, a *Joanne Auguſto Dathio*, S. Theol. Doct. & Prof. Lingv. Hebr. in Acad. Lipſienſi. 1773. 224 S. 8v. Det er kun faa Sider for en Commentar over 12 ſmaa Propheter, men man finder paa Samme deſto mere af det nyttige og udſøgte. I den forudſkikkede Fortale giver Hr. Dathe Efterretning om Beſkaffenheden af hans Overſættelſe og de dobbelte Anmærkninger, philologiſke og exegetiſke, hvilke befinde ſig under Overſættelſen, og de ved Enden tilføyede kritiſke. Den første Lov, ſom Forfatteren ved Overſættelſen har lagt til Grund, var, at overſætte ſaaledes, ſom det latinſke Sprogs Genie udfordrede. Denne Overſættelſe er altſaa hverken bogſtavelig, men dog heller ikke paraphraſtiſk, ſaaſom Forfatteren aldrig har indrykket i Overſættelſen nogen Tanke, ſom ikke ſtod i Texten, eller og, naar han endelig til Meeningens Opfyldelſe undertiden maatte lade et eller andet Ord løbe ind imellem, har ladet Samme ved forſkiællige Bogſtaver underſkille fra Textens Ord. Hvor vanſkeligt det er ved en ſaadan Overſættelſe at træffe Middelveyen, og hvor let man derved i at overſætte de driſtige øſterlandſke Troper kan ſtøde an imod det latinſke Sprog, har Forfatteren viiſt i Fortalen med nogle ſærdeles rigtige Bemærkninger. De Philologiſke og exegetiſke Anmærkninger ere kun ſparſom anbragte, og indbefatter endten Sag-Forklaringer, eller og de ſigte til at retfærdiggiøre Forfatterens nye Overſættelſe. Han har brugt de bedſte Hiælpemidler af gamle og nye Fortolkere og Philologer, endſkiøndt ikkun faa ere anførte i Noterne, for ikke at giøre alt for mange Citationer. Foruden den ſædvanlige Inddeeling i Kapitel og Vers, har han deelt hver Bog i nye Afſnitter hvorved Propheternes hele Taler ſkulde adſkilles fra hinanden. Den første Section i Hoſeas indbefatter

Cap.

Cap. I. II. 4. Man holder for det havde været bedre, om den anden Section havde begyndt med det andet Kapitel, saasom dog det første Kapitel er efter al Anseelse en blot for sig selv bestaaende historisk Fortælling, og slet ingen Spaadom, men de fire første Vers af det andet Kapitel ere derimod aabenbar et Stykke af den Spaadom, hvoraf det Øvrige følger i det andet Kapitel, og indbefatter Absigten af den følgende Tale, der tilsidst sluttes som en virkelig Trøstetale. Oversættelsen saavel som de tilføyede Anmærkninger har foruden andre Fortrin den store Fortieneste, at man i samme finder en stor Mængde utydelige Hebraismer oplyst. Til Slutning følger en liden kritisk Commentar, som indbefatter Oplysninger over de af Forfatteren i Oversættelsen optagne forandelige Læsemaader. Forfatteren har nøye sammenlignet de gamle Oversættelser med den hebraiske Text, men ey angivet alle de Afvigelser, som findes imellem denne og hine Oversættelser, men alene nævnet og bedømmet dem, som han i Stedet for den Masorethiske Læsemaade har antaget i sin Oversættelse. Da Oversættelsen skal efter Forfatterens egen Hensigt være den vigtigste Deel af dette Arbeyde, og det Øvrige følgelig maae indskrænke sig derefter, saa kunde man vel ikke her forlange af ham en fuldstændig Fortegnelse paa alle de forskiællige Læsemaader, som finde Sted imellem den hebraiske Text og de gamle Oversættelser, saa angenem samme end maatte have været for Elskere af Kritiken, fordi en sandan Samling formedelst Forfatterens utrættede Flid, og den sunde og lærde Bedømmelse over de forskiællige Læsemaader, som man er vant til hos ham, ikke kunde falde anderledes ud end til stor Nytte. Den kritiske Deel af denne Bog har foranlediget Forfatteren til at anvende en stor Deel af Fortalen til velgrundede Anmærkninger imod Hr. Prof. Thychsens Hypotheser, hvorved han vil ophæve den kritiske Brug af de gamle Oversættelser. Hans Erindringer betræffer ellers kun den Deel af Hr. Thychsens Teetamen, som handler om de gamle Oversættelser. Hvad han fra S. 28 til 32 i Fortalen forebringer imod Hr. Thychsen vil denne ikke finde meget gunstigt for sine Hypotheser.

Berlin. Naturgeschichte der vierfüßigen Thiere des Hrn. v. Buffon. Zw. Band. 247. S. 8v. Man savner hel-

heller ikke i dette Bind den indſigtsfulde Overſætter, den angenem, ſkiønt ey altid grundig raiſonerende Forfatter, og mangen nyttig og til Rettelſe fornøden Anmærkning. Først beſkrives Giederne. Hr. v. B. troer, at der imellem Giedder og Faar er vel ikke fuldkommen, dog næſten det Samme Forhold, ſom finder Sted imellem Heſter og Eſler, og at Faaret er kun en Gied af en finere Art. Begge blande ſig og frugtbarlig med hinanden, ſaavel Geddebokken med Faaret, ſom Vædderen med Giedden, dog har man deraf aldrig ſeet Middelarter at opkomme imellem Giedder og Faar, ſaadane ſom Muul-Eſler ere imellem Heſter og Eſler, men lutter enkelte Forſkiællighed er, ey heller har man endnu giort den Erfaring, om der af denne Blanding avles et ufrugtbar Middeldyr eller et Dyr, ſom er bequem til ſin Slægts Forplantning, ſom det nu er afgiort om Muul-Eſlerne. Den ſædvanlige og Angoriſke Buk og Gied ere derved foreſtillede i bemalte Kobber. I et Anhang beſkriver Hr. D. **Martini** endnu forſkiællige Arter af udenlandſke Giedder. Derpaa følger baade de tamme og vilde Svins Beſkrivelſe. Hundenes Naturhiſtorie giør den ſørſte Deel af dette Bind ud. Hr. v. B. antager kun en eeneſte oprindelig Art af Hunde, nemlig Bønder- eller Huus-Hunde, og holder alle andre for Afvigelſer derfra, fornemmelig af de Grunde, fordi Hundene i de koldeſte Lande, hvor de ved mindre Cultur allermindſt afvige fra Naturen, ligne Bondehunden allermeeſt; fordi de i de ſydlige Lande af Europæerne tilbage ladte og forvildnede Hunde ere ſamme næſten fuldkommen lige, og fordi man alene i de tempererede Climater finder den ſtore Forſkiællighed i Hund-Arter. Forfatteren har vel dermed meget beſtyrket denne ſin Meening, at alle Hund-Arter, endog de meeſt ulige, frugtbarlig blande ſig med hinanden, og ſaadane Blandinger forplante ſig med hinanden ſaavel ſom med Stamme-Arten: men dette ſamme giør de og med Ulve og Ræve (over hvilken ſidſte Blanding Hr. Prof. **Büttner** i Göttingen har anſtillet adſkillige Forſøg) ſom dog i Naturen ere gandſke viſt Dyr af en anden Art, end Hundene, endſkiøndt man bequemmelig kan bringe dem tilſammen i et Syſteme. Hr. v. B. har forſøgt at lade en Hund blande ſig med en Ulvinde, og tvende Ræve med en Tæve, men det har ikke vildet lykkes. S. 152-58 anføres Hr. von **Daubentons**

Mee-

Meening om de forskiællige Hunde-Arters Avling. Han antager vel forskiællige Hoved-Arter; men tilskriver dog ogsaa Climatet, Opdragelsen og Røgtningen de hyppige Afvigelser. Derpaa beskriver Hr. v. B. alle Hundenes Hoved-Arter saavel som og de forskiællige Blandings-Arter. I et Anhang handles om den Nytte og Skade, som Hunde kan stifte, og om deres Galenskab. Dette har Hr. D. **Martini** tilføyet, thi Hr. M. B. har holdt over dette Dyr en egen besynderlig Lovtale. Beslutningen skeer med Kattenes Beskrivelse, og et af Oversætteren tilføyet Anhang Katternes Skadelighed, hvori fortælles et besynderligt Exempel paa dette Dyrs lumske Hevngiærrighed, nemlig en Kat skal engang have qvalt sin egen Herre i en Middags-Søvn efter et Giæstemaaltid, hvorved han havde forsømt at give sin kiære Kat sin sædvanlige Lækkerbiskken.

Göttingen. Johann Christoph Gatterers **Abriß der Universal-Historie in ihrem ganzen Umfange. Bey dieser zweiten Ausgabe völlig umgearbeitet und bis auf unsere Zeiten fortgesetzt** 1773. 747 S. 8v. Man veed med hvad Bifald den første Udgave af 1765 er bleven optaget, og der er ingen Upartiesk, som miskiender den roesværdige Bemøyelse, Forfatteren i nogle Aar har giort sig for at indklæde Universal Historien efter en bedre Methode. De fornemmeste Forandringer, som ere blevne foretagne i denne nye Udgave, ere disse. Den foregaaende Indledning er bleven sammendraget til tvende Blade, skiønt man vel kunde have ønsket, at samme havde bleven til S. 32 i den gamle Udgave, om endog Forfatteren vilde have udelukket mange af de anførte Skribentere, og derudi giort et meget strængt Valg. De fleste, om ikke alle Tilhørere behøve denne Forberedelse. Historiskriverne fra S. 31 til 175 i den gamle Udgave ere udeladte. Af Hiælpemidlerne derimod havde man ønsket, at de allervigtigste og bedste Skrifter havde bleven anførte. Et betydeligt Fortrin ved nærværende Udgave er derimod den strax fra Begyndelsen tilføyede chronologiske Udsigt over den heele Historie, hvilken saavel for Forelæsningernes Anhørelse, som efter sammes Fuldendelse kan giøre de Lærende en fortræffelig Tieneste. Den derpaa følgende synchronistiske Udsigt over den hele Historie giør samme Nyt-

te.

te. Det heele Tidsrum er inddeelt i fire 1800 Aar. I Ordenen af Folkenes Historie er der giort mange Forandringer, som man har fundet Behag udi. De første 1800 Aar fra Adam til Nimrod er kortelig beskreven. I det andet 1800 Aars Tal fra Nimrod til Philipp og Alexander forekommer det Assyriske-Folke-Systeme, og det Persiske, hvor da Forfatteren i en god Orden foredrager alle de Folks Historier, som efterhaanden maatte erkiende begge disse Hoved-Folks Herredømme. I det tredie 1800 Aars-Tal fra Philipp og Alexanders indtil Opdagelsen af Amerika eller A. C. 1492 forekomme det Macedoniske og Romerske Folke-Systeme. Afdeelingerne indbefatte de Folk, som ere blevne Romerske, Romerne selv, Romernes Medherskere, nemlig de Parthoperser, de Tydske og Slaver, Paverne, Chineserne, Araberne, Tyrkerne, og Mogolerne. Da i den gamle Udgave Historien var kun forsat indtil det Vesterlandske Keyserdømmes Undergang, saaseer man selv, hvad for betydelige Tilsatzer den nye Udgave har bekommet, da og Tydskernes, Slavernes, Pavernes, Chinesernes, Tyrkernes og Mogolernes, og den nye arabiske Historie manglede i den Gamle. Den undersøgte Fortælling om de store Folke-Forandringer er ligeledes en meget betydelig Tilsatz. Ved begge Udgavers Sammenligning vil enhver læt indsee, hvormange nye Fortieneſter Forfatteren med dette Arbeyde har forhvervet sig om Historien. Man ønsker kun, at han ogsaa snart vilde levere Historien om det fierde 1800 Aars Tal.

Erlangen. *Cornelii Nepotis* Vitæ exc. Jmp. cum animadversionibus partim criticis partim historicis *Aug.* von *Staveren.* Cura *Theoph. Christoph. Harlesii*, qvi & suas & Jo. *Kappii* V. Cl. notas adjecit. 1774. Hr. Hofr. Harles har foretaget sig et meget nyttigt Arbeyde, i det han har paataget sig et nyt Arbeyde af Corn Nepos, som skulde være renset fra det meget Snaus af kritiske og philologiske Noter, hvormed de foregaaende bedste Udgaver var beladt, hvori Læseren vel finder megen Lærdom og Møye, men oste knu lidet af det, han behøver. Ved saadan en Udgave, kunde, som Hr. H. i Fortalen rigtig bemærker, ikke sees alene paa Begyndere, men man havde at sørge for Lærere og Lærende af en vis Grad af Kundskaber og for andre Læsere.

Det

Det er vel ſaa, at enhver Claſſe af dem har igien deres egne Fornødenheder, men i Almindelighed ſkulde de foruden Textens Rigtighed forlange Følgende: 1) kritiſke Hiælpemidler i de Tilfælde, hvor Texten har lidt, men ingen unyttige og blot til Parade henſatte Varianter: 2) Hiſtoriſke Oplysninger i de Tilfælde, hvor det Nepotiſke Udtogs Korthed foranlediger nogen Mangel eller Dunkelhed i Fortællingen, men ingen hiſtoriſk Compilation, ſom ikke angaaer Nepotis Text og hverken opfylder eller oplyſer nogen dens Fortælling: 2) Ord- og Sprog-Forklaringe i der Tilfælde, hvor Nepos formedelſt uſædvanlige eller ham egne Ordføyelſer og Udtryk er ikke ſaa ſtrax at forſtaae, og hvor Læſeren ikke først gierne kan eller vil ſammenſlæbe og efterſlaae en Hob andre Hiælpemidler: men der maae ikke udgydes en Sous af Ord-Oplysninger over Texten, hvis Ingredienzer ſkikke ſig ſlet ikke for den nærværende Ræt. Denne er juſt den Harleſiſke Plan. For at udføre den, har han taget alle de hiſtoriſke Anmærkninger af von Staverens Udgave, hvilke vel, ſom Hr. Harles ſelv tilſtaaer, indbefatte meget, der ikke vedkommer Nyemærket. Af den større ere de fornemmeſte Ordforklaringer overdragne, og af den ſelvſamme og den Hackiſke Udgave de Forklaringer, ſom Boſe og andre har forkortet. Ogſaa den Heuſingeriſke Udgave er ſammenlignet. De Noter ſom Hr. Kappe har meddeelt Udgiveren, ere for den ſtørſte Deel kritiſk.

Greifswald. Diſſertatio hiſtorica de Guſtavorum Regum Sueciæ in formam Jmperii patrii meritis, qvam Præſide Dn. *Jo. Georg. Petro Möller*, Hiſt. Prof. Ord. d. 29. Jun. 1773. defendet. Auctor *Carolus A. Förling*. I Begyndelſen anføres nogle vel korte men dog læſeværdige Efterretninger om den gamle Svendſke Regieringsform. Derpaa foreſtiller Forfatteren den vigtige Forandring, ſom af Guſtav Vaſa er bleven giort i Regieringsformen, og tillige den Vey paa hvilken han gik frem, og paa hvilken hans ſtore Geiſt fremblinker. Ved Guſtav Adolph er han mere kort, og om den ſidſte Forandring har han alene givet et Udtog af den almindelig bekiendte nye Rigs-Conſtitution. Det hele Skrift er en vel affattet kort Hiſtorie om den Svendſke Regieringsform, og de bedſte Skribentere ere og anførte til videre Giennemlæsning.

No. 16.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 20de April 1775.

Kiøbenhavn. Frode en Fortælling ved Forfatteren af Sigrid. Nunc Dea (Concordia) regnorum Numen commune duorum. 1774. 1 Ark i 8vo, med Steins Skrifter. Anledningen til denne Fortælling er tagen af Saxonis 5te Bog. Frode den Fredegode, Konge i Sielland, havde bortsnappet Alvilda, en Dotter af Göthar, Konge paa Jedderen i Norge, og ægtet hende. Deraf var kommen et langvarigt Fiendskab imellem dem. Asbiørn, en berømt Skiald paa de Tider og Thors Præst, kastede ved sine Sange Olie i Ilden, og Eyvind, en Dansk Skiald, hævnede sine Landsmænds Ære ved at giøre Nidviser over de Norske. En af hans Sange blev saa vel optagen, at de Danske lærte den uden ad, og sang den ved alle Leyligheder. Erik, en af de misfornøyede og tappre Norske Herrer, som da holdt sig op ved Kong Frodes Hof, og havde ægtet hans Søster Gunvara, besværgede sig derover hos Kongen, og udvirkede ved en særdeles fornuftig Forestilling, at Kongen gav sit Mishag tilkiende i deslige Sange, og lod forbyde at siunge dem offentlig. Da der kom Tidende til Norge om den Danske Flodes Udrustning, søgte Asbiørn paa nye ved en Sang at opmuntre de Norske til Tapperhed i Striden, „ som han dog ikke havde nødig (siger Forf.) og „ som han ogsaa kunde have giort uden at tale foragtelig om „ deres Fiende, ey betænkende, at han derved forringede sit

„ Folks Tapperhed; thi det er ingen Kunst at overvinde den „ Feyge, og den som flyer, men at fælde den Tappre, at „ drive den tilbage, som staaer, det kan ingen uden en Helt.“ Det kom ved Reenesse til en haard Sætræfning imellem begge Konger. **Asbiørn** og **Eyvind**, der tilforn havde været tvende saa tappre Helte i Munden og Pennen, viste sig her som de feygeste Cujoner, i det den eene besvimede da Træfningen gik an, og den anden søgte Leylighed og Paaskud for at afholde sig derfra, ey anderledes end som **Theophrast** i hans moralske Skilderier forestiller os den feyge Cujon. **Gøthar** blev i Træfningen dødelig saaret af en Piil. I denne Træfning udmærkes med Berømmelse de Norskes Tapperhed og Troeskab mod deres Konge, der viste sig endog efter hans Død i at fægte til det Yderste. Seyeren blev da paa de Danskes Side. „Den forvorpne Daanelse! (sagde da **Asbiørn**) „ havde jeg kundet bruge mine Arme, de Danske skulde ey „ have vundet. Og havde jeg kun været tilstede (sagde **Ey-** „ **vind**) da skulde det ey have været uvis, hvo der fældte „ Norges Konge.“ **Frode** førte sig sin Seyer til Nytte, og, som **Gøthar** ingen Søn havde efterladt sig, saa antoge de Norske ham ey ugierne, som deres Princesses Mand. Den Danske Hær vilde endelig, at Kongen skulde giøre de Norske til Trælle, og da Kongen, som alene viseligen vilde foreene begge Folk tilsammen, ey kunde formaae dem til at afstaae derfra, saa aabenbarede sig Guden **Balldur** i Drømme for sin Præst **Asgaut**, og befoel ham, at udføre sit Ærende til begge Folk i en Sang, hvori han, paa Gudens Vegne, anbefaler dem fælles Tapperhed imod fælles Fiender, indbyrdes Samdrægtighed og lige Kiærlighed og Høyagtelse for hinanden, og ey at vleye Strid og Kæppen med hinanden uden om Dyd, om Ære i Troeskab, og om Kiærlighed til Land, Folk og Konge. Sangen giorde sin forønskte Virkning i **Frodes** Levetid. „Dog, Fred og Enighed bleve lagde med „ ham i Graven, og det blev efter Spaadommen forbeholdet „ de seenere Tider, at tilvexebringe et stadigt Venskab imel- „ lem disse tvende ædle Folk, som vi ville ønske at maatte „ vedvare indtil Verdens Ende og aldrig at spildes ved nogen „ Misforstaaelse.“ Vi har kun at istemme Forfatterens Ønske. Hans Fortælling roser sig selv.

Kis-

Kiøbenhavn. Gyrithe eller Dannemarks Befrielse, Prisen for Kiærlighed. Ved Forfatteren af Sigrid. Dulcis Amor Patriæ. 1774. 56 S. i 8vo med Steins Skrifter. Gyrithe, en Dansk Princesse, bliver i en Lund opsnappet af nogle Sachser, og bortført til deres Konge Sivar, som med Vold og Magt vil ægte hende imod hendes Villie, da hun har givet sit Hierte til Haldan, som opholder sig i Rusland, med den Betingelse, at han, naar han kommen tilbage, som hun ønsker han snart maatte, da skal befrie Dannemark fra Sachsernes Aag og dermed gjøre sig værdig til hendes Kiærlighed. Sivar, som endelig vil ægte hende, endten hun vil eller ikke, i det Haab, at de Danske skal saa meget desto bedre vide at skikke sig under hans Herredømme og bequemme sig til Aaget, berammer en Dag, da Bryllups Høytiden skal gaae for sig. Haldan var imidlertid kommen Hiem, indfandt sig med sine Folk, som fremmede Kiøbmænd fra Rusland, faaer Tilladelse at bievaane Høytiden, for til deels som Fremmede at være Vidner til den Pragt, med hvilken den blev holdt, og paa Bryllups-Dagen, da Sachserne vare berusede, just som Vielsen skulde gaae for sig, falder han Sivar an med sit Sværd og dræber ham, og derved befrier baade Gyrithe og Dannemark fra Sachsernes Herredømme, og hun blev ham Prisen for denne Befrielse og hans Tapperheds Belønning. Efter Recensentens Meening har Forfatteren med god Lykke adskildret Princessen som en virkelig stor Heltinde, der i denne hendes Tilstand viser en kiæk og ret Majestætisk Standhaftighed. For Resten kan hendes Tiltale til Sivar, dersom den ikke skal ansees som Tidernes Heltesprog, synes noget for haard og vovelig i saa slibrig en Tilstand, som den, Gyrithe da befandt sig udi. For Ex. S. 34: „I Morgen skal du blive „ min, og Sachsen og Dannemark til evig Tid foreenes til„ sammen, og da skal den langvarige og skadelige Strid op„ høre. — Hun blev rød som Blod. Jeg tænkte dog at „ blive spurgt først derom. — Intet behageligere meener „ jeg at kunne hendes dig end dit Fædernelands Velfærd, og „ jeg anseer mig for at fortiene stor Tak, og at du bør elske „ mig. — Jeg elske dig? vent aldrig det Sivar, ney, „ endten skal du eller jeg døe. — Den tør tale saaledes, „ som er i min Magt, hvis Haand jeg dog vil bære med

„ min Haand? er det Gyrithe, ſom ſaa elſker ſit Fæderne-
„ land? — Ja, Forræder! Gyrithe elſker ſit Fæderneland,
„ og du vanærer dit. Mægtige Thor! ſlaae ham med din
„ Hammer! Afgrund aabne dig! lad ham fare til Hæl og
„ hendes Sælſkab! — Afmægtige fangne Princeſſe! jeg leer
„ af din Vrede, i Morgen ſkal du give mig Haand, om ey
„ Hierte, og Danmark ſkal være mit. — Troløſe! jeg fan-
„ gen! hvorledes? ved Forræderie. — Ja, mange Prin-
„ ceſſer ere blevne fangne ved Liſt, de have udøſt Galde lige-
„ ſom du, og leet i Brudeſengen. — Forhaaner du mig?
„ Haldan ſkal om kort eller lang Tid køle ſit Mod i dit Blod,
„ han ſkal ſønderrive dit ſkammelige Hierte, og jeg ſkal lee,
„ naar du falder for mine Fødder. — I Morgen ſkal du
„ ſlæbes til Templet. — Det giøres ey nødig; nok ſkal jeg
„ ſelv gaae; vee den, ſom lægger Haand paa mig; men
„ hverken Danmark, jeg, Haand, Hierte, Gyrithe, in-
„ tet ſkal blive dit. — Fra i Morgen ſkulle dine Danſke
„ tiene mine Sachſer. — Gaae Forbandede bort fra mine
„ Øyne! ofte har Danmark tvunget Sachſen, aldrig endnu
„ Sachſen Danmark. Mægtige Æs! lad det heller aldrig
„ ſkee! Kun ſkee, naar Danſke ey ere mere, kun ſkee, naar
„ Sachſer blive tapprere end Danſke, kun ſkee, naar du
„ bliver ædelmodig. Ak, at Fenris-Ulven vilde nu aabne
„ ſin Strube, ſluge dig levende, og blive dig en Vey til
„ Niſlheim.“ Haldan giorde ſig ſiden al Umage for at foreene de adſpredte Landſkaber under et fælles Hoved og Regiering, men han kunde i ſin Tid ikke bringe det ſaa vidt, og maatte efterlade den Ære til ſin Søn og Eftermand Harald Hildetan. — Anledningen til denne Fortælling er tagen af Saxonis 7de Bog.

Kiøbenhavn. Abu Taleb. En Fortælling ved Forfatteren af Sigrid. Hic murus æneus eſto, Nil conſcire ſibi, nulla pallescere culpa. 1774. 32 S. i 8vo med Steins Skrifter. — Abu Taleb var en riig Kiøbmands Søn udi Bagdad, ſom af den ſtore Formue, han arvede efter ſin Fader, lod ſig forføre til at overlade ſig til Vellyſt og at ſkye al Arbeyde. Denne Abu Taleb har Forfatteren herefter forſat i adſkillige Omſtændigheder, udi hvilken han, formedelſt ſin Ustadighed, aldrig finder ſig for-

nøyet

nøyet med sine Vilkaar, i hvor gode de end ere, og i hvor meget end Himlen selv giør for at fornøye ham, i det den endogsaa ved Mirakler opfylder alle hans Ønsker i det Øyeblik han har fattet dem. Men den Fornøyelse han ikke kan finde i Laster, Vellyst og Overflødighed af alt hvad han nogensinde kan ønske sig, den lader Forfatteren ham tilsidst finde i Dyden og maadeligt Arbeyde, efter at han af egen Erfaring er bleven overbeviist om, at intet er bedre end Arbeyde og nogen Modgang, og intet farligere og værre end Leddiggang og lutter Medgang. Det er ogsaa denne moralske Lære Forfatteren med Fortællingen har søgt at indskiærpe sine Læsere. Han har selv digtet sin Abu Taleb med alle hans Levnets Omstænde, og det med saa liden Rimelighed, at han selv undertiden skiæmter dermed. Han har endten ikke vildet bedrage sine Læseres Indbildning, skiøndt det er just dette Bedragerie der saa ofte holder Læsere af deslige Skrifter i en varm Opmærksomhed, og giør dem Læsningen til en behagelig Tidsfordriv, eller og han har vildet skiærse med andre deslige urimelige Fortællinger, som Tusend og een Nat, og dog imidlertid dermed haft til Øyemærke at indskiærpe en saa alvorlig og vigtig Morale, som den foranførte. At dette sidste, nemlig denne Blanding af Skiemt og Alvor har været hans egentlige Hensigt, seer man til deels af følgende Stykke S. 27: „Men hvor i kaagte han da (den opdagede Hirse) ville vel nogle utaalmodige Læsere spørge. Spørsmaal, da Aander og Genier staae baade mig og ham til Tieneste; saadan en bragte ham engang en Steenskaal. Hvorledes gaaer det til med sligt i Tusende og een Nat? Dersom endten jeg eller Abu Taleb holdte et Dag-Register, da skulde alt dette have været meldet først, men nu, da vi skrive en ordentlig, sandfærdig og pragmatisk Historie, saa er det en anden Sag. Jeg seer vel, at nogle af mine Læsere vil smile og mumle ved sig selv, en sandfærdig Historie! Ja Uglspil! men jeg kan forsikre dem paa min Ære, at denne er udskreven af Staden Basra dens Archiv, og at den er ligesaa tilforladelig, som Carl den Tolvtes og Peter den Stores Levnets-Beskrivelse ved Voltaire.“ I har Fortalen til dette Skrift Forfatteren halv om halv lovet, at ville forandre Titelen af sin Lovtale over Erik Eyegod til en Levnets-Beskrivelse,

og tillige i en nye Udgave af disse sine Skrifter, om den nogen Tid skulde udkomme, at føre sig en og anden skriftlig eller mundtlig Anmærkning til Nytte, som der over er bleven giort. Han har ogsaa her i Fortalen anført de Trykfeyl, som han har fundet i disse sine Smaaskrifter, og giort en Sammenligning imellem de forrige Steder i Haandskriftet af hans Sigrid, og de i Stedet for samme af Sælskabet for de skiønne Videnskaber indrykkede Forandringer, og indstrøet derimellem nogle sine egne korte Erindringer, hvormed han biefalder og roser Sælskabets Forandringer.

Dessau. Das Elementarwerk. — Ein geordneter Vorrath aller nötigen Erkenntniß; zum Unterrichte der Jugend, von Anfang bis ins Academische Alter, zur Belehrung der Eltern, Schulehrer, und Hofmeister, zum Nutzen eines jeden Lesers die Erkenntniß zu vervollkommen. In Verbindung mit einer Sammlung von Kupferstichen, und mit französischer und lateinischer Uebersetzung dieses Werkes. 4. B. 8vo. 1774. Her fremkommer nu paa nye det store Arbeyde, hvormed Hr. Basedow har giort saa megen og ærefuld Opsigt, for en stor Deel omarbeydet og udført til sit foresatte Maal. Det første Bind er 432 S. stærk, foruden Titel og Tilskrift til Kong Christian VII. og den Deel af Publikum, som ved Forskud har befordret dette Værk, en Fortale paa 18 Sider, og en tabellarisk Fortegnelse over Kobbertavlernes og Værkets væsentlige Indhold, som alene indtager tilligemed nogle Tvilsmaale, Tilsatzer og bemærkede Feyl, 48 Sider. Det indbefatter de tre første Bøger af Værket, af hvilke den første har til Opskrift: Nur für die erwachsnen Kinderfreunde, og handler fornemmelig og i Almindelighed om Elementar-Bogens Læremaade; dens Brug og Misbrug til offentlig og privat Underviisning; om unge Børns Øvelser i Læsning og Veyledning til at forstaae hvad de læse; om allehaande lærerige Spil, som man til deres store Fordeel kan anstille med dem; og endelig om den rette Huusholdning med deres Sæder, Friheder og Kundskaber i Barndoms og Ungdoms Alderen. Den Anden Bog har til Opskrift, Von Mancherley, besonders von dem Menschen und der Seele, og under samme handler den først om

de

de 7 første Kobbertavlers Brug til den elementariske Kundskabs Befordring; og dernæst om Mennesket og dets tvende væsentlige Deele, deres Kræfter og Egenskaber, og hvad dertil henhører. Den tredie Bog afhandler den almeennyttige Logik i 7 Kapitler og andre smaa Artikler og Underdeelinger. Det Andet Bind begynder med den fierde Bog, som alene handler om Religionen i 22 Kapitler, og indbefatter fremdeles den femte Bog om Sædelæren, i 10 Kapitler, og den siette Bog om Menneskenes Beskæftelser og Stænder. Det Tredie Bind indbefatter den syvende Bog, som meddeeler historisk og geographisk Kundskab i 8 Kapitler, og den ottende Bog, som afhandler Naturkundskaben i 9 Kapitler. Det Fierde Bind leverer i den niende Bog Fortsættelsen af Naturkundskaben i 12 Kapitler, og den tiende Bog, som i 3 Kapitler afhandler det fornødenste af Grammatiken, og giver Anviisning til Veltalenheden og Boglæsningen. Det er disse fire Bind der egentlig udgiør det saa kaldte Elementar-Værk. Dertil hører fremdeles Methode-Bogen, som egentlig er for Lærere og Forældre, og andre, der ret vilde bedømme Elementar-Værkets Forfatning og Værd. Dertil hører og en Samling af 100 Kobbertavler, hvilke, saasom de fleste bestaaer af 3 til 4 Deele, kan regnes over 300 i Tallet. Samme skulle tiene til at befordre Kundskaben om Tingene, forhielpe Hukommelsen, røre og fornøye Børnenes Hierter, og til den Lærers Hensigt, der vil tale for dem om Tingene i et fremmed Sprog, saasom Tydsk og Latin, og til den Ende er det hele Værk ogsaa oversat i en brugbar latinsk og franzøsisk Oversættelse. Hvad den Underviisning i Besynderlighed angaaer, som Værket giver om Religionen, derover har Hr. B. selv saaledes erklæret sig: „Es handelt das Elementarwerk blos von untheo„ logischen Wissenschaften, folglich (durch Lehre und Beweis) „ nicht von der christlichen, sondern nur von der natürlichen „ Religion. Es ist keiner einzigen Kirchengemein„ schaft ketzerisch, sondern in catholischen, griechi„ schen, protestantischen, menonitischen, jüdischen, „ und naturalistischen Familien und Stiftungen, „ ohne dadurch in einen Streit mit den väterlichen Meynun„ gen zu gerathen, im gleichen Grade brauchbar. Ich „ habe mich nirgends für oder wider Kirchenmeynungen er-

„ klårt. Historisch habe ich sie, nebst den hie und da heili-
„ gen Gebräuchen des Gottesdienstes, ohne im geringsten zu
„ urtheilen, und zwar mit weltkündiger Gewisheit beschrie-
„ ben, gleich wie einige gleichfalls weltkündige Wirkungen
„ des Gewissenszwanges, welcher auch bey den catholischen
„ und griechischen Christen mit der Zunahme der Erleuchtung
„ täglich abnimmt." Dette kan vel være nok for en almindelig Efterretning om Skriftet. Noget mere kunde der vel være at sige i Besynderlighed om dets særskilte og enkelte Stykker og deres Indhold, naar man vilde give sig af med en vidtløftigere Recension. Overalt, om man end med stor Høyagtelse maa biefalde Anlæg, Plan og Hensigt, vilde dog dette samme Biefald ikke strække sig til alle enkelte Deele, Stykker og Satzer. Værket sælges her i Kiøbenhavn hos Hr. Justice-Raad Schlegel.

Stockholm. Swensk Ordbok med latinsk Udtolkning — i Liuset framgifwen af Abraham Sahlstedt. 4. Alph. 9. A. 4. Hr. Secretair Sahlsted har i nogle Aar med utrættet Flid arbeydet paa en Svendsk Ordbog. Samme er endelig mod Enden af Aaret 1773 udkommen fra det Stolpiske Trykkerie med en latinsk Forklaring over Ordene, under foranførte Opskrift. Man indseer læt, at denne Ordbog har en langt anden Hensigt, end det Glossarium Sueo-Gothicum, som Hr. Cancellieraad Ihre har udgivet, og som alene er bestemt til etymologiske-Kritiske Undersøgninger over det ældre saavel som nyere Sprog. Hr. Secretairen, hvis Styrke i hans Modersprog man af andre Skrifter, i sær af hans Svendske Grammatik har lært at kiende, er af adskillige lærde Mænd bleven opmuntret til at foretage sig dette Arbeyde. Kongen selv, for hvilken det blev anprist, har meddeelt Forfatteren allernaadigst Befaling dertil, som og paa Titelen er tilkiendegivet. Han fik dertil nogen offentlig Understøtning. Imidlertid blev det ham alene tilladt, at anvende sine Bitimer derpaa, hvilket han har giort med en Flidsommelighed, som er bleven skadelig for hans Sundhed. Han maatte i mange Stykker først bane sig Veyen. Hans Ordbog kan i den Henseende ansees som det første Værk af den Art i det Svendske. Ellers besad man allerede tilforn den Svendsk-Tydske Ordbog af Lind,

som

som vist nok har sin Fortieneste. Men den er ikke saa fuldstændig, og fører ikke saa meget til grammatisk Kundskab om Sproget og dets Rigdom. Hr. S. har med en ugemeen Flid bestemt ethvert Ord efter sin Betydning og sine Forandringer, hvor de finde Sted, og tilsøvet udsøgte Talemaader for at oplyse deres Brug. I Besynderlighed har han og derved seet paa Partiklerne, i hvis rette Anvendelse Sprogets Genie særdeles viser sig. Det er derfor nødvendigt at man tilforn maae have giort sig ret bekiendt med hans Grammatik, til hvilken han giver ovdralt en kort Henviisning. Forklaringen er tilsøvet i det latinske Sprog, da andre skulde maaskee have valgt det Französiske. Men Forfatteren har i Henseende til dette sit Valg forsvaret sig i et eget Skrift under Titel. Fragmentum de Vocum in Dictionario Suecico interpretatione latina. Holmiæ 1772. 8. Imidlertid har det været umueligt at give alt paa ægte Latin. Man har ladet sig nøye med at udtrykke Meeningen af det Svendske ofte ved Omskrivninger, undertiden og ved et nyt Ord, som man har vovet. Da Øyemærket alene har været at levere en Ordbog over det levende Sprog, som det overalt tales i Sverrig i daglig Omgang, og bliver brugt i de bedste Skrifter, saa har Forfatteren ikke tillige derudi optaget de Ord, der høre alene til Provincial-Dialecter. Af samme Grund har han og udelukt de besynderlige Ord af Videnskaber og Kunster, som ey ere i almindelig Brug. I Henseende til Ortographien har Forfatteren holdt Middelveyen imellem den forældede, og den nye affecterede. Saavel den skionne Litteraturs, som Videnskabernes Academie har ved deres Secretairer foran i Værket aflagt ærefulde Vidnesbyrd om deres Fornøyelse med dette Forfatterens møysomme Arbeyde, hvis Fortieneſter Ingen Billig vil miskiende.

Leipzig. Das in Dessau errichtete Philantropinum, eine Schule der Menschenfreundschaft und guter Kentnisse für Lernende und junge Lehrer, arme und reiche; ein Fideicommiß des Publikums u. s. w. von J. B. Basedow (1774. 96 S. 8v. foruden en Anrede an Staaten, Gesellschaften und Personen af 32 Sider.) Rede für das pädagogische Philantropinum in Dessau, von Joh. Bernhard Base-

dow. 1775. 23 S. Dette er et Justitut, som Hr. Basedow i Dessau har begyndt at oprette, hvori hans Elementarværk, saadan som man nu har det paa Tydsk, Latin og Fransk, fornemmelig skal føres i Brug, og hvor til Skolelæreres og unge Menneskers Dannelse Alt skal sættes i Værk, hvad som der efter de Meeninger og Tanker, han hidindtil har yttret i sine Skolevæsenets Forbedring betræffende Skrifter, er at foranstalte til Menneskers Lykksalighed, saavidt Samme beroer paa deres Opdragelse og Underviisning. Endnu finder man her ikke noget fuldstændigt Udkast til Indretningen af dette Philantropinum i Henseende til de Materier og Videnskaber, som derudi skal læres og foredrages. Ey heller kunde Hr. Basedow endnu levere dette, saasom Fuldkommenheden af denne Anstalt beroer paa ædelmodige Bidrager af høye og bemidlede Ungdommens Venner og Velyndere. Efter et Overslag, som han har giort over en med sit Øyemærke overeenstemmende Indretning, maatte han gierne i det Første Aar vente 22000 Rdlr. i det andet det Halve, og i det tredie og fierde for hvert den fierde Deel. Saa chimæriſk dette Haab maatte synes, turde det dog vel blive opfyldt, naar man betænker det store Antal af Velyndere, hvoriblandt ere Førster og høye og formuende Personer, som har interesseret sig for hans Elementarværk. Den her anførte Tale er saaledes forfattet, at den turde vel giøre hos mange et stærk Indtryk, da Hr. B. saavel her, som i den for Planen foraysatte Anrede har anvendt al sin Enthusiasmus. Mere skulde han endda maaskee have udrettet, om han tillige havde udarbeydet og ladet trykke et omstændeligt og fuldstændigt Reglement for den Indretning, som han ved dette sit Philantropinum helst ønskede. Dog finder man her det Egentlige, hvorved det skal underskilles fra andre Lære-Anstalter. Det er for alle Religions Forvandte, som ville besøge Philantropinum, hvilke imidlertid dog kan lade sig underviise af nogen deres Kirkes Lærer, dog maae det være saadan en, der elsker Tolerantze. Alle unge Mennesker skulle, undtagen ved Høytideligheder, bære Uniform. Indtil i det 12te Aar kræves en blind og klostermæssig Lydighed. 7 Timer ere bestemte til Søvn, og af de øvrige 17 skulle kun 5 bruges til Studering; 6 til Spisning, Paaklædning og Forfriskning; 3 til Legems-Øvelser; 2 til Besværligt Haandarbeyde, og 1

til

til den strængeste Orden i Henseende til Boelig, Bøger o. a. m. Kun ved Skrivning, Tegning og Læsning, maae de Unge sidde. De skulle og oves i at taale allehaande Ubequemligheder. I tvende Maaneder skal alt boe under Telte, hvorved man dog, naar det er ondt Veyr, har et Huus i Nærheden. I Besynderlighed skal her og sørges for Sundheden og Legemernes Afhærdelse.

London. La Politique naturelle ou Discours sur les vrais Principes du Gouvernement. Par un ancien Magistrat. *Vis Consilii expers mole ruit sua.* Tom. I. 232 S. Tom. II. 280 S. st. 8v. Atter et Skrift imod Despotismus og Overtroe, formodentlig en Søster af det kort tilforn anførte Systeme Social. Tonen er kun her lidt mere modereret, og Materien mere stilet imod Despotismus end imod Religionen. For Resten ere Begreberne og Grundsætzerne fuldkommen de samme, og Udførelsen kan ansees for en Fortsættelse af den Stats-Rets og Stats-Klogskabs Grund-Lærdomme, som i Systeme Social foredrages. Smuk og lærerig blive og her først Grundene til Sælskabelighed og de sælskabelige Pligter forklarede, dog immer med deres Tilsidesættelse, som tages af Religionen. De Chimæriske Ideer om Naturens Stand, som en Stand, der udelukker Fornuft og Sælskab, bliver og grundig igiendrevne. Begrebet om de positiviske Love angives saaledes, at det er Naturlovene, anvendte paa Tidens og Stedets besynderlige Omstænde. Saaledes forklarer man uden Tvil rigtig Forfatterens Udtryk a des circonstances momentanées. Men Begrebet, som Forfatteren har tilfælles med flere Philosopher, vil man ikke tilstaae den nøyeste Rigtighed. Besynderlige (partikulære) Love kan være blotte Natur-Love, og gandske almindelige Naturlove kan og blive positiviske Love. De Sidstes Forskiæl bestaaer i den besynderlige Promulgation og egne Understøttelse formedelst visse af Naturen ey nødvendig dermed forknyttede Følger. Rigtig sætter han Eyedoms Oprindelse i Foreening af det, der allerede tilhører nogen, med det, som endnu ikke tilhører nogen. Efter rigtige Begreber og en fornuftig Vurdering dømmer han og om de forskiællige Regieringsformer, at ingen er uden Mangel, og enhver passer sig ikke til ethvert Land. Hans gandske Iver er kun stilet

stilet imod den øverste Magt, der ikke giør sig den større Deels Velstand til en uomskrænket Lov. Just derfor giør han Folkets Villie i al Fald til den høyeste Lov. Denne Villie kan vel sluttes deels af de enkelte Stemmer, deels af den Tilstand, hvori den største Deel af Folket befinder sig. Altsaa gives der i en Stat en Nation, og en Nationens Villie skiønt dertil ey ere besynderlige beskikkede Repræsentantere. Ligger den større Deel i Elendighed for Regieringens Skyld, og denne tænker intet paa at afhielpe samme, saa vederfares Regenten intet andet, end hvad Ret er, om han bliver stødt fra Thronen. Man maae tilstaae det er vanskeligt med Fornuft at anvende disse Satzer; men de ere dog derfor ikke falske. Forfatteren advarer viselig for Oprør, og tillader ikke enkelte Borgere at ville hævne deres Fædreneland paa Tyranner. Men naar han holder Forskiellen imellem en Magt, som ved udtrykkelige Love er deelt mellem Folket og Regenten, og derved indskrænket, og den absolute øverste Magt for gandske ubetydelige; meener man han støder an imod Fordrags-Retten, for hvis Skyld den dog uden Tvil maae lide noget, der har forseet sig i Contracten, og har tilstaaet den anden meer Ret, end han nu finder overeenstemmende med sin Fordeel. Iligemaade holder man for, at i det han ved mange Slags Følger vil lægge Urimeligheden af det Begreb om en absolut Magt for Dagen, har han ikke bemærket, deels at man kun ikke derimod tilstaaer Folket nogen Tvangs-Ret, men derfor ikke nægter Regentens indvortes Pligt, deels at man ikke saa aldeles tilskriver en Regent en uomskrænket og vilkaarlig Magt, men alene i Hensigt paa de i den borgerlige Foreenings-Øyemærke ey aabenbar indbefattede Fundamental-Love, hvilke altsaa naar de skulle giælde, udtrykkelig maae betinges. Iøvrigt vilde man vel tilstaae Forfatteren dette, at det bedre blev udelukt i det almindelige Grund-Begreb om en Regent, at bestemme Begrebet om Ret efter Vilkaar og Godtbefindende. Forfatterens Definition af en Konge lyder Tom. I. p. 115 saaledes: Un Roi est un citoyen choisi par les Concitoyens pour parler & pour agir au nom de tous, pour être l'organe & l'executeur des volontes de tous, pour être le Depositaire du pouvoir de tous. Hvad her skrives imod den Ret at give Privelegier ud, er kun pur Declamation uden al Forskiæl

ſkiæl imellem Brug og Misbrug. Grundigere er det Ønſke, at i Arverigerne maatte Nationerne altid have en ſikker og tilſtrækkelig Indflydelſe i Printzernes Opdragelſe. Men den Satz gaaer for vidt, at den retmæsigſte, viiſeſte og dydigſte Regent, ſkulde være en Tyran, ſaasnart han ikke paa Folkets Forlangende vilde ſtige ned af ſin Throne. Fordrage kan dog ikke ſaa ſtrax ophæves fra den eene Side, om og Regenten blev kun betragtet ſom en beſkikket Øvrighed? Men Forfatteren ikke ſkulde kalde det Uret, om Regenten eller Sælſkabet ſaaledes aſſatte ham fra ſit Embede? At det er kun Tyranniet, der giør Revolter, at Hiſtorien kan ingen Exempel fremviſe af Regentere, ſom med Uret ere aſſatte, det er og formeget ſagt. Folkets Uvidenhed er Tyranniets Fordeel, men dog kun en ſvag Støtte; langt vigtige Fordeele flyde af Folkets Oplysning for den viiſe Regiering. Ingen Militz uden af Landets Børn. En vel indrettet Stat ſkulde uden Tvang finde Forſvarere nok i ſig ſelv. Men dette forudſatter en vis Moderation i Staten, at den ikke beſværer ſig med Erobringer, ſom den ikke ſaa let kan forſvare, en lykkelig Situation og Forbindelſe med Naboerne, og andre gode Ting, og da er det Sandt, og Maaſkee een af de vigtigſte politiſke Sandheder. Det ſamme forhadte Begreb om Hofferne, ſom i Syſteme Social. Det hedder her: Une Cour ſe peut difinir une ligue perpetuelle formée entre quelques mauvais citoyens, pour corrompre le ſouverain & opprimer les Sujets. Regentens Hoved-Pligt bliver billig ſat i hans Miniſtrers Valg og i den ſtandhaftige Aarvaagenhed over dem, en anden Pligt er denne lig, at han ſelv ſeer ſig om, hvor han kan. De Europæiſke Nationers Krige over Handelen ſkulde maaſkee derved komme til Ende, at, naar de havde ſvækket hinanden indbyrdes, de da hver vilde indſkrænke ſig til deres egne Landes bedre Cultur og den nødvendige Handel; og derpaa grunder han og Haabet om bedre Tider. Ved Argummentet imod Overdaadighed af de gamle Stats Hiſtorie har de Bemærkninger over den gamle og nyere Overdaadigheds Forſkiæl, og de Midler, hvormed den eene og den anden nærede ſig, undgaaet Forfatterens Opmærkſomhed; hvilke Bemærkninger Stevart grundig har udført. Overalt er Forfatteren ikke ſaa grundig i ſine Begrebers Udførelſe, ſom i deres Anlæg og Forbindelſe i Grundri-

risningen. Enkeltere Begreber veed han vel at fatte og med Skarpsindighed at sammenligne, men ved meget forvikkede Begreber overseer han ofte noget Vigtigt, eller forvirrer det eene med det andet.

Mantua. De Caji Plinii Cæcilii Secundi Novocomensis testamentaria inscriptione Mediolanensibus adserta & illustrata Dissertatio Auctore *Octavio Boari Foroalienſi* 1773. 106 S. st. 4. Det er allerede af den tydske Keyser-Historie bekiendt, at **Luther** II. K. af Italien, døde til Turin i Aaret 950 og blev i Følge sin sidste Villie ført til Mayland, hvor han vilde begraves i den H. **Ambrosius**'s Kirke. De gode Maylandere kom denne Sag noget uventet, og de vidste i en Hast ikke, hvorledes de skulde skaffe Raad til et anstændigt Gravsted. Endelig fandtes der en stor Marmor-Plade med en gammel Indskrift, hvilken, som man læt kan tænke, ingen til den Tid kunde læse. Man saugede Marmoret i fire Stykker, og belagde Kongens Grav dermed. Henimod Udgangen af det 15de Aarhundrede blev, man veed ikke, ved hvad for en Tilfælde, denne Grav aabnet. Da fattedes det nu ikke mere paa saadane Folk, som kunde læse en Steenskrift, og man fandt, at den indbefattede en testamentarisk Forordning af den yngre Plinius. Man skrev den flittig af. Men for det første havde Meisselen og det, at den var skaaren i fire Stykker, fordervet mange Bogstaver, og dernæst havde Maylanderne været saa kloge, at de havde stillet den Side af Steenen, hvorpaa Skriften stod, indad, men den tomme Bag-Side udad; saa at Skriften ikke ret vel kunde læses endog efter at Graven var bleven aabnet. Den første Afskrift deraf gav **Tristano Calchi** i hans Historie om Mayland, dernæst **Andrea Alciatti**, først i hans maylandske Historie, siden for sig selv, og derpaa andre flere, ogsaa Steenskrift-Samlerne **Gruter** og **Muratori**. Forfatteren har samlet indtil 10 Afskrifter og stillet dem ved Siden af hinanden, og fundet, at **Alciati**'s Afskrift er den oprindelige og den vigtigste, indtil meer den enkelte udgivne, hvoraf Alciati's Haand-Exemplar befinder sig i det Vatikanske Bibliothek, ligesom det af den første i det Ambrosiske. Marmor-Pladen selv er ikke mere til. Allerede 1612 har man anstillet forgiæves Eftersøgninger

ger derom. Forfatteren formoder, at den er kommen til en 22 Miile derfra liggende liden Stad Tradate. I nærværende Skrift har nu Hr. Boari bragt Indskriften til Rigtighed og oplyst Noget deraf. Dens Indhold er næsten følgende: "C. Plinius (hvis hele Titel herpaa følger og udgiør det Halve af Indskriften) giør en Forordning angaaende et Badehuus, til hvis Bygning og Vedligeholdelse han udsætter visse Summer, til deels af de Capitaler, hvilke han havde givet sine Frigivne i Forskud. Overskudet skal anvendes til at beværte Stadsfolket med et offentlig Maaltid: En anden Sum legerer han til en Opdragelses Anstalt for unge Drenge og Piger, og endelig en anden til en Bogsamlings Forøgelse in tutelam Bibliothecæ LLS. C. ..." Heraf opkommer nu det Spørsmaal, for hvilken Stad Testamentet var bestemt; for Mayland, hvor Steenen laae, eller for Como, Plins Fødebye. P. Tiraboschi i hans Historie om den Italienske Litteratur havde ligesom andre, holdt det for rimeligere, at Plinius hellere havde undt sin Fødebye saa vigtig en Stiftelse, og at Stenen altsaa har hørt til Como; hvorfra den, hvem veed naar og hvorledes, maatte engang være kommen til Mayland. Hr. Boari bliver over det formeente Tab, Mayland derved lider i sin Ære, paa det yderste bragt i Harnisk, ey anderledes, end om han selv skulde høve det Pliniske Legatum og begegner den lærde Mand med en Bitterhed, som er uanstændig for enhver Lærd, om han endog havde Ret. Han paastaaer, at en Steenskrift, i sær af en saa berydelig Størrelse, hører det Sted til, hvor den er bleven funden, ret som den skarpsindige Mand kunde overregne alle de mulige Tilfælde, hvorledes i et Tidsrum fra Plinius af indtil i det 10de Aarhundrede, en Marmor-Plade kunde have bleven bragt til Mayland. Forfatteren er ellers geraaden paa denne Undersøgning ved det at han arbeyder paa et stort Værk over de gamle Bibliotheker indtil Enden af det 5te Aarhundrede efter C. F. og kom altsaa til begge Bibliothekerne til Como og til Mayland.

Prag. Das Fräulein von Hebmont ein Lustspiel von drey Aufzügen. 1773. 102. S. 8v. En Grøve, som ofte er bleven bedragen af ubestandige Skiønne, vil nu

ikke

ikke beslutte sig til Ægteskab, førend han af tydelige Prøver har erfaret sin Kiærestes Bestandighed. Paa den eene Side fornedrer han sin Stand, paa den anden lader han en Lord sin Ven anholde om Hende, og selv giør han skriftlig Afstaaelse paa Hendes Haand. Uagtet hans meer end tvetydige Opførsel forkaster hun hans Ven, den angenemme Lord, og kaster sig i Armene paa den alt for lykkelige Betænksomme. Disse Omstændigheders Behandling udfordrede en Grad af Fiinhed, som Forfatteren har ikke havt i sin Magt.

Berlin. D. M. E. Blochs Medicinische Bemerkungen. Nebst einer Abhandlung von Pyrmonter Augenbrunner. 1773. 229. S. 8v. Man roser meget disse Bemærkninger, hvilke Forfatteren har udført i 4 Afsnitter, med Indsigt og Grundighed, skiønt tillige med en Skrivemaade, hvorpaa man kunde have et og andet at udsætte. Men deres Indhold skal fortiene Lægernes Opmærksomhed, og robe en med Indsigt og Nøyagtighed bemærkende og i Bemærkninger velsvet Læge. Nærværende hans Bemærkninger indbesatte mange Mærkværdigheder, hvilke man overlader til deres især medicinske Læsere.

Leipzig. D. Johann Peter Millers, ordentl. Prof. der Theologie zu Göttingen, Lehrbuch der ganzen christlichen Moral, zum allgemeinen Gebrauch. 1773. 258 S. st. 8v. Denne Lærebog er nærmest bestemt til Forelæsninger, og forfattet med alle de Egenskaber, som bør finde Sted ved et godt Compendium. Den er dog ikke blot et Udkast, men har saadan en afpasset Udførlighed, at man og med Nytte og Fornøyelse kan bruge den til sin private Opbyggelse. Ordenen er den samme, som i Forfatterens større moralske Værk. Den første Deel handler om den indvortes Hellighed og en sand Christens Character, og den anden om vor Helligheds virksomme Udviisning i de umiddelbare Pligters Opfyldelse imod Gud, os selv og vor Næste, saavel i Almindelighed, som i de selskabelige Forbindelser.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig et Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 17.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 27de April 1775.

Kiøbenhavn. Paſſions-Catechismus eller vor HErres og Frelſeres JEſu Chriſti Lidelſes-Hiſtorie, ſom den af de fire Evangeliſter er ſammenſkreven, udi Spørsmaal og Gienſvar, forfattet til de Unges og Eenfoldiges Opbyggelſe af Lauridtz Albertin Allerup, Candidat. S. St. Miniſt. og Sogne-Degn for Helſinge og Drøſſelberg Meenigheder i Løve-Herred udi Sielland. 1774. 172 S. i 12mo, med Thiels Skrifter. Det Indfald at afdele Chriſti Lidelſes-Hiſtorie i 5 Parter, og foredrage den i Spørsmaal og Gienſvar, kan, ſaa ſælſomt det i Begyndelſen og maatte ſynes, i ſær fordi derved brækkes Hiſtoriens Sammenhæng, dog ved nøyere Betragtning og af tvende Aarſager ikke laſtes: 1) fordi man af enhver Pſalme-Bog og hos Evangeliſterne ſelv kan læſe Hiſtorien i Sammenhæng: 2) fordi det var Forfatterens Øyemærke, at anvende alle, endog de mindſte Omſtænde i Hiſtorien til de Unges og Eenfoldiges Opbyggelſe, hvortil den catechetiſke og erotematiſke Methode maatte nok være ſaa bequem ſom nogen anden. Man ſkulde giøre Forfatteren Uret, om man vilde ſige, at han ikke havde vidſt at naae dette ſit Øyemærke, eller at den Anvendelſe, han har giort af Hiſtoriens enkelte Beretninger og Omſtænde, ikke vare bequemme og træffende nok til den Opbyggelſe, han har ſigtet til dermed. Man kunde anføre mange Exempler paa ſaadanne bequemme

Anvendelser, om det var fornødent. Et Par maa være nok: S. 8. I Anledning af Disciplernes Adspredelse fra JEsu i hans Lidelse spørges, Hvad lære vi heraf? og Svaret bliver, „ 1) at vi ikke maa lade det komme os fremmed for, at „ Menneskene forlade os, og lade os staae alene, naar Li„ delses Storm blæser over os; thi vi ere ikke bedre, end vor „ Mester: 2) Maa vi bede Gud om en frimodig Aand udi „ Nødens og Fristelsens Tid, og daglig rodfæste os paa Apost„ lernes og Propheternes Lærdom, hvis Hoved-Hiørne-Steen „ er Christus; thi da skal vi, naar Støvregn skulde falde, „ Vandløbene komme, og Veyrene storme, som Huset, der „ er grundfæstet paa Klippen, ikke falde, men blive staaende." Denne sidste Anvendelse er egentlig giort af JEsu eget Standhaftigheds Exempel i hans Lidelse. S. 9. I Anledning af Peders Løfte, ey at ville forarge sig paa JEsum, spørges, Holdte Peder da ogsaa dette Løfte? og svares, „ Ney, Historien viser, at han, som havde meest af Mun„ den, havde mindst af Modet: Det gik med ham, som „ med de tomme Vogne, og tomme Tønder, der rumle meest." Og videre paa det Spørsmaal, Hvad lære vi heraf? svares, „ at vi maa vogte os for en hovmodig Aand, og altid „ dømme bedre om andre end om os selv. Peder meente, „ at kunde de andre Disciples ikkun vogte dem, det skulde ik„ ke have nogen Nød med ham: Men vor egen Magt er „ intet værd: vi ere snart overvundne." Men det kan derimod ikke nægtes, at jo nogle Anvendelser til en og anden gudelig Tanke, lad være Tanken i sig selv er rigtig og god, dog ere søgte og selvgiorte, og falde derfor ikke saa fri og utvungne, eller saa bequemme som andre. Saadanne ere for Ex. S. 4. den Anvendelse af det Navn Kedron, til at være et Sindbillede paa den Sorg, Christus udstod i Urtegaarden, og af denne Flods hastig løbende Vand til et Sindbillede paa den hastige Ende, som denne JEsu Bedrøvelse fik. Ligemaade naar S. 11 Beliggenheden af Gethsemane ved Oliebierget anvendes til den Lære, at vort Lidelses Sted ligger nær ved vort Herefuldgiørelses Sted, da vi, saafremt vi lide med Christo skulle og herefuldgiøres med ham. Om man end her med nogen Grund kan sige, at Anvendelsen er selvgiort, saa er dog den Lære og Tanke, hvortil den er giort, i sig selv rigtig, og har desuden sin Overeenstemmelse med den Ting, hvor-

hvoraf Forfatteren har taget sin Anledning dertil. Det var kun at ønske, at alle saadanne selvgiorte Anvendelser af en og anden Omstændighed i Naturen eller Historien vare overalt og allevegne i andre deslige Skrifter saa bequemme som denne. Vi ville forbiegaae al anden Leylighed til at rose eller laste, og kun sige dette, at vi fandt dette lidet Skrift en Anmældelse værd iblandt de theologiske Skrifter, der give sine Læsere en god og sund Opbyggelse, uden derved at giøre dem Skaar i deres Fornuft, eller at blive denne til nogen Anstød, det er med to Ord, en fornuftig Opbyggelse. Men det Udtryk S. 12, at GUD vilde lædske sin Vrede i JESU Blod, falder lidt for meget i det Sandselige, og for vidt fra det Begreb, man fornuftmæssig bør giøre sig derom.

Kiøbenhavn. Sandheds Kierne og Saliggiørelsens Orden, i en kort Udlæggelse over Doct. Morten Luthers liden Catechismus, efter Catechismi Ord og den Lutherske Lærdoms rette Forstand og Meening, udgivet af B. Chr. Lund. Denne liden Forklaring over de 5 Parter i Luthers Catechismus kan med Sandhed roses for sin Tilstrækkelighed, Korthed og Tydelighed, og sin efter en eenfoldig Ungdoms Begreb overalt bequemme Indretning. Den er forfattet i Spørsmaale med korte og træffende Svar, hvilke allevegne ere stadfæstede med endten anførte eller blot anviste bibelske Sprog, og undertiden ere de affattede med Bibelens egne Ord, undertiden med Vers af en Psalme, der uden Liniernes Brækning ere, formedelst deres passende Indhold, anførte som Svar paa de Spørsmaale: hvad en Troende bør tænke ved det eller det. Efter denne erotematiske Deduction over Indholdet af de fem Parter i Catechismo følge nogle Vers af vore Kirke-Psalmer, som ere nyttige at lære for de Unge, naar de bruges, ikke som Viser til blot Tidsfordriv, men anvendes i Hiertet for HERREN. Derefter nogle Stykker af Doct. M. Luthers Skrifter om Christo og Troen paa ham, saasom om den christelige Troe og Lærdom, om Christi Lidelses rette Brug og Betragtning, om Retfærdiggiørelsen og Hiertets Frigiørelse og Renselse i Christi Blod, over den fierde Bøn, om Alterens Sacramente, om Døden. Endelig tilsidst forekommer et Anhang, som indbefatter nogle For-

andringer og Tilsætzer, der kan tiene til mere Tydelighed paa et og andet Sted, hvilke Forfatteren lover i et andet Oplag at indføre paa sine behørige Steder. Der er paa nogen Tid udkommen en Deel Catechismi Forklaringer, hvis Mængde man ikke saa let tør ansee for skadelig. Der ere unge Mennesker af meget ulige Begreber. For nogle kan een saadan Forklaring være bequemmere, og for andre en anden. Dernæst, om de end alle havde nogle deres Mangeler eller Ufuldkommenheder, og kan i et og andet tage mod Forbedring, saa har dog mestendeels en Forfatter noget Godt, som kan mangle hos en anden, der igien erstatter denne Mangel med en eller anden sig egentlig tilhørende Fuldkommenhed. En fornuftig Lærer vil endten giøre et fornuftigt og skiønsomt Valg iblandt flere saadanne Forklaringer, eller og han med samme Fornuft og Skiønsomhed vil foreene deres Fuldkommenheder tilsammen i en af ham selv forfattet haandskreven eller trykt Lærebog til privat Brug i sin egen Underviisning. Til saadanne Læreres Skiønsomhed ville vi have ogsaa denne liden Forklaring anbefalet, som vi holde for iblandt andre at være deres Opmærksomhed værd, da de vel selv ville finde hvad som efter deres Indsigt kan fortiene nogen Forbedring eller Rettelse. Et Par lærde Anmærkninger i Begyndelsen synes Forfatteren gierne at kunne have sparet, i det mindste for de Unges Skyld, til hvis Underviisning denne liden Bog er bestemt, skiøndt vi derfor ikke nægte, at de jo finde bequem Anledning nok.

Odense. **Tanke-Ring.** Ved Christian G. Biering. Første Deel. Andet Oplag. 1774. Vi tør ikke sige, at denne saa kaldte Tanke-Ring fortiener den ringeste Plads iblandt deslige Samlinger af adskillige poetiske Stykker, som ere opsatte ved adskillige Leyligheder. Nogle Bitimers Anvendelse paa deres Læsning vil man ikke fortryde, saa meget mindre, som man ey alene kan høste Fornøyelse, men virkelig og megen Opbyggelse deraf. Man finder dog næsten overalt derudi ey alene sindrige og vittige og lærerige, men og stærke og hiertevrende Tanker, som paa een Gang baade kan fornøye og opbygge Læseren. Vel kunde det synes, som det ikke saa meget kunde interessere Læseren, hvad Forfatteren ved en og anden besynderlig Leylighed kan have tænkt paa Vers,

for

for Ex. i Anledning af visse Personers Dødsfald. Men man kan og ved saadanne Leyligheder foredrage almindelige lærerige Døds-Tanker, og Personers besynderlige Omstænde kunde desuden give Anledning til saadanne Tanker, som man ved almindelig Betragtning over Døden ikke saa let skulde falde paa, ey at tale om, at saadanne individuelle Omstænde kan foranledige mange mere rørende og stærkere Tanker, og ey at tale om det meget ædle Øyemærke, at have stiftet en anseelig, æret og fortient Mand et ham ey uværdigt Æreminde. Saaledes finder man her lærerige Tanker og Betragtninger over en Rams, Sneedorphs, Pontoppidans, Tullins, Haubers, Friderich Vtes Død. Nogle af disse Stykker kan dog ikkun ansees som blotte Æreminder, saasom dette, hvorved man altid med Fornøyelse vil erindre sig en Sneedorf.

Hvad hører man? Er Sneedorf død?
Er Patriotens Lys udslukt?
Er vor Tilskuers Øye lukt?
Er Tungen stiv, af hvilken flød
Saa sund, saa kiær, saa lærd Morale?
O! hvo kan dette Tab afmale?
Du savnes vil, o brave Mand!
Hvor læt og næt gik dog din Pen!
Du dybt indsaae Fordervelsen,
Udi vor Stat, vor Stad, hver Stand.
Du saae paa Sæderne, og dem forbedre vilde;
Dog uden nogens Gunst at spilde.
Til Verdens Salt du ret var fød.
Ak! er du død!
Ney! du i dine Skrifter lever,
Om Døden Dødelighed kræver.
Af Skuepladsen du med Laurbærkrandsen gik,
Og udi Himlen nu en Æres Krone fik.
Tael, Talere! udbreder Mandens Ære!
Dog ney! Hans Rygte tale kan.
Det blomstrer i sit Fædreland,
Og med Høyagtelse
Hos Efterkommerne
Skal Sneedorfs Navn og Minde være.

Ligemaade disse smukke og nætte Tanker over vor berømte Tullins Død.

Af! døde du vor fødte Skiald!
Skal Norges Field og dybe Dal
Saa sørgeligt et Echo give,
Som Echo gav ved ham i Live.
Dog han ey døer, mens vi har Mav.
Hans May-Dag, og Prisvundne Skrifter,
Et ævigt Navn Poeten stifter.
Skiøndt Sangerne nu gaaer i Bay.
Lad hine hist Poeter krone.
Hvo sang af dem saa sødt og nær,
Som vor nu kronede Poet,
Der sang som i en Himmel-Tone;
Men nu i Englers Synge-Chor
Med meer fuldkommen Englestemme,
Sin store Skabers Lov kan fremme,
Hvorom han sang paa denne Jord.
Hvo værdigt Gravskrift skrive kan?
Hvis Sang kan staae vor Sanger an?
Uværdig ofrer jeg dig min,
Du himmelkronede Tullin!

Betragtningerne over D. Haubers ere moralske og lærerige. En Strophe deraf:

Min Gud! hvor Faa paa Livets Aften tænker!
Den mindste Hob seer hen til Dommens Dag.
Den store Hob gaaer hen i Mørkets Lænker
Og Verden gior til Tidens Hoved-Sag.
Hvor faa dog tænker paa, at Tidens Forhæng falder,
Naar Scenen ude er og Gud til Dommen kalder.

De andre ere opsatte ved andre Leyligheder og over adskillige andre Materier, saasom, i Modgang, i en Have, i Lovspring, i Løvfald, i Høsten, ved et Rugkorn:

Det lader smukt at læse flittig
Udi Naturens store Bog.
En Tænksom derved bliver vittig.
See! Jorden, som et Korn modtog,
Gav Otte Hundrede tilbage.
Hvo kan paa denne Rente klage?
Gid Ordets Sæd bar saadan Frugt!
Saa stod Guds Kirkes Ager smukt.

De meget rørende Tanker blandt de Dødes Grave ville vist finde

de Læserens Biefald og han i dem megen Lærdom, Trøst og Huſvalelſe, og ſom de kan ikke læſes for tidt, ſaa vil han vel og ey ugierne læſe dem her:

O ſøde Roe! udviid dig her min Tanke.
Lad Skummelhed kun ey forrykke dig.
Blandt Dødninger du kan dog ſikkerſt vanke.
Affiælede du og ſkal blive liig.
Betragt dit Hvileſted, din Havn og Sovekammer.
See, her er Skranker ſat for Vrede, Vold og Jammer.
Det tunge Aag her lægges af vor Skulder,
Som lægges paa den hele Adams Slægt.
Her Udgang er fra Verdens Støy og Bulder.
Her Bettelſtav med Scepter holder Vægt.
Ey Rang-Forordninger har Sted iblandt de Døde,
En Mægtig og en Arm ſkal blive Ormeføde.
Affiælet Støv, en haandfuld Jord, lidt Aſke,
Indſvøbes i en Klud og Jordeblee.
Opblæſte! o! hvoraf kan du ſaa braſke?
Et Kikajon oprandt og visnede.
O Daare, ſtolte Aand, ſee! Jorden er din Moder,
Du ſelv er uſelt Støv og Ormen er din Broder.
O Stærke! ſom paa Dagene tør ſtole,
Som ſikker gaaer, og tænker, her er Fred,
Blandt Dødninger du burde gaae i Skole.
Her lærte du at kiende Varighed.
Her ſaae du Goliath, den ſtærkeſte Philiſter,
Er kun en ſvedet Traad, der og for Afmagt briſter.
O Lækkre-Tand! ſom mæſker dig; men nægter
Den Arme Brød. Breed for ham Diſk og Dug.
Den rige Mand i Pinen hiſt vanſmægter.
Du Munden ſnart faaer fuld i Jordens Bug.
Der Ormen Giæſtebud igien i dig vil holde
Naar til Naturens Ret du al din Skyld ſkal tolde.
O Skiønne, ſom ſaa gierne dig vil ſpeyle,
Kom, ſpeyl dig her i andre Dødninger.
See, Døden ſnart vil til din Skiønhed beyle.
Alt Tindrende fordunkles ganſke her.
Der Læberne ey kan afpaſſe ublue Miner.
Der Filsbeens-Tanden fælt i Dødnings-Munden griner.

O! Fræk̃e! ſom mod Himlen ſelv tør kneyſe!
Som trodſe tør, hvor bliver HErren af?
Ydmyg dig dog til denne viſſe Reyſe!
Du Potte-Skaar! hver Dag jo ſeer din Grav.
Mon du, hvor fræk du er, din Død kan gaae i Møde
Med uforfærdet Mod Ak! du forfærdet døde.

Forſtilte Slægt! ſom under hykkelſk Maſke
Vil daare Gud og narre Menneſken;
Stryg Kalken af din kalket Grav og Aſke.
Fey Hiertet reent for Hiertekienderen!
Mon den ey Hiertet ſeer, ſom dannede dit Øye,
Hvor hykkelſk du end vil i Støvet dig nedbøye.

Frygtagtige! ſom ſkiælver ved at høre
Sangklokkens Lyd; ſom blegner ved et Liig;
Som ikke tør en nøgen Been-Rad røre;
Tænk, Raden viſt og komme vil til mig.
O! gyſer ikke ved at ſee et Gravſted aaben;
Men ſøger Troens Skiold, ſom er mod Døden Vaaben.

Beknyttet Aand! hvis Liv er her Strids-Dage;
Som løber for Klenodiet at naae;
Som Skygger ey for Legemet vil tage;
Som fægter for det Evige at faae;
Som under Chriſti Kors og den blodrøde Fahne,
Vil ſtride mandelig og Vey til Livet bane;

Som ofte maa i Siæle-Nød udbryde:
Min Gud! min Gud! hvi har du mig forladt?
Som ofte maa i ſalte Taare flyde;
Før Troens Haand kan faae ved JEſum fat;
Som er af Verdens Flok anſeet for Giæk og Daare,
Fordi du vilde ey med den dens Deel udkaare.

Glæd dig! See her, ſee, her ophører Striden,
Her hviler du af Siæle-Angeſter.
Her Indgang er til Evighed fra Tiden.
Her ſover du, til Stunden omme er.
Forkrænkeligheds Sæd i Jorden ſkal nedlægges,
For til et ævigt Liv at luttres og opvækkes.

Frygt ikke da min Siæl for Taugsheds Steder.
Frimodig gak ad Dødens Skygges Dal.
Du bliver ey forladt. Ney! din Veyleder
Vil lede dig ind i ſin Himmel-Sahl.

Din

Din Hyrdes Kiæp og Stav, den Hyrdes, dig forløste,
Vil underſtøtte dig, huſvale dig og trøste.
Saa ofte du min Siæl dig vil forlyſte,
Begiv dig da til Dødes Boeliger.
Her Verdens Støv du bedſt kan af dig ryſte,
Her finder du al Trøſt i Trængſeler.
See hiſt min Siæl et Glimt bag Gravens mørke Telte,
See hiſt i Herlighed uovervundne Helte.
O ſidſte Strid! dig vundet, ævig vundet!
O Seyer-Helt! hielp mig at vinde den!
Naar Timerne i Glaſſet er udrundet,
Da tag min Siæl, o ſøde Siæle-Ven!
Friemodig i din Troe jeg Døden gaaer i Møde.
Du op fra Døde ſtod: Jeg ſkal ſtaae op fra Døde.

Ikke mindre opbyggelige ere de tvende foregaaende Stykker, ſom indbefatte **Morgen-** og **Aften-Tanker.** Iligemaade forekommer her opbyggelige Tanker paa de første og ſidſte Dage i et og andet Aar, over den trange Stie og brede Vey, over de Ord **Klippen er Chriſtus**, over de Ord de ſatte **Tornekrone paa hans Hoved**, over den Korsfæſtede, paa en Confirmations Dag, til Evigheden, over de Ord **Kommer! nu er Alting rede**, ved hvert Klokkeſlet, over Sinai og Golgatha, over Guds Almagt, foruden andre ſmaa Stykker, ſom ere opſatte ved andre Leyligheder. En Strophe af Morgen-Tankerne:

Du til i Dag har ført mig ſom en Fader.
I Modgangs Nat du ikke mig forlod.
Paa dig min Gud, jeg eene mig forlader.
I Medgangs og i Modgangs bittre Flod.
Du er den faſte Grund. Paa dig jeg kaſter Anker,
Naar Modgangs Vand og Vind ſlaaer ind paa Livets Planker.

Berlin. Fra Hr. Oberconſiſt. **Büſching** haves følgende mærkværdige litterariſke og hiſtoriſke Efterretning. — Det berømte tydſke Digt **Reynke de Vos**, ſom er ſkreven i det Nederſachſiſke Sprog, og af ſamme er bleven overſat i mange andre Europæiſke Sprog, har de fleſte tilegnet **Nicolaus Baumann.** Men ſaaſom den første Udgave af Bogen ſom kom for Lyſet til Lybeck 1498, angiver en **Henrich von Alkmar** ſom Forfatter dertil, ſaa har nogle an-

dre taget dette for Sandt. Iblandt disse er og Prof. Gottsched, som 1752 i liden Folio har udgivet en med Kobberstikker udzirede og anseelig høytydsk Udgave af dette saa ofte trykte Værk, men har dog i Oversættelsen begaaet mange Feyl. Den Meening, han forsvarer, har liden Rimelighed. Man veed om denne Henrich von Alkmar slet intet. Han skal, som Gottsched meener, være fra Alkmar i Holland, og have skrevet Digtet i sit Fædernelands Sprog, da det dog aabenbar er skreven i den Nedersachsiske Mund-Art. Han bliver kaldet Scholemester un Tuchtlehrer des edelen dogentlichen Vorsten un Herren, Hertogen von Lotryngen, men hvad er det for en Hertug af Lothringen, hvis Hofmester han har været? Skulde han vel have udelukt sammes Navn? Efter Gottschedens Formodning har denne ubenævnte Hertug været Rene eller Renatus II. af Lothringen, hvilken Alkmar skulde forstaae ved Reynke Vos, og beskrive som en Ertz Skielm. Og dog skulde Alkmar have giort dette Digt efter Hertugens Begiæring. — Det er langt mere troeværdigt, at Nicolaus Baumann, Udgiveren af dette Satiriske Digt, selv er dets Forfatter. Sammes Familie er endnu til i Meklenburg og Pommern, og til samme hører og den Kongel. Preussiske Krigs- og Domain-Raad og øverste Borgemester i Staden Goch i Hertugdommet Cleve Hr. Nicolaus Henrich von Baumann, af hvis Mund Hr. Pastor Sybel til Cleve d. 26 Febr. 1773 har opskreven nogle Efterretninger om Nic. Baumann og hans Bog, hvilke hidindtil har vedligeholdt sig i den Baumanniske Familie. Denne sin Opsatz har Hr. Pastor Sybel tilskikket Hr. Geheime Secretair Hugo, fra hvem Hr. B. har igien bekommet den, og meddeelt os følgende Hoved-Indhold deraf. — Nicolaus Baumann, Doctor Juris, født af en gammel adelig Familie i Ostfriesland blev i det 15de Aarhundrede formedelst sin Duelighed første Secretair ved Hertugens til Julich Hof, for hvilken han tillige med Landstænderne opdagede hans Canzlers Utroeskab. Imod denne blev vel anstillet en Undersøgning, som truede ham med Undergang; men han vidste ved allehaande Ænker at forskaffe sig Hertuginden Forbøn, og derved tillige Hertugens Naade, blev i sit Embede, og tillige herefter en grum Forfølger af Adelsmændene i Landet. Baumann blev derover

be-

bevæget til at tage sin Afskeed fra det Julichske Hof, og at begive sig som Raad i Hertugens af Meklenburg Tieneste. Han gialdte meget hos Samme, og bragte iblandt andet en bedre Indretning ved Universitetet til Rostock i Stand, udvirkede sig og den Hertugelige Tilladelse, at han for Fremtiden, om han skulde blive kied af Hofvæsenet, maatte gaae som første Lærer i Lovkyndigheden til Rostock, hvilket han og har været i de 6 sidste Aar af hans Levetid. Som Meklenburgisk Raad, indklædede han sin Tids Julichiske Hof-Historie i en Fabel, hvilken han foredrog i Vers efter da værende Ostfrisiske og Nedersachsiske Mund-Art, og kalte den **Reineke de Vos.** Men han foregav, at en **Henrich von Alkmar** havde oversat dette satiriske Digt af det Vallske eller Französiske Sprog. **Reineke** er den ovenmældte Julichiske Kanzler, **Brune de Baar, Isegrim de Wolf** ꝛc. ere Adelsmændene, de Navne **Beline** ꝛc. betegne Prælaterne. I Randen satte han politiske Anmærkninger og Udtog af tydske Digtere, og holdte, mens han var Professor til Rostock, et politisk Collegium over denne Bog, hvoraf hans Efterkommere har havt Haandskriftet, og har det maaskee endnu. En af hans Efterkommere, som og heed **Nicolaus Baumann** var Raadsherre til Stralsund, og blev af Dronning **Christina** i Sverrig udnævnt til Amtmand og Forvalter over hendes Domainer i Pommern, hvilke hun forbeholdte sig, da hun nedlagde Kronen i Sverrig. Han var en Mand af stor Formue, og giorde den Svendske Krone Forskud af en Capital, som er bleven liquideret til 144000 Daler. Han bragte disse Penge mit igiennem den Danske Flode lykkelig til Skaane til den Svendske Armee, som dermed blev betalt og slog den danske Armee. For denne Tieneste meddeelt Kong Karl XIte ham den Svendske Adel med Indigenatet og forandrede det gamle Banmanniske Vaaben fra tre Gyldene Lantzer i blaat Feldt, hvilke med Haandfæsterne for neden stødte tilsammen i een Punkt, dertil, at Lantzerne bleve stukne korsviis over hinanden igiennem en Krone, og satte paa Hielmen i Stedet for det forrige Blomster en Lantze med en Krone imellem tvende Byffels-Horne.

Rom og **Leipzig.** Man maatte dog med faa Ord mælde noget om det nye opdagede Fragment af **Livius.** I Hen-

Henseende til hvad det indbefatter i sig, beløber det sig ikke til noget stort, men da man ikke mere kan have den hele Skat af de gamle tilsammen, saa maae man og opsamle enkelte Guldstykker og holde dem for kostbare. Fragmentet er allerede forskiællige Gange bleven aftrykt; først af Hr. **Bruns** i liden Folio til Hamburg 1773. hos Bode, hvor Hr. **Bruns** i et Tilskrift til Hr. **Reinnickot** tillægger sig Opfindelsens Fortieneste, hvorved han alene har kaldet Hr. Abbed **Giovenazzi** til sig. Imidlertid blev Fragmentet med Fortælling og Noter meget prægtig trykt til Rom hos **Casaletti** ved en Hr. **Francesio Cancellieri's** Besørgelse, som paa denne Maade har søgt at vilde deele Æren for Fragmentets Opdagelse med de andre. Endelig er just den selv samme Udgave bleven eftertrykt til Leipzig hos Gleditsch i 8v, og Hr. D. **Ernesti** har atter sat en Fortale for denne Eftertryk. Opfindelsens Historie fortælle de udførlig, baade Hr. **Bruns** og Hr. **Cancellieri**, men den sidste er derudi endogsaa vidtløftig. Efter hans Udsagn opdagede Hr. **Bruns** i **Codex rescriptus** imellem den derpaa nu skrevne Text paa nogle Blade det ældre Skrift af en **Ciceros** Tale, som siden fandtes da Hr. Abbed **Giovenazzi** kom dertil, at være hans Forsvars Tale for Roscius Amerinus. Hr. **Bruns** lagde derpaa Haandskriftet væk; men Hr. Abbeden beskiæftede sig endnu længere dermed, blader videre om, og finder en smuk gammel Skrift; Han kalder Hr. **Bruns** dertil, som havde et Øyenglas hos sig og endelig opdagede det Skrift Titi Livi XCI. Fragmentet er virkelig og af denne Bog, som **Epitome** deraf selv stadfæster, og det indbefatter et Stykke af den Krig, som **Sertorius** har ført i Spanien. Man finder ingensteds Aaret bestemt, til hvilket Historien maatte henhøre, hvilket dog vel burde have været det første, som man havde at bekymre sig om, nemlig til hvilken Sammenhæng af Begivenheder Fragmentet egentlig henhører. Saavidt man seer, hører det til Vinteren af Roms Aar 677 og Foraaret 678. Det kom nu an paa Afskrivningen. Her siger Hr. **C.** meget beskeden, det maatte have gaaet underlig til, at just en Tydsker og en Italiener maatte komme tilsammen over denne Opdagelse, som begge vare i deres National-Dyder fortræffelige Mænd: patientia & laboris perpessione Germanus, Judicio atqve intelligendi Sollertia & Celerita-

ritate Italus. Hvad lader sig, sporger man, vente af Italieneren, saa længe han endnu har saadan Tanke om sig selv? Den skarpsindige og flinke Hr. Abbed var ogsaa flink borte fra Sagen, at, da Hr. **Bruns** var afreyst, den gandske laae; indtil Hr. **Cancellieri** en ung Romer fik Papirerne af ham og udgav Fragmentet med et forskrækkeligt Vandskyll af Hr. Abbedens Noter, som en taalmodig og arbeydsom Tydsker knap skulde have havt Taalmodighed nok til at sammendynge. Hvad for en Mængde af unødvendig Igientagelse og Compilation over Retskrivningen i den gamle Steen- og Bogskrift; alt saadane Ting, hvorom Hr. **Bruns** kort og godt har sagt det Fornødneste! Hvor meget andet, som ikke hørde til Sagen! At Titi er skreven heel, at et Par Gange af Ordene udkommer et jambisk Vers, at in isdem er ligesaa meget som in iisdem. Bedre ere nogle historiske og geographiske Oplysninger over de Spanske Steder, som forekomme i Fragmentet. Der er endnu tilsoyet en Efterretning af Udgiveren om den efter Pavens egne Befaling anstillede Undersøgning over Haandskriftets Ægthed; alt fuld af en saa overdreven Begeistring, at man alene maae forundre sig over, hvorledes der med et saadant Sværmerie ey udrettes meer i Italien i den classiske Lærdom. De Herrer Censorer sætte Skriftet uden Modsigelse hen ud for det 5te Aarhundrede; men Hr. **Giovanezzi** i Antoninernes Tider eller i det seeneste for Constantius Tider. Beviis fattes for begge Meeninger. Men det kommer herved dog mere an paa Formodning og Mueligbed, end paa Beviis.

Leipzig. De *Runibergo*, ubi victus est a Francis Hermenefridus, Thuringorum ultimus Rex, prolusio in Academia Lipsica indicendæ petitioni honorum philosophicorum præmissa ab Ampl. Philosophorum Ordinis Procancellario *Joh. Gottl. Boehmio*. Hist. Prof. Publ. 1773. 4. Det er bekiendt, hvor megen Strid der har været imellem de tydske Historiskrivere om det Sted **Runeberg**. Efter at Forfatteren ganske kort har fortalt Historien om den Krig imellem Kongerne af Thüringen og Austrasien, saa bemærker han, at de ældre Historiskrivere slet ikke nævner det Sted hvor Nederlaget er skeet, men siger alene, at **Dietreich** har forfulgt de Thüringer indtil **Unstrut**. **Wit-**

tichind

tichind er den første, som kalder Stedet **Runeberg**, og denne Skribent kunde læt vide det. Herpaa anføres alle de Lærdes Meeninger om hvad for et Sted de har holdt for **Runeberg**. Nogle har søgt det imellem **Rhin** og **Maaß**, andre give **Rynsberg** ved Rhinen ud derfor. **Laurentius** antager **Roneborg** eller **Runeburg** i Elsaz derfor; hvilke Meeninger strider aabenbarligen mod den historiske Fortælling. **Dilich** og **Ayrmann** nævne **Runeburg** i Hessen, **Abel** Rouneberg i det Fuldiske, **Zollmann** Slottet **Rouneburg** i Witterau, mange stemme paa **Runeburg** i det Altenburgiske, og angiver endog Beervalder-Hede for Valdpladsen. **Sagittarius** giør **Tenneberg** i det Gothaiske til **Runeberg**, og Hr. Geheimeraad von **Grashof** paastaaer med megen Rimelighed og Lærdom, at Slaget er forefalden ved Weissensee i Thüringen. Endelig forebringes den Grupeniske Meening, efter hvilken **Runeberg** i det Calenbergiske derunder skal forstaaes. Forfatteren undersøger nøye og grundig disse forskiællige Meeninger, og man maae roese den Beskeedenhed og Anstændighed, med hvilken han igiendriver dem. Derpaa forebringer han sin egen Meening. Han holder for, at man efter Kildernes Fortælling maae søge **Runiberg** nær ved Unstrut, og finder det paa en Mark nær ved denne Flod, som endnu hedder **Ronneberg** eller **Renneberg**, og ligger over **Witzeburg**, det adelige Heßlerske Riddergods. Hans Grunde ere disse. Der er iblandt Indvaanerne et gammelt Rygte, at de Thüringer og Franker her fordum har stridet med hinanden. Egnens Beskaffenhed er og særdeles bequem til, at der kunde leveres et Slag. Egnen er og overeenstemmende med de gamle Historiskriveres Fortællinger. Man finder og sammesteds ved at Grave og for nyelig ved at oprydde Grunden af Slottet til **Witzeburg**, mange Been og tydske Vaaben.

Jena. Negre *Eros*, neqve *Trotula*, sed Salernitanus qvidam Medicus, isqve Christianus, auctor libelli est, qvi de Morbis Mulierum inscribitus: er Titelen paa et Antrædelses-Programma af Hr. Prof. **Gruner**, hvori han med en ziirlig Skrivemaade og med en **Trillers** Critik og Philologie har afhandlet sin Materie, og af Bogen selv gotgiort med overbeviisende Grunde, at Sammes Forfatter har levet i de nyere Tider. Man begriber ikke, hvorledes Kien-

dere

af Litteraturen har kundet tilskrive Bogen saa høy en Alder, da Indholdet lærer det som er tvertimod.

St. Petersburg. Histoire de la guerre entre la Russie & la Turquie, & particulierement de la Campagne de 1769. avec 9 Cartes 1773. 235. S. 8v. Om Skriftet virkelig er trykt til Petersburg, som Titelen melder, og hvem Forfatteren er, veed man ey at sige. Men dette seer man af Indholdet tydelignok, at Forfatteren endten har været med i Feldt-Toget 1769 ved den Russiske Armee, eller dog maae have havt meget nøye Efterretninger for sig, og er en Tilhænger af det Russiske Partie, ligesom han og især beteer megen Høyagtelse for General-Feldmareschall Fyrst Gallitzin. Begyndelsen skeer med en Beskrivelse paa Pholens Tilstand, som er skildret med levende Træk. De Pohlske Adelsmænd kaldes Tyranner over den vigtigste Deel af Statens Borgere, nemlig Landfolket. Forfatteren antager sig Dissidenternes Ret, og udfører samme grundig af trykte Skrifter. Han viiser, hvorledes, og af hvem Tyrkerne ere blevne ophissede imod Russerne. I det han giør den Bemærkning, at ingen af de øvrige Europæiske Magter har taget Deel i denne Krig, saa taler han frimodig om hvad der er forefaldet ved nogle Hoffer, hvilket S. 34. 35. fortiener at læses, saasom det er ikke saa almindelig bekiendt. Efter S. 40. har den saa kaldte lille Stephan bildt Montenegrinerne ind, at han var Peder den Tredie. S. 55. bliver Fyrst Gallitzin skildret og meget berømt. I Feldtogets Dagbog finder man og Beskrivelser over Lande, Egne, Floder og Nationer, saasom S. 50. f. over Floden Dniester og begge dens Bredder, og over Moldau, S. 85. 86. over Arnauterne, S. 100. f. over de Tyrkiske Tropper o. s. v. S. 183-195 finder man Fyrst Gallitzins Genealogie. Tilsidst forekommer S. 196-234 Observations sur l'article de *l'encyclopedie Militaire*, qui rend Compte de la gnerre entre les Russes & les Tucs & de la Compagne de 1769 par un anonyme, hvilke igiendrive denne urigtige og fiendtlige Artikel, hvilket dog den Note d'un Francois, hvormed Bogen sluttes, erklærer for unødvendigt. De tilføyede Charter og Planer forestille Feldtogets Skueplads, eller Egnen af Chotschym paa begge Sider af Dniesteren. Det store Chart

No.

No. I. der afbilder et Stykke af Moldau, er saa forskiællig fra det Cantemiriske Chart, at, hvis ikke Begge nævnte Floderne Dniester og Prut, og Staden Chotschym, skulde man troe, at de afbildede gandske forskiællige Lande.

Chambery. Oraison Funebre de Charles Emanuel Roi de Sardaigne prononce le 17 Mars 1773 par M. V. vicaire de la Paroisse de S. a Chambery. 1774. 47. S. Denne lille Lovtale har ingen Tegn til Censur, og Forfatterens Navn er fortiet. Den er hist og her overmaade dristig, dog seer den i det ganske en troe og oprigtig Savoyer liig. Den Modstand, som Victor Amadeus har fundet i sin Bestræbelse for at komme paa Tronen igien, undskylder den ubenævnte ikke gandske. Deels tilskriver han Sønnens Statsbetientere den, og deels taler han om denne Søns Boed og hemmelige Fortrydelse. Han roser ellers hans mange Dyder, den Tugt, han har holdt iblandt sine Krigsfolk; hans Retfærdighed og hans enkelte og billige Lovgivelse; hans Maade at afmaale Skatterne efter Jordens Frugtbarhed, og uden giærrige Forpagtere selv at trække dem ind; endogsaa hans Strænghed imod de Savoyer, som opdragne under en haard Himmel/Egn og i øde Egne ikke alt for meget maatte smigres for; hans med Velanstændighed foreenede Sparsomhed; hans Maade at lade sig ofte see og uden Pragt; hans Gudfrygtighed, og den Omhue, hvormed han har søgt at afholde Vantroe fra sine Undersaatter; den Standhaftighed, hvormed han har forsvaret sine Rettigheder mod det Pavelige Hof, hvilket han dog var oprigtig hengiven; den Tilbageholdenhed, hvormed han har vogtet sig for at berige Hoffolk.

Paris. Introduction a l'etude des Corps naturels tires du regne vegetable par M. Bucquet D. Regent de la Faculte. 1773. 2 Vol. 12. Med det første Bind følger 3 Kobbertavler, hvorpaa de fornemmeste Deele af Vexterne ere aftegnede. Hr. B. begynder med Anatomien, det voxende Livs Forretninger, Vexten og Formerelsen. Derpaa følger Chymien, saaledes som den beskæftiger sig med Vexterne, i Almindelighed og i Besynderlighed. Hr. Baume og undertiden M. Rouelle den yngere, ere Forfatterens Ledere.

No. 18.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 4de May 1775.

Kiøbenhavn. Scriptores Rerum Danicarum Medii Ævi, partim hactenus inediti, partim emendatius editi, qvos collegit, adornavit, & publici Juris fecit Jacobus Langebeck, Sacr. Reg. Maj. a Conſiliis Status & Tabularii Sanctioris Præfectus. Tom. III. 1774. —— Nærværende Deel af dette Værk begynder med No. LXXIII. Annales Islandorum Regii a nato Chriſto ad annum 1341. Tilforn har Udgiveren Tom. II. pag. 177-199 leveret en Islandſk Krønike af et Pergaments Haandſkrift fra 1313. under Titel af Annales Islandorum Vetuſtiſſimi. Her leverer han en anden af ſamme Alder, men langt fuldkomnere, ligeledes af et Pergaments Haandſkrift, ſom han kalder Codicem Regium, og den derudi indbefattede Krønike Annales Regios. ſaa vel fordi den hører Kongen til, og giemmes i det Kongelige Archiv, ſom og formedelſt dens egen Fortræffelighed. Den begynder fra Julius Cæſar, og gaaer til Chriſti Fødſel, og derfra til 1328. Forfatteren meenes at have levet indtil 1307., fra hvilken Tid Krøniken af en anden er fortſat, ſom ſees af Skriftens Forſkiælligheed, og uden Tvil længere end til 1328., ſaaſom der er Tegn til nogle ved Enden afrevne Blade. Af *Arnæ Magnæi* Excerptis deraf ſees, at et heelt Blad, ſom nu fattes, har indbefattet det Tidsløb fra 1329. til 1341., og derefter har han endda betegnet en Mangel med den Clauſul, reliqva deſunt. Auctor

vides ikke, men ſees tydelig, at have været en lærd Mand, der har beſiddet en vidtløftig hiſtoriſk Læsning. Den er ſkreven paa Latin med noget Islandſk hiſt og her imellem, indtil i Midten af det 10de Aarhundrede, hvorfra den er alene ſkreven i det Islandſke Sprog, og har Udgiveren derfor af denne Deel beſørget en latinſk Overſættelse ved en Islænder Hr. Johannes Olavius. Under Texten ere tilføyede en ſtor Mængde hiſtoriſke Parallelismer og andre ſmaa Anmærkninger, hvilke Hr. Udgiveren for en Deel tilſkriver forbemældte Hr. Olavius og Hr. Joh. Finnſen. Tab. I. p. 3 foreſtiller en Prøve af Skriftet i Kobber. Krøniken ſelv roſes af ſin ſtore Nytte i den Norſke og Islandſke ſaa vel geiſtlige ſom verdslige Hiſtorie. — LXXIV. Suenonis Aggonis Hiſtoria Legum caſtrenſium Regis Canuti Magni. Denne Hiſtorie er her aftrykt efter den Stephaniſke Udgave til Sorøe af 1642., da der ikke, ſaa vidt man veed, er noget authentiſk Exemplar eller Haandſkrift tilovers deraf ſiden den ulykkelige Kiøbenhavnſke Ildebrand. En og anden nyere Afſkrift findes der vel, men ſaa ſlet fordervet, at Hr. Udgiveren ikke har kundet betiene ſig deraf til nærværende Udgave. Det vigtigſte af de Stephaniſke Noter er her beholdt og nogle har Udgiveren ſelv tillagt af ſin egen Forraad. Det er egentlig en latinſk Overſættelse af Kong Knud den Stores Witherlagh, ſom den i vor Danſke Hiſtorie ſaa berømte Svend Aageſon har udarbeydet. Nogle Aabninger og Feyl derudi ere udfyldte og rettede deels af Reſenii Witherlaghs-Ret, deels af Saxo Grammaticus, ſom har givet en udførlig Recenſion af diſſe Kong Knuds Love. Saxonis egne Ord ere anførte i Noterne, og ved Enden er tilføyet den Danſke Text at et Rantzoviſk Haandſkrift fra 14 Aarhundrede i 4to paa Univerſitetets Bibliothek, med en latinſk Overſættelse. Saaledes har Hr. Udgiveren vildet, at Læſeren ſkulde her med eet kunne overſee alt hvad der henhører til denne Kong Knud den Stores ſaa berømte Hof- og Krigs-Ret Hvad Tiden angaaer, paa hvilken denne Lov ſkal være forfattet og udgiven, da viger Forfatteren ey uden gode Grunde fra Reſenii Meening, ſom faſtſætter Kong Knuds ſidſte Aar 1035. eller 1036., og vil hellere have den henført omtrent til Aaret 1018. ikke længe efter Erobringen af Engeland. I øvrigt henviſes Læſeren til Hr. Conference-Raad Kofoed Anchers

Lov-

Lov-Hiſtorie Tom. I. p. 16-29. —— LXXV. Chronicon Monaſterii Raſtedenſis. 1059.-1463. Denne Krønike giver god Oplysning i det Oldenborgiſke Huſes og i ſær Kong Chriſtian den Førſtes Hiſtorie. Den er tilforn udgivet af den lærde Henrico Meibomio i hans Rerum Germanicarum Tom. II. p. 89-119. —— LXXVI. Chronicon Rerum Manniæ 1066.-1266. cum continuatione. Denne Krønike findes ved alle Udgaver af Camdens Britannia. Da Kongerne paa Mann nedſtamme fra de gamle Danſke og Norſke Konger, og har i nogle hundrede Aar været Vaſaller af de ſidſte, ſaa har Udgiveren troet, at denne Skribent og burde finde Sted iblandt Scriptores rerum danicarum. Han har ikke givet ſit Navn tilkiende, men meenes, at have været een af Munkene i det Kloſter Ruſſin, ſom var det fornemmeſte der paa Øen, og at have ſkrevet i Midten af det 13de Aarhundrede. Han feiler ofte i Aarſtallene, er for Reſten i Tingene paalidelig, men har intet om dette lille Kongeriges førſte Oprindelſe, og om dets førſte Regentere, ſom har været Norſke Grever og Herrer, mueligt fordi han ingen Kundſkab har haft om dem. I hans Recenſion af Kongerne fattes og nogle, ſom findes hos andre Skribentere. Hans Mangler og Feyl har Udgiveren i ſine Noter erſtattet og rettet af andre Skribentere, hvoraf han har anført hele Steder. Ikke deſto mindre tilſtaaer han, at Værket har ſin Nytte til at opfylde Mangeler i den Norſke Hiſtorie. Camdens Continuation har han og ved Enden tilføyet tilligemed hans Beſkrivelſe over Mann og de andre Hæbudiſke Øer, og en genealogiſk Tabel over Kongerne, ſom vor Udgiver ſelv har forfattet af denne og andre Skribentere, ſtaaer foran ved Begyndelſen. —— LXXVII. Nomina Epiſcoporum Septentrionis circa & poſt medium Seculi XI. Diſſe blotte Navne paa Biſper i Dannemark, Sverrig og Norge, næſten i to hundrede Aar efter Rembert, har man under den urimelige Titel af Subſcriptiones føyet til Vita Sancti Remberti, da de ſlet ikke komme denne Rembert noget ved og høre ikke til hans Levetid, men til det 11te Aarhundrede. —— LXXVIII. Lectiones de Legatione Helſini Abbatis in Daniam. I ſig ſelv er dette kun en Legende, men hvor man iblandt Munke-Fabler, ſom ofte ſkeer, opdager den vigtige hiſtoriſke Sandhed, at den Engelſke Konge Wilhelmus Conqueſtor

har ſendt denne Abbed Helſin med flere i Geſandtſkab til Kong Svend Eſtrithſøn af Dannemark, fornemmelig for at udforſke den Danſke Konges Anſlag og Udruſtninger til at udføre ſin Prætenſion paa Engeland. At han her i Dannemark har udrettet noget ſin Herre til Fornøyelſe, ſeer man nok af diſſe Lectiones, men for Reſten vides ikke, hvad hans Forretninger i dette Geſandtſkab har været. Vor Udgiver har altſaa fundet det Værdt at anføre denne Legende, ſom et Document i vor Danſke Hiſtorie. Henrich Knyghton mælder om et ſaadant Geſandtſkab, uden dog at nævne Helſin, men man kan læt af Omſtændighederne ſee, at det maa være det ſamme. — LXXIX. Fragmentum Annalium Danicorum ab Anno 1073. ad Annum 1409. Et lidet Fragment, ſom, foruden det Mord paa Kong Erich i Findrup, og et andet paa en Grøve Gerard, og en Soldat, og Kong Waldemars Dods Dag, mælder kun om en Deel i Dannemark indfaldne Jordſkielv. — LXXX. Chronicum Danicum ab Anno 1074. usqve ad Annum 1219. Vel indbefatter denne Krønike mange Ting, ſom ogſaa findes hos andre, og ſees af dem at være laante, dog bringer den og for Lyſet mange Ting, ſom ere forrettede i Autors egen Levetid, og ſom man forgiæves ſkulde ſøge hos andre. Han har levet og ſkrevet i Begyndelſen af Kong Waldemar den Andens Regiering. Han antegner meget nøye Kong Knud den Siettes og Kong Waldemar den Andens Bedrifter, og er derudi tillige mere baade udførlig og nøyagtig end andre. At han maa have været en Skaaninger, ſees af det, at han erkiender Oluf Haraldſøn for Konge og mælder om Slaget ved Rønefeld. Hvitfeld maa ikke have kiendt denne Krønike, ſaaſom den anfører adſkillige af ham forbigangne Omſtændigheder. Men Petrus Olai maa have haft og brugt det, og Stephanius har i ſine Noter til Saxo adſkillige Citationer deraf. Vor Udgiver har bekommet ſit Exemplar fra Stockholm ved ſin Ven den Sal. Aſſeſſor Nic. Reinh. Brocmann, ſom ſelv har med egen Haand udſkrevet det af et autentiſk Haandſkrift fra det 13de Aarhundrede, ſom giemmes i det Kongelige Antiqvitets Archiv. — LXXXI. Liber daticus Roſkildenſis. Under dette og andre Navne, ſaaſom Necrologia, Obituaria, Mortilegia, Faſti necrologici, Libri Donationum, Ordinaria, Regiſtra, Calendaria, har

for

fordum Munkene og andre geiſtlige Mænd leveret Fortegnelſer over adſkillige berømmelige Mænd, i ſær deres Velgiørere, Prælater og Colleger, hvor i de fornemmelig har antegnet deres Navne, Legater og Døds-Dage. Diſſe ere ſaa meget mere mærkværdige, ſom de intet indbefatte, uden hvad der er viſt, og er antegnet ſtrax efter det er ſkeet, hvoraf man indſeer deres Nytte til den gamle Hiſtories Oplysning, ſkiønt de har deres Mangler, ſaa at, naar Dagene ere antegnede, ſaa fattes Aarene, og tvertimod. Pergaments Haandſkrifter, hvoraf Thom. Bartholin har taget den Afſkrift, ſom indbefattes i hans Collectaneorum Tom. V. paa Univerſitets Bibliotheket, forgik i Ildebranden 1728. Vor Udgiver har Afſkrift af denne Bartholiniſke, men han troer, at Original-Haandſkriftet maa have haft en anden Orden i Dagene, ſvilken Bartholin eller en anden Afſkriver maa have taget ſig Frihed til at forandre, for at faae dem til at følge i Orden efter hinanden, en Frihed, ſom han ikke roſer, ſaa meget mindre, ſom Originalen var for Haanden. Han troer heller ikke det er den hele Liber daticus Roſkildenſis, ſaa-ſom der i Regiſteret over de Bartholiniſke Haandſkrifter nævnes kun Excerpta ex Libro datico Roſkildenſi, og Pontoppidan i hans Annal. Eccl. Tom. I. p. 566 har anført et Sted deraf, ſom ikke forekommer i den Bartholiniſke Afſkrift, og Hamsfort, ſom i hans ſaa kaldte Chronologia ſecunda har excerperet den paa hver Side, har antegnet mange flere Specialia Roſkildenſia, end denne nærværende Liber daticus har, hvoraf man kan ſlutte, at han maa have haft et fuldkomnere Exemplar ved Haanden. —— LXXXII. Progenies Regis Suenonis Eſtrithii in Suecia. Denne Genealogie har vor Udgiver afſkreven af *Petri Olai* Libro Collectaneorum. Da der mældes herudi om Kongerne Johannes og Friderich I., ſaa maa den være ſkreven af ham elv, eller af en anden, ſom har levet paa ſamme Tid. Det er altſaa ikke for ſin Alders Skyld den her anføres iblandt ældre Værker, men for ſit Indholds Skyld, ſom angaaer Ting fra det 11te Aarhundrede af, da den handler om den ſtore Kong Svend Eſtrithſøns Afkom, og i ſær om den fra ham nedſtammende Folkungiſke Konge-Slægt i Sverrig. Til Læſerens Fordeel er tilføyet en genealogiſk Tabel efter Skriftets Indhold. —— LXXXIII. Cornelius Hamsfort de Familia

Sprakalegum in Dania. Det er tilforn af Udgiveren erindret, at denne Hamefort har i sin Tid med stor Flid efterforsket Fædernelandets Oldsager, og at han har seet, læst og excerperet mange flere historiske Skrifter, end der nu ere til. Han har bragt sine Excerpta i Commentarier, som efter hans Død ere bleven vidt og bredt adspredte, og ligge forborgne i adskillige Vrinkler og Vraaer, indtil man endelig efter en Tid af 200 Aar har begyndt at søge dem op og trække dem frem for Lyset. En Deel deraf har Hr. L. faaet fat paa, og det ikke faa, hvilke han deels alt har udgivet, deels her efter Haanden vil udgive, og deriblandt er dette lille Værk, som han her leverer. Det handler om den berømte Sprakalegiske Familie, som det har behaget Forfatteren saaledes at kalde, skiøndt kun en eeneste Person af Familien har baaret det Tilnavn Sprakaleg, nemlig Thrugill, Kong Svend Estrithsøns Farfader. Author har vel ikke noget Nyt om Kong Svends Herkomst og Afkom, dog har vor Udgiver holdt for, at det burde leveres, saa vel for Genealogiens Skyld, som formedelst den chorographiske og politiske Beskrivelse over Dannemark. Navnene ere noget fordreyede; Byer, Slotter og Gaarder ere blandede mellem hinanden. Den Danske Nation har Autor characteriseret af sin Hengivenhed til Drik, hvilket ikke finder Hr. Etats-Raadens Bifald. — LXXXIV. Origo & Gesta Sivardi Dani Ducis Northumbriæ ejusqve filii Waldewi Comitis. Denne Hertug Sivard er en af de Danske Helte, som ere mere berømte i fremmede end indenlandske Historier. Han har levet midt i det 11te Aarhundrede under Kong Edvardi Confessoris Regiering. De Engelske Skribentere tillægge ham lige Herkomst med Kong Svend Estrithsøn fra den Ursiniske Stamme. De fire smaa Skrifter, som her leveres om denne Hertug eller Grøve Sivards Herkomst, Bedrifter, Søn og Efterkommere, ere tagne af Lelands Reyse-Beskrivelse Tom. IV. p. 141. 148. og 136-141. Autor, Wilhelmus Rameseiensis, en Munk og Abbed, er død 1180. Ogsaa med disse Stykker følger en genealogisk Tabel. — LXXXV. Laurentii Stralii Annales Danici ab anno 1084. ad annum usqve 1314. Vor Udgiver veed ey at give nogen tilforladelig Efterretning om denne Stral. Han tør ikke ansætte hans Alder høyere end til det 16de Aarhundrede, endskiøndt han

hand

handler om gamle Ting. Han kan formodes at have været en Munk af Rye-Kloſter i Sønder-Jylland, ſaaſom han har ſpecielle Digreſſioner derom under Aarene 1209. og 1284. Dog vil Hr. Etats-Raaden hellere troe, at han vel ſelv har levet i det 16de Aarhundrede, men har udſkrevet en langt ældre Skribent, ſom kan have været Munk af bemældte Kloſter, eller i det mindſte en Indvaaner af Hertugdømmet Slesvig. Dette ſlutter han deels af nogle Prøver af det Danſke Sprog, ſom han har indſtrøet, hvilke ſmage af en høyere Alder, og den Slesvigſke Dialect; deels af det, at Author holder op i Begyndelſen af det 14de Aarhundrede, da han, om han havde været en Author af det 16de, ventelig ſkulde videre have fortſat ſin Krønike til nyere Tider. En vigtig Grund derfor til ydermere Bekræftelſe ville vi aſſætte med Udgiverens egne Ord: In hac ſuſpicione me non falli, convincit vetuſtum qvoddam Chronicon danice ſcriptum, qvod ante plures annos ex codice veteri membranaceo Legis Juticæ, Donationis Kanzovianæ, qvi ad Bibliothecam Academiæ Haunienſis pertinet, mea manu tranſcripſi. Illud enim Chronicum, qvod ſeculo XIV. exaratum videtur, & in Anno 1314. deſinit omnes notas habet, ex qvibus judicare licet, *Stralium* idem fere verbotenus in latinam lingvam vertiſſe, eosdemqve nævos chronologicos ac idiotismos retinuiſſe. Multa tamen, præſertim initio, dictum Chronicon narrat, qvæ in *Annalibus Stralii* deſiderantur. Denne ſamme Straliſke Krønike har og ſtor Overeenſtemmelſe med Kong Erichs Krønike. Det Exemplar, Hr. Udgiveren eyer, er, ſaa vidt han efter Skriften kan dømme, udſkreven af Hamsfort, under den Titel, Ex Annalibus Laurentii Stralii viri clariſſimi; hvoraf ſees, deels at det er kun et Udtog af den Straliſke Krønike, deels at Stral har i Hamsforts Tid været en Mand af Navn. Hans Krønike eller hvis den end maa være, ſees ellers at være brugt af Petrus Olai, af Hvitfeld og Hamsfort ſelv, ſom har ført den i ſine Commentarier, endogſaa med de Feyl, den har. — LXXXVI. Elogium S. Canuti Regis & Martyris, Auctore Anonymo coævo. Dette er egentlig ingen hiſtoriſk Compoſition, men en Lovtale i Form af Prædiken over Kong Knud den Hellige. Den er ſkreven af en ubenævnt Forfatter, ſom har været med da Kong

Knuds Legeme først blev optaget. Vor Udgiver holder for, at han har endten været Bisp, eller en af Præsterne ved Kirken i Odense. At det jo har været en geistlig Mand, er der ingen Tvil om. Skriftet er først bragt for Lyset af Udgiverne af Acta Sanctorum Antwerp. Mens. Jul. Tom. III. p. 121. sqv., hvor det saaledes kritiseres: Seculi sui scabritiem redolet Stylus hinc inde rudior, sed hoc & si qvid præterea vitii occurrit, vetustatis pretio facile compensatur. —— LXXXVII. Historia Martyrisationis Sancti Canuti Regis Auctore Anonymo coævo. Ogsaa denne ubenævnte Forfatter siger selv, at han har været med, og beseet Kong Knuds Legeme da det blev taget op. Begge Forfattere, hvis ikke de har været een og samme Person og maaskee Ælnoth selv, har dog levet paa samme Tid som han, og skrevet før han, som synes at have taget alt hvad vigtigt han har af denne her anførte Skribent, hvortil han selv har lagt mange unyttige og overflødige Ting. Hr. L. har selv udskrevet nærværende Historie af Petri Olai Libro Collectaneorum. —— LXXXVIII. Ælnothi Monachi Historia ortus, vitæ, & passionis S. Canuti Regis Daniæ. Hr. L. kiender ikke flere Udgaver af Ælnoth, end fem, og dem har han alle haft ved Haanden, og benyttet sig af til den siette Udgave, som han selv her leverer. Af Noterne i disse Udgaver har han valgt dem, som syntes ham de bedste og meest kritiske, og selv tilføyet nogle meest af historisk Indhold. Udgaverne selv har han sammenlignet med hverandre og deraf valgt de bedste Læsemaader. Om Ælnoth veed man alene dette, at han har været en Præst og Engelænder, og formodentlig Præst til den samme St. Albani Kirke i Odense, hvor i Kong Knud blev myrdet. Han skrev først denne Levnets Historie efterat han her i Dannemark havde levet næsten 24 Aar. Hr. L. giætter sig her frem efter rimelig Formodning, og troer, at han maa være kommen til Dannemark i Aaret 1085., og at han følgelig maa have skrevet henved 1109. Det var i Aaret 1085. Kong Knud lod St. Albani Reliqvier føre fra Engeland til Dannemark, og intet er da rimeligere end Ælnoth har selv været med at føre dem over Havet, og er ved den Leylighed ankommen til Dannemark, hvor han siden er forbleven som Præst ved St. Albani Kirke. Han regnes iblandt de første og ældste Danske Historieskrivere, og er

saa

ſaa meget mere troeværdig, ſom han har levet meget nær, om ikke fuldkommen paa ſamme Tid, ſom Kong Knud, hvis Levnet, han beſkriver. Men hans hiſtoriſke Stiil er vidtløftig og udſvævende og oratoriſk og ſlet Latin, ſkiønt han med alle ſine Feyl bliver en Skribent af ſtor Nytte og Anſeelſe, da han fortræffelig har faſtſat Kongernes Chronologie, og desuden anført mange ellers ubekiendte hiſtoriſke Omſtændigheder af det 11te Aarundredes Hiſtorie. —— LXXXIX. Legendæ aliqvot de ſancto Canuto Danorum Rege & Protomartyre. Med diſſe Legender har Forfatteren vildet beſlutte Samlingen af de Skrifter, ſom henhøre til Kong Knud den Helliges Hiſtorie. I det Hiſtoriſke komme de meſtendeels overeens med Ælnoths Efterretninger. Man ſeer af diſſe Legender, med hvilken Høytidelighed, hvilke Ceremonier og hvilken overtroiſk Andagt de danſke Kirker fordum har helligholdt St. Knuds Feſt. —— XC. Necrologium Lundenſe. Vi ville her anføre Hr. Etatsraadens egen Critik ſaavel over dette Necrologium, ſom den ſaa kaldte Liber daticus Lundenſis, da den ret tydelig beſtemmer diſſe og deslige Monumenters ſtore Værd og Nytte. Inter monumenta noſtra priſci ævi, & ad hiſtoriam ſarciendam Conducibilia, qvæ nobis injuria ſuperiorum temporum parce ad modum reliqvir, ſi diplomatum collectiones exceperis, nihil mihi prius, nihil antiqvius, nihilqve probatur exactius, qvam libri illi, qvibus, qvæ qvotidie perplura Sæcula acciderunt, indies inſcripſerunt majores noſtri, ſive monachi fuerint, ſive alii, qvicunqve, præſertim cum eorundem librorum *autographos Codices* adhuc habemus, qvi, qvanto magis veridici ac fide digni æſtimantur, nos de rerum geſtarum veritate dubitare tanto minus ſinunt. Licet autem in talibus Anni, qvod dolemus, raro factis ſint adpoſiti, eo accuratius ſunt notati Dies, qvi alias in Annalibus & Hiſtoriis deſiderantur. Secula qvidem ex manibus & diverſa Seculorum ſcriptura qvodam modo diſcernuntur. Ad annos vero qvod attinet, illos, ſi de præcipuis perſonis & rebus exſtantioribus agitur, ex Annalibus, Diplomatibus, hiſtoricis Circumſtantiis & nexu rerum ut plurimum ſupplere potes ſumus, ut ita alterum horum monumentorum genus alteri ſuccurrere facile qveat &

debeat. *Faſti Necrologici Lundenſes* & *Liber Daticus Lundenſis*, qvi ambo mitioris fortunæ beneficio autographi, integri & illæſi per tot Secula ſervati ſunt, & adhuc in Bibliotheca Academiæ Carolinæ Lundenſi auſpicato adſervantur, tales ſunt veteris ævi reliqviæ, qvæ multis imo plurimis Daniæ noſtræ monumentis litterariis palmam facile præripiunt. Cuncta qvæ illi continent, certa ſunt, indubitatæ fidei, a coævis perſonis & oculatis teſtibus annotata. Occurrunt qvidem perſonæ & res nobis hodie ignotæ ac obſcuræ, olim forte magni nominis magniqve momenti; nihilo minus plurima eorum, qvæ produnt illi Libri, cognoſci & uſui inſervire poſſunt, ut pote qvæ aut ſpecialem Civitatis Lundenſis & provinciæ Scaniæ, aut generalem totius regni Daniæ Hiſtoriam & Geographiam, aut Hiſtoriam ac chronologiam Regum, Epiſcoporum, Procerum memorabiliumqve perſonarum multimode illuſtrant, emendant & comprobant. Ex iis libris plurima apud veteres Danos uſitata nomina propria virorum & feminarum, hodie aut rariſſima aut plane obſoleta, nonnulla qvoqve de veterum ritibus, de moneta & rerum pretio, de majorum Liberalitate, induſtria, ac communi vivendi ageudiqve ratione diſcimus, & videmus, homines triusqve Generis olim apud nos *binomines* fuiſſe. Horum librorum teſtimoniis ſæpius hiſtorici noſtri tam priores qvam hodierni uſi ſunt, ſive eos ipſi viderint, ſive eorum ſolum excerpta habuerint. Den Lærde Svend Lagerbring i Sverrig har først bragt diſſe tvende Skrifter for Lyſet, hvilke han Ord til andet har indrykket i ſine monumenta Scanica, ſom han ſtykviis udgav i academiſke Diſſertationer fra Aar 1744 til 1751. Men da ſaadane Partikler læt adſpredes og flyver allevegne om, ſaa blive deres Samlinger ſaa meget deſto rarere, og derfor har Hr. Etatsraaden her ſaa meget hellere med nærværende Aftryk ſøgt at giøre den paa nye og meer almindelig bekiendt. Necrologium har han ſelv, da han i Aaret 1753 opholdte ſig nogle Uger i Lund afſkrevet Ord for Ord med egen Haand. Og i Aaret 1772, da Hr. Lagerbring ſelv var her i Kiøbenhavn, har Hr. Etatsraaden ved ham bekommet begge Codices til nærmere Eftерſyn og Sammenligning, da han ved den

Ley-

Leylighed ligeledes har afskreven Librum daticum, og sammenlignet den med den Kiøbenhavnske Codex, som er meget yngere, og indbefatter mange andre og nyere Ting. Necrologium har tilforn havt Titel af memoriale fratrum, hvilket Forfatteren især kalder magni pretii, monumentum, antiqvissimum, nitidissimum & omni fide dignissimum. Skriften derudi er jo ældre jo smukkere. En Prøve deraf har Hr. Etatsraaden ladet afstikke i Kobber. —— XCI. Liber Daticus Lundensis. Denne saa kaldte Liber Daticus kan i mange Ting oplyses og opfyldes af det foranførte Necrologium, og tiener selv igien i mange Ting til sammes Oplysning og Opfyldelse. Den er og meget udførligere, og indbefatter mange flere baade ældre og nyere Ting, end Necrologium, da den gaaer til 1391 og videre, og udbreder allevegne Lys over vor Historie og Chronologie. Den er skrevet med adskillige Hænder, ligesom den af forskiællige Personer er bleven fortsat, men alle meget smukke og ziirlige. Dog er Skriften jo ældre, jo ziirligere. Den begynder fra 1086 og gaaer næsten til Enden af det 14de Aarhundrede. I næste Tome lover Hr. Etatsraaden at levere Codicem Haunienſem, som er meget yngre. —— XCII. Acta Sancti Anſueri Abbatis Ratzeburgentis. Den H. Anſver skal være født i Slesvig, eller ikke langt derfra i Sønderjylland imellem **Slesvig** og **Rendsburg**, af adelig Familie. Han har levet hen ved Midten af det 11de Aarhundrede, og var først en Benedictiner Munk, siden Abbed i St. Jørgens Kloster ved Byen Ratzeburg, hvor han 1066 den 15 Jul. tillige med andre flere Christne i de hedenske Slavers Forfølgelse blev steenet i hiel. Nærværende hans Acta findes allerede trykte i Actis Sanctorum Antwerpienſibus, Ment. Jul., Tom. IV. n. 104-109, oplyst med Cuperi Noter. Cuperus har udgivet dem af tvende Haandskrifter til Gottorp. Autor er ubenævnt og ubekiendt, og er vel en gammel, dog ikke medaldrende Skribent, og næppe ældre end det 15de Aarhundrede. Cuperi Varianter og de meest fornødne af hans Anmærkninger, har Udgiveren blandet ind imellem sine egne Anmærkninger. Her har desuden været et Appendix dertil, som Cuperus for sin Ubetydeligheds Skyld har forbiegaaet, og Tabet er af ingen Betydenhed, saasom dets Indhold erstattes ved den tilføyede Legenda de Sancto

An-

Anſuero ex Paſſionali Lubecenſi. End mere har vor Udgiver og tilføyet det Officium og de Lectiones ſacras, hvormed man fordum har dyrket den H. Anſver, og ſom Cuperus har udſkrevet af Breviariis Slesvicenſi & Raceburgenſi, og nok et breve Officium af Miſſali Slesvicenſi. I øvrigt indbefatter diſſe Acta nogle Ting, der ſmager kun af Munkenes Fabler og Drømme. —— XCIII. Fragmenta de Sancto Halvardo Martyre. Denne St. Halvard har været en Paarørende af Kong Oulf den Hellige i Norge, og næſt ham den meeſt berømte Norſke Helgen, og Patronus Diæceſeos Opſloenſis. Hans Feſt blev celebeeret i Norge den 15 Maj, hvorved hans Navn endnu findes i de Islandſke Calendariis. Samme Feſt blev kaldet Halvards Meſſe. Hvorhøyt man har æret ham i Norge, ſees deraf, at man i Litaniet har paakaldet ham iblandt Martyrerne, og bygt ham adſkillige Templer til Ære, iblandt hvilke Cathedral-Kirken i Opſloe hedte St. Halvards Kirke. Der var og i Kirken et ſaa kaldet St. Halvards Skriin, hvori hans Reliqvier laae Giemte. Han har levet i Kong Oluf den Helliges, Magnus den Godes, og Harald den Strænges Tid, hvilke Konger han var paarørende, dog ikke Kong Olufs Søn, ſom Heuſchen har giættet, og altſaa for Midten af det XI. Aarhundrede, og blev ſlaaet i hiel i den Flod Dramen 1043 og begravet paa Aabreden, hvor fra hans Legeme blev ført til Opſloe. I Tronhiems Catedral-Kirke ſees han endnu afmalet med Forgyldning iblandt flere Helgene i Krigs-Habit, hvor der og fordom har været et Alter og et Præbende, ſom har baaret Navn af ham. Efter Fragmenterne har Hr. L. og tilføyet Officia & Lectiones, hvormed hans Feſt fordum blev helligholdt i Norge, hvilke han har taget af Miſſale og Breviarium Nidroſienſe. Det første Fragment beſkriver Helgenens Boepæl og Familie, den andet hans Levnets og Lidelſes Hiſtorie. —— XCIV. De Sancto Lucio Roskildenſenſium olim Patrono. Denne St. Lucius er een af vore danſke Martyrer, og den Kirke i Roeſchilde, ſom først fra Harald Blaatands til Svend Eſtrithſous Tid har baaret Navn af den Hellige Trefoldighed, blev siden kaldet St. Lucii Kirke. I Begyndelſen af 12 Aarhundrede mælder Wlnoth om denne Kirke, ſom den der alt længe tilforn har havt dette Navn. Hr. L. ſlutter,

ter, at hans Reliqvier i det 11te Aarhundrede maae være bragte herind fra Rom, og at hans Dyrkelse fra den Tid af her i Danmark har taget sin Begyndelse. Historien om hans Hovedskals Overbringelse fra Rom til Roschilde, har **Bartholin** kortelig fortalt med disse Ord: Duos de Capitulo Roeskildensi Romam ablegatos pro Reliqviis Ecclesiæ suæ petendis, eos testam Capitis Sancti Lucii, abipso Sancto revelatam, reportasse, & illam testam Dæmonio, mare Balticum infestanti ac abqvaqve navi hominem accipere sueto, justisse, ut in abyssum descenderet, neqve illud in posterum comparuisse: Roskildiæ delatam testam miraculis corusçasse, & tempore colamitatum in aureo scrinio gemmis ornato circumlatam: Lucium qvoqve sæpius Ecclesiæ patrocinium contra ecclesiasticæ libertatis perversores tulisse. Hr. L. har ogsaa her tilsøyet af Breviario Roeskildensi de Officia og Lectiones, hvormed denne Helgen her i Danmark paa en særdeles overtroisk maade er bleven dyrket. Tvende Fester bleve helligholdte ham til Ære, den eene den 4 Mart. til Erindring om hans Lidelse, og den anden den 25 Aug. til Erindring om hans Hoveds Overbringelse til Dannemark. De samme bleve og helligholdte i Kiøbenhavn, og man sang i Litaniet, Sancte Luci, ora pro nobis, og ligeledes i Odense. Man seer endnu nogle gamle Malerier af hans Historie i Kirken til Roeskilde. — XCV. Breve Chronicon Danicum An. 1095.-1194. kommer saaledes i mange Ting overeens med **Kong Erichs Krønike**, som er anført i den første Tome under No. XV. saa man skulde næsten troe, at den deraf var udskreven. Den har kun nogle forskiællige Aarstal, og nogle egne Ting, som de fleste eller alle andre Annalister veed intet af. — XCVI, Infelix Suenonis Danici expeditio adversus Turcos A. 1097. Denne Prints paatog sig i det 11te Aarhundrede et Korstog imod Tyrkerne med 1500 af det udvalgte unge Mandskab i Dannemark, med hvilke han i en Skov ved **Nicæa** blev omringet af Tyrkerne og omkom paa en ynkelig Maade med sin hele Hær. Man veed ikke for vist, hvad for en Konges Søn han har været. Ellers holder Hr. L. for rimeligst at giøre ham til en Sønneson af Kong **Svend Estrithsøn** ved hans Søn Svend. — XCVII. Legendæ de qvibusdam Sanctis nostris, ante omissæ. Just som Hr. L. var

nær

nær ved at slutte denne tredie Tome, fik han fat paa et Missale Aboense, hvor der iblandt det, som læses ved Enden om Sverriges Skyts helgene, forekomme nogle Officia, som angaae vore danske Helgene Oluf, Knud og Anschar, hvilke Forfatteren har affkreven og leveret her som et Supplement til de forrige Legender. Man seer heraf, at de Svendske og Danske har beviist den Agt for hinanden indyrdes, at de har dyrket hinandens Helgene, hvilket man, hvad Anschar angaaer, ikke vil meget forundre sig over, da han har været begge Rigers Apostel. — Saavidt Indholdet af denne tredie Tome. Desuden høre til denne Tome 6 Kobbertavler og 4 Stammetavler.

Schwäbisch Hall. Christian Ernst Hanszelmanns, furstl. Hohenlohisch-Gemeinschaftlichen Hof- und resp. Regierungs- und Lehen-Raths. — Fortsetzung des Beweises, wie weit der Romer Macht in denen mit verschiedenen deutschen Volkern geführten Kriegen, auch in die nunmehrige Ost-Fränkische, sonderlich Hohenlohische Lande eingedrungen, dargestellet, aus denen in den Jahren 1768. 1769 und 1770 noch weiter entdeckten, und bisher noch nicht bekannt gewesenen merkwerdigen römischen Manumenten und andern Uberbleibseln, nebst ebenfalls fortgesetzter Beschreibung der Provintz Ostfranken, bis auf die Zeit, da ein Theil derselben den besondern Nahmen von Hohenlohe zu führen angefangen. Mit 3 Landcharten, 21 andern Kupfertafeln, einer genealogischen Tabelle und einem Real Register. 1773. 460 S. Fol. Den første Deel af dette Lærde og særdeles betydelige Værk, kom for Lyset 1768 og forhvervede sig Kienderes Bifald og Roes. Siden forbenævnte Aar har man i Egnen af Oehringen opdaget endnu flere og vigtigere Romerske-Reliqvier, og her Hofraad Hanszelmann har ved Sammes Foranledning ogsaa videre fortsat sine Undersøgninger. Kiendere af hans første Deel vide, at han i samme har undersøgt, hvorvidt Romerne i det første og andet Aarhundrede efter Christi Fødsel har indtrænget fra Synden og Vesten eller over Donau og Rhin i det store Germanien. I nu værende Wetterau neden for Maynz, tager ved Rhinen den Linie

sin

ſin Bevægelſe, hvilken Romerne har trokket derfra i en Krumning indtil Mayn oven for Aſchaffenburg, videre til Jagſthauſen ved Jagſten indtil over-Egnen af Kocheren, Phadelbach, Gleichen, Mainhard og Mumhard, til den midtelſte Egn af Kocheren, endnu videre fra Rothenburg af imod Øſten over Dinkelsbühl og Genzenhauſen indtil Altmühlen ved Kupferberg, og endelig indtil Donau, og ſom i Franken endnu er bekiendt under det overtroiſke Navn **Teufels Mauer.** (See Tab. 1. iblandt Kobberſtikkene.) Ved og inden for denne Grændſe-Linie finder man endnu mange Spor efter Rommernes langvarige Ophold i diſſe Egne, men indtil de ſmaa Floder Tauber og Rednitz ere de ikke komne, og har altſaa heller ikke kiendt ſamme. Hr. H. har i den første Deel rimelig viiſt, at i den Egn, hvor nu den Stad **Oehringen** er, har ſtaaet en romerſk Stad af anſeelig Størrelſe, ſaaſom paa Nord- og Øſt-Siden af den Stad **Oehringen** findes tydelige Spor derefter (See Tab. 2.) Nu havde allerede kort tilforn Hr. Rector **Schöpperlin** til Nördlingen paaſtaaet, at den Romerſke Stad Aræ flaviæ, ſom forekommer hos **Ptolamæus** og i den Peutingeriſke Tavle, maatte ſøges til Oehringen. Dette har Hr. H altſaa ſtadfæſtet, ſaa man vel nu kan anſee det for en afgiort Sag. Den 6te 7de og 11te Kobbertavle foreſtille i Proſpect og Grundtegning Levningerne af tvende Romerſke Svedebader, ſom ere blevne opdagede ved Oehringen; det eene Øſten for Staden 1769, det andet paa den nordre Side 1770. Paa alle Plader af Schiefer-Ovnene i diſſe Svedebader findes Navnene af de Romerſke Legioner Octava Auguſta og Viceſima ſecunda, ſom her har ſtaaet. Efter et i den første Deel allerede beſkrevne Monument har og den 8de Legion her bragt et ſtort Værk i Stand (opus perfecit) ſom endten maae have været et Svedebad, eller et Caſtel. Svedebaderne maae, ſom deres Levninger udviſe, have været anſeelige Bygninger og beſtemte til offentlig Brug. Igiennem den Romerſke Stad er gaaet en Gade, ſom juſt endnu kaldes die **Alte** og til deels die **hohe Straſſe** ſom er det romerſke Navn **Via alta.** Foruden benævnte Bygninger og tre Romerſke Caſteller har man og her fundet et Gravſted med et Menneſke-Rad, et Stykke af en Billedſtøtte og et Cornu Copiæ, et Romerſk Skriver-Griffel, Romerſke Haarnaale og andre Levninger, ſom nu forvares i

Re-

Reſidentz-Slottet Kirchberg. Om alle diſſe Ting giver Forfatteren udførlig Efterretning og Oplysning. Et vigtig Stykke af denne Deel af dette hans fortræffelige Værk er den S. 273 begyndende Hiſtoriſch Geographiſche Beſchreibung der Provinz Oſt-Franken, med ſine større og mindre Flekker og Landsbyer, i ſær dem, ſom endten har hørt til nu værende Hohenlohiſke Lande, eller endnu høre dertil. Et tilføyet Landchart ſætter Afhandlingen i et endnu større Lys. Denne med diplomatiſk-hiſtoriſk og geographiſk Lærdom rigelig opfyldt Afhandling vil fornøye enhver, ſom er Elſker af denne Materie. De Addenda og Corrigenda, ſom ved Enden ere tilføyede, giøre 7 Blade ud. Kobberſtikkene har G. J. Oſterſtag til Lindau forfærdiget, men meer Bekoſtning og Kunſt kunde have været anvendt derpaa.

Frankfurt og Leipzig. Betrachtungen über die Kirchlichen und Politiſchen Zwiſte von Pohlen mit Anmerkungen über die hentige Revolution 1773. 47. S. 8v. Diſſe Betragtninger ere ikke andet end de ſaa ofte igientagne Voltairiſke Satzer om Tolerantzen; om den Romerſke Geiſtligheds Afvigelſe fra ſin første Enfoldighed; at den græſke Kirke er ſtedſe bleven den verdſlige Magt undergiven; om de bekiendte Forfælde i Pohlen, ſom angaaer Diſſidenterne, om Sigismund Auguſt's for dem gunſtige Forordning, og den for dem ſaa ſkadelige Lov under Kong Sigismund, tilligemed de bekiendte Følger deraf. Her holdes og Keyſerinden af Rusland en Lovtale, fordi hun har antaget ſig Diſſidenterne, og hun bliver og i den Henſeende forſvaret. Fortalens Forfatter ſøger at nærme ſig til de Voltairiſke Udtryk, og har opſat en Række af Satzer, hvis Forbindelſe ſkal være vanſkelig at indſee.

Wien. Ueber die Kenchtſchaft von Joſeph Freyherrn von Aichlburg. 1773. 88 S. 8v. Skiøndt i dette lidet Værk mangen hiſtoriſk Omſtændighed ikke ſkal være rigtig, og ſlet ingen Kilder ere anførte, ſaa anpriſer det ſig dog ved ſin Skrivemaade og en menneſkeværdig Tænkemaade, hvilken Forfatteren overalt har lagt for Dagen. Han viiſer til ſidſt med en mandig Veltalenhed Trældommens ſtore Skadelighed for Staten, og de Fordeele, ſom dens Ophævelſe tvertimod ſkulde tilbringe den.

No. 19.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 11te May 1775.

Kiøbenhavn. Forſøg til en Norſk Naturhiſtorie, ved Chriſtopher Hammer. I. Deel. Udgiven paa det Typographiſke Sælſkabs Bekoſtning. 1775. 248 S. i 8vo, med Sanders Skrifter. Denne førſte Deel af den Norſke Naturhiſtorie har ſin egen og følgende Titel: Fauna Norvegica eller Norſk Dyrerige ved ꝛc., hvoraf allerede ſees, at man og har at vente fra Forfatteren de øvrige Naturens-Riger paa ſamme Maade afhandlede, ſom Dyreriget i nærværende Deel. Her handles i denne om det Norſke Dyrerige, det er, om Menneſker og fireføddede Dyr, Fugle, Land- og Vand-Dyr, Fiſke, Inſecter, Orme, Koraller, Steenplanter og Dyreplanter, ſom findes i Norge, efter deres Claſſer og Ordener, Slægter og Arter og deres Forandringer, med Norſke og Latinſke Navne, ſamt Fødeſteder. Forfatteren har ſøgt at give dette ſit Forſøg en ſyſtematiſk Dragt efter den Linneiſke Methode. Tilforladelige Norſke Skrifter, ſamt hans egen Natur-Samling og opmærkſomme Erfaringer og Bemærkninger, ere de Kilder, hvoraf han, ſom han ſiger, med ſtor Bekoſtning har ſamlet og ſammendraget nærværende ſyſtematiſke Samling af Norſke Dyr. Ved ethvert Dyr er anført det Nummer i Linnæi Fauna Suecica and. Opl. tr. Stockh. 1761. og S. N. 12. Opl. 1766., hvor dets Beſkrivelſe kan efterſlaaes og læſes. Iligemaade har Forfatteren flittig antegnet de Norſke Forfatteres

Navne til de Skrifter, hvor man finder Beskrivelser over de anførte Dyr, ligesom og Linnæi Navn altid er antegnet ved nogle Dyr, som ikke findes i Norske Skrifter, og ere anførte af Fauna Suecica. Kobber-Plader har Forfatteren, som han siger, ey haft Leylighed til at bekoste, og har derfor henviist til de Tegninger, som findes i Pontoppidans Norske Naturhistorie, Danske Atlas, Ströms Søndmørs Beskrivelse, de fire Deele af det Kongel. Tronhiemske Sælskabs og Kiøbenhavnske Sælskabs Skrifter. Vi finde her Dyre-Riget afhandlet i 6 Classer eller som Forfatteren og kalder dem, Flokker. — I) Den første Classe om Pattedyrene, Mammalia, har følgende Ordener: 1) de fornemmeste Dyr, som her kaldes Magnates, paa Norsk Storkæfer, hvortil henføres Menneskene og Flaggermusene. 2) De dumme Dyr eller Bruta, hvilke Forfatteren og med et sært Navn kalder uskiællige Dyr, hvor med man læt kunde forbinde et andet Begreb, end det Bruta just her viser at være betegnet. 3) Rovdyrene eller vilde Dyr, hvoriblant de tamme Hunde og Katte sættes i Sælskab med de vilde. De hvide og sorte Grønlandske Hunde give ikke, men tude alene, og bruges af Grønlænderne til at kiøre med for Slæder om Vinteren. Gras-Tofur er i Island en besynderlig Ræveslægt, der æder Rødder, Angelike og grønt Græs, og leve fredelig i Fieldsiderne mellem unge Lam og Ryper. Et Slags hvide og sorte langhaarede Skovkatter i Walders og Østerdalene lade sig tæmme og blande sig strax paa sine Tider med de Tamme, og blive skiønne Muuskatter. 4) Bæsterne Bestiæ. 5) Rotter og rottagtige Dyr, Glires. 6) Fæe, Qvæg, drøvtyggende eller hiortende Dyr, Pecora. 7) Grumme Dyr, Belluæ. Hvor kan Hestene finde Sted her og de alene? 8) Hval og hvalartede, Cete, hvortil regnes de store Havfiske. — II) Den anden Classe indbefatter Fuglene i følgende Ordener: 1) Rovfugle, Ørne eller Høgartede, Accipitres. 2) Skovfugle eller Skadeartede, Picas. 3) Vandfugle eller Gaasartede. 4) Myrfugle, eller Styltebeenede, Grallæ, Snepper. 5) Høns og Hønsartede, Gallinæ. 6) Sang-Fugle, Spurre, eller Spurreartede, Passeres. — III) Den tredie Classe indbefatter tvelivede Dyr, som Forfatteren kalder dem, Amphibia, i følgende Ordener: 1) Krøb, Krybdyr, Reptilia. 2) Slanger, Serpentes. 3) Svøm-

men-

mende Land- og Vand-Dyr, Nantes. — IV) Fierde Classe om Fiskene i følgende Ordener: 1) Fodløse, Bugfinløse, Apodes. 2) Halsfinnede, Brystfinnede, Jugulares. 3) Bringfinnede, Livfinnede, Thoracici. 4) Bugfinnede, Abdominales. 5) Giællerdækløse (et haardt Ord at udtale) Branchioſtegi. — V) Femte Classe om Insecterne: 1) Heeldekkevingede, Coleoptera. 2) Halvvingede, Hemiptera. 3) Skiælvingede, Lepidoptera. 4) Senevingede, Nervevingede, Neuroptera. 5) Skind- eller Hindevingede, Klarvingede eller Pergamentvingede, Hymenoptera. 6) Tvevingede, Diptera. 7) Uvingede, Vingeløse, Aptera. — VI) Siette Classe om Ormene: 1) Indvolds-Orme eller Tarme-Orme, Inteſtina. 2) Skiælløse Orme, Molluſca. 3) Skaldækkede Orme, Skalkræk, Skalkrøb, Skaldyr, Teſtacea. 4) Steenplanter, Lithophyta. 5) Dyrplanter, Zoophyta. — Hist og her er kun smaa og korte characteriserende Beskrivelser; thi for Resten har Forfatteren henviist til de Skribentere, hvor man finder Dyrene udførligere beskrevne. Disse Skribentere, hvis Skrifter han har benyttet sig af til denne sin Samling, nævner han i Fortalen, baade inden- og udenlandske, ældre og nyere, hvor han ogsaa har viist Naturhistoriens mangfoldige Nytte og Indflydelse i Landhuusholdning, Kunster, Haandværker, Handel, Theologie, Oeconomie, og Medicin. I Besynderlighed, da den Norske Naturhistorie viser, at Norge besidder mange gode, nyttige og rare Ting, som næppe findes i andre Lande, saasom adskillige forunderlige Dyr, Bierge, Vandfald og Fosser, saa ønsker Forfatteren, at den bedre maatte dyrkes, at Kongelige Betientere af geistlig og verdslig Stand paa Oplandet og ved Søekanten vilde med besynderlig Flid lægge sig derefter, da de derved ey alene skulde skaffe sig selv en fornøyelig Tidsfordriv i deres ledige Timer, men og udrette meget til Landets Ære og Nytte; at man endelig til sammes desto bedre Drift og Dyrkelse hellere vilde foretage indenlandske end udenlandske Reyser. I sær for at undersøge og efterforske alle Naturalier af de fire Natur-Riger paa de Norske Fielde, ønsker han, at der maatte blive foretaget en Field-Reyse fra Telemarket over Fiældet til Hallingdalen, og saa videre over Fiældene til Walders, Guldbrandsdalen, Østerdalen, Rørraas, indtil Tronhiem. Paa enhver af disse Fiælde maatte

man reyse omkring og opholde sig nogle Dage. Man maatte til denne Reyse have med sig et Telt med Tilbehør, og en Maler maatte være med for at optage Prospecter, og aftegne Mærkværdigheder. Paa samme Reyse maatte man og tage Høyden og Bredden af adskillige Steder, som kunde have sin store Nytte til geographiske Korters Forfattelse over Norge. Forfatteren har og i Besynderlighed viist, hvor særdeles nyttig en Sag det er, at lære kiende Insecterne, og visselig ere disse smaa Dyr ikke saa foragtelige, som man anseer dem langt fra. Forfatteren lover, at, saa længe han lever, vil han vedblive aarligen at udgive Tillæg til denne Norske Naturhistorie, hvor i han vil indføre alle nye Opdagelser saa vel som Forbedringer og Rettelser i begangne Feyltagelser. Imidlertid vil han med nærværende Forsøg, foruden dens egentlige Nytte i sig selv, have meddeelt Elskere af Naturhistorien en god Anledning til videre at udbrede deres Kundskabber udi, da man til saadan en Forraad, som man kan allerede forud have paa rede Haand for sig, lættere og med ringere Møye kan lægge til og forbedre hvad man finder for godt. De ville altsaa være Forfatteren Tak skyldige for dette Udkast, hvis øvrige Deele man med Længsel vil forvente, og med det Ønske, at en saa vindskibelig og duelig Mand, maa leve i mange Aar for at berige det med mange nyttige Tillæg af Forbedringer og nye Opdagelser. Den første Deel af den Norske Atlas, som Forfatteren har lovet at levere, er nu allerede færdig til Trykken.

Kiøbenhavn. Commentatio in verba JEsu Christi Matth. XIX. v. 28. 29. Qva verus horum Sensus exponitur, oratione exhibita, qvam Die Synodi Vernalis 1774. novos Præpositos creaturus habuit *Paulus Matthias Bildsöe*, S. S. Theol. Doctor & Dioeceseos in Cimbria septentrionali Aarhusiensis Episcopus. 1775. 36 S. i 8vo med Godiches Skrifter. Ordene, hvorover denne Commentatio er anstillet, lyde paa det anførte Sted saaledes i en Dansk Oversættelse: „Sandelig, jeg siger Eder, at I, som „ have fulgt mig, I skulle, i Igienfødelsen, naar den Men„ neskes Søn kommer til at sidde paa sin Herligheds Throne, „ da skulle I og sidde paa tolv Stoele, og dømme de tolv „ Israels Stammer. Og enhver, som har forladt Huus,

„ eller

„ eller Brødre, eller Søstre, eller Fader, eller Moder, eller „ Hustrue, eller Børn, eller Agre for min Skyld, han skal „ bekomme hundredefold igien, og erlange det ævige Liv.“ Alt bliver her sat i et særdeles klart Lys. Først vises Ordenes Sammenhæng og Forbindelse med det foregaaende; dernæst Ordenes egne og rette Construction og Forbindelse, formedelst hvilken de Ord, ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ, ikke maa, som nogle ville, forbindes med οἱ ἀκολουθησαντες; hvorefter vi og have stilet den Danske Oversættelse. Nu gielder det først og fornemmelig om, hvad der ved Igienfødelsen (παλιγγενεσία) bør forstaaes. Meget grundig har Forfatteren igiendrevet deres Meening, som holde for, at derved skulde være meent den store Forandring, som paa den yderste Dag skulde gaae for sig med den hele Verden og det ganske menneskelige Kiøn. Og med ikke mindre gode Grunde har han vist, at derved bør forstaaes den store Forandring, der gik for sig med Christo fra hans Fornedrelses til hans Ophøyelses Stand, der tog sin Begyndelse med hans Opstandelse fra de Døde, en Forandring, der strakte sig fra ham, som Kirkens Hoved, til Kirken selv. Da var det Christus skulde sidde paa sin Herligheds Throne, og som en aandelig Konge regiere sit Naaderige her paa Jorden, hvilket Riges Stiftelse og Udbredelse hører altsaa med til den παλιγγενεσία, som skeede med ham i og efter Opstandelsen. Kort: παλιγγενεσία er Begyndelsen til det Nye Testamentes Oeconomie. I saadan en Bemærkning, hvad nemlig det Almindelige angaaer, har Cicero brugt det Ord παλιγγενεσία Ep. ad. Att. 6. Libr. VI. om den store Forandring, som skeede med ham, da han blev kaldet tilbage fra sin Landflygtighed og indsat igien i sin Consulariske Værdighed. Iligemaade har Josephus Ant. Jud. L. II. c. 4. p. 363. brugt det om den store Forandring, som skeede med det jødiske Folk, da de kom tilbage igien fra deres Fængsel og Landflygtighed; hvilken han kalder παλιγγενεσίαν της πατριδος. Og endelig hos Philo Vit. Mos. Libr. II. p. 663. D. bliver det brugt om den nye Forandring, som skeede med Verden og det menneskelige Kiøn efter Syndfloden. Da nu Christus med dette sit Sæde

paa sin Herlighedes Throne allerede har forestillet sig som Første, Regent og Konge i sit aandelige Naaderige, saa maa han, som Konge, have sine høye Ministrer, og disse skulde Apostlerne være; hvilken deres høye Værdighed han afbilder paa en allegorisk Maade, under den Talemaade, at de skulde sidde paa 12 Stoele og dømme de 12 Israels Stammer. Siden alt her endelig maa forstaaes paa en allegorisk og aandelig Maade, saa maa dette Israel med. Det er altsaa ikke det egentlige jødiske Folk her meenes, siden her ikke tales om nogen dets egentlige og verdslige Regiering, men det er de aandelige, de sande og retskafne Israeliter, det er at sige, de sande og retskafne Christne, den Christne Meenighed. I samme figurlige og allegoriske Forstand vil og Forfatteren have det Udtryk forstaaet, som forekommer Luc. XXII., hvor det end ydermere hedder om Apostlerne, at de skulle sidde som Giæster ved deres HErres Bord, hvormed og betegnes denne deres høye Værdighed i Christi Naaderige, at de skulle være som hans høye Ministrer, der nyde den Ære at sidde til Bords ved deres HErres og Konges eget Taffel. Andet betegnes og ikke ved Nøglen til det himmelske Rige, som Christus overantvordede Peder og de andre Apostler. Denne dem dermed betroede høye Myndighed har Apostlerne virkelig og udøvet i Kirken. Derpaa taler Christus om sine andre Tilhængere i Almindelighed, lover dem Hundredefold for hvad de her i Verden tabte for hans Skyld, og omsider efter deres Udgang af Verden det ævige Liv. Denne Forjættelse bliver af Forfatteren i Almindelighed saaledes forklaret: Mens Servatoris hæc tantummodo erat: Afflictas ejus fidos inter graviſſimas etiam perſecutiones pro derelictis ædibus & amicis alibi multas reperturos eſſe ædes, in qvas humaniter reciperentur, multosqve amicos, qvi illos fraterno & materno, ſeu tenerrimo amore proſeqverentur, opibus ſuis abunde ſublevarent, ac omnibus modis foverent, id qvod ipſis tam jucundum foret, ac ſi pro amiſſo uno domicilio, amico atqve agro, centum recuperaſſent. Dette vil sige saa meget, at, om de for Christi Skyld skulde miste deres Gods og Venner, som de nu havde, saa skulde dog dette deres Tab blive dem overflødig erstattet, saa de skulle ingen Mangel komme til at lide paa Venner og de fornødne Hiælpemidler til deres Underholdning. At ogsaa

dette

dette Christi Løfte er bleven opfyldt, har Forfatteren viist, og endelig, at hvad der end maatte mangle i denne deres Belønning og Giengiældelse i det Timelige, formedelst de Forfølgelser og Gienvordigheder de har maattet lide for Christi Skyld, det skulde blive dem fuldkommen erstattet i det Aandelige og Evige; hvorfor og Christus føyer til Løftet om Erstatningen i det Timelige den Forsikring om det ævige Livs Erlangelse.

Kiøbenhavn. **Forsøg til Fortælning om mærkværdige Danske og Norske Sager, udførte i Høyeste Ret ved** Friderich Wilhelm Wiwet, **Justice-Raad og Advocat i Høyeste Ret. Andet Bind.** 1775. 136 S. i 8vo med Hopffners Skrifter. Forfatteren har, som allerede bekiendt er af de politiske Tidender, erholdet Tilladelse at lade disse sine Taler trykke tilligemed Dommene, som derover ere fældede i Høyeste Ret. Man finder derfor her næst efter Fortalen **Høyeste Rettes allernaadigste Domme udi de 7 Sager, som udi første Bind ere anførte,** og Dommene findes herefter anførte ved Enden af enhver Tale. Nærværende **Andet Binds I. Hæfte** indbefatter 5 følgende Taler under fortløbende Nummere i Orden med de forrige og under følgende Titeler: VIII.) **Den af sin Mand i syv Aar forladte og siden for Horerie beskyldte Hustrue.** IX.) **Det usandfærdige Bye-Rygte.** X.) **Den myndige Iøde-Dreng.** XI.) **De trættende Fattige.** XII.) **Det af Faderen til sin ældste Søn paa sin Odels Gaard udstedte og af yngste Søn imodsagde Skiøde.** Forfatteren troer endnu immer med sine Talers Udgivelse at nytte og fornøye sine Landsmænd. Recensenten bekiender oprigtig, at de ere iblandt de Skrifter han med størst Fornøyelse har giennemlæst, og maa for Resten biefalde hvad han end ydermere selv her i Fortalen har erindret om deres Nytte, i sær for unge Jurister, dog med den Advarsel for samme, at de maa vel tage sig i Agt for at troe, at een Sag er som en anden, fordi den maa kan synes, da en liden Omstændighed ofte forandrer Qvæstionen, og giver Sagen et andet Udfald. Den første af de her forekommende Sager er mærkværdig fornemmelig i Henseende til D. L. B. III. Art. 15. §. 2., som Læseren har at sammenligne dermed. Ved den andens Giennemlæsning vil

man finde sig fornøyet saa vel ved Hr. Advocatens Deduction, som den paafølgende Høyeste Rets allernaadigste Dom. I Særdeleshed finde Øvrigheds Personer og Dommere derudi en for dem nyttig Advarsel om Varsomhed og Forsigtighed i at bruge deres Myndighed, og ey med Utidighed at misbruge den til andres Fornærmelse. Den tredie Sag om den **myndige Jøde-Dreng** har Forf. agtet mærkværdig af 3 Aarsager, 1) fordi han ey veed, at nogen saadan Sag er tilforn bleven paadømt; 2) fordi Jøden har søgt Beskiærmelse under Lovens klare Bydende, som han dog for sin egen Nations Bedste ey burde finde; 3) fordi det kan formodes, at andre kan have eftergivet deres Fordring, naar de ere komme i Erfaring om, at en Jøde, de har handlet med, var under sine 25 Aar. I den fierde Sag trætte tvende Stæders Fattige, om en dem af 800 Rdlr. testamenteret Rente, da det eene Partie beraabte sig paa det Sted, hvor Testamentet blev giort, og det andet paa det Sted, hvor Testator døde. En og anden Vittighed lader Forfatteren og indløbe, som ikke passer sig ilde, skiøndt han og vel har vidst, at en Sag dermed ikke maa trækkes vidt ud, og at saadanne Vittighedens Træk her allermindst maa være søgte. Dog er det kommet Recensenten for, som den Sammenligning, han har giort imellem Testatoren og den store Alexander S. 95, fandt bequemmere Sted og Leylighed end en anden Vittighed, som S. 53 er anført in Parenthesi. Thi det vidste man dog vel i Høyeste Ret, at 3de Piger ey kunde være om at føde eet Barn, og altsaa hver en Trediedeel-Barn. Men overalt, hvem veyer saa nøye et hastigt Indfald, at man just saa strax for en Mangel blot af Fornødenhed skulde give det til Priis. Hvad Sproget og Stilen angaaer, da seer man lættelig, at Hr. Forfatteren har ladet disse sine Taler løbe i den samme Dragt, som han først har indklædet dem udi, da han har holdt dem for Høyeste Ret, og dertil maa han have haft sine gode Aarsager, som han og, om vi mindes Ret, har tilkiendegivet. Et Par Steder i disse Taler vide vi ikke, endten vi skulle ansee for Skrivfeyl eller Trykfeyl, saasom S. 38 Lin. 2 i Verksat for i Værk sat eller iværksat. S. 20 er Distinctionen i følgende Stykke ganske urigtig og giør Meeningen uforstaaelig: „At han har forseet sig imod Lovens Bydende, og „ ikke oppebiet den Tid, inden hvilken det ey var hende til-

„ ladt.

„ ladt. Om hun endog havde været Jomfrue, saa nøye at „ forbinde sig med en Mands-Person tilstaaer hun." I Stedet for: „ At hun har forseet sig imod Lovens Bydende, og „ ikke oppebiet den Tid, inden hvilken det ey var hende til„ ladt, om hun endog havde været Jomfrue, saa nøye at „ forbinde sig med en Mands-Person, tilstaaer hun." Nok engang har Hr. W. giort en Undskyldning for sine ikke nøye nok bestemmende Titler, og har retfærdiggiort samme med Qvintilians Exempel, der har givet een af sine Taler en ligesaa ubestemmende Titel af Paries palmatus.

Leipzig. Die Geschichte von Indosthan aus dem Persischen von Alexander Dow Esq. und nach der zweyten verbesserten englischen Ausgabe ins Deutsche übersetzt. Zweyter Theil. 1773. 22 A. st. 8v. — Abhandlungen zur Erlauterung der Geschichte, Religion und Staatsverfassung von Indosthan. Aus dem Englischen übersetzt. Nebst einem Kupfer. 12 A. Den tydske Oversætter har i Fortalen til Afhandlingerne søgt at retfærdiggiøre sin Plans Fortsættelse i det han leverer Originalen gandske uforandret med alle sine Uagtsomheder og Feyl, som endten maatte være den eller dens persiske Original egne. Recensenten efter sin Indsigt billiger denne Beslutning. Læseren vil læse det engelske Værk i det tydske Sprog, og ey et Værk, som den tydske Oversætter troede, at Engellænderen burde have skrevet det. Rettelser, Forganskninger, Sammligninger, og deslige Ting, kunne vel anbringes ved Værkets Slutning. I denne Deel indbefattes Historien fra Aar Christi 1397 til 1602 eller fra Timurbecs Indfald i Indosthan indtil Akbars Død, hvilken efter Regieringerne er afdeelt i 16 Afsnitter. Det første Afsnit leverer os intet andet end de umenneskeligste og grusomste Nedsablinger af mange tusende Mennesker paa een Gang, hvilke skeede efter Timurbecs Befaling. Man skulde tænke, at han efter saadanne blodige Optrin skulde have hørt op med at lade myrde og slagte nogle frygtsomme og elændige Mennesker, men han raser fort indtil han forlader Indostan, og det ligger ikke tydelig for Dagen, om han har vildet forsvare det eller ikke. Midt under disse forskrækkelige Handlinger forskaanede han den Stad Adjodin, fordi Poeten den lærde

Ferid der laae begraven. En forunderlig Contrast! En Sangers Grav redder en Stad, og den Betragtning, at de uskyldige Indvaanere gierde ham ingen Modstand, kan ikke bevæge ham til at lade Hundredetusender beholde det Liv, som de med ingen Forseelse har forbrudt. De Hindows have med største Ret kaldet ham Hillak Chan, den fordervende Chan, og forgiæves skulle vore saa kaldte philosophiske Historieskrivere søge at undskylde ham med Forevending af Despotismus, Clima og deslige meer. Efter ham svingede Chizer, en høymodig og retfærdig Fyrste, sig paa Thronen, men han kunde, formedelst de mange Fiender, han altid havde paa Halsen, i den korte Tid af sin Regiering ey erstatte Roeligheden i Riget. Mubarik den Anden, hans Søn, blev Sultan efter ham, og efter mange stillede og igien opvakte Uroeligheder i Landet, blev han dog myrdet af Oprørere. Han var en bedre Tidsalder værd. Mahomed V. en Sønnesøn af Chizer kom paa Thronen, i hvis Erledigelse han havde havt Deel med, og hvilken han formedelst sin svage Regiering ikke forskaffede nogen Glands. Under hans Søn Alla II. en uforstandig og undertiden ond Fyrste forfaldt Riget endnu i en slettere Tilstand og han afstod endnu i levende Live sit Herskab til Beloli. Denne Beloli, en Afghaner, havde banet sig Veyen ved sine tappre Bedrifter. Den Maade, paa hvilken han skaffede sig sin alt for Mægtige Weßir Hamid af Halsen, er besynderlig. Han tog nogle troe Folk med sig, da han var indbuden til Giæst hos Hamid, hvilke skulde stille sig narrisk an, og siden bemægtige sig Weßirens Person. Herpaa giorte han mange Erobringer, deelte sit Rige iblandt sine Sønner. Den Kongelige Værdighed bekom hans Søn Secunder. Beloli hører iblandt de prisværdige Fyrster. Secunder II. holdt sit Rige i god Orden imod de her saa sædvanlige Rebellioner af de Store, og havde megen Lykke i sine Forehavender. Ham fulgte hans Søn Ibrahim II., der gior sig forhadt ved sin Stolthed, overvinder sine Modstandere imod alles Formodning, indtil han endelig imod Baber, en Descendent af Timur, mistede baade Throne og Liv. Denne Fyrstes herlige Bedrifter taale her ingen Udtog. Han besad foruden et uforfærdet Mod store borgerlige Dyder og midt under sine Erobringer overgav han sig undertiden til Glæden og Fornøyelserne. Da han var en Mester i Digte-

tekunſten, Skrivemaaden og Muſiken, ſaa har han ſelv opſat ſine Bedrifter, og det er af diſſe Efterretninger Hr. Dow har uddraget denne Levnetsbeſkrivelſe. Under ham ſkede der ligeſom en Fornyelſe i dette ſtore Rige. Efter ham fulgte i Indien hans Søn Humajoon, en ſtor Aſtronomus og Aſtrologus. Efter mange overſtandene Uroeligheder, hvorved han beviiſte en forunderlig Gemytsforfatning, blev han tilſidſt fordreven af Schere, og begav ſig til Perſien, hvor han blev modtagen. Schere giorde ſig ingen Betænkning, oftere at bryde ſin Kongelige Troe for at naae ſit Øyemærke, og begik ſkammelige Handlinger imod ſin Fiende. I Henſeende til ſine Underſaatter havde han en bedre Side. Her elſkede han Retfærdighed, og efterlod efter en kort Regiering mange Mindemærker af hans Pragt, og Forſorg for de Reiſende. Hans Efterfølger var hans yngre Søn Iſkam Schaw eller Selim, og forſvarede Thronen imod hans ældre Broder Adil, hvilket her ſom ſædvanligt ikke kunde ſkee uden Gruſomhed, for Reſten var hans Forhold imod hans Underſaatter endnu taalelig. Hans mindreaarige Søn Feroſe blev myrdet af Mubarik en Prinds af Blodet og ſiden Mahomed II., hvilken Uværdige ſaaledes kom paa Thronen. Han kunde endogſaa hverken læſe eller ſkrive, hadede de Lærde, og ophøyede ligeſaa uværdige Mennesker, ſom han ſelv var til de høyeſte Æresposter. Han tilbragte ſin Tid i Haram i alle Slags Udſvævelſer, og hans Ødſelhed gik ſaa vidt, at hans Underſaatter kaldte ham Adili den Blinde. Hans Stolthed og Overmod var ligeſaa udſvævende. Følgerne af hans Laſter vare, at han maatte være tilfreds med den oſtlige Provintz, hvilken hans Efterfølger Ibrahim III. overlod ham. Denne Regiering var uroelig og Humajoon, ſom var flygtet til Perſien, kom atter igien paa Thronen, ey uden Møye og uden i Forveyen at lade ſee Prøver paa ſin Tapperhed. Han var en Fyrſte, der beſad elſkværdige Dyder, hvilke tilforn iblandt ildeſindede Mennesker havde giort ham ulykkelig. Den unge Akbar, hans Søn, ſom var 13 Aar gammel, fulgte ham. Hans 51 Aars Regierina, ſom endtes med hans Død 1602, er fuld af ſtore Hendelſer. Vel beſtode de meſtendeels i de ſig ophævende Gouverneurers Undertrykkelſe og i nye Provintzers Erobring. Men Akbars Storhed ſkinner allevegne frem. I dette Tids-

rum

rum fattedes det ikke paa virkelig ophøyede tænkende Mænd, som stode ved Siden af Akbar. Selv besad han megen personligt Mood, der ofte forledede ham til at forglemme sin Character og at fægte som Soldat eller Partiegænger. Han elskede Lærdommen, og de Lærde, hvilke man finder paa hans Tog i Sælskab med ham. — Afhandlingerne ere følgende: 1) om Indianernes Skikker, Sæder, Sprog, Religion og Philosophie: 2) om Indianernes Guder: 3) om Oprindelsen til og Beskaffenheden af Despotismus i Indostan: 4) en Undersøgning om Tilstanden af Bengalen, tilligemed en Plan, hvorledes denne Provintz igien kunde oprettes til sin forrige Lykkalighed, og Glands: 5) om Bengalens Tilstand under de oprøriske Nabots: 6) Plan til den forrige lykkelige Tilstands Oprettelse paa Bengalen. Nummer 4 og 6 synes at kunne have været et Nummer. Forfatteren giver os en langt anden Afbildning paa de lærde Braminer, end de almindelige Reysebeskrivelser hidindtil af Uvidenhed har giort. De Bøger, som indbefatte Indianernes Religion og Philosophie, hedde Bedas, eller Videnskaber, og ere i Tallet fire. De skal være forfærdigede af Guddommen selv. Disse Bedas tør kun Brahminerne læse, og ikke meddeele nogen under Straf af at blive udstødt af deres Stamme. Deraf kommer det, at man veed saa lidet af deres Indhold. Mahomed Akbar vilde vel spille Brahminerne den Stræg, at disse Bedas skulde blive oversatte, men det gelingede ham ikke. Beäß Muni skal for 4894 Aar have skrevet denne Bedas, men som Brahminerne paastaae, alene have samlet den. Den første Beda, hvilken, ligesom de andre tre, bestaaer af 100000 Aßlogues eller Stanzer i fire Lmier, og hedder Beda Rug, d. e. Spaadommens Videnskab, indbefatter Astrologien, Astronomien, Physiken, og en meget omstændelig Efterretning om Materiens Skabning og Verdens Dannelse. Den anden Beda er Beda Sheham, det er Fromhedens Videnskab, og handler om Religionens og Moralens Pligter. Den indbefatter og mange Lovsange til Guds og det underordnede Væsens Ære. Den tredie er Jndger Beda eller den Videnskab om Religions-Skikkerne og Ceremonierne. Den fierde hedder Obatar Bah, eller den Kundskab om det gode Væsen, det er Theologien og Metaphysiken. Den sidste forstaaer kun faa Brahminer, endten fordi den er for gam-

gammel, eller og skreven i en usædvanlig Mund-Art af Shanschrita. Fuldkommenheden, Rigdommen og Regelmæssigheden i det Shanhcritasprog, hvori disse fire Bedas ere skrevne, roser Forfatteren med en Art af Enthusiasmus. En Prøve af alle disse fire Bedas tilligemed Alphabetet, som bestaaer af 50 Bogstaver, 34 Consonanter og 16ten Vocaler, er forestillet i Kobber, og det er tillige aftrykt med latinske Bogstaver, hvorledes disse fire Prøver bør læses. De Indier eller Indes bliver saaledes kaldt af Hindu, det er Maanen, og Floden Indus skal have faaet sit Navn af Hindus, og dette ikke af Floden. Alle Indier ere deelte i fire Stammer, og disse atter igien i forskiællige Casts. Disse Stammer gifte sig ikke med hinanden, men i Jaggaenats d. e. Skabnings Herrens Tempel bliver ikke giort nogen Forskiæl. Den første og ædelste Stamme er Brahminernes, hvilke ere som Leviter hos Jøderne. Dog ere de ikke udelukte fra Regiering, Handel og Agerdyrkning, men nedrige Arbeyder og Tieneſter ere dem paa det skarpeste forbudne. Den anden Stamme er Sittri-Stammen. Oprindelig skulde de alle være Krigsfolk, men de vælge ofte andre Professioner. Beise eller Biese er den tredie Stamme. Den bestaaer meest af Kiøbmænd Vexelerere og Kræmmer. Den fierde er Sudderstammen, hvilken bestaaer af de nedrige Slaver, og disse kan ikke komme i en høyere Stand. Udstødelsen af en Stamme er hos Indianerne mere frygtelig end Døden selv. Besynderligt er det, at Indianerne antager ingen Proselyter, hvilket er tvertimod det man i Almindelighed bemærker, at ellers alle Mennesker søge at overtale andre til deres Religions-Systeme. Den saa berygtede Qvindernes Forbrændelse tillige med deres afdøde Mænd er i Indien hidindtil meget kommen af Mode. Forfatteren hidleder denne Skik fra en falsk Fortolkning over et Sted i en af deres Bedas. Begravelses Maaden er forskiællig. Nogle forbrænde deres Døde, andre kaste dem i Floden Ganges o. s. v. Deres Lovbog hedder Mea Shaster. Forræderie, Blodskam, Meeneed, Mord, Horerie med en Brahmins Kone, og Tyverie ere Hoved-Forbrydelser. Det er falsk, at Brahminerne ikke skulde være lige Straf undergivne, men man seer undertiden igiennem Fingre. Udelukkelse af Stammerne paa en vis Tid, Pillegrimsreyser, Bøder og Pengestraffer, ere lagte paa ringere

For-

Forbrydelser. De nærværende Muhammedanske Beherskere straffe, som de finde for Godt. Den Sect af de betlende Philosopher, de Fakiers, reyse ti til tolv tusende Mand omkring, og sætte et Land ligesom i Contribution. Forfatteren ivrer sig imod de falske Forestillinger, som man i Europa lader sig giøre om Indiernes Religion. De ere deelte i tvende Hoved-Secter. Den eene er en Forfægter af den Lærdom, som staaer i Bedang, hvilken Bog hos os urigtig kaldes Vedan, og er en Fortolkning over Bedas. En Samtale imellem Brimha eller Guddommens Viisdom, og Narud eller Fornuften, som en Søn af Brimha, bliver her af samme meddeelt, hvilken indbefatter i sig mange ædle Tanker om Guddommen. Man seer, at de antage det godes Belønning og det Ondes Bestraffelse, og tillige Siælevandringer, og har mange rigtige Begreber om Guddommen og Verdens Regiering. Den anden Sect følger Neadirsen Shaster, en anden Forklaring over Bedas, der ikke er saa gammel, som Bedang. De ere meget forskiællige i deres Grundsatzer. Dog komme de meget overeens i den Lære om det høyeste Væsens Eenhed. Man maatte blive for vidtløftig, om man her vilde give et Udkast af det sig derudi befindende Systeme om Tingenes Inddeeling, deres Egenskaber, den store Siæl eller Gud, Livssiælen, Tiden, Rummet o. s. v. Men dette troer man, at det af vore Europæiske Philosopher fortiener at læses. De falske Forestillinger, som Europæerne har giort sig om deres Theologie og Philosophie, har foraarsaget, at man hidindtil har holdt dem for nogle forunderlige Afgudsdyrkere, og at deres Lære er bleven gandske forhvtlet i Figurerne af den bekiendte sammenrapsede Bog Les Coutumes religieuses. Man seer her, at disse Forestillinger ere slet intet end Allegorier, og at de Reysende har udgivet et hvert Navn og en hver Egenskab af Gud for en besynderlig Guddom. Forfatteren beslutter med den Satz, at der gives slet ingen Afguder. Man kan gierne tilstaae ham, at Polytheismus er bleven mangen Nation paabyrdet, skiøndt Satzen i Almindelighed ikke lod sig forsvare. Af den anden Afhandling, som leverer en Fortegnelse paa Indianernes Guder, seer man, at mangen Guds Egenskab fører mange Navne. Elementer, Floder og Bierge, dyrke de ikke som Elementer o. s. v. men for-

formedelſt Guds Tilværelſe i alle Ting, og det er klart nok, at de har ikke kundet begribe Guds Uendelighed uden at forfalde til Spinozismus, en Vildfarelſe, hvilken saa mange gamle Græſke og Romerſke Philoſopher og ere forfaldne til. Den tredie Afhandling har man iſær fundet Behag udi, da den er ſkreven med Grundighed og Eftertanke. Ladhed og Sovnagtighed er en Virkning af Indiens varme Clima, og Jordens Frugtbarhed ſkaffer Indvaanerne Levnetsmidler uden megen, og mange uden al Møye. De har ikke ſtærke Lidenſkaber. Saadanne Mennesker lade ſig let overvinde og beherſke af Seyerherren. Aſien er i Almindelighed Slaveriets Sæde. Kun Araberne har ſtedſe værget ſig imod Deſpotismus. Tartarerne tvertimod, ligeſom og de Afgaver eller Pataner føle den Ariſtokratiſke Deſpotismus. Til alle diſſe kommer og den Muhammedaniſke Religion, ſom fornemmelig paſſer ſig vel til Deſpotismus, hvilken og Indiens Erobrere vare hengivne til. Deſpotismus regierer og i en hver Familie og i Haram ſelv. Det er derfor ikke at forundre ſig over, at den i det Ganſke kan beſtaae, da ethvert enkelt Medlem er allerede ſaa vandt dertil. End mere regner Forfatteren til denne Regieringsmaades Kilder og Befordringsmidler, den alt for hyppige Baden, ſom ſvækker Legemet, det Forbud imod at drikke Viin, den Lære om Forbeſtemmelſen, Polygamiet, og Qvindernes Forbørgelſe. Over alle diſſe Punkter og deres Indflydelſe paa Deſpotismus raiſonnerer Forfatteren med god Sammenhæng. Han forglemmer ikke den deſpotiſke Regierings gode Side, hvorved Underſaatten i en vis Henſeende er lykkelig, og at foreſtille de Forholds Regler, ſom Deſpoten for ſin egen Sikkerheds Skyld maae følge. Herpaa viiſer han kortelig Deſpotismus Geſtalt under de mærkværdigſte Sultaner fra Huuſet Timur af indtil Aurenggzeb. Forfatteren har endnu til Beſlutning paa denne Afhandling meddeelt nogle betydelige Efterretninger om Indianernes Regierings Forfatning. Af de tvende ſidſte Afhandlinger kan man ingen Udtog give. Enhver, der vil have nogen omſtændelig Underretning om det Engelſke Oſtindiſke Compagnies Sager i Bengalen, i det mindſte om ſammes Tilſtand i de nyere Tider, maae læſe dem. De indbefatte ellers og mange andre vigtige Efterretninger, ſom tiene til den ſtore Handel og nærmere Kundſkab om Verden.

Gøt.

Göttingen. Franz Jacob Arandts Curfürſt. Maynz. Raths und Phyſ. Adj. des Obereichfaldes, Afhandlung von drey Krankheiten unter dem Volke im Jahre 1771. und 72 nebſt den mit denſelben eingedrungenen Vorurtheilen, und der dabey angewendeten Heilungs Art. 1773. 234. S. 8v. — Hr. A. kalder De Herrer Strecker og Hagemann, ſom har været ham medordnede til Vidner om ſine Sygehiſtorier. Den første af de her beſkrevne Sygdomme er en epidemiſk ondartet Snue-Feber, ſom har herſket vidt og bredt i Tyſkland efter den ſtore Dyrhed, og i Eichsfeld med ſaadan Hæftighed, at i tvende Kirkeſogne i 6 Maaneder 370 Mennesker har lagt ſyge, og 62 virkelige ere døde deraf. Den anden er de almindelig iblandt Børn herſkende Kopper, og den tredie en Sovldſt, ſom ofte yttrede ſig hos fattige Folk med eller uden Feber.

Frankfurt og Leipzig. Anzeige von dem Nützen und Gebrauch der Salzaſche zum Düngen der Aecker und Wieſen, zum Vortheil der Cammer, Land und Bauergüther. Zweyte vermehrte Auflage. 1773. 2 A. 8v. Til at giøre Jorden Frugtbar, er fornøden ludagtigt og tildeels Middelſalts Væſen. Dette befinder ſig vel i den ſædvanlige Giødning, men deels af mangel paa Qvæg, deels af andre Aarſager vil det ikke forſlaae. Man er altſaa og af den Aarſag falden paa andre kunſtige Arter af Giødning. Kun dette er altid at mærke derved, at Grundens Forſkiællighed ogſaa fordrer en forſkiællig Giødning. Om Nytten og Brugen af en ludagtig Middelſalt til dette Øyemærke handler foranførte for Landmænd vigtige Skrift.

Frankfurt og Leipzig. Salomo ein Gedicht über die Eitelkeit der Welt in drey Büchern. Aus dem Engliſchen des Herrn Matthæus Prior. 1773. 8v. Digtet har formedelſt ſit ſælſomme Anlæg og Udførelſe enkelte Skiønheder, til hvis Overdragelſe i det tydſke Sprog der dog vel turde behøves en ſtin Behandling. Men Overſætteren ſkal endnu ikke have beſiddet den fornødne Færdighed og Lethed i begge Sprog, og til Beviis derpaa giver man Læſeren Anviisning paa Begyndelſen og nogle Sider i den anden Bog for fra og videre hen i Digtet.

No. 20.

Kiøbenhavnſke

Efterretninger

om

lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 18de May 1775.

Kiøbenhavn. Finni Johannæi, Epiſcopi Diæceſeos Skalholtinæ in Islandia Hiſtoria eccleſiaſtica Islandiæ ex hiſtoriis, Annalibus, Legibus eccleſiaſticis, aliisqve rerum ſeptentrionalium monumentis congeſta & Conſtitutionibus Regum, Bullis Pontificum Romanorum, Statutis conciliorum nationalium & Synodorum provincialium, nec non Archiepiſcoporum & Epiſcoporum Epiſtolis, Edictis & Decretis Magiſtratuum, multisqve Privatorum litteris & inſtrumentis maximam Partem hactenus ineditis, illuſtrata. Tom. II. 1774. 754 S. i 4to. Denne Deel af Hr. Biſp Finns Kirke-Hiſtorie begynder med den tredie Periodes tredie Afdeeling, ſom handler om de Skalholtiſke Biſpers Bedrifter. — Arnas Thorlakſon er her den første og hans Bedrifter det første Kapitels Indhold. Han er født 1237. og blev Biſp i Skalholt 1261. Allerede for den Tid havde han givet tilkiende med hvad for en Myndighed han dette Embede vilde foreſtaae, da han, blot ſom Forſtander for den ledige Biſpeſtoel i Holum, ſønderrev det hellige Baand, Gud og Naturen havde knyttet, beſoel en Diaconus, ved Navn Odde, at ſkille ſig af med ſin Kone, ſatte en Græve i Band, ſom havde ſtiftet den af Gud helligede Forbindelſe, og alle dem tillige, ſom havde bievaanet Brylluppet. 1270. oprippede han Trætten om Kirke-Præbenderne, ſlog tilſide omkring ſig med den geiſtlige Lynild,

som havde Tidernes Dumhed og Overtroe at takke for al sin Virkning, rev Kirkegodserne fra deres rette Besiddere og trak dem ind under sin Dispensation. Han tillod udøbte Børn at begraves tæt ved Kirkegaarden, saasom han dog ikke ganske tvilede om deres Salighed. Koner, som vare døde i Barsel-Seng eller for deres Kirkegang, maatte nu begraves i Kirken, naar en Kone gik foran Liget med et Voxlys. Præsterne maatte besøge Barsel-Koner paa deres Yderste, og meddeele dem Skriftemaal, Afløsning og den sidste Salvelse. Manden var altsaa ikke saa overtroisk, som egennyttig og myndig. Han hialp Kongen til at faae sin nye Lovbog ført ind i Island, og til Vederlag hialp Kongen ham igien i den Sag om Kirkegodsernes Forvaltning. Sagen blev ført i Bergen 1273. Erkebispen satte sig paa Domstoelen, og Kongen fik ikke Lov til at møde ved Retten uden som en gemeen Stokkemand, eller en Tilhører, om han endelig vilde være tilstede. Arnas var Actor i Sagen. Dommer og Actor vare begge interesserede og dømte i deres egen Interesse, og nu kan man selv fælde Dommen. **Guddommens Love** (det var Jus Canonicum Bispen saa kaldte) **forbød verdslige Personer** at have med Kirkernes eller deres Godsers Forvaltning at bestille. I Aaret 1274. blev i Island overalt prædiket Aflad til Korstogene, da nogle lode sig korse, og andre skiøde Penge sammen til den gudelige Brug, at myrde og slagte Saracenerne og at forlade Huus og Hiem, og reyse om for at ødelægge fremmede Lande og forstyrre Verdens Fred i Guds Navn, der saa alvorlig forbyder al Ufred. Han forfattede en nye Kirke-Ret, som han søgte ved egen Myndighed at indføre. Kongen satte sig derimod. Men Erkebispen befoel Bisperne ey at give Kongen efter, eller det allermindste af deres og Kirkens Ret. Vor myndige Mand, Arnas, skrev selv til Kongen, at hans **Kirke-Ret** var antaget, og **giort Gierning** var ey at ændre, hvorfor og denne Kirke-Ret gialdte som en Lov i Island, saa længe **Magnus** regierede i Norge. Under denne gode og fromme Konge drev Geistligheden sin Myndighed saa vidt, at jo flere Velgierninger de nød af Kongen, jo flere forlangte de, og tilegnede sig endelig Ret til at vælge Kongerne, hvor over Kongen maatte kalde Stænderne sammen for at raadslaae derom, og om den Ret at give Kirken Love, hvor da mellem Kongen og Erkebispen blev sluttet

den

den Transaction, der siden blev antaget som en Lov i Island. For Resten kan man sige, at vor Arnas var overalt efter sin Tids Tænkemaade en værdig Bisp, som forstod ret vel at trodse den Kongelige Myndighed. Den myndige Erkebisp Jonas blev ham endog ugunstig, fordi han troede, at han holdt Venskab med Kongen, et Venskab, som han agtede uanstændig for en Bisp, og Arnas, for at forsone sig med Erke-Bispen, maatte give ham de helligste Forsikringer for, at han vidste sig fri for den Synd, at være en troe Ven og Undersaat af sin Konge. Denne Trodsighed fortsatte de end mere under den følgende Kong Erik, indtil denne tog Mod til sig, og chicanerede Erkebispen saa længe til han forlod Norge og døde i Sverrig mod Slutningen af Aaret 1282. Aar 1283. fordrede Kongen Kirkegodserne tilbage igien fra Geistligheden til deres rette Besiddere. Her kom den gode Arnas i Knibe, søgte først at redde sig med en Distinction, og af Mangel nu paa den Lynild, som var død ud tillige med Erkebispen, maatte give efter for en Tid, men besindede sig strax igien, og skrev Breve omkring til Clerkerne, at de skulde beholde hvad de havde, og intet levere tilbage, ja hans Mod og Hidsighed gik saa vidt, at han selv greb til den geistlige Bandsættelse. Det kom derover til en hæftig Strid imellem ham og de Kongelige, hvor i dog endelig Bispen maatte tilsidst give noget efter, fornemmelig fordi der endnu var ingen Erkebisp beskikket i Norge, hvis Myndighed kunde understøtte hans Mod. Men Bispen blev ikke længe roelig og brød los paa nye igien med sine Bandstraaler. Nu fik Norge en Erkebisp, der traadde i sin Formands Fodspor, og satte Mod i Bispen og skiændte ham Hudden fuld, fordi han hidindtil ikke bedre havde vidst at forsvare sin og Kirkens Ret. Dette skeede just, da Bisp Arnas var reyst til Norge, hvor han længe mod sin Villie blev opholdt ved det Norske Hof og maatte følge med Kongen paa det Danske Tog, da han imidlertid udsvede samme sin Myndighed i Island ved en Vicarius. Bispen kom endelig selv tilbage understøttet med Erkebispens Myndighed og fortsatte endnu mere den forrige Strid om Præbenderne og Kirke-Godserne imod Kongens Villie og Ordre. Kongelige Gesandtere satte sig derimod og Bispen slaaer til med sit Lyn. Endelig reyste Bispen igien til Norge 1297., hvorfra han ikke siden kom tilbage, og døde i Bergen 1298. Med ham blev

og den Strid om Præbenderne nogenledes begravet. Forfatteren nægter ikke, at jo Manden har haft ſine Dyder, men tillægger ham derhos ligeſaa mange og ſtore Laſter, hvilke han dog derhos troer bør mere tilſkrives Tiden, end Manden og hans naturlige Gemyts Beſkaffenhed. Viſt er det, Tiden kan forderve Mennesker, men man maa vel og tilſtaae, at de allerede ſelv i Hiertet fordervede Mennesker hielpe til at forderve Tiderne. Viſt nok har denne Biſp fordervet ſin Tid i Island baade for ſig ſelv og for mange flere med ſin Giærrighed, Egennyttighed, overdrevne Myndighed, og overilede Hidſighed. — Efter ham fulgte **Arnas Helgeſøn**, i hvis Tid den Strid om Præbenderne hvilede. Selv var han en ſagtmodig og roelig Mand. Han døde i Norge 1320., og havde til Eftermand i Embedet **Jonas Halthorſøn**, en lærd og from Mand, der forestod dette ſit Embede med en beſynderlig Flid og Arbeydſomhed, og døde i Norge 1339. Hans Eftermand **Jonas Indridſon** døde 1341. uden i den korte Tid at have forrettet noget mærkværdigt. Ham fulgte **Jonas Sigurdſøn**. Han dømte et Fruentimmer, ſom blev beſkyldt for Utugt, for at have beſpottet Paven og forſkrevet ſig til Fanden, til at brændes, og lod tvende Munke ſlutte i Bolt og Jern, ſom havde bedrevet Utugt og andre Misgierninger. Denne vel ſtrænge og giærrige, dog ikke ſaa ſlemme Biſp, ſom han blev udraabt for, døde 1348., og havde til Eftermand **Gyeder Iverſen**, ſom 1360. reyſte fra Island paa et Skib, ſom man ſiden ikke hørte noget til og meentes at være forgaaet under Færøerne. Han var en flittig, ſagtmodig, from og læt forſonlig Mand. Hans Eftermand **Thorarin** døde 1364. Ham fulgte **Oddgejr Thorſteinſen**, ſom i Aaret 1381. paa ſin Tilbagereyſe fra Norge til Island faldt fra Dækket ned i Skibet og brækkede ſin Hals. Efter ham kom til Biſpeſtoelen en indfødt Danſk ved Navn **Michael**. Denne begyndte i Aaret 1384. at vende op og ned paa alle Ting, og ſatte mange gode geiſtlige Mænd af fra deres Embede. Tilſidſt blev Biſpen forurolliget med ſaa mange haarde Klager og Beſkyldninger, ſaa han endelig forlod Landet og Embedet. Naar han døde, veed man ikke. Men han har været en af Stiftets unyttigſte Biſper. Hans Eftermand **Wilhelm** var og en Danſk Mand, blev Islandſk Biſp 1394. og oprettede den Skade, ſom hans Formand **Michael** havde

ſtiftet

ſtiftet, ved det han drev paa Gudsfrygt og gode Sæder, og ſatte lærde Mænd ind igien i Stiftet, ſom af hans Formand vare fordrevne. Efterat han i 12 Aar med ſtor Flid og Vinſkibelighed havde foreſtaaet ſit Embede og i den Tid giort meget godt, døde han i Norge 1496. Der indfaldt i hans Tid en haard Peſt paa Mennesker og Qvæg. Hermed ſluttes Fortegnelſen paa de Islandſke Biſper i Skalholt indtil den Tid. Man ſeer deraf, at der ogſaa har været gode Mænd til iblandt paa de meeſt fordervede Tider, og at man, ſkiøndt Tiderne vel forderve nogle Mennesker, dog med større Sandhed kan ſige, at Mennesker forderve Tiderne. — Den tredie Periodes fierde Afdeeling fortæller de Holenſiſke Biſpers Bedrifter. **Iørund Thorſteinſon** er her den første Biſp i Holum, til ſamme Tid, da **Arnas Thorlakſon**, den modige og krigſke, ſad paa Biſpeſtoelen i Skalholt. Men han var en langt anden Mand. Lad være han giorde fælles Sag med **Arnas**, og gav intet efter af Kirkens formeente Ret i Henſeende til Præbenderne, ſaa søgte han dog af al Magt at hindre, at Sagen ikke ſkulde komme til offentlig Strid og af den Aarſag gav meget efter for det modſatte Partie. Men hans Smildhed var derudi ikke mindre end hans Moderation, i det han erklærede, at han gierne vilde afſtaae af Kirkens Privilegier, alt hvad Kongen og Erkebiſpen vare blevne eenige om, da derimod **Arnas**, ved ſin Haardnakkenhed, forſtyrrede Kirkens Fred, og man lagde **Iørund** dette til Laſt, at han var alt for koldſindig i at forſvare Kirkens og Kleresiets Ret og Frihed. Dog ſigtede de begge til et Maal, kun at **Arnas** gik frem ſom Løve, og **Iørund** ſom Ræv. For Reſten var denne **Iørund** en klygtig og ſkarpſindig, fredſommelig og forſonlig, og for ſin ſaa vel offentlige ſom private Gavmildhed elſket og æret Mand, ſaa Forfatteren i en Anmærkning med god Grund kiender ham fri for det Underſlæb imod Fattige, ſom han engang falſkelig blev beſkyldt og ſøgt for. Han ſad Biſp i 46 Aar og døde 1313. — Hans Eftermand **Audinus Rufus** berømmes og af mange Dyder, i ſær af ſin prægtige Gavmildhed og Giæſtmildhed. Han bød endogſaa ſine Fiender til Giæſt med diſſe Ord: Menſam accedamus, nec offenſionem mei in eſcas transferte. Han var tilligemed en Mand af en exemplariſk Gudsfrygt, og flittig i ſit Embede. Han har og ſtiftet en lærd Skole i Holum,

hvorved vare tvende Lærere Egill Ejulfſøn og Jonas Rø-dranſøn. Med alle diſſe ſine rare Dyder beſad han dog den Feyl, at han var for lættroende og hørte for meget paa Snak, hvorved man ſøgte at ophidſe ham imod andre, og han oaſaa lagde ſig en Deel Fiender til. Han blev i Aaret 1320. af Erke-Biſpen kaldt til Norge, hvor han døde i Tronhiem 1321. Han døde midt under et høytideligt Giæſtebud, ſom han der havde ladet anrette. Hans Død fortælles med følgende mærkværdige Omſtændighed: Hic toto tempore Natalitiorum Audinus magnificum celebravit convivium, in qvo Archiepiſcopus complures Dies contrivit: Qva ineunte feſtivitate, ipſe hoſpes dolorem circa poplitem ſenſit, qvi magis magisqve ingraveſcens, medicorum tandem opem omnino reſpuit, & per totum corpus diffuſus, ad remediorum uſum vehementius exarſit. Qvæ tamen Ægritudo neqvicqvam de ſingulari, qva pollebat, animi præſentia & in convivas lautitia, detrahere valuit. Ipſe enim qvotidie ſua præſentia eos exhilaravit, usqve dum tandem, epoto beatæ virginis ſcypho, gratiis Deo & Matri Virgini impenſe actis, præſentibus, ut preces pro ſe ad Deum funderent, expoſtulatis, ſe intra paucos dies e vivis exceſſurum prædixit. Cumqve optimates donis magnifice cumulaſſet, orans, ne a convivali feſtivitate ſua fata deterrere paterentur, lectum male firmus petiit. Hidindtil ſeer man her af hans Rigdom og prægtige Gavmildhed. Han levede i Giæſtebuder, og døde i Giæſtebud. Det øvrige viſer for en Deel hans Nidkiærhed for den Biſpelige Myndighed og de ſaa kaldte Kirkens Privilegier: Hic cum extremam unctionem accepiſſet ab Archiepiſcopo, qvem epiſcopoli ſucceſſione digniſſimum cenſeat, interrogatus reſpondit: Islandiam qvidem penuria bonorum ſacerdotum non laborare, ſed coram Deo ſe teſtari, neminem æqve ac Laurentium Kalfi filium, muneri ſuſcipiendo eſſe idoneum, qvem, præter vitam monaſticam & religionis obſervationem, peritia Juris eccleſiaſtici magnopere commendet. Pollere præterea ætatis & judicii Maturitate, non ſolum ad privilegia eccleſiaſtica tuenda, ſed & ad Diæceſeos Holanæ contumaces refrenandos aptiſſimum, qvorum licentia Præſulem, qvi eis non minus ſcienter, qvam ſevere imperet, reqvirat. Et qvanqvam Archipræ-

ſul

ſul priſtinam Laurentii adverſus ipſos pertinaciam, qvam in Anathematismis declarandis exſeruerit, multum exagitaret, illam tamen offenſionem, neceſſitati eccleſiæ cedere debere Audinus aſſeveravit, decereqve, ſi qvam ab illis injuriam expertus fuerit, eandem hac dignitate repenſam deprehendat, nec illi vitio vertendum, qvod ab obſeqvio domini non receſſerit. Hæc magno adſtantium applauſu & largo utrinqve fletu elocutus animam exhalavit. — Hans Eſtermand i Embedet blev den ſelv ſamme Lauritz Ralſſøn, ſom han ſelv paa ſit Yderſte havde udnævnet ſom den værdigſte Biſp, man kunde vælge til at bekiæde Biſpeſtoelen efter ham. Det mærkværdigſte herved er, at denne Lauritz Ralſſøn havde tilforn været hans Fiende, ſom han ſiden var bleven forſonet med. Forfatteren har her omſtændelig fortalt de Viderværdigheder han maatte udſtaae i Island i Holums Stift, da han der vilde forrette den Viſitation, ſom ham af Erkebiſpen var anbefalet, og blev ilde modtagen af da værende Biſp Jørund, der fortrød paa, at en Mand, ſom havde ham at takke for ſin Lykke, ſkulde have Tilſyn med ham i hans Embede. Biſpen drev ſine Chicaner ſaa vidt, at, da Lauritz Ralſſøn maatte reyſe tilbage til Norge, fordi hans Viſitatz faldt ikke ud for ham efter Ønſke, til deels formedelſt den Strænghed han brugte i ſine Prædikener med at giennemhegle de Feyl og Laſter, der gik i Svang i Stiftet, saa lod Audin, der tilligemed Eilif Kort i Erke-Biſpens Sygdom forvaltede Kirke-Regimentet, ham der ſtrax paagribe, da han ſteeg i Land og kaſte i et mørk og ſkiden Fængſel. Da han der havde ſiddet i tvende Dage, gav man ham frit Valg, endten han her i Norge vilde lide hvad Straf der blev ham tilkiendt for de ham tillagde Forbrydelſer, eller han vilde vende tilbage til Island, og der underkaſte ſig Biſpens Dom. Dette ſidſte valgte han, og faldt Biſpen til Fode, ſom derved lod ſig forſone med ham. Denne ſin Fange, ſom Audin ſaa haardt havde medhandlet, ham er det, han paa ſit Yderſte recommenderer ſom den værdigſte Biſp, juſt fordi han kiendte hans Strænghed, ſom han troede var nødvendig til at temme de Gienſtridige og hemme de i Svang gaaende Laſter. Næſten hans hele Embeds Tid hendrog han med at afgiøre Trætter og Stridigheder, ſom Audin havde efterladt uafgiorte. Efter den Beſkrivelſe Forfatteren giver

paa hans Characteer, har han, i hvor vel ſtræng, dog ikke været nogen ond Mand. Han var, hedder det, ſacrorum ſemper obſervantiſſimus, diſciplinæ eccleſiaſticæ exactor ſeveriſſimus, morumqve cenſor incorruptus, literarum & literatorum amantiſſimus, in pauperes vero & egenos largus & benignus ſemper manſit, qvo tamen non obſtante, providum ſemper ſe æconomum geſſit. Hinc factum eſt, ut ipſo ſedente omnibus ejus exemplo & admonitionibus ad pietatis & honeſtatis ſtudium accenſis, res eccleſiaſticæ in diæceſi Holana majorem in modum florere inciperent. Han døde 1330., og paa ſit Yderſte udnævnte og recommenderede han til ſin Eftermand **Egill Ejulfſön**, men han tænkte i den Henſeende anderledes, end hans Formand, ſom havde recommenderet ham ſelv, nemlig at en indfødt Biſp var nyttigere for Landet, end en fremmed. — Denne **Egill Ejulfſen** var juſt den, ſom **Audin** havde beſkikket til Rector ved den af ham oprettede lærde Skole. Han var den, ſom ſtiftede Forliig imellem Biſp **Audin** og **Lauritz Kalfſön**, og hans Troeſkab og Oprigtighed i Omgang med diſſe tvende Biſper viſer os allerede den gode og ærlige Mand. Denne viſte han ſig ikke mindre ſom Biſp, en var Biſp paa de Tider, der kunde fortiene ſaa godt et Skudsmaal, ſom det ham her gives: Epiſcopatum a rara vitæ honeſtate mox auſpicatus eſt. Jejunii & precum obſervantiſſimus, modicaqve inter epulas potione, qvas ſemel qvotidie ſibi parari fecit, nunqvam non contentus, ab avaritia alienus, largitiones inter viſitandum, Epiſcopis citra repulſam offerri ſolitas, reſpuens, pecuniam multatitiam a Procuratore collectam, Poſſeſſoribus reddi juſſit, reditusqve ex Provincia pendi debitos, in tres portiones diſpertitus, unam templis, alteram mendicis, hæredibus tertiam tribuit. Commendabat eum, præter inſignem rerum tam civilium qvam eccleſiaſticarum ſcientiam, incorrupta in Judiciis exercendis æqvitas. Ab avaritia licet eſſet alienus non tamen cathedram Holenſem locupletandi ſtudium omnino neglexit. Han var kun Biſp i 10 Aar, alt for kort for ſaa god en Mand, og døde 1341. — Hans Eftermænd vare lutter fremmede Biſper, ſom med deres Opførſel giorde denne gode Mands Savn deſto mere følelig. Den ſom fulgte næſt efter ham var Ormus

As-

Aslakſøn, en ſtræng, ſtolt, uroelig og ødſel Mand, der forſømte ſit Embede, plagede og udſuede ſine Underhavende, bekymrede ſig hverken om Religion eller Videnſkaber, og med alt det Onde, han giorde, havde for Reſten ingen Fortieneſter. Han var dog Biſp i 14 Aar og døde 1356. — Ham fulgte Jonas Eriksøn Skalle, ſom først var deſignered Biſp i Grønland, og ſiden af Paven fik Tilladelſe at ombytte den Grønlandſke Biſpeſtoel med den Islandſke i Holum, hvilken han har beklædt i 33 Aar, og i den Tid vel ikke, ſaa vidt her berettes, forrettet noget af beſynderlig Betydenhed, men at hans Myndighed maa af nogle gienſtridige Islændere have fundet Modſigelſe, ſees af det, at han maatte reyſe tvende Gange ud af Landet for at forſyne ſig med Pavelig Confirmation. — Hans Eftermand var Peder Nielsøn, en Danſk Munk, ſom efter Pave Bonifacii Ordre blev ordineret i Rom 1391. og kom næſte Aar derefter med et fremmed Drabantſkab og indtog Biſpeſtoelen i Holum. Ved ſin første Indtrædelſe gav han et prægtigt Giæſtebud, og roſes, for han ey ſkildte nogen ved den Ære og Værdighed, ſom de under Biſp Jonas vare komne til. Han holdt en Skole i Holum, lod forfatte en Fortegnelſe over Kirkegodſerne i hele Stiftet, og var for Reſten ingen ond Mand, men beſkyldes for at have ſat Biſpe-Stoelens Midler overſtyr. Naar og hvor han døde vides ikke. — Saa vidt Fortegnelſen paa de Islandſke Biſper i denne Periode. Vi har ikke vildet opholde Læſeren med deres her anførte enkelte og for en Deel ubetydelige eller for vore Læſere kun lidet intereſſante Embeds eller Levnets Bedrifter. Kun deres moraliſke Character og hvad mærkværdigt der kunde ſynes at henhøre til det Almindelige af Kirkehiſtorien, har vi ſaa meget hellere anført, ſom det virkelig har behaget os her at finde en Blanding af forſkiællige moraliſke Characterer, og iblandt mange ſlette Mænd, dog ogſaa nogle gode, der virkelig har været en Ære og Zier for deres barbariſke, ſlet moraliſerede, og ſlet oplyſte Tid, og har fortient en beſtandig og ærefuld Afmindelſe. Dog ſeer man derhos ogſaa, at Tidernes Fordervelſe har haft nogen Indflydelſe endogſaa paa de bedſte Mænds Characteer. (Fortſættelſen følger.)

London. De l'homme, de ſes facultes intellectuelles, & de ſon education, ouvrage poſthume de Mr.

Helvetius. - - - Honteux de me ignorer, dans mon être, dans moi, je cherche a penetrer Voltaire. Tom. I. 326 S. Tom. II. 412 S. st. 8v. Man anmælder med det første en tydsk Oversættelse af dette Værk, der kan ansees som den berømte Helvets Testamentsgave til Publikum. Først forekommer herudi foregaaende Undersøgninger over de forskiællige Syns-Punkter, fra hvilke man kan betragte Menneskene; over Opdragelsens Indflydelse; over den falskelig indbildte Videnskab, eller den Uvidenhed, man først trækker i sig: over Tørheden og Vanskelighederne i de Materier, som her ere at afhandle. Det første Afsnit skal bevise, at den nødvendige Forskiæl i forskiællige Menneskers Opdragelse er den rette Aarsag til Hovedernes Forskiællighed, som man hidindtil har søgt i deres Organisations ulige Fuldkommenhed. Ingen oekommer den samme Opdragelse, som en anden. Om Opdragelsens Begyndelse. Om Barndommens Lærere. Om Forskiælligheden i de Indtryk, som Tingene gisre paa os. Om Opdragelsen i Skolerne. Om Ungdommens Opdragelse. Om de Lykke-Tilfælde, som man ofte har berømte Folk at takke for. Aarsager til den i Opdragelsen Forskrifterne herskende Modsigelse. Om falske Religioner. At Pavedømmet er af blot menneskelig Opfindelse. Over den almindelige Religion. Betingelser, under hvilke en Religion forstyrrer og ruinerer en Nations Lykke. Hvilken iblandt de falske Religioner der allermindst har skadet de menneskelige Sælskabers Lykkelighed. Det andet Afsnit. At alle lige organiserede Mennesker har et lige Anlæg i deres Siæl, i 24 Kapitler. At alle vore Begreber har deres Oprindelse fra Sandserne. Forskiæl imellem Aand og Siæl. Hvad for Ting Aanden fatter, og hvorledes den virker. Om de Domme, som have deres Oprindelse fra almindelige Begreber. Uden Interesse gior man ingen Sammenligninger imellem Tingene. At den physiske Følsomhed er den eeneste Drivefiær til vore Handlinger, Tanker og Lidenskaber. Om Sælskabelighed. Forsvar for de i Bogen de l'elprit antagne Grundsatzer. At Sandsernes Fornøyelser ere hos Nationerne, uden at de selv vide det, deres stærkeste Drivefiær. Om Hukommelsens ulige Udvidelse. Om Sandsernes Redskabernes ulige Fuldkommenhed. Forskiællig Art af Følelse. Om de Begreber, man forbinder med det Ord Aand. Aarsag til de forskiællige Meeningers Moral, Politik og Meta-

phy-

physik. At Clereſiet ved det Ord Dyd, tænker kun paa Egennytte. Forſkiællige Begreber, som Folkene har giort sig om Dyden. Over det eeneſte Middel til at beſtemme Ordenes Betydning. At Opdagelserne i Forſtandens Gebeet har næsten til alle Tider været de samme. De falske Religioners Præsters Bedragerier. Overeenſtemmelse i de Midler, hvorved de erholdte deres Anseelse. At alle Sandheder lade sig føre tilbage til et Factum. At den Forſtand, som er nødvendig til at fatte allerede bekiendte Sandheder, ogsaa er tilſtrækkelig til at opſvinge sig til de ubekiendte. Tredie Afſnit om Aarsagerne til Uligheden imellem Hovederne. Disse ere Menneskenes ulige Begierligheder efter Kundskaber, og Forſkiælligheden i deres Situation. At enhver nye Idee er en Gave af Hendelsen. Hvorvidt man maae indskrænke Hændelsens Magt. Fierde Afſnit. At alle lige vel organiſerede Mennesker kan tage mod samme Grad af Lidenskab; at deres ulige Styrke kommer altid af forskiællen i de tilfældige Situationer; og at ethvert Menneskes Original-Character er efter Paſcals Anmærkung blot en Følge af hans første Anlæg; i 24 Kapitler. At Organiſation og Temperament har kun liden Indflydelse paa Menneskenes Lidenskaber og Character. Forandringer i heele Nationers Characteer og Aarsager dertil. Forandringer i enkelte Perſoners Characteer. Om Selvkiærlighed og om Kiærlighed til Rigdom og Ære. Om Misundelse. Om Retfærdighed. At man i Retfærdigheden gemeenlig alene høytagter den Anseelse og den Magt, som den forſkaffer. I alle Regieringsformer er Kiærlighed til Magt den eeneſte Drivefiær. Om Dyden, og hvorledes Samme bliver anseet af de fleſte Europæer. At Begierligheden efter Magt er den lykkeligſte Diſpoſition til Dyden. Om den borgerlige Intolerantze. At Intolerantzen ofte er skadelig for Fyrſterne. At Hyklerie er ligesaa angenem for Nationerne, som for ſouveraine Herrer. Om Religions Intolerantzen. At Intolerantze og Forfølgelſe er ikke befalet af Gud. Intolerantzen er Grunden til Clereſiets Storhed. Umueligheed gandſke at qvæle hos Mennesker Intolerantzens Sindelag; og Midler til at arbeyde den imod. Lidenskabernes Genealogie, og Selvkiærlighedens Styrke. At ſtore Begrebers Opdagelſe er en Virkning af Opmærksomhedens Standhaftighed. Femte Afſnit. Deres Vildfarelſer og Modſigelſer, som tilſkrive

den

den ulige Organisation Hovedernes ulige Superioritet, i 11 Kapitler. Rousseau bliver her taget til Exempel. Hans Modsigelser i den Punkt om Hovedernes Ulighed. Om Talenter. Om Menneskenes Godhed i Vuggen. At Mennesket er af Naturen grum. At Rousseau holder Opdragelsen snart for nyttig snart for unyttig. Hvor nyttigt at anvende mange denne Mands Ideer i den offentlige Opdragelse. Den satte Alders foregivne Fortrin for Ungdommen. Hr. Rousseau's Lovtale over Uvidenheden. Aarsager til Staternes Forfaldenhed. At Kunsters og Videnskabers Cultur i en despotisk Stat opholder dens Ruin. Siette Afsnit. Om Uvidenheds skadelige Følger: at Uvidenhed ey ophæver Blødagtighed; at den ikke giør Undersaatternes Troeskab sikker; at den uden Undersøgning dømmer over de vigtigste Spørsmaale. Ulykke, hvori deslige Domme undertiden kan styrte Nationer. Om den Foragt og det Had, som Uvidenheds Beskyttere fortiene. Dette Afsnit har 18 Kapitler. Over Folkenes Uvidenhed og Blødagtighed. Over Luxus. Over Folkemængdens Formerelse og dens Følger. Borgernes deelte Interesse, som kommer af deres Formering. National-Rigdommens alt for ulige Fordeeling. Middel til at forebygge, at Rigdommen ikke for hastig skal komme i alt for faa Hænder. Om Lande, hvor ingen Penge roullere, og hvad for Principier Dyden føder i saadane Lande. Om Lande, hvor Penge ere indførte. Om de forskiællige Drivefiære til Nationernes Virksomhed. Penge betragtede som saadan en Drivefiær. Syvende Afsnit. At et Folks Dyd og Lykke ikke hænger af Religionen, men af Lovenes vise Forfatning, i 12 Kapitler; hvori Besynderlighed bliver handlet om den papistiske Religion, om Jesuiterne, og om de forskiællige Aarsager til store Forbrydelser. Ottende Afsnit. Om Oprindelsen til private Personers Lyksalighed i 26 Kapitler; i Besynderlighed om Tidens Brug, Pengegiærrighed, Seendrægtighed, de smukke Kunster o. s. v. Niende Afsnit, i 31 Kapitler. Om Vanskeligheden ved en god Plan til Lovgivelse. Om de sande Aarsager til Lovenes Forandringer hos Folkene. At Sandheds Kundskab er immer nyttig, og at dens Opdagelse aldrig skader Staten. Om Langsomheden i Sandheds Udbredelse. Om den Pligt at sige Sandhed, om Pressens Frihed, og om Skaden af Ligegyldighed imod Sandhed. Om de mang-

fol-

foldige Følger af Interesse ſær i Henseende til den Papiſtiske Religion. Tiende Afſnit. Om Underviisningens mægtige Virkning, om Midlerne til at giøre den fuldkomnere, og om Hindringerne derved. At, hvis disse Forhindringer bleve ophævede, Planen til en god Opdragelse da skulde falde af sig selv. — Forfatteren har foruden nogle Texten underſøyede Anmærkninger, i en ved Enden af hvert Afſnit tilsyet Række af Noter, afhandlet en Mængde Bi-Begreber, hvilke han ved sine Hoved-Satzers Udforelse er geraaden paa. Dette er kun Indholdet af Skriftet i Almindelighed. Helvetius er for Resten bekiendt som en Skribent man overalt ikke kan give Biefald. Men alle saadane Skribentere har dog ogsaa det, som fortiener Læsning og Opmærksomhed.

Prag. Effigies Virorum eruditorum atqve Artificum Bohemiæ & Moraviæ una cum brevi vitæ operumqve ipsorum enarratione P. I. 1773. 112. S. st. 8v. En berømmelig National Iver har bevæget et Sælskab af Lærde til at sætte deres Fædernelands Litterar-Historie i et bedre Lys. Men Forfatteren af Skriftet, en Clerikus Reg. Schol. Piar. Adanckus Voigt a St. Germano, nævner sig ved Enden af den læseværdige Fortale, som indbefatter en kort velforfattet Historie om Bøhmens Litteratur. Man venter ikke, hvad for berømte Folk Böhmen har at opvise i alle Lærdommens Deele. Man kan alene anføre noget derom. Böhmen har tvende meget gamle Retter en Provinzial- og en Municipal-Ret. Ved Tydskerne har den Magdeburgiske Ret meget udbredet sig. Til Iglau er af Wenzel I. bleven forfattet en Berg-Ret. Keyser Carl IV. Lovbog Majestas Carolina, og hans mislingede Forsøg ved den ærlige Bartolus a Saxoferrato at forbedre de Böhmiske Retter, ere bekiendte. Selvsamme Keyser satte de første Professores Juris paa det Pragiske Universitet, M. Wigthold af Oßnabrück og M. Henrich de Sicca, en Böhmer, og han indførte først Sagførere, som siden bleve en Pest for Kongeriget. Til Prag har ogsaa staaet den første Professor i den tydske Statsret, Ubertus de Lampaniauo, henved 1380. Allerede i dette Aarhundrede havde Prag en til den Tid berømt Mathematiker Johannes Pragenſis (Joh. Schindel) og efter ham en Mængde andre. I Historien har

Bøh-

Bøhmerne Fortrinet for alle Slaviſke Folk. Til Neſtors Tid havde de deres Cosmus, men længe tilforn henved 990, havde de deres første Annaliſt Chriſtianus en Søn af Boleslaus den Grumme. I de Bøger, ſom ere ſkrevne for halvtredie hundrede Aar er det Bøhmiſke Sprog saa reen og ſkiøn og udarbeydet, ſom noget andet. Xenophon, Plutarch, Livius, Joſephus, Petrarcha ere allerede overſatte i det Bøhmiſke. Ved Univerſitetets Anlæg til Prag blev ſtiftet en Profeſſion alene for Homer. Under Rudolph I. har Kunſterne blomſtret i Bøhmen, og i de nyere Tider har Landet frembragt en Deel ſtore Malere og Bildhuggere. Den H. Georgs Statue til Heſt paa Slottet i Prag er ſtøbt under Carl den IVde af Mart. v. Clauſenburg, og bliver meget beundret, i ſær Heſten. I Muſikken lever endnu berømte Meſtere, Ridder Glück, Stamitz, Rohek, Gasman, Mißliweczeck. Billederne og Levnetsbeſkrivelſerne ere i dette Bind 32. hvoraf man vil anføre nogle. K. Carl IV. er den første: den ærværdige Cosmus, Fader til den Bøhmiſke Hiſtorie: Franz, hans Continuator og Forfatter til den Pragiſke Kronike: Grøve Slavata, ſom med Martinicz til Prag blev ſtødt ud af Vinduet, af hvilken der ere endnu meer end 10 Bind af hans Tids Hiſtorier til i Haandſkrift: den berømte von Haſſenſtein, der havde alene for et Haandſkrift af Plato givet 1000 Dukater, og hvis koſtbare Bibliothek til Commodau efter hans Død gik op i Branden: Hiſtorieſkriveren Hayeck: den Mæhriſke Hiſtorieſkriver Peßina: den naturaliſerede Bøhmer Bartolus de Saxoferrato: den berømte men ulykkelige Læge, Jeſſen: Hirnheim, Forfatteren til den rare Bog Typhus generis humani: Balbinus: den bekiendte Humaniſt Jac. Pontanus en Jeſuit: Dav. Crinitus den latinſke Digter: Johan Huß og Hieronymus Pragenſis: de Juriſter Schambagen, Forf. til Prælect. in Inſtitutt., og Puchholz: den Naturkiender Marcus Maria von Keranland: Dobezenſky: den ſtore Pædagog Comenius, der har ſkrevet Orbis pictus: Orientaliſten Crineſius: Theobaldus, Forfatter til Hiſtorien om Huſſiter-Krigen: Begge Malere Carl Screta og Pet. Brandel, endlig tvende lærde Jøder Eybeſchütz og Dav Oppenheimer. Efterretningerne ere forfattede i en reen og nær Latin og med den

be-

behørige Enfoldighed og Korthed. Værket fortiener at fortsættes, og som man hører, bliver det tillige udgiven i det tydske Sprog.

Brunsvig. Zur Geschichte und Litteratur, aus den Schätzen der Herzogl. Bibliothek zu Wolfenbüttel. Zweyter Beytrag. Von Gotthold Ephraim Lessing. 1773. Dette andet Bidrag indbefatter under fortløbende Side-Tal fra 261-515 følgende Stykker: 8) Marco Polo, aus einer Handschrift ergänzt, und aus einer andern sehr zu verbessern. Disse Marco Polo's Efterretninger om de orientaliske Lande, hvilke han i det 13de Aarhundrede havde bereist, finde sig immer mere stadfæstede ved nyere Efterretninger. En nyere saadan Stadfæstelse har foranlediget Hr. L. at tage for sig de Wolfenbyttelske latinske Haandskrifter af disse Efterretninger, og han fandt, at tvende af samme stemmede temmelig overeens med det Berlinske Haandskrift af Franz Pipins Oversættelse, som Müller har brugt ved sin Udgave. Men det eene har et heelt Capitel meer de ordine exercitus Tartarorum & Sagacitate bellandi, hvilket her leveres. Et tredie Haandskrift fandt Hr. L. fuldkommen forskiællig saavel fra den sædvanlige latinske Text, som og fra Pipins Oversættelse. Paa mange Steder synes det at give mere et Udtog end Værket selv, da det derimod paa mange andre Steder er mere fuldstændig og tilforladelig. Hr. L. beslutter med en læseværdig Anmærkning over Ramusio's Fortieneste om Polo's Værk, der allerede 1553 i det andet Stykkeaf hans Samling delle navigationi & viaggi har giort en italiensk Oversættelse af Værket, ikke efter den sædvanlige latinske Text, men efter de ældste og bedste Haandskrifter; hvilket de Lærde siden i deres Citationer, ja endog i deres Oversættelser og Udgaver af Værket ikke har agtet. 9) Die Flandrische Chronike beym Martene und Durand. (Thesaur. Anecd. Tom. III. p. 177.) forgangsket af et Haandskrift. Den Aabning, som her er udfyldt, fortæller den Krig imellem Kong Edvard den IIIdie af Engeland, og Philip af Valois af Frankerige, der brød ud henimod 1338, indtil den for Vannes sluttede Vaabenstilstand. Der ere endnu nogle andre smaa Aabninger i den trykte Text, hvilke Hr. L. har udfyldt af bemældte Haandskrift. Dette Stykke er af Vigtighed og megen Nyte.

te. 10) Ehemalige Fenſter gemälde im Kloſter Hirſchau. 11) Des Kloſters Hirſchau Gebände, ubrige Gemälde, Bibliothek, und älteſte Schriftſteller. 12) Des Andreas Wiſſowatius Einwürfe wieder die Dreyeinigkeit. Først rettes adſkillige Vildfarelſer, ſom Jaucourt har begaaet i Leibnitz's Levnet angaaende den ſidſtes defenſionem Trinitatis per nova reperta logica. Derpaa leverer han af et Haandſkrift Wiſſowats Indvendinger med Leibnitz's Beſvarelſer derimod, og har tilføyet S. 414 o. f. adſkillige ugemeen ſkarpſindige Bemærkninger over Leibnitz's Tænkemaade og Forhold, ſom han ved den Leylighed har yttret. 13) Zur Grechiſchen Authologie. Det eene af de meddeelte Stykker indbefatter et arithmetiſk Problem, over hvis Opløsning er tilføyet en Opſatz af Hr. Leiſte. De andre Stykker ere Aenigmata, hvoriblandt det eene er af Hr. Heuſinger ſærdeles lykkelig forklaret og rettet. Men i ſig ſelv ere de dog kun ubetydelige ſmaa Ting. 14) Erasmus Stella, og hans nu først for Lyſet fremtrædende Commentarii de rebus ac populis oræ inter Albim ac Salam. Hr. L. har rigtig beſtemt den ſande Værd af diſſe Commentarier, over hvis Forliis man allerede har udøſt mange lærde Klager. I ſig ſelv betragtede vare de neppe værd at tryktes, og man kunde og i Tider vente kun lidet Grundigt i den tydſke Hiſtorie. Dog har mange af de gemeene Samlere og Smørere, ſom Hr. L. med Ret kalder dem, fulgt Stella, og andre noget bedre har igiendrevet ham. Det er alſaa ved ſaadane Fablers Underſøgning meget nyttigt, at man nu har Kilderne for ſig, hvoraf hine har øst, og da læſer man og gierne, hvorledes man til hine Tider har læſt om diſſe Ting. Alle Kiendere af Litteraturen og Hiſtorien ville ſaa meget mere ønſke den lange Fortſættelſe af diſſe Bidrager, ſom Hr. Leſſings frugtbare Genie og muntre Foredrag veed at give endog de tørreſte Materier en vis Angenemhed.

Leipzig. Pomponii Melæ de Situ Orbis Libr. III. ex recenſione Gronoviana in uſum Scholarum 1773. 91. S. 8v. foruden et Anhang ſom indbefatter nogle notas Variorum og indicem Geographicum, det ſidſte af den Gronoviſke Udgave. Da Hr. D. Erneſti offentlig har anpriiſt Mela's Læsning i Skolerne, ſaa har adſkillige Skolelærere ønſket at have en bequem Aftryk deraf, og deres Ønſke har Hr. Prof. Erneſti hermed vildet fyldeſtgiøre.

No. 21.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 25de May 1775.

Kiøbenhavn. Tilſkueren paa Landet. I. Deel. Forfattet af Hans Ström, Sogne-Præſt til Woldens Meenighed i Søndmørs Provſtie, udi Bergens Stift, og Medlem i det Kiøbenhavnſke og Norſke Videnſkabers Sælſkaber. Udgiven paa det typographiſke Sælſkabs Bekoſtning. 1775. 396 S. ſt. 8vo. Med H. C. Sanders Skrifter. Det er ganſke viſt, hvad Forfatteren ſiger, at en agtſom Tilſkuer kan paa eet Sted finde Anledning til Anmærkninger, ſom ikke gives paa et andet, og at derfor de mange Tilſkuere, ſom man har haft i Stæderne, ikke vilde giøre en Tilſkuer paa Landet overflødig og unyttig. Han har vel forudſeet den Indvending, at Folk nemlig ikke har ført ſig de forrige Tilſkuere ſaa vel til Nytte, at man derfor ſkulde behøve en nye, og at man heller ikke har ſeet Verden ſaa kiendelig forbedret ved det, de har ſkrevet, at nogen deraf ſkulde opmuntres til at giøre nyt Forſøg. Men han erindrer derimod, at det gaaer ſaa langſomt til med Verdens Forbedring, ſaa man ikke kan mærke den, endſkiøndt den dog virkelig finder Sted, og dette er en vigtig Anmærkning: „Er end Forſtandens og Hierrets Forbedring en Bygning; ſom gaaer langſom fort, ſaa havde den dog gaaet „ endnu langſommere, om færre havde arbeydet derpaa; og „ i Fald enhver, ſom har giort noget dertil, vilde af Mis„ modighed have draget ſin Haand tilbage, ſaa ſkulde Fram-

„ gangen, som nu er liden, ikke alene have bleven mindre, „ men endog ganske udeblevet. Ligesom da enhver Arbeyder „ bør giøre sit til en Bygnings Opførelse, endskiøndt hans „ Arbeyde blant mange Hænder lidet mærkes, saa bør og en„ hver arbeyde paa det, der kan opbygge Verden, endskiøndt „ han ey har den Fornøyelse at see nogen Frugt deraf." I Betragning deraf, kan Forfatteren med god Grund haabe, at ingen vil ansee dette hans Arbeyde for unyttigt og overflødigt. Hvad Materien og Skrivemaaden angaaer, da, dersom de begge skulde synes alt for alvorlige for en Tilskuer, saa beder han at erindre sig, at han skriver for Folk paa Landet, som vil have det de kan tage og føle paa, og hvis Smag er endnu ikke bleven saa kræsen, at de skulde foragte det Nyttige og Opbyggelige, fordi det ey kommer frem i en glimrende og nyemodens Dragt. Ikke destomindre har han dog ogsaa søgt at fornøye de Læsere, som ere af anden Smag, og i samme Hensigt afverlet med alvorlige og fornøyelige Materier, indrykket gode Stykker af fremmede Skribentere, ofte betient sig af det Historiske, og efter visse lærde Mænds Raad taget noget med af Naturhistorien. Denne og videre Underretning giver Forfatteren sine Læsere i det første Stykke om sit hele Skrift. Recens. kan i Almindelighed sige, at det har givet ham en interessant, fornøyelig og opbyggelig Læsning, og af følgende Opskrifter over de enkelte Stykker kan Læseren selv see, hvad for vigtige Materier han har at vente i det hele Skrift: 1) Til Læseren: 2) Christendommen: 3) Hedenskabet: 4) Fortsættelse af samme Materie: 5) Lydighed imod Øvrigheden: 6) Bondestanden: 7) Det menneskelige Liv i kort Begreb: 8) Drukkenskab: 9) Mineralske Sundheds Kilder: 10) En Fabel: 11) En Spaadom: 12) et godt Naboeskab: 13) Hemmeligt Skriftemaal: 14) Sælskab: 15) Naturens Betragtning: 16) Tungsindighed: 17) Det igien sundne Paradiis: 18) Omvendelsens Hielpemidler: 19) Indbildningskraften: 20) Elsk (en Sygdom): 21) Norske Havdyr: 22) Nyttige Mennesker: 23) Hengivenhed i Døden: 24) Tegn: 25) Lagna (Skiæbnen): 26) Den guddommelige Troe: 27) Tænkemaaden: 28) Den nye Troe: 29) Kundskab. Et fortræffeligt Skilderie af en sand Christen til Beslutning paa det andet Stykke: „ Men, sande Christen! du som i alt dette (i alt „ hvad der kan møde og under alle Verdens Forandringer)

„ be-

„ bevarer Guds Taalmodigheds Ord, du alene har den For-
„ jættelſe, at bevares, naar Friſtelſens Time kommer over
„ Jorderige. Fra at fordybe mig i Betragtninger over Chri-
„ ſtendommens adſkillige Omſkiftelſer, vil jeg vende mig til
„ dig, for at betragte, ikke det Tilfældige hos dig, ſom er
„ en Følge af Tidernes Forandring, men det ſande og beſtan-
„ dige Væſen, ſom i alle Verdens Forandringer er uforan-
„ derligt. Du var en Tid meget nidkiær for Lærdommens
„ Reenhed, og ſkyede Samfund med dem, ſom lærte ander-
„ledes. Du havde Aarſag dertil, fordi du nyelig var ud-
„ gangen af Pavedommets Babel. Du var taknemmelig
„ mod Gud for ſaadan Naade, og vaerſom for ey at forſpil-
„ de den. Du var en anden Tid ſcrupuleux og frygtſom,
„ mere for Afvigelſe i Levnet end Lærdom; og det ikke uden
„ Grund, fordi det ſmertede dig, at ſee den helligſte Lær-
„ dom foreenet med et vanhelligt Levnet. En anden Tid
„ gaaer du ligeſom en Middelvey imellem begge. Men hvad
„ er du alle Tider og beſtandig? Hvad er din ſande Character
„ og uforanderlige Kiendetegn? Himmelſke Aand! opliv min
„ matte Geiſt, opløft mine nedrige Tanker, for at afſkildre
„ dig paa en værdig Maade! Lad ikke et Træk, ikke en Tød-
„ del indløbe, uden dem, der udtrykke det Væſentlige hos
„ dig! — Og hvad er du da? — I alle Verdens Foran-
„ dringer den ſamme; fornøyet med det Nærværende, uden
„ Frygt for det Tilkommende; vel ikke uden Smerte, men
„ dog uden Knur; der tager Verden, ſom den er, og taal-
„ modig lider, hvad den ey kan ændre; ſom giør, hvad du
„ kan, til Verdens Forbedring, men meeſt til din egen; ſagt-
„ modig, yndig, uden Menneſke-Had; nidkiær for Guds
„ Ære, uden herſkende Menneſke-Frygt; ſom foreener Men-
„ neſke-Kiærlighed med broderlig Kiærlighed, og lægger Kiær-
„ lighed til Gud til Grund for dem begge. Ædelmodige
„ Chriſten! du alene kiender din Siæls Adel, du indſeer din
„ Værdighed. Den Omſorg, du bær for dit Legeme, ſka-
„ der ey din Siæl; du bruger ſaaledes dine nedrige Kræfter,
„ at de høyere ey forværres, men forbedres derved. Du
„ fornyes Dag for Dag, og føler den tilvorende Fuldkom-
„ menhed i en ſød og ſtille Roe. Dog dertil er du ey kom-
„ men uden Strid. Du er overſat fra Mørket til Lyſet, fra
„ Satans Magt til Gud; og hvilken Strid har ikke derved

„ yttret sig i din Siæl! hvilken Anfægtning af den tvivlen-
„ de Fornuft! hvilket Oprør af de syndige Lyster! Men du
„ har overvundet din Aand, og er derfor større end den der
„ overvinder en Stad. Du forfølger din Seyer, du udru-
„ ster dig daglig; og om du taber en Seyer, tiener det dig
„ til at indlægge en anden. Derved kommer du Maalet alt
„ nærmere; du nærmer dig til dine Ønskers Havn, indtil du
„ omsider lægger til og stiger i Land. Du har stridet den
„ gode Strid og behøver ikke først at begynde den paa din
„ Sotte-Seng. Du har bevaret Troen, og den understøt-
„ ter dig, naar alle Ting i Verden vil synke under dig. Kort,
„ Ærens Krone er henlagt for dig. Hvor maa da ikke en
„ Død, der tilbringer dig saa stort et Gode, være glædelig
„ for dig! Venner og Slægtninger kan begræde dig; men
„ hvad der er andre en Aarsag til Sorg, er dig selv en Be-
„ gyndelse til Glæde, en Indgang til Hvile. Din Død er
„ et Tab for Verden, men en Vinding for dig selv. Den
„ taber i dig et Lys til at oplyse den, et Salt til at bevare
„ den fra Fordervelse, en Støtte til at opholde den. Men
„ hvad vinder du ikke selv ved en Død, der sætter din Siæl
„ i en fuldkommen Frihed, og bringer den i saa nær For-
„ eening med Aandernes Fader? Lyksalige Christen! saaledes
„ lever du, saaledes dør du; og hvo skulde ikke da ønske at
„ leve og døe med dig? Men hvorfor er du saa rar, og man-
„ gesteds i Verden næppe at finde? Er det, fordi Verden
„ hader dig? —— Da har den maaskee tilforn hadet dig me-
„ re, da den kiendte dig mindre. Er det fordi Christendom
„ er saa vanskelig? Da har den tilforn været vanskeligere
„ endnu, da alle forbigangne Tider ere dine Læremestere, da
„ dine Forgiængeres Tvil kan befæste, deres Vildfarelser ad-
„ vare dig, og deres Exempler opmuntre dig. Sande Chri-
„ stendom! himmelske Sæd! som nu saa klart bestraales af
„ Naadens Soel, hvor er da ikke denne Tid i mange Hen-
„ seender gunstig for dig! Lad dig derfor ikke undertrykke af
„ Ugudeligheds opvoxende Torne. Bliv ey længer skiult i
„ Skrifter og Gudeligheds Exempler, til et Vidnesbyrd om
„ vore Tiders Utaknemlighed; men udbryd i al din Kraft,
„ og med al den Frugtbarhed, som Himmelen venter, paa
„ det Verden kan kiende dig, og Himmelen selv udbredes ved
„ dig paa Jorden, indtil vi faae en nye Himmel og nye Jord,

„ hvor

„ hvor Retfærdighed, som her har været saa rar og saa flyg-
„ tig, vil boe, som i sit rette Fæderneland, drives som i sin
„ rette Grund og ævig blomstre.“ Et Udtog af saa mange enkelte Stykker, maaskee med nogle hist og her tilsøyede kritiske Anmærkninger, kan man ey uden alt for stor Vidtløftighed give sig af med.

Kiøbenhavn. *Islands Landnamabok.* Hoc est: *Liber Originum Islandiæ.* Versione latina, Lectionibus variantibus, & rerum, personarum, locorum, nec non vocum rarissimarum, indicibus illustratus. Ex Manuscriptis Legati *Magnæani.* 1774. 510 S. i 4to. Med Steins Skrifter. Det er vist en Ære, Islænderne med Ret kan tilegne sig frem for mange andre Nationer, at de har lagt besynderlig Vind paa deres Fædernelands Historie, og fra Begyndelsen af søgt at vedligeholde og fortsætte Efterretningerne om deres første Herkomst og Bedrifter indtil denne Tid. Nærværende Liber originum bliver af alle med eenstemmig Samtykke erkiendt for et af Nationens ældste historiske Skrifter. Det opregner ethvert District af Øen med dets Grændser og Steders Navne, som endnu for den største Deel er tilovers, og indbefatter for Resten en udførlig Historie om Landets første Indtagelse, og dets første Beboere, hvorfra enhver og ved hvad Anledning den har søgt sig der et nyt Fædreneland. Det er og noget særdeles mærkværdigt ved dette Skrift, at ey alene flere for deres Lærdom berømte Islændere, der deels har levet paa een Tid og foretaget sig hver sin forskiællige Deel af Landet at beskrive, deels i de følgende Tider har fuldført deres Formænds Arbeyder, har forfattet det, men og at man veed at navngive enhver af dem, saasom de opregnes alle i Slutningen af Skriftet S. 378, nemlig den saa berømte **Arius Polyhistor**, som den første og ældste og paalideligste, dernæst en **Kollskeeg**, en **Styrmer**, en **Sturle Thordsøn**, og endelig den lærde **Hauk Erlendsøn**, der har lagt den sidste Haand derpaa. Af disse Mænds bekiendte Leve-Aldere seer man, at Skriftet først er bleven begyndt i Begyndelsen af det 12te, og fortsat og fuldført i det følgende 13de Aarhundrede. De Haandskrifter, som deraf ere til i det Magnæaniske Bibliothek, har Udgiveren Hr. **Johannes Finnsen** inddeelt i 4 Classer, som han omstændelig beskriver.

Den første af disse Classer bær gemeenlig Navn af Landnama eller Liber aboriginum, og hverken følger de andres Orden eller er i det øvrige saa fuldstændig. Den lærde Sturle (Norlyhistor) sluttes rimeligen at være Autor dertil, og der er kun et eeneste Exemplar deraf i det Magnæaniske Bibliothek under No. 107., og det bliver af Udgiveren hereftter iblandt de annoterede Varianter allegeret under No. 7, eller Landnama, hvor andre Exemplarer af en anden Classe i Randen citere Exemplarerne af denne Classe under dette Navn. Den anden Classe af Exemplarer kaldes gemeenlig Haukebok eller Codex Haukianus, efter den Autor, som har lagt sidste Haand derpaa. Tvende Exemplarer deraf befindes i den Magnæaniske Samling, et paa Pergament No. 371. i Qvarto; som synes at være skrevet i det 14de Seculo, men hvoraf der ere kun 14 Blade tilovers. I det foregaaende Seculo har man haft det heelt, undtagen en Mangel fra Pag. 110 til 121, hvoraf en Afskrift under No. 105. giemmes iblandt de Magnæiske Haandskrifter, hvis Afvigelser iblandt Varianterne findes her antegnede under No. 5. eller det Navn Haukebok. Den tredie Classe kaldes Melabok eller Codex Melensis, fordi den fortsætter Genealogierne indtil en Markus Markussøn, en Herremand, der beboede det Landgods Melos. Tvende Exemplarer deraf findes i det Magnæiske Bibliothek under No. 106. og 112. hvilket sidste dog er kun et Fragment, og begge blive her citerede iblandt Varianterne under No. 6. og 12. Til en fierde Classe regner Udgiveren saadanne Exemplarer, som følge snart den første, snart den anden Classes Exemplarer, nemlig den saa kaldte Landnama og Haukebok, hvorfor han kalder denne Classe den Blandede eller Eklektiske og dertil regner han, foruden den Skalholtensiske Udgave (som han betegner ved JMPR, de Exemplarer, som forekomme iblandt Magnæi Haandskrifter under NN. 104. 108. 109. 110. 111. in Folio, hvilke her iblandt Varianterne betegnes ved 4. 8. 9. 10. 11., saa vel som og tvende Haandskrifter i det Stockholmiske Antiqvitets-Archiv. Texten har han udskreven af det foranførte Exemplar No. 104., hvormed han allevegne paa det nøyeste har sammenlignet den Skalholtensiske Udgave, og af de øvrige Haandskrifter har han samlet Lectiones variantes, dog saaledes, at han i Texten har forladt det Haandskrift No. 104., hvor en fælles Overeen-

eenſtemmelſe af flere Exemplarer overbeviſe det om nogen Feyl. I øvrigt har han ikke giort nogen Forandring efter nogen ſin egen kritiſke Conjectur, og uden at have Autoritet for ſig. I Begyndelſen var det hans Agt, at udgive Texten efter den første eller anden Claſſes Exemplarer, men ſom kun et eeneſte og derhos feylagtigt og ufuldkomment Exemplar deraf var for Haanden, og han ſaae, at hvilket af begge han end valgte, ſaa vilde Afvigelſerne komme til at overgaae Bogens Størrelſe indtil det dobbelte, ſaa har han igien afſtaaet fra dette ſit Forſæt. Man vil og, ſom han erindrer, lættelig mærke, at Afſkrivernes Gloſſer og Anmærkninger har indſneget ſig hiſt og her i Texten. I Begyndelſen har han giort ſig Umage for at rydde dem ud og vilde have ſat dem i Randen iblandt Varianterne. Men ſom intet Exemplar ældre end det forrige Aarhundrede var ved Haanden, ſom han beſtandig kunde følge, og mange af de for Haande værende Exemplarer desuden ſtemmede overeens i de Gloſſer, ſom dog aabenbar vare indførte i Texten, ſaa har han og hørt op med denne Rettelſe. Ey heller har han vildet befatte ſig med nogen Forandring eller Rettelſe ved ſaadane Steder, ſom ikke kunde beſtaae med andre hiſtoriſke Efterretninger endten i andre Islandſke Skrifter, eller i dette ſamme Skrift, ſaaſom det undertiden vilde være næſten umueligt at opdage den rette Aarſag til Feylene, ſaalænge man endnu ikke har Udgaver af de mange Islandſke Hiſtorier, og ikkun ſaa faa Haandſkrifter, paa hvilke ſaadan Rettelſe kunde bygges. Dog ere Feylene i nærværende Skrift ikke mange eller betydelige, og lade ſig lættelig rette ved Hiælp af de paalidelige Udgaver af andre Islandſke Hiſtorier, ſom man har at forvente af den til den Ende nedſatte Kongelige Commiſſion. Texten er aftrykt med en latinſk Overſættelſe ved Siden. Denne Samme følger Texten næſten Ord for Ord, ſaaſom Hr. F. har vildet, at Fremmede deraf ſkulde lære at kiende ey alene dens Meening, men ogſaa Sprogets Genie og idiomatiſke Characteer. Bag efter har Hr. F. S. 381 ladet aftrykke den ſaa kaldte Mantiſſa, et gammel Skrift, ſom, ſkiøndt det egentlig ikke vedkommer den ſaa kaldte Landnamabok, ey heller, ſaavidt man veed, er forfattet af nogen iblandt de Mænd, ſom har været Autorer til denne, dog indbefatter en Deel læſeværdige Ting, og forekommer ingenſteds uden ved Enden af dette Skrift og i dets

Exemplarer af 4de Classe, undtagen No. 111. Derefter følger Enodatio Cantilenarum in *Landnamabock* occurrentium, hvorved Hr. F. har søgt at vise Kunsten i den Islandske Poesie, og tillige fundet Leylighed til at rette, hvad han endten selv, efter at Oversættelsen var trykt, bedre har indseet, eller og hans lærde Raadførere har erindret ham om. Deriblandt fortiener nok Hr. Kammerherre Suhm det fornemmeste Sted, og desuden stor Ære og Tak for Udgaven, hvilken han just har bekostet, foruden det, at han har underholdt Forfatteren imidlertid med et godt Stipendium og givet sig den Umage at læse hvert Ark igiennem, førend det blev overgivet til Pressen. Dernæst et Register over de betydeligste Ting, som forekomme i Skriftet, meest dem, som henhøre til Religion, Skikker og Vedtægter. Dette er kun kort, og Hr. F. erindrer selv det saa maatte blive i et Skrift, der fra Først til Sidst beskriver kun en eeneste Handling, som kun af forskiællige Personer er fuldført. Men desto større maatte Registerne blive over de mange derudi forekommende mærkværdige Personers og Steders, samt Gaarders, Biergers og Floders egentlige Navne. Et fierde og sidste Register over nogle poetiske og andre Ord, som kun sielden forekomme, og ikke findes forklarede paa andre Steder, er forfattet af Hr. Joh. Olavius. Hvad endelig Skriftets eget Indhold angaaer, da findes det her afdeelt i fem Deele, af hvilke den første Deel handler om Landets Beboelse i Almindelighed; den anden om Indtagelsen af Vester-Fierdingen; den tredie om den Nordre-Fierdings Indtagelse; den fierde om Indtagelsen af Øster-Fierdingen, og endelig den femte om Indtagelsen af Sønder-Fierdingen. Efter Fortalen sees stukken i Kobber en Prøve af Hauksbockens Skrift i det Pergaments Haandskrift in 4to No. 371. som hører til de Exemplarer af anden Classe. Hvad Fortieneste Hr. Finnsen med sin berømmelige Flid, anvendt saavel paa dette, som andre anseelige Arbeyder, har indlagt sig saavel af sine egne Landsmænd, som af Fremmede, behøver man ikke her nu først at sige.

Kiøbenhavn. Tvistigheden. En Idylle ved Forfatteren af Sigrid. Amant alterna Camoenæ. 1775. 8. S. 8v. med Steins Skrifter. —— En Veddesang imellem

lem tvende Hyrder Palæmon og Menalc, som har valgt den gamle Tityr til Dommer imellem sig. De forecnes med hinanden om, at Palæmon skal besynge de jævne Markers og Menalc Bakkernes og Skovenes yndige Ansyn, og den gamle Tityr tildømmer Menalc Prisen. Forfatteren er en Elsker af rimløse Sange, og vist nok er det ikke Rimenes Klang, der udgiør det Væsentlige i Poesien. Ikke desto mindre ere der vel endnu mange, som giør Paastand paa Titel af Digtere, naar de kun kan rime godt, og for at vænne dem af fra denne vrange Indbildning, er det Godt, at man og undertiden faaer saadanne Forsøg at see i den rimløse Poesie. Thi dersom dog Rimenes Klang skulde have noget behageligt for Øret, og Nogen tillige med Digtekunsten skulde ogsaa have Rimekunsten i sin Magt, saa seer Recensenten endnu ikke rettere, end at ham jo tilkommer en større Priis end den rimløse Digter. Palæmon og Menalc ende deres Sang hver med en Lovtale over sin Kiæreste.

Palæmon

Jeg Thestylis seer komme, langt over grønne Enge.
Mod Hende Hiertet flyver.
Ret som paa tykbevoxet Slette,
Brandgule Lilie skinner frem,
Ved eget Skin vort Øye lokker;
Saa skinner du blandt Qvinderne.

Menalc

Lycoris gaaer; man Juno seer. Hun smiler; Venus smiler.
Og Gratier om Hende svæve:
Hun sunger; Nattergalen tier, Stillitsen hører til,
Og hver en Nymphe mærker.
Op under Hendes Fied den kiælne Rose voxer
Samt Lilier og Lavendel.
Selv Tiger Vildhed mister, for Hendes Fod sig bøyer,
Den slikker og blir tam.

Kiøbenhavn. Dr. Anton Friderich Büschings Kongelig Preussisk Oberconsistorialraad, samt Director ved Gymnasium, grauen Kloster i Berlin, Chronologiske Grundridsning af den almindelige Verdens Historie, til den Danske Ungdoms Tieneste oversat efter det i Berlin

1772 udkomne tredie Oplag. 53 S. 8v. med M. Hallagers Skrifter, uden Aarstal. — Den ubenævnte Oversætter eller Udgiveren har Ret derudi, at man ikke bedre kan anprise vor Ungdom dette Skrift, end med Forfatterens egne Ord. „Chronologien er altid Historiens Grundvold, men Aarstallene blive kun efterhaanden indprentede i Hukommelsen, naar de blive betegnede med mærkværdige Begivenheder. Man maae altsaa stedse forbinde dem begge, og snart spørge den studerende Ungdom, i hvilket Aar en vis Begivenhed har tildraget sig? snart nævne eller skrive Aarstal paa Tavlen, og spørge om de veed, hvad mærkværdigt der er skeet i Samme? Jeg har efter mange Aars Forsøg befundet, at den hele Verdens Historie bequemmest afdeles i Millenariis. Den inddeler sig da ligesom af sig selv i sex Hoveddeele. Om enhver af dem gives først et almindeligt Begreb, og derefter bekiendtgior man de enkelte store Mærkværdigheder i Samme. Det er allerede noget, naar Disciples veed, til hvilket Tusende af Verdens Aars en vis stor Begivenhed henhører, og Tidens nøyere Bestemmelse lære de efter Haanden. Naar de Lærere, som bruge denne Grundridsning, har giort de 6 store Afdeelinger kiendelige, og har indskiærpet Samme, saa begynde de at afhandle enkelte Staters Historie. De finde her Begyndelsen, de vigtigste Forandringer, og om de gamle ogsaa sammes Undergang, alt anført under sine Aarstal, som de kan lære deres Disciples at opsøge og nævne. Lærerne maae samle Staternes Historie af de bedste historiske Værker, og kan derved benytte sig af denne chronologiske Grundridsning til Veyledning, som er tilstrækkelig nok for deres Tilhørere, for at giøre sig et Begreb om Universal-Historien." Heraf sees tillige hvorledes en Lærer har at bære sig ad med Brugen af dette Skrift. Mærkeligt er, at Hr. Dr B S. 10 erklærer den ved det Babelske Taarns Bygning opkomne Tvedragt for den egentlige Aarsag til Tungemaalenes Forskiellighed, og mærkeligere er dette, at saa lærde Mænd, som han og andre, har endnu ikke kundet faae den Tanke af Hovedet, at jo Moses beskriver Sagen som Digter.

Nürnberg. Handbuch der Naturgeschichte oder Vorstellung der Allmacht, Weisheit und Güte Got-

tes

tes in den Werken der Natur. Dritter Band, welche die Fische enthält. Aus dem Franzöſiſchen überſetzt. 1774. 1 Alph. ſt. 8v. med 12 Kobbertavler. For Perſoner, ſom ikke giøre Profeſſion af Naturkyndigheden, ſom ikke med den ſtørſte Nøyagtighed vilde lære at kiende Naturens Skabninger, men ere tilfreds med en Beſkrivelſe paa de mærkværdigſte Stykker og Egenſkaber, for dem har dette Skrift ſin Nytte, ſom tilforn er bleven erindret. Man maae og tilſtaae, at Overſættelſen deraf bliver immer mere flydende og behagelig at læſe. Denne Deel indbefatter Fiſkene, en Art af Skabninger, hos hvilke man uden Tvil ſkulde finde langt mere forunderligt og mærkværdigt end man hidindtil veed om dem, derſom man kunde blive ſaa nær bekiendt med dem, ſom med Land-Dyrene. Nærværende Bind begynder med en foregaaende Diſcours over Fiſkene. Dernæſt handler Forfatteren i enkelte Aſſatzer om Flos-Finnerne, om Blæren, om Aandedraget, om Fiſk-Ørene, om Synets Redſkaber og om Høreſens Sands, om Tænderne, om Fiſkenes indvendige Bygning, om Milkenen, om Fiſkenes Frugtbarhed, om deres Alder, om den Krig, ſom Fiſkene føre imellem hinanden indbyrdes, om Fiſkeriet, om Ferſkvands Fiſke, og om dem, ſom fra Havet gaaer op i Floderne. Denne almindelige Indledning indtager kun 47 Sider, og er altid tilſtrækkelig til de førſte Begreb for de Perſoner, ſom ſkulle læſe denne Bog. Derpaa følge de enkelte Fiſkers Beſkrivelſer, uden i Ordenen at følge en berømt Naturkyndigs Claſſification. Dog er dem til Behag, ſom hellere ville lære at kiende Fiſkene efter en ſaadan Claſſification, føyet til dette Bind en Inddeeling af Fiſkene paa et Ark efter Hr. von Linne's Methode, og følgelig kan enhver give ſig ſelv den lætte Umage at bemærke Fiſkenes Beſkrivelſe derefter i ſit Exemplar. For Reſten, da Udgiveren beſværer ſig over, at mange Skriftdommere har ikke vildet anſee dette hans Skrift fra den rette Syns-Punkt, ſaa havde han uden nogen mærkelig Beſ ærlighed i Overſættelſen kundet ordne Fiſkenes Beſkrivelſe efter den Claſſification, og i al Fald afhiælpet denne Bebreydelſe, i hvor vel han vil indvende, at denne Claſſification høyer ikke til Skriftets egentlige Øyemærke. Man kan for Vidtløftigheds Skyld ikke anføre en Fortegnelſe paa alle de her beſkrevne Fiſke, ſom beløbe ſig til hen imod 200 ſom i alle

Ver-

Verdens Deele befinde sig i Floder og Søer. Ved Beskrivelsen over den berømte Krak har man betient sig af Biskop Pontoppidans Fortælling og forskiællige Efterretninger af hans Natur-Historie om Norge. De 12 Kobbertavler forestille 42 besynderlige og formedelst deres usædvanlige Figur for den største Deel mærkværdige Fiske.

Erlangen. Samuel Nelsons, der Heil. Schrift Doctors, antideistiske Bibel, das ist, die heilige Schrift des alten und Neuen Testaments, mit Anmerkungen und Erklärungen erläutert, wodurch die schweren Stellen entwickelt, die unrechten Uebersetzungen verbessert und die im Worte der Wahrheit vorkommenden Scheinwidersprüche mit einander vereiniget sind. Aus den Englischen übersetzt und mit nöthigen Zusätzen vermehrt von M. Georg Wolfgang Panzer, Scheffers bey der Hauptpfarrkirche zu St. Sebald in Nürnberg. Der siebente Theil, welcher das Buch der Psalmen enthält. 1773. 332 S. st. 4. De foregaaende 6 Deele ere udkomne i forskiællige Aar efter hinanden, og deraf er hele Værkets Indretning nokſom bekiendt, hvilken er den samme i nærværende Deel, som i foregaaende. Hr. P. har søyet en temmelig Deel Anmærkninger til denne Deel. Mange ere tagne af Hr. D. Dittelmajers Anmærkninger til denne Deel af det Engelske Bibel-Værk, som indbefatter Psalmerne, og af Hr. Hofraad Michaelis tydske Oversættelse af Psalmerne med Anmærkninger for ulærde. Hr. Udgiveren har antaget den hermeneutiske Grundsatz, at alle de Steder, som af det G. i N. T. hentydes paa Christum, ogsaa i det G. Te maatte forklares som Spaadomme om Christo. Det kunde altsaa vel ikke være anderledes, end at mange af de Psalmer af ham maatte ansees for prophetiske Stykker, hvor vist nok alle i en saadan Psalme forekommende Omstænde i de fleste Sange føre paa en anden, end Messiæ Person. Saa vel den historiske som hermeneutiske Kritiks Grundsatzer, hvilke Hr. P. i sin Forklaring har fulgt, ville vel hos en stor Deel af nu værende Lærde ikke finde stor Biefald. Han troer, man kunde med Føye sige, at den fuldstændige Samling af Psalmerne, vel til forskiællige Tider men dog af David selv først er bleven for-

foranſtaltet, der har beſtemt diſſe Sange ey alene til ſin egen men og til almindelig Opbyggelſe. Den allerførſte Davidiſke Samling har maaſkee beſtaaet af de førſte 72 Pſalmer; men Formerelſen er og at tilſkrive David. Hvis nogle af diſſe Pſalmer bleve ſatte i det Babyloniſke Fængſels Tid, da var det en Paaſtand, ſom maaſkee ikke tilſtrækkelig kunde beviſes, ſaaſom de meget vel kan være Spaadomme, og være komne fra David ſelv. Denne Formodning har vel alle de Egenſkaber, ſom behøves for at giøre den yderſturimelig. Thi for det førſte, hvad nøder os til at forlade den langt naturligere Forklaring, ſom det hele Indhold af ſaadanne Pſalmer giver os i Hænder, at de nemlig ere Sange, hvori de til Babel henførte Jøder beſkrive og udtrykke deres elændige Tilſtand, og tillige de hos dem derover opkomne Følelſer, og hvad nøder os at gaae over fra Hiſtorie til Spaadomme? Dernæſt, var vel det Babyloniſke Fængſel til Davids Tider en allerede ſaa tydelig forud bekiendt Sag? Dette maatte holde haardt at beviſe. Hvad Hr. P. videre forebringer, om den maaſkee i ſildere Tider af Salomo eller Esra giorte Forrykkelſe i nogle Pſalmer, ſaaſom at den 18 Pſ. en af Davids ſidſte Opſatzer, ſkulde være ſat frem, og derimod den 142 Pſ. rykket tilbage, er en blot Følge af den uden tilſtrækkelig Grund antagne Hypotheſe, at David har foranſtaltet den gandſke Samling. Det er tvertimod langt mere rimeligt, hvad Nelſon har ſagt om denne Samling. Overalt maae man tilſtaae, at der iblandt de Nelſoniſke Anmærkninger ere mange meget Gode, og ſom ſtaae paa det rette Sted. Men af Udgiverens Anmærkninger kan de kun bifalde meget faa, der ey ere eenige med ham i hans hermeneutiſke og kritiſke Grundſatzer.

Göttingen og Gotha. Gedanken über die Mittel zur Beförderung der Handlung in einem Lande, worinn ſie wegen vieler Hinderniſſe annoch nicht empor kommen können. 1773. 20 A. 8v. Saa liden Mangel man har paa Skrifter om Handelen, ſaa fortiene dog mange enkelte Spørsmaale og Materier nærmere at underſøges, ſaa meget mere, ſom Roadſlagene ofte maatte fattes paa en meget forſkiællig Maade efter en Stats indvortes og udvortes Omſtænde. Her er forudſat et Land, hvori Handelen endnu ikke blomſtrer og kan blomſtre, og der bliver nær-

nærmest seet paa Nedersachsen. Først har Forfatteren igiendrevet nogle ugrundede Betænkeligheder i Henseende til Handelens Befordring, og forebringer adskillige brugbare Anmærkninger i sær imod den Indvending, at et Land kan være for fattigt til Handel. I det andet Kapitel bliver udført hvad for en Art af Handel der er fordeelagtigst for en Nation, og bliver ved den Leylighed meldet om de forskiellige Arter af Handel, deres Skadelighed. I det tredie Kapitel angives de Midler, hvorved denne Handel kan befordres, hvortil regnes som et almindeligt Collegium et Oeconomie-Manufactur- og Commerz-Collegium, en vel indrettet Vexel-Ret, vel anlagte Landeveye, Canaler, Poster, Mynter, og de Stores i Landet Deeltagelse derudi. Derfra gaaer Forfatteren over til Midlerne til at befordre enhver Art af Handel i Besynderlighed. Disse ere Valgte med Skiønsomhed og tydelig foredragne. I nogle Sphær har Forfatteren livagtig lagt for Øyne de Tydskes Daarligheder i at efterabe andre Nationer i alle Moder og alene at tørste efter fremmede Vahre, om de og skulde see deres Fæderneland at gaae til Grunde derved. I det sidste Kapitel forekomme nogle Materier, som har deels en mindre, deels større Indflydelse paa Hoved-Spørsmaalet, og allermeest er afhandlet den Materie om Paalæggene, hvorom Forfatteren har forebragt sunde Tanker.

Greifswald. C. G. N. Gesterdings b. R. D und Sachwalters bey dem K. H. Wismarischen Tribunal, Litteratur des Pommerischen Lehnrechts 1773. 10 A. 8v. De Pommerske Lehne har haft den Lykke at mange og tildeels gode Skrifter om samme ere komne for Lyset. Den Fordeel, som flyder af en nøye Undersøgning om enhver tydsk Provintzes Lehnsret for Dommere, Sagførere, Parterne og Retfærdigheden, behøver ingen Bevis. Kun saadanne maatte nægte den, som gierne ville commandere alle Vasaller efter den uskikkede Longobardiske Lehns Ret og et vis almindeligt Hiernespind. Men det fattes ofte den, som ville studere enhver Provintzes Lehns Ret, paa Efterretning om de hidhenhørende Skrifter. De saa kaldte Juridiske Biblioteker ere langt fra tilstrækkelige. Mangen Efterretning ligger forstukken i et Værk, en Samling, hvor man med Møye

saa-

maatte søge den. Forfatteren har derfore med dette Pommerske Lehns-Rets Bibliothek paataget sig et roesværdigt Arbeyde. Skriftet er inddeelt i 3 Hoved-Afsnitter. Det første indbefatter de Samlinger og Afhandlinger, som i Almindelighed gaaer ud paa den Pommerske Lehns-Ret. Det andet indbefatter de Skrifter, som hist og her ere stilede paa forskiællige til den Pommerske Lehns-Ret henhørende Ting. I det tredie anviises de Skrifter, som handle om besynderlige Materier af den Pommerske Lehns-Ret, og disse ere igien afdeelte i 12 Under-Afsnitter, saa det er ikke vanskeligt at opsøge et Skrift. Anhanget indbefatter en Recension af Forfatternes i Aaret 1772 udgivne Afhandling om Konernes og deres Arvingers Fortrin ved forefaldene Concours over Vgtemandens Formue. Forfatteren har her ikke blot samlet Skrifternes Titler, som handle udtrykkelig om de Pommerske Lehns-Sager, men endog de i Almindelige Samlinger af Decisioner forekommende Responsa og affagte Domme, som hidhenhøre. Desuden ere og bekiendtgiorte mange Arbeyder, som ere endnu for Haanden kun i Haandskrifter, og som tildeels fortiente ved Trykken at bekiendtgiøres.

Leipzig. Joh. Adolph Scheibe K. Dän. Kapellmeister, über die musikalische Composition Erster Theil. 1773. 600 S. 4. Dette Hr. Scheibes Værk er egentlig skreven for tilkommende Mestere, men dog i Almindelighed ogsaa for alle Slags Begyndere i Musiken, og der bliver derudi givet en fuldstændig Underretning om Sættekunsten, hvorved dog de første Grunde ere forudsatte. Nærværende første Deel indbefatter Theorien om Melodien og Harmonien, og altsaa indbefatter den Lære om de musikaliske Intervaller, om den harmoniske Treklang og Fireklang, om Klang-eller Ton-Slægter om Tonarterne, endelig om Takt-Arterne, og det saavel om deres Forskiæl og Character, som og om Takt-Deelenes indvortes Størrelse, om Cæsuren og Giennemgangen. Dette første Bind ere fra S. 303 ogsaa nogle Afhandlinger tilføyede, saasom: Betragtning over den af Hr. Rameau opfunden og af de Hrr d'Alembert og Marpurg forklarede Hypothese, om Tonernes og Intervallernes Oprindelse, hvilken bliver næsten gandske kuldkastet: Betragtning over de gamles Tonarter og Octavarter,

maatte

saavidt hine endnu ere brugelige under Navn af Kirketoner, og over Solmisationen. Derefter følge nogle Tilsatzer til det første og tredie Kapitel, og en Efterretning om Tartini Theorie, hvis foregivne Storhed i Theorien her bliver giort meget tvetydig. I det mindste roser hans saa høyt priste Tractat, efter Hr. Scheibes Meening, meget indskrænkede Indsigter. Hr. Burneys enthusiastiske Domme om denne Mand kommer ham altsaa mistænkelige for, i sær, da Hr. Burney hverken har seet eller hørt ham, men ikke veed andet, end hvad han hørt af andre. Overalt maatte vel Hr. B. til den Tidt, da han giorte sin italienske Reyse, endnu ikke have været meget grundet i Musiken. Tal-Theorien og den Mathematiske Udmaaling af Toner og Intervaller, tilligemed deres Beregning, giver Hr. S. ingen Plads i Sættekunsten. Componisten maae tænke, men ikke udmaale eller beregne Tonerne. Han vil altsaa ikke deraf anføre noget andet, end hvad der erpraktisk. Derimod skal hans Værk i de efterfølgende Deele indbefatte følgende Hovedstykker; Harmoniens Forbindelse med Melodien: Melodien i sig selv og i Hensende til Harmonien, Melodiernes Forbindelse og den hele Musikaliske Rhetorik. Man seer af Fortalen, at Værket har sin Oprindelse af Musikaliske Forelæsninger, som Forfatteren her i Kiøbenhavn har holdt over Musiken og den Musikaliske Composition.

Kiøbenhavn. Englische Diebs und Mordgeschichte. Erst. Th. 1773. 214. S. Zw. Th. 1774. 220. S. 8v. Dette Skrift er især taget af Præstens til Newgate private Opsatzer og ikkun saa af Stats-Rettens Protocoller i Oldbayley. Man seer deraf, at de tiene kun lidet til deraf at lære kiende den Engelske Criminal-Rets Procedure. De anprise sig just heller ikke ved Skrivemaaden. Men Bogens Læsning kan dog i anden Hensende have sin Nytte. 50 Fortællinger i begge Deele, meest om Røvere, Tyve og Mordere, giver Anledning til at undersøge disse Ulykkeliges Tilstand og Bevægnings-Grunde, og at eftertænke, hvilke der kunde være de bedste Midler til at forebygge deslige Forbrydelser, og de bequemmeste Straffer derfor. Denne sidste Deel besluttes med Jonathan Wilds Levnet, hvis Navn Fielding har forøviget, og Beslutningen deraf vil man finde i den tilkommende Deel, som man endnu har at vente.

No. 22.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 1ſte Junii 1775.

Kiøbenhavn. (Fortſættelſe af Finni Johannæi, Epiſcopi Diæceſeos Skalholtinæ in Islandia Hiſtoria eccleſiaſtica Islandiæ ex hiſtoriis, &c. See No. 20.) — Vi komme nu til den fierde Periode i den Islandſke Kirkehiſtorie, ſom gaaer fra 1400. til Reformationen. Dens første Afdeeling handler om Kirkens udvortes Tilſtand eller om de Danſke og Norſke Konger, ſom i denne Periode har været den Islandſke Kirkes Fosterfædre, ſamt deres Statholdere, og de Tronhiemſke Erkebiſper, ſom Kirkens øverſte Inſpectorer. Kap. I. begynder med Erik af Pommern, og Kap. VII. ſlutter med Chriſtian III. Kongernes Hiſtorie. Forfatteren har først leveret i et kort Begreb hver Konges fornemmeſte Levnets og Regierings Bedrifter. Dernæſt anfører han de Edicter, de har udgivet, og de Anordninger de har foranſtaltet i Henſeende til Island og til den Islandſke Kirkes Bedſte. Iligemaade har han og anført de Statholdere, ſom under hver Konge har forvaltet Regieringen paa Island, og hvad mærkværdigt der under denne deres Regierings-Forvaltning er forefalden, og hvad de til den Islandſke Kirkes Gavn eller Skade har udrettet. Maaſkee vel diſſe Recenſioner af diſſe Islandſke Statholderes Navne og Bedrifter kunne, ſaa meget ſnarere, ſom de i Almindelighed ikke give nogen ſynderlig angenem og underholdende Læsning, synes for de Læſere overflødig og Kirkehiſtorien ſelv uvedkom-

mende, der juſt ikke ſaa nøye eftertænke, hvad Forfatterens Øyemærke kan have været dermed. Han har ſelv giort ſig den ſamme Indvending, og Recenſenten troer, at en billig Læſer vil finde ſig fornøyet med det Svar, han ſelv derpaa ſaaledes har givet S. 295: Hæc fere ſunt, qvæ de præfectis Islandiæ notatu digna occurrunt, qvæ non ideo hujus & ſuperioris Periodi Hiſtoriæ inſeruimus, ut eorundem Biographum agere nobis conſtitutum eſſet; ſed cum Regum Vices agere & Eccleſiæ Nutritores ſe præſtare debuerint, eorumqve res Geſtæ cum rebus eccleſiaſticis magnam habeant Cognationem, imo magnam ſæpe connexionem; præterea qvod illis cum Epiſcopis aliisqve perſonis ſacri ordinis aliqvoties magnæ lites interceſſerint, noſtri eſſe officii duximus, oſtendere, qvi qvalesqve fuerint, & qvid in *Nutritoris* ſeu Defenſionis *Eccleſiæ* munere præſtiterint, ut inde intelligi poſſet, qvid mali aut boni, qvid commodi aut emolumenti ad Eccleſiam ex cujusvis Actis redundaverit. Hinc ſtrictim tantum eorum Geſta tetigimus, qvæſtonesqve chronologicas leviter retulimus, res minoris momenti & qvasdam Circumſtantias, qvæ ad noſtram rem minus facere viſæ ſunt, conſulto omittentes. Qvæ ne cordatus Lector, noſtri inſtituti ignarus, nos, aut polypragmoſynes, aut incuriæ, reos agere, incautus præſumat, hic loci monere neceſſum putamus, de reliqvorum Judiciis, qvibus ipſe Jupiter, ſive pluat, ſive ſerenus ſit, placere non poteſt, parum folliciti. Derpaa følger Kap. VIII. en kort Efterretning om de Tronhiemſke Erkebiſper i denne Periode. Diſſe ere 1) **Eſkild**, ſom blev Erkebiſp 1403. og døde 1429. 1) **Aslak Bolt**, ſom blev Erkebiſp 1430. og døde 1448. 2) 3) **Henrich Kalteſen og Marcellus**, af hvilke den første var Pavens Creatur, og den ſidſte indſat af Kong **Chriſtian I.** 1449. Heraf opkom en hæftig Strid i den Norſke Kirke, imellem tvende Partier, af hvilke det eene holdt med Pavens, det andet med Kongens Biſp. 4) **Oluf Trondersen** blev under ſamme Uroligheder af et tredie Partie udvalgt til Erke-Biſp. Han er død 1473. 5) **Gjaut** blev udvalgt 1474. 6) **Hans Krabbe** blev udvalgt 1510., men ſkal aldrig være bleven confirmeret, reyſte ſiden ud af Riget med en Hob Guld og Penge, og blev borte til ſin Død. 7) **Erik Walkendorph**,

dorph, denne i Kong Christian II. Historie saa berømte Mand blev Erkebisp 1513. og døde endelig i Amsterdam, hvor han blev begravet. 8) Oluf Engelbretsøn blev Bisp 1523. Han er bekiendt i Friderich I. og Christian III. Historie, og af sit Frafald fra disse tvende Kongers Partie, og den Handel med Vincentz Lunge, som han saa ugudelig lod ihielslaae. Han maatte tilsidst flye af Riget og døde i Holland. — Nu den anden Afdeeling om Kirkens indvortes Tilstand, Videnskaber, Kirke-Skikker, Lærdom og lærde Mænd. Man er nu kommen til den Tid, da Kirken her i Island, som andensteds, befandt sig i den sletteste Tilstand. Troer man, siger Forfatteren, at til Kirkesager bør henføres Kirkers og Klosteres Berigelser, Anordninger om Tienders Erlæggelse uden al Svig og Underslæb, Bispernes Krige, Reliqviers Veneration, Bandsættelsers Bekiendtgiørelse, Helgenes Tilbedelse, Miraklers Opdigtelser, da vil man ikke fattes paa riig Materie til en Historie, hvilken man derimod skulde savne, naar man dertil snarere vilde henføre den sande Lærdoms Forkyndelse, den falskes Igiendrivelse, de Ugudeliges Omvendelse, den retskafne Brug af Kirke-Disciplinen, og Bispernes lige glimrende Lærdom og Levnet. Vel havde Danmark og Norge i den Tid fortræffelige Konger, men som de mestendeels vare indviklede i Krige og andre Forretninger, saa kunde de ikke meget bekymre sig om saa langt fraværende Provintzer, som Island, uden for saa vidt de sendte deres Statholdere, for at hæve de Kongelige Skatter, og som for Resten ikke har udrettet eller anordnet noget til besynderlig Nytte for Staten eller Kirken. Hvad den sidstes Tilstand i sær angaaer, da vare der i denne Periode paa een Gang trende Paver, der strede med hinanden om den øverste Myndighed i Kirken, og samme Strid var der om Erkesædet i Tronhiem. De Tronhiemske Erkebisper vare myndige Mænd, der satte sig med Vold og Magt imod Kongernes Anordninger og gave selv Forordninger, som vare tvertimod. For Resten seer man af foregaaende Efterretning om deres Bedrifter, at de til den Islandske Kirkes Nytte intet synderlig har udrettet, uden at de har ordineret nogle Bisper. Ikke bedre vare de Islandske Bisper, men til deels trodsige, oprørske og voldsomme Mænd, der førte hele Hære af bevæbnede Folk om i Feldten mod hinanden. Ligesom de i deres Opførsel vare

trodſige mod deres Konger, ſaa vare de ikke mindre uretfærdige mod deres Medborgere. Paa deres Viſitatzer kom de frem ſnarere ſom Røvere og Voldsmænd, end ſom Biſper og Siæleſørgere. Nec modeſtius (hedder det) erga ſubditos ſeſe geſſerunt, immodicis enim, ob nimium qvodvis delictum, mulctis & emunctionibus eosdem exhauſerunt & enervarunt, qvas ſi ſolvere detrectarent aut obloqvi auderent, primum gladio oris ſeu anathemate percutiebant, qvod ſi contemſerunt, aderat mox os Gladii ſeu pœna corporalis. Hinc, ut ad omnia parati eſſent, ingenti ſæpius multitudine ſtipati Viſitationes eccleſiaſticas peragebant, imo, nunqvam non armatorum Globo, qvi ſæpius maleferiatis conſtabat, ſemet cingebant, unde qvotidiana fere rixæ, velitationes nec raro homicidia, variaqve ſcandalorum & injuriarum genera accidebant. Taceo qvorundam apud exteros diutinas manſiones, qvi commiſſi Gregis nullam curam agebant, proventus per Qvæſtores collegiſſe contenti. Efter denne Beſkrivelſe vare de heller ikke Hiordens Hyrder, men dens virkelige Ulve, ved hvis Fraværelſe den vel ofte billig maatte glæde ſig. Deres Hoved-Sag var at berige ſig ved Udſuelſer, og hvad deres øvrige private Levnet angaaer, da ſkyede de ſig ikke ved at leve i aabenbar Utugt og toge ſig flere Concubiner, med hvilke een avlede 3, en anden 6, en anden 9 nægte Børn. Imod Reformationens Tid holdte Præſterne ſig, ligeſom Biſperne, uden Skye deres Concubiner, ligeſom Ægtekoner, men dog under et Middelnavn af Medhielperſker, ſaaſom de ſelv ikke vilde kaldes Concubiner, og Konernes Navn blev dem nægtet. Ikke deſto mindre indgik de en Medgifts-Pakt, og holdt offentlig Bryllup med dem, men uden de ſædvanlige Ceremonier og den præſtelige Velſignelſe. Kirke-Skikkene vare næſten de ſamme ſom tilforn, og Forf. har derfor kun kortelig opholdt ſig derved. Til Beviis paa, hvorledes det var beſtilt med den dogmatiſke Theologie, anføres af en paa den Tid berømt Poet en pudſeerlig Forklaring over Chriſti Nedfart til Helvede. Forfatteren erindrer, at deſlige poetiſke Stykker vare næſten i Almuens Øyne af guddommelig Autoritet, og at deſlige Fabler ogſaa forekommer i andre denne Tids Skrifter. Mon det ikke da havde været bedre, at man af diſſe ſidſte havde anført noget ſaadant Exempel, paa det man kun-

kunde have seet, at Digtet var grundet paa Tidernes Dogmatik, og at denne her ikke bliver grundet paa et Digteværk. Imidlertid høre man ogsaa her Digtets Indhold. „Da „ Christus skulde dø paa Korset, har Satan med stor Fryd „ og Glæde forkyndet de Fordømte i Helvede denne sin over „ Christus erholdte Seyer, hvilken nu snart skulde komme „ derned, for der evig at pines: Han havde nu i ham over„ vunder den hele Verden; hans Mod var nu svækket og for„ tabt; han skulde nu ikke formaae noget meer imod hans „ Viisdom og Magt; hvorfor han nu skulde pines med den „ strængeste Kuld og Heede og andre Piinsler. Da de andre „ Diævle hørte dette, bleve de imod hans Forhaabning satte „ i hæftig Bevægelse, sigende, at denne Forkyndelse var dem „ ingen Glæde; de kiendte meget vel Christi Magt, da han „ tilforn havde dreven en heel Legion af dem paa Flugten og „ nedstødt i Helvede; hvorfor de af hans Ankomst ikke kunde „ vente sig noget Godt. Da Satan det mærkede, skabte „ han sig om til en Slange, og krøb op ad Korset for i et „ Øyeblik at indsluge Frelserens af Legemet udfarende Siæl, „ og dermed at giøre hele Sagen af: men da i det samme „ Øyeblik HErrens Side blev aabnet med Soldatens Spyd, „ hvoraf udgik en uendelig Guddoms Kraft, saa blev Sa„ tan deraf slaget med saa stærk en Hoved-Svimmel, saa „ han styrtede ned i Helvede, og endelig maatte tilstaae, at „ han ikke havde vundet, men var selv bleven overvunden. „ Han befoel altsaa, man skulde lukke Helvedes Port, og „ slutte den vel til, at ikke VErens Konge, naar han kom, „ skulde brække den op. Da han dette havde sagt, bleve de „ andre Diævle derover som rasende, fordi han saa slet hav„ de forrettet sin Sag, og fordi han ophidsede og anfordre„ de saa mægtig en Herre, som Christus, til snart at komme „ med en Armee for at ødelægge Helvede; hvorover de faldt „ Beelzebub an, skiældte ham Hudden fuld, pryglede ham „ ud af Helvede, og lukkede Porten til for ham. I det sam„ me hørte man for Helvedes Port et forfærdeligt Vraal af „ Englernes Konge, som befoel, at man strax skulde aabne „ Porten, og i det han drog ind, rystede det hele Helvede, „ og Helved-Ilden blev udslukt, imens Christus lod Døden „ søndertrædes af Diævlene selv. Derpaa tog han Adam „ ved sin Haand, med Eva, der hang sin Mand om Hal-

„ sen, og saa de andre Patriarcher een efter anden og førte „ dem ud af Helvede." Herefter noget om Billed- og Helgen-Dyrkelsen, om Korsets Tilbedelse, om Marias Dyrkelse, om offentlige og private Bønner og den afskyelige pavelige Aflads-Kram. Her taler Forfatteren og om den gamle Indbildning om Genier, Halvguder og Biergfolk, der endnu til den Tid var een iblandt Overtroens Artikler; om Excommunicationen, som i denne Tid skeede paa en tredobbelt Maade; om geistlige Værdigheders Navne, saasom Canonici, Officiales, og Dispensatores eller Qvæstores, endelig om Kirkerne og deres Godser, og om Rettens Pleye, hvor i Bisperne som oftest vare baade Dommere og Anklagere, og undertiden ogsaa Vidner, og kan man da let slutte sig til Dommen, naar desuden Penge-Bøderne hørte dem til; men i hvordan end Dommen var, maatte den dog passere under den Hellig Aands Navn: Implorata gratia Spiritus Sancti judicamus &c. — Kap. II. handler om Lærdommen og lærde Mænd, men et tort og magert Kapitel, der indbefatter kun nogle biographiske Efterretninger om nogle faa Mænd, hvilke man har holdt for Lærde, saa vidt Tidernes Barbarie har vilde tillade nogen virkelig Lærdom. For Resten har de ingen deres Lærdoms Monumenter efterladt sig, eller og de ere forkomne. Af historisk Lærdom er i sær berømt Biørn Einarsøn, som har ladet forfatte en Reysebeskrivelse paa Vers over sine udenlandske Reyser, men som tilligemed hvad andet han har skrevet, er forkommen. Iblandt Poeter har en Einar Snorreson, en Gunnius, en Jonas Areson, Bisp i Holum, fornemmelig distingveret sig. Iblandt de øvrige har Forfatterer her i sær værdiget tvende, Jonas Povelsøn og Thorkil Gudbiartsøn, hver sin biographiske Syb. En Jonas Morten, og Peder Einarsønner vare ved deres udenlandske Reyser og Ophold ved fremmede Academier blevne saa vel oplyste, at de derved vare ligesom forberedte til at antage og erkiende den Lutherske Reformations Lærdom. Iblandt andre, som havde Ord for Lærdom, var og en Sveinbiørn Thordsøn, ved hvis Navn anmærkes, at han erkiendte, skiønt han levede som en geistlig Person ugift, 52 ægte Børn, foruden dem, som han ikke vedkiendtes; dog antegnes ikke dette som Beviis paa hans Lærdom i Mangel af andet Monument. Efter dette Kapitel anføres en vidtløftig Lov-

sang

ſang til Maria, forfattet paa Islandſk, under Titel af Lilium, af en Munk ved Navn Einſtein, med hosføyet latinſk Overſættelse fra S. 398 til 447. Samme var næſten anſeet ſom en ſymboliſk Troes Bekiendelse, og agtet ſaa hellig, at nogle læſte det lydelig hver Dag, andre i det mindſte een Gang om Ugen, og de holdtes ikke for meget Gudfrygtige, ſom forſømte dette. Nok en anden Lovſang er anført derefter under Titel af Lilium vetus Islandicum, men blot i en latinſk elegiaſk Overſættelſe, ſom Paulus Hallerius en Islænder har udarbeydet. Af Begyndelſen fremblinker allerede ſaa vel Digterens ſom Overſætterens Gave, hvilken vi derfor her, ſom en Prøve ville anføre.

In triplici ſimplex in ſimplice Numine triplex,
Qvi ſine principio, qvi ſine fine, Deus.
Angelicæ tua jura colunt, tua numina, turmæ;
Et qvem feciſti, Te veneratur homo.
Non tua Majeſtas ſpatio finitur ab ullo,
In te nec qvicqvam tempora juris habent.
Omnio Tu præſens loca contemplaris & omni
Sede vacas, ullo non capiente loco.
Summa tenes, medium comples, premis infima paſſu;
Ullibi qvod non eſt, Numen ubiqve tuum eſt.
Ut fuit ante tuum, ſic eſt poſt Sæcula nomen,
Laus tua per binos itqve reditqve polos.
Ad tua genua feror, bonitatis ſtratus ad aram;
In mea vota pium Numen ab Axe voco.
Hos impelle animos, hæc vatis & ora reſolve,
Qvæ feciſti, animos, oraqve noſtra, manus!
In numeros pia verba refer, decus adde Camænæ:
Fac niteat cultu, ſacra Thalia, tuo.
Non precor Auſonias, non ter tria numina, Muſas:
Eſt ſine te noſtris gratia nulla metris.

Lovſangen har endelig Overſætteren under ſit Navn P. H. J. ſluttet med følgende Erindring til Læſeren:

Nolo putes raſæ venerer qvod dogma cohortis,
Lector! ego Auctoris prævia verba cano.
Ille licet recto non ſemper tramite currit,
Haud tamen ex omni parte profanus erit.
Qvæ bona ſunt, retine; qvæ ſunt mala, projice ſodes!
Illa imitare legens; dum legis hæcce cave.

(Beſlutningen følger.)

Kiøbenhavn. Lærebog over den hele christelige Moral til almindelig Brug af Dr. Johan Peter Miller, ordentlig Professor i Theologien i Göttingen. Paa Dansk oversat ved Henrich Jesperſön Clementin, Philoſophiens og Theologiens Dyrker. 1774. Paa Gyldendals Forlag. 259 S. ſt. 8vo. Hr. Prof. Ancher har foranſtaltet denne Oversættelse. Han har vel indseet, hvor nyttigt det var saa vel for Lærere som Tilhørere, at een eller anden trykt Lærebog lægges til Grund ved akademiske Forelæsninger over Videnskaberne. Han har vel ogsaa selv i Sinde engang at udgive en Lærebog i den theologiske Morale, men han vil hellere bie nogen Tid, indtil han ret i Grunden faaer giennemtænkt Videnskaben, at han ikke siden, om han, som let kan skee, skulde finde Aarsag til at forandre endten sine Tanker eller Ordenen i deres Foredrag, han ikke da skulde nødes til at giøre Forandring i den allerede trykte Lærebog, og imidlertid har han besluttet hellere at betiene sig af en andens Arbeyde, som han kunde lægge til Grund til sine moralske Forelæsninger, hvortil han ey har fundet noget bequemmere og mere overeenstemmende med hans Øyemeed, end nærværende Hr. Dr. Millers Lærebog. Af Oversættelsen tilegner han sig ingen videre Fortieneste, end at have giennemseet Arkene. Forfatteren har i Skriftet selv betient sig af en heel Hob Kunst-Ord, hvilke Oversætteren og har beholdt, og i en Lærebog, som kun er bestemt til akademiske Forelæsninger, kunne de vel have Sted, om de end ikke altid vare saa nødvendige. Forfatteren selv har forudskikket en Afhandling om en muelig Forbedring i Moralens Foredrag. Han foreslaaer nemlig et historisk-moralsk Foredrag, det er saadant, hvorved man lagde den bibelske Historie og i sær den biographiske Deel til Grund, og han har tillige selv her tilsøyet nogle Prøver paa dette Foredrag af Apostlernes Gierninger. Lærebogen i sig selv indbefatter I) en forelø-bende Afhandling i tvende Hovedstykker, af hvilke det første handler om Moralen i Almindelighed, det andet om den christelige Moral i Særdeleshed. Det første afhandler 1) Theorien om den menneskelige Lyksalighed, 2) de fornemmeste psychologiske Bemærkninger og deres Anvendelse, saa vel i Moralens Foredrag, som og i deres Udvelse, 3) Menneskets Moralske Agtelse og Bedømmelse. Det andet Hoved-

Styk-

Stykke handler i tre Afdeelinger 1) om den guddommelige Lov, 2) om den christelige Morals egentlige Beskaffenhed, 3) om Samvittigheden. II) Afridsning af Moralen selv i tvende Hoved-Deele, af hvilke den første handler om en Christens indvortes Hellighed og Karacteer, den anden om vor Helligheds virksomme Udviisning i alle vore frie Handlinger. I den første Deel forekomme tvende Afhandlinger 1) om Bøed, 2) om Opholdelsen og Tilværten i Naadestanden. Den anden Deel har igien tvende Hoved-Afdeelinger, af hvilke den første handler om almindelige Pligters christelige Jagttagelse, 1) om vore Pligters Opfyldelse umiddelbar imod Gud, 2) om vore Pligters hellige Opfyldelse mod os selv, og 3) om vore Pligters christelige Jagttagelse mod andre i Almindelighed og mod enkelte Mennesker i Særdeleshed. Den anden Hoved-Afdeeling afhandler de besynderlige Stands eller hypothetiske Pligters christelige Jagttagelse, og 1) de Christnes Pligter i det naturlige eller huuslige Selskab, 2) i det borgerlige Selskab, 3) i det kirkelige Selskab. Man maa vel biefalde Hr. Prof. Anchers Critik i hans liden Fortale over denne Lærebog, at Forfatteren nemlig ret lykkelig har vidst at foreene Korthed og Fuldstændighed med hinanden, og at han allevegne har viist en overmaade rigtig og fiin moralsk Smag. For Resten kan man, foruden den foranførte almindelige Afridsning, af Skriftets Indhold ikke give noget Udtog. Man kan uden endten Forfatterens eller Oversætterens Fornærmelse med Sandhed sige, at det er et Skrift blot for Studerende og ikke for alle dem i Almindelighed, der kunde have Lyst til at læse en theologisk Moral. Dets mange Kunst Ord vilde paa mange Steder giøre det uforstaaeligt for mange Læsere. At Oversætteren har ikke søgt at undgaae dem, kan man ikke vel lægge ham til Last, saasom det deels ikke har været hans Pligt at omskrive, men at oversætte sin Forfatter, deels kunde han have Aarsag at frygte for, at han i Omskrivninger og Forklaringer med flere Ord kunde have taget Feyl af de rette, og altsaa af Forfatterens Meening. Kun den, som vil holde Forelæsninger derover, tilkommer det at forklare ham. Men da kunde det synes, at man ikke saa meget havde behøvet saadan en Oversættelse, som fylder os vort Danske Sprog med saa mange sære og fremmede Ord, som man vel aldrig skulde ønske sig derudi naturaliserede,

med mindre man derudi ville indføre en lærd Barbarismus. Mon man vel og i Nødsfald ikke kunde have læst over den tydske Læreboq, indtil man selv fandt for Godt at udgive en original Dansk? Der er vel næsten ingen Student her ved Akademiet, som jo nok skulde kunne forstaae saa meget Tydsk. Vi holde for, det var en Samvittighed, at bebyrde vort Sprog med saa mange sære Ord, og kan vor Bøn formaae noget hos Hr. Professoren, da skulde vi meget afbede os saadanne i den tilkommende original Læsebog, som han giver os Haab om, hvor der endelig maatte være noget Middel til at undgaae dem. Ja man maatte og gierne ønske saadan en original Læsebog fra ham selv jo før jo hellere. Thi om end ikke den første Udgave var saa fuldkommen, som den siden ved og i er andet og tredie Oplag kunde blive, det var dens Forfatter ikke til nogen større Skam, end saa mangen en lærd Mand i Tydskland, der saaledes efterhaanden forbedrer sine Arbeyder, og fra en Professors Haand venter man ingen saa slet, som han endten selv siden skulde have Aarsag at skamme sig ved, eller Publikum i mindste Maade kunde finde sig besværet med, ja om han end bier i to eller flere Aar, saa venter man dog ingen saa fuldkommen, som han for sin hele følgende Levetid aldrig skulde finde Leylighed til at forbedre. Men vel er det, da Hr. Professoren endnu ikke er bleven eenig med sig selv om sin Plan, sin Orden, og sit Foredrag, han da bier indtil han i den Henseende har fattet nogen fast Beslutning, at han ikke siden skulde nødes til at giøre en heel Omstøbning af sit Systeme. Just dette maa vel og være Meeningen af det, han i sin korte Fortale har erindret i den Henseende. Thi hvem kan ellers love sig selv eller andre saa fuldkommen et Værk for første Gang, i en Videnskab, hvor der er saa meget at tænke paa saa forskiællig Maade, at man ikke siden kunde finde noget at forandre og forbedre derved.

Frankfurt am Mayn. Fra Hr. Etatsraad Moser er udkommen en Tractat von den Kayserlichen Regierungs rechten i tvende Deele 1772 og 1773. Den første Deel af de derudi indbefattede Materier ere allerede afhandlede i den ældre Statsret, men dog her deels forkortede, deels forøgede med Tilsatzer. Her forekommer først tvende Kapitler om det Tydske Riges Eenhed, og om dets Regiering

i Al-

i Almindelighed, hvorpaa følger Afhandlingen om de Kayserlige Regieringsrettigheder. Rigsstænderne skal ikke være Medregentere. Recensenten paastaaer dog de ere det saa vist, som den høyeste Magt i Tydskland er ikke hos Keyseren alene, men hos Keyseren og Riget, og derfore blive paa saa mange Steder i Rigslovene Keyseren og Riget satte tilsammen. At Rigsstænderne ere ingen Undersaatter er vel ikke at paastaae. I det heele Indbegreb ere de det ikke, men selv Deeltagere i den høyeste Magt; men dog vist nok enkelte; dog ikke Keyserens Undersaatter, men Keyserens og Rigets. Tyskland er vel en særdeles besynderlig Stat, men dog ikke saa meget, at det skulde være et Rige, som havde et Overhoved og ingen Undersaatter. Pragmatiske og virkelig Moseriske ere de Reflexioner S. 310. f. over det tydske Riges Forfatning, og over det Jævnmaal, som maae tages i Agt imellem Keyseren og Stænderne. I Værket selv handles først om de Keyserlige Regierings-Rettigheder i Almindelighed, dernæst i Hensende til det Tydske Rige i det Gandske, i Hensende til Rigsforsamlingerne, Rigs-Collegierne, Religionskorperne, Kredserne, Rigs-Retterne, Rigs-Lehnene, enkelte Rigsstænder og deres Lande, Keyserens Arvelande, i Hensende til fremmede Magter (om hvilke Stykker handles kun gandske kort, og med Henviisning til de besynderlige dertil henhørende Tractater) og dernæst i 8 Kapitler om de Samme i Hensende til de forskiellige Slags Sager, i Statssager, Kirkesager, Justitz-Sager, o. s. v. Man har, for ey at være vidtløftig alene udmærket et og andet. Lærerne ved det Göttingiske Universitet gaaer den rigtigste Middelvey i Hensende til hvad der tilkommer Keyseren og hvad der tilkommer Rigsstænderne S. 51. Dette gielder ligeledes om de Churbrunsvigske Publicister, ligesom dette høye Churhuus i sær i de nyere Tider, i de rigtigste patriotiske Grændser, har været den fornemmeste Støtte for den Keyserlige Anseelse. Hr. M. synes S. 60 at forstaae det Udtryk Keyserlig Fuldmagt blot om Keyseren exclusive. Det Spørsmaal S. 77. Om Landsherrerne i Territorierne tør udøve saadane Rettigheder, som ere Keyserlige Reservater? er fattet noget ubestemt, og derfor og ufuldkommen opløst. Forskiellen imellem de Keyserlige Reservater i Hensende til Riget f. Ex. i Justitz-Sager, Lehns-Sager, og Reservater i Hensende til Territorierne f. Ex. Told, Mynt, Stands-Ophøyelser, var derved uom-

giæn-

gjængelig fornsden. Hist staaer Keyseren og Rigsstænderne, som Rigsstænder, men her Keyseren og Landsherrerne ved Siden af hinanden, og om denne Fald kan Spørsmaalet alene være at forstaae. En grundig Oplysning over W. C. A. 3. §. 3. A. 6. §. 2. A. 11. §. 21. om Udfordrelsen af Churfyrsternes Godtbefindende S. 147. o. f. Kun det Udtryk, at Keyseren er ikke bunden til Samme er skiælende og misforstaaelig: det skal hedde saa meget, at han er ikke bunden alene dertil, men lader Sagen komme for det heele Rige. Rigshofraadet paastaaer, at Rigsstændelige Gesandtere ved det Kayserlige Hof ikke kunde beraabe sig paa hvad Folkeretten ellers medfører i Henseende til Gesandtere. S. 217. Den fredobbelte Keyserlige Skytsrettighed over Christenheden, den Romerske Stoel, Paven og den christelige Kirke S. 240. er en Multiplication, man 1519 ved den første Øph. i Valg-Capitulationen ikke har tænkt paa. At Keyseren hos de Evangeliske kan udøve den geistlige Jurisdiction, naar Landsherrne ikke bruger sine Rettigheder til Kirkens Bedste S. 270 er en vovelig Satz, der i det Mindste udfordrer megen Bestemmelse. Det, in dijudicandis caulis ecclesiasticis &c. i Fredsslutningen bliver saa tidt paa en forkeert Maade anført, og staaer og her ved det Spørsmaal, om Keyseren har en geistlig Jurisdiction, paa det urette Sted. Ved den vidtløftige Udførelse af de Keyserlige Rettigheder i Religions-Sager savner man for den største Deel det vigtige Stykke om den Keyserlige Vedligeholdelse af den tydske Nations Concordater, som alene nogle Gange ved Leylighed er berørt. Man formoder Forfatteren har forbeholdt det til den Tractat om den tydske Religionsforfatning. Om Keyseren kan afgiøre Rigsstændernes Rangstridigheder imellem sig i Henseende til Sessionen? er S. 352 o. f. besvaret med Bekræftelse. Man bemærker alene derved, at i R. A. af 1570 (som Hr. M. fornemmelig grunder sig paa) §. 160. de da værende Sessions-Irringer, blive udtrykkelig anseete som til Keyserlig Uddrag henstillede, men ikke som af sig selv qualificerede til Keyserlig Decision. Hvorfor og Keyser Rudolph II. i sine Gesandteres Instruction til Churfyrst-Dagene 1606 refererede sig dertil, at samme vare af Stænderne hiemstillede til ham. Dertil kommer, at der mangler en Form, hvorefter Decisionen maatte fældes, og der

alt-

altsaa først maatte oprettes, hvilket dog vist ikke kan skee af Keyseren alene. Allermindst seer man hvorfor samme, om man dog vil betragte Rangstridigheden som en Justitz Sag, ikke just ligesaa vel kunde skee af Cammer-Retten, som af Rigshofraadet. — Tilsidst tvende Anhænge om de Forretninger, som maae forhandles imellem Keyseren og Churfyrsterne, og imellem Keyseren og visse Rigsstænder tillige med Churfyrsterne og om Rigsvicariernes Regierings-Rettigheder. — Endelig meldes, at dette med den største Upartieskhed skrevne Værk er ved Censuren geraaden i en uforskammet Mands Hænder, som ved at indrykke andre Udtryk og hele Steder, saaledes har fordreyet Forfatterens Meening, ey alene at Sammenhængen der ved er brudt, og der ere opkomne aabenbare Modsigelser, men Hr. M. endog bliver nødt til at tale som en katholsk Publicist, hvorpaa allerede findes en Prøve S. 7. Denne Forqvakling har Hr. M. ladet trykke med andre Skrifter for at giøre den kiendelig.

Danzig. Joseph Marschalls Reisen durch Holland, Flandern, Deutschland, Dänemark, Schweden, Rußland, Pohlen und Preussen, in den Jahren 1768, 1769 und 1770. worinn eine zulängliche Beschreibung des gegenwärtigen Zustandes dieser Länder in Ansehung ihrer Bevölkerung, Manufacturen, Landwesens, Handels, wie auch der Künste und nützliche Unternehmungen. Aus dem Englischen übersetzt. 1773. Erster Band 173 S. 8v. Forfatteren forstryder de Reyser, som han i sin raa Ungdom har giort i Europa efter den sædvanlige Maade, saasom han har kun havt liden Nytte deraf. Vist nok maae man forundre sig over, at man lader de unge mindreaarige og flygtige Folk foretage sig kostbare Reyser, hvilke man dog med Rette burte opsætte saa længe, indtil de unge Herrer med Vished vidste deres Bestemmelse, og vare komne til nogen Forstands Modenhed, eller vel og forskiællige Aar allerede havde staaet i Embeder. Her Marschall foretog sig sin anden Reyse med større Forstand og Nytte, og henrettede samme paa de nordlige Stater i Europa. Hans Opmærksomhed gik ikke saa meget ud paa Malerier og Bygninger, som meget mere paa Folkets Tilstand i et hvert Land, paa Agerdyrkningens, Ma-

Manufacturernes og Handelens Forbedring. Hvad han der om bemærkede, bragte han i sin Dagbog, og denne lod han herefter trykke. Den ubekiendte Oversætter siger i sin Fortale, det lader ikke til, at Forfatteren har været en egentlig Lærd, saasom hans Skrivemaade er sluderagtig, ofte har han hverken rigtig eller tydelig vidst at udtrykke sine Tanker; man finder Forsatzen til Perioder, hvor Efterfatzen fevler; og ved Forfatterens egen eller Sætterens Skyld vare ey alene Forbindelses-Ord, men og andre til Talens Forstand nødvendige Ord udelukte, og saadane Feyl viise sig allermeest i det Forfatteren havde oversat af andre Skrifter. Altsaa er Oversættelsen bleven ham vanskelig, og han har undertiden alene maattet giætte sig til Forfatterens Meening, til hvilket møysommelige og mislige Arbeyde Forlæggeren har kun givet ham liden Tid. Det er at rose, at Oversætteren selv har angivet disse slemme Omstænde, men det skulde derfor heller ikke været at laste, om man for sammes Skyld havde ladet det beroe med den tydske Oversættelse, saa længe til en forbedret Engelsk Udgave var kommen for Lyset. Man maae antage Bogen saaledes, som den ved Oversætterens Flid og Duelighed er fremkommen. Den første Deel indbefatter alene Forfatterens Reyser igiennem Holland eller meget mere de foreenede Nederlande. Forfatteren leverer topographiske Efterretninger, beretter nogle smaa Forfælde, som pleyer at tildrage sig paa Reyser, taler om Æden og Drikken, om Bequemligheder, og Ubequemligheder, men og om Manufacturer, om Agerdyrkning, om Paalæg, om Sæder og Skikker og Stats-Interessen. Den topographiske Deel af hans Bog indbefatter meget som er bekiendt, vel og hist og her noget urigtigt, men dog ogsaa, ligesom den hele Bog mange betydelige og mærkværdige Ting.

Altona. Rede von der gegenwärtigen Glückseligkeit Dännemarks, am Geburtstage des Königs in grossen Hörsaal des Altonaischen Gymnasii den 29 Jenner 1774 gehalten von Friedrich Conrad Lange, Professor und Conrector. 31 S. 8v. Recensenten har fundet denne Tale, ligesaa skion at læse, som at høre, og forsikrer os, at enhver Læser vil med Fornøyelse bemærke dens Fortrin for mange sine Lige. Efter at Forfatteren har be-

beſkreven de danſke Staters foregaaende Tilſtand, og viiſt de ſtørre Fordeele ved den nærværende, ſlutter han med de Ord: „ Laſſen ſie uns das denen groſſen Männern danken, die ſo „ edelmuthig für das dauerhafte Glück der nordiſchen Völker „ gearbeitet haben! Laſſen ſie uns das beſonders dem ewig „ unvergeßlichen beſten Wohlthäter unſrer Nation danken, „ den die Vorſehung uns ſo lange gönnte, bis für ihn, „ nach dem er der Thaten größte vollbracht hatte, gleichſam „ nichts Irdiſches mehr zu thun übrig ſchien. Laſſen ſie es „ uns denen gekrönten Menſchenfreunden danken, die ihre „ wahre gröſſe in ihrem ganzen Umfange empfanden; „ ganz es fühlten, daß ihr göttlicher Ruf nicht ſey, Länder zu erobern und zu verwüſten, ſondern Länder zu „ bauen, und glücklich zu machen! Doch nein, laſſen ſie „ es uns dem Gott danken, der uns dieſe gegenwärtige Ruhe, „ und dieſe frohen Ausſichten gemacht hat. Denn auf ihm „ allein beruht es, daß groſſe Begebenheiten ausgeführt „ werden, die ſo ſehr von Ort und Zeit, und Leidenſchaften, „ und tauſend Umſtänden abhängen, die Menſchen nicht in „ ihrer Gewalt haben. Er vereinigt in einen Zeitpunkt „ alle die Mannichfaltigen Urſachen die als eben ſo viele „ Triebfedern zugleich arbeiten müſſen, um eine groſſe Wirkung hervorzubringen. Er erweckt und bildet groſſe „ Männer; er flößt ihnen edle patriotiſche Geſinnungen ein; „ er ſezt ſie in Situationen, die ihren heilſamen Bemühungen günſtig ſind, er lenkt endlich die Herzen der Könige zu „ großmüthigen Geſinnungen, wenn er das Glück eines „ Volks in ſeinem Rath beſchloſſen hat. “ Paa den 22 Side ſtaaer tvende Trykfeil, ſom forvirre Meeningen, nemlig Herrſchaft for Herzhaft og Leidenſchaft for Landſchaft.

Altenburg. Vorleſungen. In der Königl. deutſchen Geſellſchaft zu Göttingen gehalten von A. G. Kæſtner. Zweyte Samlung 1773. 114 S. 8v. Afhandlingerne i denne Samling ere følgende: 1) Ueber den Cicero bey dem Grabe des Archimedes: 2) Haben die Astronomen daran klug gethan, daß ſie ehrlich geweſen ſind? 3) Ob die meiſten Thiere in beſtändiger Furcht leben. 4) Beurtheilung der Samlung romantiſcher Briefe: 5) Beurtheilung des Tagebuchs von einem Beobachter ſeiner ſelbſt. De Modſigelſer, ſom

Hr.

Hr. R. har fundet og tydelig lagt for Dagen i denne Bog, ere nu hævede ved denne Forfatterens Erklæring, at Haandskriftet er forfalsket. 6) Ob die Mathematik etwas zur Humanität beyträgt. Læseren maae herved betænke, at Hr. R. aldrig kan giøre en gandske tom Undersøgning, hvor endogsaa Overskriften gav Anledning til at formode det. 7) Einzelne Gedanken und Kurtzere Aufsätze. Sinngedichte. Hr. R. har immer, som han pleyer, blandet Skiemt og Alvor tilsammen, og man kan endog der lære noget af ham, hvor det mindst synes at have været hans Agt at undervise.

Leipzig. Et Programma af Hr. D. **Püttmann** til en juridisk Doctor-Promotion handler de inopia Mariti interdum justa separationis conjugum temporariæ causa. Mangel af Underholdning bliver ellers ikke saa sædvanlig af Juristerne regnet iblandt de retmæssige Aarsager til Ægteskabs-Skilsmisse. Man indvender gemeenlig, at Konen taalmodig bør bære sin Mands Skiæbne og ved sine Hænders Arbeyde ernære sig selv og vel ogsaa Manden. Naar Konen dette vilde giøre, skulde hun ikke døe af Hunger. Dette uagtet har det Leipzigske Facultet 1751 fældet den Dom, at hvis Manden ikke kunde bevise, at han var i Stand til at ernære sin Kone, saa skulde Skilsmissen have Sted. Forfatteren har med mange Grunde forsvaret denne Dom, hvoriblandt disse fornemmelig fremlyse: at Manden ikke burde have taget sig en Kone, førend han var i Stand til at ernære Hende: at han er pligtig til at ernære Hende, og hun tvertimod kan ikke tilholdes at give sin Mand, hvad hun ved sine Hænders Kunstige Arbeyde kan fortiene: Desuden er ikke enhver Kone i Stand til at drive saadan Fortieneste, og at lade sig bruge til et ringere Arbeyde, der ikke skikker sig for Hendes Stand, dertil er hun ikke pligtig. Dog undtager han den Fald, naar Konen har vidst, at Hendes Mand eyer intet, og ikke bequemmelig kan ernære Hende. I denne Fald maatte hun da tilskrive sig selv, om hun i Mandens Selskab maatte lide Hunger. Denne tørre og smagløse practiske Materie har Forfatteren foredraget med en ham egen Angenemhed og Belæsenhed, der lættelig forberger hine Materiens Egenskaber.

No. 23.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 8de Junii 1775.

Kiøbenhavn. (Beſlutning af Finni Johannæi, Epiſcopi Diæceſeos Skalholtinæ in Islandia Hiſtoria eccleſiaſtica Islandiæ ex hiſtoriis, &c. See forrige No.) —— Den tredie Afdeeling leverer en biographiſk og hiſtoriſk Recenſion af Biſperne i Skalholt, ſom har beklædet Cathedret i denne Periode. —— Den første er Jonas med Titel af den fierde (*Jonas* Qvartus). Nogle Islandſke Skribentere mælde intet om denne Jonas. Men Autor til en Krønike, ſom begynder fra 1395. og gaaer til 1430., vidner om ham og er i den Henſeende troeværdig, ſaaſom han har levet paa ſamme Tid. Han blev Biſp 1408. og er død 1413. —— Arnas Olufſon den Gavmilde blev Biſp ſamme Aar 1413. og har vel været den mægtigſte Biſp, Island nogenſinde har haft, ſaaſom han, foruden ordentlig Biſp i Skalholt, var tillige Vicarius i Holum, Kongelig Statholder over hele Island, og af Erkebiſpen beſkikket til General-Viſitator, var desuden af Kiøbmændene i Bergen beſkikket til Inſpector over deres Handel, og af Kloſteret i Bergen til Collecteur af Tienderne paa Veſtmannøerne. Men at han ogſaa har været en god Mand, viſer det Tilnavn af den Gavmilde, ſom han derved har forhvervet ſig. Han ſkal og have været en ſtor Meſter i at vinde Islændernes Hierter. Dog ſynes den gode Biſp kun alt for meget dermed at have ſeet paa ſin egen Fordeel. Thi han tog immer meer ind, end han gav ud, og

lod ingen Leylighed gaae forbie til at samle Penge, dog under Titel af hellige Betlerier (Petitiones) saa man kan sige, at han gav intet bort af sit eget, men kun af det, han havde udsnydt af andre. Han bliver dog i den Henseende en god Mand, for saa vidt han har skrabt til sig med List, hvad andre har røvet med Vold og aabenbare Udsuelse. For Resten veed man ikke, at han har giort Kirken nogen stor Nytte. Aar 1419. reyste han af Landet og lod sit Embede forvalte ved Officiales (saa kaldtes Bispernes Vicarier) og sine Indkomster ved sine Rentemestere (Qvæstores og Procuratores.) Selv kom han der aldrig meer. Han meenes at være død i Danmark 1430. Foruden Gavmildhed roses han og saavel af sin Hurtighed og Kunst i at løbe og svømme, som af Lærdom og Veltalenhed. Kun den Titel af Gavmildhed kunde man gierne have sparet til en bedre Mand og mindre gierrig Bisp. — Jonas Gerchin, en indsødt Dansk, var Canzler hos Erik af Pommern, og blev af ham 1409. ophøyet til Erkebisp i Upsal med Pavens Samtykke. Men han blev siden formedelst adskillige grove Forseelser afsat og maatte tage Flugten. Han har opholdt sig i Sverrig, Danmark og Engeland til 1430. En stor Skielm har han været, men man maa dog have troet, at han kunde være god nok til Bisp i Island, hvor han er bleven forviist. Der kom han 1430. geleydet af 30 Drabantere og tvende Præster Mathæus og Nicolaus, alle ligesaa store Skielmer som han selv. Han er dog i Begyndelsen bleven vel imodtagen af Islænderne, til deels i Betragtning af hans forrige Erkebispelige Værdighed. Men Skielmen kiøb snart ud af Ærmet paa ham. Allerførst paa hans Visitatz-Reyser øvede han tillige med sine Drabantere allehaande Vold og Udsuelse. Tvende Mænd i sær, Teit og Thorvard, hiin af Skalholts og denne af Holums Stift, bleve Ofre for deres Grumhed og Tyrannie, da de førte dem fangne bort til Skalholt, sluttede dem ind i et mørk og skident Fængsel og brugte dem som Slaver. Anføreren for disse Bispelige Røvere, ved Navn Magnus, som holdtes for Bispens egen Søn, forlangte til ægte en høyadelig Jomfrue, Margarete Holm, og fik Ney. Dette vilde han hævne, tog sin Faders Drabantere til sig, stak Ild paa Gaarden, hvor hun og hendes Broder Ivar Holm opholdte sig. Ivar blev i Træfningen mod disse Mordbrændere. Margarete

und-

undkom, tog Flugten og lovede at ægte den der vilde hævne hendes Broders Død, og denne hele Misgierning. Tett og Thorvard vare komne ud af deres Fængsel, den første, hvorledes veed man ikke, den sidste ved en medlidende Piges Hielp. Disse kom uformodentlig med bevæbnede Folk og indfunde sig paa Skalholt. Bispen med det hele Clereſie og sine Drabantere tog Flugten til Kirken og Helligdommen. Iført sin Bispelige Dragt, tog han Kalk og Brød i Haand, og sang Messe. Men man agtede det intet, brød ind, slæbte Bispen fra Alteret, klædte ham af, puttede ham i en Sæk med en Steen om Halsen, slængte ham ud i en Flod, og dræbte hans Drabantere. Dette er skeet 1433. Han er dog af nogle bleven regnet iblandt Helgene, uforskyldt i al Henseende, da man har forvirret hans Navn med en anden hellig Munk af det Navn Gerchin, som har levet 1345. — Gotsvinn, en Udlænding, blev Bisp 1435., og har været det i 12 Aar, da han 1448. endten maa være død eller reyst bort fra Landet, og var tillige 4 Aar Vicarius for Bispen i Holum. Han var ingen ond Mand, ey heller uflittig i sit Embede. — Marcellus, Kong Christian I. Canzler og Favorit, var Bisp i 10 Aar, men er aldrig selv kommen til Island, da han lod Embedet forrette ved Vicarier. Det er den Marcellus, som Kongen vilde have befordret til Erkesædet i Tronhiem. — Jonas Stephansſøn Krabbe, en Dansk Adelsmand, blev Bisp 1462. efter Marcells endten Død, eller Afstaaelse fra Bispestoelen, har for Resten ikke forrettet noget af Betydenhed, uden nogle Forandringer i Henseende til Præbenderne og Kirke-Ornamenterne. — Sven den Kloge, en Islænder, der havde studeret udenlands, kom hiem som Magister, blev Præst i Skalholt, og siden Bisp 1466., og er død 1476. Han har været en flittig og aarvaagen Mand i sit Embede. Han var berømt for at kunne spaae, og fik derfor Navn af den Kloge. — Magnus Ejulfſon, meenes at være bleven Bisp 1477., og at have været det henved 13 Aar. Han var og en indfødt Islænder og en god Mand. — Efter ham fulgte Stephan Jonæſon, en Islænder og fortræffelig lærd Mand, der havde studeret udenlands, og var kommen Hiem som Baccalaureus, en Academiſk Værdighed, der paa de Tider skal have haft noget mere at betyde, end nu. Han blev Bisp 1491. Hans første

Forretning gik ud paa at berige Kirkerne og Geistligheden, som var en Hoved-Artikel i de Tiders practiske Theologie. Hans Poenitentze-Straffer vare saa strænge, at de arme Syndere ønskede sig hellere Døden. Han havde mange og haarde Stridigheder og Trætter med en Deel fornemme Mænd. En af hans Uvenner **Torf**, døde hastig. Bispen foregav, han var død i Drukkenskab, og nægtede ham Begravelse ved Kirken i Skalholt, indtil Enken havde givet 5 Gaarde til Bispestoelen, saa blev Bispen god igien. Det gik saa vidt med disse Stridigheder, at et Partie af verdslige Personer rottede sig tilsammen for at hemme Geistlighedens Giærrighed, Hovmod og utaalelige despotiske Myndighed. Men denne var dem for stærk, og Partiet derimod for svagt. Men i hvordan end Striden endtes og vendtes, saa maatte man falde til Fode for Bispen og lade sig dømme og snyde. En Pavelig Gesandt var paa den Tid ogsaa kommen til Island med sin Aflads-Kram. Men alt hvad Islænderne havde at miste, kunde Bispen selv bruge, og han undte Paven ikke en Skilling med sig. Han maatte gierne, sagde han, falbyde sin Kram, men han vilde mage det saa, at ingen skulde kiøbe den af ham. Han var i øvrigt vel en overmaade giærrig, strænge og myndig Mand, men derhos ædruelig, kydsk, arbeydsom Mand, selv lærd og Ven af Lærde, og en hurtig Poet. Han var Bisp i 28 Aar og døde 1519. — **Ogmund Povelsen**, en Islænder og den sidste Katholske Bisp i Skalholt, blev af sin Formand selv udnævnt, af det hele Cleriste eenstemmig samtykt, og endelig af **Christian II.** confirmeret 1521. Norge havde paa den Tid mistet sin Erkebisp **Erich Walchendorph**, hvorfor han maatte nødes til i Danmark at søge Kongelig Confirmation, som han og erholdte ved den bekiendte **Sigbrites** Hielp, da han ellers, formedelst et blodigt Oprør mod Kongens Folk i Island, hvor i han dog ingen Deel havde, var bleven ilde bestørt for Kongen. Man havde tillige anbetroet ham Administrationen over Holums Bispedømme, men som han øvede alt for streng Myndighed, fik Holenserne Lov til at vælge sig en Bisp, og valgte **Jonas Areson**. Denne stod Ogmund ikke an, som derimod vilde paatvinge dem en **Jonas Einarson**. Heraf kom det til aabenbar Krig, da Ogmund med 1300 og **Jonas Areson** med 900 bevæbnede Mænd droge til Feldts mod hinanden.

Nogs

Nogle lagde ſig dog derimellem, og det endtes for denne Gang med en Duell imellem tvende af begge Partier dertil udvalgte Mænd. Dagen derefter, ſom var Mariæ Beſøgelſes Dag, blev Kirken i Skalholt lagt i Aske, af hvad Aarſag ved man ikke, og ſkal Biſpen ved Efterretningen derom tre Gange være falden i Beſvimmelſe og have ſpaaet ſig ſelv for Eftertiden en ſlet Lykke, hvor i han og ikke ganſke ſpaaede Feyl. De ſamme Trætter og Stridigheder, ſom havde begyndt under hans Formand, bleve endnu fortſatte under denne Biſp, ſom derudi viſte ſig ikke mindre myndig og trodſig mod de Kongelige Reſkripter og Mandater. De tvende ſtridbare Biſper forligede ſig endelig omſider for udvortes Anſeelſe. For Reſten var og denne Biſp aarvaagen for Kirkens Berigelſe. En Anordning lægges ham her i ſær til Roes, at han nemlig, i en graſſerende Sygdoms Tid, gav en Vundlæge et Gods til Underholdning, for uden Betaling at betiene de fattige Syge. Hans øvrige Forretninger ſigtede mere til privat end almindelig Nytte. Han var i øvrigt en Mand, der immer kiøbte og ſolgte, byttede, gav og røvede, forbittredes, ſkiændte og ſmældte, greb i Haaret, traadde under Fødder, ſlog og ſparkede, overalt troede, at Alt imod alle var ham tilladt. I ſin Ungdom havde han vel lagt ſig lidt efter Studeringer, men ſiden efter Seylads og Kiøbmandſkab, og i ſin Alderdom blev han blind. Han var, ſkiøndt ſelv ikke lærd, dog en Ven af Lærde, men en aſſagt Fiende af den Lutherſke Religion, og ſkal endog have ſkrevet et Skrift imod Luther. Han var derhos en ſtolt, giærrig og uretfærdig Mand, hos hvilken Retten var gierne tilfals. En Morder fik Abſolution for 240 Dalere. En Blodſkiænder ſikkede han hemmelig bort af Landet, og hans tvende Søſtre, ſom han havde krænket, tog han ſelv til ſig, førte dem vel op og giftede dem prægtig fra ſig. Han pleyede en hemmelig Underhandling med Erkebiſp Oluf i Tronhiem Kong Chriſtian III. aſſagde Fiende. I ſin Alderdom havde han og Strid med de Kongelige Statholdere Mervitz og Mynden, ſom ey gik af uden et Blodbad paa Skalholt, hvor i Mynden med ſine Tilhængere blev ſlaaet ihiel. Denne Mynden var ellers en ond Mand, der havde fortient ſin Død, dog maatte Biſpen giøre Kongen ſin Eed, at han ey havde befalet dette Mord. Endſkiøndt han var en Fiende af den Lutherſke Religion,

maatte han dog til sin største Fortrydelse see den antagen
hans egen Familie, og af den samme Jonas Einarson
som han endelig vilde have til Bisp i Holum, hvilken begynd
te først imod alles Formodning at prædike imod Helgenes o
Maria's Paakaldelse. Hans Famulus Gissur Einarsø
var og en Tilhænger af Luthers Lærdom. En Odde Got
schalksøn stial sig til at oversætte det Nye Testamente pa
Islandsk i en Koe-Stald. Omsider, da han, som en gam
mel og blind Mand, ikke længere kunde forestaae sit Embede
bad han om sin Dimission, og recommenderede selv Gissu
Einarsøn til Kong Christian III., da han hellere ønsked
ham, skiøndt en Tilhænger af Luthers Lærdom, til sin Ef
termand, end nogen fremmed Lutheraner, hvilket han o
skal have forestillet Geistligheden i Skalholts Stift. Saale
des maatte dog Ogmund, i hvor hæftig i en Fiende han eni
var saa vel af Gissur, som af Luthers Lærdom, lære a
skikke sig i Tiden, da han i denne Sag giorde for Resten in
tet af et oprigtigt Hierte, men kunde deels som en gamme
og blind Mand ingen Modstand giøre, deels og fornemmeli
synes at have viist sig saa føyelig af Frygt for Kongens vider
Tiltale for det paa Mynden begangne Mord. Dette viss
han og siden, da han drev hemmelig Underhandling med si
bitterske Fiende Jonas Aresøn, Bisp i Holum, om igien a
kuldkaste hvad som var skeet, ja han gik saa vidt, at han sel
igien tog sig for at udøve Bispelig Myndighed, og giord
Jonas Aresøn Forslag om at forkaste den antagne nye Kirke
Ordinantz, og at forene den Skalholtiske Bispestoel me
den Holenstske. Saa vidt gik hans Had til den Luthersk Lær
dom, at han hellere undte sin bitterste Fiende den Fordeel
end sin Ven Gissur, som han selv tilforn, for Tidens Skyld
havde recommenderet dertil. Da Kongen fik dette at vide
lod han ved Christopher Hvitfeld denne uroelige Mani
føre fangen til Kiøbenhavn, hvorfra han blev bragt til Sorøe
og døde der kort efter. Dette skeede 1541. Han har leve
i 80, været Bisp i 18, og forrettet Biskops Embede i 2
Aar. Det synes, som Islænderne endelig maatte have e
Ogmund, for desto hellere at modtage en Gissur. — En
delig har Forfatteren og anført iblandt de Skalholtenske Bi
sper en Sigismund Ejulfsøn, som var Ogmunds Søster
Søn og af ham først blev udnævnt til Successor i Embedet

blev

blev og virkelig dertil ordineret af Erkebisp **Oluf i Tronhiem** 1537., men døde 19 Dage efter sin Ordination. — Nu følger den fierde Afdeeling om Bisperne i **Holum**. Her forekomme først **Jonas Tovæsøn**, **Jonas Jonæsøn**, **Jonas Wilhelmsøn**, af hvilke denne sidste i sær har viist sig som en grum og giærrig Mand, da han for sin egen Profits Skyld tog de voldsomme Engelændere i Beskyttelse mod Islænderne, som vilde hævne Vold med Vold. Dernæst **Gotschalk Gottskalksøn** og **Oluf Rognvaldsøn**, af hvilke tvende denne sidste beskrives os iligemaade som en giærrig, stræng og myndig Mand, der immer giorde Beskyldninger nu paa een og nu paa anden og paalagde dem haarde Straffer, aldeles ikke for at haandhæve Ret og hemme Vold og Laster, men for at snyde og udsue, da hans Bispelige Raade ikke gierne glemte sig selv i de Straffer og Bøder han paalagde de Skyldige. Kort, denne Bisp har i Giærrighed og Grumhed ikke haft sin Lige. Hans Efterfølger **Gottskalk Nielsøn** har været lidet bedre Mand, da han har søgt at giøre sig Profit paa hvad Maade han bedst kunde, om den var nok saa skammelig, og har ogsaa faaet Tilnavn af Crudelis. Med sin saa kaldte **Medhielperske** avlede han en Søn og tvende Døttre. Endelig kommer efter ham den sidste og navnkundigste af de Catholske Bisper i Holum, **Jonas Arefsøn**, en indfødt Islænder. Hans Levnets og Bedrifters Historie er her vidtløftig udført i 64 Spher. Denne Biographie er tillige en Historie om Reformationens Indførelse i Island og en virkelig Krigshistorie. Vi befatter os ikke med her at give noget Uddrag deraf, deels fordi vor Recension maatte da vel falde noget for vidtløftig ud, deels fordi Historien er bekiendt, saa vel af Hans Høyærværdighed Hr. Biskop **Harboes** Afhandling derom i det Kiøbenhavnske Videnskabs Selskabs Skrifter, som af Sal. Baron Holbergs **Beskrivelse over Danmarks og Norges geistlige og verdslige Stat**, hvoraf og findes et kort Begreb derom i **Kiøbenhavnske Lærde Tidender** 1763. No. 12. S. 101, efter den Oplysning, som Høybemældte Hans Høyærværdighed derom har meddeelt. Man seer ellers af nærværende Biographie, at private Stridigheder med **David Gudmundsen** og andre, har ikke lidet hærdet og styrket Bispen i den Trodsighed, hvormed han satte sig imod Kongens Myndighed og den nyere Kir-

ke-Ordinations og Religions Indførelse. Det synes og, ligesom han i sin Religions Forsvarelse har fulgt sin, lad være vildfarende, Samvittigheds Tilsagn. Dog var han den Mand, der vidste at skikke sig i Tiden, men brød løs igien, saasnart han fik frie Luft og der aabnede sig for ham en Udsigt til lykkelig Fremgang, saadan som den, da han fik at vide, at Førsterne af det Smalcaldiske Forbund i Tydskland havde tabt deres Sag i Slaget ved Mühlberg, da han troede, det nu var ude i Tydskland med den evangeliske Religion, og den samme derfor heller ikke vilde faae nogen lykkelig Fremgang andensteds. Dette falske Haab, saa vel som privat Hevngjærrighed satte Mod i ham til reent at tage Maaskven af, og med Kaarden i Haanden at forsvare sin Myndighed og sin Religion. Ja det var nær ved, han havde lagt hele Island under sit geistlige og af den Kongelige Magt uafhængende Herredømme. Hans tvende Sønner **Arius** og **Biørn** vare derudi hans troe Medhielpere, som bestandig havde fulgt hans Raad og Anslag. Den tredie Broder **Sigurd** havde holdt sig derfra, men forsømte dog ikke at giøre hvad han kunde til sin Faders og sine Brødres Bedste, da man havde faaet dem i Sækken. Det er bekiendt, at **Christen Skriver**, Biispen i Skalholt **Morten Einarsøn**, som tilforn af **Jonas Aresøn** havde været fangen og haardt medhandlet i et heelt Aar, indtil han nu ved den Leylighed kom løs, da Biispen **John Aresøn** selv tilligemed sine tvende Sønner bleve fangne, og endelig Præsten **Jonas Biarnesøn**, satte sig selv paa Domstoelen og udøvede Kongelig Myndighed over en Mands og hans tvende Sønners Liv og Død, da de blot havde Befaling at tage dem til Fanger og føre dem til Kiøbenhavn for der af Kongen selv at benaades eller fordømmes. En retsindig Læser kan ey andet end ærgre sig derover, lad være man maa tilstaae, at Biispen og hans Sønner vare Mænd, der havde fortient deres Død. **Christen Skriver** synes at have haft meest Skyld i denne formastelige Dom, og Hævnen traf ham selv, da han tillige med sin liden Søn og sit Følge blev ihielslaaet af nogle Fiskere, som har været underkiøbte dertil af den halshugne Biispes og hans Sønners Paarørende. Præsten **Jonas Biarnesøn** giorde og ikke lidet dertil. Thi da man raadslog om, hvem der skulde holde Fangerne i Forvaring hos sig, og alle forevendte den Fare, som kunde være

der-

derved, skal han have sagt, at Øxen og Jorden vare de sikkerste Vogtere man kunde betroe dem til, hvilken Erklæring de andre optoge som et Orakel, og dermed var deres Dom fældet, som og strax derpaa efter nogen deres Forberedelse blev exequeret. Man kunde sige, at Bispen og hans Søn Arius døde som Helte, naar det havde været for en god og retfærdig Sag. Bispen vilde man dog have skiænket Livet, naar han vilde have lovet med Eed, aldrig at hævne sine Sønners Død. Men han gav det kiække Svar, at de havde fulgt ham i hans Anslag, hvorfor han vilde følge dem i deres Død. Men Biørn gik mismodig og ganske forsagt til Døden, rørt, som det synes, meer af sine Børns Tab og Ulykke, end af sin egen. Men hans Graad og Bøn fandt ingen Medlidenhed hos hans Mordere; thi det Navn tør man vel give uberettigede, om ikke uretfærdige Dommere. Vor Forfatter tilstaaer og de havde fortient at døe, men erklærer dog ogsaa deres Død for uretfærdig af foranførte Aarsag. Han viser og, at den Forevending af den Fare og Vanskelighed der skulde være ved deres Fængsel og Forvaring, har kun været et Paaskud, hvormed de har søgt at bedække deres private Hevngiærrighed. Morten Einersøn og Jonas Biarneson bleve vel og indstevnede at forsvare sig for Kongens høyeste Ret, men de skiøde Skylden paa Christen Skriver, og han var allerede tilforn slaaet ihiel, og bleve saa frickiendte, fornemmelig i Betragtning af det, at Bispen og hans Sønner vare dog henrettede som Rebellere; thi den anden Betragtning, som Forfatteren har føyet til, nemlig at hvad der var giort stod ikke til at ændre, maa dog vel ikke have fundet Sted, uden den skal alene sige dette, at Kongens Naade tillod ham ey at udgyde mere Blod eller giøre flere Mennesker ulykkelige, endskiøndt de for den sig tiltagne meer end Kongelige Myndighed kunde have fortient det; da Konger dømmer ingen uforhørt. Men man maa vel biefalde denne Forfatterens endelig Betænkning herover: sed agnoscendum hic sine dubio justum Dei Judicium, quod hunc Episcopum, qui conspectis aliorum fatis, tot clementissimas admonitiones tam contumaciter spreverat, sine supplicio ad plures abire non permisit.— Hermed beslutte vi Recensionen af den anden Deel af denne Kirkehistorie, ved hvilken Forfatteren ligeledes, som ved den

første Deel har anført in extenſo med latinſk Overſættelse de saa vel offentlige ſom private Documenter, paa hvilke Hiſtorien grunder ſig og hvoraf den er oplyſt, hvilke vi tilligemed hans underſøgte lærde hiſtoriſke Anmærkninger maa overlade til Læſeren.

Leipzig. William Alexander d. A. D. Mediciniſche Verſuche und Erfahrungen. Aus dem Engliſchen überſetzt. 1773. 372. S. ſt. 8v. Denne Bog indbefatter tvende Hr. Alexanders Skrifter, hans Experimental-Eſſays, der udkom til Edinburg i Aaret 1768, og hans Experimental Enquiry concerning the cauſes wich have Generally been ſaid to produce putrid diſeaſes, London 1771. hvilke begge ere, ſaavel i Henſeende til deres Indhold, ſom deres Udførelſe vigtige, og i Tydſkland endnu ikke ſaa almindelig bekiendte at man jo har agtet dem en udførlig Anmældelſe værdige. Hyppige Forſøg af en forſtandig Læge, der har ingen Theorie, og der altſaa ikke ere anſtillede for at begunſtige viſſe Hypotheſer, ere immer mærkværdige, om endogſaa deres Nytte i Kunſtens Udøvelſe ikke viiſte ſig ſaa øyenſynlig, ſom nærværende. Overſættelſen er vel troffen indtil et Par ſmaa Feyl. Først bliver her handlet om den udvortes Brug af antiſeptiſke Midler. Ved en Art af forraadnelſes Feber, hvori Maven kaſtede alt op igien, kom Hr. A. først paa den Tanke, udvortes at forſøge ſaadanne Midler, og, omendſkiøndt flere Læger allerede har foreſlaaet denne udvortes Brug, og vel ogſaa hiſt og her bragt den i Udøvelſe, ſaa tiene dog nærværende Forſøg, om de end ikke vare drevne til den yderſte Evidentze, i det mindſte til atter igien at opvække hines Opmærkſomhed paa en ſaa umiſtelig Maade, at tilbringe de Syge, de af Naturen tilbudne Hiælpemidler, og at opmuntre dem til flere Opdagelſer, hvortil her viſt nok ſtaaer dem en viid Mark aaben. En allerede ildelugtende Rotte blev i et Decoct af Feberbark med Salpeter, hvori den havde lagt i 6 Timer, og en allerede gandſke ſtinkende ved Enden af den 6te Dag atter friſk igien. Det Samme ſkeede i et Infuſum af Camillblomſter og i en Opløsning af Kampfer i Kalkvand. Var Forraadnelſen der allerede i en høy Grad, ſaa holdte diſſe Midler alene dens Fremgang op, og i høyeſte Grad giorde de ey engang dette. Den halve

Deel

Deel af et Stykke Kiød, som havde hængt i en Opløsning af Salpeter, blev ikke saa hastig raaden, som de andre. Blodvandet af et med Salpeter badet og siden dræbt Dyr gav, tørret paa Papiir, en lys Flamme. Af andre vidtløftig beskrevne Erfaringer slutter Hr. A. at ved Baden i Antiseptiske Midler, i sær Salter, bliver en større Mængde deraf bragt i Blodet, end der uden Skade kunde tages indvortes, og han giør endogsaa en Beregning derover. Alt kommer og vist mere umiddelbar i Blodet, end ved indvortes Brug. Et Fodbad af Salpetervand besvangrede ey alene Urinen med Salpeter, men drev og samme langt stærkere, end om det havde været taget indvendig. Efter et Fodbad med Feberbark blev den derpaa ladte Urin uforderret i tre Uger, da den anden derimod snart raadnede. Dernæst bestrider Hr. A. med meget gode Grunde den Meening, at den udvortes Hede frembringer raadne Sygdomme eller forøger dem, og at man af Graden i den Varme, hvori dødt Kiød raadner, kan slutte, at den maae giøre samme Virkning paa levende Legemer. Meget mere viiser han, at Heden virker kun som en underordnet Aarsag, i det den giør den allerede for Haande værende raadne Contagion slemmere, og den indsperrede eller af mange Lunger udaandede Luft mere giftig, i det den endnu mere udvider Samme. Graden af Varmen er og i raadnende Febre ringere end den pleyer at være i sunde Legemer. Kiød som var indsluttet med Lungeluft, raadnede langt snarere, end noget andet i den almindelige Luft. For at forbedre Luften og giøre den antiseptisk i de Kamre, hvor Patienter med raadne Sygdomme befinde sig, foredrager Hr. A. for alle andre Methoder det Raad, at man sætter paa adskillige Steder store Qvantiteter af giærende antiseptiske Mixturer, saasom af Feberbark, Camillblomster o. a. fl. ja vel og lader de Syge trække Dampen i sig deraf, for at bringe saa mange antiseptiske Deele i Lungen, som mueligt. —— Den anden Afhandling betræffer Doses og Virkningerne af forskiællige Lægemidler. Bevergaallen frakiender Hr. A. al Virksomhed. Han tog 3½ Dr. uden at spore nogen anden Virkning deraf, end en ubehagelig Opstøden, ligesaa lidet, som af 4 Skr. Safran. Den Sidste farvede hverken Urinen eller Sveden. Salpeteren forandrede vel det paa Maven holdte Thermometer, men saa uregelmæssig, at man intet sik-

ſikkert kunde bemærke, og Hr. A. giør den Slutning deraf, at Salpeteren ikke viſer ſin kølende Kraft paa nogen mærkelig Maade i de udvortes Deele. Mindre Doſes formindſkede Pulſen i nogle Minuter, og lod over det hele Legeme, i ſær i Egnen om Maven, føle en Kulde, der holdt ved næſten i 20 Minuter og var beſværlig; $2\frac{1}{2}$ Dr. i tre Unzer Vand giorde Pulſen ſvag og ujævn, dog meget haſtigere, og foraarſagede en ſtærk Hoved-Svimmel. Friſk opløſt virkede Salpeteren ſtærkere, end om den havde ſtaaet længere. Sex Drachmer i en Qvart Vand, drukken den heele Dag igiennem, foraarſagede ingen Ulevlighed, og virkede kun paa Urinen; men ſamme Mængde inddeelt i ſmaa Portioner, og hver Gang friſk opløſt indtagen, foraarſagede ſkarpe ſtikkende Smerter i Maven og i det hele Legeme, i ſær ved Aandedraget. Forfatteren fortæller her en ſærdeles mærkværdig Fald. Den 8de Sept. 1765 blev han kaldet til en Specerihandlers Kone, ſom, da hun vilde tage en Doſis af Glaubers Salt, ſendte ſin Pige, for at bringe ſig en Haandfuld deraf, i Boeden, og beſkrev hende Skuffen, hvori det laae. Pigen kom over en anden Skuffe, og bragte hende, i Stedet for det glauberſke Salt, en Haandfuld Salpeter, løſte det op i varmt Vand, og gav hende det ind. Hun, for at undgaae den ubehagelige Smag af det glauberſke Salt, ſom hun holdte det for at være, nedſlugte med ſædvanlig Iilfærdighed den hele Drik, men forundrede ſig over, at hun fandt en noget bitter og ſtikkende Smag derudi, hvilken hun tilforn ey havde bemærket, ſaa det var hende, ſom hun ſkulde qvæles. Strax derpaa opkom der en meget hæftig Smerte i hendes Mave, hvorved hun faldt paa den Formodning, at hun havde bekommet noget andet, end det forlangte Salt. Hun befoel derfor Pigen at viiſe ſig Skuffen, hvoraf hun havde taget det, og befandt, at hun havde faaet Salpeter ind. Hun blev imidlertid ſletteré, og brækkede ſig nogle Gange, hvilket ſmagte meget ſtærk efter Saltet. Fra det Øyeblik hun havde taget det ind, begyndte hun at ſvolne op, og tog Hævelſen forſkrækkelig til, ſaa at, da denne Bræknings ophørte, og ey over tre eller fire Minuter vare forløbne efter at hun havde taget Saltet ind, hendes Snørliſſe ville ſpringe, og man havde Møye nok med at ſnøre hende haſtig nok op, for at ſkaffe hende Luft, i det Legemet tog ſaa meget

til.

til. Hendes Hals var i samme Tilstand og saa tyk, at hendes Halsbaand, i det de Omstaaende løsnede det, nær havde qvalt hende; ja Hævelsen bredede sig overalt saaledes ud, at hendes Klæder og Hosebaand maatte løses op. Alt dette tildrog sig i en Tid af 6 til 7 Minuter, og der vare ikke 10 Minuter, efter at hun havde taget Saltet ind, da Hr. A. kom til hende. Saasnart han havde erfaret Aarsagen til hendes Uleylighed, foreskrev han hende strax et Brækmiddel af Ipecacuanha, og gav hende i det Øyeblik hun havde taget det ind, stærke Slug af Olie og Varm Vand. Derved brækkede hun sig i en kort Tid meget stærk, og som Brækningen blev stærkere, tog Smerten og Hævelsen saaledes af, at begge for den største Deel havde hørt op efter fem eller sex stærke Udtømmelser. Saasnart hun kom sig lidet igien af sin Skræk, var hun meget bange, at hun endnu havde noget af Salpeteret hos sig. Hvorfor hun foreslog, at drikke noget af den glauberske Salt, for at udpurgere alt hvad deraf maatte være kommen i Tarmene. Han tillod det, i det Haab, at Saltet skulde bevirke hende en friere Brækning, end hun hidindtil havde havt, hvilket og skeede, thi hun havde næppe taget en stærk Slug deraf, førend hun gav det strax op igien tilligemed noget Olie og Vand, som var bleven i hendes Mave. Strax derpaa havde hun en meget stærk tynd Stolegang, hvorved hun mærkede til en liden Bugvrid. Hun blev derpaa lagt i Seng, og om en halv Time foer hun ilde efter 2 Maaneders Frugtsommelighed. Da hun var skilt ved Livsfrugten, begyndte hun at give Blod fra sig, ey alene giennem Moderskeeden, men og ved enhver tynd Stolegang, hvoraf hun den Dag havde mange. Næste Dag var Bugløben saavel som Renselsen noget ringere; men den næste Dag derefter kom de stærkere end nogen Tid igien, og hvad som da gik bort ved Stolegangen, syntes ey at være andet end Tarmenes laadne Huud blandet med Blod. Af den Aarsag forordnede han hende nogle slimige Lægemidler med Valmue-Saft, ved hvis Hiælp ogsaa disse Tilfælde meget gav efter, og anden Dagen derefter vare næsten gandske forsvundne. Foruden Opsvolmelsen og Smerterne i hendes Mave, som strax derpaa var paakommen Hende, efter hun havde taget Salpeteren ind, havde hun og bekommet hæftige Smerter over hendes hele Legeme, men i sær neden i Rygraden, hvilke dog ikke varede

læn-

længe ved, endskiøndt hun siden havde nogle lætte Anfald deraf paa nye. Ottende Dagen blev hendes Hoved angreben, og kort derpaa saa svimlende, at hun næppe kunde sidde over Ende i Sengen. Dette var forenet med en Klingen for Ørerne, en Zitteren over det heele Legeme, og en usædvanlig Kuld, som man hverken kunde tvinge med varm Drikke eller ved at dække hende til med Sængeklæderne. Svimmel og Øreklingen varede ved til den 9de Dag, men Zittringen til den 10de. Kulden, som den 8de Dag havde været overordentlig stærk, forgik hende nogen Tid derefter, efter at hendes Mand havde lagt sig i Sengen hos hende. Hendes Hals var ved Salpeterens Skarphed temmelig bleven saaret, og det er rimeligt, at hendes Mave havde lidt paa samme Maade, thi hun kunde i nogen Tid ey uden hæftige Smerter nedsvælge noget, som havde den allermindste Skarphed, saavel i den Tid, det gik ned igiennem Struben, som og nogen Tid efter at det var kommen i Maven. Af alle disse Erfaringer giør Hr. A. sig den Slutning, at Salpeteren i stærke Indgifter til 10 Drachmer maae gives i 24 Timer, og det friskt opløst, dog altid med behørig Forsigtighed, saasom endog mange Maver slettikke kan fordrage den. Hastig drukne Slug af meget koldt Vand formindskede Tallet af Pulsslagene, ligesom Salpeteren; hvoraf sees hvor urimeligt det er, at man i Sygdomme forbyder det første, og dog bruger det Sidste. Urinens Brænden i Veneriske Sygdomme kan Salpeteren ikke lindre, men maae forøge den, saasom den altid foraarsager Smerte paa raa Steder og i sær blander sig med Urinen. Derpaa beskriver Hr. A. sine Erfaringer med Kampferen. Een Scrupel giør ingen Virkning, men tvende Skrupler havde maaskee kostet Forfatteren Livet, hvis man ikke ved en med varmt Vand opvakt Brækning var kommen ham til Hiælp. Hans Forsøg har ikke overbeviist ham om, endten Kampferen hidser eller køler, dog synes det Første ham af mange Grunde og i sær efter hans egen Fornemmelse det rimeligste. Erfaringerne over de urindrivende Midler kunde vel være talrigere, men dog næppe afgiørende, da Urinens Afgang er underkastet saa mange Tilfældigheder. Hr. A. meener, at Urin- og Sved-drivende Midler mestendeels kan forbyttes med hinanden, og at de første opvække Sved, naar Legemet holdes varmt. Om de Sveddrivende

Mid-

Midler handler Forfatteren vidtløftigere, og giør derved mange sindrige og vigtige Anmærkninger. Han antager en vis til Sved udforderlig Grad af Varme i Legemet, som han kalder Svedepunkten, og paastaaer, at Sveden virkes ligesaa vel ved kolde Lægemidler og kolde Drikker, der nedsætte den alt for stærke Hede til den behørige Grad af Varme, ligesom i den modsatte Fald ved varmende Midler. Svedepunkten troer han at finde i 6 til 10 Grader paa Thermometret over den naturlige Grad af Varme. Overalt er Forfatteren ingen Velynder af den ved Lægemidler i sær hidsige og flygtige opvakte Sved, formedelst den store Afkræftelse, som immer følger dermed, og han paastaaer, at der, hvor aareladen ey er tilladelig, bliver Sveden ogsaa skadelig, hvilken ofte svækker meer, end Aareladen. Den stærke Afgang ved en lang og hæftig Sved maae i det mindste erstattes ved kraftige Drikker og en nærsom Spise. Ved den udvortes Brug af den Spanske Fluetinctur har Forfatteren giort et kolt ufølsomt Lem levende igien, og hævet et Sidesting hastigere end ved Blære-Plaster. Der opkom ingen Kold-Pis. En Tinctur af $2\frac{1}{2}$ Skrupel Spansk-Flue-Pulver i 4 Unzer Viingeist foraarsagede hverken Smerter eller Betændelse. Med een Drachme opvakte den stærk Krillen og Brænden, men ingen Blærer. Samme Tinctur forfærdiget af 2 Drachmer foraarsagede ufuldkomne Blærer og en betydelig Smerte; den med $2\frac{1}{2}$ Drachme giorde en fuldkommen Blære, dog med mindre Smerte, end et Blære-Plaster. Vigtige ere Forfatterens Undersøgninger over Oprindelsen til de raadne Sygdomme, hvorom siden.

Göttingen. Πλουταρχου 1) πως αντις υπ' εχθρων ωφελοιτο: 2) πως αντις αισθοιτο εαυτου προκοπτοντος επ' αρετην h. e. Plutarchi Libellos: 1) qvomodo qvis ex inimicis fructum capere possit? 2) qvomodo qvis sentire possit se in virtute procedere & progredi. 1773. 51 S. 8v. Den lærde Hr. M. Martin Frid. Sørgel Rector ved det martiniske Gymnasium til Brunsvig har ladet aftrykke meget smukt og correct disse tvende Plutarchs Afhandlinger. En anden Recensent siger os dog, at Corrector derved har giet forretter sin Pligt. Man roser

roſer ſaa meget mere denne indſigtsfulde Skolemands Flid for immer at giøre ſine Scholarer bedre bekiendte med det Græſiſke Sprog, og derudi at lætte deres Kundſkab, ſom han derhos ſ ikke forſømmer Dyrkelſen af Fædernelandets Sprog, Poeſie og Veltalenhed.

Erlangen. Ueber die Aegis. Eine Antiquariſche Abhandlung, ins beſondere zur Erläuterung der Stellen davon im Homer und Virgil, vom J. F. Facius. 1773. 64 S. 8v. Αιγις hedder oprindelig intet andet, end et Geddeſkind. De gamle giorde ſig af Dyreſkind, ey alene Klæder og Geraad, men og efter haanden Pantzerer. Man viklede og et Skind om den venſtre Arm til Bedækkelſe. Et ſaadant Skind i Sted for et Skiold eller Bryſtharniſk heed Αιγις. Siden blev et Skiold af anden Materie og ſaaledes kaldt. Iſær bliver Aegis hos de Gamle tillagt Pallas og Jupiter. Den førſtes Aegis var i Begyndelſen og et Skind, førſt ſiden bliver det foreſtillet ſom et ordentlig Skiold. Ligeſaa har det ſig og med Jupiters Aegis. Siden blev Aegis og af Digterne ligeſom laant til de andre Guder. Diſſe Anmærkninger foredrager Hr. F. i en Stiil, ſom paſſer ſig ret vel til deſlige Underſøgninger, og ſlutter med de Steders Oplysning hos Homer og Virgil, hvor Aegis forekommer. Hans Tanker om Maaden at behandle Mythologien ere ſaa rigtige, og han viſer tillige dermed ſaa megen Indſigt og Smag, og ſund Skiønſomhed om alt hvad der hører til Sagen, at man maae ønſke flere Frugter af hans Flid i dette Fag.

Hanau. Hr. Rector Bergſtraſſer har i forſkiællige Programmer beſkæftet ſig med at forklare og oplyſe enkelte Steder i gamle Skribentere. Recenſenten er deraf allene til Hænde kommen Obſervatorum Criticorum Contin. III. ſom begynder med No. 41, og prøver nogle Steder i Virgils Digt om Agerdyrkningen iſær i Henſigt til den nyeſte Leipzigſke Udgave. Man bifalder vel ikke alle Forfatterens Anmærkninger, men lader ham i Øvrigt vederfares den Ret, at han tænker prøver og vælger ſelv, og har i diſſe Blade meddeelt en god Deel ſine og gode Oplysninger.

No. 24.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 15de Junii 1775.

Kiøbenhavn. Lovtale over den Danske Konge Erik Ejegod. 1773. 2 Ark i 8vo, med Steins Skrifter. Det er et vanskeligt Arbeyde at skrive Lovtaler, naar man skal og vil giøre det med en god og reen Samvittighed, og ikke blot for endten at vise, at man kan giøre det, eller for at smigre. Alle Lovtalere burde derfore vel giøre sig dette til en hellig Pligt, aldrig at sætte Pen til Papiret, førend de med det skiønsomste Valg havde udseet sig de værdigste Personer dertil, som har besiddet de største og fleste og mindst tvetydige moralske Fuldkommenheder. I saa Fald troer Recensenten, man gierne kunde overlade det Tvetydige eller Lastværdige i deres Character til Biographer og Historieskrivere, hellere end at man endten skal dreye det om til en Persons Roes, som en anden med ligesaa god Grund kan omdreye til hans Last, formedelst den i Handlingerne og i deres Motiver og Øyemærker herskende Tvetydighed, eller og nan af Hyklerie, eller for at levere en Prøve og et Mønster af n Lovtale, skulde besminke og besmykke virkelig lastværdige Handlinger og Egenskaber. Derfor maatte man maaskee hellere give sine Lovtaler saadanne Title: Lovtale over det virkelige og sande Gode i Erik Ejegods Characteer: Lovtale over det sande store og heltemæssige og ædle den eller den Konges, Fyrstes, Krigsmands, Statsmands, eller anden god og fortræffelig Mands Cha-

racteer o. s. v. Efterdi de menneskelige Skrøbeligheder immer stikke frem iblandt de største Dyder og Fuldkommenheder, og deriblandt forefindes og de Tvetydigheder, som med temmelig god Grund kan forsvares og udlægges til det Bedste, saa hindrer intet, at jo baade Undskyldninger og Apologier kan og bør finde Sted i Lovtaler. Men at Laster ogsaa derudi skulde giennemhegles, det kan Recensenten aldrig troe. Vel kan en Lovtaler dermed bevise sin Upartieskhed, men det er nok, at han i saa Fald opfører sig slet ikke som Lovtaler, men som en Biograph og Historieskriver. En Lovtaler maa kun ikke rose Laster, men som Lovtaler kan han heller aldrig tage sig for at laste dem. Han kan kun gaae dem forbie og sige, min Helts Laster og aabenbare Feyl overlader jeg til Historien, og der kan man finde dem anteignede, jeg er Lovtaler, og bør altsaa kun rose hans Dyder og sande Dyder, og saadanne Egenskaber, som med stor Rimelighed kan holdes for Dyder. Nærværende vor Lovtaler har lovet, ey at ville anføre noget til Kong Eriks Roes, uden hvad der kan bestaae med Sandhed, og ey at fordølge nogen hans Feyl. Det første burde han vist baade love og holde. Men i det sidste har han uden Tvil baade lovet og holdt meer, end han nogensinde som Lovtaler endten burde eller var forpligtet til. Kun derudi har han Ret, „ at en Lovtaler bør ingen Smigrer være, og at man hellere burde kaste alle Lovtaler paa Ilden, „ saafremt de skulde sætte Sminke paa Laster.“ Det Navn Ejegod maa vel opvække vor Opmærksomhed over den Konges Historie og Levnetsbeskrivelse, der har baaret samme, og i sær naar det gielder om at vælge sig et værdigt Object til en Lovtale. Dog maa man ikke af Overilelse vrangelig fortolke disse vor Lovtalers Ord i Begyndelsen. „ Hans (Kong Eriks) „ Tilnavn alene vidner, at han fortiener den (en Lovtale)“ thi det følgende viser tydelig nok denne Forfatterens Meening: „ Hans Tilnavn har været god Anledning nok for mig til at „ agte paa ham, som en værdig Person, og mit Forsæt er „ herefter at vise, at han fortiener dette Navn og med Navnet en Lovtale.“ Ligesaa, om nogen vilde vælge sig et værdigt Mønster af en gudfrygtig Konge til en Lovtale, da kunde ingen fortænke ham, om han faldt paa Knud den Hellige eller opsøgte sig andre i Historien, som har baaret dette Navn, men af det blotte Navn i og for sig selv maatte han

ikke

ikke lade sig bedrage, men af Historien og med Fornuften dømme og skiønne, om han har fortient dette Navn, og om det ikke med større Ret kan ansees for et Skiældsord, man har tillagt den eller den Fyrste, end naar man har givet andre Navn af den Langhaandede, den Langbeenede, den Tveskiæggede, og andre deslige Titler, hvormed Historieskriverne aldeles ikke kan formodes at have forurettet dem. Men i Henseende til de Titler, den Store, den Viise, den Ejegode, den Hellige, den Onde, maa en Lovtaler selv skiønne og dømme, og kan slet ikke fuldkommen forlade sig paa Historieskriverne, allermindst dem, som har levet paa samme Tid med de saaledes betitlede Fyrster. For altsaa rigtig at bedømme nærværende Lovtale, har man uden at lade sig forlede af den Fordom, Navnet kan opvække, fornemmelig at see paa, om vor Lovtaler virkelig med Sandhed har udmærket saadanne Kong Eriks unægtelige Fortienester, der kan frikiende hans Historie Skribentere fra al Skin af Hyklerie. Skulde man end finde nogle tvetydige Træk i Lovtalen, som kunde synes med ikke saa god Grund fortolkede til Kong Eriks Roes, saa bør man være billig i at dømme, og derfor ikke nægte ham den Æretitel af Ejegod, naar man dog ikke savner de Egenskaber, for hvis Skyld han kan fortiene den. Ey heller bør man nægte ham den, fordi han ikke har fortient den med det, **at ingen Kiøn Pige eller Kone har kundet være sikker for ham**, men man bør betænke, at dette Træk hører endten ikke til Lovtalen, eller og man uden lastværdig Besmykkelse kan syne endogsaa i denne Skrøbelighed et Glimt af det Ejegode, saasom Erfarenhed lærer, at man ofte finder de største og bedste Menneske-Venner i dem, der føle en stærkere Tilbøyelighed for det andet Kiøn, naar de for Resten ikke af andre Aarsager og herskende Laster forledes til Ondskab og Tyrannie. Dog maa man tilstaae, at saa blot og bar som denne Feyl her staaer antegnet, bør den erkiendes for en grov Last. Dronningen Bodild beskyldes og her selv for at have været sin Mands Rufferske, en Grovhed, som man vel ikke med Sandhed skal kunde bebreyde mange Dronninger. Recensenten tør over saa kort et Skrift ikke vel være for vidtløftig, og vil i øvrigt overlade Talen til de Læseres Bedømmelse, der ikke allerede længe siden har læst og bedømt dem. I et andet Skrift har Forfatteren sagt, at han maaskee, i Fald

han lod denne ſin Tale aftrykke paa nye, gav den Titel af en Levnetsbeſkrivelſe. Recenſenten har intet derimod, naar han og vil omarbeyde den i Form af en characteriſtiſk Levnets-Beſkrivelſe. Men lader han den blive i den Form den er, ſaa, i hvordan den for Reſten er, er den baade formedelſt ſin Form og ſit Øyemærke en Lovtale, undtagen for den Deel, hvor han uden mindſte Beſnyykkelſe laſter Kong Eriks Feyl (thi for denne Deel er den en Laſtetale og ey Lovtale). Ved ſaadan en Omarbeydning ſkulde han vinde den Fordeel, at han med en friere Upartieſkhed kan underſøge det Tvetydige i Kong Eriks Characteer. Derimod maa man i en Lovtale ombyggelig ſee ſig om efter at faae meget at roſe, og lidet eller ſlet intet at laſte, og juſt dette har den Vanſkelighed, naar Characteren er tvetydig, at man læt kan forledes af ſit gode Forſæt til at roſe det, ſom endten ingen Roes fortiener, eller ikke med Vished.

Kiøbenhavn. Planen til Fleury's Catechisme hiſtorique. Paa den høytidelige Dag Domin. Exaudi den 28de May 1775. da Høyædle og Høyærværdige Hr. Tönne Bloch, forhen Feldt-Præſt og hidtil Sogne-Præſt for Middelfart og Kauslund Meenigheder i Fyhn til Biſkop og Superintendent over Riber-Stift i Jylland, med ſædvanlige ærefulde Ceremonier i Frue-Kirke i Kiøbenhavn offentligen blev indviet. Af Mangel paa anden værdigere Gave, til underdanig Lykønſkning og et ringe Erkiendtligheds Tegn for ti Aars venſkabsfulde Omgang, med dyb Ærefrygt indſendt, frembuden og overleveret af Willads Borchſenius, Sogne-Præſt for Huusbye-Meenighed i Fyhn, og Hof-Prædikant til Wedelsborg Kapel. 1775. 58 S. i 8vo med Møllers Skrifter. —— Forfatteren bryder ud og farer fort med en bedrøvelig, og Recenſenten tør ey modſige, om nogen vil meene, overdreven Klage over Vankundighed i Chriſtendommen. Man høre kun hans allerførſte Ord: „Den yderligſte Vankundighed i Chriſtendommen, jeg „ alt for ofte under mit Embeds Forelſe har forefunden, ey „ alene hos Folk af Bondeſtanden, men og hos andre, ſom „ man gierne for Reſten kunde tælle blandt de Vittige, Sleb„ ne og Lærde, (er ikke dette meget ſagt?) har jeg ved nøye

„ Over-

„ Overlæg ikke kundet andet end tilskrive tildeels den ube-
„ qvemme Maade, hvorpaa man i Almindelighed
„ nogle Aarhundrede i Rad har foredragen de gud-
„ dommelige Sandheder?“ Her studsede Recensenten og raabte, dog saa sagte, at ingen hørte det: store Gud! hvad hører man? Til hvad Ende lønnes og underholdes da saa mange Lærere i Christendommen, og deriblandt saa mange brave, retskafne og lærde Mænd? hvad Nytte giøre de da? Dog tys! tænkte han! Det er kun Forfatteren, der i sin Meenighed har forefunden den yderste Vankundighed i Christendommen baade blandt Lærde og Ulærde, og han har maaskee kun giort et alt for voveligt Spring fra en besynderlig Erfaring til en alt for almindelig Grund, efter hvilken det overalt maatte see lige slet ud med Christendommens Kundskab? Eller har han maaskee vildet, at hans Grund ikke skulde strække sig længere, end hans Erfaring? Er det maaskee blot i hans Meenighed, hvor man i nogle Aarhundrede i Rad har foredraget de guddommelige Sandheder paa saa ubeqvem en Maade? Kun denne Vanskelighed møder her, at dette næppe vilde geraade Forfatteren selv til nogen Ære, da Rec. formoder om ham, skiønt han for Resten ikke har den Ære at kiende ham, uden af dette Skrift, at han ganske vist maa have vidst noget Middel, nogen Vey og Maade til at fordrive dette Vankundigheds Mørke, førend han ved den her ommældte Leylighed fik nogen Kundskab om Fleury's Catechisme historique. Og i Almindelighed at spørge, tør man vel, Fortræffeligheden af Fleury's Cat. historique ubenægtet, paastaae, at al anden hidtil sædvanlig Læremaade, alle hidtil brugelige og brugte Læremidler har været saa slette og uskikkede, at man tør tilskrive dem den paaberaabte yderste Vankundighed? Forfatteren har og i Begyndelsen betænkt sig noget derpaa, og været mere tilbøyelig til at skyde Skylden paa Tilhørerne, end paa Lærerne og Læremaaden. „Imidlertid (siger han) „ varede det ikke længe inden jeg (ved Bibelens flittige Læs-
„ ning og Raadsagning efter min Eed og Pligt) formærkede
„ en himmelhøy Forskiæl imellem den Maade, hvorpaa
„ Religionens første Lærere foredrog Sandhederne, og den
„ nu omstunder brugelige og giængse.“ Nemlig Propheterne, Christus og hans Apostler talede i Almuens Sprog i bekiendte Ordsprog og Lignelser, og opdigtede Fortællinger.

Nu høre man hvorledes han derimod beskriver den nu omstunder brugelige og gængse Læremaade: „Jeg (siger „ han videre) sammenholdt derimod vore Tiders høytravende „ og opskruende philosophiske Læremaade, da man gaaer frem „ ved Definitioner, Divisioner og Distinctioner; da man „ kommer til Torvs med lutter vankende og uvisse abstracte „ Ideer, og universelle Notioner, man selv i sin egen Hierne har udklækket; da man indhylder de soleklareste Sandheder i saadanne mørke Skole-Ord (terminis scholasticis) „ som ikkun tiene til at være Dække for en lærd Vankundighed, men ingenlunde til at opklare, mindre at de skulde „ giøre Sandhederne yndede og antagne i Verden.“ Forfatteren har her ved den Leylighed anbragt, hvad man i Almindelighed pleyer at laste ved den skolastiske Læremaade, og har i alt dette Ret. Men herved er dog vel at mærke, at alt ikke bør lastes i denne Læremaade, fordi den har sine virkelige og mærkelige Feyl, og er i Særdeleshed meget bleven misbrugt i den christelige Theologie. Forfatteren synes her og at laste det, som ingenlunde fortiener at lastes, for Ex. Definitioner, Divisioner og Distinctioner. Disse finder man jo ofte i Bibelen selv eller den nærmeste Anledning dertil. Ja uden for Bibelen ere der Definitioner, som høre til det almindelige Livs Begreber, som af dets Exempler kan oplyses paa en saa umiddelbar sandselig Maade, at de maa falde den Eenfoldigste strax i Øynene, og det samme gielder om Divisioner og Distinctioner, de fortræffeligste Midler til at opklare Forstandens Begreber, og som ofte bekomme deres nærmeste Lys saa vel fra foregaaende Definitioner, som fra den daglige Erfarings Exempler. I øvrigt, da Forfatteren beskriver denne Læremaade som nu omstunder giængs og brugelig, som en Læremaade, Kirken har mange Tiders Hævd paa, saa maa man overlade det til vore Tiders Læreres egen Eftertanke og Overveyelse med sig selv, om de i deres Samvittighed erkiende den af Forfatteren beskrevne Læremaade for deres. Saa griber Eder selv i Barmen I mange brave Mænd, der indtil denne Dag har brugt og bruge den Lutherske Catechismus og en Pontoppidans eller nogen anden saadan endten Andres eller Eders egen videre Forklaring derover til Eders Ungdoms Underviisning, griber og føler i Eders egen Barm! er det Sandt, at Eders Læremaade er den høytra-

travende og opskruede philosophiske? Sandt, at I komme til Torvs med vankende og uvisse abstracte Ideer og universelle Notioner, som I kun har udklækket i Eders egen Hierne? Sandt, at I indhylde de soleklareste Sandheder i saadanne mørke Skole-Ord, som ikkun tiene til at være Dække for en lærd Vankundighed? I maa selv skrifte denne grove Synd for Eders egen Samvittighed, om I finde Eder skyldige. Kun dette tør Recensenten sige, at hvor saadan Læremaade er almindelig giængs, der burde næsten anordnes en offentlig Bedefest og assiunges et Litanie derimod, saa vel som mod nogen almindelig Pest. Thi fra saadan Læremaade bevare os GUD! Men i Forfatterens alt for almindelige Beskyldning paa vore Tider og deres Lærere formaster Recensenten sig ikke til at tage nogen Deel, og han kan med en god Samvittighed saa meget mindre giøre det, som han selv ikke veed af nogen saadan sin Ungdoms Underviisning at sige, og veed heller ikke hvor den nogensteds er brugelig, men veed dette, at han selv efter den **Lutherske Catechismus** og **Pontoppidans Forklaring** derover, har bekommet en Underviisning, der var skikket til at daane den bedste Christen efter den Lutherske Kirkes Læreform, om han end saa selv siden havde lært at kiende nogen i en og anden Henseende fuldkomnere Methode. Forfatteren driver sin Klage endnu videre: „Man kan (siger han S. 2) „ i vore Tider blive ved i en Tid af et halvt Aarhundrede „ troelig og utrættelig nok, at arbeyde paa en eeneste lille „ Meenigheds Oplysning, og dog den sidste Dag have den „ Grømmelse, at forefinde den fast lige saa uvidende om den „ christelige Lærdoms egentlige Indhold, som den første. Og „ det man meest forundrer, er, at det ikke blot er den tilvoxende, lætsindige og skiødesløse Ungdom, der er saa vankundig, men det kan og være saadanne gamle Folk, der i „ al den Tid aldrig har forsømt en eeneste Prædiken, eller „ undladt at overvære nogen Catechisation; saadanne, som „ med megen Lyst og Iver, med megen Andagt og Opmærksomhed have anhørt Ordet, saa tidt det offentlig er bleven „ forkyndet.“ Forfatteren mælder ikke, paa hvis Erfaring, endten sin egen eller andres, han grunder denne Klage. Siden den almindelig giængse og brugelige Læremaade skal bære Skylden, saa maatte man troe, at han maatte have en ligesaa almindelig Erfaring for sig til Grund for sin Klage.

Men saasom man høyligen har Aarsag til at tvile om nogen saadan almindelig Erfaring; saa strækker hans Erfaring sig vel ikkun til hans egen Meenighed, og det maa kun være der han har forefundet en saa yderlig Vankundighed, endogsaa hos gamle Folk, der dog i et halvt Aarhundrede aldrig har forsømt en eeneste Prædiken eller Catechisation, og med megen Iver, Lyst, Andagt og Opmærksomhed har anhørt Guds Ord. I Sandhed derover maa man vel forundre sig, saa meget mere, som den Læremaade Forfatteren vil have indført i Stedet for den gængse og brugelige, nemlig den historiske i Stedet for den systematiske, aldrig bedre kan anvendes, end i Prædikener og derover anstillede Catechisationer, hvor man har lutter historiske Texter at lægge til Grund. Og overalt maa man forundre sig over, om han i saa lang Tid med troelig og utrættelig Flid skulde have arbeydet paa en lille Meenigheds Oplysning saa ganske forgiæves, uden at have vidst at anvende den endnu brugelige og gængse catechetiske Læremaade paa nogen saadan Maade, at hans lille Meenighed kunde høste nogen ønskelig Frugt deraf til Oplysning, allerhelst en Meenighed, hvor Folk med saa stor Andagt og Opmærksomhed har hørt Prædikener og Catechisationer. Kort, Rec. har i Forfatterens pathetiske Klage fundet saa meget at forundre sig over, at han seer intet, der kan betage ham sin Forundring, uden han maatte antage en rhetorisk αυξησιν derudi, som han dog ikke tør sige at være saa ganske vel anvendt og uden al vore Tiders Fornærmelse. Men hvad er det endelig for en Læremaade Forfatteren vil have lagt til Grund? Det er da den, formedelst hvilken den bibelske **Historie i sin Sammenhæng skulde lægges til Grund, og derpaa uddrages de Slutninger deraf, som nærmest ligge der i og umiddelbar flyde deraf**, og han ønsker en **historisk Catechismus**, hvor i denne Læremaade blev fulgt. I Sandhed en fortræffelig Læremaade, men som med alle sine Fordele dog vel og turde have sine Vanskeligheder og kan lade sig misbruge. Dog den maa beholde al den Værd, Forfatteren tiltroer den. Kun dette forvovne Spring turde Recensenten ikke have giort, dette, som han her i følgende Stykke vil betegne med en lang Streg. „Det vilde „ blive langt behageligere efter at Historien først var lært, „ og derved Grunden lagt, at høre de guddommelige Sand-

„ heder

„ heder fremsatte for sig i en læt, tydelig og fattelig historisk
„ Stiil ——————— end med megen Møye og Kiædsomme-
„ lighed at lære uden ad en Hoben Definitioner, som man
„ ikke forstod det ringeste af, og saae Hiernen fuld proppet
„ af en Deel mørke skolastiske Kunst-Ord, abstracte Begreber
„ og universelle Notioner indhyllede i en tør, mager og op-
„ skruet Stiil.“ I Sandhed, det kommer Recensenten for, som Forfatteren spurgte, om ikke saadan en historisk Catechismus var bedre end Frommii Metaphysica? Recensenten har kun betegnet dette store Spring med en lang Streg, som en ubestemmende Maalestok. Vil nogen ellers nøye udmaale det, den kan ansætte i det aabne Rum alle de Lærebøger og Læremaader, som man kiender og har brugt med Fordeel til sin Ungdoms og Meenigheds bedre Oplysning, end Forfatteren i sin Meenighed og efter sin Erfaring veed af at sige, og saa tælle, hvor mange saadanne Forfatteren har sprunget over fra hans **historiske Catechismus** til en Lærebog og Læremaade efter **Frommii** Methode. Men alle saadanne enkelte Anmærkninger tilsidesatte, som Hr. Forfatteren med sin noget overdrevne Indledning har foranlediget, kan man dog ey andet end biefalde den **historiske Catechismus** han anpriser til Ungdommens Underviisning. Et Mønster af saadan en Catechismus har han fundet i Abbed Fleury's Catechisme historique & dogmatique. Nærværende Forfatterens Skrift indbefatter egentlig en Beskrivelse og Recension af denne Catechisme's Indhold og Beskaffenhed. Den har andre brave Mænds Biefald for sig, og som Recensenten har ingen Leylighed haft til at lære kiende den af egen Giennemlæsning, saa har han ingen Grund til at nægte eller kalde i Tvil nogen af de fortræffelige Egenskaber, som Forfatteren har udmærket ved den, og han troer, at Forfatteren fortiener Tak for det han har betient sig af sidste Bispevielses Ceremonie, som en Anledning til at giøre saa fortræffelig en Lærebog ydermere bekiendt iblandt os, end den hidindtil har været. Man kan vist nok af hans Beskrivelse faae Lyst til at eye Bogen selv, for ved egen Læsning at blive bedre bekiendt dermed. Han opmuntrer den nye indviede Bisp til at giøre hvad han som Bisp maatte formaae, til at faae vor Danske Kirke forsynet med saadan en Lærebog. Dette skeer i en Lykønskning og Lovtale, i hvilken man kunde have ønsket kun dette Træk draget

med en mere forsigtig Pensel. „Jeg ærer Forsynet og priser „Regieringen, der til saa vigtig og ærefuld en Post, hvor„til De frem for nogen anden er saa oplagt, værdig og for„tient, imod alles Formodning drog Dem frem.“ Tør Hans Høyædle Høyærværdigheds Beskeedenhed tilegne sig denne Roes, og nogen Undersaat være nogen anden Formodning bekiendt, end at Guds og Regieringens Forsyn fremdrager engang til saa vigtig en Ærepost en Mand af saa bekiendt en Værdighed og Fortieneste, som Forfatteren uden Undseelse for ham selv og sine Læsere har vovet at ophøye over alle andres? Dannemark eyer vel mange til Bispedømmer oplagte, værdige og fortiente Mænd. Iblandt disse er Hans Høyærværdighed ganske vist Een, og det er Guds og Regieringens Naade, som har udmærket ham iblandt disses Tal. Men Forsigtighed og Moderation behøves der, saa vel til at rose en iblandt mange værdig Lærer, som til at laste en almindelig giængs og brugelig Læremaade, endogsaa naar man har en bedre at anprise. Recensenten kan og tør ikke give sig af med Beviser, men fortrøster sig nok til at bevise, at intet af alt det, som endogsaa med god Grund er anført til den historiske Læremaades Anpriisning, stræbker til at gotgiøre, at al systematisk Læremaade ved Ungdommens Underviisning ganske bør forkastes og tilsidesættes. Man vogte sig ogsaa vel for, under det forhadte Navn af Aristotelisk og Skolastisk, at laste og udskrige, hvad som i sig selv kan være baade nyttigt og nødvendigt, naar det kun bliver brugt og anvendt med Forstand. Alt hvad man kalder Systematisk, abstracte Ideer, universelle Notioner, Definitioner, Divisioner, og Distinctioner, og det her næsten som Ord og Navne, man maatte med Afskye blive bange for, det finder i Underviisningen til visse Tider og i visse Henseender sin Nødvendighed og Nytte, og kan foredrages paa en simpel, tydelig og sandselig Maade i et folkemæssigt Sprog, uden mørke skolastiske Kunst-Ord, uden nogen høytravende og opskruet philosophisk Læremaade. Indbefatter den Hellige Skrift en Samling af sammenhængende til Menneskers Salighed fornødne Lærdomme, saa maa man jo vel til Menneskers Underviisning opsamle dem af dens forskiellige Bøger og foredrage dem i deres Sammenhæng og Forbindelse. See! det er systematisk Læremaade, og den behøver hverken at

være

være høytravende eller opskruet, og trænger ikke til mørke skolastiske Kunst-Ord.

London. Le Theisme. Essai philosophique. Ad. Coelum hinc iée putandum est sublimes animas? 1773. Et besynderligt Skrift, dog fuld af Geist, og en Frugt af en vel ernæret og kraftfuld Imagination og den dristigste skeptiske Forstand. Med megen Magt har Forfatteren kulkastet det atheistiske Systeme, men ligesom voldsom støder han og de sædvanligste Orthodoxe Systemer fra sig, sætter sig fast just ikkun ved de meest forladte Pladser, og det alene for at vise, at han ogsaa der kunde forsvare sig imod Atheismus, naar han vilde. Endelig synes han at holde fast Fod ved den Berkeleyiske Idealismus, hvilken han S. 148. saaledes Modificerer. „Toute sensation se passant dans l'ame & n'a„ yant que Dieu pour Auteur est donc la seule chose „ existante en fait de matiere; c'est a dire, que l'objet „ materiel est un pure illusion, ou plutot un abus de „ terme. Il n'est donc pas plus de lieu, que de tems; „ l'espace & la durée sse reduisent a un seul point; & „ comme toutes les verites continues l'une dans l'autre „ se reduisent a une seule, il n'y a non plus qu'un seul ê„ tre existant par lui même, dont les autres ne sont que „ des emanations au du moins des produits accidentels." Man begriber let, at Meditation ved saadan Gang ofte farer over den rette Linie, at meget bliver kun anseet fra den halve Side og den urette Synspunkt, og at alle Deelenes Sammenhæng mellem hinanden holder haardt at forsvare. Og dette gaaer alt her meget vidt, men saa stærk og rigtig er dog Forfatterens frie og dristig omsvævende Blink, at han hæfter ved herlige Udsigter og nyttige Grunde. Man kan ikke indlade sig med at rette og bedømme de besynderligste Begreber. De have en alt for egen Stilling imellem hinanden og forvævet Sammenhæng for at kunne ansees paa Forfatterens Maade, naar de rives ud derfra. Hoved-Punkten, paa hvilken Meditationen gaaer fort, er denne. Mennesker har baade moralske og andre intellectuelle Begreber, førend det endnu kan høste dem af andres Underviisning eller egen Erfaring. Herved er indlemmet en Historie om en, som var døv født, og hans Kundskab førend han endnu havde lært

at

at tale; hvilken, om den er rigtig, ey alene beviser det Mod satte af hvad man hidindtil har sluttet af den bekiendte Hi storie om den døvfødte af Chartres (Condillac Essai sur l'o rigine Tom. I. p. 190.) men endog, at et Menneske uden Sprog kunde næsten bedre end nogen anden, formedelst den indvortes Følelse, have Forestillinger om Gud, om det andet Liv, om Siælen o. s. v. Om endogsaa Alt var Ma terie, og Tanken i Materien; saa maatte man dog antage en Gud, som Kilden til Bevægelsen og til Middelpunkter af den regelmæssige Foreening. —— Naar blind Kraft var Grund til Verden; skulde da i det mindste ikke langt flere Arter af de slet ikke eller mindre organiserede og mindre regel mæssige Ting være for Haanden, end af de regelmæssige? Men nu er virkelig det Modsatte. —— Intet Folk, ingen Sect af Philosopher har talt saa værdig og saa philosophisk rig tig om Gud og Skabelsen, som de Jødiske Forfattere af Bi belen. Endogsaa de Fortællinger om Menneskenes lange Liv, og deres Kiæmpe-Størrelse for Syndfloden, og Syndfloden selv, søger Forfatteren at forklare paa en philosophisk Maade. Men hvorfra havde Jøderne denne cosmologiske Viisdom? En Vunderbar Indgivelse synes Forfatteren ikke at være no gen saa simpel Grund som l'organe de la memoire du pere des humains modifie dès l'instant de la creation, comme s'il eut été frappé par l'image au par le recit de la cos mogonie. (Propheternes Hierner maatte da vel og have havt en saadan architypisk Bygning. Men var da en umid delbar Guds Virkning ikke kortere? saa tænkte **Malibran che**, i det han fulgte sin Satz, que nous voions tout en Dieu. Man skulde tænke, at Forfatteren ved sin Idealis mus skulde have mindst at indvende imod denne Forstillings Maade.) Ufuldstændigheden i vor Kundskab om det guddom melige Væsen hindrer os fuldkommen at besvare den Tvil angaaende det Onde i Verden; vore alt for lidet passende men neskelige Begreber om Godhed og Retfærdighed forvirre os; ikke desto mindre nøder Følelse og Betragtning os til at be kiende Skaberens umaadelige Godhed, og hundrede fornuf tigere Hypotheser staaer ogsaa der endnu den atheistiske Tvil imod. Menneskenes Elendighed i dette Liv kunde vel snarere være en Straf for de i et foregaaende Liv begangne Synder. —— Den Paastand, at de Dyr, der levede længer, end

an-

ndre, derfor ikke havde mere Nydelse, saasom Intensionen taaer i et omvendt Forhold med Længden; at Elephanten ey avde mere Nydelse end Insecten, der lever kun en Dag S. 115) er vist en Sætning af yderste Dristighed. —— Helved-Straffernes, i sær de positiviskes, Evighed, erklæer han for en Idee, som alene nogle haardhiertede Folk, er aldrig forlade, har været i Stand til at finde paa. Til rygten for de ævige naturlige Straffer anfører han siden en gen Grund, nemlig at, da Siælens Følelser alene forandree sig med Forandringen af dens Organers Tilstand, saa unde en Siæl vel immer beholde de samme smertelige Følelser, som den har havt ved Skilsmissen fra Legemet. Men ette sættes forud, deels, at Siælene kan endnu have Følelser uden Legeme; deels, at de derved dog forholde sig lidene. En af Forfatterens Hoved-Absigter er at giøre Siæleres Liv uafhængigt fra det legemlige Væsen. Men hans Beviis ere ikke tilstrækkelige til at bekræfte hvad han paastaaer. lt Følelsen ikke kan underskille, hvad Ret eller Uret er, er el rigtigt for saa vidt den ikke sikkert kan giøre det i alle Tilælde; men deraf følger dog ikke, at jo Elementerne til Bevrebet om hvad Ret er, kan være grundede i Følelsen. Han roer Menneskenes Frihed, og meener, at om de metaphyske Beviis derimod skulde giælde, maatte de ligesaa vel iælde imod Guds Frihed, som imod Menneskenes. (Dette an vel siges om nogle, men ikke om alle. Man begriber et, at, hvis Grund-Substantzerne havde en kun i nogen Naade uafhængig Existenze fra Evighed af, man og ikke unde fradømme dem en vis Frihed eller ultimate Selvvirkomhed. Ved Guds Uafhængighed er altsaa Friheden, saades som Ordet i den metaphysiske Strid egentlig maae tages, for Gud læt at afgiøre, om endogsaa man vilde indømme at alle hans Handlinger vare nødvendige Følger af ans Væsens høyeste Fuldkommenhed.) Forfatteren kommer a Theologien til Moralen. S. 221. f. forekommer den limrende Udførelse af den Platoniske Idee om Siælens Opsyelse over det Sandselige. At den Viise burde flye de forervede Mennesker, og leve i Eensomhed adskilt fra det borerlige Sælskab (S. 223.) er en philosophisk Separatismus, m ikke fordrager sig med Orthodoxien. Tilsidst giør Forutteren nogle Indsigtsfulde Bemærkninger over de Gamle

Phi-

Philosophers Systeme, i det Øyemærke at vise, at de, naar man kun vidste ret at fatte dem, hænge bedre Sammen, end det synes i Begyndelsen; og at de, om de end seer nok saa forskiellige ud, i de Ting, hvor der er megen Formodning og kun liden Videnskab, dog mestendeels alle eenige i Religionens og Moralens Hoved Punkter. —— Hvis ikke vare de mange skeptiske Udsvævelser og alt for dristige Hypotheser; saa kunde man anse denne Bog for den bedste og kraftigste Igiendrivelse af Atheismus i sar efter nærværende Tiders Forsøgenheder. Saa rigtig opdager Forfatteren Feylslutningen og Grundbegrebernes Forvirring i Vildfarelsens Systeme; saa vel veed han at fremstille Sandheden for Øynene, og at foredrage den paa en ret eftertrykkelig og rørende Maade. Men saadan som den nu er, kan man have Aarsag at frygte, at den kunde give Anledning til nye Indvendinger og Forvirringer. Den vil skaffe den Philosoph der forstaaer sin Logiske Opløsningskunst en underholdende og nyttig Læsning. Men er nærved at formode, at den er af samme Forfatter, som Lettres sur les Desirs og sur l'Homme & les rapports. Samme Mesterstiil, samme Rigdom af store og glimrende Begreber uden Omhyggelighed for deres Sammenpasning; samme platoniske Sving af Imaginationen; samme philosophiske Agt for den christelige Religion samme Foragt for Lasten og Beskyldning imod den politisk Forfatning. —— Men man maae ærgre sig over de mange stemme Trykfeyl.

Halle. **Geschichte von den Seelen der Menschen und Thiere. Pragmatisch entworfen von Just Christian Hennings. 1774. 552. S. st. 8v.** I Dette Skrift undersøges de Spørsmaale om den menneskelige Siæls Begreb, dens Frihed, Immaterialitet, Eenhed, fremdeles om Siælens Sæde, dens Indflydelse paa Legemet og den Udødelighed. Det Egentlige i Forfatterens Methode bestaaer derudi, at han med megen Fuldstændighed og Udførlighed giennemgaaer Philosophernes Meeninger og deres Beviis, og dernæst tilføyer sine egne Tanker. Saaledes bliver her i følgende Orden opregnede de Beviis, som **Kahle**, nogle Leibnitzianer, og **Crusius**, **Schubert**, **Knutzen**, **Eulers**, **Mejer**, **Plouquet**, **Carteſius**, **Wolf**, **Graveſande**

Feder, Cochet, Luzack, Creutz, Bonnet, Plotinus, Hubert, Hayer, Bernet, Ditton, Pontoppidan, Böhme, Hollmann, Krause, og nogle Flere har ført for Siælenes Simplicitet. Herved havde det været at ønske, at det maatte have behaget Forfatteren, enten i sin Fortælling at følge Chronologien, eller, hvilket endnu havde været bedre, at bringe disse Bevis, som vist ikke ere alle væsentlig forskiællige, under visse Hoved-Fag, og ved de lige alene at angive Philosophernes forskiællige Vendinger. Herved skulde han have vundet saavel i Henseende til Tydelighed, som Kortheed. Dog taber Skriftet ikke noget derved i sin øvrige Værd, hvori Forfatteren har vist foruden vidtløftig Læsning tillige megen Skarpsindighed, og ved en almindelig Upartieskhed og Frihed fra al Secterisk Efterhang har forhvervet sig enhver forstandig Læsers Høyagtelse, men Titelen synes ikke vel at passe sig til Skriftets Indhold. Hverken veed man, hvorfor det skal hedde en Historie om Menneskenes og Dyrenes Siæle, da dog her just foredrages de meest speculativiske Satzer, ey heller, hvad i sær det Udtryk, pragmatisch entworfen skal have for en Bemærkning. I den Sidste Afsatz bliver kun kortelig afhandlet det Spørsmaal: Om Dyrene ere blotte Maschiner? Grundene for og imod Dyrenes Siæle, deres Udødelighed, og tilsidst den Materie om Siælens Oprindelse.

Zürch. Georg Gottlieb Oesterdinges, Anleitung für das Landvolk in Absicht auf seine Gesundheit, oder Fortsetzung der Heilungsart derjenigen hitzigen und geheim gehaltenem Krankheiten, welche von Herrn Tissot nicht ausgeführt worden. 1773. 720. S. 8v. er en grundig og vel udført Underviisning efter Tissots Methode, hvorledes Syge, som ikke kan have nogen Læge har at forholde sig. Først forekomme nogle almindelige Regler og Satzer, ligesom og Inddeelinger af Sygdommene, og dernæst bliver handlet om de hidsige Febre i Almindelighed, om Betændelses-Feberne i Almindelighed, og om Indvoldene og Avlings-Redskaberne i Besynderlighed; om nogle Øyne-Sygdomme; om nogle Øre-Sygdomme; om Stikflod; om Blodspytning, om Snigfebre og Svindsot; om Blodbrækning; om Følgerne af kold Drik-

te-

ke og umaadelig Aareladen; om den Gyldne Aare; om nogle Hæmorrhoidal-Sygdomme, somligne de veneriske; om den Maanedlige Renselse og Sammes Tilfælde; om den gode hvide Flod; om Moder-Vee, den hysteriske faldende Syge og Moder-Raserie, om Tungsindighed og det langvarige Raserie; om Kiærligheds-Syge og andre Veneriske Sygdomme; dernæst Spørsmaale, som man maae giøre til de Syge, for at erfare den sande Tilstand af Sygdommen. Skriftet besluttes med en Fortegnelse paa de deri anførte Lægemidler.

Oßnabrück. De lite inter Protagoram & Euathlum exorta, nec vero a Judicibus decisa, er Opskriften paa et Programme af Professor og Rector **Wagner** ved det her værende Gymnasium. Det er den bekiendte Rets-Strid over den Lærebøn, som blev tilsagt med den Vilkaar, om Lærlingen skulde vinde den første Sag, han havde at føre for Retten. Forfatteren bemærker ey alene med andre, at det Dilemma, som **Protagoras** i sit Indlæg skal have brugt, er falsk, efterdi det kan vendes om imod ham selv, men han gaaer endnu videre, og føyer til, at **Protagoras** burde have lagt Sag an mod den utaknemmelige og skalkagtige Lærling, ikke saa meget ex pacto, som han burde meget mere have sigtet ham for dolus malus.

Berlin. Die Lehre von der Interpunktion oder dem richtigen Gebrauche der Unterscheidungs-oder Abtheilungszeichen als eine Beylage zu seiner deutschen Sprachlehre herausgegeben von Johann Friedrich Heynatz. 1773. 72. S. 8v. Hr. H. har i dette Skrift handlet med megen Nøyagtighed om Distinctions-Tegnene. Paa Reglerne finder man vel indet at udsætte, men Afhandlingen kunde og burde have været fattet meget kortere, da en slæbende Vidtløftighed i grammatikaliske Bagateller afskrækker Læseren.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 25.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 22de Junii 1775.

Kiøbenhavn. Skilderie af Verden ved Philalethus. I. Hæfte. Qvi mores hominum multorum vidit & urbes. 1775. 96 S. i 8vo. Med Simmelkiærs Skrifter. Vist nok maa den være vel bekiendt med Verden, der ret skal ſkildre den, og om han er ikke saa bereyst i Verden, som Ulysses, qvi mores hominum multorum vidit & urbes, saa maa han dog ikke være det mindre i Verdens Historie, hvor han med Tankerne kan være kommen langt videre end hiin saa vidt bereyste Homeriske Helt. Og hvem meener man da vel, der var bedre skikket til at give os det rette Skilderie af Verden, end vor i Verdens Historie saa vidt bereyste Hr. Kammer-Herre Suhm? De Kilder, hvoraf han vil laane Trækkene til dette Skilderie, ere visse gamle Skrifter og Skribenter, som Bibelen, Homer, Herodot, Diodor, hvilke han just til den Ende paa nye læser igiennem, da han ellers ikke har læst dem i den Hensigt. I dette Iste Hæfte gaaer han fra Syndfloden til Abrahams Kald, da han ellers har afskildret Verden for Syndfloden i sine bekiendte Dronhiemske Samlinger. Man kan bedst dømme om Skilderiet af Hoved-Trækkene. — Først noget om Verdens Tilstand efter Syndfloden, da den i temmelig lang Tid maa have lagt øde og udyrket, og været fyldt med Moradser, Øser og Sumper, Skove og Kratter, langt meer, end i vore Tider, som endnu har Levninger nok deraf. At Floden

ey har kuldkastet alle Træer, sluttes af det grønne Olieblad som Duen bragte Noah i Arken. — I Anledning af Noah Offer, vises, at Altere maa have været i Brug for Syndfloden, og overalt, at adskillige andre Skikker, Kunster og Videnskaber ey ere opfundne først efter Floden, men vel formedelst Menneskenes Adspredelse forglemte, og siden længe derefter igien af visse Genier opfundne, som saa sildig i Historien ere berømte derfor, som de første Opfindere, eller og igien optagne efter Ægypter, Chaldæer og andre Folk, som stedse have vedligeholdt Forfædrenes Kundskaber, og fra hvilke de ere komne til andre Folk. Alt dette er nu sat i et stort Rimelighedens Lys. Men hvad Noah's Offer angaaer, de vil Forfatteren slutte af det Mosaiske Udtryk, at Gud nemlig lugtede Røgen deraf og fandt den at være behagelig, til Noah's og hans Børns Simplicitet og rigtige Begreb om Gud. S. 13: „Overalt sees ogsaa tydeligen her „ af, at Vankundighed og urigtigt Begreb om Guddommen „ geleydet af Taknemlighed og et ærligt Hierte, haver virket „ lig været den første Aarsag til Offere, som dog Gud siden „ helligede ved at indrette dem saaledes, at de bleve Forbilleder paa den tilkommende Forsoner; en Tanke og Hensigt „ som man derimod aldeles ey kan tilskrive de første Opfindere og Stiftere af Offer." — Her efter kommer Forfatteren til den Materie om Vingaarden, som Noah plantede hvorved han viser, at Noah maa have kiendt Vinens Kræfter, og tillige vidst en Maade at tillave den paa, som halignet den nu omstunder brugelige. Da Noah mælder vel den Leylighed om Trældom, saa slutter Forfatteren, at Trældoms-Standen maa have været til for Syndfloden, da Noah ellers ikke kunde have talet derom, som en ham allerede bekiendt Sag Derudi maa man nu vel lade Forfatteren beholde Ret. Men det hele følgende Stykke var megen Critik værd, naar Leyligheden og Rummet tillod at være vidtløftig S. 21: „Overalt indseer jeg ikke, at Slavestanden stride „ aldeles mod Naturens Ret, saaledes som den er efter Faldet," (NB. Forandrer Faldet og Fordervelsen Naturens Ret? Hiin viser os, hvordan Menneskет er. Denne bør aldeles vise os hvordan det burde være, naar det skulde være uskyldigt, „ hvorvel jeg tilstaaer, at den er haard og skadelig og stride „ imod Friheds Almindelighed og Klogskab, samt hindre

„ Men

„ Menneskets og Statens Fuldkommenhed.“ (NB. Hvad andet behsver den at være for at stride lige mod Naturens Ret?) „ Vil nogen argumentere af Menneskets Tilstand for Faldet, „ og som den var i Uskyldigheds Standen; da vil jeg ey tvi„ ste med ham derom, men tilstaaer ham gierne alt hvad „ han forlanger; naar han igien ikkun ey vil nægte mig, „ som han ey kan, at de Regler som passe sig paa Uskyldig„ heds-Stand, ey passe sig paa vor nærværende Tilstand, „ og at derfor hans Systema Juris Naturæ er ubrugelig og „ kommer os ey ved.“ Men Natur-Rettens Regler bør jo vise os, hvordan Mennesket bør være, som fuldkommen uskyldigt, lad være det formedelst sin tilfældige Fordervelse aldrig bliver eller kan blive det: derved vises Vey til at hemme Fordervelsen saa vidt mueligt: Forfatteren tilstaaer selv strax herpaa, at Trældommen er en Fordervelse i Verden, som kan afskaffes: altsaa var jo hiint Systema Juris Naturæ her meget brugbart, og kom os meget ved. Bygger man Natur-Rettens Forskrifter paa Verdens tilfældige Fordervelse; hvad gielder, man skal da kunne authorisere hvad Last og Ulykke man vil i Verden? —— Herefter møder os en vigtig Betragtning over Verdens Tilstand for Floden, som Forfatteren siden har giort sig, og her har vildet indrykke forend han gik videre i sin Betragtning over Verdens Tilstand efter Floden. Den gaaer ud derpaa, at Verden og vor Jordklode skal være meget ældre end fra Adams Tid. Dette skal være bevist af de mangfoldige uordentlige Jordlag, som ikke skal kunne være opkomne uden ved mange Overskyllelser, Jordskiælv og Ild-Opkastninger, hvorved mange nye Øer saa vel i ældre som nyere Tider ere opkomne, og nye Bierge opkastede. Foruden andre Grunde, sluttes det og af de mange nu med Skove bevoxede Bierge, som ere af Ætna's Ild opkastede, hvilken har foraarsaget en Forandring paa Jordkloden, der gaaer langt over alle historiske Efterretninger, og hvortil en Tid af mange 1000de Aar maa have været nødvendig. Mærkeligt er dette Sted, S. 27: „ Da Vesuv første Gang brød ud og „ med Aske og Lava bedækkede den ulykkelige Stad Hercula„ num, var allerede al historisk Efterretning om noget Ud„ brud i de Egne forglemt; og dog har man ved at grave i „ Herculani Levninger fundet, at den har staaet paa lutter „ Lava, saa og at Gaderne af den bedækkede Pompeji har

„ været lagte med Lava. Hertil kommer **Strabonis** Vid-
„ nesbyrd, at den ganske Kyste har i hans Tid Mærker af
„ voldsomme Udbrud. Hvad ere alle Ver andet, end fra-
„ revne Stykker Land, eller og Havbunde, som ved Under-
„ jordisk Ild ere hævede i Veyret. Vi træde paa mange
„ gamle ødelagte Verdener." Saa vel Folkenes ældste Tra-
ditioner, for Ex. Ægypternes hos **Herodot**, at Solen har
engang staaet op i Vester og gaaet ned i Øster, og **Ovids** og
Hesiods om et længe, før Jorden fik denne sin Skikkelse,
tilværende **Chaos**, som og den ældgamle Ægyptiske, Chal-
dæiske, Phæniciske og Chinesiske Tidsregning, skulle og tiene
til Beviis for denne Verdens vore første Forældres Tid langt
overstigende Alder. Den Mosaiske Skabning skal altsaa kun
være en Hoved-Forandring der er gaaet for sig med vor Jord-
klode, som længe tilforn skal have været beboet af levende og
tildeels fornuftige Skabninger, men om disse har været saa-
danne som vi Mennesker, tør Forfatteren ikke bestemme.
Denne Sag maa nu have saa stor Rimelighed, som man vil,
saa tør dog Rec. ingen Deel tage i Forfatterens Paastand,
og har derfor og saaledes stilet sin Recension. Den Mosaiske
Fortælling seer i Manges Øyne saa oprigtig ud, som at Mo-
ses selv virkelig endten har troet eller har vildet man skulde
troe, at med de 6 Dages Skabningsværk er det hele Alt
første Gang bleven frembragt, og er dette saa, da maa han
endten selv være bedraget i sin Meening, eller og han har
digtet i hvad Hensigt det saa har været, dersom Forfatteren
skal beholde Ret i sin Paastand, som han har sat i et saa
glimrende Rimeligheds Lys. For Resten er det en Sag,
hvorom han og Theologerne maa komme til Ret med hinan-
den, som de bedst kan. Hvad ellers den hele Verden an-
gaaer, da fremsætter han et Spørsmaal: **om Gud har**
frembragt Verden af Evighed eller skabt den i Tiden?
og erklærer dets Afgiørelse for umuelig. Man har jo dog
længe siden decideret det; og Decisionen er klar og reen. I
den Talemaade, **frembragt, skabt af Evighed**, stikker,
siger man, en aabenbar Contradiction og Selvmodsigelse, og
hvad kan man vel have derimod? Dersom Rec. vilde paastaae
i det mindste blot en Muelighed i en evig tilværende Verden,
da vilde han ganske afholde sig fra det Ord, **skabt, frem-**
bragt, og formeere Spørsmaalet saaledes: **Kan Verden**

ha-

have været til af Evighed bestaaende ved en ævig virksom guddommelig Kraft (hvis blotte Villie er nok til en Tings Tilværelse, og hvis Behag og Hensigt maa altid kunne være den samme) eller **maa den nødvendig være bleven frembragt og skabt til en vis Tids-Punkt og første Punkt i Tidens Følge?** (saa at Opfyldelsen og Udførelsen af Guds Hensigt med dens Tilværelse skulde nødvendig være indskrænket til nogen saadan første Tidspunkt, og det endten formedelst en moralsk eller physisk Nødvendighed). Det er Status Controversiæ og derpaa maa følge saadan Decision, at, naar Muligheden af en ævig tilværende Verden var afgiort, saa spørges om Virkeligheden, om den i Sandhed har været ævig til, eller er skabt fra en første Tidspunkt af? Det sidste Spørsmaal kan da intet Menneske decidere, naar ikke **Moses** med guddommelig Authoritet skulde have decideret det. Men var en **ævig tilværende Verden** i sig selv umuelig, saa bliver der ingen Spørsmaal om dens Virkelighed, der da plat og aldeles maatte nægtes. Det være nu hermed, hvordan det vil, nok er det, Forfatteren erklærer det uden al Undtagelse for en unægtelig Sag, at Verden og vor Jordklode er uendeligen meget ældre end Adam, og har længe forhen været beboet; skiøndt Adam bliver Stamfader til den nu værende Menneske Slægt, og den Mosaiske Skabning bliver efter denne Hypothese (som Rec. alene tør kalde den) blot en Omskabning og første Anlæg til Jordens nu værende Forfatning. At denne ikke kan være ældre end Adam, har han søgt at vise af hedniske Skrifter og Folkenes Traditioner, og det for deres Skyld, som maatte nægte Bibelens Guddommelighed. Man kan gierne tilstaae Forfatteren, at Jordkloden har ved Adams Tid lidt en saadan Hoved-Forandring, som er Grunden til dens nu værende Forfatning, men betiener man sig af den af ham selv givne Frihed, at indskrænke den Mosaiske Fortælling til en blot Omskabning af vor Jordklode, saa kan man, uden at nægte Bibelens Guddommelighed, indskrænke den endnu mere, og det med ligesaa god Grund. Har Moses sagt eller **Gud** ladet ham sige, at **Gud** skabte nu først Himmel og Jord, og Soel og Maane og Stierner ꝛc. fordi det lod saa for de første Mennesker, som først fik alt dette at see; saa kan man sige, at han ligeledes siges at have skabt **Adam** og **Eva** allerførst, blot fordi

han efter en almindelig Revolution i Naturen har reddet dem saaledes fra Undergang, at man har ikke vidst hvorfra de vare komne, og har anseet dem som ganske nye Mennesker paa en ganske nye Jord; har indstiftet og ligesom omskabt dem til Stamfædre for en nye Menneske-Slægt, hvis rette Herkomst ingen har vidst, og man derfor har anseet som opvorne og skabte af Jorden. Siges Jorden skabt, fordi der med den er skeet en Hoved-Forandring, saa kan Adam og Eva siges skabte, fordi der er skeet ligeledes med dem. Ja man kan end mere indskrænke Fortællingen til en Deel af Jordkloden. Skal Soel og Maane siges da først alene skabte, fordi de alene da først for de første Mennesker lode sig tilsyne, da de tilforn vare dem ubekiendte, skiøndt de vare virkelig til i Naturen og flere end disse, saa kan Adam og Eva siges først alene skabte, fordi det kom dem saa for, og de kiendte ingen anden Deel af Jordkloden, hvor der vare Mennesker til, skiøndt der paa andre Steder kunde være andre ligeledes reddede fra Undergang i den almindelige Revolution, som ere blevne Stamfædre for andre Menneske-Slægter i andre Verdens Deele og der ligeledes anseete for Mennesker, som umiddelbar ere opvorne eller dannede af Jorden. Altsaa kan man, naar man maa forstaae og indskrænke Mosis Ord, saa vidt man vil, nægte, at, den Mosaiske Adam er Stamfader til det ganske menneskelige Kiøn, og at hele vor Jordklodes nærværende Forfatning i det Ganske bør regnes fra hans Tid, uden derfor at nægte Bibelens Guddommelighed. Thi hvem kan eller tør sige med mindste blot rimelige Formodning, at det Øde, som Moses, og det Chaos, som Ovid og Hesiod tale om, har just vedvaret i nogle tusinde Aar (maaskee siger Forf. S. 29) da Revolutionen, som en Noachisk eller Deucalionisk Flod, kan være gaaet over for en kort Tid, saa at endda en Levning af Mennesker kunde hist og her være bleven til overs. Kan Ild eller Mosis lampe deres Talemaader efter Menneskers Indbildning i een Henseende, saa kunne de og uden Anstød siges at have giort det i en anden. Forf. venter S. 31 nok saadan en nye Revolution, efter hvilken Jordkloden kan blive en Boelig for en nye Menneske-Slægt. Hvo veed, om ikke da Mennesker og skulle blive tilovers, ja omskiftede Mennesker. Vi vente efter Bibelens Udsagn, en nye Himmel og nye Jord. En Paulus siger, at de, som

ikke

ikke ere døde og hensovede til den Tid, de skulle lide en Omskiftelse. Forfatteren meener, „at denne nye Jord kan gier„ne være vor Saligheds Himmel; thi Himlen er overalt, „hvor Mennesket lever lyksaligt, og hvor Guld er og aaben„barer sig.“ Mærkelige Ord! see! kan Adam ikke da, ligesom Jordkloden, være en nye Skabning, fordi han er en blot Omskabning, og den eeneste, fordi man for den Deel af Jorden ey har vidst af nogen anden at sige, ligesom Soel og Maane og siges først skabte, fordi de da først lode sig see for den omskabte Jordklode og det omskabte Menneske, og nævnes som de eeneste, fordi man for denne Jordklode ey har vidst af andre at sige, skiøndt der ere mange flere til. Kan ikke da America have haft sin Adam, og andre Deele af Jordkloden sin, og en Adam dog af Moses i Asien beskrives som den første og eeneste Stamfader? Rec. følger kun Forfatterens Forklarings-Hypothese over den Mosaiske Skabning. Det skulde være ham kiært, om Theologien kunde billige den, som rigtig og sand, saa at Bibelens Guddommelighed da intet kunde eller skulde lide derved. Men kan den ikke det, og Moses maa, som en guddommelig Skribent, tillige forstaaes nøye efter Bogstaven, saa maa baade Forfatterens og Recensentens Fornuft, saa rimelige ellers deres Slutninger synes, tie for Moses og Theologien. End mere, er det sandt, som Forfatteren med flere troer, at Moses har øst af andre foregaaende Skrifter, der har været Digter og poetiske Sange; saa veed man, at disse Digtere kan i Alt have fulgt deres Indbildning, og Moses igien dem, og hvem sætter os de rette Grændser for denne Indbildning? Hvem siger os med øyensynlig Vished: her er historisk Sandhed, og der Indbildning: her er den egentlig og der en figurlig Forestilling. Denne Hypothese er nu længe siden sagt, og hørt og taalt, som uanstødelig. Dens Opfindere maa selv forsvare dens Overeenstemmelse med Mosis guddommelige Authoritet. Men kan denne bestaae dermed, saa bliver Forfatterens Forklaring over den Mosaiske Skabning, som den, der er fortalt efter Indbildning, tilligemed den videre Anvendelse Rec. har giort deraf, heller ikke anstødelig imod Mosis guddommelige Authoritet. I Fortællingen om Syndefaldet erkiender Forf. intet mere historisk end alene dette, „at Adam og Eva have først „været hellige og fornuftige, og i en lyksalig Tilstand, men

„ derpaa syndet, og det ved Eva's Anledning, som selv „ havde faaet den af en ond Aand, og ere derover komne i „ en ulykkelig Tilstand.“ Alt det øvrige erklærer han for figurlig Digt, i hvis rette Forstand ingen Dødelig skal kunne indtrænge, ja Moses selv, som han næsten tror, ikke skal have forstaaet. Men til hvad Ende har da Gud ladet ham skrive dette Digt og for hvem? og var det ikke bedre, at han havde kun skrevet den reene og tydelige historiske Sandhed. Skal og maa det være Digt, saa faaer man dog vel for Guds Skyld, om han skal have haft noget at bestille dermed, lade det være nogenlunde fatteligt og forstaaeligt Digt; thi dette tør dog endnu Rec. troe, at en figurlig Underviisning kan være Gud anstændig, at det kan anstaae ham at lade tale og skrive for Mennesker efter deres sandselige Indbildning, om en sig bevægende og stillestaaende Soel, ligesom vi selv alle tiltale hinanden om et Land der nærmer sig til os, eller kommer os i Sigte, naar vi seylende nærme os til det (thi vi forstaae alle hinanden). Men hans Underviisning maa være forstaaelig, og ikke nogen Indbildningens fuldkomne Illusion, og vi maa selv ville lære ret at forstaae, hvad endten han lader os tiltale med egentlige eller uegentlige Talemaader. Mange, som og ansee Fortællingen for figurlig, have med megen Rimelighed udviklet dens egentlige Forstand, saa det, Gud og Moses i saa Fald har vildet lære os under dette Sindbillede, bliver temmelig tydeligt, uden at man engang behøver med Forfatteren at supponere Diævelen og hans Engle, som denne Verdens forrige Beboere, der har misundt Menneskets deres Eyedoms Besiddelse. —— Vist nok er det forunderligt, at den Mosaiske Beretning om den forbudne Frugt, som Forfatteren kalder et poetisk Sindbillede, har udbredet sig saa vidt i Verden, som Forfatteren har vilst, naar man kun kunde forlade sig til at de anførte Fabler har nogen Relation dertil. Efter denne Digression komme vi med Forfatteren igien til Verdens Tilstand efter Floden. Først noget om Floden selv og dens Følger, og om den Ogygiske og Deucalioniske Vandflod, som har kun været særdeles Floder i Grækenland. Syndfloden's Almindelighed tør Forfatteren ikke nægte, og det fordi den beskrives som et Mirakel. Meget vel! naar man kun kan forlade sig til, at Moses har ikke ogsaa laant sin Fortælling derom af en poetisk Sang. Pictoribus

ribus atqve poetis &c. Hvad har ikke Ovid vovet at gisre ved den Deucalioniske Flod, og beskriver han den ikke som en almindelig Flod med Omstændigheder, som man kan forlade sig til, aldrig har fundet Sted? Kan man da forlade sig til, at Syndfloden fortælles som Mirakel, naar man med Forfatteren og andre kan eller maa formode, at Fortællingen derom er en poetisk Beskrivelse. Ja, hvad om Moses fortæller den kun saadan, som den har været anseet af den ældgamle Verden efter de ældre Skribenters Beskrivelse, nemlig for en almindelig Flod, fordi man har ikke vidst andet, end at den var gaaet over den hele Jordklode, ligesom den Deucalioniske Flod saaledes kan være bleven anseet og saaledes virkelig af Ovid er beskreven. Dersom Forfatterens Forklarings-Hypothese over den Mosaiske Skabning maa gaae og gielde for rigtig eller rimelig, saa kan heller ikke nogen her forbyde dens Anvendelse. Bierge vil Forfatteren der skal have været baade for Syndfloden og for Adams Tid. Gud tillod Noah at benytte sig af Kreaturenes Kiød til Spise. Ved den Anledning Tanker om Kiødæden. Nok et Sted (S. 49) hvor Gud siges at have helliget den Skik, at slagte Qvæg til Guddommens Ære, skiondt Forfatteren erkiender det for et Paafund af Eenfoldigheden, og en Grumhed i en ringere Grad, end den at slagte Mennesker. Om Blodspise. Denne blev af Gud forbudet paa den Grund, at Livet er i Blodet. Her kunde Forfatteren ret have fornøyet sine Læsere med en oplysende Anmærkning over dette Forbud og meget mere den dertil anførte Grund. Hvem skulde ikke ønske at vide, hvorfor man nok maatte udøse Kreaturets Blod, hvori dets Liv bestaaer, men ikke spise det, naar det var udøst, og Livet altsaa dog forloret. Forbudet seer man nok, maa have haft anden Hensigt til Grund, end at spare Kreaturets Liv. Men det er en Oplysning, man nok helst bør vente af en god Exeget. Om det Forbud at dræbe Mennesker, og ved den Anledning erklæres det for en Forgribelse mod Menneskelighedens Rettighed, at straffe Tyverie med Døden. Om Regnbuen, som et Tegn, at ingen Flod mere skulde overskylle Jorden, og herved den bekiendte Anmærkning, at Regnbuen har tilforn været til. Herefter om Sprogenes Forvirring, Folkenes Adspredelse og Landenes Beboelse. Med Sprogenes Forvirring synes det at være gaaet naturlig til, som

Forfatteren forklarer Sagen, og den skal efter hans Meening være kommen af Ueniahed. Men ogsaa denne Begivenhed, ligesaa vel som Syndfloden, synes Moses at have fortalt som et Mirakel. Altsaa een af Deelene, endten Mirakel eller Digt. Lærde Mænd, en Büschyng for Ex. erkiender Mosis Beskrivelse for poetisk. Sex til syv Hundrede Aar efter Sprogenes Forvirring skal den hele gamle Verden efter Forfatterens Regning næsten overalt kunne være bleven beboet. Noget om Billeders Dyrkelse, Afgudsdyrkelse, og den sande Guds, som det eeneste Allerhøyeste Væsens Kundskab, der i Afguderiets Mørke dog ikke ganske var bleven udslettet, men alene forduntlet. Det øvrige bestaaer af en heel Hob enkelte Anmærkninger, hvoraf ikke saa let lader sig giøre noget samlet Udtog.

Leipzig. I den anden Afdeeling af Hr. William Alexanders Medicinische Versuche und Erfahrungen, meddeeler han os en paa Erfaringer grundet Undersøgning over de Ting, hvilke man gemeenlig har anseet, som Aarsager til de raadne Sygdomme. Efter at han først har anført og kortelig prøvet Lægernes mange Meeninger om Theorier over denne Sag, fortæller han de Forsøg, hvilke han selv har anstillet til den sande Aarsags Bestemmelse. Først har han undersøgt, om Varmen er nødvendig til Forraadnelsens Frembringelse. Den Fryse-Punkt og en anden Punkt, paa hvad Sted af Skala den og maae staae, der giør, at de til Forraadnelsen fornødne Fugtigheder saa hastig forsvinde, at de har ikke Tid at gaae over til Forraadnelse, have begge et Slags Virkninger, og forhindre Kiødets Forraadnelse; den sidste dog alene i den Forhold, som den meer eller mindre kan giennemtrænge Kiødets Deele, da et tykkere Stykke Kiød endnu raadner i samme Grad af Varme, som udtører et tyndere. Boerhaave har angivet den 70 Grad Farenh. Therm. som den, der var den bequemmeste til at virke Forraadnelse, og Schebbearn dem 70 til 80de. Forfatterens Forsøg bevise, at en endnu høvere Grad af Varme og saa hastigere frembringer Forraadnelsen, saa at Menneske-Blod, der stod i den 86 til 90 Grad, raadnede i 23 Timer, da noget andet, som stod i den 47 til 74 Grad, raadnede først i 46 Timer. Det i et Sandbad af 100 til 110 Gr. satte Blod lugtede allerede ilde i 18 Timer, da samme Varme

me udtørrede et Stykke Kiød, som blev lagt paa Sandet, i 24 Timer, uden nogen raaden Lugt. Et andet Stykke Kiød af samme Størrelse og Vægt, som til samme Tid stod i en Skaale Vand i Sandbadet, begyndte snarere at stinke end Blodet, I den 130 til 140 Grad raadnede Blodet ikke, men bekom en fremmed urinagtig Lugt, og Kiødet i Vandet trak sig tilsammen og blev haardt. Forfatteren slutter heraf, at Forraadnelsen i døde faste Deele skeer snareſt imellem 90 og 100, men i flydende mellem 100 og 110 Gr. F. T. men at ingen Grad af Varme er den eeneste Aarsag, og at der udfordres endnu anden Aarsager dertil. Det er afgiort, at en vis Mængde af Fugtighed er uomgængelig fornøden til Forraadnelses Frembringelse hos døde Dyr og Planter, men hvor stor Mængde der udfordres dertil, det har Forfatterens Forsøg selv ikke kundet bevise ham, omendskiøndt han har funden, at Kiødet immer raadnede vanskeligere og sildigere, jo meer af dets Fugtigheder man ved Uddampning eller Presning havde betaget det. Ved levende Dyr kommer det og vist ligesaa meget an paa Safternes Beskaffenhed, som paa deres Mængde, i det raae, vandagtige, ufordøyede og ubelivede Safter gjøre Legemet tilbøyeligere til raadne Sygdomme, end en større Mængde af sundere Safter. Uddunstningerne af en stor Mængde døde raadnende Legemer kan efter Forfatterens Meening i de dyrkede af Vinden frit gieanemstrøgne og kolde Lande ikke foraarsage nogen raaden Epidemie, men nok i varmere skovagtige Egne. Dog raadner et Stykke Kiød, som bliver hængt over et andet stinkende Stykke, hastigere, end i den frie Luft, og har man altsaa enkelte Anstikninger, skiøndt ikke nogen almindelig Udbredelse af en raaden Syge at befrygte. Et Stykke Kiød, som var indsvøbt i en med Sveden af en sund Person befugtet Klud, raadnede snarere, end det i en Klud med reent Vand. Et Stykke Kiød, som var hængt i den fra et Priver opstigende Damp, blev friskt i tvende Dage, efter at et over reent Vand hængende Stykke havde begyndt at raadne. Excrementer og Urin har, efter Forfatterens Erfaringer, snarere en antiseptisk, end raadnende Egenskab. Læseværdig og overbevisende er den Undersøgning, om den vegetabiliske Forraadnelse er anstikkende. Det bliver af Forsøg bevist, at hverken det raadne Substants, ey heller det forraad-

raadnede Vand, som var sat paa Vegetabilier, er septisk, men af en gandske modsat Natur, og bevarer Kiødet fra Forraadnelse, uden at der dog, som man ellers skulde troe, i det paasatte Vand var ved Giæring opkommen noget lundagtigt, syrligt eller spiritueux. Forfatteren nægter at Uddunstningerne af Sumper, Søer og alle Slags stillestaaende Vande, og af noget andet Sted, hvor en Mængde af forskiællige Substantzer forraadne mellem hinanden, kunne foraarsage raadne Sygdomme, og bestyrker sin Meening ved Forsøg, som han har anstillet med Vandet af mange og forskiællige Sumper endog saadanne, hvori mange Dyr forraadnede, hvilket i lang Tid, og indtil 2 Maaneder, holdte Kiødet frisk, da det, som var lagt i reent Vand, forraadnede i faa Dage. Saa fortæller **Alexander Benedictus**, at da der havde raset en hæftig Pest iblandt Tartarerne, en af deres Læger befoel at slaae alle Hunde ihiæl og kaste dem paa de aabne Gader, ved hvilket Middel Folket igien var bleven sundt, og i deslige Tilfælde betiente sig endnu af samme Forhold. Saa forsikkrer og **Gregorius Pictorius**, at til en epidemisk Sygdoms Tid intet har giort bedre Tieneste, end at enhver tre Gange om Dagen havde lugtet i et Privet eller en Faarestie. Saa fortæller og von **Swieten** at Lægerne i en Pest til London havde ladet aabne alle Rendesteene, i den Absigt at fylde Luften med raadne Dunster. Saa bevidner Malonie, at Pesten i Lyon og Marseille har mindre raset i de snevreste, smutsigste og meest beboede Gader, end i de reene og aabne. Denne Antiseptiske Egenskab ved det raadne Sumpvand har Forfatteren, for dog at sige noget over denne efter Anseelse saa paradoxe Sag, sluttet af den store Mængde Vegetabiliske Materier, som befinde sig deri, af den i alle raadne Substantzer avlede flygtige Salt, og fra den Giæring, som saadant Vand allerede har overstaaet, og derfor efter Naturens uforanderlige Løb ikke mere kan være samme underkastet. At Forraadnelsen ikke kommer af smaa Dyr, bliver af mange Erfaringer bevist, hvilke i Besynderlighed bevise, at et dyrisk og vegetabilist Substantz, hvori der er ingen Sæd af smaa Dyr, naar det bliver udelukt fra al Samfund med den frie Luft, kan raadne, uden at frembringe saadan en Skabning. Ey heller kan smaa Dyr være Aarsag til Forraadnelsen,

ſen, ſaaſom ſamme gaaer for ſig i indſverret Luft, og endnu lættere i en næſten gandſke udpumpet Luft, hvor deres Eg dog ikke kan komme, og fordi Kiødet om Vinteren, der endten dræber alle Inſecter eller lægger dem i Dvale, raadner ligeſaa ſnart i den kunſtige Varme ſom om Sommeren. Imod **Buffon** og **Deedham** bliver udførlig beviiſt, at ingen ſmaa Dyr kan avles eller leve uden i den frie Luft. Feberbark, Sublimat, Kalomel, Kampfer, Søe- og andre Salter, Svovel, Olie og Sæbe dræbte Infuſions Dyrene i kortere eller længere Tid, Kalk-Vand i et Øyeblik, men Snus-Tobak og raat Qvægſølv ſlet ikke. Her har Forfatteren vidtløftig ſøgt at igiendrive **Kircher**, **Linne** og **Plenciz**, ſom afledede Forraadnelſen fra ſmaa Dyr. — Forfatterens Forſøg for at opdage, om Mangelen af den i Legemerne indbefattede fixe Luft er Aarſag til deres Opløsning og Forraadnelſen, kan man her ikke opregne, ſaa vigtige og artige de og ere. Men han ſlutter deraf, at Mangel af fixe Luft er ſnarere en Medfølger af Legemernes Forraadnelſe, end nogen Aarſag dertil. Fordervede Spiſer ere knap at anſee ſom en nær Aarſag til raadne Sygdomme, men nok ſom en tilberedende. Til Beſlutning paa Værket har Forfatteren bemøyet ſig for at forklare hvorledes Forraadnelſen virker paa det levende Dyr, og beſkriver til den Ende i Forveyen de Aarſager, formedelſt hvilke Menneſket ſaa lidet lider Forraadnelſen, da der dog bær i ſig de tvende Hoved Ting, ſom dertil udfordres, Fugtighed og Varme. Han finder ſamme i den beſtandige og i behørig Orden fortgaaende Bevægelſe af det Gandſke og de enkelte Deele, og i de Næringsmidlers antiſeptiſke Natur, ſom vi daglig tage til os. Dog yttre de Ting, (f. Ex. Froſten) ſom gandſke og haſtig og ſaaledes hemme Safternes Kredsløb, at den til Forraadnelſen fornødne Giæring ikke kan opkomme, den ſamme antiſeptiſke Virkning, ſom den behørige regelmæſſige Bevægning. De fleſte raadne Sygdomme afleder Forfatteren fra den Gift, ſom af Luften ved Spyttet bliver bragt i Maven, og der foraarſager en Giæring, og deraf følgende alt for hæftige Bevægelſe i Safterne, og af den forhindrede Uddunſtning, ſom bliver ſkarp, og ved ſin Pirren ſaaledes formerer Omløbet, at deraf følger en Opløsning og Forraadnelſe i alle Safter. Skiørbugen opkommer efter Forfatterens Meening af haſtig

Kuld

Kuld forbunden med en alt for ſtor Mængde af Vædſker. — Denne ſidſte Afhandling om Forraadnelſens Oprindelſe og Aarſager har man vel ikke fundet ſig ſaa fornøyet med, ſom man havde ventet efter de forudſkikkede Satzer, dog betager den ikke Skriftet noget af ſin Værd, hvilket Læſeren læt kan bedømme af foranførte Udtog, endſkiøndt man derudi har overladt meget til egen Efterlæsning, og har gandſke maatte forbiegaae de Underſøgninger, om Jordſkiælve og andre uſædvanlige Aarſager, eller Dunſtkredſens beſynderlige Beſkaffenhed foraarſager raadne Sygdomme.

Leipzig. Libellus Animadverſionum ad. Longinum, ſcriptit *Sam. Fr. Nathanael Morus* Gr. & lat. Lingv. Prof. Lipſ. 1773. 64 S. ſt. 8v. er et koſtbart Efterſkud til den fortræffelige Udgave af Longin, ſom den berømte Forfatter for nogle Aar ſiden har udgivet. Først forekommer en Afhandling de variata Sublimitatis notione in Commentario Longiniano. Med ligeſaa megen Smag ſom grundig philoſophiſk Indſigt beviſer Hr. M. at ὑψος ey i alle Kapitler hos Longin betyder et og det Samme; og Beſynderlighed ey altid det, ſom vi forſtaae under det ſaakaldte ϗψος (Erhabne). Thi foruden det, at det Stor 1) ſom ſætter os i Beundrung og 2) det, hvorved vi ſelv blive henrykkede til en Følelſe af egen Storhed, forekomme hos de gamle Kunſtdommere, (og dette er den dobbelte Art af det ϗψος) ſaa bliver ὑψος og hos ham brugt 3) om Tankernes Ild og Hæftighed, 4) om Tankernes Styrke, hvorved de ſætter i Bevægelſe, 5) om deres Forædling eller Ophøvelſe, da viſſe Ting i ſær blive forſkiønnede ved Tankerne. Diſſe Anmærkninger anvender Hr. M. herefter paa de af Longin angiven Midler til at naae det ϗψος, og beſlutter med en fuldſtændig Recenſion af de forſkiællige Hoved-Begreb ſom dictum, adfectus, Phantaſia, hvilke det Prædikat ὑψηλος bliver tillagt, og giver over hver en fattelig og beſtemt Forklaring. Man tilſtaaer, der i denne liden Afhandling, ſom endnu meer anpriſer ſig ved Forfatterens bekiendte ſmukke Skrivemaade, forekommer meer af egne Tanker, og mere til at rette og forbedre den ſande Forſtand af det Longiniſke Skrift, end man forefinder hos mange Kunſtens

Theo

Theoriſter og Fortolkere over de Gamle, men man finder og ſielden ſand Philoſophie og grundig Sprogkundſkab ſaaledes ſom her tilſammen. Herpaa følger Animadverſiones, ſom indbefatte adſkillige Oplysninger og kritiſk Retrelſer over Texten, Forbedringer i Tilſatzerne til de i Udgaven forekommende Noter, eller over de i Verſionen brugte Udtryk, og nogle angenemme dog korte Digreſſioner over Steder af andre Skribentere endogſaa det N. Tes. Tilſidſt en Underſøgning over det Spørsmaal: qvid ſit in communi vita *probabiliter* dicere. Hr. M. forſtaaer herved den Veltalenhed, der ikke ſaa meget bliver underſtøttet med uomſtødelige Beviis, ſom meget mere ved rimelige Grunde, der i det almindelige Liv har ofte meer Indtryk, end hine. Han giver nogle Exempler og Anſlag dertil. Iblandt andet ønſkte man gierne, at de Kiendere af de Gamle, ſom ikke ville vide noget af nyere Veltalenhed eller Poeſie, vilde tage det Sted til Eftertanke S. 63. multos etiam recentiorum novi, qvibus magna hujus Facundiæ Laus debetur, *neqve enim ita effoeta eſt natura, ut nihil nunc laudabile pariat.* Det forſtaaer ſig vel ſelv, at de, der eye Longins Udgave af Hr. M. ogſaa ville anſkaffe ſig dette Supplement. Hr. M. forſikkrer ellers, at han ikke videre agter at udgive noget Supplement til Longin, hvorefter altſaa de, der nu ville anſkaffe ſig det hele Værk, ikke behøver at vente.

Leipzig. Ξενοκρατους περιτης απο των ενυδρων τροφης: cum latina interpretatione Jo. Bapt. Raſarii & Conrad. Gesneri Scholiis: nunc primum integritati reſtituit, varietate Lectionis animadverſionibusqve illuſtravit atqve Gloſſarium adjecit *Jo. Ge. Frid. Franzius.* 1774. 10. A. 8v. Titelen giver en tydelig Anmældelſe af Indholdet. Xenokrates, en Læge, fra Aphrodiſium, ſom har levet under Tiber, og bliver ofte anført af Plin og Galen, ſkrev iblandt andet et lidet Værk om Spiſen af Vandriget. Et Stykke deraf har vedligeholdt ſig i Oribaſii Hebdomecontabiblos B. II. K. 58. f. Men dette ſidſte, ſaa meget ſom er tilovers deraf er alene til i Trykken i Raſari latinſke Overſættelſe, Venedig hos Paull. Manutius ſ. a. og Paris hos Bernardin Tureiſan. 1555 (følgelig altſaa ikke

først til Basel 1557.) **Conrad Gesner** udgav derpaa Xenokratis Fragment paa Græsk, føyet til Jani Dubranii Libb. de piscinis & piscium natura Zürch 1559 8. Men han var troffen paa et meget forstympret Haandskrift. Et fuldstændigere besad **Paull Vinding**, som var kommen i Johannisbibliotheket til Hamburg. Af dette lod **Fabricius** Skriftet paa nye aftrykke og indrykke i sit Bibl. Gr. T. IX. Hr. M. **Franz** har endnu tilføyet Læsemaader af et Parisisk og Vaticanisk Haandskrift, hvilke han fandt i Randen af et Exemplar af den Gesneriske Udgave. Saa vidt man seer, maae Xenokratis Værk ogsaa være bleven vedligeholdt uden **Oribasius**. I det mindste befinder det sig enkelt i begge Haandskrifterne i det Kongelige Parisiske Bibliothek, og i det Vaticaniske, hvis ikke det er afskreven af **Oribasii** Haandskrifter. Herover kunde man ønske nøyere Oplysning. **Wotton** (de Animal. Diff.) har aabenbar havt et blot Haandskrift af **Oribasius** for sig, hvoraf han oversatte Stederne. Hr. Fr. har fundet for godt, atter at levere Texten af **Gesners** Udgave, og saa maae man opsøge alle Emendationerne af den **Fabriziske** Udgave i Noterne ogsaa med de aabenbareste Skrivfeyl. Læsemaaderne af begge Haandskrifter ere gandske vist betydelige, men stadfæste meest den Fabriciske Text. De Gesneriske Anmærkninger ere de talrigeste: der hvor de ophøre beskæfter Hr. Fr. sig i det mindste alene med Fiskenes Benævnelse og Bestemmelse. I Almindelighed bliver han staaende ved **Wotton**, maaskee det var og her mere om den gamle Lærdom at giøre end om Slægters og Arters Bestemmelse efter Naturhistoriens nyere Bearbeydelse. Det samme maae og erindres om det tilføyede Glossarium.

Leipzig. Der Krieg, eine comische Oper in drey Acten, in Musik gesetzet von Joh. Adam Hiller. 1773. Den heroiske Tone, som hersker i Arierne har og fortrykket denne berømte Tonkunstner til en gandske nye Art af Melodier, og denne Oper er en af de skiønneste af hans Composition. Mange Arier skal man ikke tidt nok kunne synge formedelst deres Afvexling og Skiønhed, som er forbunden med det naturligste Udtryk.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 26.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 29de Junii 1775.

Kiøbenhavn. Samlinger, udgivne af Peter Friderich Suhm. II. Bind. I. Stykke. 1775. 80 S. i 8vo, med de Berlingſke Skrifter, begynder med No. XV. ſom indbefatter blandede Tanker, ſom blot ere diſtingverede fra hinanden ved Aſſatzer, uden beſynderlige Opſkrifter. —— Først noget om adſkillige Magters mere befrygtede end befrygtelige Tilvært. Spanien, under Carl den V., ſatte Europa i Skræk. Men det varede ikke længe, førend man begyndte at ynke det Spanien, man kort tilforn havde ſkiælvet for. Derpaa blev Frankerige under Ludvig til Skræk for Europa. Men med ham blev født og med ham døde dets Magt. Nu grubler man, ſiger Forf., over Preuſſens og Ruslands Tilvært, og han vil betage os vor Grublen med følgende Betragtning, ſom han tilligemed har oplyſt af Hiſtorien: „Saaſnart føyer ey en hurtig og driſtig Herre et „ Landſkab til ſit Kongerige, før ſtrax alles Indbildnings„ kraft kommer i Bevægelſe, man paſſer Omſtændighederne „ ſaaledes tilſammen, at denne Herre overvælder i ens Tan„ ker alle ſine Naboer. Man tænker ikke paa, at han er dø„ delig, og at der ville mange Sæcula til, inden hvert Land „ frembringer en Carl V., en Ludvig, en Peter, en Fri„ derich, en Catharina, og at Macedonien og Rusland „ ere rare Exempler og Undtagelſer i Hiſtorien, da det førſte „ havde to ſtore Regentere efter hinanden, og det ſidſte to,

„ som ey ved en lang Mellemtid vare skilte ad. Nu døer „ den store Regent, og har en slet Efterman d. Naboe-Ri„ get derimod, som skiælvede for ham, faaer nu derimod en „ stor, eller dog i det Mindste en middelmaadig Beherſker, „ og nu begynder det efter sin Rad at glimre, og det andet „ at falme. Alle menneskelige Ting ere Forandring under„ kastede, og ludit in humanis divina potentia rebus.“ —— Nu nogle physiske Betragtninger over Tyngden, hvilken gemeenlig ansees som en Virkning af en i Midten tiltrækkende Kraft. Derimod spørger Forfatteren om ey Jordens Omkreds kunde have denne Kraft, og om den ikke kunde opvækkes ved dens hastige Sving om sin Axe, eller og ved Jordens og Dunstkredsens indbyrdes Gnielse mod hinanden, hvorved kunde foraarsages en ligesaadan tiltrækkende Varme, som naar man seer Bernsteen og Glas o. s. v. at trække mange Ting til sig, naar de blive varme og electriske? Dersom der var i Jordens Middelpunkt en tiltrækkende Kraft, saa meener han, den maatte være langt tættere end den er, da den dog indvendig er fuld af Huler og Floder. Ved den Leylighed geraader han paa en Tanke, om det overalt i Naturen udbredte Liv, en Tanke, end hvilken ingen er kommen ham herligere for, nemlig, at, „da Gud selv er lutter Liv, saa har og lutter „ Liv opfyldt alle hans Skabninger, og fyldt det umaalelige „ Rum dannet ved ham.“ (Sagen er klar: der er Liv overalt: vist en herlig Tanke! Men hvad for et Liv? Det guddomm lige, Guddommens eget Liv, eller et andet og adskilt derfra? Kan man da fortænke de Gamle, som fra denne saa herlige Tanke geraadede paa en anden, der kom dem ikke mindre herlig for, at det nemlig er Guddommens Liv der opliver alt? En Moses siger, at Gud har puſtet Liv i Menneſket. En Paulus siger, at i ham ere, leve og røres vi. Hvad Subtilitet hører her ikke til, at gisre det, som dog aldeles bør ſkee, at skille nemlig Skaberens Liv fra Skabningernes. Altsaa bør de Gamle endten ikke fortænkes om de har vildfaret i denne Sag, eller og mange deres Udtryk og Talemaader om denne Sag fortolkes med samme Billighed og i samme Reenhed, som de Mosaiske.) Saa igien til Jordens og Atmosphærens indbyrdes Trykning paa hinanden. „Mau„ pertuis foreslog, at grave til Jordens Middelpunkt, og „ forsikrede, at man da vilde faae forunderlige Ting at see.

„ Her

, Hertil (siger Forf.) behøvedes i det Mindste et heelt Kon-
, gerige, og som Pohlen er desuden til Priis, saa kunde
, man anvende den øvrige Deel af dette Rige paa saadan
, Maade, og sætte Polakkerne til at grave med Poninski
, i Spidsen. Det vilde have en fortræffelig Virkning paa
, deres moralske Character." — Derpaa Tanker om Helte-
digtere, af hvilke de fleste Europæiske Folk har nogle, men
Dannemark ingen. Skylden skal ikke være Sprogets. Men
man har kun hidindtil haft liden Agt derfor. Biefald og Af-
ræk er man uvis om. Smagen skal endnu ikke være saa ud-
bredet og renset i vore Provintzer, at man der med Indsigt
kan læse nogen af vore gode Poeter. Et episk Digt meener
Forfatteren ikke vel kunde skrives uden her i Hovedstaden.
Hvorvidt Provintzial-Ord derudi maatte have Sted. Man
maatte helst laane Ord af det Islandske og gamle Danske, og
ey indføre nye Ord, naar der i Sproget selv og i dets gamle
Skrifter findes gode gamle bekiendte Danske Ord. Om Spro-
gets Fordervelse ved Formængelse med fremmede Ord. Alle
fremmede Ord vil Forfatteren dog ey have forviste af Sproget.
Han meener vi bør beholde dem, naar de ere almindelig ved-
tagne, og vi ey med den Styrke, Fynd og Korthed kan ud-
trykke Tingene ved vore egne Ord, og da skulde vi efter Enge-
lændernes Exempel give dem Danske Endelser. Ved den Ley-
lighed om Oversættelser af det Tydske. Hvad der egentlig
vindes derved. Derpaa noget imod denne nogle Tydskeres
Indbildning, at vi skulde have dem at takke for al vor Op-
lysning, skiønt det ikke nægtes, at vi jo skylde dem meget,
men andre Nationer ligesaa meget, saasom Engelændere, Fran-
zoser, Hollændere, Svendske, Græker, Romere. Theolo-
gie og Christendom have vi faaet fra Tydskland, og herudi
ere Tydskerne vore Lærere, skiønt ikke de eeneste. Hvor nær
det har været, at vore tydske Konger, og tydske Ministrer,
havde ganske forvandlet Nationen fra Dansk til Tydsk. Dog
erkiendes det for billigt, at det tydske Sprog gielder baade
ved Hoffet og i Landet, og det hos os indtager det fornem-
meste Sæde efter det Danske. Til Slutning noget om vore
gamle Danske poetiske og historiske Værker, som Forfatteren
er Kiender af og sætter stor Priis paa. — Fortræffelige Tanker
om Nytten af gamle Latinske og Grædske Scholiaster til Oplys-
ning i Folkenes Historier, Sæder, Religion og Love. Dette bliver

oplyſt med Exempler af Servius over Virgil. Mærkeligt er det, Varro ſkal have berettet om et Slags Medicament, hvormed de gamle Spanier ſkal have beſtrøget deres Fodſaaler, naar de gik over Ilden, og hvad Forfatteren derved S. 33 har anmærket, hvoriblandt ogſaa denne Tanke i Anledning af det, at Servius har beſkyldt Varro for, at have angrebet Religionen: „Det er urigtigt at udſkrige de Chriſtne alene for Religions-Forfølgere. Menneſket er ſig altid ſelv ligt, hæftigt, paaſtaaende, og taaler ingen Modſigelſe, helſt i de Ting, han anſeer for rigtige, og meener fuldkommen at forſtaae. Han forfølger derfor ey alene for Religionen, men næſten for alle Ting. Ægte Philoſopher brændte ofte gierne andre for Prædicamenter og Syllogismer.“ —— Om Krigsheltenes Forglemmelſe i Freden Tid, hvorpaa et Exempel af vor ſtore Danſke Admiral Niels Juul, ſom da han maatte giøre Opvartning i Rentemeſternes Forgemakker, for at faae ſin Løn, ſtrøg ſig efter Sædvane om Hagen og ſagde: Nu har man Niels ikke mere behov. Et andet Exempel af den ſtore Prints Eugenius. —— No. XVI. indbefatter S. 38-80 en Fortegnelſe paa Skrifter, ſom Forfatteren har læſt og her efter ſin Maade kortelig ſagt ſine Betænkninger om.

Kiøbenhavn. Moral for Fruentimmer uddragen af Sal. Profeſſor Gellerts og andre Sædelæreres Skrifter, med Tilſætninger af Dorothea Henriette v. Runchel. Overſat efter den i Dresden 1774. udkomne Udgave. 1775. 334 S. lid. 8vo. Trykt og forlagt af J. R. Thiele. Overalt Gellerts Aand, og man vil kun have læſt lidt for ſtrax at mærke, at det meeſte er uddragen af hans Morale, ligeſom han og eene er nævnet paa Titelbladet. Forfatterinden har ſamlet den alene til ſit Kiøns Nytte og Brug, ligeſom hun og hiſt og her tiltaler alene ſine Læſerinder og foreholder dem nogle dem egne Læreregler. Saavidt dette alene tilligemed Foredragets Tydelighed og Korthed kan giøre dette Udtog til en Fruentimmer-Morale, ſaavidt er det virkelig og en Morale for Fruentimmer. Men for Reſten er det og en Morale for Mands-Perſoner, ſaa vidt ſom det er kun den almindelige Sædelære, der her med nogen Application til Fruentimmeret foredrages. Ikke deſto mindre kan

kan man ſige med Sandhed, at Forfatterinden har leveret ſine Læſerinder en ligeſaa bequem, ſom kort og tydelig Haand-Bog i Hænderne, ved hvis flittige Læsning og Gienlæsning de kunne vænne deres egne Hierter til en ſund og ædel Tænke-maade, og ſom Mødre danne deres unge Døttres Hierter efter det ſamme Mønſter. Og at dette har været Forfatterindens ædle Henſigt med dette ſit Udtog, ſeer man af diſſe hendes egne Ord til ſine Læſerinder. „Børns første Opdragelſe, „ ſom meſtendeels er anbetroet os ganſke alene, udfordrer, „ at vi ogſaa bringe de første Begreber og Indtrykke i deres „ Hoved og i deres Hierte. Diſſe Begrebers Sandhed, „ Styrke og Varighed beroer for ſtørſte Deelen paa den Ty-„ delighed og Klarhed, med hvilken vi ſelv have faaet dem. „ Da vi desuden ved vor egen Characteers Godhed, i meer „ end een Henſeende og af meer end een Aarſag, kunne bi-„ drage det meeſte til unge Sieles Bildelſe, og ſær meget til „ almindelige gode Sæders Befordring i det menneſkelige „ Sælſkab; ſaa maa det altid være os kiært, at blive giorte „ ſikkede ved gode Anviisninger til at opnaae et ſaa vigtigt „ Maal og Sigte.“ Det er og i ſamme Henſigt man ønſker dette og andre deslige lærerige Skrifter i mange Læſerinders Hænder. Allerede findes her mange af diſſe iblandt Subſkribenternes Antal, og det vil ikke feyle, at jo mange flere ville forſkaffe ſig det, ſom et Skrift, hvis Læsning ved deres Læſe-Timer med ſtørſte baade Fornøyelſe og Nytte kan anvendes. Det indbefatter 22 Afhandlinger: 1) Moralens Afbildning efter dens Beſkaffenhed og dens Nytte: 2) om vor naturlige Emfindelſe af det Gode og Onde, det Lovlige og Skammelige: 3) om det Fortrin, ſom den chriſtelige Sædelære har for Fornuftens Moral: 4) hvorvidt Dyden er Veyen til Lykſalighed, og hvorudi ſamme beſtaaer: 5) almindelige Midler til at blive dydige og at tiltage derudi: 6) om Pligterne imod Gud, ſom Kilden til alle andre Pligter: 7) om Hiertets Ydmyghed: 8) om Gelaſſenhed og Taalmodighed: 9) om Tillid til Gud og Hengivenhed i hans Villie: 10) om de fornemmeſte Pligter imod os ſelv og i ſær om Omſorgen for vor Sundhed: 11) om de Feyl, ſom hindre den fornuftige Omſorg for Sundheden, og om den Omhue, at faae et faſt og varigt Legeme: 12) om Velanſtændighed og Sædelighed: 13) om Pligterne i Henſeende til Anvendelſen af vor Forſtands Kræfter: 14) Pligter-

ternes Fortsættelse i Henseende til Anvendelsen af vor Forstand og det i sær Naturens Kiendelse: 15) om Pligterne i Hen seende til godt Navn og Ære: 16) Fortsættelse om Pligtern i Henseende til Formue og Anseelse: 17) om Hiertets Gode og Herligheders Anvendelse, og om det fornødne Herredømm over vore Begierligheder og Lidenskaber: 18) om Pligtern imod Næsten, og ydermere først om Menneskekiærlighed: 19 om Opdragelsen og det i Særdeleshed i Henseende til Hiertet Dannelse: 20) om Ægteskab og dets Forpligtelse: 21) or Slægtskabs og Forvandtskabs Pligter: 22) om Venskal Man seer heraf, at Indholdet er almindeligt, men som dett Almindelige ogsaa bør vides af Fruentimmer, saa kan og ikk nægtes, at jo denne ogsaa er en Morale for dem. For d Fruentimmer, som tillige ere Mødre til unge Døttre og sel oplagte til nogen vidtløftigere og fuldstændigere Indsigt, skuld det maaskee være nyttigt, om de selv toge sig for at gienneml læse den større Gellerts Morale, imens de lode deres ung Døttre beskæfte sig med at giennemlæse dette Udtog, og side efter en og anden Giennemlæsning af ethvert enkelt Kapite lode sig giøre Regnskab for Indholdet deraf, hvilket Regnska de da selv saa meget bedre skulde kunne modtage af dem, son de selv besadde en vidtløftigere Bekiendtskab med Materien. Si den skulde man med Fordeel og ret til Pas kunne give dem de større Morale i Hænderne til Giennemlæsning, der da me sin større Vidtløftighed ikke skulde blive dem overlegen. Me en Morale for Fruentimmer, som denne virkelig er, de er dog endnu ikke nogen Fruentimmer-Morale. Hvad Ær for et Fruentimmer i Tydskland, saa vel at have studeret de Gellertske Morale, at hun endegsaa har været i Stand til a give et saa vel fattet Udtog deraf, og en liden Morale fo Fruentimmer! Men hvilken Ære for vort Danske Fruen timmer, om der engang opstod Nogen af dets Middel, som efter dette og deslige og andre til dette Maal i Besynderlig hed henhørende Skrifters Giennemlæsning, leverede sit Kiø en egentlig Fruentimmer-Morale! Behøver man vel a sige, at denne skulde indbefatte de Dyds, Velanstændighed og Klogskabs Regler, hvilke Fruentimmerne egentlig som un ge Døttre, Koner og Mødre har at efterleve af Kiærlighed ti Gud, sig selv og deres Næste? Et Par Ord bør man sige ti Forlæggerens Ære. Han har med denne og nogle flere Pro

ver

ver beviist, det er ham om at giøre, at han kunde være med iblandt de smukke Bogtrykkere, der helst vilde bruge deres Presser og Skrifter til Smagens og Tænkemaadens Forbedring, og ey uden Nød, og af Mangel paa bedre Skrifter, maa, for ey at lade deres Presser staae ledige, levere saadanne, der tiene mere til at forderve den moralske Smag end til at forbedre den. Recensenten ønsker oprigtig, at han ved dette Skrifts Afgang maa finde kraftig Opmuntring til at forsøge sin Lykke med flere af samme Art, om han end for det første ikke skulde finde saa mange Subskribentere, der kunde strax erstatte ham den derpaa anvendte Bekostning.

Berlin. **Spatziergänge Erster Theil 1774.** 234. S. 8v. „Man thut sich seit einer gewissen Zeit nicht „wenig darauf zu gute gutherzig zu seyn, oder es vielmehr „nur mit einen vermeinten Anstande zu scheinen. Rechtschafner Yorck! dein ist die Schuld nicht, sondern deiner „tändelnden Nachahmer, die uns in kurzem vielleicht eine „der männlichsten Tugenden in ein elendes Kinderspiel verwandeln werden. Nicht viel fehlt daran, so Werden unsre „feurigen Jünglinge als Don Quixote der Gutherzigkeit „auf schöne Abentheuer mit Mönchen und Nonnen, mit „Kammermädchen und Bettlern ausgehn, und man wird „im heiligen römischen Reiche von wohlthätigen Kreutzzügen hören, und von Begebenheiten, die ihrem innern „Gehalte nach dem Mährchen von der Windmühle vollkommen ähnlich seyn werden. In der That, meine Herren! „wenn sie solche reisende Gutherzige ansehn wollen, so beweis' ich ihnen, daß der Ritter von der traurigen Gestalt „unter allen Helden der erste, und sein vortreflicher Stallmeister ein so feiner Kopf war, als jemals einer in dem „goldnen Zeitalter des Witzes gewesen seyn mag." Dette Sted var det første som faldt Recensenten i Øynene, hvilket han ansaae som et godt Omen, læste fra Begyndelsen til Enden og fandt sig særdeles vel fornøyet i en Spatzergængeres Selskab, der var ham saa særdeles lærerig og fuld af ædle Tanker. Hvo skulde ikke med Fornøyelse ville have den Philosoph, der taler deels med sig selv, deels med andre over Ting, der ere af største Vigtighed for Menneskene; der overalt giver sine Raisonnements den høyeste Grad af Evidentze,

i det han taler den sunde Forstands og det følende Hiertes Sprog, der endelig overalt indklæder sit Foredrag i et ædelt, utvungen, smukt rigtigt og regelmæssigt Udtryk? Virkelig vare ham disse Spadseregange ligesaa ærværdige som hine curricula variorum multiplicium qve Sermonum in qvibus, som Cicero siger, Platonis primum impressa sunt vestigia, og for at opvække dem den gunstigste Fordom, har han alene agtet fornødent at melde, at Hr. Blum er deres Forfatter, hvis lyriske Digter og Idyller har fundet saa stor Biefald. Iblandt saa mange gode Stykker, som nærværende Deel indbefatter har han især fundet sig indtaget af følgende: den første Spadseregang, som er en rørende Bøn: den anden over de finere Fornøyelser: den tredie, over den Ufølsomhed, som Kiærlighed ofte fører med sig: den 6te over Prædikeners sande Værd og Nytte: den 10de, en Selvprøvelse for den Beslutning at tage Deel i et stort og blandet Selskabs Fornøyelser: det 11te, en øm Moders fortræffelige Brev til Hendes gifte Dotter, som har givet Anledning til Mistanke imod Hendes Opførsel: det 12te, en venlig Samtale over de Aarsager man kan have til ey endnu at afbryde al Omgang med en til en Last forfalden Ven: den 13de, Tanker over Udødeligheden, endelig for alle den 15de, en Bestemmelse af Godhiertigheds sande Begreb, dens Omfang og egentlige Værd. — Skriftet viiser overalt en Mand, der længe har studeret Mennesket, og som forbinder en oplyst og skarp Forstand med den frommeste og dydigste Tænkemaade. Man tør vente, at det i Fortsættelsen vil blive interessant for alle Stænder, skiøndt Forfatteren just ikke har givet noget pralende Løfte derom. I sær kan de practiske Naturalister og de almindelige Elskere af alle nok saa elændige Romaner, føre sig disse Spadseregange til Nytte, saavel som og de unge Herrer, der saa gierne ville besidde bel Esprit uden at betænke, at man først maae have Geist førend man kan blive en skiøn Geist, at man ved at føle ogsaa maae tænke, og at man hverken kan tænke eller føle, uden at have et med Videnskab opfyldt Hoved og et ved Dyden forbedret Hierte.

Jena. Hr. Prof. Gruner har givet paa 38. S. en Dissertationem pro loco under Opskrift: Variolarum An-

Antiqvitates ab Arabibus ſolis repetendæ. Som man ſeer af Indledningen, vil Hr. Pr. **Gruner** engang udgive et ſtort Værk de Antiqvitatibus morborum, hvoraf denne Diſſertation endnu ey engang fuldſtændig indbefatter det hele Affnit om Kopperne. Man ſeer og med Fornøyelſe S. 21. at Hr. Prof. **Gruner** med Forsøgelſer paa nye lader aftrykke den Inaugural-Diſſertation af Hr. Prof. **Reiſke** til Leipzig Miſcell. Obſſ. med. ex Arab Momment. der er bleven ſaa ſiælden. Med en bekiendt philologiſk Lærdom og ziirlig Skrivemaade behandler Forfatteren ſin Materie paa en Maade, der lover ham Kienderes Bifald. Han nævner først de anſeeligſte Lærde, ſom ſnart har udgivet Kopperne for nye, ſnart har troet at finde deres Beſkrivelſe hos de Gamle, og finde de overveyende Grunde hos dem, ſom paaſtaae, at de ere nye, og ere først blevne beſkrevne af Araberne. Man havde viſt allerede i det 16de Aarhundrede, da man ſaa flittig læſte de Gamle, giort den Opdagelſe, at de Gamle har kiendt dem, hvis der kun vare nogle Spor dertil. Den berømte **Hahns** Grunde har ingen Vægt. **Galens** og **Packly's** Beſkrivelſe paa Ἀνθρακες paſſer ikke paa Kopperne, ligeſaa lidet, ſom hos Hippokrates, og ligeſaa lidet ſom andre Navne paa Udſlag og Bylder hos de Gamle, hvilke man har vildet antage for Kopper. Endnu mere, der kommer aldrig en Sygdom for hos de Gamle, hvis Forløb kommer overeens med Koppernes. Det er og meget mærkværdigt, at der aldrig forekommer noget gammelt Hoved eller Statur med Spor af Koppe-Ar, hvilken Indvending nogle med Ret har giort imod Koppernes Alderdom. Det er ey at lægge Araberne til Laſt, at de ey har optegnet noget om Koppernes Oprindelſe, ſaaſom de ikke vare ſaa roesbegierlige ſom de nyere Skribentere. (Med mindre juſt dette Sidſte ſkulde for en Deel kunne lægges dem til Laſt) Hr. **Reiſke** finder de ældſte Spor til Kopperne hos Araberne først 572 Aar efter Chriſti Fødſel. Ogſaa **Rhaſis** beviſer ikke, at **Galen** beſkriver Kopperne. Hr. **Br.** leverer en fuldſtændig Fortegnelſe paa de Araber, ſom har beſkrevet Kopperne. Deres Afbildning paa Kopperne er ſmuk, og de underſkille meget vel Friſler fra Kopper. Tilſidſt underſøger Forfatteren, om **Rhaſis** Blactiæ ere vore Meslinger, ſom **Sauvages** falſkeligen har indbildt ſig, og igiendriver denne falſke Meening. De ere

hverken Kopper eller Meslinger og høre meget meer til Skarlagens-Udslag.

* ** ** **

Kiøbenhavn. Ao. 1775 den 10de Febr. var Videnskabernes Sælskab forsamlet, for at domme om de Afhandlingernes Værd, som over de for afvigte Aar udsatte Spørsmaal, vare indkomne. Prisen i det Historiske blev tilkiendt en Tydsk Afhandling, med Devise: Tempus edax rerum tuqve invidiosa vetustas omnia destruitis. Over det Spørsmaal: Om Jomsborg, der er saa bekiendt i den Nordiske Historie, har været det samme Sted, som den fordum saa navnkundige Handels-Stad Julin i Pommern, eller ikke. Fordi denne Afhandling var skreven med megen Flid og Lærdom; men da Forfatteren ikke har betient sig af alle de Hielpemidler, som gamle Skribentere havde kundet give ham til Sagens Oplysning; saa tager Sælskabet ingen Deel i de udi Afhandlingen yttrede Meeninger. Man vil ikke undlade, saasnart Forfatteren navngiver sig for Societetet, at giøre hans Navn bekiendt. Over de Physiske og Mathematiske Problemer var intet indkommet, som fortiente Sælskabets Opmærksomhed, hvorfor det fant for godt, endnu for i Aar at vedblive bemeldte Spørsmaal, nemlig: I det Physiske. „Ved nøyagtige Forsøg at opløse Metallerne i deres væsentlige Deele, og samme Opløsnings Maade udførlig at beskrive." — I det Mathematiske. „At udfinde nogen Machine eller mechanisk Kunstgreb, hvorved ferske Søer og Vandstæder, begvemt og uden stor Bekostning kan renses og befries fra Mudder, Ureenhed og Søe-Vexter, som opgrunde Søe-Bunden og foraarsage Søernes Undergang. Dette behøves fornemmelig i de Tilfælde, naar det koster for meget, at lade Vandet udløbe, for at udtørre og opgrave deslige Vand-Stæder, og Staden, til hvis Tarv Søernes Vande tiene, kunde miste Vandet, medens Udgravningen varer." — End videre blev besluttet, for i Aar at udsætte følgende Spørsmaal: I det Mathematiske. „At finde en let Maade til at beregne Skibes Kielbrækkelighed paa og derved at bestemme, hvor meget et Skib er mere kielbrækkeligt end et ander?" — I det Physiske. „At angive

give Aarsagen, hvorfor et sundt Øye med ganske aaben Pupilla, ikke forestiller Objecterne omgivne med falske Farver, hvilket dog skeer, naar Pupilla halv bedækkes; og undersøge, om ikke paa lige Maade en nye Art af achromatiske Objectiv-Gals kunde tilsammensættes?" — I det Historiske. „En Historie af Vorned-Rettigheden i Danmark, fra dens Begyndelse af indtil dens Ophævelse." — Alle Lærde inden- og udenlands, undtagen de, som ere Lemmer af Societetet, indbydes at indsende deres Afhandlinger skrevne i det Danske, Latinske, Franske eller Tydske Sprog; thi i andre Sprog antages ingen Afhandling. — Den, som efter Societetets Eragtende befindes at have skrevet den beste og grundigste Afhandling, bekommer en Guld Medaille af 100 Rdlr. Værdie Dansk Courant, som Vedkommende selv besørge afhentet hos Secretairen i Videnskabernes Selskab imod behørig Qvittering. — Afhandlingerne addresseres til Societetets p. t. Secretaire Hr. Conferentz-Raad Hielmstierne, Ridder af Dannebroge, franco, og maa skrives med en læselig Stiil. Tiden, inden hvilken disse Afhandlinger bør være indsendte, er fastsat til Martii Maaneds Udgang 1776, da Selskabet efter den Tid ingen Afhandling antager. — Societetets Eragtende over de indkomne Afhandlinger, som skal have Prisen, skal skee ved April Maaneds Udgang 1776, og gives Vedkommende tilkiende. — Autores ombedes ey at nævne deres Navne, men allene at sætte en Devise paa Afhandlingen, hvilken Devise tegnes tillige uden paa en forseiglet Billet, hvorudi findes deres Navne og Opholds Sted. Endelig vilde de, som maatte forlange deres i Fior indsendte Afhandlinger tilbage, derom melde sig hos Hr. Conferentz-Raad Hielmstierne inden Aarets Udgang.

Kiøbenhavn. Selskabet til de skiønne Videnskabers Forfremmelse har i Forsamlingen af 24de Martii tilkiendt Prisen i den malende Poesie Forfatteren af St. Synneves Kloster paa Selie, som besandtes ved Devisens Aabning at være Peder Harboe Feimann, Copist ved det Kongelige Finantz Collegium. Tre andre for samme Priis indkomne Poester opvakte ogsaa Selskabets Opmærksomhed. Men i den uden Devise, i Strophер af 4 Vers, sandtes en vis Stivhed og Haardhed, som det sande poetiske Sprog ey taaler, lige-

ligesom den ikke heller var frie for det falske Glimmer, hvoraf en Deel af vore gode Hoveder endnu for let lade sig forlede. I den med Devise: Caute & conando, vare saa mange historiske Omstændigheder anbragte eller sigtede til, at den derved paa adskillige Steder var bleven mørk og ikke forstaaelig, uden ved de tilføiede udførlige Anmærkningers Hielp. Den malende Digter binder sig ikke til at give Stedets hele Historie, men udvælger kun det, som synes ham meest bequemt til at tage imod Poesiens Prydelse. I den tredie Digt med Devise: Tentanda via est, qua me quoque possim &c. fandtes endeel Indfald og Udtryk at nærme sig til det Komiske, saa at de syntes neden for den malende Poesies Værdighed. Ellers tildrog sig ogsaa de uden for Prisen indkomne **Smaa Arbeider for Smagen og Hiertet Selskabets Agtsomhed.** De vise hos Forfatteren et frugtbart Genie, en ualmindelig Styrke i Sproget og Rigdom paa poetiske Udtryk og Vendinger. Kuns Skade, at hans naturlige Vid ikke veiledes af en mere sikker Smag og Kritik, og at han er saa meget hengiven til kunstlede Indfald og overdrevne Metaphorer; hvorpaa de første tive Vers i det andet Stykke af disse smaa Arbeider kan give ham et klart Beviis. —— Selskabet har modtaget for denne gang adskillige Samlinger af **aandelig Sange**, som give Haab, at ogsaa denne vigtige Deel af Poesien, til Kirke- og Huusandagtens sande Befordring vil faae mere og mere Fremgang hos os. De af **Hr. Jakob Johan Lund**, Sognepræst i Stubkiøping, **indgivne Forsøg i den hellige Poesie og aandelige Sange** trykkes paa Selskabets Bekostning. Fire andre Samlinger af aandelige Sange med følgende Deviser: Laudatos obstendit avos &c. Per dura saxa, **Taler hverandre til med Psalmer**, og **Jeg vil synge for Herren**, indeholde ligeledes, om ikke ganske vel udførte Sange, saa dog opbyggelige og heldige Strophер; saa at ogsaa en Deel af disse aandelige Sange kunde bekiendtgiøres, om de, som meest svare til dette Navn, maatte udvælges, og i samme de mislykkede Steder ved Forfatternes egen Flid forbedres. —— Over de andre udsatte Priser, som vare en Eloge over Kong Waldemar III, og en Samling af Exempler paa Danskes tapre, ædle, goddædige og patriotiske Handlinger, er intet indkommet, som fortiente at tages i Betragtning. ——

I be-

I bemeldte Forſamling blev tillige fundet for got, at udſette igien for denne gang en Priis af 50 Rdlr., eller en Medaille af ſamme Værd, for det beſte Forſøg i den malende eller beſkrivende Poeſie; hvorved Popes Windſor-Foreſt kunde tiene til Mønſter. Dertil maatte udvælges noget Sted i de Danſke Stater, ſom ved ſin Yndighed, eller og ved ſin Skrekſomhed, giør ſig merkværdigt; ſom i det første Fald Sundet eller eet af Lyſtſlottene, og i det andet Maleſtrømmen eller Vandfaldet Sarpen i Norge. Man kunde ogſaa vælge noget Sted i Danmark eller Norge, hvor der findes merkværdige Levninger af Alderdommen, eller ſom udmerke ſig ved en gammel Sagn, der kunde give Anledning til en poetiſk Fortælning eller anden heldig Opdigtelſe, paa Tickels Maade, i hans Kenſingtons-Garden udi Dodsleys Samling. Og indbydes i ſær Forfatterne til de tre forhen omtalte Forſøg i den malende Poeſie, at rette og forbedre deres Arbeider, i Anledning af det, ſom oven for er bleven erindret, og indgive dem paa nye for denne Priis. — I Veltalenhed udſettes ligeſaa igien den ſædvanlige Priis af 40 Rdlr., eller en Medaille af ſamme Værd, for den beſte Eloge over **Kong Waldemar III.** Derved forſtaaes ikke en gemenligen ſaa kaldet Lovtale eller Panegyrikus, hvori Feilene ſkulde forties, og Dyderne forſtørres, men en ſandfærdig og livagtig Afbildning paa denne merkværdige Konges Charakter, Politik og Bedrifter, og paa den Klogſkab, hvorved han vidſte, næſten uden at bruge Vaaben, at ſette Riget fra det yderſte Forfald i den blomſtrende Tilſtand, ſom længe efter hans Død vedvarede. Gode Materialier dertil findes hos Hvidtfeld, og i Etatsraad Grams Forbedringer til denne Konges Hiſtorie, ſom ere udgivne af Videnſkabernes Selſkab, i dets Skrifters fierde Deel. — Fremdeles udſettes paa ny en Priis af 30 Rdlr. for den beſte Prøve til en Samling paa **Danſkes eller Norſkes tapre, ædle, goddædige og patriotiſke Handlinger**, omtrent i den Smag, ſom deslige i andre Lande og ſærdeles i Frankrig udkomne Skrifter. — Tillige udſettes en overordentlig Priis af 50 Rdlr. for den beſte Danſke Overſettelſe af den tiende Bog af **Qvintilian** de inſtitutione oratoria; da den formedelſt ſin lærerige Indhold beſynderlig fortiener at komme i flere Hænder, og at blive mere almindelig bekiendt. — Priis-

ſkrifterne maae indſendes i det ſeneſte i December Maaned af indeværende Aar. Man føyer til dem en Deviſe og en forſeglet Seddel, ſom tilkiendegiver Forfatterens Navn og Opholdsſted. De indleveres til Juſtitzraad Schlegel, ſom Selſkabets Secretair, hos hvilken ogſaa de Skrifter kan afhentes, ſom for de ſidſt udſatte Priſer ere indkomne.

Harlem. Videnſk. Sælſkab har for Aar 1777. udlovet en Priis til den, ſom bedſt beſvarer følgende Spørsmaal: Quels ſont les arbres ou plantes rélatifs a nos beſoins & reconnues infaillibles par l'Expérience dans la gueriſon des maladies, qui ſe trouvent dans l'étendue des ſept Provinces Unies & Pays aſſocies? — Et andet og følgende Spørsmaal er beſtemt til Beſvarelſe for Aaret 1776.: Eſt-il, outre le Café, le Sucre, le Cacao, & le Coton, quelques autres plantes, arbres & végétaux, qui puiſſent être cultives dans les Colonies des Indes Occidentales de la Republique, & qui ſoient propres a ſervir d'alimens, ou applicables aux Manufactures & aux Fabriques de ce Pays? Man ønſker at finde i Afhandlingerne afgiørende og beviſte Forſøg, ſom endten ere anſtillede i de Hollandſke Colonier ſelv, eller andre, naar de kun ligge under ſamme Bredde. Desuden Maaden, Bekoſtningerne og Fordeelen ved ſaadanne Planters Dyrkning. De Forſøg, ſom man for nogle Aar ſiden har anſtilt med Indigo, beviſe, at ſammes Dyrkning var ſkadelig for Negernes Sundhed. — For indeværende Aar har tvende Opgaver været beſtemte: 1) Quels ſont les arbres, graines, racines, legumes (ou fruits en coſſe) & herbes, non cultives juſqu'ici dans nos provinces, que l'on pourroit y introduire avec fruit; & quels d'entr'eux ou d'entre ceux, que nous poſſedons déjà, peuvent, d'après la nature du climat & des terreins, y être cultives avec le plus de profit, pour la nourriture des hommes, ou des animaux? 2) Quelles ſont les maladies, aux quelles la Conſtitution naturelle de nôtre Patrie, expoſe ſes habitans; comment peut on s'en garantir; par quels moyens peut-on s'en garantir?

Göttingen. For November i dette Aar er af det Kongelige Societet følgende Opgave beſtemt: Da nach der gewöhn-

wöhnlichen Meynung der Roz der Pferde eine anſteckende Krankheit ſeyn ſoll, dieſe Behauptung aber von verſchiedenen neuen Pferdeärzten gänzlich verneinet worden: ſo wird aus unzweifelhaften Erfahrungen und Verſuchen entweder die ältere Meynung oder die neuere auf eine überwiegende Art zu beſtätigen ſeyn. — For Novbr. 1776.: 1) Was für Gewächſe wachſen noch im Hannöverſchen wild, welche, beſonders von dem Landmann, ohne Verabſäumung ſeiner übrigen Geſchäfte, mit erheblichem Vortheil genuzt werden könten, und deswegen ihm bekant gemacht zu werden verdienten? 2) Man ſoll die Geſetze unterſuchen nach denen das Reiben die Geſchwindigkeit bewegter Körper vermindert. Komt hierbey etwas auf die Umſtände der Fläche an, auf ihre Gröſſe, Geſtalt, Glätte u. ſ. w. oder auf die Beſchaffenheit der Materien, daß z. Ex. Stahl ſich anders auf Stahl reibet, als auf Meſſing: ſo wäre dieſes wenigſtens mit einigen Exempeln, etwa ſolchen, die in der Anwendung häufig vorkommen, zu erläutern. Priſen for begge de förſte er 12, men for den ſidſte Afhandling 50 Dukater.

Leipzig. Af det Fyrſtl. Jablonowskiſke Sælſkab ere atter tre Spørsmaale opgivne, for hver af hvilke en Skuemynt af 24 Dukaters Værd er beſtemt. Den förſte Priis er udſat for den, der med ſtörſt Nøyagtighed og Grundighed oplyſer og underſøger: Die Urſachen, Gelegenheiten und Abſichten der nordiſchen Völkerwanderungen gegen den Mittag, und die Folgen dieſer Wanderungen in Rückſicht auf die Mittägigen Völker. Den anden er for den: Der die algemeine angenommene Theorie der Schraube prüfen, vollkommen machen, und das Verhältniß der Kraft und der Laſt auf eine Art demonſtriren wird, die auf alle einzelne Fälle angewendet werden kan. Den tredie er beſtemt for den, der vil underſøge og grundig afgiøre: Ob, und auf welche Art die römiſchen Schriften vom Ackerbau und der Oeconomie überhaupt, einen nützlichen Einfluß auf die neue-

re,

re, und vorzüglich die deutſche, beſonders aber die Sächſiſche Agricultur und Oeconomie haben können?

Lyon. Det medicinſke Collegium her i Staden havde for det forrige Aar udſat en Priis for Beſvarelſen paa følgende Spørsmaal: Quelles ſont les differentes eſpéces de dartres; quels en ſont les différens principes; quels ſont les moyens de les diſtinguer; quelles ſont les maladies internes, que les vices dartreux produiſent; a quels Symptômes peut-on les reconnoître; comment peut-on combattre les différens principes dans leurs differens états? Men ſom ingen af de indkomne Afhandlinger har tilfredsſtillet Sælſkabets Ønſke, ſaa bliver ſamme nok engang opgiven for Aaret 1776. og det for den dobbelte Priis, nemlig en Skuemynt af 528 Livres.

*** *** ***

London. Biſpen af Rocheſter, Zacharias Pearce, en af Tilſkuerens Forfattere, er død til Little Ealing i Middeleſſer, i ſin Alders 84 Aar. — Den 12te Novbr. forrige Aar døde den bekiendte Mathematicus Patrik Murdoch, der var en Ven af Thomſon, og har ogſaa beſkreven denne Digters Levnet. — Den 25de Novbr. forrige Aar døde her den bekiendte Hr. Henrich Baker, Medlem af det Kongel. Videnſkabs Societet, ſom har forfatter adſkillige Værker tildeels over Brugen af Forſtørrelſes-Glas.

Halle. Den 9de Januar. døde Hr. D. Joh. Henrich Fricke, Profeſſor Juris Ordinarius her ved Univerſitetet. — I Februario døde her Hr. Joh. Auguſt Grundler, Univerſitetets Kobberſtikker, og Medlem af Naturforſkernes Sælſkab i Berlin i ſin Alders 66 Aar. Han er i ſær berømt af ſine Indſigter i Naturkundſkaber og Inſectologien.

Jena. Hr. Kirke-Raad og Doct. Joh. Georg Walch er her død i ſin Alders 82 Aar.

Tübingen. Her er død Hr. Prof. Henrich Frommann i Januario.

Forſte Regiſter

over

Forfatternes Navne og Skrifter,

ſom findes anforte i de

Kiøbenhavnſke

Efterretningers

Forſte Hæfte

for Aaret 1775.

A.

Abu Taleb, en Fortælling . Side 244
Adlers Sammlung von gerichtlichen jüdiſchen Contracten . . 46
Adolphi Drøm . . 233
Aichlburg über die Knechtſchaft . 288
Allerups Paſſions-Catechismus . 257
Allgemeine Grundſätze der Bienenzucht . 207
Almindelig Samling af Stiftelſer og Gave-Breve i Kongeriget Norge. Forſte Deel . 113
Anfrage an das deutſche Publikum, die Handels Bilanz zwiſchen Deutſchland und England betreffend . . 135
Arandts Abhandlung von drey Krankheiten 304

B.

Baldinger, de iis, qvæ hoc Seculo inventa ſunt in arte medica . . 80
Baſedow, Das Elementarwerk . 246
— — Das in Deſſau errichtete Philantropium . 249
Bergſtræſſer, Obſervatorum criticorum, Contin. III. 368
Betrachtungen über die Kirchl. und Politiſchen Zwiſte von Pohlen . . 288

Regiſter.

Side

Bierings Tanke-Ring. 1ſte Deel 260
Bildſöe, Commentatio in Verba JEſu Chriſti Matth. XIX. v. 28. 29. 292
Blochs mediciniſche Bemerkungen 256
Boehmius de Runibergo 269
Bonnets Abhandlung aus der Inſectologie 159
Bref —— rörande then Isländſke Edda 154
Bucquet, Introduction à l'étude des Corps naturels tires du regne végétable 272
Buffons Naturgeſch. der verfüßigen Thiere 236
Büſch, Beantwortung der Anfrage an das deutſche Publikum 136
Büſchings Efterretning om Autor til **Reynke de Voß** 265
—— —— chronologiſke Grundridsning af den almindelige Verd.-Hiſtorie 329
Börners Land- und Staatswirthſchaft 126

C.

Calpurnii Lovtale over Smaaherrerne 130
Chryſander Διασκεψις de actis in Sextiduo creatorio 107
Collin, Camphoræ Vires 110
Comedies of Plautus 48
Cork, Lettres from Italy 31
Cramers Nachrichten zur Geſchichte der Herculaniſchen Entdeckungen 42
—— —— Sammlung einiger Predigten 128
Cronegg, Nützliche Anwendung Mineralien 175

D.

Das Fräulein von Helmont 255
Dathiuss Prophetæ minores 235
De Caji Plinii Cæcilii Secundi teſtamentaria Inſcriptione Mediolanenſibus adſerta 254
Den undſeelige Frier 149
Der geiſtliche Don Quixote. Erſt. Th. 137
Die Philoſophie der Natur (aus dem Franz.) 96
Die Geſchichte von Indoſthan. 2 Th. 297

E.

Side

Effigies Virorum erud. atqve Artificum Bohemiæ & Moraviæ - - 317
Einfeld, Gebete zum Gebrauch beym häuslichen Gottesdienſt = = 47
Engelmann, Ermunterungen an Menſchen-Freunde 78
Entwurf, nach welchem die Trivial- und Realſchulen in Maynz werden eingerichtet werden 30
Erneſti Ammianii Marcellini rerum Geſtarum Libri, qvi ſuperſunt - 48
—— —— Opuſcula theologica - 93
Eſchenburg (herausgegeben) Daniel Schiebelers auserleſene Gedichte = 95
Erxleben (überſ.) Herrn Vitels Unterricht der Vieharzneykunſt = = 192
Euphron, en Fortælling = = 164

F.

Facius über die Ægis = = 368
Fæſch Regles & Principes de l'Art de la Guerre, Tome troiſiéme - - 123
Finni Johannæi Hiſt. eccleſiaſtica Islandiæ - 305
Ferbers Briefe aus Wälſchland = 22
Fragment af Livius = = 267
Franzius (edidit) Ξενοκρατους περι της απεχεσθαι ενυδρων τροφης - - 399
Frode, en Fortælling = = 241
Funk, Anfangsgründe der Mathematik zum Gebrauch in Schulen = 43

G.

Gatterer, Abriß der Univerſal-Hiſtorie = 238
Gedanken über die Mittel zur Beförderung der Handlung 333
Gedichte nach den Minneſingern = 13
Geſchichte der Nadir Schach, Kayſers von Perſien 28
Geſchichte und Beſchreibung der neu erbauten catholiſchen Kirche zu St. Hedwig in Berlin 77
Geſchichte des berühmten Predigers Bruders Gerundio = = 122

Regiſter.

Seite

Geſterdings Literatur der Pommer. Lehnrechts 334
Gruner, de Auctore Libelli, qvi de morbis mulierum inſcribitur - - 270
— Variolarum Antiqvitates ab Arabibus Solis repetendæ - - 409
Gudelige Beſlutninger. 2den Deel : 225
Guiſcardt, Mémoires crit. & hiſtor. ſur pluſieurs points d'Antiqvites militaires - 44

H.

Hæberlin, Allgem. Welthiſtorie. 12 B. : 223
Haller, Alfred, König der Angelſachſen 219
Hammer, Forſøg til en Norſk Naturhiſtorie. 1ſte Deel 289
Handbuch der Naturgeſchichte. Dr. B. : 330
Hanßelmann, Fortſetzung des Beweiſes, wie weit der Romer Macht ꝛc. : 286
Harles, Opuſcula Varii Argumenti - 94
Harleſii, Corn. Nepotis Vitæ exc. imp. - 239
Hartleys Betrachtungen über den Menſchen ꝛc. 171
Helvetius, de l'homme - - 313
Hennings Geſchichte von den Seelen der Menſchen und Thiere : : 382
Heynatz, die Lehre von der Interpunktion :
Hiller, der Krieg : : 400
Hiſtoriſche Aufſätze für die Jugend : 174
Hiſtoire de la Guerre entre la Ruſſie & la Turquie 271
Hofakers nähere Entwickelung und Vertheidigung ſeiner ſyſtem. Methode des Röm. Rechts 160
Hugo, Abhandlung aus dem Finanzweſen : 61

J.

Jacobi Nähere Entdeckung eines neuen Lehrgebäudes der Religion : : 158
Ihre, Scripta verſionem Ulphilanam & Lingvam Moeſo Gothicam illuſtrantia - 41
Islands Landnamanabock - 325
Jørling, Diſſert. hiſt. de Guſtavorum Regum Sueciæ in formam imperii patrii meritis 240

K.

Kæstners Vorlesungen. Zw. Saml. Side 351
Kann ein Lehrer mit gutem Gewissen seine Meinungen und Ueberzeugungen verschweigen oder wohl gar dem denselben entgegenstehenden System gemäß lehren? = 88
Korte Betragtninger over Fredsommeligheds Dyd og Nytte = = 133
Krausen, Unterricht von der Gärtnerey = 133
Küsters Biblischer Geschichte-Catechismus = 104

L.

La Politique naturelle - - 251
Langebeck, Scriptores rerum danicarum medii Ævi 273
Langes Rede von der gegenwärtige Glückseligkeit Dänemarks = = 350
Lebensgeschichte des unglücklichen Russischen Kaysers, Peter des Dritten = 24
Le Theisme - - 379
Leß, die christliche Lehre von Arbeydsamkeit und Geduld 80
Lessing, Zur Gesch. und Litteratur. Zw. Beytrag 319
Leveling, Akademische Rede = 224
Lovtale over den Danske Kong Erik Eyegod = 369
Lund, Sandheds Kierne = = 259

M.

Marschalls Reisen = = 349
Mayers Teutsches geistliches Statsrecht = 92
Mesmers Brev om Magnet-Curen = 139
Millers Lehrbuch der ganzen christlichen Morale 256
—— —— Lærebog over den hele Christelige Moral 344
Mine Hændelser = = 199
Morus Libellus Animadversionum ad Longinum 398
Moser, von den Kayserlichen Regierungs-Rechten 346
Murray, Enumeratio Librorum præcipuorum medici Argumenti - 45
—— —— de re navali veterum Septentrionalium 55
Musen-Almanach = = 76
Müllers Handbuch zu gemeinnützlicher Bildung und Unterweisung der Jugend in öffentlichen Schulen = = 96

Seite

Münters Erste Samlung geistlicher Lieder = 128
Möbsen, Beschreib. einer Berl. Medaillen-Samlung 224

N.

Nachrichten von der Geschichte und Verfassung des adelichen Gutes Wandsbeck in Holstein 32
Nelsons Antedeistische Bibel = 332

O.

Oekonomiske Prisskrifter = = 118
Oelrichs de Sigillo Pontificali *Bene Valete* = 46
Osterdings Anleitung für das Landvolk in Absicht auf seine Gesundheit = = 383
Osterreich Beschr. aller Gemählde ꝛc. so in den Schlössern von **Sans Souci**, zu Potsdam und Charlottenburg enthalten sind 221
Oraison Funebre de Charles *Emanuel* Roi de Sardaigne = = = 272

P.

Philalethus Skilderie af Verden = 385
Plüer Memoires sur les Manufact. & Fabriques d'Espagne - - 63
Pomp. Mela de Situ Orbis - - 320
Pufendorf Religio gentium arcana - - 108
Puttmann de inopia Mariti interdum justa separationis Conjugum temporariæ causa 352

R.

Rambach de ratione scribendi historiam Scholarum - - - 221
Rau (übersetzt) Anmerkungen über das Betragen und den Character des Judas Iscarioth 14

Side

Reccard Ged. üb. den Werth ſogenannter Predigten für Junglinge : : 191
Reſevitz Sammlung einiger Predigten : 15
Roſted (overſat) Chriſtelig Underviisning for Ungdommen ved Joh. Georg Roſenmüller : : 161
Rothe Chriſtendomens Virkninger paa Folkenes Tilſtand i Europa : : : 178
Ruchersfelder (ex Angl. latinum fecit) *Jacobi Macknighti* Comment harmonicum in qvatuor Euangelia : : 90
Runckel (Daroth. Henriette) Moral for Fruntimmer : : :

S.

Sahl (edidit) Theophraſti Characteres Morum 17
Sahlſtedt Svenſk Ordbog : : 248
Samtaler i de Dødes Rige : : 230
Salomo, ein Gedicht : : 304
Scheibe über die muſikaliſche Compoſition 335
Schinmeyer Predigten über das Göttlich beruhigende des Chriſtenthums. : : 127
Schlegels Samlung zur Däniſchen Geſchichte ꝛc. II. B. 1. St. : : 145
Schlöſſer Oskold und Dir : : 79
Schmaling Modeſta Æſtimatio recentioris in theologia Reformationis : : 173
Schreber (aus dem Franz. herausgegeben) Michel Adamſons Nachricht von ſeiner Reiſe nach Senegal : : 112
Schultingii Comment. Academiæ Vol. III : 63
Schütz Grundſatze der Logik : : 64
Schytte, Staternes indvortes Regiering. III. Deel 65
Schönfeld Landwirthſchaft : : 12
Schönheider Underviisninger i Chriſtendommen 1ſte Deel : : : 1
Seiler, la Religion des petits enfans : 44

Regiſter.

Seite

Selle Rudimenta Pyretologiæ Methodica - 27
Seybold (edidit) Luciani Opuſcula ſelecta - 121
Silberſchlog Nachricht von einigen zu Schöneiche angeſtelten Verſuchen die zuruckgebliebenen Stubben der Kiehnbäume durch Maſchinen auszurotten : 125
Societatis Medicæ Haunienſis Collectanea - 81
Spaziergänge 1 Th. : : 407
Stein Kurze Beſchr. einer Bruſt-oder Milch-Pumpe 112
Strøm Tilſkueren paa Landet : : 321
Suhm Samlinger II. B. 1 St. : 400
Syſteme Social - - - - 186
Sörgel Plutarchi (duos) Libellos (edidit) - 367

T.

Taylor Unterſuchung der Lehre der H. S. von der Verſöhnung : : : 189
Theophraſti Characteres morum - - 17
Thomas Sindal - - - 223
Terens Jenſen. Kraftii Mechanica - - 204
Tittel Teütſchland und die beſondere teütſche Staaten 174
Tonnings Norſk medicinſk, oekonomiſk Flora 129
Tvistigheden, en Idylle : : 328

U.

Unveränderte Fragmenta aus dem Tagebuche ſeines Beobachters ſeiner ſelbſt : 91

W.

Wagner de Lite inter Protagoram & Euathlum 384
Walchs Grundſätze der zur Kirchenhiſtorie des N. Ts nöthigen Vorbereitungslehren und Bücherkenntniß : : 285
Verſuch eines vollſt. Gramm. krit. Wörterbuches ꝛc. 1 Th. : : : 169

Side

Verſuch eines Schulbuchs für Kinder : 167
Willads Borchſenius Plan til Fleury's Catechisme hiſtorique - - 372
Willebrand Hamburgs Annehmlichkeiten : 138
William Alexander Mediciniſche Verſuche und Erfahrungen : : 362 og 394
Villoiſon Apollonii Sophiſtæ Lexicon Græcum 73
Wivet Forſøg til Fortælning om mærkværdige Danſke og Norſke Sager udſorte i Høyeſte Ret : : 117
Wivet Forſøg til Fortælning om mærkværdige Danſke og Norſke Sager 2 B. : 285
Wollimhaus getreüe Anweiſung zu Felder- und Land Theilungen : : 25
Volz Grundriß der Erdbeſchreibung : : 139

Z.

Zimmermann om National Stolthed : : 33

Andet Register
over
de vigtigſte Materier,
ſom forekomme i det
Første Hæfte.

A.

Aand, den hellig i Dues Skikkelſe, hvorledes forſtaaes — Side 8
Acciſe-Skat — 72

B.

Blærens Forſtoppelſe — 101
Blodſtyrtning af Moderen — 102
Bug-Watterſot, Hiſtorie derom — 97

C.

Capite cenſus, Anm. derover — 70
Catechismus, hiſtoriſk, Plan dertil — 372
Ceremonier i Gudsdyrkelſen, Betragtninger derover — 85
Characterer, Theophraſti moralſke, Anmærkninger dertil — 33
Chineſernes Characteer — 209
Chriſten, hans Pligter — 162
Chriſtendomen, dens Virkning paa Folkenes Tilſtand i Europa — 177
Contagiorum Differentiæ — 99

D.

Ductus Thoracicus, Forandringer derved — 98

E.

Edda, den Islandſke, Brev derom — 154
Egenſindighed — 229
Epilepſie — 100

F.

Folkemængden — 66

Foſter

Register.

Side

Fornuften, hvorvidt den og kan lære os tænke det som er Godt . . 226
Foster, et vanskabt . . . 98
Fredsommeligheds Dyd og Nytte . 133

G.

Galskab af en udvortes Skade i Hovedet . 98
Gift, den veneriske, hævet med merc. sublimato opløst, China Decoct, og Supper af Islandsk Moos . . 100
Geistlighedens Indkomster . . 87
Gyldne Aare, god Virkning af dens Flugt . 84

H.

Hiernens Concussion . . 83
Hinde, pleuritiske, dens Opløsning af sig selv 101

J.

Judas Ischarioth, hans Forhold og Character 14

K.

Kirke-historie, Islands, fortsat . 305
Kiøbmandskab med Embeder . . 72
Knuder, paa nyfødte Børns Navle-Snor . 82
Kopskat . . . 71
Kræft i Munden . . . 83

L.

Lærere, kan de med god Samvittighed fortie dens Meeninger og Overbeviisninger . 88
Ludsaltets Nytte i den engelske Syge . 82
Luftens Nærværelse og Virkning i Blodet og det menneskelige Legeme . . 100

M.

Magnet-Curen, Brev derom . . 139
Modermærke af Skræk over en Ring-Orm . 99
Moos, den Islandske, Forsøg dermed i Tæring og Svindsot . . 99
Moder og Moderskade, en dobbelt . . 100

O.

Ormene, Jagttagelser derom . 83

P.

Regiſter.

P.

Planen til Fleury's hiſtoriſke Catechismus Side 372

R.

Ring-Orm, en ædende = = 104

S.

Sandhed, Religionens, om ſlette og usle Beviis derfor ere den meer ſkadelige end gavnlige 107
Skabning, den Moſaiſke = 389 f.
Skabning og Frembringelſe af Evighed = 388
Skatteveæſenet = = 66
Ske-Tangens rette Brug i Barne-Fødſelen = 102
Skilderie af Verden = = 385
Skræppe-Blades udvendige Brug i Saar og Saltflod 101
Slaveſtand, om den er aldeles ſtridig mod Naturens Ret 386
Stolthed, den Nationale, Betragtninger derover 33 f.
—— —— Stolthed af ſin Religion, følger deraf 50
Syndflodens Almindelighed = 392
Sæveæſen, de gamle nordiſke Folks, = 57

T.

Tanker, gode, ſom man bør giøre ſig om ſine Medmenneſker = = 227
Tillid til GUd = = 10
Tre-Eenighed, hverken dens Mueligbed eller Umueligbed kan af Fornuften beviſes = 5

U.

Urts (og ſtærk Øls) Brug i Søe-Skiørbug = 97

V.

Vandſkræk = = 102

Æ.

Ægteſkabers Befordring = 69